DOI: 10.15773/EKKE.2026.014

Doktori (PhD) értekezés

Molnár Dávid

Munkásmozgalmi irányzatok Egerben 1860 és 1920 között

témavezető: Dr. habil. Tengely Adrienn, egyetemi docens

A Bíráló Bizottság tagjai:

Dr. Pap József, egyetemi tanár (EKKE) — elnök
Dr. Csunderlik Péter, egyetemi adjunktus (ELTE) — bíráló
Dr. Brandt Juliane, kutató — bíráló
Dr. Gárdonyi Máté Zéta, egyetemi docens (PPKE) — külső tag
Dr. Berecz Anita, tudományos munkatárs (EKKE) — titkár

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
Történelemtudományi Doktori Iskola

Eger, 2025

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés 5

I.1. Fogalomhasználat és problematika 5

I.1.1. Modernség és mozgalom 8

I.1.2. Szocializmus és baloldaliság 11

I.1.3. A munkás hazája és vallása 13

I.2. Vizsgálati módszerek 18

I.3. A téma historiográfiája 24

I.3.1. A munkástörténet vallásszociológiai és antropológiai vonatkozásai 24

I.3.2. A magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalom historiográfiája 27

I.3.3. A keresztényszocialista mozgalom és ideológia a magyar történetírásban 30

I.3.4. A keresztényszocialista és szociáldemokrata munkásmozgalom Eger helytörténeti irodalmában 36

I.4. Forrásadottságok 44

I.4.1. Levéltári források 44

I.4.2. Sajtó források 48

I.4.3. Egyéb nyomtatott források 54

II. Eger társadalmi és politikai viszonyai 56

II.1. Az egri társadalom változása és jellemzői a 19. század második felében 56

II.2. Eger, mint a „katolicizmus egyik fővárosa” 63

II.3. Az egri munkásmozgalmi irányzatok társadalmi bázisa 71

II.3.1. Az ipari munkásság 71

II.3.2. A mezőgazdasági munkások 79

III. A munkásmozgalmi irányzatok kezdeti időszaka Egerben 1860-1890 84

III.1. A szocializmus és a keresztényszociális gondolat adaptációi az egri főegyházmegye író papjainak munkásságában a dualizmus első évtizedeiben 84

III.2. A keresztényszociális mozgalom előzményei 89

III.2.1. Tóth István és az egri nyomdászok 89

III.2.2. Az Egri Katolikus Legényegylet 98

III.3. Az első egri szocialisták 110

III.3.1. Szabó Sándor útja a Legényegylettől a szocializmusig 110

III.3.2. Az első munkássegélyező egyletek Egerben 120

IV. Munkásmozgalmi irányzatok és a szocializmus adaptációi 1890-től 1903-ig 129

IV.1. Szocializmus és munkáskérdés az Egri Főegyházmegye papságának irodalmi munkásságában a századforduló éveiben 129

IV.2. Világi reakciók és adminisztratív intézkedések 143

IV.2.1. A munkásmozgalmi irányzatok és a városi polgárság 143
IV.2.2. Adminisztratív és hatósági intézkedések a munkás- és agrárszocialista mozgalmak megfékezésére Heves vármegyében a 19-20. század fordulóján 148
IV.2.3. A munkás beteg- és balesetbiztosítás átalakításának hatása Egerben. 156
IV.3. Szocialisták Egerben 1890-1903 között 168
IV.3.1. A szociáldemokrata mozgalom kezdeti önreprezentációja Egerben: Az első május elsejék 168
IV.3.2. Önképző körök és szocialista agitáció 176
IV.3.3. Az egri szakegyletek a századforduló évtizedeiben 182
IV.4. A Nemzeti Demokrata Munkáspárt Egerben 198
V. Munkásmozgalmi irányzatok és a szocializmus adaptációi Egerben 1903 és 1914 között 210
V.1. Szocializmus és munkáskérdés az Egri Főegyházmegye papságának irodalmi munkásságában a huszadik század első évtizedeiben 210
V.2. „Szervezett" munkások és szociáldemokraták Egerben az első világháború előtt 224
V.2.1. A szociáldemokrata mozgalom megszilárdulása és működése 224
V.2.2. Az egri szakszervezetek és sztrájkok 239
V.2.3. Az egri szociáldemokraták politikai tevékenysége 254
V.2.4. A szociáldemokrata mozgalom közösségszervező és kulturális tevékenysége 265
V.3. Keresztényszocialisták Egerben az első világháború előtt 273
V.3.1. Az egri keresztényszocialisták zászlóbontása 273
V.3.2. Az egri keresztényszocialisták gazdasági tevékenysége és szakszervezetei 284
V.3.3. Az egri keresztényszocialisták politikai tevékenysége 292
V.3.4. Az egri keresztényszocialisták kulturális, művelődési és szabadidős tevékenysége 299
V.4. A szociáldemokraták és a keresztényszocialisták rivalizálása 307
V.4.1. Közvetlen akciók és gyűlések megzavarása 310
V.4.2. Háború a szakmák frontján 315
V.4.3. A személyeskedésig fajult ellentétek 319
V.4.4. Az ifjúságért és parasztságért folyó küzdelem 321
V.4.5. Székházak versenye 324
V.4.6. Az Egri Munkás antiklerikális cikkei 327
VI. A munkásmozgalmi irányzatok hanyatlása és az első világháború 337
VII. Szocialisták és keresztényszocialisták Egerben a 1918-1919-es forradalmak idején 347
VII.1. A forradalmak és a Katolikus Egyház 347
VII.2. Eger a Népköztársaság időszakában 358
VII.2.1. Az „őszirózsás" forradalom 358
VII.2.2. Hatalmi-politikai változások 1918-1919 fordulóján 363
VII.3. Eger a proletárdiktatúra idején 379
VII.3.1. A Tanácsköztársaság kikiáltása és első hetei Egerben 379

VII.3.2. Intézkedések és retorziók 384
VII.3.3. A májusi ellenforradalom 391
VII.3.4. Megtorlás, konszolidáció, ellentámadás 397
VII.3.5. A júniusi ellenforradalom és a proletárdiktatúra utolsó hetei 401
VII.4. A román megszállás és az ellenforradalmi rendszer kialakulása Egerben 407
VIII. A munkásmozgalmi irányzatok mérlege és összehasonlítása 412
VIII.1. Tagság és aktivitás 412
VIII.2. Szervezet és működés 419
VIII.3. Politikai és ideológia törésvonalak 422
VIII.4. Művelődés és szabadidő 429
VIII.5 Parasztok, nők és az alkohol 438
IX. Összegző tézisek 450
Felhasznált források 458
Levéltári és múzeumi források 458
Sajtó 460
További nyomtatott források 463
Irodalom 470

I. Bevezetés

I.1. Fogalomhasználat és problematika

Doktori értekezésemben a modern munkásmozgalom és a szocialista ideológiai irányzatok Eger városában lezajlott adaptációját vizsgálom a 19.század második felében és a 20. század első évtizedeiben. Vizsgálódásom az első nem szakmai alapon szerveződő munkásegyesületek megjelenésétől az 1920. évi nemzetgyűlési választásokig tart, amikor a Tanácsköztársaság antiklerikális, és sok vonatkozásában egyenesen vallásellenes politikája okozta sokk után, az évszázadok óta katolikus egyházi központnak számító Eger lakossága egy deklaráltan kereszténységszociális programmal fellépő személyt választott meg képviselőjének, Dr. Nagy János személyében.

A vizsgált téma problematikája, abban a jóformán evidens és széles körben elterjedt felfogásban keresendő, mely a 19. század folyamán megjelenő különböző munkásönszerveződési formákat összekapcsolta a szocializmussal, annak is elsősorban marxista változatával. Az alábbi problémából kiindulva értekezésemben az Egerben legmeghatározóbb irányzatoknak — a történetírás által részben feltárt — baloldali szocialista, valamint egyházi befolyás alatt lévő és ezidáig szinte teljesen figyelmen kívül hagyott kereszténységszociális/kereszténységszocialista mozgalmak összehasonlítására vállalkoztam. Természetesen egy Egerhez hasonló egyházi központban az antiklerikális, sok esetben materialista és ateista, hagyományosan a politikai baloldalhoz köthető, általam szocialistának aposztrofált, valamint a katolikus egyházhoz közeli és a transzcendens Istenhiten alapuló kereszténységszociális tábor közötti legneuralgikusabb pontot nem más, mint a vallás jelentette.

Problematikus volt továbbá a nemzethez, családhoz, a dualizmus politikai rendszeréhez, helyi ügyekhez vagy általános erkölcsi normákhoz való viszony is, azonban a komoly, teoretikus értekezések százait eredményező szembenállás(ok) a forrásokban sokszor inkább vádakozás, rágalmazás és a másik lejáratására tett kísérletekben nyilvánultak meg. A látszólag mindent átható eszmei ellentét ellenére több példát is találunk viszont a két tábor közötti személyi átfedésre, a szocialista ideológia egyes elemeinek egyházi elismerésére és a „vallástalan”, „hazátlan” szocialisták biblikus hasonlataira, vagy akár némely szereplők

táborokon átívelő mozgásaira. Azaz az ideológiákból származó érték szembenállások a lokális hétköznapok valóságában sokszor inkább érdekek szembenállásai voltak. Az ideológiai és mozgalmi irányzatok közötti konfrontációk pedig véleményem szerint mind lokális, mind pedig országos viszonylatban is megágyaztak a Tanácsköztársaság és az államszocializmus egyházellenes politikájának, vagy a Horthy-korszakra jellemző baloldalellenességnek.

A katolikus egyház jelentős magyarországi központjának számító Eger városában szerveződő mozgalmak sajátosan értelmezték a szocializmust, mely alatt kezdetben főként a német típusú szociáldemokráciát értették. A munkásság polgári társadalomba történő beemelésének programjaként és a szociáldemokrácia tulajdonviszonyokat átértelmező megnyilvánulásaira adott reakcióként zömében polgári, nemzeti, vallásos vagy egyenesen konzervatív alternatívát vázoltak fel. Eszmetörténeti szempontból azonban zavarba ejtő, hogy a romantikus nacionalizmus korában e klerikális fellegvár merev társadalmi struktúrái között megnyilvánuló kútfői maguk is azonosultak a szocializmus általános üzeneteivel és nem egyszer magukat is szocialistának aposztrofálták.

Ennek következtében a szocializmus fogalmának kisajátításáért folyó küzdelem vette kezdetét, az ideológia tartalmi elemeinek pedig folyamatos átértékelése zajlott. A szocializmus fogalma körüli korabeli viták sokszor parttalan jellege és az egykori következetlen forgalomhasználat miatt értekezésemben a már fentebb említett két irányzatot következetesen a „szocialista" illetve „keresztényszociális" vagy (a hazai mozgalom 1903-as zászlóbontásától számítva) „keresztényszocialista" jelzővel illetem.

Ez utóbbi irányzat elnevezése is már önmagában utal a baloldali szocializmussal való szembenállására. Míg az európai nyelvekből (elsősorban olaszból) átvett fogalom jelzős szerkezetként „keresztényszociális", főnévként pedig „szociális kereszténység" formában lenne helyes, addig a magyar nyelvben és közbeszédben a „keresztényszocialista" és „keresztényszocializmus" kifejezések honosodtak meg.[1] A kifejezés és magának az ideológiának népszerűsítése Prohászka Ottokárhoz köthető elsősorban.

A két nagy munkásmozgalmi tábor mellett kitérek néhány rövidebb életű irányzatra is. Ilyen volt a szociáldemokrácia nemzetközi jellegével szemben erőteljes nacionalista, a keresztényszociális kezdeményezésekkel szemben pedig valláskritikus retorikát alkalmazó Nemzeti Demokrata Munkáspárt egri tevékenységére, valamint a várostól messzebb tevékenykedő, a helyi közvéleményt mégis felkorbácsoló agrárszocialisták hatása.

[1] Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923. Budapest, Akadémiai, 1977. 15.

Vizsgálatom tárgyát képező társadalmi kezdeményezések a helyi gazdaság adottságai miatt elsősorban a tradicionális iparból élők között szerveződtek. Az egydimenziós munkásmozgalom- és szocializmusértelmezésen túl a másik szintén közhely számba menő feltételezés, hogy a tárgyalt önszerveződési formák tömegmozgalmi jellegét alátámasztó és annak erejét reprezentáló társadalmi bázis elsősorban a nagyüzemi munkásság, az agrárproletariátus és a progresszív értelmiség komponenseiből tevődött össze. Az egri társadalom integráns részének tekinthető és az elit csoportokhoz több ponton kapcsolódó kézműiparból élő, életmódjukban viszont kispolgári vonásokat felvonultató lokális társadalmi csoport szerepe ugyanakkor helyi szinten elvitathatatlan a mozgalmi irányzatok történetében, így szükséges a helyi kis- és kézműiparból élő lakosság objektív jellemzőire is kitérni.

A kisebb-nagyobb egzisztenciával bíró városi középréteg nem volt megfeleltethető a marxizmus által főszereplővé emelt proletariátussal, melyet (főként Engels hatásának köszönhetően) a klasszikus marxisták az angol pamutszövő üzemek munkásságával azonosítottak. Mire Egerbe begyűrűzött a munkásmozgalmiság, a korlátozott számú nagyipari munkásság inkább élt végső esetben a sztrájk fegyverével, minthogy az általa kirobbantott tüze netalán saját megélhetését is feleméssze. A.J.P. Taylor szerint a korszak valódi proletárjai azok a lumpen elemek és kétes egzisztenciák, akikre pont egy világméretű forradalom kirobbantásában a legkevésbé lehet számítani. A forradalomhoz ügyének szolgálatához az angol történész szerint elsősorban gazdasági függetlenség kell és nem utolsó sorban lelki elköteleződés. A munkásság ügyének igazi apostolai így véleménye szerint a szabók, órásmesterek vagy cipészek. Azaz azon szakmák képviselői „ahol az embernek elég ideje van forradalmi gondolatokon törni a fejét, és ahol talán a felsőbb osztályok iránti ellenszenv is könnyebben kialakul.”[2]

Jelen dolgozatban az alábbi befolyásoló tényezőket és makroszintű előzményeket figyelembe véve, arra keresem a választ, hogy milyen lehetőségei voltak Eger város többszörösen sújtott lokális társadalmának és az átalakuló piaci viszonyok között nehéz helyzetbe került (elsősorban iparból élő) helyi középrétegeknek az önszerveződésre, valamint a Nyugat-Európa munkásmozgalmait egyre jobban befolyásoló (alapvetően materialista) szocialista tanok adaptációjára. Mindezt egy olyan városban, mely már alapításától fogva a katolikus egyház jelentős magyarországi központjának számított.

[2] Marx-Engels: Kommunista kiáltvány. A.J.P. Taylor előszavával. Budapest, Scolar, 1998. 19-21.

I.1.1. Modernség és mozgalom

Annak érdekében, hogy az ekképpen meghatározott csoportok tevékenységét helyesen értelmezhessük érdemes végig tekinteni az egyetemes eszmetörténeti előzményeken és a rendre előforduló kulcsfogalmakon.

A 19.században Magyarországon lezajló komplex fejlődési periódust a tudományos közbeszéd konszenzussal modernizációnak nevezi, melynek hangsúlyos hozománya volt a termelési viszonyokban tapasztalható technikai fejlődés, ami magával hozta többek között a munkaszervezés és munkavégzés, a mindennapi élet megváltozását és a modernizálódó társadalom jelentős részének elvallástalanodását.[3] A hosszú évtizedeken átnyúló átmenetnek köszönhetően az európai társadalmak tevékenységszerkezetében a gépek mellett a kétkezi munka, a gyárak és üzemek mellett a tradicionálisabb keretek között működő kézműipar is jelen volt még, nem beszélve arról, hogy a lakosság jelentős részének kereseti forrását az agrárium jelentette továbbra is, így az életvitelében nem szakadt el a vidéki, természethez közeli élettől, világnézetében pedig vallásos gyökereitől. Ez a tevékenységszerkezet szempontjából „proto-indusztriálisnak" tekinthető, pre-modernből modernbe való átmeneti kor volt jellemző Magyarországra is a 19. század második felében,[4] amikor Nyugat-Európa iparosodottabb országaihoz hasonlóan létrejöttek a polgárság és az alsóbb társadalmi csoportok különböző önszerveződési formái, melyek az érdekvédelmen túl a strukturális változásokra reagálva ideológiai alapon is megfogalmaztak bizonyos követeléseket.

A munkásmozgalom és valamennyi irányzata így a modernitásnak egyrészt gazdasági és társadalmi következménye, ugyanakkor ideológiájukat tekintve nem elválaszthatók a modernség filozófiai vonatkozásaitól sem.[5] A modernség filozófiai szempontból legmarkánsabb jellemzője ugyanis, hogy míg a pre-modern korban a jelen viszonyait megkérdőjelező, vagy azokkal egyenesen szembe helyezkedő irányzatok civilizációk hanyatlásához vezettek, addig a modern korban ezek már ösztönzően tudnak hatni napjaink

[3] A gazdasági modernizáció alapvonásait tárgyalja: Rostow, Walt Whitman: The Stages of Economic Growth: A non-communist manifesto. Cambridge, University Press, 1960. ill. Gerschenkron, Alexander: A gazdasági elmaradottság történelmi távlatból. Budapest, Gondolat, 1984. A modernizáció — mint komplex leíró fogalom — jellemzőit ismerteti továbbá: Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, Magvető, 1987. A modernitás és a katolikus egyház kapcsolatához jó kiindulópontot jelent: Altermatt, Urs: A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete. Budapest, Osiris, 2001.
[4] Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, Osiris, 2001. 45.
[5] Bővebben: Tamás Gáspár Miklós: Szocializmus, kapitalizmus és modernség. In: Uő: Törzsi fogalmak II. Budapest, Atlantisz, 1999. 261–284.

rohamos fejlődésére.[6] A modernkor viszonyaival a munkásmozgalom jelen értekezésben előforduló irányzatai kivétel nélkül, lokális, regionális és globális szinten elégedetlenek voltak, kritikájuk célkeresztjébe azonban a modernség más-más aspektusa került. Például a Fernand Lassalle, majd a Marx-Engels páros tanainak befolyása alá kerülő nyugat-európai szociáldemokrata mozgalmak ideológusai (jócskán meghaladva az egykori „géprombolo" hagyományokat) a technikai fejlődésre és a gépek munkában betöltött szerepére már nem tekintettek veszedelemként, ugyanakkor a materialista alapon nyugvó valláskritika szinte általános volt köreikben.[7] Velük ellentétben a politikai katolicizmusból a huszadik század elejére önállósuló kereszténységszocialisták eszmei alapját a modernizációból következő szekularizációval való szembenállás jelentette és társadalmi bázisuk jelentős része is a gépesítés és szabadpiac által a biztos megélhetés elvesztésével fenyegetett iparos és kispolgári egzisztenciákból került ki.[8] Érdemes ezen ponton idézni Marxot, aki maga is gyűlölte a munkásmozgalomba bekapcsolódó alsó középosztálybelieket, akikről úgy vélte, hogy a gazdasági-társadalmi rendszer fenntartásában érdekeltek. Úgy gondolta, hogy „nem forradalmiak, hanem konzervatívok. Sőt, mitöbb reakciósak, mert megpróbálják a történelem kerekét visszafelé forgatni.[9]

A munkásmozgalmi irányzatok ideológiai sokszínűsége mellett lényegbevágó kérdés továbbá, hogy objektív szempontból valóban mozgalmaknak tekinthetők-e egy Eger szintű kisváros esetében, hiszen az alábbi csoportok mozgalmi jellege pont diverzitásuk miatt nem feltétlenül egyértelmű. A társadalmi mozgalmak létrejöttéről és azok működési mechanizmusairól az elmúlt évtizedekben több elmélet is született, főként szociológusok részéről, akiknek egy része egyetért abban, hogy sok ember mozgalma még nem feltétlenül társadalmi mozgalom. Társadalmi jellegüket sokkal inkább köszönhetik ezek a mozgalmak — és véleményem szerint a jelen értekezés tárgyát képező munkásmozgalmi irányzatok is — annak, hogy tevékenységükben nagy szerepe van az autoritással, vagy bármely más

[6] Heller Ágnes: Mi a modernitás? In: Szegedy-Maszák Mihály et al. (szerk.): Mindentudás Egyeteme 4. Budapest, Kossuth, 2005. 7–16.

[7] Erényi Tibor: A szociáldemokrácia nagyjai a modernizációról: Bernsteintől Brandtig (Szociáldemokrata dilemmák). In: Sipos Balázs (szerk.): Akik nyomot hagytak a 20. században. Eszmetörténeti előadások 1. Budapest, Napvilág, 1996. 43-47.

[8] A magyar kereszténységszocializmus legfőbb történetírója szerint: „(…) a hazai kereszténységszocialista mozgalomban kifejezésre jutott azoknak a vallásos, az egyházhoz ragaszkodó munkás, kispolgári és alkalmazotti csoportoknak az érdeke, akik számára nem volt elfogadható a magát ateistának és még inkább antiklerikálisnak identifikáló szociáldemokrácia (…)" Gergely Jenő: A Rerum novarum és a magyarországi kereszténységszocialista egyesületek (1903-1946). In: Bárdos István-Beke Margit (szerk.): Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai. Tatabánya, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata-József Attila Megyei Könyvtár, 1991. 501.

[9] Idézi Marx-Engel: Kommunista kiáltvány. A.J.P. Taylor előszavával…i.m. 31.

ellenérdekelt csoporttal való konfrontációnak. A „küzdelmes együtt cselekvés" tekinthető tehát a társadalmi mozgalmak esszenciájának, mely a téma egyik elismert kutatója szerint magába foglalhatja a szellemi hadviselést, csak úgy, mint a fizikai erőszakot és terrort is.[10]

Ez nem azt jelenti, hogy a társadalmi mozgalmak kimerülnének az öncélú konfliktuskeresésben, hiszen kivétel nélkül elérendő célokat fogalmaznak meg a közösség életét befolyásoló szabályrendszerek átalakítására, vagy közjóléti intézkedésekre vonatkozólag. Farkas Zoltán szerint „ilyen értelemben a társadalmi mozgalmak irányulhatnak például a bérek emelésére, a munkaidő csökkentésére, a korrupció visszaszorítására, a jóléti kiadások növelésére, és ezáltal a jóléti szolgáltatások javítására, a kormány megbuktatására (…)" Hozzáteszi ugyanakkor, hogy szerinte „ezzel szemben például a békemozgalmak, a nukleáris fegyverkezés elleni mozgalmak, a környezetvédő mozgalmak vagy *valamilyen sajátos életforma, illetve életmód kialakítására irányuló mozgalmak* döntően nem társadalmi mozgalmak."[11] Ennek értelmében a politikai jogokért és szociális reformokért küzdő baloldali szocialista szerveződések társadalmi mozgalomként értelmezhetők, míg a vallásos életmódot zsinórmértéknek tekintő, ugyanakkor szociális reformköveteléseket szintén megfogalmazó kereszténységszocialisták esetében ez nem jelenthető ki kategorikusan. A kereszténységszocialisták is megfogalmaztak politikai követeléseket, melyek egyrészt a századelő katolikus politikájából táplálkoztak, másfelől pedig a szociáldemokraták választójogi harcában igyekeztek kifogni a szelet ellenfeleik vitorlájából, de összességében legfőbb programpontjuk a munkásság vallásos életvitelének megőrzése és a szekularizáció társadalomra gyakorolt hatásának enyhítése volt, mely idővel antiszemitizmussal egészült ki.

A jelen mozgalmaiból kiinduló társadalomtudósokkal ellentétben Eric Hobsbawm a múlt kontextusában próbálta meghatározni a társadalmi mozgalmak jellemzőit. A marxista Hobsbawm érvelése szerint a társadalmi mozgalmaknak megkülönböztethetjük forradalmi és reformista ágát. Ennek értelmében a reformista kereszténységszocialisták elfogadták az adott társadalmi berendezkedés egészét vagy legalábbis annak kereteit, azonban — kiindulva XIII. Leó programadó enciklikájából[12] — hittek annak javíthatóságában és a torzulások reformokkal való kiküszöbölésében. Ezzel szemben a forradalmi szocialisták az adott rendszer gyökeres

[10] Tarrow, Sidney: Power in Movement, Social Movements, Collective Action and Politics. New York-Cambridge, Cambridge University Press, 1994. 6-11.
[11] Farkas Zoltán: A társadalmi mozgalom fogalma és meghatározottsága. Civil Szemle 2019/2. 6. Kiemelés tőlem-M. D.
[12] XIII. Leó pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (Rerum Novarum). Fordította: Prohászka Ottokár, Budapest, Szent István Társulat, 1893.

átalakítására vagy az egész intézmények eltörlésére esküdtek.[13] Hobsbawm érvelése szerint így mind a kereszténységszocializmus, mind a szociáldemokrácia társadalmi mozgalomnak tekinthető, azonban míg ideológiájában a kereszténységszocializmus egyértelműen reformista, addig a szociáldemokrácia esetében ez a különböző korok és különböző meghatározó alakok szerepét figyelembe véve nem jelenthető ki kategorikusan.[14] A hobsbawmi koncepcióból kiindulva a munkásmozgalom irányzatait egyformán a társadalmi mozgalmak kategóriájába sorolom.

I.1.2. Szocializmus és baloldaliság

Az általam alkalmazott tág értelmezés, — mely a „munkásmozgalom" égisze alatt több, eltérő ideológiát képviselő irányzatnak is helyet ad— túlmutat a magyar nyelvű történeti szakirodalom jelentős részén és a közgondolkodásban kialakult képen. A második világháborút követően Magyarországon kánonná váló történetírásban többnyire a monolit munkásmozgalom radikális, baloldali, forradalmi és szocialista jellegének kizárólagosságát hangoztatták. Példának okán az 1976-ban másodszor, bővített kiadásban megjelenő és a kor legjelentősebb kutatóit felsorakoztató Munkásmozgalom-történeti lexikon is úgy határozta meg a munkásmozgalom fogalmát, mint „a tőkés termelési viszonyok kialakulásával megszülető munkásosztály szervezkedése és küzdelme gazdasági és politikai érdekeinek kielégítéséért, végső soron pedig a tőkés rendszer megszüntetéséért, a szocialista kommunista társadalom felépítéséért. Kezdetben a ~ elszigetelt és szűk körű, módszerei kezdetlegesek (pl. luddizmus), tudata megreked a közvetlen napi részérdekek felismerésénél. A tőkés viszonyok fejlődésével, a munkásosztály számbeli gyarapodásával és tapasztalatainak gazdagodásával magasabb fokra lép, szakmai, orsz[ágos], sőt nemzetközi szinten szervezkedik, törekvései

[13] Hobsbawm, Eric: Primitív lázadók. Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és a XX. században. Budapest, Kossuth, 1974. 32.

[14] A modernkori szocializmus történetében hagyományosan a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt 1875-ös programjának és Karl Marx arra adott kritikájának megjelenésétől beszélhetünk a mérsékelt reformista és radikális forradalmi irányzatról. Ez utóbbiban használta és fejtette ki Marx a proletárdiktatúráról szóló tételt, melynek értelmében a megdöntendő kapitalista és az elérendő kommunista társadalom közötti átmeneti időszak államformája „nem lehet egyéb, mint a proletariátus forradalmi diktatúrája". Marx, Karl: A gothai program kritikája. Budapest, Szikra, 1953. 15. Ez a radikális-mérsékelt megosztottság Magyarországon a baloldali szociáldemokraták kommunistákkal való szövetségre lépésekor kristályosodott ki először 1919 folyamán. Lásd: Kende János: Az MSZDP az 1918/19-es forradalmakban. In: Varga Lajos (szerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Budapest, Napvilág, 1999. 121-125.

mind nagyobb horderejűek és mindinkább pol[itikai] célokra irányulnak. A ~ történetében fordulópont amikor soraiba behatol a *tudományos szocializmus* elmélete (…)"[15]

A munkásmozgalmak döntő részét alapvetően befolyásoló szocializmus különböző változatainak számbavétele rendkívül szétfeszítené az alábbi bevezető fejezet határait. Még egy város társadalmának mikrokozmosza esetében sem fogalmazhatunk meg kőbe vésett törvényszerűségeket. A sokféle szocializmus ugyanis sokféleképp hatott valamennyi közösségben, így egy Egerhez hasonló kisvárosban is. A mindenkori hatalom ellen lázadó forradalmárok mellett a szédületesen változó körülményekből kiábránduló konzervatívok is találhattak benne vonzó elemeket, csak úgy, mint a szociálisan érzékenyebb és az őskeresztény közöségekkel párhuzamokat kereső egyházmegyés papok. Érdemes ezen a ponton is tudatosítani a marxizmus máig nyomasztó hatását. Engels a kommunista kiáltványhoz írt 1888-as előszavában maga is kifejti, hogy a címben azért kap helyet a kommunista jelző, mert az 1840-es évek Európájában a szocializmushoz még nem társult a lázadás vagy a forradalom, de még valamilyen szofisztikáltabb vagyonközösség képzete sem. A polgári szerzők főleg az utópia szinonímájaként használták.[16]

A pártállami korszak teleologikus narratívájával szemben a hazai munkásosztály, és az annak keretein belül létrejövő mozgalmak több tényező jóvoltából is színes, heterogén közeget jelentettek, melyben a radikális, forradalmi eszmék egyaránt találhattak táptalajra, vagy épp ellenszenvre. A szocializmus hatása alá kerülő szereplők mellett apolitikus vagy akár konzervatív jellegű mozgalmak is szerveződhettek. Ennek köszönhetően nem egy esetben a különböző önszerveződési formák pont ideológiai alapon kerültek szembe egymással, vagy akár léphettek szövetségre is.[17]

Az 1945 utáni magyar párttörténetírás nyomán meggyökeresedett szemlélet tehát összemosta a strukturális gazdasági és társadalmi változások nyomán kialakuló meglehetősen heterogén összetételű magyar munkásosztályt a radikális baloldali és szocialista mozgalmak sokszor idealizált és kizárólagos tevékenységével. Az uralkodó narratíva ezzel próbálta meg kisajátítani és képére formálni a munkásmozgalom, a munkások és a szocializmus történetét. Az államszocialista időszak kánont formáló történészeinek és a közgondolkodást befolyásoló személyeknek ilyen irányú törekvése azzal az ősrégi technikával magyarázható, miszerint a

[15] Bassa Endre et al. (szerk.): Munkásmozgalomtörténeti lexikon. Budapest, Kossuth, 1976. 426. Kiemelés eredetiben-M. D.
[16] Marx-Engels: Kommunista kiáltvány. A.J.P. Taylor előszavával…i.m. 31.
[17] A keresztény és baloldali szocialista pártok politikai szövetségre lépésének történelmi hagyománya Németországban mutatható ki leginkább. Bővebben: Helms, Ludger: The Grand Coalition: Precedents and Prospects. German Politics & Society 2006/78. 47-66. ill. Székely Gábor: Kereszténydemokrácia Németországban. Múltunk 2007/3. 202-236.

múltnak jelenben való politikai kamatoztatása által megkreálható egy szűk hatalmi csoport társadalmi beágyazottsága, támogatottsága és végső soron az általa foganasított autoriter intézkedések legitimációja is.[18]

Az alábbi koncepció így teljesen figyelmen kívül hagyta a modernizálódó magyar társadalom sok tekintetben még archaikus jellegét, illetve azt a tényt, hogy az időről időre felbukkanó munkásmozgalmi irányzatok nem feltétlenül tekinthetők automatikusan baloldalinak.[19] Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az ilyen irányú mozgalmak egyáltalán ne is léteztek volna, vagy bizonyos prefigurációikat nem fedezhetjük fel a 19. századi történelemben.[20] Az ilyen jellegű mozgalmakon túl azonban sajátos és legalább ennyire meghatározó csoportot jelentettek azok a szerveződések, melyek pont a munkásmozgalmak radikális irányzataival szemben határozták meg magukat. A tradíciók tiszteletén és a múlt idealizálásán túl pedig a szédületesen változó munka- és életmódbeli viszonyokból következő anomáliákra nem újító vagy forradalmi, hanem konzervatív jellegű megoldásokat tartottak célravezetőnek.[21]

I.1.3. A munkás hazája és vallása

A szóban forgó „munkás" jelző is rövid indoklásra szorulhat, hiszen az egykori uralkodó narratíva szerint a munkásmozgalom társadalmi bázisa meglehetősen homogén volt, a

[18] A történelem jelenben való politikai kamatoztatásáról a napjainkban is divatos emlékezetkutatások klasszikusai kimerítően értekeznek. Ezek közül legnagyobb hatású: Assmann, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest., Atlantisz, 2013. 11—48. Az államszocialista korszak munkásmozgalmi gyökereivel kapcsolatos emlékezetpolitikájára pedig lásd. Apor Péter: Az elképzelt köztársaság - A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945-1989. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 14-16., 189-198.

[19] „Baloldaliság" alatt természetesen jelenesetben, nem a korszakban használatos és a dualizmus politikumának eredőjeként is felfogható közjogi kérdéshez való viszony érthető, hanem a napjaink politikai baloldalához is köthető eszmeiség, mely a társadalom javíthatóságába vetett hit mellett, politikai radikalizmust, a népképviselet iránti törekvést, antikapitalizmust tartalmaz, valamint a jogi- és (néhány esetben) vagyoni egyenlőség iránti elkötelezettséget. A jobboldallal ellentétben a baloldalnak nem született meg tézisszerű definíciója, így a baloldaliság értelmezése meglehetősen rugalmas. Jelen esetben hivatkozási alapunk: Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor: A magyar politikai rendszer. Budapest, Osiris, 2003. 251.

[20] Bővebben lásd: Dóka Klára: A munkásszervezkedés kezdeti korszaka Magyarországon 1830-1872. Budapest, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, 1972. A magyarországi szociáldemokrata és kommunista mozgalom történelemszemléletéről pedig: Vörös Boldizsár: A múltat végképp eltörölni? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890-1919. Budapest, MTA Történelemtudományi Intézet, 2004.

[21] Az általam használt „konzervatív" jelző elméleti hátterét Roger Scruton klasszikussá vált munkája jelenti. A brit filozófus alapján a konzervatív ideológia állammal és autoritással, családdal és hierarchiával, valamint a vallás és erkölcsösséggel kapcsolatos viszonyából indultam ki. Scruton, Roger: Mi a konzervativizmus. Budapest, Osiris, 1995. 11-43.

munkástömegeket maximum csak a progresszív értelmiség támogatta. Ezzel szemben más társadalmi csoportok meghatározó szerepének elismerése nem lehetett hangsúlyos, hiszen az a proletariátus történelmi küldetésének mítoszát rombolta volna le.[22]

A munkásmozgalomhoz hasonlóan a „munkás" fogalmának mai jelentéstartalma is az 1950-es években rögzült, amikor az erőltetett nagyipari beruházások mellett a kispolgári rétegeket és a birtokos parasztságot kizsákmányolóként való megbélyegzése következtében szorították ki a munkásmozgalom fogalmából. Az 1945 előtti zsargonban azonban a munkás jelentése nem volt ennyire lehatárolt, az alatt sok esetben magát a munkavállalót értették. A fogalomtörténetben tapasztalható mesterséges átalakítás miatt így a munkásmozgalmak pluralizált társadalmi bázisa is feledésbe merült.[23] A magyar munkásság heterogén volta ugyanakkor területi megosztottságából is származott. A dualista államalakulat gazdasági téren ugrásszerű, ugyanakkor regionálisan egyenlőtlen fejlődése ipari centrumok és perifériku területek kialakulását eredményezte a Monarchiában.[24] A modern munkásmozgalmak elsősorban az urbánus környezethez kötődtek (ez alól persze kivételt képeznek olyan irányzatok, mint a századforduló agrárszocialista mozgalmai), így azok személyi összetételére nagy befolyással voltak az egykori szabad királyi- vagy mezővárosi címmel bíró nagyobb települések társadalmát meghatározó középrétegek.[25] Többek között a kézműiparból, kiskereskedelemből, vagy valamely hivatalnoki állásból származó jövedelmük miatt közel azonos életszínvonal volt jellemző erre a rendkívül nehezen meghatározható és leírható társadalmi csoportra, miközben a modernizáció közepette megannyi más tényező is alakíthatta kollektív mentalitását és világnézetét. A multietnikus városi kispolgárság szocio-kulturális adottságai miatt a részben belőlük szerveződő mozgalmak is heterogének és folyamatosan változók lettek. Annyi bizonyos, hogy a változó viszonyok közepette ez a társadalmi réteg volt talán legjobban kitéve a deklasszálódás veszélyének, de mint ahogy e képlékeny társadalmi

[22] A marxista baloldal kispolgári szocialista filozófiával kapcsolatos ellenszenvének alapját Marx 1847-ben kiadott, a francia szocializmus meghatározó alakjának Pierre-Joseph Proudhonnak „A gazdasági ellentmondások rendszere vagy a nyomor filozófiája" című művére adott „A filozófia nyomorúsága, válasz Proudhon úrnak »A nyomorúság filozófiájá« -ra" című válasza jelenti. Lásd: Lukács Katalin (szerk.): Marx és Proudhon. Karl Marx: A filozófia nyomorúsága/ P.-J. Proudhon: A nyomorúság filozófiája. Budapest, Kossuth, 1988.

[23] A fogalomtörténet módszertani sajátosságairól lásd: Kosseleck, Reinhardt: Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája. Budapest, Atlantisz, 2003. 121-146. A munkássággal, mint leíró kategóriával kapcsolatos véleményeket összesíti: Nagy Péter: A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig. Budapest, Napvilág, 2016. 18-26.

[24] Többek között: Paulinyi Ákos: Iparpolitika Magyarországon és Ausztriában, és a gazdasági integráció problémája (1880–1914). Aetas, 2002/2-3. sz. 274-276.

[25] A magyarországi városok polgári rétegjeinek iparosodás előtti gyökereiről lásd: Bácskai Vera: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Budapest, Osiris, 2002. 123-138.; 148-159.

csoport összetétele és belső jellemzői, úgy a kor kihívásaira adott válaszai sem voltak egységesek.[26]

A történelmi materializmuson alapuló és főként a nemzeti történelembe ágyazott politika- és eseménytörténetre fókuszáló ortodox munkásmozgalmi koncepció az 1940-es és 1950-es években vált a legharsányabbá. A kispolgári egzisztenciák mellett az egyes irányzatokban aktív szerepet játszó idegen ajkú munkásság szerepének felismerése sem lehetett központi elem, hiszen akkor a magyar történelem szinte teljes egészére rákényszerített németellenes hagyomány meglétét kellett volna felülírni.[27] Ezzel szinkronban a hagyományos narratívában nem esett szó a formálódó munkásosztály jelentős részének vallásos mentalitásáról és az egyes mozgalmi irányzatok vallási felekezetekkel való szoros összefonódásáról sem. Ezen leegyszerűsítő logika szerint a 19. század derekától megjelenő egységes munkásmozgalom csakis alulról szerveződő, ideológiáját tekintve forradalmi és nem utolsó sorban antiklerikális lehetett.

Ennek ellentmond, hogy a munkásmozgalmi irányzatok kialakulásának megágyazó „munkáskérdés" a huszadik század hajnalára az egész kontinensen ismert jelenség volt, ugyanakkor a megszilárduló tőkés gazdasági rendszer leghangosabb kritikusai már a második ipari forradalom begyűrűződésétől fogva az egyházak egyes képviselői és konzervatív értelmiségiek voltak. Ezzel együtt a munkáskérdésben megnyilvánuló francia, vagy angol gyártulajdonosok és írók is előszeretettel hivatkoztak tevékenységük vallásos jellegére, hangsúlyozva, hogy a leszakadó társadalmi csoportok felkarolása mellett a sok tekintetben hitelét vesztett kereszténységet is meg kívánják reformálni. Nem véletlen, hogy a francia Saint-Simon mellett az angol protestáns Robert Owen és Thomas Carlyle, az angol-amerikai Tom Paine, valamint a szintén angol John Ludlow, Charles Maurice és F. D. Kingsley is keresztényi kötelességnek tekintették a munkáskérdés megoldását és a társadalmi szolidaritás propagálását.[28] Az ipari fejlődésre pozitívumként tekintő filantrópok meghiúsuló utópista kísérleteit a 19. század derekára a kibontakozó kapitalizmus vadhajtásai miatt szinte mindenhol

[26] A kispolgárság fogalmáról és jellemzőiről bővebben: Szokol Réka: Kispolgárok. Fogalomtörténeti vázlat. Múltunk 2011/2. 104-108.; Gerő András: Dualizmusok. A Monarchia Magyarországa. Budapest, Új Mandátum, 2010. 100-104.

[27] A munkásmozgalom internacionalista toposzából kiinduló marxista és a történettudományban széles körben használt nemzeti keretek közötti ellentmondásos viszonyhoz lásd: Gyáni Gábor: Nemzeti vagy transznacionális történelem. Budapest, Kalligramm, 2018. 40-47. A hivatalosnak tekintett magyarországi történelemszemléletben és a hazai munkásmozgalom megítélésében is mindennek alapját Mód Aladár kánonná emelt munkája jelentette: Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Budapest, Szikra, 1954.

[28] Mindemellett a saint-simonista Ludlow és társai nevéhez kötődik a „keresztény szocializmus" fogalmának is megalkotása, hiszen a The Christian Soicalist címen megjelenő újságjukban fejtették ki nézeteiket, melyeket a többed magukkal alapított Working Men's Collegeben igyekeztek a gyakorlatba átültetni. Massanari, Ronald: The Christian Socialism of J. M. Ludlow. Theology 1974/77. 193-202.

valamilyen reformista vagy forradalmi ideológia, és abból kibontakozó mozgalom váltotta fel, melyek könnyen egymásra találhattak a felvilágosodás, valamint a nagy francia forradalomban gyökerező és a fennálló társadalmi-politikai renddel, valamint az egyházakkal is többnyire szembenálló további ideológiákkal.[29]

Magyarországon azonban nem az angol vagy francia, hanem sokkal inkább a német mozgalmi modell érvényesült, mind a szocialisták, mind a keresztényszociálisok esetében. Míg kezdetben konzervatív oldalon az egyes német egyházi szerzők elméleti és gyakorlati munkáinak adaptálása történt, addig az egyházaktól elszakadó munkásközegekben is a szociáldemokrácia meglehetősen visszafogott formájában, a Ferdinand Lassale féle államsegély koncepciójában valósult meg[30]. Lassalle programjában a német munkások gazdasági majd politikai szerepvállalását ösztönözte. Az ezzel párhuzamosan teret hódító, főként gazdasági érdekvédelmet szem előtt tartó Schulze-Delitzsch féle önsegély koncepciója szintén megjelent itthon.[31] Ennek köszönhetően a Magyarországon politizáló munkásmozgalom is meglehetősen hamar két táborra bomlott a szervezkedés mikéntjét illetően. A további ideológiai törésvonalakat (mint például a szabadságharc emlékével és a kiegyezés élményével kapcsolatos nézeteket, vagy a mezőgazdasági munkások érdekképviseletének felkarolását) a huszadik század kezdetére a marxizmus kezdte elhomályosítani, miközben a „munkásmozgalom" jelentéstartalmát is kisajátította. Ebből kifolyólag a Magyarországon működő irányzatok a társadalmi reformok kapcsán vérmérsékletüktől függően eltérő stratégiákat fogalmaztak meg, de (a keresztényszociális irányzatokat kivéve) egyház- és valláskritikájukban univerzálisan megegyeztek.

Az 1890-ben felálló II. Internacionálé, valamint a német területen létrejövő kooperációk a nemzetközi munkásmozgalom sokszínűségéből kifolyólag már politikailag aktív, a különböző frakciókat összefogó, ideológiailag egységes tömegmozgalmak alapítását tűzték ki célul világszinten.[32] Az Engels vezetésével ülésező kongresszus a különböző országok szerveződő tömegmozgalmainak ideológiáját a marxista filozófiához igyekezett igazítani,

[29] Hobsbawm, Eric: A forradalmak kora 1789-1848. Budapest, Kossuth. 1988. 213-228. Valamint Thompson, Edward Palmer: Az angol munkásosztály születése. Budapest, Osiris, 2007. 213-216.
[30] Bővebben: Lassalle, Ferdinand: Mi az alkotmány? Budapest, Gallilei Kör, 1912.; Uő: Alkotmány, szocializmus, demokrácia. Budapest, Révai, 1914.; Uő: Beszédek és írások. Budapest, Gondolat–Kossuth 1982.
[31] Bővebben: Kozáry Andrea: Az egylettől a párt megalakításáig (1868-1890). In: Varga Lajos (szerk.): A magyar szociáldemokrácia … i.m. 22-25.
[32] A II. Internacionálé tömegmozgalmakra gyakorolt hatásáról lásd: Jemnitz János et al. (szerk.): A II. Internacionálé. Kongresszusi jegyzőkönyvek 1889-1912. Budapest, Kossuth, 1989. 13-14.

melynek még markánsabb eleme volt az ateizmus és az antiklerikalizmus.[33] Ennek értelmében a szerveződő tömegmozgalmaknak magukévá kellett tenni azt a tételt, mely szerint „a vallási nyomorúság a valóságos nyomorúság kifejezése, egyszersmind tiltakozás a valóságos nyomorúság ellen. A vallás a szorongatott teremtmény sóhaja, egy szívtelen világ lelke, mint ahogyan szellemtelen állapotok szelleme. A vallás a nép ópiuma. A vallást, mint a nép illuzórikus boldogságát megszüntetni annyi, mint a nép valóságos boldogságát követelni. Az állapotáról táplált illúziók feladását követelni annyi, mint amaz állapot feladását követelni, amely rászorul az illúziókra. A vallás kritikája tehát csírájában ama siralomvölgy kritikája, amelynek szent fénye a vallás."[34]

Ahogy arra már utaltam, a munkáskérdés és annak nyomán megjelenő szociális ideológiák ismertetései Magyarországon és több más Európai országban is többnyire mérsékelt, konzervatív személyek tollaiból jelentek meg először, az általuk elindított hagyomány pedig a szociológia keresztény iskolájának kialakulásához vezetett.[35] A korai szerzők aggódva, szörnyülködve nézték, hogy mivel járnak a modernizáció „melléktermékei": az iparosítás, a zsúfolt nagyvárosok, a technológiai fejlődés, valamint mindezek negatív következménye, az elszegényedés, kiszolgáltatottság és pauperizáció. A figyelemfelkeltésen túl azonban céljuk volt az iparpártoló liberálisok ellensúlyozása is. Kedvelt frázisuk volt, hogy a szabadelvű kormányzás és az ész nélküli iparosítás a forradalmi tömegeknek és a forradalmi szocializmusnak kedvez, melynek térnyerését az újkori barbarizmus képével társították elsősorban annak forradalmi és nem szocialista jellege miatt.[36] A sokkoló jelen és elszemélytelenedett élet kilátásával „kecsegtető" jövő helyett egy idealizált múlt képét kínálták, melyben a földesúr jobbágyainak gondviselője, a mester a tanoncok jószándékú nevelője és szó sincsen a baloldali narratívában központi helyet elfoglaló kizsákmányoltakról, csupán a szegénységüket méltósággal viselő tömegekről.

[33] Az elsővilágháború előtti szocialista pártok antiklerikális politikájuk során többek között olyan klasszikusokból merítettek, mint Feuerbach, Ludwig: A kereszténység lényege. Budapest, Akadémiai, 1978; Kautsky, Karl: A kereszténység eredete, Budapest, Szikra, 1950. Ideológiai alapot jelentettek továbbá August Bebel, Wilhelm Liebknect, vagy Franz Mehring tézisei, melyek olvashatók: Székely Andorné-Nyilas Vera-Remsei Flóra (szerk.): A vallásról és az egyházról. Budapest, Kossuth, 1979. A Marx-Engels szerzőpáros vallással kapcsolatos nézeteit foglalja össze továbbá: Marx, Karl–Engels, Friedrich: A vallásról. Budapest, Kossuth, 1961.

[34] Marx, Karl: A hegeli jogfilozófia kritikájához. In: Vörös Gyula-Recski Ágnes (szerk.): Marx és Engels válogatott művei 1. Budapest, Kossuth, 1977. 7-8.

[35] Kecskés Pál: A keresztény társadalomelmélet alapelvei. Budapest, Szent-István Társulat, 1933. 26-29.

[36] Pándi Pál: „Kísértetjárás" Magyarországon I-II., Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban. Budapest, Magvető, 1972. 230–264. ill. 506–511.

I.2. Vizsgálati módszerek

A magyarországi munkásmozgalomról született írások — Litván György szavaival élve — „a munkáskérdésben (…) csak bérkérdést, kenyérkérdést, lakáskérdést, szabadidőkérdést, művelődési kérdést és persze öntudati és szervezettségi kérdést láttak. A munkásnak a paraszttal ellentétben »nem volt« nemzetisége, vallása, »nem voltak« erkölcsei, szokásai, hagyományai, más osztályokhoz fűződő kapcsolatai. Mondhatnánk: nem volt »lelkisége«”.[37] Azaz a magyar munkásság és munkásmozgalom történeti vizsgálatainál teljesen hiányzott, vagy csak alig volt jelen a mentalitástörténeti-antropológiai szemlélet, mely akkoriban még nyugaton is újnak és kiforratlannak számított. Litván szerint a történészek „a munkásságot egységesnek tekintették, nemigen vizsgálták származását, rétegződését, a faluhoz való kötődését, még kevésbé törődtek tudatvilágával, ebben a nacionalista, vallási, tradicionális motívumok jelenlétével, általában a munkásosztályt nem a nemzet, illetve a soknemzetiségű magyar társadalom összefüggéseiben, ennek részeként, hanem önmagában szemlélték.”[38] Azaz a magyar munkásságot csak leírták és nem elemezték, annak sajátosságait a korszak tágabb összefüggésrendszerében pedig nem értelmezték.

A történetírás 19. században lezajló tudománnyá válását követően fokozatosan kialakultak a diszciplína alfajai. Az államokat és uralkodók cselekedeteit középpontba állító politika- és diplomáciatörténet hegemóniája ugyan sokáig meghatározó volt, a társadalom- és egyéb humántudományok jótékony hatásának köszönhetően a századfordulótól tevékenykedő historikusok jó része kereste a múlt azon perspektíváit, melyben az emberi természet és társas viselkedés formáinak jellemzőit leginkább megtudja ragadni.[39] E kialakuló aldiszciplínák közül a számomra inspirációt jelentő mentalitástörténet tárgyának meghatározása a legkevésbé egzaktabb, hiszen magának a „mentalitásnak” a fogalma sem volt elterjedt Európában a 20. század második feléig. Bár jelen értekezés nem tekinthető tisztán mentalitástörténeti dolgozatnak, a munka során mégis törekedtem arra, hogy a konkrét lokális eseményeket az általános eseménytörténetbe, azon túlmenően pedig hosszabb távú mentalitástörténeti folyamatokba helyezzem.

[37] Litván György (szerk.): Magyar munkásszociográfia 1885-1945. Budapest, Kossuth, 1974. 9.
[38] Uo.
[39] Romsics Ignác: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – Nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris, 2011. 167-177.

Ezen folyamatok megragadására és a mentalitásbéli változások görbéinek vizsgálatára a francia Fernand Braudel által megalkotott és Georges Duby által alkalmazott hosszú időtartam („Longue durée") koncepciójából indultam ki.[40] Braudel koncepciójára támaszkodva Duby igyekezett a történeti időre vonatkozólag a mentalitás alaprétegeit meghatározni. Az általa adaptált koncepcióban a mentalitástörténet rövid időtartamát konkrét szituációk (például botrányok, pletykák, egyén és közösség konfrontációja vagy akár egy könyv megjelenése) határozzák meg. Az ennél hosszabb időtartamban már csoportot érintő tényezők, a gazdasági, társadalmi vagy akár politikai keretek módosulása figyelhető meg. Duby szerint azonban a mentalitást meghatározó keretek csak nagyon lassan, azaz a hosszú időtartam keretén belül változnak.[41]

A kérdés így már csak az, hogy a vizsgált időszakban lezajlott-e a munkásmozgalmi irányzatok mentalitásának változását tükröző folyamat? A Duby és Braudel által népszerűvé vált koncepció miatt egyre többen kritikákat fogalmaztak meg a mentalitástörténettel kapcsolatban. Többekben felmerült annak a problémája, hogy hogyan lehet az egyes időtartalmakban végbe menő változásokat összeegyeztetni, míg a marxizmus által még mindig erősen befolyásolt, a későbbiekben pedig az antropológia felé tekintgető angol történészek (a történeti antropológia atyjának tekinthető Peter Burke vezetésével) az osztály szemlélet fontosságára hívták fel a figyelmet. Utóbbi érvek a tárgyalt mozgalmak fő bázisát jelentő középrétegek sokszínű és kevésbé egzakt tulajdonságai miatt megfontolandók, hiszen a kritikusok érvelése szerint a társadalmi csoportok között megfigyelhető anyagi különbségek eltérő kulturális szinteket is jelentehetnek, elég csak arra gondolnunk, hogy az írni-olvasni tudás, valamint a kulturális javakhoz való hozzáférés lehetősége mennyire eltérő mértékben terjedt el a társadalom különböző szintjein a modernizáció kezdetétől egészen napjainkig.

A nagyvonalúan felvázolt előzményekből kiindulva az antropológiai módszerek által ihletett történészek így már a kultúra fogalmát állították a középpontba a mentalitás helyett. Egyesek szívesebben is használják az új irányzatra a „kultúrtörténet", vagy a „kultúra társadalomtörténete" kifejezéseket.[42] A fókusz eltolódásához hozzájárultak a modern

[40] Ez irányú munkásságához lásd: Braudel, Fernand: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában I-III. Budapest, Akadémiai, 1996.

[41] Ezzel összhangban Ernest Labrousse is úgy vélekedett, hogy a társadalom éppen olyan lassan követi a gazdasági átalakulást, mint ahogy a mentalitás a társadalmi átalakulást. A mentalitást tehát rengeteg tényező határozza meg együttesen, ezért valamilyen strukturális változás szükséges ahhoz, hogy az emberek gondolkodásmódjában változás álljon be. Nem veti el azonban a rövid idő alatt végbemenő nagy változás lehetőségét, azonban az ilyen „mentális forradalmak" csak ritkán fordultak elő az emberiség történetében. Lásd: Le Goff, Jacques: A mentalitástörténet problémái. Világosság 1976/11. 685.

[42] Apor Péter: Történeti Antropológia. In: Bódy Zsombor-Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Budapest, Osiris, 2006. 443.

néprajztudomány által végzett mikroelemzések is, melyek révén a figyelem az alsóbb társadalmi rétegekre, a munkásosztályra, illetve a parasztságra irányult. A történeti antropológia műfajában alkotó történészek munkáiban így az alsóbb társadalmi rétegek már nem elszenvedői a történelem kénye-kedvének, hanem az események aktív alakítói, akik saját kultúrát alakítanak ki, melyben a hasonló osztályhelyzetű emberek egyesülni tudnak.

Az irányzat egyik legjelentősebb művelője, Peter Burke abban látja a történeti antropológia lényegét, hogy az a hagyományos társadalomtörténethez képest az egyedi, legtöbbször csak helyben felfedezhető gyakorlatokat vizsgálja, többnyire kisközösségekben. Ezen felül pedig külön figyelmet szentel az ezekben az egyéni társadalmakban megfigyelhető emberek közötti interakcióknak.[43] Burke meghatározása oda vezet vissza, hogy a 20. század évtizedeiben Európa legtöbb országában még fellelhetők voltak a hagyományos paraszti társadalom utolsó (vagy épp utolsó utáni) nyomai, melyek kitűnő táptalajt biztosítottak a történeti antropológia kutatások megkezdéséhez. A kutatások során azonban forrásproblémák jelentkeztek, mivel az archaikus társadalmak egyik fő jellemzője pont az, hogy egy-két kivételt leszámítva nem hoztak létre autentikus írott forrásokat. Az írásbeliség hiánya miatt e társadalmi réteg tagjai szinte csak a hivatalos, állami vagy egyházi hivatalok dokumentumaiban szólalnak meg.

A hatalom által vezetett adminisztrációban megjelenő alsóbb néprétegek képe az 1980-as évektől e rétegek mindennapi élete felé irányuló kíváncsisággal lett gazdagabb. Felmerül a kérdés azonban, hogy miként lehet az archaikus körülmények között élő népesség mindennapi életére vonatkozólag információkat gyűjteni, ha ők maguk írott forrást ezekről a hétköznapi dolgokról nem hagytak hátra? Az írásbeliséggel nem, vagy csak kevéssé rendelkező népek tanulmányozása során így kerültek képbe a különböző rítusok, a hiedelmek, a népi vallásosság, illetve az ezzel kapcsolatos normaszegések, mint például a mágia, boszorkányság vagy az eretnekség. Ebben az értelemben, e legutóbbinak modernkori formáját fedezhetjük fel az egyházi központban szocializmussal kacérkodó személyek tevékenységében, még akkor is, ha többségük már rendelkezett az írott forrás létrehozásának képességével és „eretneksége” miatt nem kellett akár életét veszélyeztető retorziókkal szembenéznie.

Voltak természetesen, akik a mikrotörténeti megközelítés helyett a kezdetleges társadalmakban fellelhető szimbólumrendszerek felé kezdtek inkább érdeklődni. Ennek értelmében felértékelődött a megértés, jelentés és szimbólumok hármas rendszerének szerepe.

[43] Burke, Peter: Mi a történeti antropológia? In: Sebők Marcell (szerk.): Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok. Budapest, Replika, 2000. 17-22.

Három angolszász antropológus munkája játszott e folyamatban jelentős szerepet: Victor Turner rítuselmélete bebizonyította, hogy a rítusszerű szokások a társadalomban kohéziós erővel bírnak.[44] Turner elméletét továbbfejlesztve Mary Douglas bizonyította be, hogy a rítusok és szokások mellett a különböző szimbólumok szűkebb csoportidentitásokat is kifejeznek.[45] E két úttörő elmélet hatására alkotta meg Clifford Geetz „sűrű lírásnak" keresztelt elméletét, mely a mai napig legmeghatározóbb a történeti és antropológiai kutatásokban egyaránt. Geetz balii kakasviadalról szóló munkájában a kultúrák összefüggő, ugyanakkor autonóm jelrendszer, melyeknek legjobban külső elemeit, a különböző szokásokat és jelképeket lehet megragadni.[46]

A munkásmozgalmi irányzatok történetének vizsgálatában további pozitívumot jelent az antropológia által ihletett történészek azon törekvése, mely szerint a régmúlt korok paraszti népi kultúrájának viszonyát igyekeztek megérteni a hivatalos, vagy tanult kultúrával, vagy esetünkben a szocializmus által a korban újnak számító, ugyanakkor nehezen és nem egységesen értelmezhető tanításaival.

A történeti antropológiát a mentalitástörténethez hasonlóan már a kezdetektől fogva sok kritika érte, aminek köszönhetően a 1980-as évek végére külföldön is kifulladt, így Magyarországra már csak meghaladott irányzatként érkezhetett meg. Ugyanakkor a nyolcvanas éveket megelőzően felfedezhetünk mentalitás- és kultúrtörténettel kapcsolatos elemeket egyes magyar történészek munkáiban is.[47]

Az aldiszciplínát érintő kritikák elsősorban a kultúrának, mint kulcsfogalomnak és annak értelmezéséhez kapcsolódóan lettek megfogalmazva. Ezek szerint a történeti antropológiában a kultúra túlságosan statikus, maga a történetírói irányzat pedig nem alkalmazható módszertanilag annak érdekében, hogy azt elég mélyrehatóan ábrázolni tudja a társadalom egészére vonatkozólag. A kritikusok szerint ugyanis a kultúrák között jelentős különbségek figyelhetőek meg akár egy társadalmon belül is, melyeket meghatározhat az osztályszerkezet, a mentalitás és számos más tényező is. Mindezen felül a kultúra és az ennek kifejezésére használt kulturális nyelv szinte sosem azonos a különböző társadalmi csoportokban.

---

[44] Lásd: Turner, Victor: A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra. Budapest, Osiris, 2002.
[45] Apor Péter: Történeti Antropológia … i.m. 460.
[46] Bővebben: Geertz, Clifford: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Budapest, Osiris, 2001.
[47] Kosáry Domonkos szerint a mentalitás a művelődéstörténet, Hanák Péter szerint pedig a kultúrtörténet részének tekintethető, ugyanakkor Köpeczi Béla az eszmetörténet művelése alá sorolta a mentalitástörténeti és történeti antropológiai kutatásokat. Részletesen ismerteti: Gyáni Gábor: Művelődés-, kultúra és mentalitástörténet: A paradigmaváltás dilemmái. In: Monok István (szerk.): Mérföldkövek a magyar művelődéstörténet-írásban. Budapest-Eger, Kossuth-Eszterházy Károly Főiskola, 2015. 129-132.

A kultúrát tehát egy adott társadalmon belül nem lehet egy egységes és univerzális szimbólumértelmezéssel leírni. Emellett az írásbeliség hiánya miatt fennálló forráshasználati problémákat is többen szóvá tették, akik rávilágítottak arra, hogy bármennyire is termékeny táptalaj a néprajzi meghatározottság a történeti kutatásokban, a történész és az antropológus végső soron teljesen más forráscsoportokat használ fel, azokat különböző módszerekkel dolgozza fel.[48]

Mivel értekezésem elsősorban a történelemtudomány keretei között keletkezett, így az általam használt források nem tárgyi, hanem írott jellegűek. Specifikus csoportot jelentenek ezen belül a kortársak által alkotott írások, melyek vizsgálata során a textualizáció és a kontextualizáció módszertani sajátosságaiból indultam ki. E kettős megközelítés az angol eszmetörténészek közötti történeti szövegek megismeréséről kialakult diskurzust jelenti. A R. G. Collingwood és Quentin Skinner nevével fémjelezhető megközelítés szerint egy múltban keletkezett szöveg megismeréséhez annak tartalma és empirikus jellemzői – azaz textusa – mellett legalább annyira fontos társadalmi kontextusa is.[49]

Végül, de nem utolsó sorban szükséges kiemelnem, hogy munkám hangsúlyos eleme a munkásmozgalom Egerben megjelenő irányzatainak összehasonlító elemzése. Az összehasonlító történetírás napjainkban elsősorban különböző régiók hasonlóságainak és különbségeinek feltárására irányul.[50] Marc Bloch szerint az összehasonlítás két fő feltétele a megfigyelt tények bizonyos fokú hasonlósága és környezetük bizonyos fokú különbözősége. Hozzáteszi ugyanakkor, hogy az összehasonlítás megvalósítható egymástól nagyon különböző társadalmak esetében is, vagy akkor, ha „szomszédos és kortárs társadalmakat állítunk egymással párhuzamba, amelyek szüntelenül befolyásolják egymást, amelyeknek fejlődésére, éppen közelségük és egyidejűségük folytán, ugyanazok az okok hatnak, és amelyek, legalábbis részben, közös forrásból erednek."[51] Bár Bloch arra nem tér ki, hogy az összehasonlítás egy konkrét társadalom különböző ideológiai alapon szerveződő csoportjai között milyen módszertani követelményeket állít a történész elé, azonban úgy gondolom, hogy az egri

[48] Ugyanakkor pont a tudományterületek között elmosódott határok miatt kezdenek egyesek a mentalitást a kultúra részeként felfogva az úgynevezett „new cultural historyról" beszélni, mely egyre jobban integrált részét kezdi képezni az ún. általános kultúratudományoknak.

[49] Ismerteti: Gyáni Gábor: Relatív történelem. Budapest, Typotex, 2007. 241-259.

[50] A Central European University doktori iskolájának összehasonlító történelemtudománnyal foglalkozó programja is eképp határozza meg céljait: „Összehasonlító történettudományból a doktori hallgatóknak egy szakterületet kell választaniuk és meg kell jelölniük a három közül azt a két régiót, amelyekre összehasonlító tanulmányaikat összpontosítják. A szakterületek a következők lehetnek: koraújkor-történet, újkortörténet, kortárs történelem, nacionalizmus- és társadalom-tudományok. A hallgatók, érdeklődési területük függvényében különbözőképpen definiálják a három régiót, Közép-Európát, Délkelet-Európát és Kelet-Európát."

[51] Bloch, Marc: Az európai társadalmak összehasonlító történelméről. In: Uő: A történész mestersége. Budapest, Osiris, 1996.174 ill. 172;

munkásmozgalom irányzatainak összehasonlítására meglátásai alkalmazhatóak, hiszen ha az egri mikrotársadalmat koherens egészként is fogjuk fel, annak differenciáltságából adódik az a következtetés, hogy az egész társadalmat érintő külső tényezők eltérő reakciókat szültek az érintett város lakóinak életében, melyek az évtizedek folyamán mozgalmakban manifesztálódtak és a későbbiekben is folyamatos kölcsönhatásokban voltak egymással. Ahogy Marc Bloch megfogalmazza, a „helyesen értelmezett módszer éppen a különbségek iránt érdeklődik különleges élénkséggel, függetlenül attól, hogy eredendő eltérések-e ezek, vagy pedig közös pontból szerteágazó utak következményei."[52] A hasonlóságok jelentőségéről sem feledkezik meg, melyek szerinte a történészt rávezetik „az igazi okok felé vivő útra, és ami a fő, (…) eltéríti őket a hamis nyomokról, amelyeket követve zsákutcába kerülnének."[53]

[52] Uo. 184.
[53] Uo. 181.

I.3. A téma historiográfiája

I.3.1. A munkástörténet vallásszociológiai és antropológiai vonatkozásai

A magyarországi munkásmozgalmi irányzatokban szerepet játszó társadalmi bázis objektív jellemzőinek feltárásához elsősorban az empirikus vizsgálatokon nyugvó szociológiai és társadalomtörténeti munkák jelentik a kiindulópontot. A kiegyezést követő időszakban fellendülő iparosodás társadalmi következményei már a kortársak egy jelentős részét is élénken foglalkoztatták. Az 1880-as évektől jelentek meg a magyar ipari munkásság első jelentős kutatóinak, Somogyi Manónak, Pulszky Ágostnak, Géber Antalnak, Gelléri Mórnak, vagy a közgazdász professzor, Földes Bélának művei.[54] E munkák közös jellemzője, hogy a hazai ipari munkásság helyzetét általában a nemzetközi viszonyok tükrében írták le, magyar sajátságokra csak elvétve tértek ki. A felsorolt szerzők többsége a gyermekcipőben járó állami szociálpolitika hivatalos vagy félhivatalos művelője volt, így a munkáskérdést és az azzal szoros kapcsolatban álló szociális problémákat a kor konzervatív-liberális szemléletével összhangban természetesnek vélték. A társadalmi igazságosság, illetve a szocializmus ideológiájából adódó radikális elképzeléseket elvetették, ugyanakkor egyes mérsékelt indítványokat — mint például a baleset- és betegbiztosítás bevezetését — támogatták.

A hivatalos vagy félhivatalos állásponttal szemben a századforduló progresszív értelmisége is megszólalt a munkáskérdésben. A Huszadik Század című folyóirat körül csoportosuló fiatal szociológusok mellett[55] a tömegpárttá terebélyesedő Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyes tagjai is objektív módon igyekeztek vizsgálni a magyarországi

[54] Többek között: Somogyi Manó: Az óbudai hajógyár munkásainak helyzete (1888). In: Sipos András-Donáth Péter (szerk.): „Kelet Párizsától" a „bűnös városig". Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. I. kötet. Budapest, Budapest Főváros Levéltára — Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1999; Pulszky Ágost: A munkáskérdés. Budapest, Hoffmann és Molnár, 1890; Géber Antal: A magyar gyáripar első üzemi és munkásstatisztikája. Közgazdasági Szemle 1904/28. Valamint Gelléri Mór: Ipartörténeti vázlatok. Budapest, Singer és Wolfner, 1906. Illetve Földes Béla: A szociális kérdésről. Budapest, Aigner Lajos, 1876. (Lugossy Béla néven); Uő: Városaink és a városi lakosság életviszonyai az utolsó népszámlálás alapján. Budapest, Az M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1883.

[55] Rónai Zoltán: Munkanélküli és dolgozó munkások védelme. Huszadik Század, 1914/2. 209-213; Dániel Arnold: A munka szervezete az árutermelő társadalomban I-II. Huszadik Század, 1909/1-2. 1-18; 162-176. illetve Szántó Menyhért: Az állam és a társadalom szerepe a munkásvédelem terén. Huszadik Század, 1901/1. 239-248.

munkásság helyzetét,[56] azonban a hangsúlyt a gyakorlati tevékenységre, azaz a párt- és szakszervezetek alakításának lehetőségeire és az önszerveződés egyéb módjaira helyezték.

Az első világháború után szerveződő népi mozgalom ugyan tovább művelte a szociográfia műfaját, azonban tekintetét a városokról a falvak felé irányította. Rézler Gyula munkástörténeti írásai mellett Szabó Zoltán írt pontos látleletet az Egri Főegyházmegyét is magába foglaló észak-kelet magyarországi régió társadalmi viszonyairól.[57]

A második világháborút követően az akadémiai történetírásra is jellemző „munkásmozgalom-fétis" megbénította a tárgyilagos kutatások megkezdését. A hatalmon lévő marxista-leninista elit a munkásosztályra társadalmi bázisaként tekintett, azonban a munka világa a történeti művekben pusztán az osztályharc színtereként jelent meg, nem pedig komplex társadalmat, gazdaságot és életmódot alapjaiban befolyásoló helyszínként.[58] Erdei Ferenc munkásságának egyes elemei mellett Litván György, Gondos Ernő és Meggyesi János adták közre a századforduló éveinek szociológiai írásait.[59] A 1970-es évektől megkezdődött azonban egy felzárkózási folyamat a nyugati trendekhez, melynek eredményeképp már megjelenhettek olyan munkák is, mint Gyáni Gábor a városi munkásságról és a cselédségről, vagy Hanák Péter a társadalmi rétegződésről értekező írásai.[60] Ezt megelőzően Dóka Klára kézműiparos osztályról írt értekezései, valamint a Ránki György- Berend T. Iván szerzőpáros szintetizáló művei és Kövér György korai gazdaságtörténeti munkái emelendők ki.[61] E művekben már érzékelhető az eltávolodás a dogmatikus marxista szemlélettől, ugyanakkor a megszülető és formálódó munkásosztály egyházakhoz fűződő viszonya és vallásgyakorlásának változása az imént felsorolt történeti irodalomnak nem képezik szoros értelemben vett tárgyát.

Megjegyzendő azonban, hogy ez a téma nemzetközi kontextusban sem számít igazán kutatottnak. Az első világháborút megelőző időszakra vonatkozólag összehasonlító jelleggel

---

[56] Weltner Jakab: A gyári munkásokról; Varga Jenő: Az ipari proletariátus helyzete Magyarországon; Szabó Ervin: Az ipari munkásság hullámzása. A munkahely és foglalkozás változtatása a magyar iparban. In: Litván György (szerk.): Magyar munkásszociográfia …i.m. 97-100, 152-158, 206-226.

[57] Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulás 1867-1914 (részlet) In: Litván György (szerk.): Magyar munkásszociográfia …i.m. 383-405. illetve Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe. Budapest, Cserépfalvi, 1938.

[58] Valuch Tibor: A jelenkori munkástörténet Kelet-Közép-Európában – historiográfiai közelítések. Múltunk 62/ 2. 4-24.

[59] Gondos Ernő (szerk.): A valóság vonzásában. Budapest, Szépirodalmi, 1963; Meggyesi János (szerk.): Vasszínű égbolt alatt. Budapest, Magvető, 1961; Litván György-Szűcs László (szerk.): A szociológia első magyar műhelye I-II. Budapest, Gondolat, 1973.

[60] Hanák Péter: Vázlatok a századelő magyar társadalmáról. Történelmi Szemle 1962/2. 210-245; Uő: A kert és a műhely. Budapest, Gondolat, 1988. Ill. Gyáni Gábor: Család, háztartás és városi cselédség. Budapest, Magvető, 1983.

[61] Többek között: Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága (1840-1872). Budapest, Akadémiai 1979.; Berend T. Iván–Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Budapest, Kossuth 1972; Kövér György: 1873. Egy krach anatómiája. Budapest, Kozmosz 1986; Uő: Iparosodás agrárországban: Magyarország gazdaságtörténete 1848-1914. Budapest, Gondolat, 1982.

Hugh Mcload írt angol és német viszonylatban, de a vallásosság kérdése felmerül E.P. Thompson alapmunkának számító művében, vagy Eric Hobsbawm egyes írásaiban is.[62] A brit szerzőkön túl német nyelvterületen Stefan Berger publikált legújabban a témában, illetve az amerikai Paul A. Hanebrink emlékezett meg erről, bár csak röviden, a hazai keresztény politika és antiszemitizmus vonatkozásában.[63] Az angolszász történetírásban megjelenő antropológiai szemlélet mellett a jól működő intézményrendszer is elősegíti az ezirányú kutatásokat.[64]

E munkák szemlélete némely hazai kutatást is erősen inspirált, melyből néhány az általunk ismertetett Eger tágabb földrajzi környezetére vonatkozik. Nagy Péter az ózdi gyári társadalomról írt műve mellett a Miskolci Egyetemhez szorosan kötődő Dobák Judit és R. Nagy József végzett antropológiai jellegű kutatásokat az északkelet-magyarországi régió munkáskolóniáinak vonatkozásában.[65]

A hazai munkásosztály történetével összekapcsolódó munkásmozgalmak története hosszú ideig kedvelt témája volt az állami befolyás alatt lévő történetírásnak ugyanakkor az átpolitizált és felülről irányított kutatásokban csak nagyon ritkán és akkor is elfogult formában, normatív és közhelyszerű megállapításoktól terhelve jelent meg. Ezek az írások a munkások vallásosságáról többnyire vagy szemérmesen hallgatnak, vagy partikuláris jelenségként mutatják be, miközben vallásgyakorló munkástömegeket az egyházak nagyfokú szellemi befolyásolásával magyarázzák. Ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy az egyháztörténetírás is elsősorban az egyházaknak a munkáskérdéssel kapcsolatos megnyilvánulásait tárgyalják, míg a munkáspasztoráció és a munkások vallásgyakorlásának változása a mai napig szinte teljesen feltáratlan.[66]

---

[62] McLeod, Hugh: Religion in the British and German Labour Movements 1890–1914. A Comparison. Bulletin of the Society for the Study of Labour History 1986/55. 25-35; Uő: Religion and Society in England, 1850-1914 (Social History in Perspective). London, Red Globe, 1996; Thompson, Edward Palmer: Az angol munkásosztály születése …i.m; Hobsbawm, Eric: The Age of Capital. New York, Vintage, 1996.

[63] Berger, Stefan: Difficult (Re-)Alignments – Comparative Perspectives on Social Democracy and Religion from Late-Nineteenth Century to Interwar Germany and Britain. Journal of Contemporary History 2018/53. 574-596; Hanebrink, Paul A.: In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944. New York, Cornell University Press, 2006.

[64] A két legfontosabb európai kutatóintézet az amszterdami International Institute of Social History: https://iisg.amsterdam/en (2020.12.01.) illetve a bochumi Institut für Soziale Bewegungen: http://www.isb.ruhr-uni-bochum.de/isb/index.html.en (2020. 12. 01.)

[65] Nagy Péter: A Rima vonzásában…i.m., Dobák Judit: A diósgyőri munkáskolónia. In: Horváth Sándor-Tóth Eszter Zsófia (szerk.): Munkástörténet, munkásantropológia: tanulmányok. Napvilág, 2003. 160-169; R. Nagy József: Falusi munkáskolóniák lakóinak morálfelfogása Északkelet-Magyarországon. Múltunk 2007/2. 66-82.

[66] Nemzetközi összehasonlításhoz lásd: Altermatt, Urs: A katolicizmus és a modern kor…i.m. 135-139.

I.3.2. A magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalom historiográfiája

Az 1945 előtti időszakban a hazai munkásmozgalom különböző irányzatai csak elvétve foglalkoztak saját múltjukkal, az egymás tevékenységére reflektáló írásoknak pedig csak nyomokban volt történeti kitekintése. A század végére akuttá váló munkáskérdéssel foglalkozó írásokban nem olvashatunk a lokalizálódó munkásmozgalmak szervezeti kereteiről, vagy épp azok működéséről. Ezekről csupán a helyi sajtó, bizonyos pamfletek, naptárak és évkönyvek értekeznek. További hiányosság, hogy a hagyományosan a munkásmozgalom egészével azonosított magyarországi baloldali-szocialista mozgalmak historiográfiájáról sem született összefoglalás.[67] Támpontot jelenthet azonban Pók Attila posztszocialista államok marxista történetírásáról készített tanulmánya, melyben a munkásmozgalomtörténetírás három generációját különböztette meg: Az első, még a 19. század végén született generáció számára történelmi materializmus adaptálása volt a főfeladat a magyar történelemvonatkozásában. Ennek egyik eredménye Szabó Ervin történeti írásai, melyben leghangsúlyosabb az 1848-1849. évi események átértékelése volt.[68] A főként Molnár Erik fémjelezte második generáció számára az első világháború, az azt követő harmadiknak pedig a második világháború okai következményei jelentették az értelmezési keretet. A második világégés idején vagy azt követően megszületett történészek, mint a soron következő negyedik generáció a kádár-korszak viszonyai között kutatta az „ember arcú szocializmus" esélyeit, azaz kezdték felismerni a szocialista mozgalom heterogenitását és a különböző elfeledett irányzatokat. Ezek közé tartozik többek között Gergely Jenő, Izsák Lajos vagy Krausz Tamás munkássága, míg a legfiatalabb ötödik generáció szemléletére szovjet blokk felbomlását követő, globális-kapitalista viszonyok közötti útkeresés, és a lehetséges baloldali alternatívák megismerése nyomta rá leginkább bélyegét.[69]

A magyarországi szociáldemokrácia prefigurációinak tekinthető munkásegyesületek, valamint a Magyarországi Általános Munkás Párt időszakáról legelőször Kretovics József 1869-ben, Politzer Zsigmond pedig 1877-es cikkeiben emlékezett meg.[70] A párttá válást

[67] Ehhez némi segítséget nyújthat: A magyarországi szociáldemokrácia történetének válogatott bibliográfiája. Varga Lajos (szerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve… i.m. 627-652.
[68] Lásd: Szapor Judit-Glatz Ferenc-Litván György (szerk.): Szabó Ervin történeti irásai. Budapest, Gondolat, 1979.
[69] Pók Attila: A marxizmus a posztkommunista közép-európai történetírásokban. Történelmi Szemle 2015/3. 471-485.
[70] Kretovics József: Munkásügy. A magyarországi munkásmozgalom keletkezése és a magyarországi munkásegyletek alakulásának rövid története. ill. Politzer Zsigmond: A magyarországi munkásmozgalom történetéhez. Mindkettőt közli: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (továbbiakban MMTVD) I. A magyar munkásmozgalom kialakulása 1848-1890. Budapest, Szikra, 1951. 45-67.

követően a Népszava újságírója, Révész Mihály jelentette meg négy évtized történetét összefoglaló munkáját. Az 1913-ban kiadott művében a fő korszakokat az MSZDP megalakulása előtti bő két évtized, a pártalakulástól századfordulóig tartó időszak, illetve az 1900-as évek első évtizede jelentette.[71]

Az első világháborút követő forradalmak után a Tanácsköztársaság idején kompromittálódott vezetők jelentős része külföldre emigrált, ahol sorra adták ki visszaemlékezéseiket. E művek elsősorban az 1918-1919-es évek eseményeire fókuszálnak, de első fejezeteikben bevezetésként olvashatunk a századforduló Magyarországáról és a szerveződő munkásmozgalmi irányzatokról, melyekben a hagyományos marxista szemlélet, — azaz „a kizsákmányolt hazai munkásosztály kollektíven folytatott harca az uralkodó osztályokkal" — fedezhető fel.[72]

A Horthy korszakban a politikai életben megtűrt, azonban jelentős társadalmi bázissal rendelkező szociáldemokrácia legitimitásválsággal küzdött, mivel az 1918-1919-es forradalmakban való kompromittálódását az uralkodó közbeszéd a túlzásokat nem mellőzve rendszeresen szemére vetette.[73]

Az 1940-es évek második felében lezajló szovjetizációt követően viszont már se szeri, se száma az államilag támogatott, intézményi kutatásokban született apologetikus munkásmozgalomtörténeti irodalomnak, melyben a magyar szociáldemokrata mozgalom disztingváltan jelent meg. Először is, mint a hatalomba beférkőző és azt kisajátító kommunisták történeti előképeként ábrázolták, ugyanakkor a bevezető fejezetben már említett és a polgári pártokkal való nem egységes, ambivalens viszonya miatt a vulgármarxista irodalom a munkásérdekek elárulójának is bélyegezte. Az 1945 után fellendülő hazai munkásmozgalomtörténetben ezek az Andics Erzsébet és Nemes Dezső által lefektetett szemléleti alapok váltak meghatározóvá.[74]

---

[71] Révész Mihály: A magyarországi munkásmozgalom története (1867-1913). Budapest, Népszava, 1913.

[72] Többek között: Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Októberi forradalom, Proletárdiktatúra, Ellenforradalom. München, VerlagfürKulturpolitik, 1923. Vagy: Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok. Lipcse-Bécs, Pegazus, 1922.

[73] Lásd: Csunderlik Péter: A "vörös farsangtól" a "vörös tatárjárásig". A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág, 2019.

[74] Lásd: Andics Erzsébet: A szociáldemokraták szerepe a magyar forradalomban. I—II. rész. Új Hang 1941/3-4. 9-15. ill. 21-30. Uő: A jobboldali szociáldemokraták szerepe az 1919-es proletárforradalomban. I-II. Szabad Nép, 1949. március 13., 15. ill. Uő: A jobboldali szociáldemokraták az első világháborúban. Szabad Nép, 1950. július 2. Andicshoz hasonlóan Nemes is a Tanácsköztársaság bukásakor és az ellenforradalmi konszolidáció idején vezető szerepet betöltő szociáldemokraták tevékenységében foglalja össze a „jobboldali" szociáldemokraták megalkuvó tevékenységét. Lásd: Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Budapest, Szikra, 1956.

Ugyanakkor a hazai történetírás ezen korszakának egyes darabjai, ha megállapításaikban nem is, forrásfelhasználásukban és adatközlésükben a mai napig kiindulópontot jelenthetnek.[75] Az egykori párttörténészek rendkívül terjedelmes hagyatékának minden darabja a korabeli kánon részét képezte,[76] oktatási szempontból mégsem jött létre a magyar munkásmozgalomtörténet hivatalos tankönyve, annak ellenére hogy a pártkáder képzésben és az ideológiai nevelésben is hangsúlyos volt a munkásmozgalomtörténet. Az olvasóközönség számára készített művekről pedig általánosságban az mondható el, hogy „A fő hangsúly a polgári történetírás marxista leninista újraértékelésén volt, s nem annyira az új, elsődleges források feltárásán. (…) A kutatatandó témákat és az előkészítendő kiadványok számát a »terveknek« megfelelően, előírások határozták meg.[77]

Jól mutatja a téma huszadik század második felében tapasztalható exponáltságát, hogy a rendszerváltozás előtt nem sokkal napvilágot látott bibliográfia mintegy ötszáz oldalon sorolja fel az 1945 és 1984 közötti munkásmozgalomtörténeti munkák válogatását.[78] A történelemtudományban a Kádár-korszak éveiben meginduló felzárkózás lehetővé tette a marxista koncepciók történeti munkákban való árnyaltabb alkalmazását. Értékes adatokat tartalmazó munkák jelentek meg többek között a szocialista eszmék Magyarországon való 19. századi értelmezéseiről Schlett István és az irodalomtörténész Pándi Pál tollából.[79] A friss szakirodalom hiánya miatt további jó kiindulópontot jelent a „nagy munkásmozgalomtörténész generáció” által megalkotott, jelen értekezés keretei között áttekinthetetlen, könyvtárnyi szakirodalom, melyben a szakszerű történetíráshoz való alkalmazkodás több helyen felfedezhető, ugyanakkor továbbra is a munkásmozgalom forradalmi szocialista jellegét hangsúlyozzák.[80]

---

[75] Kiemelendő például az Általános Munkásegylet társadalmi összetételét, valamint művelődési és kulturális tevékenységét bemutató monográfia. Lásd: Nemes Dezső: Az Általános Munkásegylet története 1868-1873. Budapest, Szikra, 1952.

[76] Az egységes ideológiai irányvonal ellenére tabudöntögető tartalommal jelent meg többek között Borsányi György Kun Béla monográfiája. Borsányi György: Kun Béla. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth, 1979. A monográfia megjelenésének körülményeit és későbbi sorsát ismerteti: B. Kádár Zsuzsanna: Állam-párt-történetírás. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet- az MSZMP Párttörténeti Intézete (1948-1989). Budapest, Gondolat, 2021. 98-112.

[77] Uo. 74-78.

[78] V. Toldi Sarolta (szerk.): A magyar munkásmozgalom történetének válogatott bibliográfiája 1945-1984. Budapest, Kossuth, 1987.

[79] Schlett István: A szociáldemokrácia és a magyar társadalom 1914-ig. Budapest, Gondolat, 1982; Pándi Pál: „Kísértetjárás” Magyarországon….i.m. Pándi az ötvenes évek elején külön munkában értekezett a magyar költészetben megtalálható, általa a szocializmushoz is társított antiklerikális hagyományról: Pándi Pál: "Hazug álmok papjai szűnnek" A magyar költészet antiklerikális hagyományai. Budapest, Művelt Nép, 1952.

[80] A teljesség minimális igénye nélkül, többek között: Erényi Tibor-Hajdu Tibor-Gábor Sándorné-Milei György-S. Vince Edit: A magyar forradalmi munkásmozgalom története I-II. Budapest, Kossuth, 1970; Erényi Tibor: Szocializmus a századelőn. Budapest, Kossuth, 1979; S. Vince Edit: Az útkeresés évtizedei. Tanulmányok a

Ezzel szemben a rendszerváltást követően a hazai munkásmozgalomtörténetírás eltűnni látszott a hazai tudományos életből. A folyamatosan megjelenő 19. és 20. századról szóló összefoglalók és egyetemi tankönyvek mindegyikében helyet kapott a magyarországi munkásmozgalom, azonban továbbra is megmaradt a Szociáldemokrata Párt kvázi ernyőszervezeteként.[81] A kilencvenes években, mint a diszciplína művelésének utolsó mohikánjai, Erényi Tibor és Jemnitz János végeztek kutatásokat a 19. századi munkásmozgalom történetére vonatkozólag, azonban érdeklődésük homlokterébe főként az egyetemes- és eszmetörténeti jelenségek kerültek.[82] Velük egyetemben a Párttörténeti Intézetből Politikatörténeti Intézetté alakuló közgyűjtemény és tudományos műhely karolta fel a hazai baloldali mozgalmak történetének tématikáját. E szellemi közösség által közreadott jelentős mennyiségű irodalomban a szociáldemokraták történetét Varga Lajos több munkájában is feldolgozta,[83] a legutóbbi időkben pedig Csunderlik Péter elevenítette fel a magyar szociáldemokrácia első világháború előtti történetét globális kontextusban.[84]

Az ezredfordulót követően Vörös Boldizsár munkái hoztak új szemléletet a hazai munkásmozgalom történetének kutatásába, azáltal, hogy a korabeli szocialisták szimbolikus világával és kulturális attitűdjével foglalkozott.[85]

I.3.3. A keresztényszocialista mozgalom és ideológia a magyar történetírásban

Mivel a 20. század második felében a baloldali szocializmus és a szociáldemokrácia térhódítását, valamint a modernizáció társadalmi produktumának tekinthető munkások mozgalmait azonosították egymással, így a huszadik század hajnalán megjelenő sajátságos keresztényszocialista mozgalmat és ideológiát mindebből kifolyólag a magyar munkásosztálytól független, retrográd képződményként ábrázolták, mely az emancipatórikus baloldallal szemben nyitott volt a jobboldali radikalizmus, a szélsőséges nacionalizmus és az

magyarországi munkásmozgalom történetéből 1848-1898. Budapest, Gondolat, 1977; Mucsi Ferenc: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenysége 1890 és 1918 között. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1972.

[81] Lásd: Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris, 2019. 508-512. Vagy: Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században. Budapest, Osiris, 2005. 77-81.

[82] Lásd: Harsányi Iván–Székely Gábor: Búcsú Jemnitz Jánostól. in.: Évkönyv 2015. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Magyar Lajos Alapítvány, 2014. 4-15. Valamint: Erényi Tibor (1923-1998) https://polhist.hu/erenyi-tibor-1923-1998/ (2024.01.03)

[83] Többek között: Varga Lajos (szerk.): A szociáldemokrácia kézikönyve… i.m. Ill. Uő: Garami Ernő. Politikai életrajz. Napvilág, Budapest, 1996.; Uő: Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon, 1914–1919. március. Napvilág, Budapest, 2010.

[84] Laczó Ferenc-Varga Bálint (szerk.): Magyarország globális története 1869-2022. Budapest, Corvina, 2022. 49-53; 140-144.

[85] Legfőképp: Vörös Boldizsár: „A múltat végképp eltörölni”?...i.m.

antiszemitizmus irányába, így lényegében előkészítette a terepet a két világháború közötti hatalmi berendezkedésnek, közvetve pedig a Horthy-korszakot lezáró összeomlásnak és vészkorszaknak.

Prohászka Ottokár az ideológiának egyházi kereteket is adó Rerum Novarum kezdetű enciklika fordításával szinte egyidőben, 1894-től adta közzé írásait az egyház társadalmi felelőségvállalásával kapcsolatban, melyek kiindulópontja szinte kivétel nélkül (XIII Leó enciklikájához hasonlóan) a baloldali szociáldemokráciával szemben megfogalmazott bírálat.[86] Prohászka és az egyházi szerzők túlnyomó része teoretikus módon viszonyult a szocializmus kérdéséhez. Leó pápa sem tagadta, hogy az általa megfogalmazott szociális küldetésnyilatkozat célja a II. Internacionálé miatt ekkorra már tömegszervezetek képében megjelenő szocialista munkásmozgalom ellensúlyozása volt.[87] A „Scriptis scripta opponenda" jelszavához igazodva ugyanis a modernitás okozta torz viszonyok elleni harcnak (így a materialista szocializmus elleni küzdelemnek is) elsősorban szellemi fegyverei voltak a Katolikus Egyház részéről. [88]

Általánosan elmondható, hogy a teoretikus értekezések túlsúlya miatt nincs dokumentálva magának a kereszténységszocialista mozgalomnak a története és a hozzávetőlegesen megbecsülhető tömegbázisa sem, bár az események feldolgozásához szükséges történelmi időtávlat még nem is állt sokáig rendelkezésre. A kereszténységszocializmus tárgyában született legkorábbi munkák szinte kivétel nélkül a Rerum Novarum univerzális megállapításait ismételték, vagy próbálták meg a magyarországi viszonyokra alkalmazni.

Az első világháború előtt azonban a magyar szocialista munkásmozgalom is csak elvétve reflektált saját múltja mellett legfőbb vetélytársára. Révész Mihály már említett munkájában a kereszténységszocializmust szinte teljesen száműzte. Számára a fővárosban és más nehézipari központokban összpontosuló munkásmozgalom kultúrájában a hazai progressziót képviselte, legfontosabb szakadár frakcióit pedig a kis létszámú anarchisták és a szociáldemokrata párton belüli kenyértörésekért felelős agrárszocialisták jelentették.[89] Bár a századelő más jellegű munkásszervezkedéseiről is megemlékezik röviden, mégis a marxista történetírásra jellemző törvényszerűségként állapítja meg, hogy a magyarországi kereszténységszocialista mozgalom a szociáldemokrata munkások öntudata miatt „két-három

[86] Témába vágó írásaihoz lásd: Prohászka Ottokár: Kultúra és terror. A társadalmi kérdés. Budapest, Szent István-Társulat, é.n. 23-74.
[87] Lásd: XIII. Leó pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről…i.m. 9-10.
[88] XIII Leó pápa és a szocializmus kapcsolatának legteljesebb összefoglalását adja: Parker, Wallace Lillian: Leo XIII and the Rise of Socialism. Durham, Duke University Press, 1966.
[89] Révész Mihály: A magyarországi munkásmozgalom története…i.m. 29-34.

esztendei vergődés és folytonos készülődés után teljes csődöt mondott, mert hiszen teljesen eredménytelennek *kellett* lennie."[90]

A két világháború közötti ellenforradalmi rendszer a munkásmozgalom forradalmi, baloldali szárnyát tekintette a hatalmi berendezkedést és a társadalmi rendet leginkább veszélyeztető tényezőnek, kiindulva a forradalmakat zűrzavaros időszaka okozta sokkból. Bár a parlamentáris viszonyokkal kiegyező mérsékelt szociáldemokráciát, mint a társadalmi feszültségek egyik enyhítő szelepét megtűrte, de a bal- és jobboldali radikalizmus ellensúlyozásának céljából a mindent átható, úgynevezett „keresztény-nemzeti gondolatba" csomagolt kereszténységet tette a két világháború közötti társadalmi élet és szociálpolitika egyik első számú hivatkozási pontjává. A kereszténységet ideológiáról épp ezért a második világháború kitöréséig jelentős számú mű értekezett, melyeket a Ritoók Emma mellet a Fővárosi Könyvtárban főkönyvtárosként tevékenykedő Vavrinecz Dezső gyűjtött össze és rendszerezett bibliográfiába.[91] E művek jelentős része azonban továbbra is elméleti munka, történetiségükbe ágyazva alig foglalkoztak a keresztényszocialista szervezetekkel.

Pedig a harmincas évek első felére már bőven megérett az idő a jelenség történeti összefoglalására, mely hiányt a szociológusként tevékenykedő Mihelics Vid által írt összefoglaló munka próbált kitölteni. Mihelics az újabb társadalomtudományos eredmények fényében értékelte a Rerum Novarum tartalmát és nemzetközi összehasonlításban foglalta össze először a keresztényszocializmus mozgalomtörténetét. A sematikus múltábrázolás mellett azonban hangsúlyosabb volt művében a keresztényszocializmus aktualitásának hangsúlyozása. A korporatív gazdasági és államberendezkedésekről (a Salazar-féle Portugália, sőt a fasiszta Olaszország egyes szociális intézkedéseiről is) szimpátiával értekezik, azonban a keresztényszocializmust, a marxista szocializmustól, a lenini és sztálini bolsevizmustól, valamint a németországi nemzetiszocializmustól is élesen elválasztja.[92]

A második világháború után hegemón szerepbe kerülő keményvonalas marxista történetírás többnyire a legkisebb figyelemre sem méltatta a keresztényszocializmust a magyarországi munkásmozgalom történetének feltárása során. Általános jelenség volt a katolikus egyház diszkreditálása és annak bárminemű társadalmi szerepvállalástól való elválasztása. A csendet végül Galántai Józsefnek egy 1959-es tanulmánya törte meg. Egyháztörténeti jellegű írásaiban a keresztényszocializmust, a politikai katolicizmust és

[90] Uo. 71. Kiemelés tőlem – M.D.
[91] A bibliográfiát ismerteti és közli: Ifj. TOMPÓ László: A hatalmat a csőcselék ragadta magához. http://www.aranylant.hu/default.asp?idf=33&idi=3809 (2024.01.03.)
[92] Mihelics Vid: Kereszténységocializmus. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1933. 27-28.

általában az egyházak társadalomszervező tevékenységét a papság és a konzervatív főúri körök összeesküvéseként értékelte, melynek célja a munkásmozgalom egységének szétzúzása és a progresszív szellemi irányzatok térnyerésének megakadályozása.[93] Galántai tehát a századelő antiklerikális hagyományát követte és a kereszténységszocializmus fő képviselőinek társadalmi hátterét kidomborítva azok konspiratív, bomlasztó tevékenységéket hangoztatta, mely hűen tükrözte az 1950-es években tapasztalható állam és egyház közötti viszonyt.

A hazai történelemtudomány fokozatos szakszerűsödése a kereszténységszocializmus tekintetében is éreztette a hatását, ugyanakkor elmondható, hogy a modernkori egyháztörténetírás művelésének feltételei, csak egy pár kiváltságos történész számára adattak meg. Közülük a később inkább diplomáciatörténet felé forduló Galántai mellett elsősorban Gergely Jenő munkásságát emelhetjük ki. Bár Gergely maga is a kor hivatalos ideológiai elvárásainak tett eleget az 1989-es rendszerváltásig, mégis szinte elsőként hangsúlyozta az egyháztörténet társadalom-, gazdaság- és mentalitástörténetbe való beágyazásának fontosságát.[94] Épp ezért számára az ideológia mellett a katolikus mozgalmak, társadalmi szervezetek, illetve politikai pártok története bírt legnagyobb hangsúllyal. Az 1970-es évek lazuló kötöttségei közepette adta ki a hazai kereszténységszocializmusról szóló (később két kötetesre bővülő) munkájának első részét, melyben az 1903 és 1923 közötti periódusban vizsgált eszmeáramlat és az az alapján létrejövő szervezeteket. Munkájában ezeket retrográd, a hazai alsóbb néprétegektől teljesen idegen mozgalmaknak minősítette.[95] Kutatásai a téma kapcsán később kiterjedtek egyetemes jelenségekre is.[96] Iskolateremtő történész volt, akinek a kereszténységszocializmus tárgyában végzett kutatásai a mai napig első számú kiindulópontnak számítanak, azonban ezek a kutatások is főként a politikai tevékenységre korlátozódnak. Ugyan a második, 1923 és 1944 közötti időszakot vizsgáló rész megjelenésének idejére sok tekintetben revidiálta álláspontját a kereszténységszocializmus retrográd jellegével kapcsolatban, azt továbbra is csak pártok formájában politikai, a szakszervezetek szintjén pedig gazdasági harcot folytató mozgalomként kezelte.[97]

A marxista ideológiai térben mozgó munkák kizárólagossága mellett Gergely monográfiája után nem sokkal lehetőség nyílt arra, hogy az idáig hallgatásra ítélt, többnyire egyházi (azaz papi) személyek is megnyilvánulhassanak a tudományos diskurzusban. Szántó

[93] Galántai József: A „kereszténységszocialista" szervezkedés Magyarországon 1903-1918. Párttörténeti Közlemények 1959/1. 67-72
[94] Gergely Jenő: Hogyan lettem történész? (Válasz a Korall folyóirat körkérdésére). Korall 2005/21-22. 177-178.
[95] Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus Magyarországon…i.m. 22-29.
[96] Többek között: Gergely Jenő: A keresztény szindikalizmus története a XIX-XX. században. A Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége. Budapest, ELTE-MTA, 2007.
[97] Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus Magyarországon 1924-1944. h.n., Typovent, 1993. 9-13.

Konrád összefoglaló jellegű, monumentális egyháztörténeti munkájában a kereszténységszocializmus képviselőinek antikapitalista meggyőződését domborította ki. Szabó Ervinre hivatkozva (!) a mozgalom fő alakjának Prohászka helyett Giesswein Sándort jelölte meg, aki szerinte „messzebbre jutott a szociális igazság felismerésében", bár mindkettőjükről úgy vélte, hogy megragadtak a kapitalizmus talaján. Gergely Jenővel ellentétben viszont nem elmaradott, hanem nagyon is újító irányzatként értékeli a kereszténységszocializmust, mely a vallási magatartásnak modern formákat adott a munkásság körében, ugyanakkor mindezt megkésve, hiszen a kereszténységszocializmus kibontakozásának idején „a marxista szociáldemokrácia az ipari munkásság nagy részét már meghódította és pártba szervezte". [98]

Mindezzel párhuzamosan a müncheni Aurora könyvkiadó tevékenységének köszönhetően olyan egyháztörténeti munkák is napvilágot láttak, melyeket nem láncolták le a Kádár-korszak Magyarországának szellemi béklyói. Ilyen volt Hermann Egyed poszthumusz megjelent összefoglaló munkája, melyben elsősorban Giesswein Sándor példáján keresztül értekezett röviden a hazai kereszténységszocializmusról,[99] illetve Salacz Gábor dualizmuskori egyház és állam kapcsolatáról szóló műve, mely külön fejezetben értelmezte szocialista-kereszténységszocialista szembenállásra alapozva a mozgalmak történetét az akció-reakció dialektikus mozgásaként.[100]

A kereszténységszocializmusnak nem vulgármarxista reakcióként való értelmezése jelent meg Szabó Miklós jobboldali radikalizmusról és újkonzervatívizmusról írt, terjedelmes összefoglalójában is, melyben az említett irányzatokon belül megkülönböztetett kereszténységszocializmust egy sokkal nagyobb elméleti keretben, a klasszikus modernségből való kiábrándulás egyik lehetőségeként értelmezte. Szabó szerint a kereszténységszocialisták terve (miszerint a szociáldemokraták befolyását csökkentve nyerik meg az egyházak részére a munkásságot) kudarcba fulladt. Azonban kiemeli a hazai katolikus egyházra gyakorolt hatását, mondván „az irányzat jelentősége inkább abban állt, hogy főleg itt érvényesült a klerikális mozgalmon belül a nyugati, korszerűségre törekvő egyházi politikai áramlatok közül a baloldali, a demokratikus mozgalmakkal érintkező, kispolgári jellegű kereszténységszocialista irányzatok hatása."[101]

[98] Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története. II. kötet. Budapest, Ecclesia, 1983. 498-501.
[99] Hermann Egyed: A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, Auróra Könyvek, 1973. 474-475.
[100] Salacz Gábor: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918. München, Aurora, 1974. 173-179 ill. 183-197.
[101] Szabó Miklós: Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története 1867–1918. Budapest, Új Mandátum, 2015. 247.

A rendszerváltást követően nyílt csak lehetőség arra, hogy a szakma megújhodásával az egyháztörténészek új generációja is kialakuljon. Összességében azonban elmondható, hogy az új alapkutatások elsősorban az államszocialista időszak feltárásával, továbbá az állam és egyház jogi és politikai kapcsolatával, valamint a kommunista egyházüldözéssel foglalkoztak legfőképp.[102] Ezzel szemben a kereszténységszocializmus története és a hazai munkásmozgalomtörténetírás eltűnni látszott. A folyamatosan megjelenő 19. és 20. századról szóló összefoglalók és egyetemi tankönyvek mindegyikében helyet kapott ugyan a magyarországi munkásmozgalom, azonban a keresztény mozgalmakról és katolikus társadalompolitikáról ezek is javarészt megfeledkeztek.[103]

A rendszerváltás követően publikáló egyháztörténészek munkásságukban ugyan érintik a témát, de szintetizáló és a Gergely Jenő féle vizsgálati horizont kitágításának szándékával fellépő írás ezidáig nem látott napvilágot. Balogh Margit KALOT-ról és a két világháború közötti katolikus társadalompolitikáról értekező írása mellett[104] jóformán csak Bánkuti Gábornak az eszmetörténeti sajátosságokat áttekintő tanulmányára hivatkozhatunk[105].

A magyarországi kereszténységszocializmus historiográfiájának vizsgálata során szembetűnő jelenség, hogy az ideológiáról szóló értekezések már-már extrém túlsúlyban vannak az eszme társadalmi leképződésének tekinthető mozgalmakkal. Ez utóbbi jelenségre koncentráló kevés számú munka többnyire a kereszténységszocialista szervezetek politikai megnyilvánulásait ismertetik és kevésbé vesznek tudomást a kulturális sajátosságokról. Az államszocialista korszak történetírásában a szocializmus eszméjét a marxi osztályharc koncepciójára egyszerűsítették le és azonosították az egyébként meglehetősen heterogén munkásmozgalommal és munkásosztállyal. Mindebből kifolyólag a kereszténységszocialista mozgalomnak és ideológiának meglehetősen mostoha sors jutott a történeti irodalomban.

[102] Bővebben Fazekas Csaba: Néhány gondolat az egyháztörténet-írásról és kutatóműhelyeiről. In: Balogh Margit (szerk.): Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Budapest, Kossuth, 2008. 427-431.
[103] Lásd: Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században… i.m. 508-514.
[104] Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1998.
[105] Bánkúti Gábor: A kereszténységszocializmus. In: Gőzsy Zoltán- Dévényi Anna (szerk.): Eszmetörténet (konzervatizmus, liberalizmus, marxizmus, kereszténységszocializmus, fasizmus, nácizmus). Pécs, Kronosz, 2017. 68-89.

I.3.4. A keresztényszocialista és szociáldemokrata munkásmozgalom Eger helytörténeti irodalmában

Az Egri Főegyházmegye és Heves vármegye központjának is számító Eger város történetének feldolgozására több kísérlet is történt. Az első világháborút megelőzően szigorúan vett városmonográfiáról nincs tudomásunk, azonban a vármegye történetét többen is feldolgozták, melyben a központi Egernek is kiemelkedő szerep jutott. Korlenyomat, de egyben a város múltjára is érdekes adatokat tartalmaz a Borovszky Samu által szerkesztett nagy vármegyei összefoglalók Heves vármegyével foglalkozó darabja.[106] Főként a vármegye gazdaság- és természetföldrajzi leírása olvasható az Egerben tevékenykedő híres csillagász, Montedégoi Albert Ferenc által szerkesztett munkában, melynek utolsó nagyobb fejezet a megye történetét tárgyalja.[107] A megye történetére nagyobb hangsúlyt fektet a Szederkényi Nándor által írt négykötetes megyetörténet, melynek utolsó darabja az 1687 és 1867 közötti időszakot tárgyalja.[108] A vármegye és Eger politikai életében is meghatározó szerepet játszó és nemzeti liberális elveket valló Szederkényi többször is megnyilvánult működése során a szocializmus és a munkásmozgalom kérdésében,[109] szintetizáló munkájában azonban hangsúlyosabb a helyi nemzeti ellenállás ábrázolása, de mindemellett sok gazdasági és a társadalom foglalkozásszerkezetére vonatkozó adatot is közöl.

Az összefoglaló munkák kis száma mellett szerencsére bőséges helytörténeti irodalom áll rendelkezésre, melyben a város történetének hosszabb-rövidebb epizódjai kerülnek bemutatásra. Eger 18. századi történetéről a város neves történetírója, Breznay Imre értekezett,[110] melynek megjelenése után tovább dolgozott a 19. századi források gyűjtésén és feldolgozásán.[111] Breznay munkáiban a dualizmus kori függetlenségi és ’48-as hagyomány

[106] Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi. Heves Vármegye. Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1909.
[107] Montedégoi Albert Ferencz (szerk.): Heves és külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leirása Eger Érseki Lyceum Könyv- és Kőnyomdája, 1868.
[108] Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. IV. kötet. Eger, Érseki Lyceumi Kőnyomda, 1893.
[109] Az 1871 tavaszán Párizsban tartózkodó Szederkényi egy cikkében a francia fővárosban zajló eseményeket úgy mutatta be, mint amely „(…) ily nagyszerűségben még eddig elő nem fordul a világtörténelemben.” Szederkényi Nándor: Az eszme harcza. Magyar Újság, 1871. május 7. 1. Az 1890-es években fellendülő agrárszocialista mozgalmak idején, mint fontos vezető politikus, már nem volt ennyire lelkes. Lásd: Uő: Hevesvármegye közönségéhez. A sociális mozgalmak ügyében. Eger, Lyceumi Könyvnyomda, 1898.
[110] Breznay Imre: Eger a XVIII. században I-II. kötet. Eger, Egri Nyomda Rt, 1933-1934.
[111] Ilyen irányú írásai végül cikkek formájában jelentek meg, melyeket 50 évvel halála után gyűjtöttek össze és adtak ki. Lásd: Breznay Imre: Eger a XIX. században. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1995. 5-7.

köszön vissza, melyben a nacionalizmustól fűtött egri polgárok és érsekek küzdelmeit is bemutatja a Habsburg fennhatósággal szemben.[112]

A második világháborút követően történtek az első kísérletek arra, hogy a város múltját önálló munkákban szintetizálják. Balogh György 1954-ben megjelent, füzet terjedelmű művében a legnagyobb hangsúlyt a város középkori alapítása, a városi térszerkezet kialakulása, az egyes turisztikai attrakciók bemutatása (bor, fürdők stb.) és az akkor még közelmúltnak számító időszak bemutatása kapta. Ez utóbbi értelmében az 1848-at követő időszakot a kapitalista gazdasági és társadalmi viszonyok kialakulásaként ábrázolta.[113]

Majd' negyed évszázaddal később jelent meg az Egri Tanárképző Főiskolán (1969-től Ho Si Minh Tanárképző Főiskola) oktató Nagy Józsefnek monográfiája, mely a mai napig a legelterjedtebb szakmunkának számít a város történetére vonatkozólag.[114] Nagy József, aki korábban többször is foglalkozott a Heves megyei munkásmozgalom történetével, az addigra már megfogalmazott nézeteit összesítette könyvében. Baloghoz hasonlóan az 1848-at követő lassú polgári átalakulást Nagy is a tőkés termelési viszonyok kialakulásaként mutatja be, mely előfeltétele volt a munkás-, azaz az uralkodó narratíva szerint szocialista mozgalom helyi kibontakozásának, melynek kezdetét az 1880-as évek végén meginduló és az általános választójog kiterjesztéséért folyó politikai küzdelemben jelölte meg. Az Egerben megjelenő keresztényszociális irányzatról, mint a helyi liberális, de egyházközeli polgárság erőltetett kísérletéről tesz említést, mely szerinte csupán a helyi sajtóban jelent meg a baloldali szocializmus ellensúlyozásának szándékával. Hasonlóan tehát Nagy József kortársaihoz, a keresztényszocialisták ezekben a munkákban sem képeznek mozgalmat, bár Nagy is elismerte az egyes ilyen irányú egyesületek — legényegylet, iparoskör stb.— kulturális tevékenységét.[115]

Nagy Józseffel egyidőben szintén az egri főiskolához kötődő Szokodi József reflektált a keresztényszociális ideológiára, ugyan nem történeti, hanem elsősorban elméleti-eszmei

[112] Történetírói pályájáról lásd bővebben: Löffler Erzsébet: Breznay Imre történetírói munkássága. In: Bodó Sándor-Petercsák Tivadar (szerk.): Agria XXI. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1985. 111-124
[113] Balogh György: Eger története. Eger, Eger Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1954. 38-46.
[114] Nagy József: Eger története. Budapest, Gondolat, 1978.
[115] Az egri munkásmozgalomtörténet tárgyában írt munkái többek között: Nagy József: A Heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza (1850-1914). Heves Megyei Füzetek 7. Eger, 1956; Uő: Az ipari és mezőgazdasági munkásság kialakulásának körülményei Heves megyében. Heves Megyei Propagandista 1981 /12. 16-41; Uő: A Heves megyei munkásmozgalom kialakulása 1890-1914. Budapest, Népszava, 1982. Uő: A Heves megyei munkásság harcai az 1905-1906-os belpolitikai válság idején. In: Dr. Köves József (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei XV. Eger, 1979. 275-294; Uő: Az 1918-as polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság. Heves megyében. Heves megyei füzetek, 2. sz. Eger, 1955.

szempontból, valamint 1958-as tanulmányában ismertette egy két világháború közötti egri illegális kommunista szervezkedések kimenetelét.[116]

A hetvenes évektől a lokális munkásmozgalomtörténeti kutatások fellendültek országszerte, így Heves megyében is, melynek hátterében a fennálló hatalom és helyi letéteményeseinek emlékezetpolitikai szándékai húzódtak meg.[117] Ennek eredményeként jelenhettek meg többek között az egri baloldal kulcsfigurájának, Kolacskovszky Lajosnak ötvenes évek során végzett kutatásait tükröző munkásmozgalomtörténet irányú írásai.[118] A Szecskó Károly gondozásában megjelent gyűjtemény az MSZMP Heves Megyei Bizottsága Propaganda és Művelődési Osztálya által kiadott Heves Megyei Propagandista című folyóirat tematikus száma volt. Ez a folyóirat tekinthető a Kádár-korszak Eger és Heves megyeió munkásmozgalomtörténeti tanulmányainak legfőbb gyűjteményének. Itt adták közzé Kelemen Bertalan visszaemlékezéseit,[119] valamint a sorozat különszámaként jelent meg Szecskó Károly és Horváth Tamás munkái,[120] a Csifféry Gergely által írt életrajzok,[121] valamint Á. Varga László[122] és Misóczki Lajos tanulmányai is.[123] Utóbbi azért is kiemelendő, mert nem csak a legtöbb és legszélesebb skálán mozgó forrásbázisból merítkezett, hanem több ponton kitért a vallási alapon szerveződő lokális munkásmozgalom történetére és a katolikus egyház munkáskérdés vonatkozásában történt megnyilvánulásaira is. Ehhez kapcsolódóan értekezik többek között az egyházi körök sajtóban fennmaradt és a baloldali mozgalmak lejáratását célzó kísérleteiről. Az egri kereszténységszocialistákat ő sem riválisi mozgalomként, hanem a tömegek meggyőzéséért folytatott agitációs kísérletként mutatja be, melynek eredményeként elmondása

[116] Szokodi József: A keresztény szocializmus néhány kérdéséről. In: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve 4. Eger, 1958. 305-327. Ill. Uő: Adatok az egri munkásmozgalom történetéből. Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei 99. Eger, 1958.
[117] Részletesen: Szecskó Károly: A forradalmi munkásmozgalom történetének kutatása Heves Megyében. Heves Megyei Propagandista 1981/51. 4-15.
[118] Szecskó Károly (szerk.): Kolacskovszky Lajos válogatott munkásmozgalomtörténeti írásai. Heves Megyei Propagandista 1979-1980/43. A kötet előszava szerint az MSZMP KB 1976. október 26-ai határozatának következtében gyorsult fel „helyi forradalmi munkásmozgalom hagyományainak a feltárása és közkinccsé tétele." Uo. 5.
[119] Kelemen Bertalan: Régi dolgok (Közli: Szecskó Károly). Heves Megyei Propagandista 1982/56. 134-187.
[120] Szecskó Károly: A Heves Megyei forradalmi munkásmozgalom rövid története 1962-ig. A Heves megyei Propagandista különkiadása. Eger, 1977-1978. ill. Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság mozgalmai Heves megyében 1850-1920. Heves Megyei Propagandista 1980/50.
[121] Többek között: Csifféry Gergely: Jackwerth Ede (1884-1979). Heves Megyei Propagandista 1982/56. 113-133. ill. Uő: Adatok Vályi István (1875-1942) életrajzához. Heves Megyei Propagandista 1983/64. 240-255.
[122] Á. Varga László: Az Egri Szociáldemokrata Párt tömegsztrájkra felhívó kiáltványa. (Adalék a helyi párt 1913 eleji általános, egyenlő és titkos választójogért vívott harcához). Heves Megyei Propagandista 1981/51. 98-113.
[123] Többek között: Misóczki Lajos: A Heves megyei szegényparaszti és munkásmozgalom kezdeti szakasza. 1849-1867. Heves Megyei Propagandista 1981/51. 30-41; Uő: A Heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után 1867-1900. I. rész. Heves Megyei Propagandista 1982/56. 3-35. Ill. Uő: A Heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után 1867-1890. II. rész. Heves Megyei Propagandista 1982/58. 3-48.

szerint „A megye munkás- és szegényparaszt-mozgalma újabb harci tapasztalatokkal gyarapodott”.[124]

A Heves Megyei Propagandista mellett más helyi folyóiratokban is jelentek meg az egri munkásmozgalom történetének egy-egy szeletét bemutató tanulmányok. A barlangkutató-helytörténész, kommunista mozgalomszervező, majd a második világháborút követően rendőrkapitánnyá lépő Dancza János 1960-tól végzett szisztematikus gyűjtőmunkájának köszönhetően, a Dobó István Vármúzeum legújabbkori gyűjteménye jelentős mennyiségű munkásmozgalomtörténeti tematikájú írott- és tárgyi forrással bővült.[125] Az erre a forrásbázisra (is) támaszkodó publikációk pedig a múzeum évkönyveiben jelentek meg, többek között Dancza János, Szecskó Károly, Csifféry Gergely és Varga László tollából.[126] Ezek a tanulmányok többnyire a Tanácsköztársaság és a két világháború közötti időszak helyi eseményeire fókuszálnak és a dualizmus időszakából származó kevés számú fellelhető forrás miatt pedig csak ritkán foglalkoznak a korábbi időszakokkal, arról nem is beszélve, hogy az egri vagy megyei keresztényszocialisták történetét egy írás sem tárgyalja, pedig a gyűjtemény tartalmaz ilyen jellegű forrást is.

Szintén az egri munkásmozgalmi irányzatok történetét is érintő tanulmányoknak adott helyet az elsősorban a közigazgatás írott forrásait gyűjtő Heves Megyei Levéltár Archívum című folyóirata.[127] Fontos azonban már most kiemelni, hogy e folyóirat legfőképp a levéltárban fellelhető forrásokat feldolgozó tanulmányokat közölte és autentikusnak tekinthető források a munkásmozgalmi irányzatokra vonatkozólag csak elszórtan maradtak fenn az egykori

[124] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész 1890-1900. Heves Megyei Propagandista 1983/64. 27. Sajnálatos módon az első világháborúig tartó események bemutatásának második része már nem látott napvilágot.

[125] Dancza János: Az egri Dobó István Vármúzeum legújabbkori és munkásmozgalomtörténeti anyagából. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve II. Eger, 1964. 395-406.

[126] Példának okán: Dancza János: Az egri szakszervezetek harcai a Tanácsköztársaság megdöntése után. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve XI-XII. Eger, 1973-1974. 403-425; Uő: Az egri szakszervezetek harcai a Tanácsköztársaság megdöntése után II. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve XIII. Eger, 1975. 273-296; Uő: A munkáseszperantista mozgalom Egerben. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve IV. Eger, 1966. 305-313; Uő: Heves megyei internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve VI. Eger, 1969. 317-331; Szecskó Károly: Dancza János (1899-1985). In: Veres Gábor: Agria XXXXV. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2009. 325-351; Csifféry Gergely: Kiss Lajos egri internacionalista életútja (1892–1977). In: Bodó Sándor (szerk.): Agria XVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1981. 115-138; Uő: A Magyar Tanácsköztársaság Heves megyei szervei és pecsétjei. In: Bodó Sándor (szerk.) Agria, XIX. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1982-1983. 219-246; Varga László: A szövetkezés kezdeti szakasza Heves megyében a Tanácsköztársaság megdöntéséig. In: Bodó Sándor (szerk.): Agria XVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1981. 149-164.

[127] A korai munkásmozgalmi irányzatok történetére vonatkozólag: Misóczki Lajos: Heves megye gazdasági és társadalmi helyzete az abszolutizmus idején (A szegényparaszti- és munkásmozgalmak kezdeti évei). Archivum 1978/7. 44-68; Szecskó Károly: Adalékok az egri szocialista közalkalmazotti szakszervezeti mozgalom történetéhez (Az 1918/19-es forradalmak és az 1944—1948 közötti népi demokratikus forradalom időszakából). Arcivum 1979/8. 114-124; Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete 1919. március 19. előtt. Archívum 1981/10. 58-73.

közigazgatási szervek iratanyagában, ugyanakkor visszaemlékezések és kéziratos történeti munkák annál inkább. Ugyanakkor a Heves megyei kereszténységszocializmusról először ebben a folyóiratban adott közzé adatokat az egyébként korábbi korszakokat kutató, de kereszténydemokrata eszmeiséghez nagyon is közel álló Sugár István.[128]

Az egri munkásmozgalom baloldali szárnyának történetét feldolgozó jelentős számú tanulmánnyal szemben elmondható, hogy a helyi kereszténységszocializmus pár kivételt leszámítva rendkívül feldolgozatlan. A téma vonatkozásában Szecskó Károly 1990 után írt életrajzi cikkeit,[129] valamint néhány kereszténységszociális jellegű helyi szervezet történetével foglalkozó művet említhetünk.[130] Az utóbbi évek egyháztörténeti kutatásainak köszönhetően azonban mintha a szakemberek is kezdenék felismerni a lokális kereszténységszocializmus munkásmozgalom- és köztörténetre gyakorolt hatását, így az az egyházmegyei sajtó, az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmei vagy a századforduló választójoggal kapcsolatos vitáit bemutató publikációkban is említésre került.[131]

Napjainkra az egri munkásmozgalmi irányzatok történetének kutatása lényegében megszűnt. A város teljes történetét bemutatni kívánó legújabb munka 2020-ban jelent meg. A gazdagon illusztrált köteten érezhető a pártállami időszak történetírói trendjétől való erőteljes eltávolodás. Az egri munkásmozgalmi irányzatok bemutatása csak a helyi szociáldemokraták választó jogi küzdelmekben betöltött szerepére szorítkozik nagyon röviden.[132]

Végül fontos megemlékezni azon munkákról, melyek nem munkásmozgalomtörténeti tárgyuk miatt jelentettek segítséget jelen értekezés elkészítése során, hanem mert Eger

[128] Sugár István: Adatok a Heves megyei kereszténységszocialista mozgalom történetéhez 1922—1923. Archívum 1983/11. 149-157. Sugár 1947 és 1949 között a Keresztény Demokrata Néppárt megyei titkára volt. https://eger.hu/public/uploads/sugar-istvan-1917_59adc0fbe995e.pdf (2024.11.04.)

[129] Szecskó Károly: A kereszténységszocializmus hazai képviselője: Csepela Lajos (1873–1944). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2013/1-2. 61-70.; Uő: A kereszténységszocializmus egri úttörője: Dr. Nagy János kanonok. Honismeret 1992/1. 32-34. Uő: Bozsik Pál (1888-1952) In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. Gyöngyös, Mátra Múzeum, 1997. 301-316. A pályája korai korszakában a gyöngyösi kereszténységszocialista irányzatot nagyban meghatározó, majd az 1950-es években meghurcolt Bozsik Pálról emlékezik meg továbbá: Mózessy Gergely: Egy ismeretlen vértanú – Bozsik Pál halála. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Eger, Érseki Vagyonkezelő Központ, 2018. 225- 233.

[130] Breznay Imre: Az egri keresztény iparoskör története. 1887–1905. végéig. Eger, Érseki Lyceum Könyvnyomdája.1906; Uő: Hat év (1906–1911) az egri keresztény iparoskör történetéből. Eger, Érseki Liceumi Könyvnyomda. 1912; Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet története (1860–1951). Eger, 1992; Bujdosóné Papp György: Az egri katolikus legényegylet története 1860–1990. In: Petercsák Tivadar–Löffler Erzséber (szerk.): Agria XXVII-XXVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1992. 235-255.

[131] Klestenitz Tibor: Az Egri Főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves…i.m. 139-152.; Kárbin Ákos: A kultúrharc Egerben, illetve annak következményei. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves…i.m. 153-166; Pap József: A választójog kiterjesztése körül folyó vita és az egri közélet a huszadik század elején. In: Ballabás Dániel (szerk.): Trianon 90 év távolából. Eger, Líceum, 2011. 60-87.

[132] Kristóf Ilona-Berecz Anita (szerk.): Eger ezer éve. Eger, Líceum, 2020. 106-107.

gazdaság-, oktatás-, vagy épp politikatörténeti irodalmát gazdagítják, így módszertani szempontból is segítenek a munkásmozgalomtörténet komplex folyamatainak feltárásában.

Kriston Pál doktori disszertációjából született monográfiája a mai napig a megye dualizmuskori iparfejlesztésének legteljesebb összefoglalója.[133] Szintén használható üzemtörténeti munka született Csóka János tollából, mely a helyi késő dualizmuskori indusztrializáció legfőbb tényezőjének, az egri dohánygyár történetének bemutatására vállalkozott.[134] A gyáripar fejlődésének bemutatása mellett további munkák értekeznek az Egerre sokkal inkább jellemző helyi és megyei kézműiparról. Megemlítendő többek között Csifféry Gergely céhes és céhen kívüli ipar tárgyában végzett kutatásai, valamint Lénárt Andornak a helyi céhek és városi előjárók viszonyáról szóló tanulmánya.[135]

Az ipari modernizáció mellett értékes kutatások zajlottak a helyi agrárium viszonyainak feltárása terén is. Kozári József korát megelőzve az elsők között alkalmazott informatikai eljárást a helyi birtokviszonyok feltárása és kataszteri jegyzékek feldolgozása során. Vizsgálódásai során érzékletesen, számszerűsítve mutatta be a filoxéra pusztítás okozta károkat.[136] Kozári mellett Löffler Erzsébet a filoxéra társadalmi következményeiről írt tanulmányt, melyben hangsúlyozta a további kutatások fontosságát.[137]

A későbbiekben bemutatásra kerülő sajátos egri gazdaságszerkezet mellett a helyi viszonyokat nagyban befolyásolta a település iskolaváros mivolta, valamint az oktatás egyházi jellege. Az érsekség által patronált egri oktatás szimbólumának számító Líceum történetét az utóbbi években több munka is feldolgozta,[138] valamint szintén foglalkoztak az országos

[133] Kriston Pál: Heves megye iparosítása a dualizmus korában. Studia Agriensia 13. Eger, Heves Megyei Múzeum Szervezet, 1992. Valamint: Uő: Vasútépítések Heves megyében a dualizmus korában. In: Budai László (szerk): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 18/6. Eger, 1987. 39-54. Ill. Uő: A tőkés hitelrendszer kiépülése Heves megyében a XIX. század második felében. In: Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 21. Eger, 1993. 59-72.; és Uő: A bányászat helyzete Heves megyében a XIX. század második felében. In: Misóczki Lajos (szerk.): Egri Történelmi Évkönyv. Eger, Historia Nostrae Alapítvány, 1994. 1-12.

[134] Csóka János: Az egri dohánygyár 60 éve. (1895-1955). In: Udvarhelyi Károly (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve 4. Eger, 1958. 375-398.

[135] Csifféry Gergely: Egri céhemlékek. Studia Agriensis 1. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1982; Uő: Manufaktúrák és céhen kívüli ipar Heves megyében. Tanulmányok Heves megye történetéből 14. Eger, 1996. Valamint Lénárt Andor: Az egri céhek és a magisztrátus a 18-19. század fordulóján. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve XIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1975. 155-173.

[136] Kozári József: Adalékok a filoxéra-pusztításának Eger város gazdaságára gyakorolt hatásához. In: Budai László (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 16. Eger, 1982. 129-140.

[137] Löffler Erzsébet: Adatok a filoxéra egri történetéhez. In: Bodó Sándor (szerk.): Agria XX. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1984. 147-164.

[138] Bodosi Béla: Az egri líceumi iskolák története. Eger, 2009; Petercsák Tivadar (szerk.): Az egri Domus Universitatis és Líceum: Oktatás, Tudomány, Művészet 1763-2013. Eger, Líceum, 2013; Kiss Péter: Az egri érseki Líceum történetéből. Eger, 2016.

művelődési viszonyokra hatással lévő helyi könyvnyomtatással.[139] A munkásönszerveződésre hatással lévő iparostanonc oktatást Csesznokné Kukucska Katalin rövid tanulmányban dolgozta fel.[140]

Az Egerről szóló politikatörténeti irodalom is jelentősnek mondható, ugyanakkor a helyi keresztényszocialisták szerepe ebben meglehetősen elhalványul. Ezen munkák fókuszában többnyire a város jogállása, egyes politikusok életrajza, valamint az 1848-at követő nemzeti és függetlenségi küzdelmek állnak,[141] újabban pedig fontos kutatásokat végeztek a helyi lakosság választói magatartásának és a városi képviselőtestület összetételének, valamint a megye és Eger országgyűlési képviseletének tárgyában.[142]

A korszakot és munkásmozgalmi irányzatok kialakulását, valamint fejlődését meghatározó társadalmi jelenségeket tárgyalnak a lakosságot sújtó járványok történetét és a helyi közegészségügyi viszonyokat bemutató tanulmányok,[143] valamint a 19. század végén fellendülő megyei kivándorlással foglalkozó írások.[144]

Mindezen túl alábbi, az egri társadalmi rétegek mentalitását tükröző munkák és publicisztikák járultak hozzá nagyban munkám elkészítéséhez. Ilyen volt többek között Szucsik-Nagy Sándor emlékirata, mely az egri külvárosokban lakó szegényebb lakosság

---

[139] Mizera Tamás-Nagy Andor-Verók Attila (szerk.): A könyvkiadó egri Líceum I-II. Eger-Budapest, Líceum-Kossuth, 2017. Az egyháztól független polgári nyomdászatról lásd: Antalóczi Lajos: Az Egri Nyomda Rt. története 1893–1949. Tanulmányok Heves megye történetéből 9. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1986.

[140] Csesznokné Kukucska Katalin: Adalékok az iparos és kereskedő iskola történetéhez Egerben a dualizmus korában. In: Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 19/5. Eger, 1989. 45-53.

[141] Többek között: Suba István: Egy meghiúsult törvényhatósági területrendezési (A Szapáry-féle területrendezési tervezet és Heves-Külső-Szolnok vármegye politikai közvéleménye) In: Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei 21. Eger, 1993. 39-57; Nemes Lajos: Eger város önkormányzata 1687–1848. Tanulmányok Heves megye történetéből 16. Eger, Heves Megyei Levéltár, 2001; Sebestyén Sándor: Csiky Sándor életpályája (1805-1892). Tanulmányok Heves Megye történetéből 6. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1981. stb.

[142] Legfőképp: Berecz Anita: Választók és választottak. Az egri képviselő-testületi tagok rokoni kapcsolatai a dualizmus korában. Századok 2018/6. 1377-1394; Pap József: Országgyűlési választások, országgyűlési képviselők Heves megyében a dualizmus korában. In: Uő: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolája közleményei 5. Budapest, 2014. 313–318.

[143] Csesznokné Kukucska Katalin: Heves vármegye (1867-1912) lakosságát sújtó legnagyobb járványok: kolera, scarlatina (vörheny), trachoma, és ezek demográfiai következményei. In: Besze Tibor-Miskei Antal (szerk.): A tudós tanár. Tanulmányok a 60. éves Gebei Sándor professzor tiszteletére. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei 34. Eger, Líceum, 2007. 261-269; Uő: Adalékok Eger város egészségügyéhez a kiegyezés után. In: Pölöskei Ferenc-Stemler, Gyula (szerk.): Múltból a jövőbe. Tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék, 1997. 52-62.

[144] Csesznokné Kukucska Katalin: Az Amerikába való kivándorlás, különös tekintettel heves vármegyére 1882-1910 között. In: Gebei Sándor (szerk.): Emberek és eszmék...Tanulmánykötet Vadász Sándor 70. születésnapjára. Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 2001. 214-234; Rakita Eszter: „Amerika dollárja…csábítja népünket évente ezrével a vészes idegenbe" A nagy kivándorlás képe az Eger című lapban (1880–1914). In: Kiss László (szerk.): Tanulmányok Dr. Misóczki Lajos tiszteletére. Eger, Líceum, 2018. 195-210; Illetve az általános demográfiai tendenciákat ismerteti: Demeter Gábor: A dualizmus kori Eger lassú népességnövekedésének demográfiai hátteréről. In: Acta geographica ac geologica et meteorologica Debrecina 2004/37. 181- 197.

mindennapjait mutatta be, kitérve a helyiek babonákkal telített népi vallásosságára.[145] Szintén a hóstyákon élő népesség kultúrájába enged betekintést Nagy Miklós hóstyai balladákról írt tanulmánya.[146] Az egri hóstyák történetére és néprajzi emlékeire vonatkozó újszerű munka egyébként 2007-ben jelent meg, melyben a mindennapi élet valamennyi vonatkozására igyekeztek kitérni a szerzők.[147] Legújabban pedig Petercsák Tivadar végzett történeti kutatásokat az egyes külvárosi kerületek mindennapjairól, valamint az ezen kerületeket meghatározó jellegzetes intézményről, az egri fertálymesterségről.[148] Szintén egy speciális társadalmi csoportról, a megyéből summás munkákra szegődött emberek életmódjáról írt tanulmányt Cs. Schwalm Edit,[149] valamint külön érdekesség Fajcsák Attila néprajzi munkája a helyi szőlőtermelők hit- és hiedelemvilágáról.[150]

A rendszerváltást követően Bakó Ferenc az egriek mentalitását és identitását jellemezte rövid brossúrájában, melyben rámutatott az Egerbe bevándorló idegen ajkú népesség jelentőségére.[151] Szépirodalmi színvonalat képviselnek továbbá a Apor Elemér cikkeiből szerkesztett könyv egyes fejezetei.[152]

[145] Szucsik-Nagy Sándor: Hostyák népe. Budapest, Gonda, 2005.
[146] Nagy Miklós: Balladák az egri hóstyákon. In: Köves József (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei 13. Eger, 1975. 293-306.
[147] Guszmanné Nagy Ágnes-Miskolczi László-Petercsák Tivadar (szerk.): Az egri hóstyák. Eger, 2007.
[148] Petercsák Tivadar: Az egri Cifra-Sánc városrész és fertálymesterei. Eger, Líceum, 2021; Uő: A Fertálymesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben. Eger-Budapest, Eszterházy Károly Főiskola-Kossuth, 2014.
[149] Cs. Schwalm Edit: A Heves megyei summások életmódja. In: Bodó Sándor-Petercsák Tivadar (szerk.): Agria XXIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1987. 277-303.
[150] Fajcsák Attila: Az egri szőlőművelés szokásai és hiedelmei. Studia Agriensia 10. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1990.
[151] Bakó Ferenc: Egriség. Egri öntudat a múltban és ma. Eger, Egri Lokálpatrióta Egylet, 1994.
[152] Kapor Elemér: Kisváros a felhők fölött. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1988.

I.4. Forrásadottságok

I.4.1. Levéltári források

Az egri munkásmozgalmi irányzatok között a levéltári dokumentumok forrásértékével kapcsolatban megannyi korlátba ütközhetünk. Elöljáróban elmondható, hogy Heves megyében a közigazgatás területi szervei, de maga a városi adminisztráció iratanyagában sem maradt fenn sajnos jelentős iratanyag. A levéltári források tekintetében is szükséges az országos hatáskörrel bíró szervek iratanyagából kiválogatni a helyi relevanciával bírókat.

Munkám során ennek fényében vizsgáltam a Magyar Királyi Belügyminisztérium 1876 és 1920 között keletkezett munkásmozgalmi ügyekkel kapcsolatos iratait, melyeket egyéb bizalmas ügyekkel úgynevezett „reservált" számok alatt külön iktattak, bizalmasan kezeltek, és a minisztérium többi irataitól elkülönítve őriztek.[153] Az iratanyag dualizmus kori része hiányos, mivel 1919-ben a román hadsereg egy részét elszállította vagy megsemmisítette, illetve a második világháború alatt is jelentős kár érte. További ilyen jellegű iratok rekedtek Szlovákiában. Az 1950-es évektől kezdődően a Munkásmozgalmi Intézet fogott hozzá az iratanyag összegyűjtéséhez, melyet aztán az MSZMP Párttörténeti Intézetének Archívuma őrzött.[154]

A Belügyminisztériumhoz köthető másik fontos forráscsoport Budapest rendőrfőkapitányának „munkás- és szocialisztikus" mozgalmakról készített országos jelentései, melyeket nyomtatott formában küldött el a belügyminiszter részére 1902-től egészen 1945-ig. A kiadvány érdekessége, hogy külön fejezetben foglalkozott a számottevő hazai munkásmozgalmi irányzatok helyi csoportjaival — így többek között az egri keresztényszocialistákkal — és ismertette vidéken szerveződő bérmozgalmakat is.[155] A hatóságok jelentései sokszor operatív célzattal készültek, ezért többségében részletes és megbízható, adatgazdag információkat tartalmaznak a vidéki, így az egri szerveződések működéséről és elöljáróinak kilétéről is.

[153] HU-MNL-OL-K 149 jelzetű fond
[154] Szinai Miklós: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945 (1949): Repertórium (Levéltári leltárak 58. Budapest, 1973) 115.
[155] Az 1903 és 1914 közötti jelentések mikrofilmen kutathatók az Országos Széchenyi Könyvtárban (FM3/11607), míg a Horthy-korszak politikai rendőrségének iratai a Politikatörténeti Intézet levéltárában találhatók. (HU-PIL-687.95)

Az 1919-es magyarországi proletárdiktatúrára vonatkozó iratanyag szisztematikus gyűjtését végezte a Tanácsköztársaság történetére vonatkozó adatgyűjtés céljából alakított országos bizottság (TAGYOB).[156] A két világháború között pedig a politikai rendészeti szervek vezettek nyilvántartást az illegális kommunista szervezkedés gyanújába keveredett vagy épp baloldali szimpatizáns személyekről, melyeket nemrégiben tett közzé a Magyar Nemzeti Levéltár internetes adatbázis formájában.[157]

A baloldali szervezetek iratanyágnak jelentős része mai napig a Politikatörténeti Intézet Levéltárában található. Ebben az iratanyagban a legtöbb egri vonatkozás az MSZDP pártvezetőségével és a Népszava szerkesztőségével folytatott levelezésben, valamint a szakmai szervezetek iratanyagában található.[158] Ezek mennyisége meglehetősen korlátozott, hiszen az intézmény elődjeinek gyűjtőköri és gyüjteményszervezői munkája során is szembe kellett néznie azzal, hogy 19.századi előzmények és az „érett", huszadik századi tekintetében is komoly hiányok vannak. A rendelkezésre álló forrásokat pedig nem elsősorban a mozgalmak hozták létre azokat, hanem a mozgalmakról készültek. Ahogy az egykori Párttörténeti Intézet munkatársai 1968-as évről készült összefoglalójukban megállapították: „Ha valahol a történetírásban, úgy a munkásmozgalomtörtörténet területén kiváltképpen káros a forrásanyagok fetisizálása."[159] Hasonló véleményt fogalmazott meg egyébként Hanák Péter is, aki S. Vincze Edit „Az útkeresés évtizedei" című 1977-es tanulmánykötete kapcsán állapította meg, hogy „A korai munkásmozgalom (…) forrásszegény — mondhatni sivatagos — terület: az egyleti levéltárak eltűntek, levelezés, napló alig maradt fenn. A mozgalmi eseményeknek, szervezeteknek a levéltári törzsfondokban, a minisztériumi megyei, városi, rendőrségi iratokban való lecsapódása esetleges, többnyire marginális. Belőlük az adatokat nem lehet bő rétegekben fejteni, hanem, miként a régész teszi: egyenként kikaparni, megtisztítani, összerakosgatni."[160]

A 20. század viharos eseményei közepette bekövetkezett iratpusztulás a hazai kereszténységszocializmus történetével kapcsolatos forrásokat sem kímélte. A második világháború hadi eseményeit követően a kiépülő diktatúra rendőri akcióinak köszönhetően a legfontosabb források feltehetőleg örök időkre elvesztek.[161] A hazai egyházszervezet legfelsőbb szintjén a kereszténységszocialista vidéki szervezetek nagyon ritkán kerültek terítékre,

[156]HU-MNL-OL-K 46 jelzetű fond. Bővebben: Németh Ildikó: „… Hiteles adatok alapján írassék meg" Archívnet 2014/4.sz. https://www.archivnet.hu/hiteles-adatok-alapjan-irassek-meg (2024.01.07)
[157]https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/magyar-kiralyi-belugyminiszterium-allamrendeszeti-kartotekrendszere-csendorkartonok/informacio (2024.01.07)
[158] Többek között HU-PIL-I.658; II. 668; IV.659. és VIII.687. fondok
[159] B. Kádár Zsuzsanna: Állam-párt-történetírás…i.m. 45-46.
[160] Hanák Péter: Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom hőskoráról. Párttörténeti Közlemények, 1978/2., 191
[161] Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus a legújabb kutatások tükrében. In. Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919-1945. Szerk. Szilágyi Csaba. Budapest, Gondolat, 2008. 79.

általánosságban elmondható, hogy egy egyházmegye társadalmi mozgalmainak felügyelete az adott főpásztor hatáskörébe tartozott. A Magyar Püspökkari Értekezletek egyes ülésein azonban többször terítékre kerültek a kereszténységszociális szervezetek működését, vagy épp a szociáldemokrata agitáció visszaszorítására irányuló javaslatok támogatása.[162] Az esztergomi Prímási Levéltár Simor János, Vaszary Kolos és Csernoch János hercegprímások nyilvános levéltáraiban őrzi továbbá a katolikus társadalmi egyesületekhez kapcsolódó iratokat, azonban meglehetősen következetlenül rendezve.[163]

Szintén elszórtan találhatók releváns iratok az Egri Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában. Az Archivum Novum nevű fondgyűjteményben találhatók többek között az érseki iroda, illetve az egyes egyesületek 1804 után keletkezett iratanyaga. A levéltárban való kutatást azonban a szakirodalomban és a sajtóban megjelenő és a kereszténységszocializmushoz kapcsolódó egyházi személyekből kiindulva folytattam. Az egyházmegye papjainak személyi anyagaiban és a plébániákhoz kapcsolódó iratokban azonban csak lazán kapcsolódó forrásokkal találkozni. A munkásmozgalmi irányzatok egri történetét befolyásoló érseki nyomda, illetőleg a munkáskérdés és szocializmus vonatkozásában megnyilvánuló papok történetét azonban értékes iratanyag tükrözi.[164]

Egy fontos egyházközeli, az egri kereszténységszocializmus előfutárának tekinthető egyesületnek, az egri Katholikus Legényegyletnek jegyzőkönyveit a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára őrzi. A jegyzőkönyvek szerint az 1878 és 1911 közötti ülések dokumentációi egy úgynevezett „kis jegyzőkönyvbe jegyeztettek", amelynek lelőhelyét a mai napig homály fedi.[165] Sajnálatos módon a többi egyesület iratanyaga későbbi években keletkezett a tárgyalt időszaknál, azonban viszonylag gazdagnak mondható az egykori egri céhek és azok nyomán megjelenő ipartársulatok, valamint gazdasági szervek fondjai.[166] A munkásmozgalmi irányzatok nyomai fedezhetők fel az alispáni, a megyei képviselőtestületi és

[162] Például az 1917. március 18-i értekezleten tárgyalták a Mária-kongregációk prézes-értekezletének azon javaslatát, hogy „Az egyes főpásztorok méltóztassanak a lelkipásztoroknak, főleg a plébánosoknak és hitoktatóknak a Mária-kongregáció eszméjét hatékonyan figyelmükbe ajánlani, s azoknak megalapítását minden oly helyen szorgalmazni, ahol a nép legalább némi magasabb értelmiséggel bír, főleg a szociáldemokrácia és a hitetlenség által veszélyeztetett pontokon (…)" Beke Margit (szerk.): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892-1918 között. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék könyvkiadója. Budapest, 2018. 550-551.
[163] Bónis György (szerk.): Útmutató az Esztergomi Primási Levéltárhoz. Archivum Ecclesiasticum. Levéltári leltárak 24. Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1964. 87; 110; 127.
[164] HU-EFL AN Acta personalia, Acta parochialia, Lycea Tipographia stb.
[165] HU-MNL-HVL-X.203. 1. k. 233.
[166] HU-MNL-HVL-IX. és XI. jelzetű fondfőcsoportok. Utóbbihoz lásd. Csifféry Gergely: A Heves megyei levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1846–1953. A Heves Megyei Levéltár segédletei 3. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1998.

a városi irányító szervek irataiban,[167] azonban ezek sokszor csak mutató- és iktatókönyvi bejegyzésekben nyilvánulnak meg, mivel az eredeti iratok közül sok elveszett, vagy selejtezésre került. A város iratanyagának fontos részét képezik az iparlajstromok is, melyek szintén az egykori résztvevők azonosításában nyújthatnak segítséget.[168] Továbbá egységes, jól áttekinthető iratanyagot jelentenek a városban működő polgári kori egyesületek alapszabályainak gyűjteménye.[169]

A hivatalos szervek iratanyaga mellett gazdagabbnak mondható a Heves Vármegyei Levéltár állományába tartozó, MSZMP archívumában őrzött személyi anyagok és munkásmozgalmi veteránok visszaemlékezései, azonban az itt gyűjtött memoárok többségében már a két világháború között tevékenykedő munkásmozgalmi generációtól származnak.[170] Külön levéltári egységet képeznek bizonyos irathagyatékok, valamint a letétben lévő kéziratok közül is nem egy munkásmozgalomtörténeti témájú.[171] Többek között külön gyűjteményt képeznek az 1918-as Népköztársaság és azt követő Tanácsköztársaság szerveinek iratanyaga.[172]

Ahogy arra már a helytörténeti irodalmat tárgyaló alfejezetben utaltam, a helyi vonatkozású autentikus munkásmozgalmi anyagok fontosabb darabjait a Dobó István Vármúzeum egyes gyűjteményei őrzik. Többségében azonban ezek is a két világháború közötti időszakból származnak. A korábbi évtizedek forrása alig egy tucatnyi dokumentumot tesznek csak ki.[173]

[167] Többek között HU-MNL-HVL-IV; valamint V.72.b jelzetű fondok.
[168] HU-MNL-HVL-V.72.b. 90-108. kötetek
[169] HU-MNL-HVL-IV.414. jelzetű fond.
[170] HU-MNL-HVL-XXXV.45 jelzetű fond.
[171] Egyik legérdekesebb mind közül az egri szocialisták jelentős alakjának a helyi katolikus papság lejáratását célzó antiklerikális írása. Kolacskovszky Lajos először „Olajban főtt Szent János igájában", majd „Olajban főtt Szent János árnyékában", végül pedig „Heves vármegye és a papi reakció" címen megírt munkája 1952-re készült el, azonban a szerző halála és az érezhetően közelgő politikai fordulat miatt az író hagyatékában rekedt. Pedig Kolacskovszky tényfeltáró írása egy készülő dokumentumfilm alapját szolgálta volna, ezért megyei főlevéltárosként aprólékos adatgyűjtést végzett és a helyi egyházmegyei papsággal is felvette a kapcsolatot. Művéről annyira megfeledkeztek, hogy a későbbiekben írásainak összegyűjtése és sajtó alá rendezése során sem vettek róla tudomást. Lásd: HU-MNL-HVL-XIV.3.5. 1.; Molnár Dávid: „Inkább, persze érzésből" - adalékok Kolacskovszky Lajos pályaképéhez és szocializmushoz fűződő viszonyához. In: Gál Máté-Gyebnár Kristóf-Stefán Antal Krisztián (szerk.): Régiónk története III. A közigazgatás történeti változásai Észak(kelet)-Magyarországon a modern korban. Eger, Líceum, 2022. 267-283.
[172] HU-MNL-HVL-XVI. fondfőcsoport. A forradalmak idejéből származó Eger várossal kapcsolatos iratok külön egységet képeznek a városi iratanyagon belül. Lásd: HU-MNL-HVL-V.72.b. A Tanácsköztársaság bukását követő törvényszéki büntető perek iratanyaga szintén önálló egységet képez. HU-MNL-HVL-IV.417. számú fond.
[173] Lásd: Dancza János: Az egri Dobó István Vármúzeum legújabbkori és munkásmozgalomtörténeti anyagából…i.m.

I.4.2. Sajtó források

Az 1848-as polgári törvények és a sajtószabadság deklarálása megnyitotta az utat a magyarországi tömegsajtó kifejlődésének. A folyamatot elősegítette az 1867-es kiegyezés, melynek következtében többek között a centralizált oktatáspolitikának köszönhetően jelentősen csökkent az írástudatlanok száma, azonban az új gazdasági és piaci viszonyok továbbra is nehézséget jelentettek a korabeli vállalkozók számára. Az újságok alapítását jelentős összegű kaucióhoz kötötték, mely hatványozottan volt érvényes a politikaitartalmú sajtótermékekre. A magántőke hiánya miatt ezért az alulról szerveződő munkások mozgalmai nehezen tudtak csak önálló lapokat indítani.[174] Ennek ellenére az egész dualizmus korszakában jelen voltak —rövidebb szüneteket leszámítva — olyan újságok, melyek valamely munkásmozgalmi irányzat szócsövének tekinthetők. A Táncsics Mihály gondozásában 1848-1849 folyamán megjelenő Munkások Újságja címét vette át a lassalleiánus koncepcióval szembehelyezkedő és a munkás-önsegélyezés alapján álló Buda-Pesti Munkásegylet által gondozott újság 1868-ban. Vele szemben az akkor már veteránnak számító Táncsics szerkesztette 1869-től az Általános Munkásegylet szócsövének tekinthető Arany Trombita című újságot. A Buda-Pesti Munkásegylet gyors kimúlása, majd az úgynevezett hűtlenségi pert[175] követően lassan felszámolt Általános Munkásegylet és lapja után Általános Munkásújság címen forgalomban lévő lap már kifejezetten szocialista nézeteket vallott. A formálódó mozgalomban jelenlévő nagy számú németanyanyelvű munkásságra való tekintettel az Általános Munkásújság testvérlapjaként jelent meg az Allgemeine Arbeiter-Zeitung. Egy évvel később újabb lap, a Testvériség és németnyelvű változata (Brüderlichkeit) jelent meg.[176]

(Eger vonatkozásában érdemes ezen a ponton megemlíteni, hogy a Testvériség, mint a baloldali szocialista mozgalom lapja előszeretettel reklámozta Dr. Rohling Ágost[177] „A Talmudzsidó" című munkáját, melyet a híres egri könyvkereskedő, Szolcsányi Gyula adott ki és terjesztett.[178] Az Egerben kiadott könyv megjelenését követően egyébként az éppen nyári pihenéséről visszatérő Samassa József egri érsek levélben fedte meg a tulajdonában lévő

[174] Kosáry Domonkos – Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtó története II/2. 1867-1892. Budapest, Akadémiai, 1985. 366.
[175] Bővebben: S. Vincze Edit: A hűtlenségi per 1871-1872. Budapest, Kossuth, 1971.
[176] Kosáry Domonkos – Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtó története… i.m. 366-385.
[177] August Rohling (1839-1931) német, katolikus teológus. Munkáiban egyaránt kritizálta a protestáns és zsidó tanokat. Der Talmudjude című munkája Bismarck német kancellár katolicizmust visszaszorító intézkedései idején jelent meg, azonban szélesebb körben az 1883-as tiszaeszlári eset nyomán terjedt el.
[178] Többek között: Testvériség 1883.ápr.29. 3. A lap szerkesztői a Kecskemét című lap rágalmaira válaszul többek között kijelentették, hogy „Mi függetlenségi antisemiták vagyunk, önök függetlenségi filosemiták."

nyomda vezetőit, Tárkányi Bélát és Luga Lászlót, akiknek az érsek és a nyomda belső szabályzata szerint „gondosan kellene arra ügyelniük, hogy a nyomdákból az erkölcsi közérzületet és illedelmet sértő nyomtatványok ki ne kerüljenek” és akik ennek ellenére felültek az éppen zajló tiszaeszlári per[179] nyomán országszerte fellendülő antiszemita hullámra és vállalták a könyv kiadását.[180])

Szintént német nyelvű testvérlappal indult a mai napig megjelenő Népszava is, melynek közvetlen elődje az 1877-ben induló Munkás-Heti Krónika volt. E két lap azért is fontos, mert az egri baloldali munkásmozgalom csírái is felfedezhetőek benne. Előszeretettel közölte mindkét lap vidéki olvasóik helyi ügyekkel kapcsolatos tudósításait, vagy a velük folytatott rövid kiadói levelezéseket. A Népszava későbbi sikerét nem csak országos hálózatának, hanem a háta mögött álló szintén országos kiterjedésű, jól felépített és mozgósítható Szociáldemokrata Pártnak köszönhette, illetve annak, hogy az MSZDP-vel közösen felismerte a céhes világ romjain építkező szakegyletek, később pedig a szakszervezetek fontosságát.[181] Az 1890-es években így majd’ valamennyi országos szakmai szervezetnek jelent meg lapja, azonban említést érdemlő egri eseményekről csak a szabók, a cipészek, az asztalosok, az építő munkások, a vasmunkások, valamint a nyomdászok lapjai tudósítottak, köszönhetően annak, hogy a városban csak ezen szakmákon belül történtek olyan önszerveződési kísérletek, melyek alapján kapcsolódtak valamely munkásmozgalmi irányzathoz.[182]

Bizonyos szakmák és személyek esetében azonban mégsem lehet kategorikusan kijelenteni, hogy a szociáldemokráciával szívélyes kapcsolatot ápoltak volna. A nyomdászok legfőbb lapjának például az 1869-től megjelenő Typographiát tekinthetjük, mely kezdetben szigorúan szakmai jellegű írásokat közölt. A nem sokkal előtte rövid ideig napvilágot látott, Egerben kiadott és szerkesztett Gutenberg című lap a szakmai cikkeken túl azonban a munkások egzisztenciális kihívásaira előszeretettel ajánlott vallásos konzervatív megoldásokat moralizáló stílusban.[183]

A kereszténységszocializmus magyarországi elterjedése előtt pedig egy mára elfeledett, nacionalista munkásmozgalmi irányzat is megjelent, mely a szociáldemokratákat „hazátlan”, a nemzeti ügyek felé javarészt közömbös álláspontja, és a tagságában előforduló sok idegen ajkú

[179] Legrészletesebb összefoglalója: Kövér György: A tiszaeszlári dráma. Budapest, Osiris, 2011.
[180] Tárkányi és Luga válaszleveleikben fejtegették, hogy semmilyen erkölcsi kivetni valót nem találnak a kiadásban. EEL AN Lycea Tipographia 2507. 2057/1882.
[181] Lux Judit: A magyarországi szakszervezetek történetéből. Budapest, Friedrich Ebert Alapítvány, 2008. 13.
[182] Többek között Asztalosok Szaklapja, Szabók Szaklapja, Kőműves stb.
[183] Bővebben Szecskó Károly: A „Gutenberg” az első munkás szaklap Magyarországon (1865–1867). Magyar Könyvszemle, 1982/2. 163–169.

munkás miatt támadta. A Magyar Nemzeti Demokrata Munkáspárt egri sejtjét viszont csak néhány asztalos inas jelentette, akik előfizetői voltak a párt A Mi Zászlónk című lapjának is.[184]

Az MSZDP egységét megalakulását követően azonban nem a vallásos vagy nemzeti irányzatok, hanem sokkal inkább a belső szakadás veszélye fenyegette. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a budapesti pártvezetés és a legaktívabbnak mondható városi, nagyipari munkásság élén álló szociáldemokrata pártfunkcionáriusok nem tudják hatékonyan kezelni a magyar társadalmat a munkáskérdésnél is sokkal inkább mételyező földkérdést és a parasztság számára nem tudnak hatékony alternatívát kínálni szociális viszontagságaikra. Az agrárszocialista mozgalmak ösztönszerű felszínre törését követően a Szociáldemokrata Párt több meghatározó személyisége is próbált vonzó agrárprogrammal előrukkolni és az alapján az MSZDP méltó kihívója lenni. Az MSZDP korai időszakában Várkonyi István, a párt vezetőségi tagja és az alföldi agitáció felelőse 1896-ban Földművelő címen indított saját lapot, melyben földosztást követelt, valamint aratósztrájkokra buzdított és ezzel nem csak a hatóságok, hanem saját pártja rosszállását is kiváltotta, aminek következtében 1897-ben kizárták, majd Független Szocialista Párt néven megalapította Magyarország első parasztpártját.[185] Nem sokkal később, 1899-1900 folyamán, a szintén a parasztság hangsúlyosabb képviseletével fellépő Mezőfi Vilmos kiválásával egy újabb rivális jelent meg a Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt képében, melynek hivatalos lapja, a Szabad Szó egészen 1952-ig fenn tudott maradni.[186] A néhány Heves megyei faluba eseti jelleggel eljutó agrárszocialista lapok, valamin a kérész életű egyéb szocialista kiadványok (mint a Népjólét, Népjog, Népszabadság, Népakarat, Világszabadság stb.) az egri lakosok kezébe nem, vagy csak nagyon ritka esetben juthattak el, mely jelzi, hogy a nemzeti-demokrata sejtet, majd a kereszténységzocialistákat leszámítva az egri szervezett munkásmozgalom baloldali tábora az MSZDP irányvonalát követte.[187]

Saját lap önerőből történő alapítása tehát kockázatos volt, mely hamar csőd közeli állapotba sodorhatta a vállalkozó kedvűeket. Ajánlatos volt épp ezért valamilyen mecenatúrát igénybe venni. A kereszténységzocialisták esetében egy adott egyházmegye, vagy a komplett

[184] Az egri pártszervezetről és tagjairól lásd: A Mi Zászlónk 1891. augusztus 1. 3.
[185] Simon Péter: A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai 1891 – 1907. Budapest, Szikra, 1953.; S. Vincze Edit: A MSZDP megalakulása és tevékenységének első évei (1890 – 1896). Budapest, Kossuth, 1961; Farkas József: Várkonyi István (életrajzi feldolgozás) Cegléd, 1965; Uő: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az 1890-es években. Hódmezővásárhely, 1977; Für Lajos – Pintér János (szerk.): Magyar agrártörténeti életrajzok. Budapest., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1987-1989.
[186] Mezőfi Vilmos és a Szabad Szó több évtizeden át tartó működése meglepő módon szinte teljesen feldolgozatlan. Kivétel: Erényi Tibor: Egy érdekes életpálya. Mezőfi Vilmos. Élet és Tudomány, 1970/13. 579-582.
[187] Részletesen Á. Varga László: A sajtó, a könyvtár és az olvasás szerepe a Heves megyei munkás mozgalomban. Magyar Könyvszemle 1976/3. 244-255.

magyarországi egyházszervezet elöljáróiról nem mondható el, hogy a kereszténységi mozgalom mögé álltak volna teljes vállszélességgel. Az egyes főpásztorok természetesen nem támadták, vagy ítélték el az ilyen kezdeményezéseket, viszont komoly anyagi támogatásban közvetlenül nem részesítették azokat. Ahogy a vidéken szerveződő kereszténységi egyesületeket koordináló Huszár Károly az országos kereszténységi mozgalom és párt hivatalos lapjában, az 1904-től megjelenő Igaz Szóban kifejtette „a keresztény munkásmozgalom alulról szerveződött meg, és »felülről« sem erkölcsileg, sem anyagilag nem támogatták megfelelően." A kereszténységi vezetők épp ezért a „keresztény népmentés" munkájába be akarták vonni az értelmiséget, főpásztorokat, a keresztény egyetemi ifjúságot, mivel szerintünk „nemcsak a kétkezi munkásoknak, hanem a többi társadalmi osztályoknak is részt kell venni a társadalmi mozgalmakban, mert a maga erejéből sose tudna a munkás fölemelkedni."[188]

Az anyagilag stabil egyházszervezet távolságtartása ellenére az Igaz Szó képes volt hosszabb ideig is megmaradni a magyar sajtópiacon, köszönhetően annak, hogy a szociáldemokraták szervezeti modelljét másolva igyekeztek mind a lap, mind pedig az országos pártszervezet működtetésében vidéki hálózatukra támaszkodni. A Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségének 1906. évi közgyűlése határozatot hozott, miszerint „(…) a Szövetség kebelébe tartozó összes egyesületek minden egyes tagjára kötelezővé teszi lapunk [azaz az Igaz Szó — M.D.] járatását. (…) Szeretettel, de komolyan figyelmezteti a Szövetség az egyesületeket és helyi csoportokat, hogy ezen határozatot (…) szigoruan vigyék keresztül. (…) aki hetenkint két krajcár áldozattól visszariad, az nem érdemli meg a keresztény szociális nevet és cseppet sem kár, ha elmarad tőlünk! Kevesebb, de igaz és bátor katonával könnyebb lesz csatát nyerni, mint olyanokkal, akik csak akkor keresztény szocialisták, mikor dicsekedni kell vele, de a legcsekélyebb áldozattól is visszariadnak!"[189] Az ilyen jellegű „szeretetteljes figyelmeztetések" egyébként a korszak többi lapjától sem álltak távol.

A magyar katolikus politikai sajtónak az Igaz Szó megjelenésekor már komoly előzményei voltak. Az 1868-tól megjelenő Magyar Állam a Pesti Hírlap után a legrégebbi politikai napilapnak számított, melynek fő célja az volt, hogy a „gyors egymásutánban váltakozó események között a kath[olikus] elveknek megfelelőleg irányítsa az olvasó

[188] Igaz Szó, 1904. május 22. 7. Idézi: Klestenitz Tibor: Az Igaz Szó – egy kereszténységi hetilap útkeresése a munkássághoz. Múltunk 2022/4. 116.
[189] Igaz Szó 1906. december. 2. 3.

közönséget."[190] Az 1880-ban indult, majd az egyházpolitikai küzdelmek során a Néppárt által újraélesztett Alkotmány című lapnak szintén a parlamenti és politikai események álltak fókuszában, ugyanakkor erőteljesen bírálta a liberális és szociáldemokrata orgánumokat.[191] A katolikus társadalmon belül külön mozgalom szerveződött a felekezeti lapok indítása és fenntartása érdekében, melybe a keresztény munkásságot is igyekeztek bevonni. A nagyközönség és a szélesebb nyilvánosság felé való nyitás hátterében a korszakban károsnak hitt eszmék elleni küzdelem, a keresztény vallásos világnézet hegemóniájának védelme húzódott meg. Ennek a szándéknak megfelelően szélesedett a katolikus sajtó spektruma és a megjelenő írások hangvétele is megváltozott.[192]

Az eddig felsorolt sajtótermékek témánk szempontjából használható forrásokat tartalmaznak, azonban használatukhoz szükséges a forráskritika és relevanciájuk sem mindig túl nagy. Az igazán fontos helyi eseményeket ugyanis a helyi sajtó tükrözi leginkább. 1863 és 1893 között az Eger című újság volt a város elsőszámú lapja, mely mérsékelt szabadelvű álláspontja ellenére széles körben elterjedt az egyébként inkább függetlenséginek mondható városban. Az Eger nem volt egyházi lap, inkább egyházközelinek tekinthető, mely egy Egerhez hasonló katolikus központban nem is meglepő. Az érsekség által felügyelt egyházmegyei könyvkiadás igazgatójává 1870-ben kinevezett Luga László szerkesztésében megjelenő Egri Népújság viszont már igyekezett betölteni a klasszikus értelemben vett egyházpolitikai lap szerepét.[193] Luga maga köré gyűjtötte azokat a fiatal, jótollú papokat, akik ellenzéki politikai nézeteiket és harcos ultramontán álláspontjukat kendőzetlenebbül tudták megosztani az olvasókkal a Népújság hasábjain. A Népújság 1886-os cikkében kifejtette, hogy az egyház „bajait és fájdalmait" a naturalizmus, a racionalizmus és a szakadárság jelenti, valamint hogy „a vallás soha sem volt szükségesebb, mint most. A *szoczializmussal* csupán az egyház küzdhet meg diadalmasan. Ehhez azonban szükséges, hogy az egyház teljes szabadságot élvezzen."[194] Az Egri Népújság 1893-tól Egri Hiradó néven látott napvilágot, azonban régi szemléletét

[190] Dr. Hortoványi József (szerk.): Magyar Állam egyetemes politikai napilap. (Idők Tanuja). Budapest, 1896. 3.
[191] Klestenitz Tibor: A sajtószabadság kérdése a katolikus és a protestáns nyilvánosságban, 1867–1918. In: Uő: Fejezetek az egyházi sajtó történetéből. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2020. 13-14.
[192] „1902-ben a Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége a bulvárlapok technikáját kísérelte meg felhasználni a katolikus népnevelés céljára, és Gyürky Ödön szerkesztésében megindította az Új Lap c. krajcáros napilapját. 1944-ig fennállt, bár példányszáma mindvégig mélyen a valódi bulvársajtóé alatt maradt." Lásd: https://mediatortenet.wordpress.com/2014/12/01/uj-lap-1902-1944/
[193] Klestenitz, Tibor: Az Egri Főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában… i.m. 139-141.
[194] Egri Népújság 1886. szept.2. 1. Kiemelés tőlem — M.D.

megtartva továbbra is reflektált többek között a szocializmus és munkásmozgalom aktuális kérdéseire egészen 1910-es megszűnéséig.[195]

Az első világháború évei alatt új egyházi sajtótermék jelent meg Egri Katholikus Egyházi Tudósító címen, mely Társadalmi élet című rovatában igyekezett a háború szociális nehézségei közepette lelket önteni olvasóiba.[196] A katolikus tudósító 1917-ben vállalta a közvetlen konfrontációt az egri dohánygyár munkásnői között szerveződő és sztrájkba kezdő mozgalommal[197], valamint az egri keresztény munkásszervezetekben zajló eseményekről is tudósított Egyesületi hírek című rovatában. A két világháború között a Tudosító színvonala meglehetősen hullámzó volt,[198] azonban értékes forrásnak számító, retrospektív írásokat jelentetett meg a már említett keresztény munkásszervezetek múltjával kapcsolatban.[199]

Már az 1880-as évek végén megkezdődött egy folyamat, melyben az egri műveltebb papok egy része a liberalizmuson túl, már a szocializmushoz tartozó elvek vallási alapon történő megcáfolására is törekedett, bár e két ideológiát előszeretettel mosták össze. A magyar sajtótörténetírásban sokáig tartotta magát az a vélekedés, hogy a 19. század második felében a nyomdaipar fejlődése, az analfabetizmus csökkenése, valamint a nyilvánosság kiszélesedése miatt elterjedő hírlapoktól, valamint egy országos, nagyközönségnek szóló lap megalapításától is kezdetben idegenkedett a katolikus főpapság,[200] azonban az országos eseményekkel kapcsolatos kutatások és Eger példája is cáfolja mindezt. Bár országos katolikus lapnak nem sikerült akkora népszerűségre szert tenni, mint egyes polgári médiumoknak, Egerben mégis az egyház támogatását élvező lapok tudtak évtizedeken keresztül fennmaradni, mely nem csak az egyház helyi piaci viszonyokra is kiható sajtópolitikájára utal, hanem véleményem szerint a helyi olvasóközönség egyházhoz való lojalitására és következetesen vallásos meggyőződésére is.

Természetesen egyháztól független médiumok is tudtak helyben sikeresen működni. Ilyen volt az egri függetlenségi, liberális ellenzék lapjának tekinthető, 1893 és 1919 között megjelenő Hevesvármegyei Hírlap, mely fokozott érdeklődést mutatott az egri és megyei munkásmozgalmi irányzatok felé. A radikálisabb megnyilvánulásokkal szemben megértőnek

[195] Egri Híradó 1894.aug.7. 1. („Az alföldi parasztszocializmus") Vagy 1897. ápr. 17. 1-2. („Munkáskérdés és vallás")
[196] Klestenitz Tibor: Az Egri Főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában… i.m. 148-150.
[197] Subik Károly „Szocialisták az egri dohánygyárban" című írásában igyekezett az eltévelyedett munkásokat meggyőzni az agitáló szocialisták káros tevékenységéről. Lásd: Egri Katholikus Egyházi Tudósító, 1917/11. 257.
[198] Klestenitz Tibor: Az egri katolikus sajtó a két világháború között. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Egri Érseki Vagyonkezelő Központ, Eger, 2018. 186-192.
[199] Példának okán: Egri Krónika. A Keresztény Iparoskör 40 éves jubileuma. Egri Katholikus Egyházi Tudósító 1928/6. 92.
[200] Dersi Tamás: A századvég katolikus sajtója. Budapest, Akadémiai, 1973. 10-14.

bizonyult, hiszen azok törekvései igazolták számára az egymást követő kiegyezéspárti kormányok szociálpolitikájának kudarcát. Az 1906-os belpolitika válság és a darabont-kormány árnyékában a Hevesvármegyei Hírlap egri szocialista gyűlés kapcsán kifejtette: „Szocialista mozgalmakról hallunk mindenfelé s az előjelek bizony sajnálatosan azt jósolják, hogy a munkáskérdések nagy halmazát nem lehet békésen megoldani. Vért, a legnagyobb áldozatot, emberéletet követel az alapjában véve nemes reformmozgalom megállapodása. És hogy a viszonyok ilyen alakulást vettek, az eszmék ennyire elfajultak, ki a felelős ezért, ki az oka ennek? A szocialisták semmi esetre se."[201]

A parlamenti ellenzék egy része, a formálódó polgári radikálisok és a szociáldemokraták az első világháborút megelőzően történő egymásra találása megágyazott az 1918-as politikai fordulatban hatalomra kerülő erőknek. Szintén erre az időszakra tehető a szociáldemokraták relatív megerősödése Egerben, aminek következtében szövetkezet formájában sikerült kiadniuk első saját lapjukat, az Egri Munkásotthon Szövetkezeti Értesítőt, mely második számától megszűnéséig, azaz 1910 októberétől 1911 márciusáig Egri Munkás címmel látott napvilágot. Az Egri Munkás számaiban különösen nagy hangsúlyt kaptak az antiklerikális, papságot és kereszténységszocialistákat támadó cikkek, melyekben ellenfeleiket népbutító, pénzéhes, képmutató és antiszemita közegként mutatták be.[202]

Végül az első világháborút követő forradalmi időszakban a helyi egyházi sajtó visszaszorult. A Tanácsköztársaság létrejöttét követően pedig az Egri Munkás hagyományaira támaszkodó cikkek lepték el a helyi sajtót.

I.4.3. Egyéb nyomtatott források

A hatalom által ösztönzött munkásmozgalomtörténetírás fellendülésével egy időben több szövegközlés és dokumentumgyűjtemény is napvilágot látott, melyek közül a legnagyobb lélegzetvételűt az 1950-es évek folyamán nyolc kötetben megjelenő „A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai" című sorozatot jelentette, mely a baloldali mozgalmak legfontosabb dokumentumai mellett egykori antiklerikális írásokat is tartalmaz.[203]

[201] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. január 25.1
[202] Bővebben: Molnár Dávid: Egyházellenesség a katolicizmus fővárosában. Az Egri Munkás antiklerikális cikkei (1910–1911). Magyar Könyvszemle, 2023/3-4. 565-579.
[203] MMTVD I-VIII. Szerk: Erényi Tibor; Mucsi Ferenc; Teleki Éva; S. Vincze Edit; Iványi Béla; Hajdu Tibor. Szikra, Budapest, 1956. Továbbiakban:

A munkásmozgalomtörténet iránti érdeklődés mellett az 1919-es Tanácsköztársaságnak is kezdett formálódni kultusza. A Kádár-korszakban a proletárdiktatúra évfordulói alkalmával általában egykori résztvevők visszamlékezései és dokumentumközlések is megjelentek, bár Heves megye vonatkozásában ez a kiadvány főként a korabeli sajtóra támaszkodik.[204]

A keresztényszocializmus történetével kapcsolatban azonban nem jelentek meg forrásközlések. Gergely Jenő alapműnek számító monográfiájának függeléke tartalmazza ugyan az országos szervezet alapszabályát és a keresztényszocialista politika fontosabb forrásainak szövegét,[205] azonban ilyen jellegű kísérlet Heves megye vagy Eger esetében egyetlen kivételt leszámítva nem történt.[206]

Ha a munkásmozgalmi irányzatok történetét társadalomtörténeti keretbe kívánjuk helyezni, a kor társadalmát tükröző számszerűsíthető adatokból érdemes kiindulni. A magyarországi népességre vonatkozó statisztikák ma már könnyen elérhetők, a 19.század közepétől felvett adatsorok összevetése pedig a társadalom szerkezetváltozásait is megmutatják, azaz nem statikus, hanem dinamikus képet adnak a vallási, lakókörnyezeti, műveltségi és foglalkozásbeli viszonyokról. A népszámlálási adatok mellett további fontos forrást jelenthetnek a gazdacímtárak, a tiszti cím- és névtárak, valamint az iparosok cím- és lakjegyzéke.[207]

Az ideológiailag terhelt szakirodalom, az arctalan statisztikai adatok, illetve a meghatározott szempontok szerint gyűjtött és kiadott forráskiadványok mellett a vizsgált eseményekkel közel egyidőben keletkezett és kiadott antiklerikális és antiszocialista irodalom is a primer források táborát gazdagítja. A keresztényszocialista-szociáldemokrata ellentét, illetve a szocializmus materialista vagy épp vallási alapon történő adaptálásának kérdése már a kortársakat is élénken foglalkoztatta. Jelentős forrásbázist képeznek így többek között azok az Egerben nyomtatott rövidebb-hosszabb munkák, melyek többségében valamely irodalmi tevékenységet folytató klerikus keze nyomát viselik és melyek a munkásság vagy szocializmus kérdésével foglalkoznak, így tartalmuktól függetlenül is forrásértékkel bírnak, keletkezés történeteik pedig a keresztényszocializmus helyi szellemi formálódását tükrözik, ezért részletesebb elemzésükre külön fejezetekben kerül sor.

---

[204] Országos szempontból kiemelendő többek között Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei. 1919. Budapest, Akadémiai, 1986.; A Magyar Vöröshadsereg. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1953. ill. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai című sorozat ide tartozó kötetei. Eger szempontjából pedig megkerülhetetlen: Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves Megyében. Dokumentuműjtemény. Eger, é.n.

[205] Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 303-346.

[206] Sugár István: Adatok a Heves megyei keresztényszocialista mozgalom történetéhez… i.m.

[207] Valamennyi elérhető online: https://www.hungaricana.hu/hu/ (2024.11.05.)

I. Eger társadalmi és politikai viszonyai

II.1. Az egri társadalom változása és jellemzői a 19. század második felében

A munkásmozgalmi irányzatok kialakulásának körülményeit és korai működésüket a módszertani szempontokat és a forrásadottságokat figyelembe véve, a sajátságos gazdasági, társadalmi és hatalmi struktúrával rendelkező Eger városában vizsgálom. A Mátra és Bükk hegységek által körülhatárolt patakvölgyben elhelyezkedő Eger az egyik legrégebbi város ranggal bíró település Magyarországon. Kezdetben központi jellegét a Szent István-korában alapított püspöki székhely mivoltának köszönhette, majd az egri vár révén komoly védelmi funkciót is betöltött.

A város arculatát, csak úgy, mint jogállását meghatározta az feudalizmus kori egyházi fennhatóság. Mivel a török megszállás idején Eger püspökei székhelyüket Kassán rendezték be, így az 1687-es felszabadulást követően I. Lipót szabad királyi város rangot adott a településnek. A következő években az Eger feletti fennhatóságot Fenessy György püspök, illetve az egri káptalan próbálta visszaszerezni. A püspök és a városi elöljárók között 1695-ben létrejött megállapodás értelmében a város elvesztette szabad királyi rangját és kiváltságos mezőváros lett. II. József uralkodása idején a város lakossága újra megkísérelte az uralkodó és a püspök rossz kapcsolatát kihasználva kivívni a szabad királyi rangot, azonban ez a „kalapos király" hirtelen halála miatt meghiúsult. A következő évtizedekben számos kísérlet történt a földesúri, azaz egyházi fennhatóságtól való megszabadulásra.[208]

Az egrieket ezekben két tényező ösztönözte leginkább a 19. század folyamán. Egyfelől politikai szempontok, hiszen Eger nem képviseltethette magát a reformkori országgyűléseken, mivel az 1804-től érseki rangra emelt egri egyházfő a felsőtábla tagja volt és a „követek házában" csak a megyei képviselet kapott helyet, így a formálódó egri polgári rétegek úgy érezték, hogy a város egyházi szempontoktól sokszor eltérő nemzeti és gazdasági érdekei

[208] Bővebben: Löffler Erzsébet: Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig.In: Bodó Sándor-Csifféry Gergely (szerk.): Agria XVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1980-1981. 85-97.

nincsenek képviselve a politikai döntéshozatalban.[209] Másfelől gazdasági szempontok is közrejátszhattak törekvéseikben, hiszen a város lakosaitól befolyt adók az egyik legnagyobb kiterjedésű egyházmegye fenntartójához folytak be, így a helyi gazdasági élet szereplői úgy érezték, hogy nem jut megfelelő figyelem a város infrastruktúrális és gazdasági fejlesztésére, nem utolsó sorban pedig saját adóterheiktől is igyekeztek szabadulni.[210] Az 1848-1849-es szabadságharc bukását követően az áprilisi törvények továbbra is érvényben maradtak, de a feudális kiváltságok megszűnésének ellenére a katolikus egyház továbbra is gyakorolta a földesúri jogokat Eger fölött. Végül 1854-ben egyezség született a város, valamint Bartakovics Béla egri érsek között, melyben utóbbi jelentős — elsősorban az adószedéssel kapcsolatos — jogokat ruházott át a város önkormányzatára.[211]

Lakosságát tekintve Eger a háborús harcoknak köszönhetően többször elnéptelenedett. Az 1687-es visszafoglalást követően főként török családok lakták, melyek egy része a későbbiekben asszimilálódott, ugyanakkor nagymértékű szervezett betelepítés is kezdetét vette, aminek következtében rác, görög és egyéb balkáni népek, valamint természetesen magyarok és németek költöztek a településre.[212] A város földrajzi adottságaiból adódóan jelentős részük valamilyen kereskedelmi tevékenységet folytatott és nekik köszönhetően a helyi kézműipar is fejlődésnek indult. A lakosságszám gyors növekedésével a régi városfallal körülvett terület egyre szűkebbnek bizonyult, miközben megkezdődött a fallal szomszédos területek lakosságának növekedése is. Négy ilyen nagyobb közigazgatási-területi egység, úgynevezett hóstya[213] vette körbe a középkori városmagot, melyek a 18. századtól fogva főként a helyi szőlőművelő parasztság, részben pedig a német és magyar iparosmesterek, illetve balkáni eredetű kereskedők lakhelyét is jelentették, míg az egyházi központ miatt jelentős papi, közalkalmazotti és hivatalnoki réteg lakhelye a város központjában maradt. [214]

A város területi fejlődését gátló városfalat az 1830-as években kezdték lebontani, melynek köszönhetően a városközpont és az egykori külvárosok lényegében egybeolvadtak.

[209] Pap József: Eger választópolgárai a 19. század közepén. Történelmi Szemle 2016/1.sz. 149-150.
[210] Ennek egyik példája az 1844-es kiadású „Érseki Eger város megujjitott panasza, Uradalmi ellen okokkal egybe vontan. Az Egri Földes Uraságok részéről előadva” című kiadvány, mely tisztán gazdasági érvekkel operált, így nem tekinthető antiklerikális pamflettnek.
[211] Bővebben: Berecz Anita: "Az egyház áldozik a haza javáért imát és dézsmát": Az 1854. évi egri örökváltsági szerződés. In: Kenyeres István et al. (szerk.): Urbs - Magyar Várostörténeti Évkönyv 16. Budapest, 2022. 61- 80.
[212] Bővebben: Mihalik, Béla Vilmos: Rácok, hajdúk, újkeresztények Egerben (1687-1699). In: Kántor Balázs-Mihalik, Béla Vilmos-Zarnóczki, Áron (szerk.): Tanulmányok Badacsonyból 2. A Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciái, Badacsonytomaj, 2011. július 13–15. és 2012. július 11–13. Budapest, Fiatal Levéltárosok Egyesülete, 2014. 53-61.
[213] „Hochstadt” németkifejezésből származó, elő- vagy kertváros
[214] Csapó Tamás-Lenner Tibor-Kovács Gábor: Eger történeti földrajza és településmorfológiája. Településföldrajzi tanulmányok 2012/2. 18-20.

Ezzel együtt a 18. században megállapított négy városi kerület (a szintén német „Viertel" szóból származó „fertály", azaz „negyed") száma tizenkettőre bővült.[215] Az egykori idegen népesség asszimilációja, illetve a városrendezési és közigazgatási reformok ellenére a hóstyákon élő népesség a 19. század folyamán is tradicionális „falusi" életmódot folytatott elsősorban az elterjedt szőlőművelésnek köszönhetően. Az egyes hóstyák lakosai sok tekintetben erős öntudattal és identitással bírtak, így a vetélkedés és viszálykodás pedig szinte mindennaposnak volt mondható közöttük.[216]

A lakókörnyezet falusias jellege ellenére a sokrétű modernizáció gazdasági vonatkozásai nem kerülték el Egert, bár meglehetősen ambivalens módon hatottak a város fejlődésére. Eger városias jellege ekkor és később sem volt hasonlítható a nagyobb, fejlettebb és iparosodottabb központokéhoz. A modern nagyváros kialakulásának gátat szabtak a 19. század második felének nagy természeti csapásai, illetve a szerencsétlen közlekedés-földrajzi helyzet, ami miatt az ország vasúthálózatába Eger meglehetősen későn tudott bekapcsolódni.[217] Mindemellett a város megmerevedett gazdasági, társadalmi és hatalmi struktúrái is felelősek voltak abban, hogy Eger mind létszámában, mind városias jellegében lemaradt a régió környező városaihoz képest.[218]

[215] Nemes Lajos: Eger város önkormányzata 1687-1848…i.m. 21.
[216] Apor Elemér, a modernizálódó Eger tulajdonképpeni krónikása több érzékletes leírásában kitér a városrészek fiataljai közötti rivalizálásra. Többek között: Kapor Elemér: „Itt most minden 12-13 éves suhancnak kétcsövű töltött pisztoly van a szűreujjában. In: Uő: Kisváros a felhők fölött… i.m. 68-70.
[217] A vasútépítések lokális kontextusáról bővebben: Kriston Pál: Heves megye iparosítása a dualizmus korában… i.m.
[218] Az egri város fejlődés sajátosságairól lásd Veres Gábor 2011: A városfejlődés sajátosságai Egerben a 18–19. században. In: Ihász István – Pintér János (szerk.): Történeti Muzeológiai Szemle 11. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve, Budapest. 101–104.

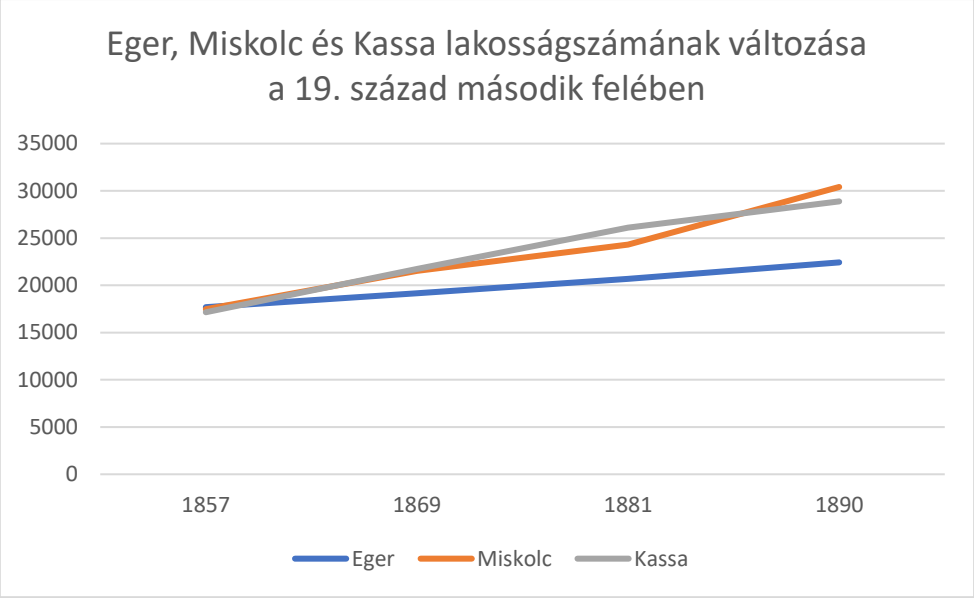

forrás: A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között:
(https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/ (2021.06.30.))

Eger 1780-ban a történelmi Magyarország nyolcadik legnépesebb városa volt, a maga tizenhatezer fős lakosságával. 1869-ben az alig húszezer lakosú Eger viszont már csak huszadik a városok listáján.[219] A kiegyezést követően átlagosan 1-1,5%-os népességnövekedést figyelhető meg a tíz évenként megtartott népszámlálások tükrében. Ha nagyobb periódust vizsgálunk, 1825 és 1900 között Eger lakossága 40%-kal nőtt, ami jóval nagyobb népességnövekedést mutat a korábbi évszázadokhoz képest.[220] Ez a lokális folyamat megfelel az országos tendenciának, azonban messze elmarad olyan más dinamikusabban fejlődő városok lakosságának gyarapodásától,[221] mint Miskolc vagy Kassa. Előbbi lakossága a vizsgált korszakban megduplázódott, Kassáé pedig háromszorosára növekedett, pedig 1870-ben még mindkét város lakosságszáma hasonló volt az egrihez.[222] Ugyan 1873-től a születések számának növekedése figyelhető meg, a halálozási arány továbbra is magas maradt megye szerte, mely 50%-ban az 5 éven aluli gyermekeket érintette, miközben a lakosságnak csupán 15%-a élte meg 60. életévét.[223] Mindezeknek köszönhetően a dualizmus második felére Eger az oktatási és egyházi életben betöltött szerepét leszámítva elvesztette centrum jellegét.

[219] Nagy József: Eger története… i.m. 289-290.
[220] http://nepesseg.com/heves/eger#1 (2021. 12. 29.)
[221] Országos viszonylatokhoz lásd: Berend T. Iván–Ránki György: A magyar gazdaság száz éve…i.m. 18-20.
[222] Kassán 21.700 fő élt 1870-ben, ami 1910-re 44.200 főre gyarapodott, míg Egerben a 20. 510 fős lakosság 26. 807 főre. Miskolc lakossága már a dualizmus kezdetén is nagyobbnak volt mondható mintegy tízezer fővel (31. 000 fő). A népességszám növekedése ezzel arányosan szintén nagyobb (1910-re 76. 800 fő). Veres Gábor A városfejlődés sajátosságai Egerben… i.m. 101-105.
[223] Csesznokné Kukucska Katalin: Heves vármegye (1867-1912) lakosságát sújtó legnagyobb járványok…i.m. 261-270.

Természetesen Eger, mint egyházi centrum erősen kötődött a katolikus lelkiséghez és világszemlélethez. Az 1854-es egyezmény után az érsek immár nem volt földesura a városnak, ugyanakkor a lakosság átlag 85-90%-a a korszakban továbbra is katolikus volt. Az Egerben jelenlévő felekezetek közül a második legnagyobb közösséget az izraeliták jelentették. A zsidóság számára az 1840. évi XXIX. tc. tette lehetővé a szabad letelepülést az érseki központban, hat évvel később pedig a rájuk kivetett különadót is eltörölték.[224] 1869-ben 1370 zsidó lakosa volt az alig húszezres lélekszámú városnak, míg a dualizmus – és a történelmi Magyarország – utolsó népszámlálásán, 1910-ben 2674 izraelita vallású személyt írtak össze, mely a korabeli lakosságszám közel 10%-át jelentette. Csak 1869 és 1881 közötti időszakban a városban élő zsidók száma mintegy ezer fővel gyarapodott. Szintén nőtt az evangélikus lakosság száma is, azonban számarányukat tekintve nem váltak olyan meghatározó vallási közösséggé, mint az izraeliták. További vallási kisebbséget jelentettek a református és görögkatolikus, valamint ortodox keresztény lakosok, akik azonban számarányuk miatt szintén nem váltak meghatározó felekezetté.[225]

Mindezt azért volt fontos kiemelni, mert a munkásmozgalmi irányzatokban az itt felsorolt felekezetek, még ha eltérő mértékben is, de mind képviseltették magukat. A szocialista-kereszténységszociális ellenállást tehát a város vonatkozásában nem lehet leegyszerűsíteni egyfajta sematikus keresztény-zsidó szembenállásra, hiába hangoztatták már a kortársak is sok esetben mindezt.[226] Például az Egri Kereszténységszociális Egyesület megalakulását követően Nagy János kanonok mellett az egyesület egyik legmeghatározóbb szervezője, a fiatalon elhunyt evangélikus vallású Baloghy Pál volt. Az 1870-es évek folyamán pedig az Egri Katholikus Legényegyletet zsidó vallású fiatalok is előszeretettel látogatták. A kereszténységszocialisták mellett színre lépő egri szociáldemokraták közül viszont csupán egy helyi izraelita nyomdász, Fischer Manó vívott ki magának komolyabb befolyást.

[224] Vö. Gerő András: Zsidó utak – magyar keretek a XIX. században. Liberálisok, antiszemiták és a zsidók a modern Magyarország születésekor. In: Varga László (szerk.): Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon. Budapest, Pannonica, 2005. 60.

[225] A pontos adatokhoz lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/ (2021.06.30.)

[226] A sok példa közül csak egy az Igaz Szó 1908. januárjában megjelent egri tudósítás, mely szerint Halászy Cézár teológiai tanár előadásában. „Ismertette a mai félszeg társadalmi felfogásokat, erélyt és öntudatot sürgetett a keresztény társadalomban, mely szembeállhasson azután a szociáldemokráciával szövetkezett zsidóság minden üzelmével. A kereszténységet és hazát érő támadásoknak egy kutfejük van, a jeruzsálemből szétkergetett nép, mely ma is békétlenkedik. A hires előadásnak élénk hatása volt a nagyszámú hallgatóságra.” Igaz Szó, 1908. január 26. 3.

A vallási megoszláson túl Eger etnikai szempontból is homogén közegnek számított. A századforduló keresztényszocialista és szociáldemokrata szerveződéseire Egerben így nem volt jellemző a nemzetiségi megosztottság.

A munkásmozgalmi irányzatok társadalmi bázisának meghatározásához fontos számba venni a lokális társadalom foglalkozás-statisztikai jellemzőit is. Egernek a városhierarchiában bekövetkezendő presztízsvesztéséhez hozzájárultak a természeti csapások nyomán fellépő gazdasági és szociális válságok is. Az 1873-as árvíz következtében jelentősen megrongálódtak a külvárosi földművesek ingatlanjai, csakúgy, mint a belvárosban található kiskereskedések, műhelyek, üzletek, lakóépületek valamint a világi és egyházi reprezentatív épületek.[227] Alig tizenöt évvel később a városi lakosság jelentős részének megélhetést biztosító szőlőtermelés került nehéz helyzetbe azáltal, hogy a filoxéra járvány az Eger környéki szőlők több mint 90%-át elpusztította.[228] A környezeti-gazdasági katasztrófákat követő szociális válság a századforduló éveire érte el mélypontját, és ez megnyilvánult a helyi társadalom foglalkoztatás-statisztikai jellemzőiben is, csakúgy, mint a munkásmozgalmi irányzatok fellépésében.

A szőlővel rendelkező birtokosok megélhetésük forrásától estek el, csakúgy, mint a bérmunkát vállaló paraszti rétegek. Ennek következtében az agráriumból élő lakosság, mely 1859-ben a keresők alig több mint 16%-át tette ki, a dualizmus utolsó harmadára a jobbágyfelszabadítás és az összlakosság gyarapodása ellenére is csak szerény mértékben gyarapodott: 1900-ra a város keresőinek 28,5, 1910-re pedig 27%-át alkotta.[229] Az agrár népességgel szemben jelentősen gyarapodott viszont a kereskedelemben, közlekedésben és főként iparban dolgozó lakosság száma. 1892-ben összesen 3727 fő dolgozott ezeken a területeken, mely az összlakosság 16%-át jelentette. Ez a szám 1900-ra 18%-ra nőtt, 1910-ben pedig már a városi kereső népesség 38%-át alkották.[230] Jelentősnek mondható továbbá a házi cselédek aránya, akik a keresők 10-12%-át tették ki a huszadik század hajnalán, valamint a

[227] Bodovics Éva Judit: Építő áradat. Városfejlődés az árvíz segítségével Eger és Miskolc példáján keresztül. In: Kenyeres István et al. (szerk.): Urbs - Magyar Várostörténeti Évkönyv 10- 11. Budapest, 2017. 82- 83.
[228] Kozári József: Adalékok a filoxéra-pusztításának…i.m. 129- 136., Ambrus László: Filoxéravész a bükkaljai borvidéken. In: Ballabás Dániel (szerk.): Mozaikok a 18-20. századi magyar és egyetemes történelemből. Eger, Líceum, 2017. 3- 8.; Löffler Erzsébet: Adatok a filoxéra egri történetéhez…i.m. 162.
[229]A Magyar Szentkorona országainak 1900. évi népszámlálása. II. rész. 378. A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. II. rész. 374. Az 1891-es összeírásra vonatkozóan nincsenek városonként lebontva az adatok. Gyáni- Kövér 2006: 40- 44.
[230]A Magyar Szentkorona országainak 1900. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 378; A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 374. Szederkényi Nándor: Heves vármegye története...i.m. 488.; Nagy József: Az ipari és mezőgazdasági munkásság kialakulásának körülményei…i.m. 21-24.

keresők átlagosan 8%-át jelentő értelmiségi és hivatalnokréteg, továbbá az átlagosan több mint ezer fős katonai helyőrség.[231]

Elmondható tehát, hogy a 19. század végén és a 20. század elején Eger társadalma változáson ment keresztül, ugyanakkor a helyi elit csoportok a válságok ellenére sikeresen megőrizték pozícióikat. Más magyarországi városokkal ellentétben jelentősnek volt mondható a városi értelmiség felülreprezentáltsága, mely Eger egyházi, közigazgatási és oktatási-kulturális központ szerepéből adódott. Az elit-, értelmiségi- és középrétegek mellett a város legszegényebbjei igyekeztek élni a társadalmi mobilitás kínálta szűkös lehetőségekkel. Az agrármunka helyett főként az ipari, szolgáltató és kereskedelmi bérmunka vált vonzóvá a szorult egzisztenciális helyzetbe kerülő lakosságnak, de természetesen nem volt elhanyagolható a ki-, illetve elvándorlás sem. A válságokra megoldást ígérő radikális és szociális ideológiák azonban nem a legszegényebbek, hanem a középrétegek soraiban terjedtek el legsikeresebben. Közéjük tartoztak a helyi kisiparosok, kisbirtokosok, üzemi munkások és kiskereskedők, valamint az értelmiség egyes tagjai. Bár a középosztályt alkotó társadalmi csoportok meglehetősen heterogének voltak, de életmódjukban és mentalitásukban egyaránt kispolgári jellemzőket fedezhetünk fel.[232] A polgári életmódhoz való ragaszkodás (tulajdonhoz való jog, írás-olvasás, közügyekben való részvétel stb.) mellett, a bizonytalan gazdasági körülmények miatt az egri középosztály egyes csoportjai elégedetlenek voltak a polgári átalakulás vizionált, be nem teljesült ígéreteivel és radikalizmusba menekülhettek. A tőkés viszonyok átrendeződésével, és a modern kapitalista gazdaság helyi kialakulásával egyidőben egyre jobban kezdtek kisebb-nagyobb szimpátiával, vagy épp ellenszenvvel viseltetni a korban újnak számító szocialista ideológiák iránt is.

[231] A Magyar Szentkorona országainak 1900. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 378; A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 374.
[232] A középosztály és a kispolgárság problematikájáról bővebben: Szokol Réka: Kispolgárok…i.m. 104-105. Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete…i.m. 186- 194.

II.2. Eger, mint a „katolicizmus egyik fővárosa”

Az alábbi befolyásoló tényezőket figyelembe véve felmerül a kérdés, hogy milyen lehetőségei voltak a többszörösen sújtott lokális társadalomnak, azon belül pedig az átalakuló piaci viszonyok között nehéz helyzetbe került középrétegeknek az önszerveződésre, valamint az (alapvetően materialista) szocialista tanok gyakorlati adaptációjára egy olyan városban, mely már alapításától fogva a katolikus egyház egyik hazai központjának számított, és melyet egy méltán híres, két világháború közötti szociográfia is csak úgy nevezett, mint „ a magyar katolicizmus egyik fővárosa.”[233]

A polgári átalakulás előtt Eger legnagyobb földbirtokosa és egyben munkadója is az egri érsekség, valamint az egri káptalan volt. A már említett Bartakovics Béla érsek és Bernett Ferenc polgármester között 1854-ben megkötött szerződés értelmében az érseki és káptalani uradalmak 50.000 forint készpénz ellenében lemondtak a bortermelésből származó jövedelem begyűjtésének jogáról, valamint a város örökös tulajdonába bocsátották az addig bérbe adott legelőket és a szőlők egy részét.[234] A világi és egyházi hatalom közti megegyezés ellenére az egri érsekség és káptalan továbbra is a város leggazdagabb földbirtokosának számított. Az 1854-es szerződést követően az érsekség, illetve a káptalan a 100 kataszteri hold fölötti birtokok több, mint kétharmadával rendelkezett, míg azoknak csak 39%-a képezte a város tulajdonát.

[233] „Egernek egyik arca ez a lusta és az öreges nyugalom színeivel festett kisvárosi arc. Másik arca abban az egyszerű »városföldrajzi tény«-ben nyilatkozik meg, hogy bárhová indul is az ember, templomhoz érkezik. Ez persze nem jelenti azt, hogy Egerben rövidebb az út az Istenhez, mint másutt, csak azt jelenti, hogy Eger a magyar katolicizmus egyik fővárosa.” Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság…i.m. 160.

[234] A szerződés tartalmát és jogi kereteit összefoglalja: Berecz Anita "Az Egyház áldozik a haza javáért imát és dézsmát."…i.m. 61-80. ill. Nagy József: Eger története…i.m. 285.

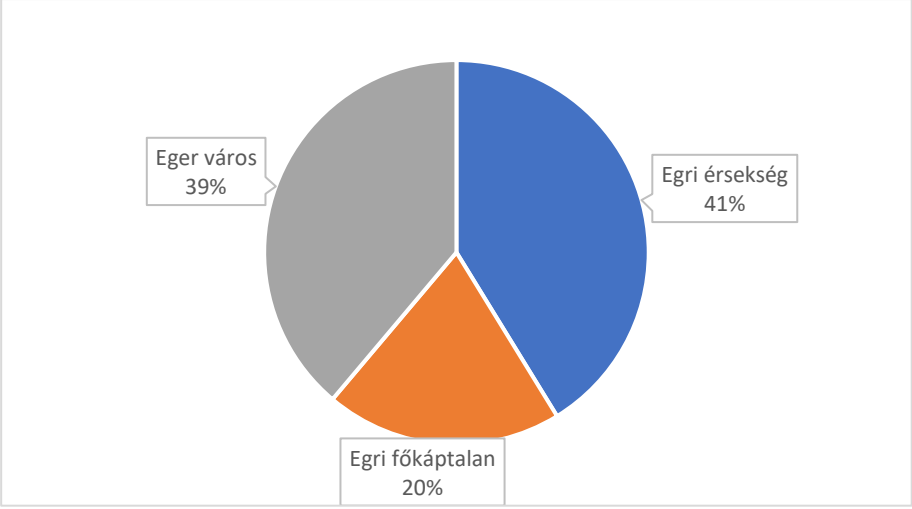

Az Eger és környékén lévő 100 kataszteri hold fölötti birtokok tulajdonos szerinti megoszlása 1895-ben

(Rubinek Gyula (szerk.): Magyarországi Gazdaczímtár. Budapest, Pátria, 1911. 296.)

Az 1895-ben készített országos mezőgazdasági üzemstatisztika szerint a 19. század utolsó éveiben Egerben és környékén 2502 darab önálló birtok volt 10.468 holdnyi területen, melyből 2379 holdat, azaz a földek mintegy 23%-át az egyház birtokolta vagy bérelte.

A tulajdonos és bérlő neve	*Összes terület (kat. hold)*	*Kat. tiszta jövedelem (Korona)*
Eger város	1 435	4 815
Egri főkáptalan	736	13 835
Egri érsek	1 523	6 619

Eger 100 kataszteri hold fölötti birtokkal rendelkező tulajdonosai

(A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája I. rész: 292.; A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája II. rész: 190-191.)

Ha a birtokokon foglalkoztatott munkaerőt nézzük, elmondható, hogy az 1895-ben 100 holdnál több földdel rendelkező személyek összesen hetven cselédet foglalkoztattak, melyből ötven fő egyházi birtokon dolgozott. Azaz az uradalmi cselédek közel 80%-t az egyház foglalkoztatta, még hogyha a város összlakosságához viszonyítva számuk nem is volt jelentősnek mondható.

A földek megműveléséhez természetesen mind az érsekség, mind a káptalan igénybe vett bérmunkásokat is, azonban jelentősebb volt a helyi lakosság által bérelt törpe- és kisbirtokállomány, illetve az abból származó jövedelem.[235] A haszonbérelt birtokok megoszlására pontos adataink a város tekintetében nem állnak rendelkezésre és sajnálatos módon a bérlő és napszámos lakosság egyházzal szembeni anyagi terheit és ebből adódó érzelmi viszonyát sem vizsgálták komoly és objektivitásra törekvő történeti munkák. A kommunista és antiklerikális Kolacskovszky Lajos kézirata szerint a mezőgazdasági cselédek természetbeni járandósága „még a XX. század elején is 18 mázsa élet, 6 m[ázsa] fa, másfél hold föld. A fiatal, mondjuk: 18 éves munkást csak ¾ kommenció [járandóság-M.D.] illeti; »annak nem kell annyit zabálni, mint egy felnőttnek.«" [236]

Kolacskovszky cinikus mondatai ellenére azt biztosra vehetjük, hogy a vallásos és erkölcsös életmód, a keresztény normák szerinti életvitel általános volt az alsóbb társadalmi rétegekben, mely a tradicionális környezet miatt erős népi vallásos jelleget is öltött. Renitens alakok természetesen már akkor is voltak, de a vallásos érzülettel társuló és természeti csapásoknak való kitettség miatt jellemző babonák és hiedelmek mellett a lakosság túlnyomó részére jellemző volt a templomba járás és a vallási ünnepek megtartása Egerben és egyházmegye szerte.[237]

A baloldali és antiklerikális szerzők mindezt az egyház helyi kulturális és oktatási életben betöltött hegemón szerepével magyarázták. A századfordulóra köreikben elterjedté vált az a nézet, hogy közoktatás jelentős részét lefedő elemi iskolákban népbutítás zajlik.[238] Pedig az egri egyházi hatalom már meglehetősen korán nyitottnak mutatkozott az iparosifjúság oktatása és nevelése felé. A szabadidő „helyes" eltöltése érdekében megjelent az az igény, hogy a fiatalok számára oktatást biztosítsanak szabadnapjaikon. Egerben, csak úgy, mint máshol a céhbe szerződött inasok a középkortól kezdve mestereiknél tanulták szakmájuk gyakorlati fogásait, azonban elméleti és műveltségi ismeretekhez nem, vagy csak más forrásból juthattak.

[235] Részletes adatokhoz lásd: HU-MNL-HVL-XII.2.d.7.nd.7-8. „Egri főkáptalan birtokaira kivetett s abból bérlők és cselédek által megtéríteni kötelezett adók kimutatása 1847-1896."
[236] HU-MNL-HVL-IV-417/60. 2383.
[237] Bővebben: Tengely Adrienn: A vallási élet problémái a 19. század közepén az Egri egyházmegyében. In: Horváth, István (szerk.): Népi vallásosság és hitélet az Egri egyházmegyében a 18–21. században. Eger, Egri Érseki Vagyonkezelő Központ, 2020. 51-61.
[238] Lásd többek között Egri Munkás, 1910. november 5. 4–5.

A 19. századra égető problémává vált, hogy míg az első ipari forradalom nagy találmányai (gőzgép, gőzhajó, gőzmozdony, távírógép, esztergagép stb.) Magyarországon is egyre jobban elterjedtek, addig a hazai szakoktatás nem tudta tartani a lépést a technológiai fejlődéssel. Eszterházy Károly alig egy évtizedes kísérlete után Pyrker János érsek 1827-ben kezdeményezte a helyi kézműipari termelésbe bekapcsolódó inasok és legények képzésére szolgáló rajziskola alapítását, melynek financiális hátterét a város által létesített, de helyiek adományaiból álló iskolaalap biztosította.[239] Később, 1843-ban a város tanácsa fordult Pyrker érsekhez azzal a kéréssel, hogy támogassa egy vasárnapi iskola létesítését, hogy a mesterlegények és az inasok ünnep- és vasárnapokon a legszükségesebb tudományokat tanulhassák. Az érsek javaslatára a vasárnapi iskola a rajziskolával együtt került elhelyezésre a helyi „Kacsa" nevű kocsma átalakított épületében, azonban működését csak 1846-ban kezdte meg.[240]

Az iparos segédszemélyzet taníttatása iránt szkeptikus mesterekre a későbbiekben is próbáltak hatni mind az egyházi, mind a világi elöljárók. Az iparos ifjúság összefogásában fontos szerepet betöltő Zsendovics József kanonok 1872-ben, Tavassy Antal polgármester pedig 1873-ban levélben próbálta meggyőzni az egri bodnárcéhet, hogy inasaikat a vasárnapi iskolába járassák.[241] A vasárnapi iskolák által közvetített ismeretanyag azonban egyre kevésbé volt alkalmas az azt elvégző tanoncok számára. A feltarthatatlan technikai fejlődés, valamint az alfabetizáció és más korszerű ismeretek elsajátítása egyre inkább elengedhetetlenné vált a mindennapokban. Ennek az igénynek kielégítése céljából a Vallás és Közoktatásügyi minisztérium 1883. augusztusában rendeletet tett közzé az alapfokú ipariskolák felállításáról és az azokban alkalmazott tantervről.[242] A városok számára csak az 1884. évi 17. törvénycikk tette kötelezővé az ilyen típusú oktatási intézmények felállítását, azonban Heves Vármegye Közigazgatási Bizottsága már a VKM rendeletét követően utasította a várost a tanonciskola felállítására, melyet az egri városi képviselőtestület szeptember 3-ai ülésén megszavazott, az iskola megnyitásához szükséges előkészületek megtételére pedig külön bizottságot állított fel. A szűkös anyagi keretek okozta nehézségek után a tanonciskola 1883. szeptemberében nyitott

[239] HU-MNL-HVL-V.l/b/350. B. CLXXXII. 132.
[240] Sugár István: Pyrker János László érsek és Eger városa. In: Hölvényi György (szerk.): Pyrker János emlékkönyv. Eger, 1987. 106; 139.
[241] HU-MNL-HVL- IX.1./2. G. 36. Zsendovics József egri kanonok levele a bodnárcéhnek, hogy az inasok vasárnapi iskolába járjanak. (1872. szeptember 23.); HU-MNL-HVL-IX-1./2. G. 38. Tavassy Antal egri polgármester levele a bodnár ipartársulatnak az inasok kötelező vasárnapi iskolába járása ügyében. (1873. november 12.)
[242] Magyarországi Rendeletek Tára 1867-1945. 1883. évi rendeletek 142. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 26,130. szám alatt valamennyi törvényhatóság közigazgatási bizottságához intézett körrendelete, az iparos tanulók iskoláztatása ügyében.

meg az úgynevezett belvárosi iskola épületében. A két előkészítő, két első és egy második osztálybaa összesen 353 tanonc járt, akiket 9 tanító tanított. Az intézmény igazgatója Derszib Rudolf lett, a tanári karban pedig helyet kaptak Stankoczy Hugó és Szvidrony Bonifác hitoktatók is. A következő években a tanulói létszáma 400 fő körül stagnált, az 1888-1889-es tanévben pedig megszervezték az első harmadikos osztályt is.[243]

Az 1890-es évek eső felében, az Egerben is nagy felzúdulást okozó egyházpolitikai küzdelmek közepette a tanonciskola vezetését Luga László, Samassa érsek egyik bizalmasa és a helyi egyházi sajtó egyik legfőbb alakja vette át. Luga szerkesztette 1870 és 1893 között az Egri Népújság című hetilapot, melynek megszűnése után új lapja, az Egri Híradó cikkezett a tanonciskolával kapcsolatos legfontosabb hírekről.[244] Az iskola tíz éves évfordulója alkalmából az Egri Híradóban közreadott cikksorozatban a szerző kendőzetlenül írt az indulást követő nehézségekről. E szerint „(…) igen szomorú körülmény volt az, hogy a tanonczoknak csak mindig egy harmada jelent meg a tanórákon (…) Iskolánk második évében, habár tanonczaink erkölcsei szelidültek, mégis rakonczátlankodási hajlamuk teljes erővel tört ki, midőn az iskolát elhagyva, az utczára értek. Városi közönségünk nyugalmát csak erélyes rendőri beavatkozás folytán lehetett megőrizni. (…) Az 1885-86. iskolai évben intézetünk fennállásának harmadik évét töltötte be már, mégis idegenkedéssel s közönnyel viseltettek iránta iparosaink. A beiratkozások, valamint az iskolába való járás csak oly rendetlenül történt, mint az előző években: 327 belajstromozott tanonc közül alig iratkozott be rendes időben 174 s évközben is oly hanyagul jártak, hogy a tantestület kitartó buzgalma s munkásságának volt köszönhető, hogy a kitűzött cél felé haladhattak (…)”[245]

Való igaz, hogy a helyi könyvtárak, iskolák[246], múzeumok egyházi kézben voltak, azonban a helyi papságról egyáltalán nem mondható el, hogy idegenkedett volna a modern tudományos eredményektől. A katolikus dogmákkal ellentmondásos új tanokat természetesen

[243] Csesznokné Kukucska Katalin: Adalékok az iparos és kereskedő inasiskola történetéhez Egerben a dualizmus korában In: Nagy József (szerk.): Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 19. köt.). Tanulmányok a történettudomány köréből Eger, 1989. 45-48; https://bgeger.hu/iskolatortenet/ (2023.04.08.)
[244] Kleistenitz Tibor: Az Egri Főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában…i.m. 146-147
[245] Egri Hiradó, 1896. december 16. 3.
[246] Az évszázados múltra visszatekintő Ciszterci Gimnázium és Angolkisasszonyok nevelőintézete, mellett a város polgárai által szorgalmazott állami reáliskolai is megnyitotta kapuit. Az állami reáliskolát 1896-ban nyolcosztályos főreáliskolává fejlesztettek. A századfordulóra az egri középfokú egyházi és világi oktatási intézmények diákok százainak biztosítottak tanulási lehetőséget, pedagógiai programjukban nagy hangsúlyt fektetve a vallásos nevelésre. A felsőoktatás részét képező férfi-és női tanítóképző, az érseki jogakadémia és a papnevelő intézet együtt több mint ezer diákot tanított, mellyel Eger Észak-Magyarország egyik oktatási központjává vált. Nagy József: Eger története… i.m. 298-300.

sokszor éles kritikával kezelték,[247] de egyes egyházi személyek komoly tudományos és művészeti hírnévre tudtak szert tenni a korszakban. Olyan személyek, mint Kendra Kabos, Rapaics Rajmund, Timon Ákos és Bartalos Gyula oktatókként és tudósként is maradandót alkottak, csak úgy, mint a szépirodalom területén Mindszenty Gedeon és Tárkányi Béla, vagy a botanikus Vrabély Ferenc.[248] Az sem mondható el, hogy a helyi klérus egésze szemben állt volna a baloldali csoportokkal. Érdekes példa, hogy 1911-ben az ekkor már erős szociáldemokrata befolyás alatt álló egri nyomdász szakegylet egy politikai tartalomtól független nyomtatványkiállítást rendezett a városháza nagytermében, melynek keretein belül a Mikes Kelemen Rákóczi-leveleinek kutatása miatt nagy népszerűségnek örvendő Huttkay Lipót jogakadémiai tanár is előadást tartott a líceumi könyvtár nevezetességeiről.[249] Huttkay egyébként olyannyira nem állt távol a baloldaltól és a szocializmustől, hogy az érseki jogakadémián többek között 1913-ban is a „szocializmus elmélete" címmel tartott előadásokat[250] a két világháború között pedig – miután a papi rendből kiugrott- belépett a miskolci Magyar Munkáspártban.[251]

Egerben az egyház gazdasági erejére támaszkodva nem csak az oktatás és a művelődés terén, hanem a helyi politikában is hatást tudott kifejteni. Az 1870-ben bevezetett virilista rendszer következtében Eger legtöbbet adózó polgáraival együtt a városi közgyűlés tagjai lettek a leggazdagabb plébánosok és kanonokok is, akik így Eger politikai irányításában is szerepet kaptak. A legtöbbet adózók között az egyházi szolgálatban állók száma 1872 és 1908 között megduplázódott. A 100 tagú városi képviselőtestületben választott képviselőként 1881-ben csak egy egyházi szolgálatban álló személy volt jelen, azonban 1899-ben már hét, 1911-ben pedig öt. [252]

Az egri érsek befolyása ezzel együtt az országos politika vonatkozásában is megnyilvánult. Az 1890-es évek egyházpolitikai küzdelmei során Samassa József egri érsek részletes utasításokkal látta el az egyházmegye papságát az új törvények betartásával

[247] Ahogy azt Blasejovszky Ferenc „A modern anyagelvi liberalismus és a kath. clerus." című írásában megfogalmazta, „E »kereszténységnek«, ha az előhaladott emberiség és tudomány úgy fogja kívánni, szabadságában álland, sőt kötelessége leend még a legvastagabb materialismust is a maga meztelenségében acceptálni, sőt terjeszteni. Ide vezet az eszmék és elvek logicai consequentiája! Ezt a katholicismussal megtenni, azt igy fölhasználni, azt a materialistico-liberális szelek iránya szerint ide-oda hajtogatni természetesen nem lehet." Lásd Egri Egyházmegyei Közlöny, 1876. augusztus 16. 123.

[248] Nagy József: Eger története…i.m. 300-302. Bővebben: Koncz Ákos: Egri Egyházmegyei papok az irodalmi téren. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1892.

[249] Igazság, 1947.május 25. 2

[250] HU-MNL-HVL-XIV.3.1.1. Kolacskovszky Lajos IV. éves joghallgató leckekönyve.

[251] HU-EFL AN. IX. Acta Personalia. 453. 7175/1934; Miskolczi Napló, 1920. január 6. 2.

[252] A legtöbbet adózók nagyjából 5, míg a választott képviselők 1-3%-át tették ki egyházi foglalkoztatású személyek. Berecz Anita: Földesúri jobbágyok- városi polgárok. Polgári öntudat és önkormányzat a 19. századi Egerben. Korall társadalomtörténeti monográfiák 14. Budapest, Korall, 2023. 131-132.

kapcsolatban. Utasításai azonban nem az egyetértést, inkább a kötelességtudatot és az állammal történő kompromisszumkeresést tükrözik,[253] ezért a liberális egyházpolitikával szemben álló hazai katolikus sajtó élesen bírálta a főpásztort.[254] Samassa érsekre amúgy is jellemző volt a megfontolt politikai szerepvállalás és a bárminemű radikalizmustól való távolságtartás. Ahogy arra már történt utalás, elítélte az antiszemitizmust és a magyar főpapok közül elsőként reflektált a radikális szocializmus veszélyeire a főrendiház 1883. december 10-i ülésén, a polgári házasság bevezetéséről szóló egyik vitán. Az érsek itt kifejtette, hogy a kormány túlzottan liberális politikája pont azoknak a szocialistáknak kedvez, akiket a Tisza Kálmán féle kormányzat ekkor épp sietve próbált visszaszorítani. A főpásztor szerint „A szocializmus (…) a maga szempontjából igen helyesen és teljes logikai következetességgel jár el, midőn a házasságot, mint első isteni intézményt támadja meg, és a maga szempontjából igen helyesen állítja egyik hírneves írójuk Marx, hogy a népuralmat józan ösztöne vezérli, midőn tiltakozik a család ellen. Nagyon félszeg tehát a köznapi szabadelvűség viselkedése, mely, (…) a házasságot, mint egyszerű polgári szerződést akarja tekintetni. A szoczializmus ezt úgy fogadja, mint részletfizetést, teljesen meg lévén győződve arról, hogy a házasságnak romba kell dőlnie, ha azt vallási jellegéből kivetkőztetik. (...) És vajon miért estek kétségbe e gonosz művének sikere fölött, ha még a legkörültekintőbb szellemek sem idegenkednek eszméjétől? (…) ez általános társadalmi rend felforgatásának képviselői a rend képviselőire, mint szövetségeseikre tekintenek."[255]

A szabadelvű kormányzati politika és a progresszív ideológiákkal, elsősorban a szocializmussal szembeni ellenszenv az érsek mellett az alsópapság tájékozottabb képviselőit és a szerzetesrendek elöljáróit is jellemezte. A szegénygondozásban már évszázadok óta élenjáró ferences rend egri tagjai például azt jegyezték fel a polgári házasságról szóló törvény életbe lépése után nem sokkal, hogy „az országgyűlés (…) törekszik, hogy a szegény adózó népet szegénnyé és tehetetlenné tegye, a papságot tekintélyétől és vagyonától megfossza és erőtlenné tegye, és a vallásos népet papjaiktól egészen elidegenítse evégből kihozván nagy erőszakoskodással a polgári házasságot (…)"[256]

Mind az egyházi hierarchia élén álló érsek, mind a nép között tevékenykedő szerzetesek liberális kormányzatokkal való ambivalens viszonya miatt a városban a 19. század utolsó

[253]Lásd Egri Híradó, 1895. augusztus 10. Melléklet.
[254] Samassa legfőképp a Magyar Állam című lap támadásainak került kereszttüzébe. Lásd Magyar Állam, 1893. október 31. 1-2; Dersi Tamás: A századvég katolikus sajtója…i.m. 87
[255] Idézi Eger, 1883. december 20. 480.
[256] HU-MNL-HVL-XV.31.h. Liber Tabolorum 1845-1928.307.

évtizedében szerveződő Néppártnak nem alakult helyi pártszervezete,[257] a keresztényszociálisok ugyanakkor kezdetben egyesületként, majd pártként is részt vettek városi politikában.[258] A vizsgált korszakban Eger országos politikai képviselete is inkább függetlenségi volt, csupán az érsek halála előtt sikerült a Néppárt egykori meghatározó alakjának, Zichy Jánosnak mandátumot nyernie, igaz akkor épp az egykori Szabadelvű Párt romjain megalakult Nemzeti Munkapárt kiegyezéspárti programjával indult.[259]

Végül, de nem utolsó sorban a klérus társadalmi befolyása megnyilvánult a helyi egyesületek életében és létrejöttében is. A feudális korban – többek között a városi társas élet legfőbb helyszínévé alakuló Kaszinó esetében – az egyesületek alapítása földesúri (azaz érseki) beleegyezéshez volt kötve.[260] A szabadságharc bukását követő önkényuralmi időszakban a Kossuth szellemiségét ápoló városban valamennyi egylet szigorú ellenőrzés alatt állt, és az új alapszabályokat ritkán engedélyezték.[261] Pillanatnyi fellélegzést jelentett az 1860-1861-es esztendő, amikor az érseki felügyelet alatt álló Katolikus Legényegylet megalakult. Jelen dolgozat érdemi vizsgálatainak kezdőpontját is ezek az évek jelentik, azonban az egyesületek fénykora és a munkásmozgalmi irányzatok színrelépésének lehetősége igazán csak az 1867-es kiegyezéssel érkezett el.

[257] Az Egri Hiradó az 1896-os főjegyzői választás kapcsán botránkozott meg a néppárti Alkotmányban megjelent „A néppárt diadala Egerben" című cikken. Az egri lap kiemelte, hogy „(…) a főjegyzői választásnál elért diadalt nem a néppárt, mert ilyen Egerben nincs, hanem az egyesült ellenzék vívta ki." Egri Hiradó, 1896. december 12. 5. Lásd még: Heves vármegyei Lapok 1896. március 8. 3.

[258] 1907 novemberében a keresztényszocialisták 5 tagot delegálhattak a megyebizottságba, 1908-ban pedig a városi képviselőválasztáson értek el szép eredményt. Igaz Szó, 1907. november 17.7; Uo. 1908. március 22. 1.

[259] Pap József: Országgyűlési választások, országgyűlési képviselők Heves Megyében…i.m. 324-325.

[260] Breznay Imre: Az Egri Kaszinó százéves története 1833-1933. Eger, Egri-Nyomda Rt., 1934. 171-175.

[261] Szlávik László: A nemzeti ellenállás története...i.m. 16-20.

II.3. Az egri munkásmozgalmi irányzatok társadalmi bázisa

II.3.1. Az ipari munkásság

A város erősen klerikális jellege mellett a helyi munkásmozgalmi irányzatok megjelenésében a másik determináló tényező Eger társadalmi-gazdasági berendezkedése volt. A szőlőműveléssel egyenlő mezőgazdaság, valamint a tradicionális termelési és munkaszervezési keretek között megrekedt ipar, illetve a különböző értelmiségi tevékenységek voltak jellemzőek a város foglalkoztatási szerkezetére. A mezőgazdaságban dolgozókat a filoxéra-járvány, az ipari munkásokat a céhek felbomlása és a piaci viszonyok átalakulása, míg az értelmiséget a dualista berendezkedés ellentmondásai és a politikai feszültségek eszkalálódása érintették leginkább.

Az egri munkásmozgalom első nemzedékének elsődleges kereseti forrását a helyi kis- és kézműipar jelentette. Az ipari munkások anyagi megélhetését azonban országszerte több tényező is erősen befolyásolta. A „hosszú" 19. század folyamán teljes szakmák tűntek el, vagy olvadtak be a gyáriparba, míg a termelést eddig nagyban lefedő céheket szakmai minőségbiztosító funkciójuktól törvényileg megfosztották. Az évszázadokon át fennálló céhrendszer az ipari forradalom miatt meginduló szédületes fejlődésben ugyanis a gazdasági modernizáció egyik kerékkötőjévé vált, mivel lehetetlenné tette az új vállalkozások, gyárak, manufaktúrák alapítását, és összességében a modern piacgazdaság kialakulását. Több intézkedést követően[262] az 1872. évi ipartörvény (VIII. tc. 83. §) már csak az üressé vált szervezeti forma eltörlését mondta ki, és előírta, hogy a céheknek ipartársulatokká kell átalakulniuk. Ez a folyamat azonban több évig is elhúzódhatott és a törvény végrehajtása is meglehetősen akadozott, főleg az elzártabb településeken és ott, ahol az iparból élő lakosság a helyi döntéshozatalban is befolyással rendelkezett, mint például Egerben.

[262] A 19. században Magyarországon lezajló felemás polgárosodásnak többek között a céhes rendszer felszámolása volt egyik fő küldetése. Az 1848-as első felelős magyar kormány iparügyi minisztere, Klauzál Gábor tette lehetővé először a céhen kívüli mesterek iparűzését, azonban a forradalom és azt követő szabadságharc miatt a komplett céhrendszer megszüntetésétől még óvakodott. A bukást követően 1859-ben birodalmi szinten hirdették ki a Magyarországra is érvényes új iparrendtartást („Gewerbe Ordnung"), amely továbbra sem szüntette meg a céheket, de szabad iparűzést engedélyezett a céhen kívüli mestereknek, s lehetővé tette az új vállalkozások létrejöttét. A rendelettel a céhek elvesztették iparhatósági és szakmai „minőségbiztosítási" jogukat, törvényes háttér nélkül maradtak. Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága…i.m. 96-100.

Ennek a befolyásnak az alapját a feudális viszonyok közepette még részben a városi polgárjog jelentette mellyel az egri iparosok jelentős része is bírt, ugyanakkor a polgárjoggal bírók aránya meglehetősen alacsony maradt a teljes városi társadalmon belül (kb 3%). Berecz Anita alapos kutatásaiból kiindulva elmondható, hogy a 19. század első felében polgárjogot elsősorban iparosok szereztek, míg az értelmiségi vagy paraszti csoportok számára ez nem bírt akkora fontossággal. A helyi iparosok számára a polgárjog birtoklása presztízst jelentett sokáig, nem beszélve arról, hogy a céhek megszűnéséig bizonyos mesterségek űzése szintén polgárjoghoz volt kötve. Az iparos egri polgárok idővel így egyre zártabb csoportot kezdtek képezni. Az elnyert jog családon belül öröklődött, ezzel együtt pedig az újonnan polgárjogot nyerő családok száma folyamatosan csökkent egészen az 1820-as évekig. Ezt követően egyre több helyi család szerzett polgárjogot, köszönhetően annak, hogy a 18. század végén még zajló nagy betelepülések lecsengtek, a régebbi és újabb egri iparos családok pedig házasságok révén kapcsolódtak össze. A polgárjoggal járó presztízst azonban még nem lehetett automatikusan politikai befolyássá konvertálni. A város irányításában betölthető tisztségekhez a polgárjog megléte nem volt feltétel, sokkal inkább a jogi szaktudás, melyet a régebbi famíliák a polgárjog megőrzésével próbálták továbbra is ellensúlyozni.[263]

Az 1848-tól felgyorsuló polgári átalakulás a hagyományos polgárjoggal bíró egri iparosokat is érintette, akik az új választójog értelmében sem a vagyoni, sem az értelmiségi cenzus alapján nem rendelkeztek szavazati joggal. Ebből a pozícióvesztésből kiutat csak az ingatlanvagyon halmozása jelenthette volna, azonban a gazdasági átalakulás folytán a tradicionális keretek között megrekedt egri kisipar általánosságban nem volt ehhez elég tőkeerős. Ugyanakkor sokan szereztek kisebb-nagyobb szőlőterületeket. Mindezeknek köszönhetően az 1870-es évektől az egri iparosok nem virilisként, hanem választott képviselőként lehetett lehetőségük a városi döntéshozatalba beleszólni, azonban a képviselőként gyakran cserélődtek, a több cikluson keresztül képviselőként tevékenykedő iparosok száma meglehetősen alacsony volt.[264]

Mindezek ellenére nem jelenthető ki kategorikusan, hogy az egri iparosokra a dualizmus évtizedeiben csakis a deklasszálódás és a presztízsvesztés lett volna jellemző. A céhek felbomlásával a magyar társadalom kézműiparból élő tagjai lényegében három csoportra oszlottak. Az anyagi alappal, szakértelemmel és vállalkozói attitűddel rendelkezők tőkés tulajdonosként, a magyar gyáripar előfutáraiként illeszkedtek az új polgári társadalomba. Az

[263] Részletesen: Berecz Anita: Földesúri jobbágyok- városi polgárok…i.m. 46-65.
[264] Uo. 86-104.

új munkaadók mellett elkezdett kialakulni a falvakból városokba települők támogatásával a nagyüzemek kötelékében elhelyezkedő szakképzett és szakképzetlen gyári munkásság is. E kettő mellett harmadikként pedig újra ott találjuk a technikai színvonalát tekintve megrekedt kézműipari mesterséget folytató, ugyanakkor kispolgári mintákat követő városi csoportokat. A kisiparban rögzült munkaszervezet, a technikai színvonal és a sokszor elmaradott szakmai ismeretek miatt ennek a csoportnak csak kevés képviselője tudott árucikkeivel versenyre kelni az üzemi körülmények között előállított konfekció árukkal, vagy esetleg olyan egyedi terméket forgalmazni, melyet akár luxuscikként tudott értékesíteni. A többségüknek közös tapasztalata az volt, hogy termékeik az átalakulás következtében egyre nehezebben találnak piacra. Eger szempontjából e legutóbbi, harmadik kategória volt a legmeghatározóbb.

A korai munkásmozgalom tekintetében nagyon fontos csoportjellemző volt továbbá az 1830-as években született és a 1840-1850-es években munkába álló ipari munkások szocializációja, az 1848-as forradalom, majd a szabadságharc és annak bukásának emléke, az önkényuralom időszaka, és természetesen az ipari munka általános átalakulása. Ha ezek a fiatalok valamilyen céhen belül szerveződő szakmát űztek, akkor a szigorú szabályok és a mesterek összezárt sorai miatt csak nagyon nehezen tudtak önálló vállalkozásba fogni. Az egri mesterek műhelyeiben tevékenykedő segédszemélyzet fiatal tagjai még a század utolsó éveiben is munkaadóik házában háltak és étkeztek. Kvázi családtagnak számítottak, mestereikhez patriarchális viszony fűzte őket.[265] Az idősebb legények közül sokan még családfenntartóként sem tudtak mesterjogot szerezni, amely a biztosabb egzisztencia kialakításának esélyét növelhette volna számukra. Idővel közülük sokan kontárként, vagy valamilyen céhen kívüli szakma munkásaként tevékenykedtek, de jelentős részüket alkalmazták gyárak és nagyobb üzemek is.[266] Az iparszabadság fokozatos bevezetésének — de az egyes szakmákban továbbra is jelen lévő szigorú szabályozásnak köszönhetően — az egri iparűzők létszáma jelentősen nőtt a 19.század második felében, azonban hierarchikus megoszlásuk aránytalanná vált.

[265] Kelemen Bertalan leírása szerint „Jelentős számú iparosmester volt akkoriban Egerben (…) A segédek, inasok a mesternél étkeztek és laktak (…) A koszt kielégítő, bőséges volt, mert annak csökkentése a mesterné hírének rovására ment. (…) Kiscsaládú iparosoknál a hátsó szoba jutott a segédek, a műhely az inasok részére. De a legtöbbjénél bőségesen volt gyermek s így a segédek is a műhelyben aludtak. (…)" Igazság, 1947. április 14. 3.
[266] Dóka Klára: A pest-budai…i.m. 101-112.

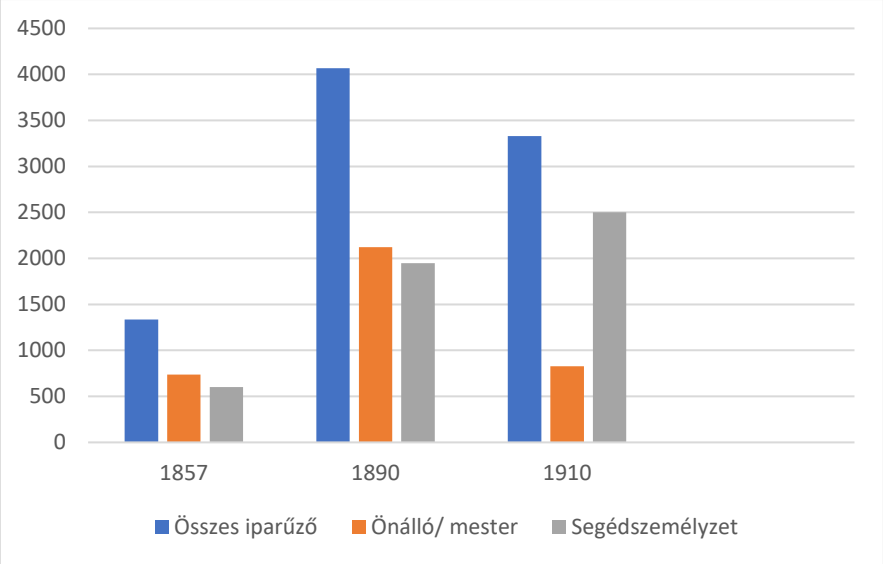

Az egri iparból élők létszámának változása és differenciálódása a 19. század második felében

forrás: A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között:

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/ (2021.06.30.)

Az önálló iparosok, a segédszemélyzetet foglalkoztató munkaadók, illetve alkalmazott-segédszemélyzeti réteg közötti aránytalanság az utolsó dualizmuskori népszámlálási adatokban is kikristályosodik. Egerben az iparból és a kereskedelmi, valamint közlekedési forgalomból élők csoportja 1910-ben a keresők 30-35%-át tette ki.[267] Ennek mintegy negyede volt a szorosabb értelemben vett ipari tevékenységből élő munkás. Ez a közel 3500 fő azonban 1 149 darab olyan ipari üzem munkaerejét alkotta, melyből csupán 12 foglalkoztatott 20 főnél több dolgozót. Ezzel szemben 681 olyan ipari egység működött, melyben a mester lényegében egyszemélyes vállalkozásként termelt és értékesített, miközben a század közepén az egri iparűzők túlnyomó része még átlagban 1-2 fős segédszemélyzetet alkalmazott.

[267] Az alföldön és az erősen agrárjellegű városok esetében ez a szám 22-27% volt a XX. század elején. A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 7-8; 48.

Segédek száma	*Vállalatok száma*
0	681
1	175
2	105
3-5	131
6-10	37
11-20	8
20-nál több	12
	Összesen: 1 149

Eger ipari üzemeinek megoszlása a foglalkoztatott segédek száma szerint 1910-ben

forrás: A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 376.

Eger esetében fontos jellemző volt az is, hogy a város lakóinak megélhetését biztosító szőlőtermelés és helyi kézműipar is jelentős mértékben összekapcsolódott.[268] Az egri bodnárok különböző szakmai szervezetei például a céhek 1872-es jogi felszámolását követően is a város gazdasági-társadalmi életének integráns részei maradtak, annak ellenére, hogy a szőlő pusztulása miatt a különböző faedények piaca jócskán visszább esett.[269]

Az egri kézműipar technikai színvonalára és munkaszervezetére azonban a jogi szabályozás ellenére is az elavult céhes keretek voltak jellemzők nagyon sokáig. Eger jobbmódú, önálló üzlettel is bíró kisiparos rétege meghatározó volt a város életében, bár egy részükre a gazdasági válság miatt folyamatos egzisztenciális bizonytalanság és emiatt frusztráció volt jellemző.[270]

[268] Kelemen Bertalan szerint a saját tulajdonú szőlőbirtok és a háztáji bortermelés presztizs értékkel is bírt az iparosok körében. Szerinte a 19. század végén Egerben „Jelentős számú iparosmester volt (…) Legtöbbjének meg volt már a „mester" címhez tekintélyt adó ház, szőlő, pince." Igazság, 1947.április 13. 3.

[269] A régebbi szakirodalom tévesen állapította meg, hogy az egri bodnáripar a filoxéra miatt tűnt volna el a város életéből. Nagy József: Eger története…i.m. 292. Az 1872-es céhrendelet után szinte rögtön megalakult az Egri Bodnár Ipartársulat, mely 1880-tól, mint Egri Pintér Ipartársulat fejtett ki aktív tevékenységet, egészen az 1920-as évek végig. Ha a bodnárok ipari tevékenysége mérséklődött is, szakmai szervezetik továbbra is megmaradtak. Lásd: HU-MNL-HVL-IX.1.2.G. 42.; HU-MNL-HVL-IX.1.2.G.64.; HU-MNL-HVL-IX.1.2.F.

[270] Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi…i.m. 109. „Leginkább a következő iparágak vannak képviselve: kovács van 23, lakatos 18, fazekas 4, bádogos 13, asztalos 41, kerékgyártó 13, kádár 16, szabó 125, cipész 100, csizmadia 126, takács 4, hentes 90, mészáros 11, ács 27, kőmíves 23, borbély 19, szobafestő 18, pék 17."

Meghatározó egri kisiparos réteg mellett a 19.század legvégére megjelentek a gyáripari munkásság csírái is, melyek a város egyetlen igazi nagyüzeméhez az egri dohángyárhoz kötődtek. Bár Heves vármegye nem volt híján nyersanyaglelőhelyeknek, az erre épülő feldolgozóipar mégsem virágzott fel, köszönhetően annak, hogy a 19. században zajló vasút- és közlekedésfejlesztés nyomán létrejövő útvonalak elkerülték Egert, mely így nem tudott igazán bekapcsolódni a hazai áruforgalomba.[271] Egerrel ellentétben a megye lakosságának jelentős része a 19. század második felében is az agráriumban tevékenykedett, azonban a jobbágyfelszabadítás után immár igazodnia kellett a mezőgazdaságban is kialakuló tőkés viszonyokhoz. A paraszti termelés egyik speciális fajtája volt Eger környékén a dohánytermesztés, melyet idővel a vármegye művelésre alkalmas területeinek 2/3-át kitevő nagybirtokok is kezdtek részben átvenni.[272] Természetesen az egyház is érdekelt volt mindebben. Az egri káptalan már 1886-ban részletes kimutatást készített a dohánytermelésre alkalmas egykori szőlővel beültetett területekről birtokain.[273]

Az Eger környéki nagyüzemi dohánytermesztésnek köszönhetően a filoxéra-válság mélypontján, 1895-ben nyitotta meg kapuit az Egri Dohánygyár a vármegye központjában, mely a századfordulót követően a helyi iparban dolgozók több mint 20%-át foglalkoztatta.[274] A dohánygyár megnyitása előtt is történtek kísérletek a gyáripar megteremtésére Egerben, azonban csak pár nagyobb malom, nyomda- és építőipari vállalkozás tudott tartósabban fennmaradni, a gyáralapítási kísérletek közül egy-két rövidebb életű sikert leszámítva nem valósult meg semmi.[275] Az áttörést az egri szőlők pusztulása idézte elő és a filoxéravész miatt földművelésből kirekedt egri és környékbeli (elsősorban női) lakosság foglalkoztatási problémáit az egri dohánygyár tudta csak enyhíteni.[276]

---

[271] Misóczki Lajos: A tőkés agrárfejlődés gondjai Füzesabonyban és környékén 1867- 1945 között. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. Gyöngyös, Mátra Múzeum, 2001. 235- 238.

[272] A Heves vármegyében található művelésre alkalmas 651 642 holdnyi földterületből 404 511 holdon 550 család gazdálkodott. Eger, 1893. szeptember 19. 301.; Nagy József: Az ipari és mezőgazdasági munkásság kialakulásának körülményei…i.m. 16- 28.

[273] HU-MNL-HVL-XII.2.d. 7.nd. 9. Eger városa egyébként nem szerepel a kimutatásban, mivel a város környéki szőlőterületeket szinte egytől-egyig bérletbe adták a helyi lakosoknak. A filokszérát követően a káptalan és az érsek érdekelt volt ezen területek rekonstrukciójában és a lakosság kárainak enyhítésében.

[274] 1901-ben 670; 1910-ben pedig 780 alkalmazottal az iparban dolgozó kereső népesség 23, illetve 21%-át alkották. Csóka János: Az egri dohánygyár 60 éve…i.m. 379; A Magyar Szentkorona országainak 1900. évi népszámlálása. II. Budapest, 1913. 374; 378.

[275] Borovszky Samu leírása szerint „(…) a következő nagyobb ipartelepek vannak: érseki liczeumi könyvnyomda, egri nyomda részvénytársaság. Klein és Weinberger czég gőzmalma, Weisz Adolf és Fülöp gőzmalma, a dohánygyár, Wind István építőipartelepe s az első lakatos- és lemezárúgyár r. t." Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi…i.m. 109.

[276] Hasonló megfontolásból létesültek dohánygyárak többek között Pécsen és Sátoraljaújhelyen is. Hornyák Balázs: Füstös múltunk. A dohányzás és a hazai dohánygyártás története a kezdetektől 1945-ig. Budapest, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2019. 46-47.

A gyár létesítésének ötlete már 1850-ben felmerült, amikor egy császári nyílt parancs értelmében a dohánytermékek gyártásának a jogát az udvari kincstár magának tartotta fenn a továbbiakban. A bécsi udvar Egerben létesített volna üzemet, azonban a kiszemelt épület átépítésének magas költségei miatt erről letettek. Négy és fél évtizeddel később Samassa József érsek és Kállay Zoltán főispán közbenjárására a magyar kormány az egri gyáralapítás mellett döntött.[277] Az egyházi és világi hatalom mellett az egri függetlenségi ellenzék is felkarolta az ügyet. A gyárépület megnyitása előtt a város ellenzéki képviselője, Szederkényi Nándor 1896-os választási programbeszédében úgy fogalmazott: „Tudvalevő, hogy a filoxéra városunkban különösen sok kárt okozott és hogy nem csak a gazdákat, hanem a kereskedőket és iparosokat is tönkre tette. (…) Városunkban egy dohánygyár állítására nyilvánult óhaj, melynek kifejezést adni siettem minden alkalommal. A versenyző városok sokasága mellett nehéz volt a küzdelem s a kedvező esélyek felhasználása tette lehetővé, hogy a dohánygyár immár egész terjedelmében épül."[278]

A gyártás 1894-es megindulásakor még bérleményben – a későbbi Korona Szálló épületében – kezdte meg a munkát mindössze 9 dolgozó. A következő évben már 193 munkás dolgozott a dohánygyárban, melyből 168 nő és 20 gyermek volt.[279] Egy jóval később született, visszaemlékezésen alapuló, kéziratban maradt dohánygyártörténeti munka így ír az első dolgozókról: „(…) Egészen fiatal vézna, csenevész leánykák is léptek a gyár alkalmazásába. (…) Sok igazolás nem kellett hozzá, elég volt, ha a gyárba kívánkozó lány 12 évesnek mondta magát. (…) Szép jövedelemhez juthatott, ha komolyan vette a munkát. Mindenesetre kényelmesebben kereste meg bérét, mint szőlő munkával, kemény napszámban (…) Akkoriban — úgy mondják — válogathattak a jelentkezőkben: sok szőlőt pusztított ki Hevesben a filoxéra"[280]

Ezek szerint a fiatalon munkába kényszerülőknek a dohánygyári munka jobb perspektívát jelentett, mint a nehéz, és bizonytalan szőlőművelés. A forrás ugyanakkor arról is ír, hogy a dohánygyárban elhelyezkedők nem szakadtak el teljesen a mezőgazdaságtól: „Az újra telepített szőlő megmunkálására nagy volt a kereslet napszámosban. A gyárból kimenő asszonyokat szőlőmunka idényben hosszú kocsisor várta a kapu előtt és vagy a kevés szabadidejében kötötték le, vagy végleg elcsalták a gyári munkától nagy részét, a napszámhoz szokott és a szokatlan munkába fegyelembe betörni nem akaró lányoknak, asszonyoknak. A

[277] HU-MNL-HVL-XI.11.25.
[278] Uo.
[279] 1901-ben 670, 1910-ben pedig már 780 főt foglalkoztatott a gyár. Csóka János: Az egri dohánygyár 60 éve….i.m. 379.
[280] HU-MNL-HVL-XI.11.25.

munkások közül sokan tavasszal ott hagyták a gyárat, felmondtak és késő ősszel, télen újra kérték felvételüket. Volt olyan munkásnő, aki 5-ször 6-szor lépett ki a munkából és jött vissza a gyárba."[281]

A dohánygyár vezetése idővel munkaszerződésben rögzítette az újonnan belépő dolgozókkal, hogy bizonyos ideig nem hagyhatják el a gyárat. Ennek ellenére a várva várt ipartelep és a város szőlői közötti munkaerő ide-oda vándorlása a gyár megnyitása után sem zárult le. A gyár munkásai, a környező falvakból városba érkező asszonyok pedig az egriek számára sokáig idegen, nehezen megszokható csoportosulást jelentettek, akikkel gyakoriak voltak a kisebb nagyobb konfrontációk.[282] Többek között a századforduló egri külvárosi mindennapjairól szóló munka is kiemeli, hogy a hóstyai napszámos lakosság idegenkedett a falvakból beáramló munkaerővel szemben, hiszen többek között saját napszámos munkáját féltette tőlük.[283]

A dohánygyár egészen az ezredfordulóig működött, és azt gondolhatnánk, hogy a munkásmozgalmi irányzatok jelentős bázisát jelenthették az ott dolgozók. Egy 30-40 koronás heti fizetéssel rendelkező ózdi vasgyári szakmunkással szemben egy betanított egri dohánygyári munkásnő heti fizetése nagyjából 8 korona volt.[284] Emellett a rossz munkakörülmények és a munkafelügyelők durvaságáról napvilágra került információk is a helyi munkásmozgalom élére predesztinálták volna őket, azonban a gyár munkásait csak nagyon nehezen lehetett megszervezni. A Népszava mindezt azzal magyarázta, hogy „az állam a vallási bigottságot szegődtette szolgálatába s a dogmák szeges ostorával hajtja a szerencsétlen áldozatokat arra, amerre neki tetszik. (…) van olyan, ahol a munkát közös imádkozással kezdik. A munkásnők pénzén egész oltárt állítottak föl a munkateremben, amely a kereszténYi türelmet, a szegénységben való megnyugvást van hivatva hirdetni."[285]

A dualizmus időszakában egy igazán komoly szervezett munkássztrájkról tudunk csak a dohánygyárból, melynek 1917-es lefolyásához közrejátszott ugyan a szociáldemokraták háborús nehézségekre építkező agitációja, azonban hatásosabbnak bizonyult kereszténYszocialisták reakciója és nem utolsó sorban az erős egyházi valamint hatósági nyomás, aminek köszönhetően a kétvilágháború között működő Dohánygyári Alkalmazottak

[281] Uo.
[282] Hevesvármegyei Hírlap, 1901. október 30. 3.
[283] Szucsik-Nagy Sándor: Hostyák népe…i.m. 16
[284] Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Budapest, Akadémiai, 2000. 262.
[285] Népszava, 1909. november 7. 11.

Országos Szövetségének egri munkásnők által szervezett csoportja már egyértelműen a kereszténységszocialisták táborát erősítette.[286]

II.3.2. A mezőgazdasági munkások

Természetesen a filokszéra nyomán bekövetkező egri szőlők pusztulása a helyi agráriumot érintette legérzékenyebben, mivel a városában a 19. század második felére már élénk borkultúra alakult ki. Magyarországon a filoxéra először a Pancsova (ma Szerbia) határához tartozó szőlőkben jelent meg. Rögtön megtörténtek az első óvintézkedések, bár a társadalom sokáig nem kezelte kellő óvatossággal a járványt. A pusztítás méretei 1885-től jelentkeztek, s a következő évtizedben az ország szőlőterületének több mint 40 százalékát tönkre tette.[287]

Az Egerben és környékén a domborzati, klimatikus és piaci adottságok miatt kvázi monokulturális szőlő- és bortermelésről beszélhetünk. Nagy József szerint a 19. század második felében 10768 kataszteri hold termőföld állt az egri gazdálkodók rendelkezésére melynek csaknem fele, 4 145 hold volt szőlővel beültetve.[288] Kozári József szerint 1888-ban a szőlővel beültetett föld nagysága még 3985,30 kataszteri hold volt, ami 1895-re 320 holdra csökkent, így a filoxéra pusztításának mértéke meghaladta a szőlővel művelt területek 90%-át.[289] Az 1880-as évek második felében pusztító filoxéra tehát alapjaiban rázta meg a város gazdasági és társadalmi struktúráját. Ez az óriási mértékű pusztítás társadalmi sokkot okozott, főként annak fényében, hogy az egri szőlőtermelők sokáig nem ismerték fel a járvány súlyosságát. A sajtó egyenesen a magyar bor világpiacot meghódító felfutását várta a konkurens országok termelését ellehetetlenítő járványtól, a filoxérának az Egerrel szomszédos Felsőtárkányban történt 1883-as megjelenése után pedig továbbra is alkalmaztak a fertőzött területről érkező napszámosokat az egri birtokosok.[290]

A járvány végül innovatív megoldásokat ösztönzött az addigra elmaradottnak számító egri bortermelésben. Ennek nyomán került forgalomba az új típusú, nagy hírnévre szert tevő egri bikavér, valamint több egri bortermelő család nemzedékeken átívelő pályáját

[286] Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus Magyarországon 1924-1944…i.m. 73.; Csóka János: Az egri dohánygyár 60 éve…i.m. 393-396.
[287] Beck Tibor: A filoxéravész Magyarországon. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 10. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2005. 39-40; 91.
[288] Nagy József: Eger története…i.m. 294-295
[289] Kozári József: Adalékok a filoxéra-pusztításának…i.m. 136.
[290] Csutorás Ferenc - Pap Péter István - Szilágyi Réka: Az egri bikavér. Egy legendás bor története. Budapest, Jaffa, 2021. 77-80.

is elindította (például a Bayer vagy Grőber család).[291] Részben a válság nyomán, részben az itt folyó patak vizének köszönhetően a bortermelés mellett később fellendült a gyümölcs- és zöldségtermesztés is.[292] Az egri kofák megtermelt áruikat Észak-Magyarország piacain értékesítették, de kisebb mértékben jutott belőlük külföldi exportra is.[293]

A jelenség történeti irodalmában elsősorban a járvány gazdasági következményeit részletezik, de történtek kísérletek a filoxéra hatalmi-politikai dimenzióinak feltérképezésére is.[294] Mindezekkel ellentétben kevéssé hangsúlyos a járvány társadalomra gyakorolt hosszabb távú, közvetett hatása.[295] Pedig a filoxéra nem kímélte sem az egyház, sem pedig a város tulajdonában lévő szőlőket, csakúgy, mint az kis- és törpebirtokokat, melyeket a helyi szegényebb hóstyai lakosság (a helyi köznyelvben „kapásokként" fennmaradt társadalmi csoport bérelt) vagy valamelyik iparos mester birtokolt. Az agráriumban kataklizmaként jelentkező „szőlőgyökértetű-pusztítás" a város valamennyi társadalmi csoportját érintette, a világi és klerikus elittől kezdve, a középrétegeken át a földműves lakosságig.[296] Míg az agrárnépesség számára anyagi ellehetetlenüléshez, addig a tradicionális jegyeket magán viselő kézműiparban az általános modernizáció és a tőkés átalakulás miatt kialakuló válság elmélyüléséhez vezetett, a politizáló értelmiség számára pedig alapot teremtett a közvélemény befolyásolásához. Az 1896-os választások során például a hagyományosan ellenzékinek számító Eger politikai életében fordulat következett be. A szőlők pusztulása során megkezdett rekonstrukció nehezen haladt, amiért többen elégedetlenek lettek a várost addig képviselő Szederkényi Nándor munkájával. Szederkényi végül három szavazattal alul maradt a választáson a kormánypárti Lukács Lászlóval szemben. A kormánypárt megerősödésének

[291] Uo. 82-95.

[292] A zöldség és gyümölcstermesztés fellendítése elsősorban a város déli részén élő birtokos parasztoknak köszönhető. A 19. század derekán főleg a német eredetű betelepült birtokosok foglalkoztak intenzív gyümölcstermesztéssel, melynek köszönhetően rövid idő alatt jelentős jövedelemre tettek szert. Tevékenységüket őrzi az egykori birtokaik közelében lévő „Zellervár" nevű terület. Lásd: Bakó Ferenc: Egriség. Egri öntudat a múltban és ma…i.m. 11.

[293] Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi….i.m. 109.

[294] Kárbin Ákos: Lukács László „főfináncˮ Eger város „szabottelvűˮ követe 1896-ban. Archivum, 2010/19. 137-158; Uő: Az állam szerepe Eger város szőlészetének újjáépítésében. A filoxéra vész utáni újrakezdés. Archivum, 2013/20. 71-90.

[295] A historiográfiai hiátusra már Löffler Erzsébet is felhívta a figyelmet 1984-ben megjelent tanulmányában. Szerinte a filoxéra „A város gazdasági életében csaknem akkora megrázkódtatást jelentett, mint korábban a 91 éves török uralom. A társadalomra gyakorolt hatása is felmérhetetlenül nagy volt. Több híres borvidékünk esetében megvizsgálták már ezt a kérdést (…) Több kérdés vár még tisztázásra. Ezek között is legfontosabb a filoxéravész társadalmi hatásának részletes vizsgálata, valamint a rekonstrukció végrehajtása, ezek további kutatások tárgyát képezik." Löffler Erzsébet: Adatok a filoxéra egri történetéhez…i.m. 147.

[296] Beck Tibor: A filoxéravész Magyarországon…i.m. 19-20. A rovar kezdetben Észak-Amerikában volt honos, de 1860 táján szőlővesszőkkel behurcolták Európába is. Itteni jelenlétét meglehetősen későn, 1868-ban fedezték fel, miután a dél-franciaországi szőlők jelentős részét elpusztította. Francia felfedezője, Jules Émile Planchon a „Phylloxera vastatrix" névvel jelölte

egyik elsődleges oka abban keresendő, hogy 1896-ra jutott a filoxéra okozta válság a mélypontjára, így a városi lakosság hagyományos függetlenségi hozzáállását félredobva új képviselőjétől és a kormánytól várta a segítséget.[297]

A pusztítás, majd a lassú rekonstrukció során leszűrt tanulságokat a szélesebb bortermelő társadalommal is meg kellett ismertetni. Eger város képviselő testülete 1896 szeptemberében döntött a filoxéra miatt tönkrement termelők számára szőlőtelepek létesítéséről, továbbá a szőlőművelés és termelés ismereteit oktató intézmény felállításáról. Az indítványt felirat formájában elküldték a Földművelésügyi Minisztériumhoz.[298] Eger 1896-ban megválasztott képviselője, Lukács László az új, Bánffy Dezső által vezetett kormányban pénzügyminiszter lett. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az év végén Darányi Ignác, a kormány földművelésügyi minisztere Eger város képviselőtestületének küldött levelében ismertette a vincellériskola felállításáról szóló rendeletet.[299] Az iskola végül 1898 április 21-én kezdte meg működését 9 diákkal és a 3 fős tantestülettel, a következő évtizedekben pedig az egri a szőlész-borász szakoktatás alapját jelentette.[300] A szőlőtelep és vincellériskola mellett rendszeres volt a filoxérának ellenálló oltványok osztása az egriek számára. 1898 és 1902 között közel 160 000 ilyen oltványt osztottak ki ingyen.[301] A világi hatalom mellett azonban az egyház is kivette a részét az újjáépítésből. Samassa József érsek működése alatt közel másfél millió koronát adományozott az egyházmegye céljaira, melynek kimutatható hányada a kipusztult szőlők rekonstrukciójára fordult.[302]

A város legtöbb földjét birtokló érsekség igyekezett a birtokain dolgozó munkaerőt is megtartani. Eger esetében a vasútfejlesztéssel kapcsolatban sokáig tartotta magát az a vélemény, miszerint az egyház érdekei kívánták úgy, hogy a város ne vasúti fővonal csomópontja legyen, megelőzvén a munkaerő elvándorlását az érseki uradalmakból.[303] A dualizmuskori közlekedésfejlesztés egyik vesztese valóban Eger lett, és ez legalább annyira fékezte a város fejlődését, mint a filoxéra. Egy 1862 októberében elkészült MÁV tervezet értelmében a Miskolcot Budapesttel összekötő vasúti fővonal csomópontja Eger helyett Füzesabony lett.[304] A fővonal 1870-es megnyitásáig sok füzesabonyi napszámos vállalt munkát szezonális jelleggel az Alföldön. A vasút ezt követően a századfordulóig lehetővé

[297] Kárbin Ákos: Lukács László „főfinánc”…i.m. 147-148. ill. 153-154.
[298] HU-MNL-HVL-V.71. 10.k. 239-242.
[299] HU-MNL-HVL-V.71. 11.k. 2-7.
[300] Egri Újság 1898. április 21. 4; Kárbin Ákos: Az állam szerepe Eger város szőlészetének újjáépítésében…i.m. 80.
[301] Uo. 78.
[302] Eger, 1912. július 24. 8.; Eger, 1912. augusztus 21. 5-6.
[303] Például: Balogh György: Eger története…i.m. 39.
[304] Pesti Napló, 1862 október.26. 1-2.

tette, hogy a füzesabonyi kereső lakosság a szezonális munkák idején csak ingázzon és ne vándoroljon el véglegesen,[305] míg Egerben ezt követően is jellemző volt a munkanélküliségből adódó elvándorlás. Az Eger-Füzesabony vasútvonalat csak 1872-ben adták át, amivel közvetve sikerült Egernek az ország közlekedési vérkeringésébe bekapcsolódnia.[306] Így az egri mezőgazdaság alapját megsemmisítő filoxéra után a szőlő- és bortermelésből élők egy része már távolabbi vidékeken is tudta biztosítani megélhetését. A századforduló előtt Heves vármegye egyike volt azoknak a megyéknek, melyek a legtöbb summást adták. Egerből is 1000-1500 fő körül lehetett azok száma, akik az Alföldre jártak le szezonális jelleggel aratni, vagy a nagy beruházásoknál működtek közre.[307] A szőlők újratelepítését követően ez a szezonális jellegű elvándorlás mérséklődött. Ekkor már az egri szőlőkben dolgozó napszámosok 60-80 filléres bérre számíthattak. Velük szemben a megye többi járásában hasonló munkát végzők még az 1900-as évek közepén is átlagban 30-35%-kal kevesebb bért kaptak.[308] Így a tengeren túlra irányuló tömeges kivándorlás is a megye távolabbi vidékének munkásait érintette elsősorban és nem az egrieket. A Népszava helyi tudósítója kissé túlozva úgy fogalmazott 1909 februárjában, hogy „Ha három évig így fokozódnék a kivándorlás, Heves megye északi földjein nem lesz ember”[309]

Év	*Útlevelet igényelt*	*Elment*
1903	950	647
1904	1 167	643
1905	2 574	1 658
1906	3 122	1 959
Összesen	7 813	4 907

Heves vármegyéből kivándoroltak 1903 és 1906 között Kolacskovszky Lajos gyűjtése alapján

[305] Misóczki Lajos: A tőkés agrárfejlődés gondjai Füzesabonyban…i.m. 238.
[306] Eger, 1872. október 20. 325.
[307] Löffler Erzsébet: Adatok a filoxéra egri történetéhez…i.m. 162.
[308] Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1906. évben. Budapest, m. kir. földmívelésügyi miniszter, 1907. 141; 174; 191.
[309] Népszava, 1909. február 25. 4.

(Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora. Heves Megyei Propagandista, 1979-1980/10. 20.)

Mindezen okok jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy Egerben az 1890-es években jelentkező agrárszocialista mozgalmak nem tudtak gyökeret verni. Ezeknek a mozgalmaknak a híre természetesen eljutott a városba és a megye távolabbi részén tapasztalt rendbontások hatására megyei szintű adminisztratív és rendvédelmi intézkedéseket hoztak ellenük. Egerben azonban elmondható, hogy néhány kivételtől eltekintve főként az MSZDP irányvonalát követő kisiparos és segédmunkásság igyekezett bevonni a helyi földműveseket a szervezkedésbe, több kevesebb sikerrel.

Komoly hátráltató tényező volt ebben a helyi földmunkásság körében tapasztalható népi vallásosság és a huszadik század elején megjelenő szekták iránti fogékonyság. Kolacskovszky Lajos szerint „ilyen szekták a nazarénusok, az adventisták, a szombatosok, a methodisták, a pünkösdiek, az ördögűzők stb. Apostolaik jobbadán Amerikából hazakerült magyarok. Mindenütt (sic!) a biblia. Avval kelnek, avval fekszenek. Nem harcolnak, nem követelnek, belenyugodnak sorsukba. Javakat nem gyűjtenek, a gyerekért se nagyon epedeznek. Végre is nem a földi élet, de a mennyei boldogság a fontos."[310]

Kolacskovszky a korszakra jellemző szabadgondolkodású sztereotípiákat erősítette meg. A mezőgazdasági termelés kortól és helytől függetlenül rendkívül kiszolgáltatott a környezeti tényezőknek. Fagykárok, fertőzések, aszályok és áradások veszélye miatt a mezőgazdaságban dolgozó tradícionális parasztságban mindig erősebb volt a vallásosság, a természetfölöttiben való reménykedés, melytől védelmet reméltek. Jellemző volt ez a nagybirtokos gazdára, csak úgy mint a szegény zsellérre, akiknek vallásosságát és gondviselésbe vetett hitét a korszak szabadgondolkodói babonaságként gúnyolták.[311]

[310] A szerző ezt követően apokaliptikus víziójával folytatja: „Ez a társadalom bűnei miatt előbb-utóbb meglakol. A Fekete Ló már elszabadult. Mi következik az összeomlás után? A millénium. A proletárok a milléniumi korszakban megáldatnak Krisztusban." Kolacskovszky Lajos: a heves megyei munkásmozgalom kezdőkora… i.m. 34.
[311] Ennek egyik példája Harkányi Ede: Babonák ellen. Budapest, 1907.

II. A munkásmozgalmi irányzatok kezdeti időszaka Egerben 1860-1890

III.1. A szocializmus és a kereszténységszociális gondolat adaptációi az egri főegyházmegye író papjainak munkásságában a dualizmus első évtizedeiben

A 19. század második felében Európa szerte terjedő szocializmus többek között az egyházak nélküli megváltást és - bizonyos olvasatokban- a földi nélkülözéstől való megszabadulást lehetőségét hirdette, így alapjaiban kezdte ki a keresztény teológia túlvilági üdvözülésről (vagy épp elkárhozásáról) szóló tanításait. A profán megváltástannak a legkiszolgáltatottabb rétegek soraiban történő terjedése megrémítette és cselekvésre ösztönözte a szekuláris államokkal és polgárosuló társadalmakkal, illetve azok erkölcsiségével is hadilábon álló Katolikus Egyház egyes képviselőit. Wilhelm Emmanuel von Ketteler a rajna-pfalzi Mainz püspöke 1849-ben elsőként alapított keresztény munkásegyesületet,[312] majd 1864-es „Munkások kérdése és kereszténység" című könyvével a modern kereszténységszociális gondolat körvonalait is elsőként felvázolta. Könyvét az Egerben tevékenykedő egyházmegyés pap, Katinszky Gyula fordította le magyarra és az érsekség tulajdonában lévő líceumi nyomda adta ki.[313] A fordító Bartakovics Béla érseknek, „a magyar katholikus egyházi irodalom nagylelkű pártfogójának" ajánlotta művét. A könyv előszavában pedig azt írta, hogy a fordításra „illetékes helyről nyert buzdítást" és leginkább két dolog miatt tartotta indokoltnak. Egyrészt mert a gyáripar, ugyan még elmaradott, de „jövője van" Magyarországon, másrészt, ha az ipari fejlődés „bekövetkezik, az nem fog másképpen történni, hanem úgy, mint egyéb országokban, azaz, a munkások szellemi és anyagi alásüllyedése és elsatnyulásával, hacsak előbb nem hintünk szét oly eszméket,

[312] Bővebben: Iserloh, Erwin: Wilhelm Emmanuel von Ketteler. Sein Kampf für Freiheit und soziale Gerechtigkeit. Mainz-Wiesbaden-Stuttgart, Schöningh, 1987. ill. Fazekas Ibolya Diána: Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler politikai és egyházpolitikai nézetei és tevékenysége az I. Vatikáni Zsinat és a Kulturkampf ideje alatt. Egyháztörténeti Szemle 2013/3. 50-74.

[313] Szintén Katinszky fordította és gondozta Ketteler püspök pár hónappal később megjelent „Szabadság, tekintély és Egyház" című művét, mely általánosságban határozta meg a katolikus egyház stratégiáját a modernizálódó világban.

melyek ezen veszélyes elfajulásnak elejét vegyék, s a munkásosztály helyzetének jövendő kifejlődését, az egyedül igazi, azaz keresztény alapra fektessék."[314]

A munkáskérdésnek egyik első magyarországi interpretációja tehát egy fordítás volt. Ugyan a szélesebb hazai nyilvánosságot még sokáig a kiegyezés körüli közjogi vita foglalta le leginkább, a társadalom soraiban szolgálatot teljesítő papok és egyházközeli személyek figyelmét felkeltette a mezőgazdasági, de főként ipari bérmunkából élők nehezedő helyzete. A szintén német területről származó, Adolf Kolping által alapított legényegyleti mozgalom egyik legfontosabb hazai képviselője, a később pápai lovaggá avatott Tóth István például az 1860-as évek elején Egerben telepedett le, miután forradalmár és szabadságharcos múltja miatt több éven keresztül Csehországban élt, ahol a vallásos jellegű munkásegyesületek szervezésének legfőbb módjait is megtanulta, sőt személyes viszonyba is került Kolpinggal. Egerbe kerülését követően létrehozta a helyi katolikus legényegyletet és egy úgynevezett olvasótár szerkesztéséhez is hozzálátott. Nyomdász lévén a kiadványokat díszes, alaposan kidolgozott külső jellemzi. A két számot megért sorozatban az iparimunkákat segítő szakmai cikkeken túl tanulságos történetek és kisebb értekezések igyekeztek példaként bemutatni a hanyatló iparos osztály számára a művelt, polgárosult, ugyanakkor vallásos munkás ideálját.[315]

A német területről eredő legényegyleti mozgalom és a modern keresztényszociális gondolat terjedésének azonban a 19. század utolsó harmadára gátat szabott az új európai nagyhatalom protestáns vezetése által folytatott úgynevezett „kulturkampf". Ennek keretén belül a katolikus egyházi személyeket igyekeztek kiszorítani a közéletből, politikai vagy társadalmi kérdésekben csak a represszió árnyékában szólalhattak fel.[316] Az államéletből való kiszorulás, valamint a katolikus társadalmi tevékenységek visszaszorítása az Egri Főegyházmegye klerikális-értelmiségi köreiben is nagy visszhangot keltett. A reformok iránti nyitottsága ellenére maga Samassa is az idegen, modern eszmék káros hatásaival magyarázta a kibontakozó kultúrharcot,[317] és ez az irányítása alatt álló elméleti és irodalmi tevékenységet folytató papság számára is program lett.

Az Egri Egyházmegye tudós-író papjai, 1875-ben irodalmi egyesületet alapítottak. Megalakulását követően rövid ideig különböző tudományterületekre specializálódott szakosztályokban zajlott az egyesület tudományos és irodalmi tevékenysége. Ezek közül a Jog-

[314] Wilhelm Emmanuel von Ketteler: A munkások kérdése és a kereszténység. Eger, Érseki lyceumi nyomda, 1864. 5.
[315] Tóth István (szerk.): Kath. Legényegyleti Olvasótár. Első füzet. Eger, Érseki lyceumi Könyv- és Kőnyomdája, 1864; Uő: Kath. Legényegyleti Olvasótár. Második füzet. Érseki lyceumi Könyv- és Kőnyomdája, 1866.
[316] Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. München, Aurora, 1975. 193-194.
[317] Többek között: Egri Egyházmegyei Közlöny 1897. január 1. 1-2.

Egyházpolitikai és Társadalmi szakosztály 1876. május 18-ai gyűlést tartott, melyen Zsasskovszky József indítványozta, hogy a szakosztály tagjai „nem csupán irodalmilag működni, hanem a meggyőződésükhöz képest vallott elvek mellett tásadalmilag hatni is" igyekezzenek.[318] A jelenlévő Szmida Viktor jegyző és Zsendovics József elnök ezt az egyesület alapszabályára hivatkozva visszautasították[319] és fő feladatukat az 1871-ben levert párizsi Kommün után elhíresült (első) internacionálé hatásának tompításában jelölték meg, azaz szocializmus jelszava alatt szerveződő általános munkásszervezetek oktatási és agitációs tevékenységének visszaszorításában.[320]

Ugyan a szakosztályok a következő évben történt alapszabálymódosítással megszűntek, a munkáskérdés és a szocializmus iránti érdeklődés továbbra is jelen volt az egyletben. Szintén 1877-ben egy kettős indítvány formájában az egyesület deklarálta, hogy tevékenységüket elsősorban az egyházmegye segédlelkészei és a falusi plébánosok körében fogják propagálni.[321] Ennek eredményeként jelent meg nem sokkal később Klampeczky Alajos siroki plébános „Irányeszmék az egyházi szónoklathoz" című műve, mint az egylet pályázatára beküldött díjnyertes pályamű. Klampeczky művének külön fejezete foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy miként kell megnyilvánulnia a papságnak aktuális társadalmi-politikai kérdésekben. Kifejtette, hogy „… Ha az isteni missióval bíró szónokok jól felfogva hivatásukat azt lelkiismeretesen be is tudják tölteni, ki tagadhatná, különösen napjainkban az egyházi szónoklat fontosságát? A népszónokok a politikai téren egész lelkesedéssel felhasználják a népgyűléseket, hogy kormányellenes, vagy socialisticus elveiket a polgárok megyőzésére tegyék, s valljuk meg, hogy a gambettirozás[322] a világ első nemzetét kivetközteté vezérszerepéből, meghűtve meleg vallásosságát, azt a socialisták constrictori[323] karjai közé hajtja."[324]

---

[318] A szakosztály tagja volt továbbá Csekó Gábor és Blazsejovszky Ferenc, akik azonban előre jelezték, hogy nem tudnak részt venni a gyűlésen. HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület „Az egri egyházmegyei irodalmi egylet jog-egyházpolitikai és társadalmi szakosztályának 1879 május 18-án tartott gyűléséről vezetett jegyzőköny."

[319] Az egyesület alapszabálya hangsúlyozza az irodalmi tevékenység kizárólagosságát. Lásd. HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület „Az egri egyházmegyei irodalmi egylet jog- egyházpolitikai és társadalmi szakosztályának szabályai"

[320] „Jelen viszonyok között a munkáskérdés, mely az internationale irányalatainak hazánkban kísérletbe vett meghonosításával csakhamar előtérbe léphet, tovább a humanitarius köpeny alá vonuló egyletek, különösen a felnőttek oktatása és a rabok tanítására alakultak működésének figyelemmel kísérése és mindezekben a megfelelő ker[esztény] elvek kifejtése, a legcélszerűbb javaslatok megállapítása képezheti legalkalmasabb tárgyát a sz[ak]o[sztály] tagok tanulmányainak." Lásd: HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület „Az egri egyházmegyei irodalmi egylet jog-egyházpolitikai és társadalmi szakosztályának 1879 május 18-án tartott gyűléséről vezetett jegyzőköny." 3-4.

[321] Az indítvány másik része az egyesület titkárának anyagi honoráriumban való részesítésére vonatkozott. Uo.

[322] A szerző itt valószínűleg a II. Francia Császárság bukásában aktív szerepet játszó Léon Gambettára gondol.

[323] A szerző valószínűleg kisebb képzavarba keveredett, mivel a „constrictor" az óriáskígyó latin megnevezése

[324] Klampeczky Alajos: Irányeszmék az egyházi szónoklathoz. Eger, 1879. Idézi: HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület

Az egylet szervezeti átalakításával egyidőben az 1877. évi választmányi ülés legfőbb témája egy „Népkönyvtár" sorozat szerkesztésének és kiadásának részletei voltak.[325] Nem sokkal később Zsendovics, mint az egylet elnöke Samassa érsektől 40 osztrák korona anyagi támogatást kért a sorozat elindításához, aki ennek eleget is tett és atyai áldását adta a kezdeményezésre.[326]

Az Egri Népkönyvtár címen indított sorozat egyik első darabja Krassy Félix „Átok-e v. áldás? 1-2 csöpp méz a munkásnép keserű kenyerére" című, 1880-ban kiadott műve volt. A munka tömören, egyszerű nyelvezettel igyekezett bizonyítani, hogy a szociális válság ellenszere csakis a munkások hitéletének megerősítése lehet.[327] Ennek első lépése Krassyhoz hasonlóan az egyházmegyét irányító Samassa József számára is az volt, hogy nyitottan és megértéssel viszonyultak a munkássák szociális problémái és elégedetlenkedése felé. A főpásztor úgy vélte, hogy „(…) a szocziálizmus minden árnyalatának tanai a mesterlegények fejét zavarják meg, akik gyűjtő néven, mint „munkások "szerepelnek. E szerény és nehéz sorsú fiatalságban csak úgy benne van mint más fiatalságban a boldogulás vágya és a törekvés a jobbra (…) a türelmetlenebbek és a szerencsétlenebbek nem foglalkozásuk körén belül keresik boldogulásuk föltételeit, hanem a társadalom szervezetének megbontásában (…) Tanulatlan kezükbe vesznek tudósok munkáit, melyeknek szavait alig (…) értik; jelszavait betanulják és maguk is beállanak apostoloknak, izgatnak, a korcsmákban beszédeket tartanak, keservesen keresett és apránkint összeadogatott fillérekbol újságot szerkesztenek, összeköttetést keresnek és találnak külföldi forradalmi és felforgató bizottságokkal, amelyek őket céljaikra eszközül használják."[328]

Samassa érsekhez hasonlóan egyébként a lokális publicisztika is a számonkérte az állami hatóságokat, hogy csak szocialisták visszaszorításával foglalkoztak, s nem pedig ideológiájuk terjedésének okaival, valamint a katolikus közvélemény jelentős része által is jogosnak érzett panaszaik gyógyításával. Szerintük a társadalmi berendezkedést veszélyeztető szocializmussal szemben a liberális kormányok tehetetlenek, mert míg „odáig jutnak, hogy ebben az irányban is próbáljanak valamit a társadalomért, melynek békéje és biztossága részben komolyan fenyegetve van: addig még sok baj érhet bennünket, ha magunk is hozzá nem látunk a kérdéshez." A probléma megoldása így a hatalmi pozícióból egyre jobban kiszoruló egyházra, valamint a pártfogása alatt álló legényegyletre vár, ami a „nyomorultak,

[325] HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület 1877. augusztus 9.-i választmányi ülés.
[326] Uo.
[327] Krassy Félix: Átok-e vagy áldás? Egy-két csöpp méz a munkás nép keserű kenyerére. Egri Népkönyvtár V. Eger, Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet, 1880.
[328] Eger, 1883.december 20. 480.

elhagyott gyámoltalanok hivatott gyámja és vigasztalója." és „ama mesterlegények gyülekező helye ez, akik munkájukat becsülik, foglalatosságuk körében keresik boldogulásukat, de egy szellemi és lelki közösségre, ennek épüléseire és nemesebb szórakozásaira szomjasak." A társadalmi szerveződés jótékony hatását abban is látták, hogy „ezek az egyesületek jótékonyságot gyakorolnak tagjaik, (…) a társadalom iránt, melynek egy szegény, sok csábításnak, bűnnek és eltévedésnek kitett osztályát ideális kapcsok által egymáshoz és hozzá — a társadalomhoz — fűznek." [329] A főpásztor szavai igazolják Schlett István azon állítását, miszerint a szocializmus és a munkáskérdés Magyarországon végeredményben a „konzervativizmus és a liberalizmus párharcában kapott jelentékeny szerepet.[330]

Végül Ambrus István szemináriumi prefektus és teológiai tanár 1888-ban megjelent, és szintén az Egyházmegyei Irodalmi Egyesület pályázatára beküldött „A Socialismus" című munkája is hasonló konzekvenciákat vont le. Az egyesület pályázatának célja az volt, „hogy a jelenkori szocializmus keletkezése és veszélyeinek kifejtésével bizonyíttassék be, hogy a szociális bajok az anyaszentegyház nélkül hatályosan nem orvosolhatók". Ambrus művében ismertette Marx és Engels, valamint a szocialista elődök (Saint Simon, Fourier stb.) nézeteit, bemutatta a különböző országok munkásmozgalmait és végül megfogalmazta a katolikus egyház álláspontját is a munkáskérdéssel kapcsolatban. Konklúziója szerint a szegény munkásra „a földön nem mosolyog (…) mennyország, de ez utóbbit ne is a földön, hanem a síron túl keresse".[331] Alig egy évvel később megalakult a második internacionálé.

[329] Eger, 1884.05.29. 202.
[330] Schlett István: A „munkáskérdés" és a szocializmus a magyar politikai gondolkodásban. 1848-1906. Adalékok a politikai ideológiák jelentésváltozásához. Budapest, Kossuth, 1987. 339
[331] Ambrus István: A Socialismus. Pályanyertes mű. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1888. 214

III.2. A keresztényszociális mozgalom előzményei

III.2.1. Tóth István és az egri nyomdászok

A makroszintű és lokális viszonyokban egyidejűleg beállott változások társadalomra gyakorolt hatását kiválóan példázza a hazai nyomdászat helyzete. A szabadságharc leverését követően a hazai sajtót újra cenzúra szabályozta, ugyanakkor megindult a hírlapokat előállító nyomdaipar felvirágzása, köszönhetően a nyomdagépek fejlődésének és az alfabetizáció terjedésének. 1848-ban öt, míg 1865-ben már tizenkilenc nyomda működött Pest-Budán, ahol a dolgozók bérét, munkájuk tartalmát és a felmondásukra vonatkozó körülményeket ugyan a forradalmat követően szabályozták,[332] azonban érintetlenül hagyták a szakmába újonnan belépő tanoncok alkalmazásának kérdését, kiknek létszáma 1848 és 1865 között megduplázódott. A nyomdászat elit szakmának számított az iparos rétegen belül, szakértelmet és bizonyos mértékű műveltséget követelt. A szaporodó nyomdák munkaerőéhsége és a tanulás megfizethető költségei miatt egyre többen választották ezt a hivatást, aminek következtében 1867 és 1900 között a nyomdai dolgozók száma megtízszereződött.[333] Ennek ellenére a nyomdákban dolgozó idősebb, tapasztaltabb nyomdászok és betűszedők bére az alfabetizáció és nyomdatermékek elterjedése miatt növekvő megrendelések ellenére sem változott.[334]

A romló munkakörülmények miatt több nyomdász a birodalom más területein próbált szerencsét, azonban az iparág átalakulása nemcsak Közép-Európában, hanem az egész kontinensen általános jelenségnek számított.[335] Az itthon maradt szakemberek egyre nagyobb ellenszenvvel viseltettek a szabadpiaci átalakulással és az iparszabadság folytán megjelenő új konkurenciával szemben, akiktől nemcsak saját megélhetésüket, hanem a fiatal „műtársak", a pályakezdő nyomdásztanoncok és segédek anyagi és szellemi jólétét is féltették. A 19. század közepétől ugyanis már egyre könnyebben lehetett nyomdászszabadalmakhoz jutni, így a kisebb városokban is új nyomdák nyíltak, ahol gépesítéssel és a hagyományos munkakeretek

[332] A magyar történelem folyamán ez volt ismereteink szerint az első kollektív szerződés. A dokumentumot eredetiben közli: Novitzky N. László.: Egyesült erővel. A Magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző-Egyesülete, Budapest, é.n. 38.
[333] Gutenberg, 1866. július 15. 58–59., ill. Novák László: A nyomdászat története VI. 1868–1900. Budapest, 1929. https://mek.oszk.hu/01600/01645/html/06.htm (2024. május 25.)
[334] A betűszedéssel foglalkozó idősebb és tapasztaltabb nyomdai munkások ezer betűkulcs után kapott bére a kiegyezés éveiben 14–18 krajcár között mozgott, és általában napi tíz órát dolgoztak, a napi- és hetente többször megjelenő lapok elterjedése miatt általában a hét minden napján. Gutenberg, 1866. december 15. 101–104.
[335] Gutenberg, 1867. január 1. 1., ill. Gutenberg, 1867. február 1. 9.

felbomlásával az idősebb nyomdászok úgy érezték, „művészet[ük] gyáriparrá süllyed a kontárvezetők körében”.[336] Az új piaci vetélytársakról úgy gondolták, „hogy e rút konkurrenciát fenntarthassák, egyetlen segéd nélkül a tanulók özönével árasztják el üzletöket, sokszor éjszakával is megtoldatván munkaidejöket, (…) és ez (…) nem csupán bűn a köznyomdász viszonyok ellen, de embertelenség is”.[337]

A Pesten tömörülő nyomdák dolgozóinak bérét a század derekától árszabályrendeletekkel határozták meg, amiket a nyomdászok többször próbáltak tárgyalások útján befolyásolni az illetékes Helytartótanácsnál. Az 1865-ben benyújtott panaszaik szerint a nyomdászszabadalmak kiosztásának szigorítását, munkakörülményeik javítását és a felvett tanoncok számának az adott nyomda munkásainak számához való igazítását is követelték.[338] Mivel előterjesztésüknek a hivatalos szerveknél nem lett foganatja, így a hazai nyomdászok az önszerveződésben kerestek kiutat. A romló munkakörülmények és céhes keretek visszafordíthatatlan bomlásával megnövekedett a jelentősége a Vándor- és Beteg Könyvnyomdászokat Segélyező Egyletnek, amely 1848-as megalakulásával az egyik első céhen kívüli nyomdászegyesület volt.[339] A céhen kívüliségük abban is megnyilvánult, hogy működésük során a mesterek hivatalosan csak felügyelték és nem irányították a nyomdászok egyletét. Az egylet az állami szociálpolitika hiányát kívánta pótolni azzal, hogy a pénztárába befolyt dolgozói hozzájárulásokból anyagilag támogatta a beteg, öreg nyomdászokat vagy haláluk esetén azok családjait.[340] A hatvanas évek közepére a szervezet jelentős anyagi többletet halmozott fel, amelyet kulturális és szabadidős programok szervezésére fordított.[341] A segélyegylet keretein belül külön önképző egyesületet is létrehoztak, melyben az ekkor már Egerben élő és a hazai legényegyleti mozgalom felvirágoztatásában is jelentős szerepet játszó Tóth Istvánnak is szerepe volt.[342]

---

[336] Gutenberg, 1866. november 15. 91.
[337] Uo.
[338] Követelték továbbá a nyomdába érkező megrendelések árának szabályozását, a nyomdafőnökök anyagi hozzájárulását a segélypénztárak működéséhez, illetve hogy valamennyi nyomdász kötelezően csatlakozzon az új önképző egylethez, nem utolsósorban pedig, hogy a nyomdász szakmába belépők mind ismerjék a magyar nyelvet. Gutenberg, 1866. július 15. 58–59.
[339] Hitchins, Keith: Önsegélyező egyletek Magyarországon 1830 és 1941 között. Esély, 1995/3. 91.
[340] 1848-ban a pest-budai nyomdatulajdonosok fogtak hozzá egy egységes segélypénztár létrehozásához, melynek alapszabálya 1851-re készült el. A város valamennyi nyomdája csatlakozott hozzá, azonban a neoabszolutista kormányzat nem engedélyezte, így 1853-ban végül beszüntette működését. Tíz évvel később, 1863-ban a munkások és munkáltatók együttes kérésére és a nyugodtabb politikai időszaknak köszönhetően engedélyezték a pénztár működését. Hitchins Keith: Önsegélyező egyletek… i.m. 98
[341] Az 1865-ös évet például 976 korona többlettel zárta az egylet. A pénzügyi kimutatásokat lásd: Gutenberg 1866. január 15. 3., 7.
[342] Novitzky N. László.: Egyesült erővel… i.m. 72–75., ill. HU-PIL-668.f.6.őe. 22. A pest-budai Könyvnyomdászok Önképzőegyletének tagnyilvántartó könyvében található 402-es számú bejegyzés szerint Tóth 1868. augusztus 20-án lett az egylet tagja.

Tóth István 1832-ben született Pesten. A pesti forradalmat 16 évesen élte át, mint szedőinas Trattner Károly nyomdájában. Idős korában leírt visszaemlékezéseiben előszeretettel hangsúlyozta a függetlenségi harcokban való aktív részvételét, aminek következményeként a szabadságharc bukását követően Olmützbe kényszerült menekülni.[343] Cseh János 1861-es munkájában azonban olmützi tartózkodását a nyomdász mesterség elsajátításához szükséges tanulóévekkel magyarázta és kiemelte, hogy Olmütz mellett Bécs, Troppau és Sternberg városában is megfordult.[344] Abban viszont valamennyi munka egyetért, hogy olmützi tartózkodása alatt házasságot kötött egy német származású hölggyel, valamint csatlakozott a helyi iparosegyesülethez, mely 1852-től már Katolikus Legényegylet néven működött. Nem sokkal később megismerkedett és barátságot kötött Adolf Kolpinggal, a katolikus legényegyleti mozgalom megteremtőjével és szellemi atyjával, kinek tanácsára — valamint az enyhülő politikai légkörnek köszönhetően — visszatért Pestre, ahol Szabóky Adolf piarista szerzetessel 1856-ban megalapította az első magyarországi Katolikus Legényegyletet.[345] Ezt követően Tóth volt a kapocs a hazai és a birodalom más tájain működő legényegyletek között, rendszeresen értesítve a magyar és német nyelvű sajtót is a mozgalom eseményeiről.[346]

Mozgalmi pályafutása mellett szakmájában is egyre nagyobb megbecsülésnek örvendett. Hazatérését követően, az 1850-es évek végén Emich Gusztáv nyomdájának másodvezetőjeként tevékenykedett.[347] Az Emich-féle nyomda ekkor már a főváros egyik legnagyobb, legfejlettebb és technikai felszereltségét tekintve legkorszerűbb nyomdájának számított. A nyomdászat mellett könyvek kiadásával és terjesztésével is foglalkozott, így a hazai gazdaság tőkés átalakulásának kezdetén, majd a kiegyezést követő gazdasági fellendülés idején vezető tényezőnek számított a hazai könyvpiacon.[348]

---

[343] Az 1880-as évektől szinte minden feldolgozás átvette ezt az állítást: Ruschek Antal: A Katholikus Legényegylet magyar földön. Budapest, Szent István Társulat, 1887. 90.; Tóth István: Kath. Legényegyleti emlékeim. Kézirat. Eger, 1890. 105.; Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület első ötven éve 1860–1910. Eger, 1910. 6.; Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 6; Bujdosóné Papp Györgyi: Az egri katolikus legényegylet története…i.m. 238.

[344] Valamennyi szerzővel ellentétben Cseh magyarázatának hátterében az októberi diplomát követő és az abszolutisztikusabb kormányzás felé visszaforduló februári pátens kiadása utáni közhangulat állhatott. Cseh János ismertetésében minden bizonnyal a magyarországi helytartó kormányzat által megtűrt legényegyletek „Habsburg konform" imázsát igyekezett védeni. Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése. Eger, 1861. 5.

[345] 1857-ben Pozsonyban, a következő években pedig Óbudán, Temesváron, Sopronban és Nagyszombaton került sor egyletalapításra. Tóth István: Kath. Legényegyleti emlékeim…i.m. 15–17.

[346] Ruschek Antal: A Katholikus legényegylet…i.m. 90–91.

[347] Bujdosóné Papp Györgyi: Az egri katolikus…i.m. 238.

[348] Bővebben: Kelen Károly: Egy birodalom ébredése - Így élt Emich Gusztáv, az Athenaeum vállalatcsoport alapítója. Budapest, Atheneum, 2018. Az átalakuló viszonyokhoz való alkalmazkodást és Emich jó üzleti érzékét bizonyítja, hogy nyomdai vállalkozásból hozta létre Emich 1868-ban az első könyvkiadó részvénytársaságot, az Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaságot. Bővebben: Fülöp Géza: A könyv - és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában (1789-1917) I. Kézirat. Budapest, ELTE, 1987. 241-249.

Az 1850-es évek derekától ez a nyomda gyártotta többek között a Szent István Társulat kiadványait is,[349] majd a hazai vallásos, szórakoztató és ismeretterjesztő irodalom terjesztésében élen járó társulat 1859 végén az egri érseki líceumi nyomda bérlője lett.[350] A társulatot ekkor vezető Danielik János, a források szerint személyesen kereste fel az ekkor 27 éves Tóthot és bízta meg a társulat bérletébe került egri nyomda szakmai vezetésével.[351] Kinevezése előtt Danielik úgy jellemezte Bartakovics Béla érsekhez írt levelében a fiatal Tóth Istvánt, mint aki „(…) a római kath. hithez buzgó ragaszkodásáról, valamint feddhetetlen jó erkölcseiről teszen [tanúbizonyságot – M. D.] hol tudniillik eddigelé alkalmazásban volt, általános jó nevet és elismerést vívott ki magának".[352] Danielik azonban nem csak a nyomda szakmai irányításában számított Tóthra, hanem rajta keresztül igyekezett Egerben meghonosítani a legényegyleti mozgalmat. Tóth visszaemlékezésében Danielik már első találkozásukkor „az ő kedves és szellemes modorában kérdezé: veszek e magamnak időt Egerben a kath. legényegylettel úgy foglalkozni, mint ezt Pesten teszem? – mert, hozzá téve, a kath. legényegyletnek magasztos feladata van – egyházi és polgári! – a legény-egyletek hivatvák a socializmus ellen sikeresen küzdeni, azt legyőzni"[353]

Az idézett sorok szerint a fiatal iparosok szellemi és anyagi jóléte mellett az egri legényegyletnek már megalakulása előtt is a szocialista munkásmozgalom ellensúlyozása lett volna egyik elsődleges célja, legalábbis Tóth, mintegy harminc évvel később megjelent visszaemlékezése szerint. A jelenleg fellelhető primer források tükrében azonban valószínűbb, hogy a szocialista agitáció távlati veszélyei maximum csak a nemzetközileg tájékozottabb értelmiségiek számára okozott valódi aggodalmat és nem jelentett még ekkor akut problémát Egerben. Már a Bach-korszak kezdetén nagy hangsúlyt fektetett az osztrák kormányzat a külföldről érkező felforgató kiadványok, így a szocialista tartalmú iratok lefoglalására, ezért a postai küldemények átvizsgálása valamennyi városban, így Egerben is mindennapos volt.[354] Nincs azonban tudomásunk konkrét szocialista jellegű szerveződésről a nemzeti ellenállás

[349] Sennowitz Adolf: Emich Gusztáv 1814-1869. Budapest, Atheneum, 1898. 44-45.
[350] Az 1840-es években felálló vállalkozás eredetileg a „Jó és olcsó könyvkiadó-társulat" névre hallgatott. Születésétől fogva szorosan kapcsolódott az érseki székhelyhez, Egerhez, mivel az 1847 december 2-án elhunyt Pyrker László egri érsek végrendeletében 3000 pengő forintot hagyott egy Egerben létesítendő népkönyvterjesztő-társulat céljaira. Lásd: Notter Antal: A Szent-István-Társulat története története. Ötvenedik rendes közgyűlése alkalmából. Budapest, Szent István Társulat, 1904. 5-7.
[351] HU-EFL-AN Lycae typographia 2507. 107/1860., ill. Kiss Péter: Az egri érseki Líceum történetéből…i.m. 249.
[352] HU-EFL_AN Lycea Tipographia 2507. 107/1860.
[353] Tóth István: Kath. Legényegyleti emlékeim…i.m. 70.
[354] Szlávik László: A nemzeti ellenállás története Egerben 1849-1867. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1991. 11-12. Az erről szóló dokumentumokat közli: Sashegyi Oszkár Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849-1867. Iratok. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1959. 39-40.

szellemétől fűtött városban, mint ahogy olyan forrás sem került még elő, mely ebben az időszakban szocialista kiadvány Egerben történő hatósági lefoglalásáról tanúskodna.

A vélt vagy valós szocializmus ellenére az Egri Katolikus Legényegylet megalakításában és kezdeti sikereiben elévülhetetlen érdemei voltak Tóth Istvánnak. Az egylet alapszabálya szerint az elnöki és az alelnöki tisztséget csak az érsek által kinevezett papi személy tölthette be, így az egri szervezet első elnöke Zsendovics József lett, akit hamarosan Lengyel Miklós prépost-kanonok váltott fel, míg az alelnöki funkciót Cseh János nyugalmazott sekrestyeigazgató töltötte be, aki később az egylet első krónikása is lett. Tóth a következő közel tíz évben az egylet titkári pozícióját látta el.[355] Ebben a minőségében Tóth volt az egylet tényleges vezetője, szemben a névleges elnöki és alelnöki pozíciót betöltő papi személyekkel. A legényegylet keretein belül előadásokat tartott, szakmai és szabadidős programokat, iparkiállításokat szervezett, könyvtárat alapított, valamint irodalmi sorozatot is szerkesztett „Kath. Legényegyleti Olvasótár" címen, mely „oly olvasmány akar lenni, mely által főleg az iparűző ifjúság magának hasznos ismereteket szerezve, szabad óráiban lelket s szívet nemesítő mulatságot találjon".[356] A titkári pozíció betöltésének éveiben családjával maga is az egylet székházában élt,[357] később pedig védnökként működött közre a szervezet életében.

XIII. Leó pápa „e nagy fontosságú intézmény létrehozása, s ez által a magyar polgár-ifjúság körében az igaz vallás-erkölcsiségtől áthatott munkaszeretet, s értelmesség, művelődés terjesztése körül kifejtett érdemeiért végzett szervező munkájáért" 1886-ban a „Jeruzsálemi Szent sír" lovagjává avatta, majd nem sokkal később a „Szent Gergely rend" lovagi keresztjével is kitüntette.[358] Lovaggá ütésének budapesti ünnepségén fotográfia is született róla a kitüntetéseivel.[359]

Huszonhét évvel a legényegylet megalapítását követően rövid ideig első elnöke volt az Egri Keresztény Iparoskörnek, melynek alakuló tagságát a már felnőtt, aktív városi iparos-vállalkozók alkották, akik nem kis mértékben a legényegyleti tagság első nemzedékéből származtak.[360] Rövid ideig tartó elnöksége ellenére az Iparoskört később anyagilag is támogatta.[361]

---

[355] Az egylet első alapszabályát lásd: Cseh János: Az Egri Kath. Legényegylet működése, 1860-ik év september 8-án tartott ünnepélyes megnyitásától 1861-ik év végéig. Eger, 1862. 45-49.
[356] Eger, 1864. március 10. 79.
[357] Erre azért is volt szükség, mert az egyleti székház a városon átutazó vándoriparosoknak szállóként is szolgált. Az itt megszálló vendégeket Tóth látta el. Bujdosóné Papp Györgyi: Az egri katolikus…i.m. 240.
[358] Eger, 1886. március 23. 98.; Katholikus Hetilap, 1886. április 1. 112.; Eger, 1886. július 13. 221–222.
[359] A képet Kiss István, a pesti legényegylet tiszteletbeli tagja készítette el. Eger, 1886. június 15. 191.
[360] Eger, 1887. január 4. 2–3.
[361] Szecskó Károly: Tóth István egri nyomdász (1832-1907) Magyar Grafika, 1992/1. 47.

Tóth egri működése alatt sikeresen integrálta a helyi iparosközösséget az országos szervezkedésbe, aminek köszönhetően harmincas éveinek végére a nyomdász- és legényegyleti mozgalomnak egyaránt megkerülhetetlen alakja lett.[362] A nyomdász önképzőegylet megalakításával egy időben ő szerkesztette a Gutenberg című első hazai nyomdász szaklapot, majd annak két évfolyamos működése után az ő irányításával állították elő a kezdetben nyomdatechnikai és nyomdatörténeti cikkeket közlő Typographia című lapot is.[363]

Egyházi felettesei által 1874-ben készített munkáltatói ajánlás szerint Tóth István „erkölcsi és politikai tekintetben pedig mindenkor kifogástalan magaviseletű volt".[364] 1875 októberében pedig az egri ferences elöljárók jellemezték úgy, mint aki „őszinte jóbarátja és jótevője a hazának."[365] A forradalmat és szabadságharcot, majd az emigrációt fiatalon átélő, azonban egyházi körökkel mindig is jó viszonyt ápoló Tóth István első egri éveiben minden bizonnyal jól tudott azonosulni a városi lakosság túlnyomó részének nemzeti-függetlenségi érzéseivel és hangulatával. A kiegyezést követően azonban a helyi Deák-párthoz csatlakozott és ezáltal sokak szemében hitelét vesztette.[366] A Buzogány című, Egerben 1867 és 1868 folyamán megjelenő szatírikus lap emiatt többször is gúnyolta a „Slovák Istvánnak" átkeresztelt Tóthot. „A Deákpártosok, vagy az egri jobboldal vasmacskái" címmel a lap hasábjain közre adott szatírikus drámában úgy jellemezték, mint aki „raffinirozott rókapolitikus, kikopott lapszerkesztő, kálvinistából pápistálódott feketesárgalelkű vörös pecsovics, különben talpnyalásig barátságos és hihetetlenségig goromba borkupecz".[367]

Az osztrák-magyar kiegyezés melletti állásfoglalása mellett a munkások érdekvédelmi tevékenységét is egyre kevésbé támogatta. Közvetlen, társai iránt szolidáris magatartása miatt kezdetben nagy népszerűségnek örvendett Egerben és az országos mozgalomban is.[368] A Szent István Társulathoz fűződő szoros kapcsolata miatt pedig az egyházmegyén belül gyakran

[362] Például: HU-PIL 668.f.5.őe., III. k. 217. Az egri nyomdászok pesti központi egylethez való csatlakozási kérelmét az önképzőegylet 1873. január 7-i választmányi ülésén tárgyalták és hagyták jóvá.
[363] Szecskó Károly: A „Gutenberg" az első munkás szaklap Magyarországon…i.m. 163-164.
[364] HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 815/1874.
[365] HU-MNL-HVL-XV.31.h. Liber Tabolorum 1845-1928. 143-144.
[366] Eger, 1872. január 4. 3. A megyében a Deák-Párttal szimpatizáló legtöbb adót fizető személyek névsorában Tóth a 12. helyet foglalja el.
[367] Buzogány, 1868. június 8. 2-3. A dráma cselekményében Tóth (azaz Slovák) egy szentmise alkalmával számonkér egy idős embert, aki hangosabban imádkozik nála a templomban, majd pedig a Deák-párt gyűlése alkalmával hízeleg és hajbókol a gyűlésre érkező papok előtt. A lap egy másik számában pedig Tóth személyiségét egy leves recepthez hasonlították. A „Slovák leveshez" című írás szerint az elkészítéshez „Végy egy jó adag szamárságot, mártsd nyomda-festékbe, és főzd egy ideig gorombaságban. Mikor már egészen nyájas piros színt nyert, tégy hozzá ravaszsággal kevert szemtelenséget, mesélj beléje Gutenberget és kész a Slovák leves (…)." Buzogány, 1868. július 20. 1.
[368] Például az egyik tanulóéveit befejező nyomdászt még a saját névnapi ünnepségével egybekötött vadászatra is magával vitte. Gutenberg 1867. szeptember 1. 72.

személyesen terjesztette a legfrissebb, többnyire vallásos irodalmat.[369] Az érseki nyomda személyzetével még az 1870 februárjában kitört országos nyomdászsztrájkot is támogatta.[370] Néhány évvel később azonban elejét vette az irányítása alatt álló nyomdában történő szocialista szervezkedésnek és ettől fogva a források többsége is megerősíti, hogy személyiségében változás állt be. Ahogy befolyása nőtt és művezetői pozíciója is megerősödött a nyomdán belül, úgy élt vissza hatalmával.

A magyarországi szocialista munkásmozgalom egyik prototípusának tekinthető Általános Munkásegyletből kifejlődő Általános Munkás-Beteg és Rokkant-Segélyező Pénztár egri fiókjának megalakulása apropóján az országos szervezet helyi megbízottja szerette volna bevonni a pénztár országos hálózatába az érseki nyomda dolgozóit is. Külön találkozóra is sor került volna a központi pénztárt vezető Ihrlinger Antal és a nyomdában ügyvezetőként tevékenykedő Tóth István között, melyet Tóth végül visszautasított, miután a pénztárhoz kötődő Munkás–Heti Krónika egyik számát alaposabban áttanulmányozta.[371] Az érseki nyomda dolgozói így nem vettek részt a szervezkedésben és a sztrájkban. Tóth és a szocialista tanok hatása alatt Egerben elsőként mozgalmat szervező Szabó Sándor konfrontációja később abban is megnyilvánult, hogy a nyolcvanas években a nyomdászok rendszerint visszautasították, hogy anyagilag támogassák az egyre jobban a baloldal felé forduló betegsegélyező pénztárat.[372]

Politikai nézeteinek és szaktársaihoz való viszonyának megváltozása ellenére szakmailag továbbra is sikeres és megbízható személynek számított. Tóth művezetői működése alatt zajlott a nyomda technikai korszerűsítése és az egri könyvnyomtatás fellendülése is. Még művezetői kinevezése előtt a nyomda előző bérlője, Joó János működése alatt a nyomda a csőd szélére került. Az 1856 és 1859 között Joó haszonbérletében lévő nyomda gazdálkodását joggal nevezhetjük szervezetlennek, mivel nem vezettek semmilyen számadást a nyomda által eladott termékekről.[373] Tóth művezetőként nem sokat tehetett az elhibázott gazdálkodás ellen, és bár szakértelmének köszönhetően továbbra is pozíciójában maradhatott, az érsekség 1863-ban visszavette saját használatba a Szent István Társulattól a nyomdát, mivel az csak tovább

[369] Eger 1866. január 18. 24.
[370] 1870 februárjában a másfél évvel korábban meghatározott nyomdászárszabály-rendelet miatt kitört nyomdászsztrájk apropóján „Tóth István és személyzete Egerből, (Waschnak Károly, jelenleg rokkant, Egedy Antal, Novotha János, Nyéky Antal, Mayer János és Szlammer Ágoston) 60 forintot küldtek a sztrájkolók javára". Novák László: A nyomdászat története…i.m.
[371] Munkás–Heti Krónika, 1876. május 14. 3.
[372] Hitchins Keith: Önsegélyező egyletek… i.m. 102., ill. Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. Budapest, Táncsics, 1962. 183.
[373] HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 1105/1862.

szaporította az adósságokat.[374] A szervezetlenségből adódó nehéz gazdasági helyzet ellenére azonban több új gép került a nyomdába, aminek köszönhetően a gazdálkodást felügyelő prefektus, Lengyel Miklós úgy jellemezte a frissen kinevezett új érseknek, Samassa Józsefnek az 1874-es esztendőt, hogy „(…) Bár a múlt év egyike volt azoknak, melyek az üzletekre nyomasztólag s bénítólag hatottak;[375] örömmel jelenthetem mégis Excelenciádnak, hogy az egri érseki lyc[eumi] nyomdának a *legjobb üzletéve* volt s csakis annyiban éreztük a kedvezőtlen viszonyok hatását, amennyiben nem valánk képesek elegendő készpénzszámlát törleszteni, minek következtében a folyó munkák után (…) követelésünk vannak".[376]

A nyomda szorult anyagi helyzete tehát abból a problémából is fakadt, hogy a megrendelésekből származó jövedelmet a vezetés nem tudta hatékonyan behajtani. A kritikus pillanatokban Tóth István többször is saját pénzével támogatta a nyomdát, és ezen adományok anyagi hátteréről felettesei sosem érdeklődtek.[377] Még akkor sem, amikor egy 1879-ben Samassa Józsefhez írt levelében magát ajánlotta a nyomda élére. Véleménye szerint „hogy a nyomda ügye (…) rendezhető lehessen, a legnagyobb megtakarítást kell az intézetnél életbe léptetni, az igazgatói állást megszüntetni, minden felesleges költséget mellőzni, lehetőleg olcsó és kevés számú munkaerőt alkalmazni (…). Hogy az igazgatói teendőknek lelkiismeretesen megfelelni fogok és megfelelni képes vagyok, arról kül- és belföldön 33 éven át szerzett nyomdászati szakismereteim tanúskodnak [sic!], és kezességet is nyújtok azáltal, hogy saját pénzemet fektetem be. Így remélem, hogy 4-5 év alatt a nyomda pénzügyi állapotát rendbe hozom."[378] Tóth kinevezésére végül nem került sor, melyhez hozzájárulhatott az is, hogy az egri irgalmas rendi kórházban betegeskedő Kacvinszky László[379] levelet írt Samassa érseknek, melyben Tóthot azzal gyanúsította, hogy a nyomdából ellopott tárgyakat potom pénzért adja el, és hogy ezeknek a bevételeit egy könyvben vezeti, melyet a híres egri könyvkereskedő, Szolcsányi Gyula üzletében meg is lehet találni. Ráadásul úgy jellemezte Tóthot, mint „egy kiállhatatlan ember, mivéget [sic!] a nyomdának roppant kárt okoz, mert sokan csupán azért

[374] HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 353/1874.
[375] Lengyel az 1873-as válságra utal, melynek összetett jellegéről lásd: Kövér György: 1873. Egy krach anatómiája…i.m. 120–134.
[376] HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 4101/1874. Kiemelés – M. D.
[377] Stephanovszky Sándor ügyvezető Samassa érsekhez írt levele szerint 1878-ban „a Szt. István társulat 8197 ft-val tartozik, míg Tóth István […] 6500 ft-t fizetett ki saját zsebből az egyes kifizetésekhez. A nyomda mérlege: vagyon: 61015 ft; tartozás: 25189 ft; fennmaradó: 35825 ft." HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 3085/1879.
[378] Uo.
[379] Feltehetően Kaczvinszky László szabó, aki még segédként 1874 júliusában lett az egri Általános Ipartársulat békéltető bizottságának tagja. A bizottságnak az volt a feladata, hogy a munkaadók és munkások közötti nézeteltéréseket békés eszközökkel rendezze. Eger, 1874. július 2. 213–214. Valószínűleg ezért írta Samassának címzett levelében, hogy „ha Nagyságod szavaimnak hitelt adni nem méltóztatnék, bátorkodom a munkások kihallgatását ajánlani. [Ú]gy hiszem hogy azok is fognak sokat tudni." HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 7975/1880.

nem készíttetik a Líceumi nyomdába nyomtatványaikat, hogy a vele való találkozásokat kikerülhessék és így akarva vagy nem Kohnhoz kintelenek [sic!] menni".[380] A nyomdából eltűnt tárgyakról a források nem említenek többet, mint ahogy Tóth István anyagi helyzetéről sem, aki felé a nyomda 1880-ra felgyűlt jelentős adósságait elkezdte törleszteni „főleg azon okból, hogy az intézet magát egyik hivatalnokától teljesen függetlenítse".[381]

Közel negyvenéves szolgálata után Tóth István művezetői karrierje végül 1897-ben ért véget. Samassa érsek egy független jogászt és könyvvizsgálót bízott meg a nyomda pénzügyi helyzetének részletes kivizsgálásával. A vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy Tóthot felelősség terheli a számadások és fontos adásvételi szerződések eltüntetésében. A szakvélemény szerint a „nyomda jóval több papírt dolgoz fel, mint amennyi mint kész nyomtatvány elkönyveltetik s ekként jogos az a következtetés, hogy a nyomda pénztárába nem az összes tényleg eladott nyomtatványok ára folyik be, hanem csak az az összeg, mely az elkönyvelt kevesebb nyomtatványra a kitüntetett készlet és az abból nyilvántartható eladás arányába esik".[382] Mindebből kifolyólag Tóth ellen jogtalan haszonszerzés céljából elkövetett hűtlen kezelés és sikkasztás vádjával eljárást lehetett volna indítani. Erre azonban nem került sor. A szakavatott nyomdász és az érsek között bizonyára valamilyen – mérsékeltebb – bizalmi viszony alakulhatott ki az évtizedek folyamán. Ezzel is magyarázható, hogy Tóth 1897 szeptemberében kelt és Samassához címzett levelében lemondott minden nyomdai tisztségéről, de kérte az érseket, hogy „a vizsgálat folyama alatt felmerült terhelő körülmények és anyagi követelésektől nagylelkűen eltekinteni méltóztassék".[383]

A levéltári iratok tükrében értelmet nyer, miért írta Tóth Istvánról és művezetői tevékenységéről az egri baloldali szerveződések egyik első krónikása több mint nyolcvan év távlatából, hogy „az első években még nem tagadta meg munkás múltját. (…) Később azonban megváltozott. A felsőbbség felé alázatos törleszkedő, a munkásokhoz gőgös, kizsákmányoló lett. Egy évtized múlva már teljhatalommal rendelkezett."[384] Kelemen Bertalan 1947-ben folytatásokban megjelent és a szociáldemokrata „Igazság" című lapban közölt visszaemlékezéseiben úgy fogalmaz, hogy Tóth művezetői kinevezésével a „kíméletlen tanoncnyúzás korszaka kezdődött", melyben a nyomda dolgozóit nemcsak éjt nappallá téve dolgoztatta, hanem fizikailag és verbálisan is rendszeresen bántalmazta, a női személyzeten

[380] Uo. A levél írója Kohn Vilmos és Kohn Dávid sírkőfaragóból lett zsidó nyomdászok 1878-ban megnyílt nyomdájára utal. Lásd: Antalóczi Lajos: Az Egri Nyomda Rt. története…i.m. 10.
[381] A nyomda 13806 forintos összadósságának majdnem a negyedét tette ki a Tóth irányában fennálló, mintegy 2910 forintos összeg. HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 7975/1880.
[382] HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 4659/1897
[383] Uo.
[384] Igazság, 1947. április 23. 3

pedig „oly jogokat gyakorolt, aminőt Werbőczy a »Tripartitum«-ban csak a pallosjoggal bíró földesuraknak biztosított".[385] A nyomdavezetőjeként bevezette többek között a teljesítmény alapú bérezéssel járó úgynevezett akkord-munkát,[386] és Kelemen megemlékezik arról az eseményről is, amikor a zöld hályogban szenvedő idős nyomdászt, Novotha Jánost is elküldte a nyomdából, miután az idős Novotha már nem tudta elolvasni a kéziratokat, valamint nyugdíját is megvonta tőle.[387]

Kelemen arról is beszámolt, hogy Tóth anyagi helyzete a későbbiekben jelentősen javult, így a Hatvani utcai (ma Deák Ferenc utca) villasoron vásárolt magának ingatlant, mely a második világháborút követően az egri kommunista párt székházaként is funkcionált egy rövid ideig.[388] Tóth személyének értékelésekor figyelembe vehető az is, hogy idős korára Emil nevű fia rendszeresen szembekerült a törvénnyel.[389] Ha hatalmát és tekintélyét kétes üzelmei és a Kelemen által megrajzolt zsarnoki jelleme ellenére sikerült is érvényesítenie munkahelyén, addig magánéletében és a helyi munkásmozgalmakban mindez kontraproduktívan hathatott.

III.2.2. Az Egri Katolikus Legényegylet

Tóth István 1861-es Egerbe érkezését követően barátságot kötött a legényegyleti mozgalmat egyházi körökben már régóta propagáló – és Bartakovics Béla egri érsek egyik legfőbb bizalmasának tartott – Zsendovics Józseffel,[390] akivel közösen szervezték az egri egyletet.[391] Tevékenységüket nagyban elősegítette az akkori közhangulat is. Valamennyi történeti feldolgozás megegyezik abban, hogy a szabadságharc bukását követően általános volt a Habsburg-ellenes érzület az egri lakosság körében. A birodalom egyre jobban elmerült az itáliai egységtörekvések katonai visszaszorításában, azonban a császári seregek 1859-es solferinoi veresége nyilvánvalóvá tette a központi kormányzat gyengeségeit és presztízs veszteséget okozott az amúgy sem túl népszerű Ferenc József számára. Ezzel együtt a Bach-rendszer

[385] Uo. 2–3.
[386] Szecskó Károly: Tóth István…i.m. 46.
[387] Igazság, 1947. április 23. 3. Zsakovszky József Samassa érsekhez írt 1897-es levele szerint Novotha nyugdíját azért vonták meg mert az 1896-os „milleneumi választások" alkalmával feleségével együtt száz forintért adták le szavazatukat az egyházpolitikai reformokat végrehajtó szabadelvű pártra, melynek jelöltjei „a papságot úton útfélen szidalmazzák" Novotha feleségének többszöri kérelme ellenére sem folyosították férjének nyugdíját, aminek megvonásáról nem Tóth, hanem a nyomdát ekkor vezető Luga László rendelkezett. HU-EFL-AN Lycea Tipographia 2507. 6201/1897
[388] Igazság, 1947. április 23. 3.
[389] Lásd: Pesti Napló, 1901. december 1. 8.
[390] Életéről bővebben: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1895. december 1. 177–179., 1895. december 16. 185–189.
[391] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 8–9.

magyarországi belpolitikájának egyre költségesebb és fenntarthatatlanabb volta is arra ösztönözte az uralkodót, hogy változtasson Magyarországgal kapcsolatos belpolitikáján. Közben a magyar városok egy jelentős részében az osztrák kormányzattal szembeni tüntetésekre került sor. Egerben 1859 nyarán az érseki uradalmon dolgozó helyi kapások spontán megmozdulása a helyi csendőrséggel folyó dulakodással végződött, aminek eredményeként hat embert ítéltek börtönbüntetésre.[392] 1860-ban pedig a pesti diákok tartottak tömeggyűlést március 15-e alkalmából, melyen egy halálos áldozattal járó összetűzésre került sor a karhatalom és a tüntetők között.

A birodalom szorult anyagi helyzete, a kül- és belpolitikai kudarcok egyaránt arra ösztönözték az uralkodót, hogy enyhítsen a szigorú szabályokon és reformígéreteket tegyen Magyarország irányába, melyek végül az októberi diplomában csúcsosodtak ki. Az enyhülés érintette az együlési jogra vonatkozó szabályokat is.[393] A szabadságharc bukását követően politikai egyesület működését nem engedélyeztek Egerben a hatóságok. Továbbra is működött az 1763 óta fennálló Egri Polgári Lövész Egylet, élén az osztrák abszolutizmussal szembenálló Csiky Sándorral. Ezen kívül a nemzeti és demokrata érzelmű helyi polgárság csak az 1833-ban megalakult Egri Kaszinóban tudott összegyűlni, melynek tevékenységét ekkor a folyamatos ellenőrzésekkel szinte ellehetetlenítették. A gyöngyösi Casino Egylet vezetésének kezdeményezésére 1858 áprilisában megalakult a Heves Megyei Gazdasági Egyesület is, mely a politikai tilalom ellenére a ’48-as érzelmű polgárságnak és nemesi csoportoknak teremtett közös fórumot.[394] Szintén Egerben működött ezekben az években a Jogászsegélyező Egylet és két további nőegylet is.[395]

1860. január 23-i Egerbe érkezését követően Tóth személyesen kereste fel a város mestereit és műhelytulajdonosait, annak érdekében, hogy a legényegylet ügye mellé állítsa őket. Az ügy iránti legnagyobb lelkesedést Balkay József, az egri asztalos céh mestere mutatta, akinek közbenjárására az egri asztalos segédek többsége már megalakulásakor csatlakozott az egylethez. Szintén aktív szervező volt az egri kovács céh mestereként tevékenykedő, valamint az egyletnek évtizedeken át pénztárnoki feladatait ellátó Ürményi Antal is, aki csak olyan segédet alkalmazott műhelyében a későbbiekben, aki az egyletnek is tagja volt.[396] Ürményi és

[392] Sashegyi Oszkár: Munkások és parasztok mozgalmai…i.m. 276-277. Szlávik László: A nemzeti ellenállás… i.m. 27-28.
[393] Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszútján. Budapest, Akadémiai, 1967. 94–101.
[394] Misóczki Lajos: A Heves megyei Gazdasági Egyesület 1858–1949. In: Petercsák Tivadar-Veres Gábor (szerk.): Agria XXXIX. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2003. 445-446.
[395] HU-MNL-HVL-V-44.b. 1480/1860.; HU-MNL-HVL-V.44.b. 1270/1860.
[396] Tóth István: Kath. Legényegyleti emlékeim…i.m. 106.

Balkay, azaz az egri asztalosok és kovácsok mellett szervezésbeli és anyagi támogatást nyújtott az indulás során Hering József és testvére, János, valamint Farkas János, Dusárdy Károly, Kubik Ferdinánd, Korencs Márk és Sir Venczel, valamint Derzsib Rudolf főelemi igazgató tanár, illetve egyházi részről a már említett Zsendovics József. A felsorolt alapítók Bucher József szabómester házában gyűltek össze, ahol kimondták az egylet megalapításának szándékát és az első beiratkozások is megtörténtek.[397]

Az egri legényegylet szervezése során – és Zsendovics révén – sikerült megnyerni fővédnöknek a nemzeti függetlenséggel is szimpatizáló Bartakovics érseket, akit a gyűlést követően Tóth István, Bucher János és Farkas János hat segéd társaságában személyesen is felkeresett. Az érsek örömmel elfogadta a fővédnöki felkérést. Ezt követően a mester címmel bíró legényegyleti védnökök május 13-i ülésükön titkárrá választották Tóth Istvánt, majd május 16-án Bartakovics érsek a legényegylet elnökévé nevezte ki Lengyel Miklós kanonokot, aki május 19-én Cseh János sekrestyeigazgatót kérte fel alelnöknek. Ezekben a napokban osztották fel a világi védnökök egymás között a különböző tisztségeket, május 20-án pedig az elnök és alelnök személyes jelenlétében „tettlegesen" is megalakult az egylet.[398]

A mozgalom végül 1860. szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén (a katolikus kalendárium szerint Szűz Mária születésnapján) kezdte meg hivatalosan működését az egri székesegyházban tartott ünnepélyes szentmisével, melyen az egylet zászlóját maga Bartakovics Béla áldotta meg. A szentmisét követően az egylet tagjai részt vettek a körmeneten is, majd délután a líceum épületében tartott előadások következtek. A legényegylet díszes zászlóbontása tehát vallásos keretek között zajlott, így a helyi kormányhatóság is előzetesen engedélyezte azt.[399] (A legényegyletek feletti kontrolt egyébként a helyi rendőri szervek gyakorolták szemben az egyesületekkel, melyek esetében a magasabbrendű államrendőrség volt illetékes)[400] Az egri helytartóság azonban előre figyelmeztette a pesti legényegylet elnökét, Szabóky Adolfot, hogy jelenléte osztrákellenes megmozduláshoz vezethet a városban, ami egyrészt rontana a legényegyleti mozgalomnak az udvar számára is pozitív megítélésén, másrészt a város előljárói is igyekeztek minden jellegű politikai megmozdulásnak elejét venni, miután a kilátásba helyezett októberi diploma a helyhatóságok egykori autonómiájának visszaállításával is kecsegtetett. Ennek ellenére kisebb nemzeti jellegű megmozdulásra mégis

[397] Uo. Ill. Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 5.
[398] Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 6-7.
[399] Cseh János: Az Egri Kath. Legényegylet működése…i.m. 12. A részletes programot és meghívót közli: Egri Értesítő, 1860. szeptember 12. 13-14.; Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 14.
[400] Deák Ágnes: Államrendőrség Magyarországon 1848-1867. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2013. 9; 89.

sor került. A délutáni program során a líceum díszterme, sőt az épület folyosói is megteltek emberekkel. A városi polgárság színe java, beleértve a világi és egyházi méltóságokat is, jelen volt a ritkaságszámba menő eseményen. Minden esély megvolt arra, hogy az esemény átcsapjon egy spontán nemzeti jellegű megmozdulásba, mivel több hazafias vers is elhangzott.[401] Egykori beszámolók alapján Mindszenty Gedeon „Szentek unokáihoz" című versének felolvasása során újjongott fel a tömeg és kezdte éltetni a szintén jelenlévő Bartakovics érseket.[402]

Az egri legényegylet működéséről, szervezetéről és tagságáról a későbbi fejezetekben még kimerítően fogunk értekezni. Fontos kiemelni azonban a legényegylet szerepét a helyi iparos közösség szervezésében és az egylet első harminc évében a működésével kapcsolatos városi reakciókat is. Alakulásakor kétségkívül nagy befolyással bíró iparosok álltak az egylet ügye mellé, azonban korántsem viseltetett mindenki szimpátiával irányába. Cseh János szerint már az egylet működésének első hónapjaiban többen próbálták azt lejáratni. A rossznyelvek szerint „barát-kolostorhoz hasonlítaték az egylet, mintha benne szenteskedő remeték fognának képeztetni, kikről még azt is regélte a világ, hogy iskolás gyermeki fegyelem alá szorítva, a részvény fizetéssel pedig erejökön túlterhelve leendenek."[403] Mintegy fél évszázaddal később Róvó Lajos hasonlóképp vélekedett. Szerinte „szenteskedő kolostori barátoknak csúfolták az egyesületbe járó iparossegédeket. Ez a gúny sok ifjút visszatartott az egyesülettől, mint ahogy nem egyet most is elijeszt onnan. (…) Voltak a mesterek között is elégedetlenek, akik kicsinyes önzésből hibául rótták fel az egyesületnek, hogy tennivalóval terheli az ifjakat. Mások nem jó szemmel nézték, hogy az egyesület énekkara olykor-olykor a várba vonult föl és ott dalokat énekelt a saját és a közönség mulatságára."[404]

Nem túl meglepő, hogy egy vallásos alapon szerveződő ifjúsági egylet esetében többen asszociálnak valamilyen puritán, aszkéta közösségre. Lehetséges ugyanakkor, hogy Róvó

[401] Mindszenty Gedeon „A szentek unokáihoz", illetve „Meliton és anyja" című költeményét is elszavalták. Ugyanakkor elhangozott a rendezvényen többek között Petőfi Sándor „A gőg"; Garay János „Polgárszó", vagy épp Pájer Antal „Zrínyi esküje" című verse is. Lásd: Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 14.

[402] A program szerint Veiszknopft Erneszt, Ruschek Adolf szerint pedig Popvics László, asztalossegéd szavalta a verset. Lásd: Ruschek Antal: A Katholikus Legényegylet…i.m. 95. A vers egyik strófájának kétértelműsége adott okot a nemzeti villongásra.:
„Ki kell hát tűzni azt a zászlót,
Hadd lengjen nyiltan, szabadon!
Mindegy, hogy nincs is sas fölötte,
De szent galamb áll őrt azon"
Az idézetben szereplő sas miatt többen az osztrák sasra asszociálhattak. Lásd: Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 12-13.

[403] Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 7.

[404] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 14.

leírásában a századforduló vallás és egyházellenes szocialista támadásai is visszaköszönnek. Talán azon sem kell meglepődni, hogy egyes mesterek a fiatal munkaerőt féltették az egyleti kötelezettségek miatt, vagy hogy némelyeknek az egylet kórusának nyilvános előadásai szúrtak szemet. Az azonban már több kérdést is felvet, hogy egyesek miért gondolták a legényegylethez való csatlakozást anyagi szempontból is kihívásnak.

A legényegylet első — és két apróbb módosítást leszámítva 1909-ig érvényben lévő[405]— alapszabálya szerint a társulat tagja lehetett minden 18. életévét betöltött nőtlen iparossegéd, ki „feddhetetlen életet visel vagy legaláb viselni eltökélt szándéka vagyon." A csatlakozni kívánóknak azonban 30 „újkrajczárnyi" belépési díjat kellett fizetniük, viszont nevük ezt követően is csak az úgy nevezett jelöltek táblájára került fel. Négy hétig volt lehetősége bárkinek jelezni az egylet elnökének, ha tudomása volt bármilyen kizáró tényezőről a jelölttel kapcsolatban. Amennyiben ez megtörtént az egylet elnöke rendelkezhetett a tagság megtagadásáról és a jelölt visszakapta a már befizetett belépési díjat. Ha viszont a tagságot megkapta, úgy valamennyi programon köteles volt részt venni és további 10 krajczár havi tagdíjat fizetni. Három havi tagdíj elmaradása esetén törölték a tagok névsorából.[406]

A tagdíj mértékének megítéléséhez érdemes figyelembe vennünk, hogy az iparos segédszemélyzet esetében ekkor meglehetősen eltérően alakult a bérezés. Elsősorban az általuk megtermelt árú piaci értékétől és a kereskedelmi forgalomtól függött, ezek azonban mindig hullámoztak. Azt azonban tudjuk, hogy 1863-ban a nagyközönségnek szánt Egri Népkönyvtár első füzetét 20 krajcárét árulták, 1865-ben az egri piacon pedig 8 forint 20 krajcárba került egy zsák (150 font, azaz közel 68 kilogramm) fehérkenyér liszt.[407] Ugyanezekben az években a Nyomdászok Önképző és Segélyező Egyletében 40 krajcár volt a heti illeték, az 1870 áprilisában megalakult Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkant Pénztárban pedig 10 és 25 krajcár közötti összegeket fizettek be hetente.[408] Ezek a segélyező egyletek ugyanakkor betegség és munkaképtelenné válás esetén anyagilag támogatták tagjaikat a befolyt pénzekből, míg a legényegyletbe befizetendő havidíjakat a működésre és programokra fordították.

Az alapszabály új tagokra vonatkozó pontjának azon részén is érdemes elgondolkodni, mely az egyleti elnök szerepére utal az új belépőkre vonatkozóan. Az egylet elnöki tisztségét szinte kivétel nélkül nagy befolyású, magas beosztású egyházi személyek töltötték be. Az

[405] 1909-ben az Legényegyletek Országos Szövetségének elnökség előírta az egri egyletnek is az ún. „frankfurti intézkedést", mely egységesítette a magyarországi legényegyletek alapszabályait. Lásd: HU-EFL-AN Socialitates et uniones 3104. 7492/1908.
[406] Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 17.
[407] Eger, 1863. július 16. 23. ill. Eger, 1865. március 16. 93.
[408] Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867-1914. Budapest, 1938. 137-138.

egylet első elnöke, Szakálosfalvi Lengyel Miklós kanonok 1869-ben 67 évesen mondott le tisztségéről. Lengyelt a híres papköltő, az iparos szülőktől származó Tárkányi (született Viparina) Béla követte. Tárkányi 1886-ban bekövetkezett halála után pedig Kozma Károly prépost-kanonok foglalta el az elnöki széket.[409] Az alapszabályban megfogalmazott joguknál fogva a magasrangú papok személyesen ismerhették a fiatal egri segédeket, így rajtuk keresztül az egyházszervezet felső vezetése is be lehetett csatornázva a helyi iparostársadalom soraiba.

Nem maradt fenn arra vonatkozó adat, hogy hány tagjelöltet tartott vissza a csatlakozástól a relatíve magas tagdíj vagy az elnöknek tett esetleges panasz, azt viszont részletekbe menően tudjuk bizonyítani, hogy a legényegylet tagsága a megalakulását követően gyorsan és nagy mértékben gyarapodott. 1863 júliusáig összesen 494-en csatlakoztak az egylethez.[410] Ez a szám az 1857-es népszámlálás során „iparüzleti segédmunkásként" feltüntetett személyek több mint 82 százalékát jelenti.[411]

Az egylet retorikájában a források tükrében sokáig egyáltalán nem volt jelen a szocializmusellenesség, hiszen Eger viszonylatában magáról a szocialista mozgalomról sem tudunk még beszélni ekkor. Az egylet fő küldetésének az „egri kath. iparossegédek további kiképzése, s erőteljes vallási és polgári érzület és élet fölgerjesztése" volt, melyet „nyilvános előadások, vallási gyakorlatok és egyéb szükséges vagy hasznos ismeretekben való oktatás, ének, alkalmas iratok olvasása, kölcsönös beszélgetés és társalgás, épületes példaadás, a kötelességeknek kath. keresztényhez illő teljesítésök által" kívánták elérni.[412]

Mindazonáltal az egylet érezte a kor változásait és igyekezett azokra reflektálni is. A vallásos munkás mellett hangsúlyos volt a művelt polgár ideálja is a legényegylet nevelői munkájában. Az egylet második elnöke, Tárkányi Béla is úgy fogalmazott, hogy „(…) az iparos osztály is azon fontos tényezők egyike, mely az értelmiség és nép között, mint életerős oszlop létezik, s mely osztály e kettőt, mint erős kapocs, fűzi össze, s mely osztály hivatva van hazánk erejét és nagyságát előmozdítani."[413] A polgári milliő kialakítása iránti szándékot jelzi az is, hogy 1866-ban az egylet egyik első nagy színi előadásán a Tóth István által átdolgozott és rendezett három felvonásos „Polgárerény" című darabot adták elő nagy sikerrel.[414] Az iparos segédek polgári felzárkóztatását célozták később, az 1870-es évektől egyre gyakrabban

[409] Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet…i.m. 17-18.
[410] A tagok névsorát közli: Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet működése...i.m. 54-59.
[411] Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993. 208.
[412] Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése…i.m. 15.
[413] Tárkányi Béla elnök megnyitó beszéde az egylet 1872.január 14-i ülésén. HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 175.
[414] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 21. Az Anton Hyeronimus Jarisch, német egyházi és pedagógiai szerző által írt színmű átdolgozott változata olvasható: Tóth István (szerk.): Kath. Legényegyleti Olvasótár. Első füzet…i.m. 123-157.

megrendezésre kerülő bálok, illetve kissé meglepő módon az egylet tagjainak temetéseken való részvétele is, mivel „az ifjak a temetéseken sokszor a legműveltebb osztállyal is érintkeztek, ami jó hatással volt külső megjelenésükre és társalgási modorukra (…)”[415]

Az „iparos-polgár” szövetség felé való nyitottság azonban idővel már elég egyoldalúnak bizonyult. Az egyház és a város vezetése is teljes vállszélességgel támogatta az egyletet, mint ahogy nagy megbecsültségnek örvendő helyi polgárok is adományoztak számára. A századfordulót követően azonban úgy vélekedtek minderről, hogy „a jóindulatnak ezek a szép megnyilatkozásai mindemellett csak ritka fénypontok a művelt osztály közömbösségének nagy sötétjében. Az előkelőbb társadalmi rétegek állandóan távol maradtak az egyesület mozgalmaitól és ezt a távolságot a mai napig sem sikerült elenyészteni”. Majd hozzá teszi, hogy idővel „(…) maguk az iparosok is nagyrészt hasonlóan viselkedtek. (…)”[416]

A polgári átalakulás velejárójának tekinthető céhek felszámolására azonban már kezdettől fogva ellenszenvvel viseltetett az idősebb iparos korosztályhoz hasonlóan az egyleti vezetés is, mivel úgy gondolták, hogy a céhek adta, mester és segédszemélyzet közötti patriarchális viszony megszüntetése a fiatal iparosok számára veszélyforrás, hiszen így lényegében családi háttér és nevelők nélkül maradnak.[417]

A sikeres tagtoborzás és a családias légkör mellett a legényegylet programjai is nagy sikernek örvendtek a helyi lakosság körében. Ezek a programok négy pilléren nyugodtak: a színi előadásokon, a szakmai képzéseken és kiállításokon, az éves kirándulásokon, valamint egyleti bálokon, melyekről még szintén részletesen szólunk. Tevékenységükkel igyekeztek az egylet jelszavában felsoroltaknak eleget tenni: „Vallás és erény. Munkásság és szorgalom. Egyesség és szeretet. Vidámság és tréfa”.

---

[415] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 37. Róvó megjegyzi, hogy temetkezési vállalkozók híján volt szükség az egylet tagjainak részvételére, mely a polgári és előkelőbb osztályokkal való kapcsolat tartás mellett „keresetüket is szaporította”

[416] Uo. 40. A legényegylettel kapcsolatos közérdeklődés egyébként meglehetősen hullámzó volt, ha a vizsgált korszak egészét nézzük. Az 1880-as évek második felétől Eger (egyébként ellenzéki) sajtója úgy vélekedik, hogy az egylet báljai újra minőségi szórakozást jelentenek és hogy a helyi jobbmodú polgárság tagjai is előszeretettel látogatják. Lásd: Eger és Vidéke, 1885. január 21. 2.; 1887. február 1. 3.

[417] Sivampel József alelnöki beiktatása alkalmával például eképp fogalmazott: „Ismeretes az új ipartörvény a t. közgyűlés előtt, mely a czéh rendszert halomra dönté. A segéd ezelőtt kiegészítője volt a családnak, vele kelt és feküdt, evett és munkálkodott, jóban és rosszban osztozott. A mester atyja volt a segédnek, a jót dicsérte és jutalmazta, a roszat fedte, s ha ez nem segítette, ügyét a czéh elé vitte. E régi patriarchális rendszer mindenütt kezd már bomladozni, de nagyobb városokban s így Pesten kevés mester van, kinek segédei nála laknak s vele egy családot képeznek. A segéd kikapja a munkát s kint saját szállásán csinálja meg azt, miáltal magát a mester szárnyai alól kivonta függetlenítette. Kérdem: Elhagyjuk-e őket a helyzetükben, tanács nélkül eresszük-e a világba, s eltűrjük e, hogy a tátongó örvény felett lebegjenek? Ez hanyagság volna az egyház és iparosok részéről, ez megbosszulná magát ott, hol egykor ők működni fognak. Gondolkoztak eszközről, mely a szárnyra eresztett fiatalokat visszatartsa és vezérelje, az erkölcsökben megtartsa és műveltségre segítse. Ez eszköz a legényegylet (…)” HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 175.

Az első években néhány tanfolyamot leszámítva az egyleti székház létesítése volt a leghangsúlyosabb feladat az egylet pártfogóinak és vezetőinek, melyet az érsek és a főkáptalan jóindulatának köszönhetően hamar meg is oldott. Belső átalakítások után 1861. október 1-én költözött be az egylet az egykori „Aranyszolgához" nevű vendéglő épületébe. Hétvégéken szakmai jellegű oktatások zajlottak, majd 1862-ben, az egylet megalakulásának évfordulója alkalmából megrendezték az első rajz- és munkakiállítást, melyen 22 szakma képviseltette magát, mintegy 78 remekkel.[418] Hozzáláttak továbbá az egylet könyvtárának megszervezéséhez és gyarapításához, az évfordulók alkalmával színi előadásokra került sor, emellett pedig az egylet rendszeresen jelen volt testületileg az egyházi ünnepek alkalmából tartott szentmiséken és fáklyás körmeneteken. A vallási ünnepek mellett képviselte magát az egylet az októberi diploma kihirdetése alkalmából tartott városi ünnepségen is, valamint dalárdája fellépett 1867. február 20-án, az alkotmány visszaállítása alkalmából rendezett népünnepélyen.[419] Az 1860-as évek második felétől sor került rendszeres kirándulásokra, melyeket általában az Egerrel szomszédos Felsőtárkányba vezettek.[420]

A védnökök közötti vitákat követően 1863. február 1-én megtartották az első bált is az Egri Kaszinó báltermében.[421] A színi előadásokhoz hasonlóan a városi közönség előtt nyitott bálok is anyagi jövedelemforrást jelentettek az egylet számára. Az első „táncvigalom" 150 forint, míg az 1866 novemberében bemutatott „A szökött katona" című népszínmű 130 forint hasznot hozott. Az egylet készpénz vagyona 1870-re 450, 1872-re már 850, 1877-re pedig 1170 forintra gyarapodott, és bár az egri főkáptalan, valamint a Hevesvármegyei Takarékpénztár folyamatosan támogatta tevékenységüket, „a vagyon törzsét mégis táncolva és játszva rakta össze az egyesület" [422]

A legényegylet integrációjának fontos részét képezte az egyleti szálló is. Lengyel Miklós elnök saját költségén rendezett be a székházban egy kisebb legényszállót az otthon nélkül maradt, beteg vagy átutazóban lévő fiatal iparosok számára, akiket Tóth István, mint titkár saját költségén étkeztetett.[423] Tóth emellett folyamatos levelezésben állt hazai és külföldi lapokkal, többek között a Legényegyletek központi értesítőjének tekinthető „Sonntagsblattal", illetve magával Adolf Kolpinggal is, akiket rendszeresen tudósított az egylet körüli

[418] Egri Posta, 1862. szeptember 21. 148.
[419] Eger, 1867. február 28. 70.
[420] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 16; 21-22. Az első kiránduláson maga Bartakovics Béla érsek is megjelent személyesen.
[421] Egri Posta, 1863. január 22. 18.
[422] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 18; 21; 27.
[423] HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 3.

eseményekről.[424] Több adománygyűjtést is rendezett más egyletek számára.[425] Összességében tehát megalakulását követően az egri egylet a titkár és az elnök tevékenységének köszönhetően sikeresen integrálódott egy nemzetközi hálózatba, melynek végül nyilvántartott és megbecsült tagja lett. Olyannyira, hogy az 1864-től megjelenő, azonban csak két számot megélt Olvasótár sorozattal a hazai legényegyletek „irodalmi központja is kívánt lenni."[426]

Lengyel Miklós elnök, és Tóth István titkárok integráló tevékenysége az 1860-as évek végére megrekedt. Ürményi Antal pénztárnokot leszámítva a legényegylet előljáróinak első nemzedéke teljes egészében lecserélődött. A Magyar Orvosok és Természettudósok 1868 nyarán Egerben megtartott vándorgyűlése alkalmából még egy majdnem 900 remeket felvonultató munkakiállításra és -versenyre került sor.[427] 1869-ben két színi előadást és több bált is tartottak, azonban a források szerint az érdeklődés és a programokon való részvétel egyre jobban fogyatkozott. Az ősz folyamán a két legfőbb szervező is visszavonult az egyleti élettől. Tóth Istvánt gége problémái, Lengyel Miklóst pedig feltehetően hajlott kora ösztönözte a visszavonulásra. Az egylet nagy népszerűségnek örvendő énekkara, Förster Károly karnagy visszavonulása miatt vesztett aktivitásából.[428] Tárkányi elnöki kinevezését követően a titkári pozíción Tóth Istvánt a római katolikus elemi iskola tanítója, Parizza (néhol Parizsa) János váltotta.[429] Alig két évvel később az alelnöki székben is változás történt, amikor az 1867 júliusa óta poszton lévő Vince Lajos (néhol Vincze Alajos) káplánt a Tárkányihoz hasonlóan szintén iparos családból származó Sivampel József váltotta fel.[430]

Az iparos szülőktől származó Tárkányi és Sivampel, valamint a gyakorló pedagógus Parizza vezetésével nagyobb hangsúly került az oktatásra. Ugyanakkor az egyleti tagság sorai között is generációváltásra került sor, aminek köszönhetően „(…) a felszaporodó ifjabb nemzedék uralomra vergődött a tagok között és a fennhéjazás szellemét tette uralkodóvá. A havi díjakat nem fizették és a tanulástól is irtóztak."[431] Tárkányi kezdeményezésére az alapszabály módosításának köszönhetően a tagság sokkal nagyobb beleszólást nyert az egylet ügyeibe és a vezetőség hozzáállásának köszönhetően a hanyatlást átmenetileg sikeresen

[424] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 15-18.
[425] 1863 őszén Szabóky felhívásának eleget téve gyűjtöttek adományokat a pesti legényegylet számára. Az erről szóló tudósításban kiemelték, hogy az egri egylet különösen is szerencsés helyzetben van más egyletekhez képest, mivel az érsekség és a káptalan is folyamatosan támogatja anyagilag. Lásd: Egri Posta, 1862. szeptember 29, 152.
[426] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 20.
[427] A kiállított remekeket a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület díjazta. Lásd: Eger, 1868. szeptember 10. 322.
[428] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 24-25.
[429] Uo. 25; Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet…i.m. 20.;
[430] Cseh János 1863-ban idős kora miatt lemondott. 1866-ig Lojkó Mihály, a tanítóképző intézet tanára, majd alig egy évig Skody József töltötte be az alelnöki tisztséget. Vince Lajos 1867 júniusától 1871. decemberéig volt az egylet alelnöke. Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet…i.m. 16-17.
[431] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 26.

feltartóztatták, azonban a jelentkező gazdasági problémákkal szemben ők is tehetetlenek voltak.[432]

A Legényegylet jegyzőkönyveinek tanúsága szerint az 1870-es évek első felének gazdasági válsága 1874-től éreztette leginkább hatását. A korszak egyik legsúlyosabb kolerajárványa miatt az 1873-as év folyamán az egylet szinte összes rendezvénye elmaradt. A járványból való kilábalást követően 1874 tavaszán egy újabb iparkiállítást szeretett volna rendezni az egylet. Perger György az egri szabó céh jegyzője[433] és az egylet védnöke aggodalmának adott hangot az esemény megtartása kapcsán, hangsúlyozva, hogy „a jelen súlyos anyagi körülményeit, melyet a földnépétől kezdve fölfelé mindenki érez, mely azon legsúlyosabban nehezedik az iparosokra, azon aggodalomnak ad kifejezést, hogy ily körülmények között az iparosok legnagyobb része — miután önfenntartásuk tekintetéből a legnagyobb szorgalom mellett is minden idejökre s lehető anyagi erejükre szükségük van — aligha fog résztvenni e munkakiállításban, hacsak az általuk készített munka díja előre nem biztosíttatik (…)" Perger aggodalmát Braun Emmánuel, a kárpitosmesterből jómódú bútorgyárossá lett egyleti védnök igyekezett csillapítani, arra hivatkozva, hogy a helyi iparosok szorult anyagi helyzetén, majd a városi polgárság, mint az iparcikkek felvásárlói fognak segíteni és kiemelte, hogy „(…) csak akarni kell és minden létesül." Az egylet védnökeinek többsége Braunnal értett egyet.[434] Néhány hónappal később a védnökök többsége már nem akarta megtartani a felmerülő költségek miatt az egylet nyári bálját, azonban többen is figyelmeztettek, „hogy ezen mulatságnak évenként való megtartása a fiatalságnál mintegy szokássá vált, (…) meg nem tartása által az egyleti fiatalság legnagyobb része az egylettől elidegeníttetik." Végül a bál megtartását a vezetőség engedélyezte, amennyiben a tagság saját pénzéből megrendezte volna azt. A vezetőség úgy döntött, hogy a forrásokat a szeptember elején esedékes, színi előadással összekötött évfordulós ünnepségre fordítja.[435]

Talán a szorult helyzetből, vagy a céhek után támadt űr iránti félelemből és az egylet körüli aktivitás csökkenéséből adódott, hogy kezdetben pozitívan viszonyultak más, újonnan létrejött szervezetek irányába. Az egylet például már megalakulásakor támogatta az Egri

[432] Tárkányi az alapszabály módosítását a „veszedelmes áramlat" visszaszorításával indokolta az egylet közgyűlése előtt. Róvó Lajos 1911-ben ezt egyértelműen a tagság léha magatartásaként értelmezte. Az államszocialista korszak egyik összefoglalójában ugyanezt már „veszedelmes eszmei áramlatokként" értelmezték és az 1871. évi párizsi kommün hatását és a szocialista eszmék terjedését magyarázták bele. Uo. ill. Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után. I.rész…i.m. 16.

[433] Ebben a tisztségében Erdélyi János 1873. szeptember 22-én kelt mesterlevelén szerepel. DIV. Tört.dok.gyűjt. 81.52.1.

[434] Az 1873. december 28-án tartott védnöki ülés jegyzőkönyve. HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 196-197. ill. Eger 1874. január 1. 4-5.

[435] Az 1874. június 7-i ülés jegyzőkönyve. HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 203-204.

Önkéntes Tűzoltó egyletet. A céhek helyébe lépő Egri Általános Ipartársulat segédei részére pedig 1876-ban az egylet átengedte szállóját.[436]

Közben az 1870-es évek második felének egri kulturális életét a városi polgárok élénk érdeklődése mellett az egyleti színdarabok, bálok és kirándulások gazdagították újra, ugyanakkor sem a tagság, sem pedig az egylet operatív irányítását végző védnökség létszámát nem sikerült gyarapítani. „Mulattak az emberek, dícsérték az egyesületet és azután napirendre tértek felette." Az apátia és nehéz gazdasági helyzetet követően az 1878. augusztus 31-i egri árvíz is jelentős kárt okozott a legényegylet épületében és vagyonában. Az árvízben maga Parizza egyleti titkár is károsult és hiába segítette anyagilag a frissen kinevezett Samassa József érsek, a titkár végül lemondott pozíciójáról. Az egyesület aktivitásának lanyhulását eredményezte továbbá, hogy egyre jobban elszigetelődött más városok egyleteitől, melyet csak tovább fokozott a központi pesti egylet elnökének és a hazai mozgalom egyik alapítójának, Szabóky Adolfnak 1880. július 22-én bekövetkezett halála.[437]

Parizza 1878-as lemondását követően Lestál Ágoston, főkáptalani levéltáros és az egyházmegyei tanfelügyelőség hivatalnoka vette át a titkári pozíciót. 1884-es lemondásáig tartó titkársága idejére esett az első hazai egylet, a Pesti Katolikus Legényegylet alapításának 25., az egrinek pedig 20. évfordulója. Az egri évforduló megtartásának nincs nyoma a forrásokban, ahogy annak sem, hogy a pesti ünnepségen az egri egyletet képviselte volna bárki is.[438] A legényegylet körüli történésekről rendszeresen tudósító Eger című hetilap is csak annyit írt a pesti ünnepségről, hogy „igen érdekesen folyt le".[439] A hagyományosnak tekinthető éves felsőtárkányi kirándulásról pedig úgy vélekedett a lap tudósítója, hogy „(…) már csak halovány visszfénye volt ez egylet által tartott régi jóhírű tavaszi mulatságoknak, népességre nézve is csekélyebb volt az sokszorosan az előbbieknél. Jellemző, hogy még iparosaink is csak igen gyéren voltak képviselve."[440]

„Csöndes egyhangúságban, a heti munka rendes gondjai között folyt az egyesület élete a 80-as évek második felében" összegzi az időszakot Róvó Lajos.[441] Az 1886-ban elhunyt Tárkányi Béla elnökségét Kozma Károly, Sivampel alelnökségét 1890-ben pedig Kontra V. László vette át, akik László János egyesületi titkárral együtt megelégelték az egyletet körülvevő érdektelenséget. Tevékenységüknek köszönhetően az évtizedes tendencia ellenére a város

[436] Eger, 1874. december 3. 388.
[437] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 33-35.
[438] Uo. 35, 38.
[439] Eger, 1881. szeptember 8. 391.
[440] Eger, 1881. július 21. 321.
[441] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 39.

polgárai közül egyre többen kivették részüket az egylet munkájából, így 1890-re a védnökök létszáma 78 főre gyarapodott. Az újonnan létrejött védnöki testület tiszteletbeli örökös elnökévé az idős egykori országgyűlési képviselőt, Csiky Sándort választották.[442]

Az Egri Katolikus Legényegylet az első iparos segédszemélyzet részére alapított egyesület volt a városban. Felülről, egyházi részről történő megszervezése a dualizmuskori egri társadalmi élet kezdetét is jelentette. Egyik nem deklarált célja a 19. század derekától egyre nagyobb visszhangot keltő szocialista mozgalmak és ideológiák ellensúlyozása volt, amiért az egyházi és konzervatív körök támogatták. A városi polgárság főként újdonsága és a fiatal segédszemélyzetet felkaroló szerepe miatt támogatta. Az egylet körüli izgatott érdeklődés azonban az évtizedek folyamán elapadt. A század utolsó évtizedére végül agilis egyházi és polgári szereplők elégelték meg az egylet tetszhalott állapotát és elhatározták, hogy eredeti küldetésének céljára átszervezik. A testület 1890. május 15-én tartott alakulógyűlésén Kontra V. alelnök azzal indokolta az egylet feltámasztásának szükségességét, hogy „(…) az erkölcsök lazulása, az elmék megtévesztése és a társadalmi rend megbontására irányuló törekvés nem kis mérvben iparkodik az iparos ifjúságot hálójába keríteni (…).”[443] Az alelnök szavait alátámasztotta, hogy ugyanezen év februárjában meghozott úgynevezett második elkeresztelési rendelet komoly lépés volt az egyházpolitikai reformok sorozatában. Arról nem beszélve, hogy alig fél évvel később zászlót bontott a Magyarországi Szociáldemokrata Párt is.

[442] Idézi Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 40-41.
[443] Uo. 41.

III.3. Az első egri szocialisták

III.3.1. Szabó Sándor útja a Legényegylettől a szocializmusig

Az Egri Katolikus Legényegylet első nagy időszakának részletes bemutatása azért volt szükséges, mert az egylet nem csupán a kereszténységi, hanem meglepő módon a szocialista munkásmozgalom „keltetőjének" is tekinthető. E két, későbbiekben élesen szembekerülő irányzat egy gyökérből való fakadásának bizonyítéka Szabó Sándor, egri szabó mester fordulatokban gazdag pályája.

Szabó Sándor életéről nem sokat tudunk.[444] Születési és halálozási dátuma egyaránt ismeretlen jelenleg és szakmai karrierje sem tükröződik a forrásokban.[445] A Magyar Orvosok és Természettudósok 1868-ban tartott vándorgyűlése és a legényegylet nyolcadik évfordulója alkalmából rendezett munkakiállításról szóló sajtótudósítás szerint Szabó Sándor ekkor már a mester címet birtokolta és 2 tallér pénzösszeggel járó II. rendű ezüstjutalomban részesült az általa készített bekecsért és „népöltözetért".[446]

A „dupla szabó"[447] magyar népviseletek készítésében való jártassága azért is kiemelendő, mivel a kiegyezés körüli években az öltözködés politikai üzenetnek is számított. Közismert anekdota a „bach-huszárok" magyar ruhába való öltözködése és hogy a nemzeti ébredéssel egyidőben jöttek divatba a magyar történelmi viseletből inspirálódó attilák, bocskaik és egyéb ruhadarabok, többek között Egerben is.[448] A politikai töltettel bíró divatáruk előállítása miatt felértékelődött a ruhaipar és helyi áruk előállításáért felelős szabók szerepe. Az egri szabó céh az egyik legrégebbi és legbefolyásosabb testületnek számított Egerben. Míg

[444] Az államszocialista korszak helytörténetírása is elég szűkszavúan értekezik tevékenységéről. A legtöbb írásban nevét sem tüntetik fel, azonban kiemelik, hogy a helyi munkásmozgalom kispolgári vezetés és befolyás alatt állt a kiegyezést követő években. Néhány kivétel: Nagy József László: Az egri munkásmozgalom előtörténete. Hevesi Szemle 1977/4. 65-6.; Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I-II. rész…i.m; Nagy József: A heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza (1850- 1914)…i.m.

[445] A városi iparlajstromban szintén található egy Szabó Sándor, aki azonban szakmáját tekintve cselédközvetítő volt. HU-MNL-HVL-V.72.b.90. 186. A további lajstromokban nem találkozunk nevével. Lásd: HU-MNL-HVL V.72.b. 95; 98;99; 105;107; 114. k. ill. HU-MNL-HVL-V.44.c.3.

[446] Eger 1868.szeptember 10. 322.

[447] A találó gúnynevet 1881-ben a fiatal Gárdonyi Géza adta Szabónak egy, a Füllentő című humoros diáklapban megjelent írásában. Bővebben: Bartók Béla: „Szerencsés jövőt jósolunk a viruló nagy városias Egernek" https://amultnakkutja.blog.hu/2021/08/08/25_szerencses_jovot_josolunk_a_virulo_nagy_varosias_egernek (2024. május 25,) Valamint Füllentő, 1881. május 1. 4.

[448] Lásd: Cs. Schwalm Edit: Az egri férfiviselet alakulása a források tükrében. In. Petercsák Tivadar-Veres Gábor (szerk.): Agria XXXVI. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2000. 303-345.

a 18. században a helyi német és magyar szabók külön-külön céhet alkottak, addig az 1830-as évektől egybeolvadásukra lehet következtetni a forrásokból.[449] Bár a német nemzetiségűek az egybeolvadásig többségben voltak a helyi iparágon belül, ezt követően folyamatos elmagyarosodásukra következtethetünk. Vallási megoszlásuk tekintetében pedig egyre toleránsabbnak bizonyultak a céhszabályok a különböző felekezetű iparosokkal szemben.[450]

Az elavult céhes keretek mellett a technikai átalakulás is hatással volt az egri szabókra. Az eddigi kutatások szerint ugyanis Szabó Sándor volt az első és sokáig egyetlen egri szabó, aki munkája során varrógépet használt. Az egyre jobban elterjedő Singer típusú varrógépekkel ellentétben Szabó a Howe, a Grover&Backer, valamint a Weeler&Wilson gyártók gépeit forgalmazta Egerben, sőt egy 1868-as újsághirdetés szerint a gépek szakszerű használatának oktatását is vállalta.[451] Egy másik hirdetésben Szabó úgy fogalmaz: „(…) közelebb oly helyzetbe jöttem, hogy bármiféle legujabb divatú utcai női öltönyöket hallatlan olcsó árért elkészíthetek, melyek mindemellett, bármi magas igényeket is ki fognak elégíteni."[452] Eszerint Szabó Sándor, mint magyar női szabó, gépesített háttérrel az olcsóság, a rövid határidők és a megfelelő minőség előállításával reklámozta magát. Azonban nem egyértelmű, hogy szerencséjének vagy épp balszerencséjének köszönhetően került „közelebb oly helyzetbe". A varrógépek megjelenése azonban hozzájárulhatott ahhoz, hogy önálló kisiparosként a későbbiekben segédszemélyzet nélkül dolgozott.[453]

Szabó Sándor a hetvenes évek közepéig mindemellett bizonyíthatóan aktív szervező munkát végzett nem csak az Egri Katholikus Legényegyletben, hanem Eger egyesületi életében is. Szabó az ekkor még díszterem híján lévő egylet báljainak az Egri Kaszinó nagytermében történő szervezéséből rendre kivette a részét.[454] Feltehetőleg egyfajta összekötőszerepet játszhatott az egylet és a kaszinó között, miután 1865-ben felvették utóbbi tagjai közé.[455] A kaszinó nagytermében az 1849-es kápolnai csatában elhunyt honvédek tiszteletére rendezett 1868-as ünnepélyen is ő szavalta el Illyés Bálint református lelkész, író és '48-as veterán „Szabadsághős felett" című költeményét, mely után a legényegylet kórusa lépett színpadra.[456]

---

[449] Balassa Iván: Adatok az egri szabó céh történetéhez, In: Bakó Ferenc (szerk.) Agria VI. Eger, Dobó István Vármúzeum. 1969. 256.
[450] Uo. 254. Az országos trendekhez hasonlóan 1816-tól bármely törvényesen bevett felekezetű inas tagja lehetett a céhnek, ugyanakkor a katolikus szertartásokon kötelező volt részt vennie
[451] Aki beruházott egy varrógépre, az ingyenes oktatásban is részesült. Buzogány, 1867. szeptember 21. 6.
[452] Buzogány, 1868 január 8. 6
[453] Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I. rész...i.m. 25.
[454] Így történt többek között 1869-ben és 1875 elején is. Lásd: Eger, 1869. január 7. 5.; Eger, 1874.december 3. 388. 1872 elején a meghívók elkészítését és kézbesítését is rá, mint legényegyleti védnökre bízták. HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 173.
[455] HU-MNL-HVL-X.202.1.k. 1865 évi tagok és részvényesek névsora.
[456] Eger, 1868. május 14. 173.

A helyi kaszinóban, valamint a legényegyletben végzett tevékenysége mellett rendszeresen adakozott a Hevesmegyei Jótékony Nőegylet rendezvényein,[457] illetve kezdeményezésére a legényegylet 1874. november 29-én tartott színi előadásának teljes bevételét a nem sokkal korábban megalakult tűzoltó-egyletnek ajánlotta az egyletet vezető védnökség.[458] Ezzel kapcsolatos felszólalásában a felajánlás fontosságát azzal hangsúlyozta, hogy „az iparos polgárok legnagyobb része is bír saját házzal, s hogy igen illő volna, ha a legényegylet egyszer valamely más közhasznú és közérdekű célra is tartana előadást, mely tette bizonnyal csak fokozná a legényegylet iránti érdekeltséget."[459] Ehhez kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy a tűzrendészeti kérdések, valamint a tűzvédelem különösen nagy hangsúllyal bírt a dualizmus éveiben, ugyanis a lakóházak többsége faszerkezettel, vagy fából épült, valamilyen zsindelyfedéssel, aminek következtében a tűzesetek is igen gyakoriak voltak.[460]

A lokális társadalmi életben való részvétele mellett a források árulkodnak Szabó Sándor egészen korai politikai beállítottságáról is. Az 1867-1868 folyamán „hevesi-ügy" néven elhíresült eseménysorozatot követően lassan megkezdődött a kiegyezés folytán kialakult államberendezkedés és intézményrendszer helyi megszilárdulása, melynek érdekében különböző megyei bizottságokat hoztak létre, annak érdekében, hogy a megyéket érintő szakpolitikai kérdésekben egységes stratégiát alakítsanak ki.[461] Az 1868. augusztus 27-én Egerben tartott összbizottsági értekezleten Szabó Sándor a helyi iparügyekért felelős bizottság tagja volt többek között Ürményi Antal, Sir Vencel és Tóth István társaságában.[462]

A katolikus legényegylet ezen prominens személyeivel együtt a kiegyezést követően feltehetőleg Deák Ferenc politikájának szimpatizánsa lett.[463] Tóth Istvánnal együtt Szabó Sándort is megidézték a már említett „A deákpártosok, vagy az egri jobb oldal vasmacskái" című szatírikus drámában, mely a Buzogány című egri élclapban jelent meg 1868 tavaszán, miután április folyamán a deákpárt megyei szervezete is megalakult.[464] A korábbi számok

[457] Eger, 1869. január 28. 30.; Eger, 1871. augusztus 31. 277.
[458] HU-MNL-HVL-X.201.1.k. 184.
[459] Uo. ill. Eger, 1874. december 3. 388. Szabó indítványát az egylet védnökei egyhangúlag megszavazták.
[460] Veres Gábor A városfejlődés sajátosságai Egerben…i.m. 101-105.
[461] 1867 őszén Heves Vármegye feliratot intézett Kossuth Lajoshoz, melyet a kormányzat tilalma ellenére is megküldtek az emigrációban lévő egykori kormányzónak. Heves- és Külső Szolnok Vármegye élére ezt követően királyi megbízottat állítottak. Részletesen: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi…i.m. 624-625.
[462] Eger, 1868. szeptember 3. 36. További tag volt még Kürthy Ferenc, Kubik Nándor és Sebők László. A bizottság elnöke Lengyel Miklós volt.
[463] 1878-as olvasói levele szerint Deák Ferenc temetésekor is Pesten tartózkodott. Munkás-Heti Krónika, 1878. február 10. 3. Az „Eger és Vidéke" című ellenzéki lap pedig 1887 júniusában közölte a szabadelvű párt jelöltjére, Jókai Mórra szavazó egriek névsorát, melyen Szabót szintén feltüntették. Tóth István is szerepel a névsorban, ő azonban azok között, akik nem kívántak élni szavazati jogukkal. Eger és Vidéke, 1887. június 22. 2; 4.
[464] Az alakulógyűlésre az „Oroszlány"-hoz címzett egri vendéglőben került sor. Századunk, 1868. április 29. 3.

címoldalán rendre feltüntették, hogy a Buzogány mely helyi mesterek, többek között Szabó Sándor üzletében is kapható.[465] A „deákpártosok…" megjelenése után azonban minden bizonnyal megromlott Szabó kapcsolata a lappal, mivel nem tüntették fel viszonteladóként és hirdetései is eltűntek. Ez érthető is, hiszen a szatírikus történet úgy mutatta be Szabót, mint „Sándor majtsztert", aki több korabeli lap „fércmunkatársa, Deákpártos agitátora, legnagyobb hazafi és legnagyobb kozmopolita, oroszlánbőrbe öltözött bölcs, mint a jobboldali civilizatio legszabadelvűbb terjesztője a pantallókat ingyen osztogató társulat tagja, békétlen hitelező és békés egri polgár."[466] A „majszter" a drámában épp aktuálpolitikai vitába keveredik egy ügyfelével saját boltjában, azonban többször is ellentmondásba kerül saját magával, miközben mindenkit műveletlennek és ostobának tart maga körül a városban a kapásoktól a papokon át, tisztviselőkig és ügyvédekig.[467]

Az imént bemutatott forrás Szabót egy tudálékos, azonban zavaros gondolkodású személyiségnek ábrázolja, aki hajlamos volt bárkivel konfrontálódni. Az Egri Lapok című újságban Ihrlinger Antal 1876-os látogatásáról tudósító írás ugyanakkor „kommunista (…) becsületes és tanult ember"-ként jellemezte Szabót, „kit a papok is nagyon szeretnek"[468]

Az egri egyesületi életben való jelenléte mellett Szabó a korban újonnan megjelenő országos munkásönszerveződési formák iránt is hamar érdeklődést kezdett mutatni. 1866 februárjában közismert pesti iparosok egy bizottmányt alakítottak és egy emlékiratot fogalmaztak meg, melyet valamennyi vidéki ipartársulatnak is megküldtek, kikérve véleményünket annak tartalmával kapcsolatban. Felhívásukban arra ösztönözték a vidéki ipar képviselőit, hogy az iparszabadság 1859-es bevezetése[469] óta megélt tapasztalataikat osszák meg a pestiekkel, hogy az a minisztériumhoz készítendő memorandumban összegezve rávilágíthasson a hazai ipar legfontosabb problémáira. A széleskörű konzultációban kíváncsiak voltak a mesterek és céhek álláspontja mellett a kereskedők és gyáriparban tevékenykedők véleményére is. A bizottmány egy olyan általános, széles kiterjedésű ipartestület létrehozását is szorgalmazta, mely felhívásuk szerint saját könyvtárral bír, tagjainak rendszeresen tart

[465] Többek között: Buzogány, 1868. szeptember 12. 1.
[466] Buzogány, 1868. június 8. 2.
[467] Uo. 2-3.
[468] Egri Lapok, 1879. szeptember 18. 1; Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I. rész...i.m. 25. A szerző a szavakat Ihrlinger Antalnak tulajdonítja, miközben a sajtóforrás K.J. monogramú aláírással jelent meg, ami valószínűleg Kürschner Jakabot, Ihrlinger társát takarja.
[469] Az osztrák császári kormányzat 1859-ben hirdette ki Magyarországra és Ausztriára egyaránt vonatkozó új iparrendtartást. a „Gewerbe ordnung" néven ismertté vált rendelet nem szüntette meg a céheket, viszont engedélyezte a szabad iparűzést a nem céhes mestereknek is. A rendelet nyomán rengeteg új vállalkozás jelent meg, a régi és új iparűzőket pedig ipartársulatokba kívánták összefogni, de mindezek csak tovább mélyítették az ellentéteket. Az 1859-es rendelkezés lényegében összes piaci befolyásoló funkciójától megfosztotta a céheket. Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII…i.m. 319.

előadásokat művelődési viszonyaik elősegítése érdekében, az elemi iskolák mintájára pedig iparos iskolákat is fenntart. A közművelődési tevékenység mellett javasolták azt is, hogy a felállítandó ipartársulat közösen vásárolja az iparűzéshez szükséges nyersanyagokat, az előállított termékeket pedig közösen értékesítse, valamint raktározza. Mindemellett az úgynevezett „Schulze-Delitzsch elve szerinti előlegező egyesületek" felállítását is szorgalmazta.[470] Szabó a kezdeményezésre válaszul egy gyűlést akart szervezni, melyen a helyi ipar szereplői közösen fogalmazhatták volna meg véleményüket. A gyűlésre történő felhívás a helyi sajtóban napvilágot is látott, azonban pontos helyszínt és időpontot Szabó nem jelölt meg. Ígéretet tett azonban, hogy ezeket az információkat szintén a sajtóban fogja közölni, azonban erre nem került sor.[471]

Miután első önálló kezdeményezése zátonyra futott, tovább folytatta munkáját az erősen vallásos legényegyletben és a súlytalanná vált, elavult egri szabó céhben.[472] Az egri sajtó tudósítása szerint például az 1872 februárjában Pesten megtartott országos iparos gyűlésre az egri magyar-szabó céh őt delegálta küldöttként több, a legényegylettel szoros kapcsolatban álló mesterrel együtt.[473] Természetesen mindebből még nem érdemes messzemenő következtetést levonni. Elképzelhető, hogy Szabó számára inkább az iparos osztály sorsának általános javítása volt vonzó, mintsem a vallásos tartalommal való azonosulás. Világnézetének megváltozása ellenére viszont többször is jelét mutatta iparostársai iránti szolidaritásának.[474] Ha viszont azonosult a legényegylet szellemiségével, akkor a források tanúsága szerint a következő években szabályos pálforduláson eshetett át, és a helyi szocialista munkásmozgalom első jelentős alakjává vált.

Szabó szocialista fordulata az 1870-es évek második harmadára tehető. A változás okai és személyes motivációi nem ismertek, azonban az 1870-es években a szocialista irányzatok kezdtek egyre nagyobb nyilvánosságot kapni a magyar közbeszédben is, köszönhetően az

[470] Pesti Napló, 1866. március 11. 2. A proklamáció aláírói többek között a bizottmány tisztviselői, Beliczay Imre, mézeskalácsos és gyertyaöntő mester, Heller Zakariás borbély, Schedl Károly szeszgyártulajdonos és Becker Károly fehérnemű és gyermekruha kereskedő voltak.
[471] Eger, 1866. március 15. 96.
[472] 1872. májusában pesti szabólegények sztrájkját Egerben egy összejövetelen pénzgyűjtéssel támogatták. De nincs bizonyíték arra, hogy ehhez Szabónak köze lett volna. Lásd: Pesti Napló, 1871. május 9. 2.
[473] Eger, 1872. február 22. 62. A német szűcs céh Ürményi Antalt, a legényegylet pénztárnokát választotta küldöttnek. Szintén a delegáltak között volt Strausz Károly a kovács céh és Nánássy Ferenc az asztalos céh részéről. Mindkettőjük neve rendre fel van tüntetve a legényegylet báljain adakozók névsorában. Lásd: Eger, 1872. január 25. 31.
[474] 1885-ben például az izraelita szappanfőző Goldstein Gáborral és a mélyen katolikus Neszvadba Gyula könyvkötővel szerepeltek termékeik az antwerpeni világkiállításon, azonban a kiállítást követően nem kapták vissza áruikat és kártérítést sem kaptak azokért. Szabó társai nevében államtitkároknak és minisztereknek írt levelet az ügyben, majd végül sajtó útján, nyílt levélben hívta fel az esetre az országos királyi főügyészség figyelmét. Népszava, 1886. január 24. 3.

1871-es párizsi Kommünnek, illetve a tőkés átmenetből következő gazdasági és szociális körülmények romlásának. Elképzelhető, hogy Szabó Deák Ferenc híveként csalódott a kiegyezés utáni kormányok nemzeti liberális és szabadpiacot pártoló politikájában, hiszen azokban a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavából az „egyenlőséget" sérülni látta. Az sem kizárt, hogy valóban olvasmányélményei hatottak rá és a korabeli szocialista irodalom radikalizálta. Valószínűbb azonban, hogy e kettő együttesen, amihez hozzá jött még részéről az a felismerés, hogy az egri iparosok önszerveződő kísérletei nem elég határozottak valós politikai és társadalmi változások eléréséhez.

Az mindenesetre biztos, hogy Szabó megszállott újságolvasó volt, aki követte a hazai és külföldi eseményeket, mindemellett pedig több lappal is levelezésben állt. A „Buzogányban" közölt portréja alapján a kiegyezés éveiben a „Századunk" című Klapka György által vezetett lap olvasóihoz tartozott olyannyira, hogy a megyei deákpárt alakulógyűléséről is ő tudósította az újságot.[475] Később a Jókai Mór által szerkesztett „A Hon" is közölte egy levelét.[476] Végül a hetvenes évektől élénk levelezésben állt a „Munkás-Heti Krónika", majd a „Népszava" szerkesztőségével, akik többek között a kortárs szocialista irodalom egyes darabjait is eljutatták hozzá Egerbe.[477] Egy 1880-as házkutatás során felvett jegyzőkönyv kilenc lefoglalt tételt rögzített, melyen az első internacionálé alapszabálya mellett Vörösmarty Szózata és a „Magyar Hiszekegy" című vers is megtalálható.[478]

Az egri szocialista Szabó, bár látszólag elszigetelődött, mégis képes volt radikális nézeteinek meggyőzni a munkások mellett fontos beosztású tisztviselőket, vagy akár egyházi személyeket is. Bár forrásértéke megkérdőjelezhető, de a „Friczi" című rövid életű egri humorisztikus lap 1876. márciusi számában például arról adott „hírt", hogy egy bizonyos „P. Ferus, városunk gazdászati felügyelője, az ismert baloldali férfiú alkalmasint az utóbbi érseki ebédek hatása következtében köpönyeget fordított. Természetesen a »szociáldemokrata« Szabónál."[479]

---

[475] Századunk, 1868. április 30. 1.

[476] A liberális lapban közölt levélben Szabó lesújtó véleményét osztotta meg az egri papságról. Az általa előadottak szerint gyermekét nem voltak hajlandók megkeresztelni, mivel egy izraelita származású kereskedőt és nejét kérte fel keresztszülőknek. Lásd: A Hon, 1869. december 25. 2.

[477] Népszava, 1880. április 11. 22. A szerkesztői üzenetek között olvashatjuk, hogy az angol és francia nyelvű újságokat már postára adták Szabó részére.

[478] A Népszavában megjelent beszámolója szerint: „… 8 darab alapszabály a munkások nemzetközi egyesületétől, 40 darab Anti-Syllabus, felhivás a nemválasztók kongresszusától, magyar és német munkásnaptárok, a nálam talált összes magyar és német munkáslapok, egy csomóba irományok, melyek az egri árviz alkalmával különféle helyről bejött levelek, aláírási ívek, számlák, nyugták és idevonatkozó mindenféle iratok" lettek lefoglalva. Népszava, 1880. július 11. 48. A részletes jegyzék megtalálható: HU-MNL-OL-K 149. 1880. 397.res. 11.

[479] Természetesen a megállapítás csak akkor állja meg a helyét, ha „P. Ferus" álnév egy „Pater"-t takar. Ugyanakkor nem világos, mely gazdászati felügyelőről van szó esetben. Emellett a „Ferus" vezetéknév

A hazai és nemzetközi hírekben tájékozott Szabó ezidáig összegyűjtött olvasói levelei többnyire polemikus hangvételű írások, melyekben egyes korábbi cikkek tartalmával és azok íróival vitatkozott, meglehetősen zavaros és sokszor pongyola stílusban.[480] A Népszava szerkesztősége idővel arra kérte Szabót, hogy az elméleti fejtegetések és vitázás helyett inkább az egri munkásokat érintő legfontosabb eseményekről tudósítson.[481] Az iparfejlesztés iránt elkötelezett polgárok által szerkesztett Alföldi Iparlap pedig úgy jellemezte Szabót, mint „ki rozzant lovagsaruit felkötve, szerkesztőségünket szélmalomnak nézi és ablakunk alatt megállva nagy pökhendiséggel bekiált, hogy ijedjünk meg tőle, mert ő mindjárt megesz."[482] A Szegeden kiadott újság szerkesztői által Don Quioteként ábrázolt Szabó Sándor radikális kirohanásai miatt minden bizonnyal elszigetelődött egykori társai, az iparos és az erősen vallásos egri közvéleményen belül.

Az első munkásújságok olvasó-levelezőiről már korábban is megállapították, hogy többen voltak közöttük a Szabóhoz hasonló világnézetű személyek, akiknek okfejtéseik inkább valamilyen kispolgári-anarchisztikus, mintsem klasszikus szociáldemokrata vagy kommunisztikus elveket tükröznek.[483] Az 1880-as évekre saját osztályáról, a kisiparosokról már úgy vélekedett, mint akik „minden értelem és összhang nélküli demoralizált fanatikus tömeget képeznek, kik a létérti küzdelem erős harcában minden erő kifejtésre képtelenek."[484] Mindezt a megállapítást annak fényében tette, hogy a nyolcvanas évek folyamán ő is tagja volt[485] a céhek megszüntetése okán 1874-ben létrejött egri általános ipartársulatnak,[486] mely főként a helyi iparostanonc oktatás létrehozásában játszott fontos szerepet és melynek működéséhez Szabó is fényes reményeket fűzött kezdetben. A nyolcvanas évek derekára azonban kiábrándult e szervezetből, mivel „a városi hatóság őszinte támogatását semmi ügyben sem nyerhette meg, ha nyíltan nem mertek is ellene tenni, de semmi törekvését nem támogatták

("vadállat") sem illik egy korabeli papra sem. Friczi, 1876. március 12. 7. Misóczki Lajos szerint Szabó Sándor neve ebben a cikkben tűnt fel először az egri sajtóban. Lásd: Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I.rész…i.m. 30.

[480] Munkás-Heti Krónika 1879. június 1. 4. „Szerkesztői üzenet" alatt „Tárgyilagosabban tartva és olvashatóbban, nagyobb gondossággal és nem annyira pongyolán írva szívesen helyet adnánk annak [mármint Szabó cikkének-M. D.]."

[481] Népszava, 1880. június 27. 44. Szerkesztői üzenetek rovatban olvasható: „Közöljük [mármint Szabó egyik írását -M. D.], ámbár közvetett polemizálást nem szívesen veszünk, inkább vidéki értesítéseket vagy önálló fejtegetéseket kérünk."

[482] Idézi: Munkás-Heti Krónika 1877. július 8. 2-3. Szabó 1877 nyarán több héten keresztül hadakozott a sajtótermék hasábjain az ekkor még Szegeden tevékenykedő, majd később az országos ipartámogatás egyik vezető alakjává lépő lapalapító Gelléri Mórral.

[483] Bővebben: S. Vincze Edit: Szocialista eszmék az Általános Munkásegyletben. In. Uő: Az útkeresés évtizedei...i.m. 45-46.

[484] Munkás-Heti Krónika 1884. november 9. 2-3.

[485] Munkás-Heti Krónika 1877. augusztus 12. 6.

[486] Eger 1874. február.26. 2.

(…) kezdeményezései mindig csak félsikert érhettek el míg ma már ezek vezetői is kimerülve eredménytelen küzdelmüktől visszaléptek." Az iparososztály hanyatlása miatt különösen is neheztelt a szabókra és csizmadiákra, „kiknek iparát a nemzeti és helyiviseletek és szokások miatt a nagyipar még a maga részére eddig el nem bódította, érdekeik megvédésére (…) sokat tehetnének kellő jóakarattal összetartással, de ők a közelgő veszéllyel szemben struccként homokba rejtik fejőket, és azt mondják, hogy nem kell nékik semmi, maradnak a réginél és így egészen védtelenül szolgáltatják ki magukat a nagy tőke versenyének, mely tőlük a tért rohamos sebességgel, lépésről-lépésre foglalja el, úgy, hogy ma már a kisiparosok befolyása (…) nemzetgazdaságilag mint politikailag megszűnt tényező lenni."[487]

Mindezekből kifolyólag az Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkantpénztár egri fiókszervezetének megalapítása és működtetése is nevéhez fűződik. Az 1876 tavaszán történt alakulógyűlésen a betegsegélyező pénztár tevékenységével kapcsolatban alakult ki vita, mégpedig a vallás kontextusában. A pénztárt alapokmányában, mint „humanistikus intézményt" tüntették fel az alapítók, mely ellen az egyik jelenlévő iparos emelt szót mondván, hogy ilyen intézmény „… magával a megváltóval jött létre", továbbá hogy „ily intézetre szükség Egerben nincs, mivel többféle betegápoldák léteznek, de azonban ennek az egyletnek más célja van, az pedig a társadalom felforgatása, a vagyon veszélyeztetése stb." A hozzászólót végül, mint a munkásegyesülés kerékkötőjét torkolták le a jelenlévők.[488] Az alapítást követően az egri fiókszervezet bő másfél évtizeden keresztül fennállt, Szabó vallásellenes kijelentései pedig egyre csak szaporodtak. Az 1880-1881-es népszámlálás megkezdése előtt például nyilvánosan szólította fel elvtársait, hogy az adatfelvételkor vallják felekezetnélkülinek magukat.[489] Szabó a vallásban és a felekezetiségben a hazai munkások egyesülésének legnagyobb akadályát látta, de emellett hitet tett a szocializmus profán megváltástana mellett is: „vallásunk a Szeretet, erkölcsünk a Munka (…) egyedüli törekvésünk (…) a társadalomnak oly alakot adni, melyben Szabadság, Egyenlőség, Testvériség nem sallangos frázisokba, de tényekbe kell hogy nyilvánuljanak".[490]

Az Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkant pénztár ugyan ezer szállal kötődött a hazai szocialista mozgalomhoz, mégsem tekinthető tisztán politikai szervezetnek. Ebből következett az is, hogy állandóan lavírozott a gazdasági-szociális érdekképviselet, illetve a politikai — elsősorban választójogért folytatott — agitáció között. Szabó igényeit sem

[487] Munkás-Heti Krónika 1884. november 9. 3.
[488] Munkás-Heti Krónika, 1876. május 14. 3
[489] Népszava, 1881. január 9. 2.
[490] Munkás-Heti Krónika, 1877. június 24. 3.

elégítette ki a puszta munkásérdekvédelem. Nem megállapítható, hogy kezdetektől fogva a radikális politikai harcot tartotta e célravezetőnek, vagy pedig együtt sodródott a hazai szocialista mozgalommal. Mindenesetre az egyik első szocialista jellegű politikai alakulatnak, a Nemválasztók Pártjának 1878. áprilisi alakulógyűlésén már a kongresszus elnökségi tagjává, két évvel később pedig — a már említett pártból kiváló Külföldi Viktor vezette frakcióval való újraegyesüléskor — a Magyarországi Általános Munkáspárt alakuló ülésének jegyzőjévé választották,[491] bár annak későbbi gyűlésein sokszor nem ő, hanem más egriek vettek részt.[492]

Az országos jellegű politikai szervezetek mellett 1887-től Egerben is aktív politikai szervezőmunkába fogott.[493] A Magyarországi Általános Munkáspártot az I. Internacionálé és a gothai program irányvonalait követve kezdetben egy politikailag aktív szociáldemokrata pártként képzelték el alapítói 1880-ban. Alig egy évvel később a párt meghatározó vezetőjét, Frankel Leót viszont bebörtönözték, az új vezetésre pedig a politikai követelések helyett a gazdasági jogok iránti törekvés lett jellemző.[494] A betegsegélyező pénzár rendszerkonform magatartásához hasonlóan Szabó az Általános Munkáspárt óvatos politikájával is szembement. Egerben még ekkor is megbecsült és sikeres iparosmesternek számított,[495] így 1887 november 13-án kapcsolatait kihasználva egy „választójogi nagygyűlést" hívott össze, mely elnökének választotta meg a Függetlenségi Párt veteránjának számító Csiky Sándort, Eger képviselőjét, valamint követelte az általános, titkos és egyenlő választójogot. Két évvel később újabb, Szabó által szervezett gyűlésre került sor, melyen szintén zömében helyi kisiparosok vettek részt, és a választójog kiterjesztésén túl követelték a vasárnapi munkaszünet bevezetését, továbbá hogy vagyonuk 300 forintig bírói ítélet által ne legyen lefoglalható.[496]

---

[491] MMTVD I. 327, 385. ill. A Hon, 1878. április 23. 2.

[492] Így például 1881 augusztusában Burger Konrád, Skobetz Kálmán és Nohai Mihály képviselte Egert. Népszava, 1881. augusztus 28. 1.

[493] Helyi fellépésével egy időben egyre kevesebbet levelezett lapokkal. A Népszava 1885. februári számában például számon is kérte Szabón mindezt: „Már rég nem láttunk tőled valamit, még elég hosszúak az évek, lehet dolgozni és ne feledkezz meg rólunk. Üdvözlet." Népszava, 1885. február 8. 3.

[494] Kozáry Andrea: Az egylettől a párt megalakításáig…i.m. 31- 32.

[495] 1884-ben például egy országos iparértekezleten képviselte a várost és a testületet, ahol jelen volt többek között Bartha Miklós és Zichy Jenő is. Pesti Napló, 1884. február 18.2. Az Eger városi iparhatóság 1888-ban pedig újfent megbízottjának választotta. Lásd: Alföldi Iparlap, 1888. december 23. 8.

[496] E követelése még a nyolcvanas évek derekán megfogalmazódott benne: „(…) az uralkodó osztály az ő saját közegeit folyton tovább kiterjedő nyugdíjakkal kívánja biztosítani a munkaképtelenség idejére mikor már a munkaképes idő alatt is a fizetéseket 600 forintig a lakbéreket pedig teljesen biztosítja minden lefoglalás ellen, az ilyen törvénnyel védett hivatalnok sereg azután sáskamódra teljes biztonságba csinálja az adósságot legtöbbnyire kisiparosok között (…) Ők ilyen előzmények után kötelezettségeiket kereskedőkkel szemben a legjobb akarattal sem teljesíthetik kellő pontossággal, így a kisiparosok legtöbbjének hosszabb vagy rövidebb idő alatt tönkre kell mennie, mert a kisiparos nem bánhat úgy az ő hitelezőivel mint vele az urak bánnak, mert ő rá már nem a bagatell bíróság, hanem váltó- és kereskedelmi bíróság alkalmazható s minden kisebb összegért is felszaporodott költségekkel együtt hamar felemésztik kis vagyonát s mindenéből kifosztják — utcára lökik. Ily helyzettel szemben kell, hogy az iparosok követeljék, mint minimumot, hogy 300 forint értékig vagyonuk minden foglalástól

Három évvel később, 1890 húsvét hétfőjén újabb Szabó vezetésével lezajló népgyűlésre került sor, mely a kormány kilátásba helyezett, vasárnapi munkaszünetre vonatkozó javaslatát elégtelennek tartotta és követelte, hogy a vasárnapi piacok megtartását is tiltsák be. A katolikus közvélemény részéről a vasárnapi munkaszünet betartása egyértelműen vallásgyakorlás szükségességével volt magyarázható, Szabó azonban elsősorban az 1891-ben végül életbelépő törvény tartalmát keveselte, ugyanakkor a vallás és lelkiismeret szabadsága mellett ő is rendszeresen felszólalt.[497] A gyűlésen kifejtették mindemellett, hogy „a tőke termelési rendszerében rejlő folytonosságú kizsákmányolása a munkás fizikai erejének, szakadatlan munkálkodást követel és hogy ennek a nép elfajulása, a munkás családi életének feldúlása, a tömeges elszegényedés, a bűntettek szaporodása és végül a pálinkapestis a következménye."

Az 1890-es húsvéti népgyűlés résztvevői értesülve a II. Internacionálé felhívásáról, határozatot hoztak 1890. május 1-jének díszes megünnepléséről is, melyet később a kormánypárti Eger című lap gúnyos és lekicsinylő szavakkal illetett, ugyanakkor nem tagadta, hogy a rendezvényen szép számban vettek részt a különböző szakmák dolgozói.[498]

Szabó részt vett továbbá a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890. decemberi alakuló ülésén is, és az ott megfogalmazott elvi nyilatkozat vitájához pedig többször is hozzászólt.[499] Ő volt aki indítványozta, hogy a nyilatkozatba kerüljön be az elemi iskolák államosításának és a hitoktatás beszüntetésének szándéka.[500] Az alakulógyűlésről hazatérve pedig hozzálátott az egri szakmai csoportok megszervezéséhez, immár háta mögött az MSZDP támogatásával.

Zavarba ejtően ellentmond Szabó Sándor szocialista orientációjának, hogy 1886-ban az Egri Keresztény Iparoskör alapítói között is ott találjuk.[501] A Tóth István elnökletével felálló Iparoskör még ebben az évben Szabó Sándort és Dienes Lajost küldte budapestre a honvédelmi minisztériumba tárgyalni, melynek eredményeként az egri csizmadiák kétezer pár bakancs elkészítésére történő megrendelést kaptak a minisztériumtól.[502] Elgondolkodtató mindezek fényében, hogy az Egri Keresztény Iparoskör húszéves fennállásának alkalmából kiadott

s végrehajtástól biztosítva legyen, hogy így a kisiparos végelpusztulása ez oldalról biztosítva legyen. Ha ezen követelés az iparososztály részéről országszerte támasztatnék, én azt hiszem, nem lenne megtagadható." Munkás-Heti Krónika 1877. április.22. 3.

[497] Például: Munkás-Heti Krónika 1876. július 30. 4.

[498] Eger, 1890. május 6. 142. és Eger, 1891. április 7. 113. Ezekben az írásokban a május 1-jei munkaszüneti napért való törekvéseket a munkások léhaságával és lustaságával magyarázták.

[499] A párt nevéről szóló vitában első hozzászólóként fejtette ki többek között, hogy a „…munkáspárt név sokakat zavarba ejt" ezért azt ajánlja, hogy az új párt vegye fel a „Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt" nevet. MMTVD II. 42- 48.

[500] Népszava, 1890. december 21. 2. Továbbá HU-MNL-OL-K 149 1890.1.1025.res. 10.

[501] Eger, 1887. január 4. 2-3.

[502] Eger, 1887. április 19. 125-126.

munkájában a neves egri történetíró, Breznay Imre szerint a szocialista nézeteket a kör már kezdetektől fogva „(…) meg se tűri (…) ott soha nem helyeselték a mai napság úrrá lett szocziálista tanokat.” Breznay hangsúlyozta továbbá, hogy „a munkás-kérdés humánus és békés megoldásának tényezője ez a szerény kör is.”[503]

III.3.2. Az első munkássegélyező egyletek Egerben

Szabó Sándor első sikeres mozgalomszervező kísérletének az Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkantbiztosító Pénztár egri fiókegyletének megalapítása tekinthető. A fővárosi központtal rendelkező pénztár az Általános Munkásegylethez kapcsolódott szorosan, mely az államsegély koncepcióját követve igyekezett a gazdasági előnyök mellett a munkások jogkiterjesztéséért, első sorban szavazati jogáért küzdeni.[504]

A magyar munkásmozgalomtörténetében egyfajta genezis szerepe van az 1868-as évnek, amikor a munkások mozgalomszervezésének két módja, az önsegély és államsegély koncepciója a gyakorlatban is megjelent Magyarországon. A munkásosztály állami eszközökkel történő felemelésével, azaz a politikai küzdelem lehetőségével is élni szándékozó Általános Munkásegyletnek színrelépésekor rögtön megjelent a politikailag sokkal „békésebb” önsegély pártiak tábora, akik az Általános Munkásegylettel riválisBuda-Pesti Munkásegyletben összpontosultak. Az 1868-as „historiográfiai origó” ellenére fontos azonban megjegyezni, hogy az egri sajtóban már 1863-ban megjelent egy „segély munkásegylet” alapítására felhívó üzenet, azonban ennek működéséről hallgatnak a források.[505]

A már említett 1868-as esztendőben a Táncsics Mihály által szerkesztett „Arany Trombita” című újság arról tudósított júliusi számában, hogy „Az általános munkásegylet elnöksége Baurovics János aláírással ellátott levelet kapott Egerből. A levélben említtetik, hogy Eger városában a magyarországi munkásmozgalomról mit sem tudnak, továbbá (…) szándékoznak ott is egy munkásegyletet alakítani (...)” A tudósítás lelkesen fogadta a hírt: „Csak bátran előre! Ahol csak három [egyletet alapítani szándékozó munkás – M.D.] együtt

[503] Breznay Imre: Az Egri Keresztény Iparoskör története…i.m. 17-18.
[504] Nemes Dezső: Az Általános Munkásegylet története…i.m. 163-167.
[505] Eger, 1863. augusztus 13. 49-50.; Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I.rész… i.m. 9.

van az is alakítson munkásegyletet, úgy hogy az ország munkásai maholnap, mint egy tömörült párt állhat elő (…)"[506]

Valószínűleg az önsegélyező alapon működő Buda-Pesti Munkásegylet lapjának tekinthető Munkások Újságja is eljutott Egerbe.[507] Ez utóbbi sajtótermék, de még inkább a helyi meghatározó kisiparos-kispolgári réteg miatt 1869. január 30-án a megyei és városi hatóságok elfogadták az Egri Önsegélyező Egylet alapszabályát.[508] Az 1876-ban takarékpénztárrá alakuló egylet[509] elnökévé Eger híres ellenzéki politikusát, az Egri Demokrata Kör vezetőjét, Csiky Sándort választották.

A Csiky által vezetett Egri Demokrata Kör már 1868. februárjában azt a célt tűzte ki, hogy általa „a szabadság, testvériség nagy elvei fejlesztessenek." A kör tagjai stílszerűen a „Polgártárs" névvel illették egymást.[510] A kör megalakulását követően nem sokkal, 1869. március 14-én képviselőválasztásokat tartottak Egerben, melyen a '48-as tábor jelöltjeként szintén Csiky Sándor nyert a jobboldali Szalay Józseffel szemben.[511]

Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy Csiky Sándor alakja testesítette meg 1848 szellemét Egerben és a megyében egyaránt. '48 hagyományaiból azonban nem csak nemzeti-függetlenségi örökséget ápolta a lakosság jelentős részéhez hasonlóan, hanem megőrizte a francia forradalomban gyökerező liberális értékeket és mindemellett (az önsegélyező egylet és más későbbi munkáskezdeményezéssel szemben mutatott szimpátiájából kiindulva) plebejus pártiságát is felvállalta.[512] Ha abból indulunk ki, hogy a források tanúsága szerint az egri szocialista mozgalmat szervező Szabó Sándor a kiegyezés megszilárdulása idején Deák és politikájának híve lett, akkor sejthetjük, hogy nem csatlakozott az önsegélyezők egri táborához és Csiky sem lett még csak szimbolikusan sem az Általános Betegsegélyező- és Rokkant Pénztár egri egyletének védnöke. Ha ismerték, vagy csak legalább „számon tartották" egymást, akkor Szabó és Csiky jellemében, világnézetének egymáshoz való viszonyában és feltehetőleg kettőjük személyes kapcsolatában a következő években változás állhatott be, hiszen majdnem húsz évvel később a 82 éves Csikyt már Szabó oldalán látjuk az első iparosok és munkások által szervezett egri választójogi gyűlésen.

---

[506] Arany Trombita, 1869. július 17. 213.
[507] Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I.rész…i.m. 10;
[508] Eger, 1869. szeptember 16. 292.
[509] Eger, 1876. február 3. 37.; Uo. február 17. 51.
[510] Eger, 1869. február 20. 67. és Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I.rész...i.m. 4.
[511] Eger, 1869. március 18. 84.
[512] Életéhez és személyiségéhez lásd: Sebestény Sándor: Csiky Sándor életpályája...i.m. A munka sajnálatos módon nem értekezik Csiky időskori politikai tevékenységéről és a munkások mozgalmaival kapcsolatos viszonyáról sem.

A két egri közéleti személyiség viszonyának komplexitása mellett a kiegyezés párti Szabó szocializmushoz és az államsegély koncepcióján nyugvó munkásérdekvédelemhez vezető útjának kezdetei is homályosak. A Buda-Pesti Munkásegylet elhalását követően 1869-re egy új szervezet jelent meg az Általános Munkásegylet formájában. Az ugyanezen év nyarán alakult, immár Pest-Budai Munkásképző Egyletre keresztült csoport kereste a kapcsolatot Farkas Károly elnökön keresztül az I. Internacionálé genfi központjával, míg az Általános Munkásegylet élén álló Kretovics József és Ihrlinger Antal a Lassalle által lefektetett alapon képzelték el a munkásmozgalmat. A két tábor közeledett egymáshoz, melynek eredményeként 1870-ben Külföldi Viktor lapszerkesztő munkájának és anyagi áldozatának köszönhetően megjelent az Általános Munkás-Újság, melyen keresztül egyes szakmák esetében országos méretű kapcsolatépítés indult meg.[513] A lap 1870. május 29-i számában egy lelkesítő cikk jelent meg, melyben a fővárosi szabósegédek vidéki társaikat buzdították szervezkedésre.[514] Egy évvel később, a párizsi kommün fennállásának idején a pesti szabósegédek sztrájkba léptek a munkabérek emelése és a munkaidő csökkentése érdekében. A majdnem másfél hónapig elhúzódó sztrájk idején közel száz embert tartóztattak le, és több szakma is elkezdte — ugyan kevésbé kitartóan — követni a pesti szabósegédek példáját.[515] Misóczki Lajos tanulmánya szerint a kommün példájából táplálkozó sztrájkmozgalom ösztönözte az egri szabókat szervezkedésre.[516]

Az 1871-es sztrájkok megmutatták, hogy az elavult céhek alkalmatlanok a különböző szakmák segédszemélyzeteinek érdekeit kielégíteni és indulatait kezelni. A következő évben törvény mondta ki a céhek felszámolását, és azt hogy az évszázadokon át működő érdekvédelmi és szakmai társaságok helyett úgynevezett ipartársulatok alapítását engedélyezik. Az egri szabók ipartársulatának iratanyaga sajnos nagyon töredékesen maradt fenn, azonban több újonnan létrejövő ipartársulat alapszabálya rendelkezett a segédszemélyzet és mesterek nézeteltéréseit rendezni hivatott békéltető bizottság felállításáról.[517] Az 1884-es

[513] S. Vincze Edit: A „magyarországi munkáspárt központi közlönye" Az Általános Munkás-Ujság alapításának 100. évfordulójára. Magyar Könyvszemle 1970/3. 194.
[514] Ahogy az újság fogalmazott: „Ahol valamely város-, mezőváros vagy faluban többen vagytok és fogjátok e fölhívást olvasni, ott tanácskozzatok, és bizalmas férfiaktól tanácsot kérve gyülekezetet hívjatok egybe (…)" Általános Munkás-Ujság, 1870. május 29. 69.
[515] Ilyen volt a pesti péksegédek rövid életű sztrájkja. A sztrájkhullámról lásd: Pesti Napló, 1871. április 9. 5; Uo., 1871. május 3. 2; Uo., 1871. május 5. 2.; Uo, 1871. május 7. 2.; Uo, 1871. május 12. 2.; Uo, 1871. május 21. 3.
[516] Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I.rész… i.m. 25-26.
[517] A napjainkra fennmaradt forrásokban az Egri Magyar Szűcsök Ipartársulatának és az Egri Pintértársulatnak alapszabályaiban találkozhatunk ezzel a testülettel. HU-MNL-HVL-IX-8.1. ill. HU-MNL-HVL-IX.1.F. 101-102.

ún. második ipartörvény kihirdetését követően az egri általános ipartársulat békéltetőbizottsága volt illetékes ilyen ügyekben.[518]

A békéltető bizottságok ellenére megindult a szerveződés az önsegélyezés programjával elégedetlen, politizáló munkások és iparosok között. Az egri és fővárosi szabók kétoldalú kapcsolatépítésének eredményeként 1876. áprilisában az Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkant Pénztár élén álló Ihrlinger Antal és Kürschner Jakab Egerbe látogatott, ahol többek között Szabó Sándor fogadta őket.[519] A központi küldöttek látogatását követően a Munkás-Heti Krónika lapjain mondtak köszönetet egri elvtársaiknak „ama barátságos fogadtatásért, melyet irányukba tanúsítottak".[520] Az egri sajtóban ugyanezzel a látogatással kapcsolatban a következő felhívás jelent meg: „A felebaráti és valódi emberszeretet alapkövének megszilárdítása, a közjó, az emberi társadalom előmozdítása ügyében a munkásosztály férfiai erkölcsi kötelességet véltek tenni, midőn egy általános munkás-beteg- és rokkantsegélyző-egyletet létesítettek, hogy így és nyomortól megóvhassák [a munkáscsaládot – M.D.], ha fenntartója megbetegedik, ki ennek következtében keresetnélkülivé és tehetetlenné lesz, továbbá tagjainak elhunyta alkalmával eltemettetéséhez egy bizonyos összeggel járulhassanak." Ebben a hosszú mondatban összegezte a pénztár központi választmánya küldetését. Kiemelte a hirdetés azt is, hogy „a vidéki munkaadók és gyártulajdonosok, kik a fenti intézethez való csatlakozásuk által nemcsak nagy terhektől lennének megszabadulva, de munkásaiknak betegségük és munkatehetetlenségük esetében is nagy szolgálatot tennének." Az újság egri megbízottként és kapcsolattartóként Szabó Sándort tüntette fel, akinél jelentkezni is lehetett pénztári tagnak.[521] A pénztár első nyilvános gyűlésére szintén Szabó vezetésével került sor 1876. április 30-án a Dobó Sörház nevű vendéglőben.[522]

A pénztár megjelenése és sikeres vidéki terjeszkedése az állami hatóságok figyelmét is felkeltette. Tisza Kálmán belügyminiszteri minőségében[523] küldte meg több más vármegyével együtt Heves és Külső Szolnok főispánjának azt a körrendeletet, melyben a kormány megbízottjait felszólítja a pénztár központi és területi egységeinek alapos ellenőrzésére. A fokozott ellenőrzés Tisza szerint azért fontos különösen is, mert míg Európa országaiban a munkásmozgalom elterjedt és bomlasztó tevékenységet folytat, addig Magyarországon ennek

[518] Eger, 1884. november 20. 432.
[519] Ihrlingerék látogatásakor került volna sor Szabó közvetítésével a nyomdát vezető Tóth Istvánnal való tárgyalásra is, amely a már ismertetett okok miatt meghiúsult.
[520] Munkás-Heti Krónika, 1876. május 7. 3.
[521] Eger, 1876. május 4. 142.
[522] Eger, 1876. május 4. 138. A gyűlés előtt pár nappal megjelent felhívásban a helyszínt nem tüntették fel, melyből arra következtethetünk, hogy a városi hatóságok nem, vagy csak vonakodva engedélyezték a gyűlést. Munkás-Heti Krónika, 1876. április 30. 3.
[523] Tisza miniszterelnöki kinevezését követően 1887-ig belügyminiszter is volt.

még csak csírái látszanak. Egy ilyen kezdeményezésnek tartja a pénztárt is, mely „megalakítja a kereteket" ahhoz, hogy a társadalmi rendet veszélyeztető irányzatok elterjedjenek. Külön intette a hevesi főispánt arra is, hogy a helyi pénztár a szegény sorsú családok csekély jövedelmével semmilyen formában ne éljen vissza.[524]

A Heves Vármegye című lap ugyanakkor úgy kommentálta a kormányzat aggodalmait, hogy „Az állam féltékenyen nézi s a hatóságokkal erősen ellenőrizteti az egylet működését, mivel azt hiszi, hogy a munkás betegsegélyező egylet nem egyéb, mint köpönyeg a Németország és más gyárállamokban meghonosodott munkáspártok megalakítása s szoziál-demokrata [sic!] eszmék meghonosítására"[525] A lap ezt követően a pénztár szociális és humanisztikus tevékenységét hangsúlyozta érezhető szimpátiával.

Nem csak felsőbb kormányzati körökben, hanem az egri közéletben is többségében automatikusan szocialista egyletként azonosították a pénztár helyi fiókegyletét. Az Eger című hetilap 1879. augusztus 7-i számában megjelenő „socialisticus mozgalom" című írása szerint a munkásbetegsegélyező egylet „bazárral párosított nyári mulatságán (…) demokraták és nem-demokraták egyaránt jól mulattak, volt vígság és tánc egész késő éjfélig, s a communista kedvére megvalósíthatta eszméit az összehordott s közrebocsátott sok jónak közepette magasztalva Szabó Sándor úr rendezői talentumát." [526] A pénztár egy héttel később megtartott választmányi ülésén Sneller Sámuel választmányi tag utasította vissza a „kommunista" jelzőbe csomagolt radikalizmus vádját: „Egyletünk évek óta zajtalanul jótékonyan működik, sok nyomort enyhített, sok bajt megszüntetett, általános pártolást érdemel, nem gúnyt, nem üldözést. Eddig még nem találkozott oly agyafúrt emberrel, ki egy betegsegélyző egyletnek politikai, még pedig szocialisztikus célokat tulajdonított volna; íme megjelent egy deus ex machina és a nagy közönséget az egri szocialisztikus mozgalomra figyelmezteti, — pedig igazán érdekes volna megtudni, hogy az ipse miből következteti azt? ha csak abból nem, hogy az egyleti orvosban szocialistát lát, ki a betegeknek oly gyógyszereket rendel, melyek a gyógyszertárban socialisticus ingredientiákkal[527] készíttetnek és melyektől a meggyógyult betegek kész szocialisták lesznek.[528]

Az egri pénztár megbízott orvosa kezdetben Dr. Warsalik Gerő volt, aki már 1870-ben a budapesti pénztár indulásakor annak orvosa volt, majd pedig Egerben lett irgalmas rendi házfőnök és főorvos. Warsalikot 1879-ben Khón Jágó egri izraelita orvos váltotta a helyi

[524] HU-MNL-OL-K 149. 1877. 493. res.
[525] Heves Vármegye, 1879.április 28.68-69.
[526] Eger, 1879. augusztus 7. 252.
[527] Hatóanyagokkal
[528] Eger, 1879. augusztus 28. 274.

egyletben,[529] aki mellé 1880 elején csatlakozott Khindli József.[530] Az 1880 április 25-én tartott tisztújító közgyűlésen azonban Skopecz Kálmán pénztártag indítványozta, „hogy az egylet jelenlegi orvosa [azaz Khón Jágó – M.D.] helyett, a tagok egy részének óhaja szerint, a régi közkedveltségű orvos [azaz Warsalik Gerőt – M.D.] alkalmaztassák." A közgyűlésről készült tudósítás szerint az ülést vezető Szabó Sándor vonakodott a felvetéstől, mivel az alapszabállyal ellenkőzenk tartotta, hogy egy fiókegylet a központ beleegyezése nélkül válassza meg orvosát. Heves vita alakult ki a jelenlévők között, és végül Szabó önkényesen feloszlatta a gyűlést.[531]

Hogy az egylet orvosai mennyire voltak kommunisták, ma már nagyon nehéz megállapítani és az egri sajtóban megjelenő rövid cikkek és tárcák is csak feltételezésekre engednek következtetni. Az ellenzéki Heves Vármegye című lapban 1878 nyarán jelent meg egy három részes történet, melyben egy mérsékeltebb szociáldemokrata és egy kommunisztikus elveket valló társaság tért be egy egri ivóba, hogy ott a házassággal kapcsolatos eszmecserét folytasson. A vitatkozó feleket végül a fiatal, csinos felszolgáló hölgy érvei — és nem utolsó sorban bájai — győzik meg arról, hogy a jó házasság titka a férj és feleség együttműködésen alapuló, közös küzdelem.[532] A hétköznapi, egri környezetbe helyezett tanmese arra is engedhet következtetni, hogy a korai szocialista mozgalomban már szinte kezdetektől fogva megtalálható volt egy radikális és egy mérsékeltebb szárny, akiknek szükséges volt az elérendő célok érdekében együtt dolgozni. Sokkal árulkodóbb azonban, hogy a kommunista társaság hangadója egy helyi orvos a történet szerint.

A szocializmus vádja mellett vallásmentes volta és felekezetileg heterogén tagsága miatt is érték támadások a pénztárt, ami nem győzte hangsúlyozni továbbra is politikamentességét. Szabó Sándor értetlenül állt a vádak előtt, mivel szerinte „(…) nem érthető, hogy mi szándékból akarják az egyletet politikai szövetkezetté erőszakolni. Hiszen a résztvevők politikai vagy vallási nézetei az egylet céljával magával nem azonosíthatók, s ha azok szíveibe láthatnánk, nem titkos célú szövetkezetre, hanem bábeli zűrzavarra bukkannánk. Nálunk kivált a női tagok azon vallásos lelkimegnyugvással lépnek az egyletbe, hogy haláluk esetére magoknak a tisztességes eltakaríttatásra [sic!] szükséges költséget biztosítják, s e célhoz

[529] Warsalik Gerő később kilépett a szerzetesi rendből és az 1890-es évek elején már Budapesten élt együtt egy tabáni mészárosmester özvegyével. Vö. Nagy Sándor: Engesztelhetetlen gyűlölet. Válás Budapesten 1850-1914. Budapest, BFL, 2018. 278-279. Kohn mellé 1882-ben Bauer Soma érkezett, 1889-re elhatalmasodott betegsége miatt pedig Dr, Igács Mihály helyettesítette. Eger, 1882. augusztus 24. 329. ill. Népszava, 1889. január 20. 6.
[530] Eger, 1880. január 29. 38.
[531] Eger, 1880. április 29. 141. Pár nappal később újra megtartották a közgyűlést, ahol határozatot hoztak a budapesti központnak készítendő alapszabályt módosító felirat tárgyában. Eger, 1880. május 13. 156-157.
[532] Heves Vármegye, 1878. augusztus 7. 134-135.

a különféle vallásúak kölcsönösen járulnak filléreikkel, így jött aztán létre köztünk azon vallási türelmesség, mely példányképül szolgálhat."[533]

A világnézeti, vallási és lelkiismereti szabadságot zászlajára tűző pénztárban tehát feltehetőleg teret engedtek zsidóság mellett a női munkásságnak is.[534] A zsidósággal kapcsolatban azonban érdemes kiemelni, hogy a vidéki városokban, így Egerben is a helyi kereskedők jelentős része izraelit származású volt, a kereskedelmi alkalmazottak pedig már kezdetektől fogva érdekeltek voltak a munkásmozgalom különböző formáiban. Az Egri Kereskedő Ifjak Önképző és Betegsegélyező Társulata például 1878. május 30-án alakult a Széchenyi kávéházban tartott alakuló közgyűlésen, mely alkalomkor 31 kereskedősegéd csatlakozott a társulathoz.[535] 1879. januárjában már az Általános Munkásbetegsegélyező és Rokkantpénztár egri fiókjának orvosi tisztjét betöltő Kohn Jágó elnökletével Egri Ifjúsági Olvasókör néven működött.[536] Az olvasókör 1888. júliusában egyesült az önálló kereskedőket tömörítő Egri Kereskedelmi Csarnokkal, így létrehozva a Kereskedő Ifjak Egyesületét.[537]

Ekkora az Általános Munkásbetegsegélyező és Rokkantpénztár egri fiókegylete már az egri egyesületi és kulturális élet szerves része volt, annak ellenére, hogy a legényegyletéhez hasonló székházzal nem rendelkezett. Az egri pénztár közgyűléseinek az egri kaszinó étterme adott helyet kezdetben.[538] A pénztárral kapcsolatos összejöveteleket 1881-től az Arany Szőlő vendéglőben tartották,[539] ahol egyébként már 1877 novemberében egy 60-70 fős, a fiókpénztártól hivatalosan független iparosgyűlés követelte az általános választójogot.[540] Az Arany Szőlő a későbbiekben is még fontos helyszínnek bizonyult az egri szocialista munkásmozgalom szempontjából. A nagyobb teret igénylő, pénztár által szervezett mulatságokat általában Novotny Károly egri vendéglőjének kerthelyiségében,[541] majd az érsekkertben rendezték, amiért a pénztár kultúrtevékenysége szezonálissá vált és a tavaszi-nyári hónapokra korlátozódott.[542] A legényegylethez hasonlóan a pénztár is hamar rájött arra, hogy mulatságok és kultúrprogramok szervezésével plusz jövedelemre tehet szert. Az 1879.

[533] Eger, 1879. szeptember 25. 306.
[534] Az egri tagságra vonatkozó részletes adatok nem állnak rendelkezésre. Országos viszonylatban az összlétszám harmadát alkották a női munkások. Lásd. MMTVD I. 147-150. ill. Eger, 1887. június 7. 183.
[535] Heves Vármegye, 1878. június 2. 89.
[536] Heves Vármegye, 1879. január 15. 3.
[537] Eger és Vidéke, 1888. július 17. 2. A kereskedő segédszemélyzet dualizmuskori jogállásával és társadalmi jellemzőivel kapcsolatban: Bódy Zsombor: Egy társadalmi osztály születése. A magántisztviselők társadalomtörténete 1890-1938. Budapest, L'Harmattan, 2003. 66-77.
[538] Eger, 1879. április 10. 116
[539] Eger, 1881. április 21. 159.
[540] Szecskó Károly: A heves megyei forradalmi munkásmozgalom rövid története…i.m. 4-5.
[541] Munkás-Heti Krónika 1877. április 1. 4.
[542] Eger, 1880. június 17. 198.

augusztus 3-án megtartott mulatságon mintegy 165 forint jövedelmet szerzett, ezzel azonban nem tudták fedezni az esemény költségeit és összességében elmondható, hogy külső támogatók híján,[543] csupán tagdíjakból és belépők áraiból fenntartott fiókpénztár, ha nem is folyamatosan veszteségesen, de csak szerény anyagi tartalékokkal tudott működni.[544]

A pénztár fő tevékenységének ugyanis elsősorban a segélyezés számított. A tagok a befizetett összegekért részesülhettek betegsegélyben, temetési járulékban, szülési segélyben (csak gyermekágyas várandós nők esetében),[545] gyógyszerekben, kórházi ellátásban, valamint sebészeti beavatkozások és orvosok díjainak finanszírozásában, illetve fürdőhasználatban.[546] Az 1878. évi nagy egri árvizet követően valamennyi pénztári fiókegyletet felszólították a munkássajtóban az egri pénztártagok támogatására, mivel „csaknem valamennyien nagymérvben sújtattak."[547] December végéig mintegy kétszáz forintnyi segélyt küldtek az egri károsultak részére.[548]

Az 1880-as években Rauchmaul Károly vezetése alatt csendesen építkezett az Általános Munkásbetegsegélyező és Rokkantpénztár, mely központi szervezetének jubileumi 10. közgyűlésén egri küldöttség is jelen volt.[549] Az egri fiókpénztár szép lassan integrálódott az helyi egyesületi életbe is és ebben a helyi hatóságok sem akadályozták. A kiegyezést követően gombamód szaporodó egyesületek alapszabályukat a helyi hatóságon keresztül terjesztették fel a belügyminisztériumhoz láttamozásra.[550] A helyi elöljáróság véleményezhette ezeket az alapszabályokat, amit az egri fiókegylet esetében 1882-ben és 1885-ben is megtett, mielőtt azt továbbította volna.[551] Az 1880-as évek végétől kidolgozásra kerülő munkás beteg-, rokkant- és nyugdíjbiztosítással kapcsolatos rendelkezések hatásár azonban mérséklődött az érdeklődés a magánkezdeményezésként indult, azonban az ország legnagyobb biztosítójává váló általános

[543] 1883 szeptember 9-én például az „egri polgári ifjúság" az egylet javára adta elő Tárkányi Gyula „Rózsa Sándor" című drámáját. Eger, 1882. szeptember 6. 352.
[544] Eger, 1879. augusztus 24. 274-275. 1880-ban például 48 forint 90 krajcárnyi haszonnal tudta zárni az elmúlt évet. Eger, 1880. május 13. 156.
[545] 1877 júniusában például a szívbajban 24 évesen elhunyt Maszarek Erzsébet és a tüdővészben meghalt 19 éves Bornstein Róza részére utalt ki az egri fiókpénztár 30-30 forintot. Munkás-Heti Krónika, 1877. június 10. 4. 1880-ban pedig Zadányi Zsuzsi és Vitecz Ilona részére 3-3, míg Dudasek Klárának 2 forint születési járadékot fizetett a pénztár. Népszava, 1880. szeptember 19. 4.
[545] Eger, 1881. január 6. 7.
[546] Eger, 1881. január 6. 7.
[547] Népszava, 1878. szeptember 15. 4. Az árvíz Miskolcot is súlyosan érintette, azonban a felhívás szerint az ottani pénztártagokat károsodás nem érte. Ez részben igazolja Szabó Sándornak a tűzvédelem fontosságával kapcsolatos szavait, miszerint az egri ipari dolgozók jelentős része bírt az 1870-es években saját házzal. Lásd: HU-MNL-HVL-X.201.1.k. 184.
[548] Népszava, 1978. december 8. 4.
[549] Népszava, 1880. május 30. 36.
[550] Bezdán Sándor: A dualizmuskori egyesülettörténet forrásai. In: Nagy Tamás-Szegfű László (szerk.): Nem búcsúzom…Emlékkönyv Benda Kálmán Tiszteletére. Szeged, Generalia, 1994. 87.
[551] HU-MNL-HVL-V.72.a. 2871.3612/1882 és 8732/1884.

pénztár iránt. Az 1890 végén megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt szoros kapcsolatot ápolt a pénztárral, mely hivatalosan továbbra sem politikai szervezetként működött. Bár a közvélemény jelentős része a szocialista táborral azonosította, az 1890. augusztus 3-án megrendezett nyári mulatságon magas beosztású papi személyek és kanonokok is adakoztak az egri fiókpénztár javára.[552]

A Szabó féle általános pénztár mellett 1886-ban „Budapesti keresztény önsegélyző és fogyasztási szövetkezet igazgatósága" által aláírt fölhívások jelentek meg a városban. Az Eger című lap óvatosságra intette az egri polgárokat az ismeretlen szövetkezettől.[553] Egy héttel később Tömörössy István a budapesti székhelyű szervezett megbízottja személyesen jelent meg az újság szerkesztőségében.[554] Április közepére a szövetkezet egri fiókja már 81 tagot számlált, Csiky Sándor vezetésével pedig közgyűlést tartott az egri városházán.[555] A következő évi közgyűlésen az egri tagság megbotránkoztatásának adott hangot, mivel tudomására jutott, hogy a szövetkezet budapesti központjának elnöke, Zboray Béla országgyűlési képviselő szabadkőműves. Az egriek határozatot fogalmaztak meg, melyben az elnök menesztését kérték a központtól.[556] 1888-ra Csikyt az Egerbe visszatérő és főszékesegyházi hitszónokká kinevezett Vince Lajos váltotta az elnöki székben. Az ez egri önsegélyező és fogyasztási szövetkezet ekkor már saját fűszerkereskedővel és mészárossal bírt, akik a szövetkezet tagjait látták el kedvező árú élelmiszerekkel.[557]

[552] Szele Gábor egri segédpüspök 5, Begovcsevich Róbert püspök 2, Kozma Károly prépostkanonok és legényegyleti elnök 2, Törőcsik József prépostkanonok pedig szintén 2 forintot adományozott. Lásd Eger, 1890.augusztus 26. 271.
[553] Eger, 1886. február 2. 38.
[554] Eger, 1886. február 9. 46.
[555] Eger, 1886.április 13. 121.
[556] Eger, 1887. december 13. 398.
[557] Eger, 1888. május 15. 153-154.

IV. Munkásmozgalmi irányzatok és a szocializmus adaptációi 1890-től 1903-ig

IV.1. Szocializmus és munkáskérdés az Egri Főegyházmegye papságának irodalmi munkásságában a századforduló éveiben

A papság a munkáskérdés okozta problémát legfeljebb pasztorációs munkával és némely esetben segély alapítványok létesítésével próbálta enyhíteni.[558] Ezzel szemben az egyház számára kihívást jelentő szocialista ideológia terjedése többnyire a modernség okozta komplex válság egyik tünete volt, melyet az 1890-es évek végéig nem konkretizáltak, így ennek köszönhetően a katolikus publicisztikában még a századfordulót követően is a modernséggel szemben megfogalmazott kritikák egyik eleme volt. A modernség politikai, tudományos és gazdasági következményeivel való szembenézésre pedig a fiatal papokat is igyekeztek felkészíteni.[559]

Böhm János, az Egri Egyházmegyei Közlöny szerkesztője 1892-ben például többrészes cikksorozatban értekezett az általa „társadalmi kérdésnek" nevezett munkáskérdésről.[560] Böhmöt követően Kerekes Arvéd a „szabadgondolkodásról", Pigay István pedig a polgárosodásról közölt több részes sorozatot hasonló szellemiségben, mely jól mutatja, hogy munkáskérdés nyomán megjelenő szocializmust általánosságban a modernitás velejárójaként azonosították.[561] Ebbe a kategóriába sorolható Vass Imre „Régi igazságok-modern cselekedetek" című 1894-1895 folyamán közölt sorozata is.[562]

[558] A 19. század utolsó éveiben a legtöbb főpásztor, köztük Simor János esztergomi érsek és maga Samassa is alapítványokat hozott létre a szegények támogatása érdekében. Lásd: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1891. április 73-75.
[559] Politikai szempontból a demokratizmus, tudományos tekintetben a racionalizmus, míg a gazdaság esetén a kapitalizmus volt ennek a szembenézésnek három fő eleme egy 1897-es cikk írója szerint. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1897. november 16. 216-218.
[560] Lásd lejebb a 573. számú lábjegyzetet. Böhm cikksorozata után négy évvel Kerekes Arvéd már „munkás kérdés" címszó alatt jutott hasonló megállapításokra. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1895. november 1. 161-164; Uo. november 16. 172-174.
[561] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1892. május 16. 97-99; szeptember 16. 165-166; október 1. 173-174; október 16. 190-191; november 1. 199; november 16. 205-206.
[562] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1894. szeptember 16. 153-156; október 1. 167; október 16. 172-173; november 1. 180-181; Uo. 1895. február 16. 25-26; március 1. 33-35; március 16. 43-44; április 1. 53-54; május 1. 68-69

Mind a munkáskérdés megoldása, mind pedig a szocializmus visszaszorítása érdekében komoly elméleti és néhol gyakorlati munka indult meg a katolikus egyház részéről az Egri főegyházmegyében, azonban ez része volt annak a szellemi hadjáratnak is, melyben a modern tudományokat, művészeteket és életmódot kritizálták. Samassa József egri érsek 1890-es újévi szózatában arról értekezett, hogy a hit- és vallásellenesség eddig félrevezetés formájában megnyilvánulva csak az evangéliumi alapelveket támadta, azonban a század végéhez közeledve a tudományok és művészetek révén már a kereszténység fundamentumának tekinthető megváltástant is. A főpásztor szerint a papságnak ebben a helyzetben elsősorban az ima, valamint a nép „fáradhatatlan nevelése" a feladata. [563] Napra pontosan egy évvel később az Egri főegyházmegyei papság hivatalos lapjában tettek közzé egy részletes útmutatót arról, hogy a prédikációk alkalmával hogyan kezeljék a hívek között tapasztalható szegénység problémáját.[564] Az idők jele arra intette az egyházmegye szociálisan érzékenyebb papjait, hogy „a forrongó társadalmat az ige tüzével" kell megtisztítania. Úgy gondolták, hogy a papság a társadalmi rend szószólója és a lelki nyugalom orvosa, aki a terjedő forradalmi eszméknek csak a jó prédikációkkal tudja útját állni, aminek az alapja a minőségi egyházi szónoklati irodalom.[565] Világossá vált számukra a nyelv fontossága és tudatosították magukban, hogy a műveletlen hívekhez ne intézzenek túl bonyolult szónoklatokat.[566]

Az élő nyelv, a hívekkel történő személyes kommunikáció és prédikációk mellett források árulkodnak arról, hogy a 19. század utolsó évtizedére a dualista korszak népoktatást célzó törvényei beérni látszottak a hívek körében. Az analfabétizmus lecsökkent és egyre több munkás lett rendszeres olvasó, így a katolikus egyháznak hatással kellet lennie olvasási szokásaikra és lehetőleg megóvnia őket a vallásellenesnek minősített irodalomtól.[567] Pogonyi Bernát az Egri főegyházmegye területén 1898-ban fogott hozzá népkönyvtárak szervezéséhez, azaz a hívek részére vallásos könyveket ajánlott fel plébániák számára és erre buzdította paptársait is.[568] A szellemi-lelki gondozás mellett általános koncepciónak volt mondható, hogy

[563] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1890. január 16. 13-14.
[564] Egri Egyházmegyei Közlöny, 18901. január 16. 19-120.
[565] Lásd. többek között Végh Kálmán „A jópásztor' című cikkét a témában. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1896. január 1. 6-7; Uo. január 16. 11.; március 1. 35-36.
[566] Mindezt Török Kálmán „Egyházi szónoklati irodalmunk" című cikksorozatában foglalta össze: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1894. november 1. 183-184; Uo. 1894. november 16.; 191-192; 1894. december 1. 197-199. A közérthető kommunikáció melletti érvelés egyébként az 1840-es évektől az 1940-es jelen volt az egyházi sajtóban.
[567] Lásd. „A betű, mely öl" című cikket. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1898. február 16. 29-30.
[568] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1898. július 1. 119-121

a nép között aktívan tevékenykedjenek és jó példával járjanak elől.[569] Egerben 1907-re három ilyen plébániai központtal rendelkező népkönyvtárat tartottak számon: 1900-ban a Cifra, 1901-ben a Maklári-negyed, 1906-ban pedig a Földművelők téli olvasókörében alakultak ilyen könyvtárak általában pár száz darabos állománnyal.[570]

Mindennek része volt természetesen a közéletben és közügyekben való fokozottabb részvétel is. A szocialista veszélyre való feleszmélés jegyében az Egri Egyházmegyei Közlöny két részletben közölte a korszak híres katolikus prédikátorának, Augustino Da Montefeltronak (Montefeltrói Ágoston) „A munkás kérdésről" című elmélkedését. Ágoston atya ezen írásában úgy vélekedett, hogy a munkáskérdés megoldása jelenti a legnagyobb kérdést a korszakban Európának, ezt azonban politikusok, tudósok, írók, papok egyaránt igyekeznek kezelni. A szerző úgy gondolta, hogy rabszolgaság felszámolását a krisztusi megváltás kezdte megvalósítani és hogy a modern ipar nem hibás a kialakult állapotok miatt, mert az egyértelműen a kereszténységtől való elfordulás eredménye, mely újra rabszolgává tette a munkást, akinek a materializmus elnyomja szellemét.[571] Érdemes összevetni ezt az érvelést a német szociáldemokrácia egyik vezéralakjának, Karl Kautskynak a korban baloldali-progresszív körökben nagy népszerűségnek örvendő „A kereszténység eredete" című munkájában foglaltakkal. Kautsky ugyanis amellett érvelt, hogy ugyan az ókori Rómában élő rabszolgák alárendelt helyzetben voltak gazdáikkal szemben, de a két fél közötti viszony a hétköznapokban nem feltétlenül volt ellenséges, hiszen a rabszolgák a háztartás lakóival együtt éltek, gazdáikhoz akár baráti viszony is fűzhette őket. A felek közötti viszony, és ezzel a rabszolgák helyzete Kautsky szerint akkor romlott meg igazán, amikor a birodalom területszerzései következtében a családi gazdaságok már nem önellátásra vagy a helyi igények kielégítésére, hanem a birodalmi piacra kezdtek termelni. Kautsky szerint ezt az ókori imperialista és pre-kapitalista modellt végül átvették a középkori feudális államok és a katolikus egyház is.[572]

Az Egri főegyházmegye író papsága a munkáskérdés és a szocializmus veszélyével kapcsolatos elmélkedései bizonyára igazolást kaphattak XIII. Leó Pápa Rerum Novarum

[569] Farkas Zsigmond például 1902-ben közölte több részes cikksorozatát „Hygénia és klérus" címmel, melyben az „elhízott és sovány papok" számára közölt általános életmódtanácsokat azzal a céllal, hogy a papság az egészséges életmód tekintetében is jó példával járhasson elől. Lásd Egri Egyházmegyei Közlöny, 1902. február 16. 30-32; Uo. 1902. március 1. 42-44; március 16. 52; április 1. 58-60; április 16. 66-68; május 1. 74-74; május 16. 81-84; június 1. 92-93; július 1. 108-110; július 16. 117-118; augusztus 16. 154-155; szeptember 1. 165-166; szeptember 16. 175-175; október 16. 191-192; november 1. 199; december 1. 213-215; december 16. 222-224. Hasonló alapelveket fogalmazott meg a „Káromkodás, mint szokásos bűn" című 1903-ban megjelent cikk is.
[570] HU-EFL-AN Correspondent Ministeria 3512/1907
[571] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1890. június 1. 1. 131-133; Uo. június 16. 145-146.
[572] Kautsky, Karl: A kereszténység eredete…i.m. 31-57.

kezdetű enciklikájában, melyről 1891 augusztusa és októbere között négy részből álló cikksorozatban értekezett a teológus-nyelvész Böhm János. Böhm több ponton is a magyar történelmi kontinuitásba helyezte a munkások helyzetéről szóló enciklikát, mellyel mintha a mindenkori magyar keresztény állam szociális igazságérzetét akarta volna igazolni. A cikksorozat első részében például arról írt, hogy a pápa által is támogatott kötelező vasárnapi munkaszünetet hazánkban már Szent István és Szent László királyok megelőlegezték, hiszen ezek az uralkodók rendelkeztek a vasárnapi kötelező szentmise látogatásról.[573]

Az Egri Egyházmegyei Közlöny főszerkesztőjeként is tevékenykedő Böhmöt annyira megihlette a Rerum Novarum szellemisége, hogy a következő év első felében „Társadalmi kérdés" címmel indított cikksorozatot, melynek első darabja a munkát és a munkáskérdést helyezte az európai keresztény civilizáció kontextusába. A szerző végkövetkeztetése, hogy „Miként régente a rabszolgatelepek: épp úgy ma a különféle gép- és gyártelepek oly vetélytársai a kézműveseknek, melyekkel nem bír versenyezni."[574]

Szintén sajátosan értelmezte az enciklika sztrájkról szóló tézisét a Rerum Novarum másik ismertetője, Párvy Sándor is. Az érseki irodát igazgató, nem sokkal később kanonokká kinevezett, majd 1903-tól szepesi püspöki címet birtokló Párvy a Katolikus Szemle 1891 őszén megjelent számában úgy vélte, hogy a munkáskérdést illetően az állam kötelességének „(…) Ki kell terjednie az önkényes munkaszünetelések meggátlására, mert ezek nemcsak a munkaadókat és munkásokat károsítják, de a közjóra is ártalmasak, s a közbékét veszélyeztetik; tehát az állam jogsegélyét hívják ki."[575]

---

[573] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1891. augusztus 16. 189-190; szeptember 1. 205-208; szeptember 11. 220-224; október 1. 229-231.

[574] Böhm János úgy vélte, „A társadalmi kérdés nem vitás-elméleti, bölcseleti kérdés: a társadalmi kérdés az emberiség életkérdése (…) Hogy emberek éheznek, mikor nem dolgoznak, azt természetesnek találjuk, de hogy akkor is éhezzenek, mikor dolgoznak, ez talány. Hogy az emberek éheznek és fáznak, mikor nincs kenyér és gyapjú: érthető, de hogy akkor is éhezzenek és fázzanak, mikor kenyér és gyapjú túlbőségben van, ez talány. Hogy a kézművesnek nem akad munkája, mikor kevés az ember és kevés a szükséglet: érthető, de hogy nem talál munkát midőn nagyon sok az ember és sokféle a szükséglet, ez talány. Aki helyesen megfejti ezen talányokat, megoldja a társadalmi kérdést." Ugyanakkor azt is kikötötte, hogy a társadalmi kérdés azzal foglalkozik, hogy „mint kellene az emberi társadalmat szervezni és berendezni, hogy ne zavartatnék nyugodt fejlődése folyamában felforgató elemek romboló kitöréseitől" Egri Egyházmegyei Közlöny, 1892. január 1. 3-4. A sorozat többi cikkében a munkanélküliség problémáját, a munkások szellemi jólétének fontosságát részletezte. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1892. február 1. 25-27. Uo. február 16. 37-38. Végül, a május 1-re időzített záró fejezetben egy szimbolikus történetet közölt, mint egy „adalékként a társadalmi kérdéshez". Ebben egy helyi munkás a fárasztó munkanap után hazaérve elolvas egy szocialista röpiratot, melynek hatására indulatos lesz és szegény sorsa miatt a katolikus egyházat kezdi káromolni. „Bosszantó öt gyermekét" és a munkától szintén elcsigázott feleségét otthon hagyva elindul a városba, hogy lenyugodjon. A legfontosabb egyházi intézményeket (székesegyház, kórház, árvaház stb.) körbejárja és megtapasztalja a katolikus egyház jótékony tevékenységét, melynek hatására a nap végére megenyhül és újra boldog családi életet él. Uo. 1892. május 1. 89-91.

[575] Párvy Sándor: XIII. Leo pápa és a munkásügy. Katolikus Szemle 1891/4. 504. Párvy szavaiból így az tükröződik, hogy az államnak a sztrájkokat meg kell akadályozni, miközben a Rerum Novarumban az állam munkások és munkaadók közötti közvetítő szerepét tölti be. XIII. Leó pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (Rerum Novarum)…i.m. 19.

A következő néhány évben a szocializmus problematikája és a munkáskérdés átmenetileg kikerült ez egri íróapok érdeklődésének homlokteréből, annak ellenére, hogy az Eger és Gyöngyös között található településeken többször a vallásos falusi lakosság kollektívan egyházi előljárók ellen fordult. 1889-ben Kompolton, 1892. agusztus 20-án pedig a detki hívek léptek fel plébánosuk ellen. Utóbbiak 1893 janurájában az Eger és Vidéke című lap szerint a szentmisén „foglalták el a templomot".[576]

Ugyanezekben az években az egyházpolitikai reformok miatt fellángoló viták az egész katolikus közvéleményt hatásuk alá vonták.[577] A polgári anyakönyvezés és a kötelező polgári házasság törvényi előírása az utolsó cseppet jelentette a politizáló hívek azon poharában, melyben a dualizmuskori liberális kormányzati politika által szerzett sérelmek gyűltek és amely — kiegészülve a katolikusokat fokozott társadalmi szerepvállalásra ösztönző főpásztori iránymutatásokkal — életre hívta a katolikus politika legfontosabb érdekképviseleti fórumát, a Néppártot. Az egyházpolitikai reformok körül fellángolt indulatok a hívek szélesebb körét is ösztönözte, hogy a modernkor eszközeit kihasználva (többek között például a modern sajtót[578]) tömegdemonstrációk keretében elveikért kiálljanak és erejüket reprezentálják.[579] Ez utóbbit voltak hivatottak ellátni az 1894-től megrendezésre kerülő katolikus nagygyűlések. Az első ilyen országos összejövetelt megelőzően egri értelmiségiek szerkesztettek egy nyilatkozatot az egyházpolitikai javaslatok ellen, melyet a városban több százan aláírtak, majd be is nyújtottak a nagygyűlés szervezőinek.[580] Bár a nagygyűlést a már említett törvényjavaslatok elleni tiltakozás határozta meg leginkább, a legfontosabb társadalompolitikai kérdések itt is megjelentek, beleértve az agrárproletariátus, a cselédek és az ipari munkásság felkarolásának fontosságát, valamint a nyomukban jelentkező munkásmozgalmak kezelését.[581]

A gyűlésekhez szorosan köthető és a néppárt szervezésében is élenjáró katolikus, agrárius arisztokrácia ekkor már értesült az alföldön szerveződő szocialista irányultságú mozgalmakról, melyek pár hónappal később Szántó-Kovács Jánosnak és a viharsaroki

[576] Eger és Vidéke, 1892. június 28. Detki és siroki eseményeket követően Misóczki Lajos szerint „Heves megyében vallási köntösben fellépő népi ellenállásra többé nem került sor". Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 14-15.
[577] Az egyházközeli Egri Hiradó szoros összefüggést talált a két kérdés között: „Polgári házasság! (…) a recepció csak a proletároknak fog kedvezni" Egri Hiradó, 1894. január 9. 1. Egy másik helyen a lap úgy próbálta az új házassági eljárás veszélyét érzékeltetni az egriek számára, hogy „a polgári házasság, olyan mint a filoxéra" Uo. 1894. március 6.3.
[578] Bővebben: Klestenitz Tibor: A sajtószabadság kérdése a katolikus és a protestáns nyilvánosságban, 1867–1918. In. Uő: Fejezetek az egyházi sajtó történetéből…i.m. 13-14.
[579] Bővebben: Salacz Gábor: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában…i.m. 89-100.
[580] Egri Hiradó, 1894. január 13. 4.
[581] Részletesen: Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. 46-51.

szegényparaszti mozgalomnak a színrelépését eredményezték. A Szántó-Kovács féle, majd annak nyomán jelentkező agrárszocialista mozgalmak követelései elsősorban a hazai nagybirtokrendszer és az igazságtalan földbirtokviszonyokkal való szembenállásra voltak visszavezethetők, így a tömegpolitizálásban érvényesülni próbáló katolikus arisztokraták, úgymint a gróf Zichyek, Apponyi Albert vagy épp Károlyi Sándor is többszörösen érintettek voltak a témában. Talán ennek az érintettségnek is betudható, hogy az agrárszocializmus okozta válság kezelésére a nagygyűlések szónokai a jól bevált önsegélyezés speciális változatát, a keresztény szövetkezeti eszmék terjesztését találták legalkalmasabbnak.[582] A keresztény fogyasztási szövetkezetek a századforduló éveiben már komoly népszerűségnek örvendtek, ugyanakkor főbb szószólói nem mulasztották el a szociáldemokraták tömegeket elidegenítő tevékenységét megjelölni az esetleges kudarcok hátterében. Miután több magas rangú egyházi vezetőt megkeresetek bizonyos szakminisztériumok azzal a céllal, hogy egyházmegyéjük területén népszerűsítsék a szövetkezeti mozgalmat,[583] felmerült az 1900. évi nagygyűlésen, hogy komolyabb együttműködést folytassanak az állami szövetkezetekkel, ezt azonban a jelenlévők hamar leszavazták.[584]

Ugyan a katolikus arisztokráciának kevésbé, de a középosztálybeli csoportoknak annál inkább volt érintettsége a szociális problémák egyik speciális formájában, az úgynevezett „cselédkérdésben". A témát az 1901-es nagygyűlésen tárgyalták részletesen és arra a következtetésre jutottak, hogy a problémát a vallásos egyesületekkel és első sorban a megfelelő és körültekintő cselédközvetítéssel lehet legjobban orvosolni. Protestáns részről 1894-től már működött egy egyesület a fővárosban, melynek világi megfelelője a szintén 1894-ben megalakult Márta Egyesület volt. A munkaközvetítés mellett igyekeztek a cselédsorssal járó rossz anyagi körülmények és kiszolgáltatottság miatt fellendülő prostitúciót is visszaszorítani a nagyvárosok polgári háztartásaiba szegődő fiatal lányok körében.[585]

Az első gyűléseken még fokozott óvatosság jellemezte a jelenlévő szónokokat a munkáskérdés és főként a szocializmust illetően. A magyar Katolikus Egyház legmagasabb

[582] A koncepció legsikeresebb képviselője gróf Károlyi Sándor volt, aki 1898-ban hozta létre a később több évtizedig fennálló Hangya fogyasztási szövetkezetet. Köszönhetően annak, hogy Károlyi interkonfesszionális alapon helyet biztosított protestánsoknak is a szövetkezetben, valamint Zichy Nándorral kialakult személyes ellentétei miatt szembe került a Néppárttal. A Hangyára válaszul a Zichyek szintén 1898-ban alapították meg az eleinte ugyancsak sikeres, de rövidebb életű Keresztény Szövetkezetek Országos Központját. Bővebben: Anka László: Károlyi Sándor, az agráriusok vezére. Valóság 2006/11. 24-25.

[583] A földművelésügyi minisztérium az Országos Gazdasági Munkás és Cselédpénztár, a pénzügyminiszter pedig a központi hitelszövetkezet részére kért támogatást. HU-EFL-AN Correspondent Ministeria 6448/1898; 5955/1900; 6107/1900. Egy évtizeddel később maga Vaszary Kolos hercegprímás kérte az egri érseket, hogy papságát buzdítsa a falusi szövetkezetekben való részvételre. Uo. 136/1911.

[584] Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések…i.m. 122-126.

[585] Uo. 139-140. ill. Gyáni Gábor: Család, háztartás és városi cselédség…i.m.

szerve, a magyar püspöki kar XIII. Leó pápa 1891-es szociális enciklikáját inkább közönnyel, mintsem lelkesedéssel fogadta, és az 1894-es első nagygyűlés alkalmával sem engedélyezte, hogy a kereszténységszocializmussal kapcsolatos előadás elhangozzon.[586] A szociáldemokráciát feltartóztató keresztény munkásmozgalom első nagy adaptálója, Prohászka Ottokár ugyan már az 1893-as komáromi beszédében kifejtette, hogy a tömeges elszegényedés kedvez a szocializmusnak, és hogy az eszme iránt rokonszenvezők követelései jogosnak tekinthetők, azonban annak vallástalan fajtája helyett szerinte meg kell szervezni a hazai kereszténységszocializmust.[587] Prohászka gondolataival szinkronban lévő nézeteit a hazai kereszténységszocializmus másik nagy alakja, Giesswein Sándor csak az 1900. évi katolikus nagygyűlésen ismertethette. Beszédében elsősorban a vasárnapi munkaszünet, azaz az „ipari munka vasárnapi szüneteltetéséről" szóló 1891. évi XIII. törvénycikk betartásának fontosságát hangsúlyozta, mely Gisswein szerint az első és legfontosabb lépés a munkások vallásgyakorlásának biztosítása, és így a felforgató eszméktől történő megóvása felé. Másik fő javaslata a keresztény munkásegyesületek megalakítására vonatkozott. A következő évben megtartott nagygyűlésen azt javasolta, hogy a német példát követve ezeket a munkásegyesületeket különítsék el a legényegyletektől, mellyel a jelenlévők túlnyomó része egyetértett. Bár Giesswein programja nyilvánosságot kapott, a katolikus közvélemény továbbra is tartózkodó volt kereszténységszocialista nézeteivel szemben.[588]

Az Egri Egyházmegyei Közlöny 1894. január 1-i számában jelent meg felhívás az első katolikus nagygyűlésen való részvételre.[589] Az egy hónappal később megjelent tudósításban közölték a gyűlésen meghozott határozatokat, melyek szerint az igaz magyar katolikusnak kötelessége „hitét a közéletben is vállalni (…) Ezért kiki tőle telhetőleg a katolikus egyleti élet előmozdítására törekedjék, katholikus ifjúsági, katolikus legény- és munkásegyletekben és katolikus körökben részt vegyen (…)."[590] Az idézetben felsorolt szerveződési formák, elsősorban katolikus körök feladata volt „a katolikus lakosság állandó szervezettségben tartása, bármely akcióra mozgósíthatósága."[591]

Két héttel később a kereszténységszocializmus jelentős hazai teoretikusává váló fiatal Csepela Lajos hosszabb útmutatót közölt arról, hogy miként is kell a gyakorlatban katolikus

[586] Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések ... i.m. 132.
[587] Klestenitz Tibor: Prohászka Ottokár a komáromi és a pozsonyi katolikus nagygyűlésen. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka-tanulmányok. 2009-2012. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2012. 84-90.
[588] Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések…i.m. 132-133.
[589] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1894. január 1. 8.
[590] Egri Egyházmegyei Közlöny. 1894. február 1. 19-20.
[591] Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. Történelmi Szemle 1977/2. 179.

köröket alapítani.[592] Másfél évvel később „Alakítsunk szt. Család Társulatot!" címmel jelent meg felhívás, mely szerint „az egyháznak örök dicsősége, hogy minden társadalmi bajra azonnal készen van nála az orvosság is. Ilyen orvosszer az a valóban keresztény szociális szövetkezet, a szt. Család Társulat is (…)"[593]A források azonban arról árulkodnak, hogy a felhívás ellenére a társulatok szervezése eredménytelen lett.[594]

A szocializmus és a munkáskérdés reális helyzetértékeléséig így még több évnek el kellett telnie. Addig azonban olyan publicisztikák is napvilágot láttak, melyek igencsak híján voltak a higgadt hozzáállásnak. Az egyházzal szemben álló szocializmus terjedéséért például a szabadkőművességet, a liberalizmusból származó vallásszabadságot, az ultramontánizmust, és elsősorban a zsidóságot tette meg felelősnek a „Sziliczei" előnevét írói álnévnek használó Várady Gyula 1895-ben közölt „Jelszavak" című cikksorozatában.[595] Várady miután sorra vette a „felelősöket" és ismertette a legfontosabb szocialista szerzők vallással kapcsolatos nézeteit — elsősorban Lassalleét, Marxét és az anarchista Bakunyinét — arra a következtetésre jutott, hogy az általa vizionált totális támadást a krisztusi tanok ellen csakis valamennyi keresztény felekezet egyesülésével lehet kivédeni.[596] Várady interkonfesszionális javaslata egyaránt jelenthette a szocializmus fenyegetése elleni közös politikai fellépést egy keresztény egységfront képében, vagy pedig egy meglehetősen irracionális és valószínűtlen vallási uniót, melyben a protestáns felekezetek visszatérnek a katolikus egyház fennhatósága alá. Bármelyikre is gondolt a szerző, egy évvel később a századforduló éveiben irodalomtörténeti kutatásaival nagy hírnévre szert tevő[597] Huttkay Lipót bizonygatta „Az anyaszentegyházon kívül nincs üdvösség" című cikksorozatában a katolikusok elsőbbségét.[598] Huttkay Rousseuból kiindulva vette sorba az antiklerikális és szocialista gondolkodókat, az 1901-es katolikus nagygyűlésen pedig a szociális kérdés tárgyában tartott beszédében fejtette ki, hogy míg a 19.

[592] Egri Egyházmegyei Közlöny. 1894. február 16.25-27.
[593] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1895. november 1. 164-165.
[594] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész… i.m. 25-26.
[595] Várady időskorára, mint nyugalmazott plébános a Debrecen környéki nemzetiszocialista és nyilaskeresztespártok fő ideológusává vált, és akinek többek között a „A sátán karmaiban. A zsidó világkérdés magyar vonatkozásai" című 1937-ben kiadott könyve a két világháború közötti antiszemita irodalom egyik közkedvelt darabjává vált. Több botrányt és fegyelmi ügyet követően 1897-ben megfosztották valamennyi pozíciójától, azonban plébánosként tovább működhetett a „kálvinista Rómában". Későbbi szélsőséges közéleti és antiszemita megnyilvánulásait nem kérték rajta számon. Lásd HU-EFL-AN Acta Personalia. 625.
[596] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1895. március 16. 41-43; Uo. 1895. április 1. 49-51; április 16. 57-59; május 1. 65-68; június 1. 81-84.
[597] Huttkay 1905-ben közölt, Mikes Kelemen törökországi leveleiről szóló tanulmánya a századfordulós Rákóczi-kultusz egyik meghatározó darabja lett. A tanulmány korabeli ismertsége megközelítette Szekfű Gyula 1913-as botránykönyvét a „Száműzött Rákóczit". Lásd: Huttkay Lipót: Mikes Kelemen törökországi levelei. Az Egri Érsekmegyei Könyvtár eredeti kézirat kincseiből. Eger, 1905.
[598] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1896. február 1. 21-23; Uo. 1896. február 16. 29-30; március 1. 36-38; március 16. 45.

század vezéreszméje a liberalizmus, addig a 20. századé a szocializmus lesz, így elkerülhetetlenül szükség van annak keresztényi adaptálására és széleskörű propagálására.[599]

A vádaskodás helyébe lépő valós helyzetfelismerést csak úgy, mint a katolikus nagybirtokosok esetében, a papságnál is az aratósztrájkok és agrárszocialista mozgalmak hozták el. Az első igazán jelentős munka ebből a szempontból a cseh származású Jan Dvoreczky által összeállított, „Krisztus keresztje és a vörös szocializmus" című könyv volt.[600] A könyv harminc darab májusi prédikációt tartalmaz a társadalmi kérdés témaköréből. A reformáció korabeli hitvita irodalomhoz hasonlóan harminc szocialista tézist cáfol az anyaszentegyház elvei szerint. A fordítást az Egri egyházmegyében szolgáló Huszka Endre végezte el. Huszkát 1895-ben a diósgyőri vasgyár közelében fekvő Hámor település plébánosává nevezték ki.[601] A munkások között szolgálatot teljesítő plébános ekkora már minden bizonnyal ismerte a szocialisták agitációja nyomán környezetében is gyökeret vert szocialista tanokat. Pontos információk ugyan nem állnak arról rendelkezésre, hogy Dvoreczky cseh nyelven írt művével mikor és milyen módon került kapcsolatba, azonban a magyar fordítással 1898 őszére elkészült. Feltehetően a mű témájának érzékeny jellege miatt az egyházmegyei hivatal előzetes ellenőrzéshez és a csehországi kiadó engedélyéhez kötötte a magyar kiadást.[602] Huszka fordításának és a mű tartalmának ellenőrzését Zsasskovsky József apát-kanonokra bízták, aki 71 javítandó részt jelölt meg Huszka fordításában. Zsasskovsky elsősorban az olvasók értelmezését megkönnyítő javaslatokat tett, melyeket megküldött az egyházmegyei hivatal részére is. Levelének bevezetőjében a mű tartalmát és mondanivalóját összefoglalva úgy vélekedett, hogy „Magyarországban két rendbeli szocializmussal találkozunk: egyik a fővárosban s általában a gyártelepeken jelentkezik; a másik az agrár szocializmus, az alföldi rónaságon. Csehországban a gyáripar igen ki levén fejlődve. Dvoreczky jelen májusi beszédeiben a hazájában elterjedt nemzetközi munkás szocializmussal foglalkozik, ennek fejtegeti elveit, melyekre szerintük a jövő társadalmának kellene építtetnie, s velük szembeállítja a keresztény hitben és a tízparancsolatokban foglalt örök elveket, mint a

[599] Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések…i.m. 121. Huttkay megállapítása a 20. század vezéreszméjéről már az Egri Főegyházmegyei Közlönyben 1895 folyamán közölt „Probléma- Általában és különösen" című cikksorozatában is előkerül. Lásd. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1895. június 16. 89-91; Uo. 1895. július 1. 97-99; július 16. 105-107; augusztus 1. 113-115; augusztus 16. 121-124; szeptember 1. 129-131.
[600] Dvoreczky János (szerk.): Krisztus keresztje és a vörös szocializmus. Eger, Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1898.
[601] Az Egri Főegyházmegye Sematizmusa. Eger, 1896. 35.
[602] HU-EFL-AN Acta Personalia. 452. 820/1898. Huszka levele alapján az eredeti mű kiadásáért a „brünni bencések" feleltek, akiktől engedélyt kapott a fordításra és kiadásra, azonban ennek írásos, eredeti példánya nem található Huszka személyi anyagában.

keresztény társadalom alapjait, melyektől eltérvén az emberek hozták létre azt a szociális nyomort, melyből utópiák által vélik és remélik az emberiséget kigyógyítani."[603]

Dvoreczky művének magyarországi mikrotörténete szempontjából is fontos az agrárszocializmus és a nagyipari munkásság ilyen jellegű mozgalmainak megkülönböztetése. Magyarországon az 1890-es években dél-alföldi területekről induló agrárszocialista mozgalom az évtized végére ugyanis az Egri főegyházmegye déli területeit is elérte. A néhol uradalmak és kastélyok kifosztása, valamint anarchisztikus megmozdulások formájában testet öltő agrárszocializmus arra kényszerítette a világi és egyházi köröket, hogy megkongassák a vészharangot. Ez utóbbiakat azért is ejthette kétségbe a jelenség, mert az újtípusú parasztmozgalmak az erőszakos cselekmények ellenére inkább szekta jellegű, zárt csoportokként működtek, akik a vallásos hitgyakorlásra emlékeztető rítusokat és szimbólumokat használtak.[604]

A szociáldemokrata és agrárszocialista térnyerés hatására az egyházmegye papsága egyre többször fordult a munkáskérdés nyomán fellépő problémákhoz. A téma helyi szakértőjének számító Kerekes Arvéd 1896-ban „Az egyház és a munkás" című háromrészes sorozatában ismertette a katolikus egyház kiemelkedő alakjainak (Kolpingnak, Kettelernek és XIII. Leó pápának) kereszténységszociális megnyilvánulásait, valamint sorra vette a kontinens országaiban tapasztalható munkásviszonyokat. Magyarország tekintetében a mezőgazdaságból élő társadalmi csoportok válságáról még hallgatott, ugyanakkor megállapította, hogy itthon „(…) a munkás ellensége a zsidó. Igaz, hogy az iparosok felének és a mezőgazdaságnál alkalmazottak negyedrészének ő fizeti a munkadíjakat, de mit sem tesz sorsuk javítására, avagy állapotuk tűrhetővé tételére."[605] Mintegy félévvel később megjelent cikkében azonban már nem nevesítette ilyen módon a „munkás ellenségét", viszont felemelte szavát a munkás és munkaadó közötti béke helyreállítása érdekében.[606] Kerekes írásaiban nagyon részletesen és sötéten írja le a munkások kiszolgáltatottságát és munkadójukhoz fűződő viszonyát. Épp ezért figyelemre méltóak 1897-ben „Boldog gyári munkások" címmel megjelent írásai, melyek

[603] HU-EFL-AN Acta Personalia. 452. 4029/1898.
[604] Hanák Péter: Az agrárszocialista mozgalom mentalitása és szimbólumai. In: Uő: A kert és a műhely…i.m. 204-222.
[605] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1896. június 16. 93. A sorozat többi részeit lásd. Uo. 1896. május 1. 67-68; június 1. 85-86. Hasonló véleményen volt az egyházközeli Egri Hiradó is, mely a megállapítást konkrétan az alföldi állapotokra vonatkoztatta. Az újság megjelölte „a főbűnöst a kapzsi bérlő személyében, aki hogy minél nagyobb haszonnal zárja le évi számadását, oly feltételeket szab az arató nép elé, melyek mellett a megélhetést nem biztosíthatják azok maguknak és családjaiknak, vagy oly üzleteket köt velük (…) hogy mire az aratásnak vége van, az a munkás örül, ha maga elszabadulhat munkája színhelyéről, nemhogy nyári keresményét haza vinné." Egri Hiradó, 1897, június 15. 1
[606] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1896. november 1. 163-166.

lényegében a francia katolikus gyapjúfonóüzem tulajdonos, Leo Harmel „A munkaadó katekizmusa" című munkáját ismertetik. Kerekes ebből azt a következtetést vonta le, hogy Harmel munkásai egytől-egyig elégedettek körülményeikkel, munkaadójukhoz fűződő viszonyuk pedig harmonikus.[607]

A munkáskérdés és a szocializmus vonatkozásában nem csak gazdasági szempontok ösztönözték a papságot, hogy felszólaljanak, hanem sok tekintetben ezt szorgalmazta a dualista politikai rendszer is. A kiegyezés harmincadik évfordulóján a milleneumi ünnepségek árnyékában megtartott 1897-es választásokat különösen is agresszív kampány és korteskedés előzte meg, mely során főleg ellenzéki oldalról a közbeszédben is tematizálódott a választási rendszer igazságtalansága. A téma kapcsán maga Samassa József egri főpásztor szólalt meg az 1897. április 8-án tartott főrendiházi ülésen. Kijelentette, hogy „a munkáskérdésnek nem csak anyagi, de főleg vallás erkölcsi oldala van" és hogy a hatályos választási rendszer igazságtalanságaiból eredő feszültség lényegében a választójogért leghangosabban küzdő szociáldemokráciának kedvez. Ugyanakkor az érsek tartózkodott attól, hogy választójogot követeljen a munkásság számára. Ezzel szemben — az 1884-es polgári házasságkötéssel kapcsolatos szónoklatához hasonlóan — a liberális kormányzati politikát ostorozta, melynek szabadelvűsége csak tovább szítja a vallásellenes szocialista mozgalmakat.[608]

1897-re tehát az agrárszocialista mozgalom tevékenysége a helyi papságot is élénken foglalkoztatta. Samassa érsek áprilisi főrendiházi beszéde után mintegy félévvel a Tiszántúli evangélikus és református egyházkerületek püspökei, illetve a munkácsi görögkatolikus megyéspüspök közös körlevelet adott ki az agrárszocialisták mozgalmainak megfékezése céljából.[609]

Ugyancsak visszhangot keltett Samassa érsek 1898 januárjában elhangzott újévi beszéde is, melyben az osztálykülönbségek tarthatatlan meglétére hívta fel a figyelmet.[610] 1899 novemberében kiadott körlevelében azonban továbbra is hangsúlyozta, hogy a szocialisták, mint mai eretnekek nem hisznek Krisztus istenségében, és „(…) azzal a — mondhatni —

[607] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1897. március 16. 50-52; Uo. 1897. április 1. 64-65; április 16. 75-77. Harmel Vad es Bois-i üzemében megvalósuló kereszténységszociális alapú munkaszervezetről lásd. Coffey, Joan L.: French Labor Law and the Christian Corporation at Val des Bois, 1840-1914. Historical Reflections 1994/20. 125-140.
[608] Egri Hiradó, 1897. április 10. 1-5. Az érsek beszédét a Pesti Napló meglehetősen kritikus éllel közölte. Liberális alapon elutasította, hogy a munkások olyan rosszul élnének, mint ahogy azt Samassa lefestette és kétségbe vonta a választójog fontosságát, melyeknek megadása Angliában sem elégítette ki a munkásmozgalmak követeléseit. Pesti Napló, 1897. április 9. 1-2. A Pesti Napló cikkére nem sokkal később az Egri Hiradó is reagált, melyben azt bizonygatta, hogy a fővárosi lap munkatársai nem értették meg az érsek fő mondanivalóját, mely a vallás fontosságára utalt. Egri Hiradó, 1897. április 13. 1-2.
[609] Gabona Béla: A magyar agrármunkás mozgalom története 1890-1900. Budapest, Attila Nyomda Rt., 1934. 57.
[610] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1898. január 16. 9-11.

szentségtörő tisztelettel becstelenítik meg Krisztust, hogy erkölcsi tanait a szocializmus és kommunizmus végzetes elveinek igazolására ferdítik el."[611]

A választójog és az osztálykülönbségek elismerése ellenére az antiklerikális szocialista irányzatok továbbra is elítélendők voltak a katolikus papság körében. Ugyanakkor mindezen megnyilvánulásoknak köszönhetően 1898-1899 fordulóján az egri egyházi sajtóban is megjelent a kereszténydemokrácia jelszava, mely a szocializmust ellensúlyozni hivatott keresztényszocializmushoz hasonlóan egyszerre jelentett alternatívát a szociális és a liberális demokráciára.[612] A kereszténydemokrácia fogalmát a helyi szűkebb közvéleménybe beemelő Kerekes Arvéd a század utolsó éveiben már nem tartózkodott a keresztényszocializmust sem nevén nevezni és a sokszor parttalan elméleti fejtegetések után definiálni. „A társadalmi megújhodás" című cikkében abból — a már egyébként korábban is előszeretettel fejtegetett gondolatmenetből— indult ki, hogy a kereszténység ezidáig minden őt ért kihívást jól tudott adaptálni. Elmondása szerint „(…) csakis az emberiség polgáriasítása akadályozta meg a világ visszaesését a legborzasztóbb barbárságba" és ennek az alkalmazkodóképességnek kell megvalósulnia a keresztényszocializmus esetében is, mely egyébként szerinte már a kora középkori kereszténység körében is létezett, csak nem illették ezzel a megnevezéssel. Kerekes gyakorlati útmutatása szerint „a helyi egyházi hatóságoknak befolyást kell szereznie a községi igazgatásban, hogy a szegények lakásviszonyaira nézve üdvös intézkedések foganatosítását keresztül vigye." A lakhatási válsággal kapcsolatban kiemelte a falusi lakosság és az öregek helyzetét, akiket szerinte nem csak a világi elit, hanem az egyház is elhanyagolt. Ennek kapcsán pedig úgy vélte, hogy az volna legjobb, „(…) ha egy segítő alap létesülne, mely a munkaadók és munkások hozzájárulásával keletkeznék és melyből az elaggot vagy munkaképtelenné vált munkás hetenként vagy hónaponként meghatározott összegű járulékkal segélyeztetnék."[613]

A Kerekes által felvázolt társadalompolitika megvalósításában ezekben az években a hivatalosan politikamentes katolikus körökre, a katolikusok társadalmi szervezkedésének legegyszerűbb formájára támaszkodhattak volna.[614] A századforduló éveiben egy általánosnak mondható katolikus társadalomszervezési mozgalom kezdett kibontakozni, mely az élet számos területén egyesületek alapításával igyekezett világnézeti alapon a polgári társadalomba integrálódó híveket. A sokféleség ellenére keresztényszocialista alapon szerveződő

[611] HU-EFL-AN. Circularis litterae 1899. XIII. 5532. sz.
[612] A fogalom Kerekes Arvéd „A kereszténydemokrácia értelme és célja" című publicisztikájában jelent meg először. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1898. december 16. 236-237; Uo. 1899. január 1.7-8; január 16. 11-12.
[613] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1899. május 16. 80-81.
[614] Diós István - Viczián János (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon 2. Bor-Éhe. Budapest, Szent István Társulat, 1996. 528.

munkásegyesületek meglehetősen sokáig, 1903-ig nem jöttek létre és — mint ahogy a katolikus nagygyűlésen hozott határozatokból is kiderült — a legényegyleti mozgalmat is igyekeztek elválasztani attól. Ennek ellenére a 20. század beköszöntével olyan új szervezetek jelentek meg főleg a városi értelmiség és egyetemi ifjúság körében, melyek személyi vagy ideológiai átfedések mentén kapcsolódtak a különböző munkásmozgalmi irányzatokhoz. Ilyen volt többek között a katolikus írókat és hírlapírókat tömörítő Országos Pázmány Egyesület, mely az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesülettel ápolt szoros, „testvéri" kapcsolatot olyannyira, hogy 1902-ben az O.P.E. Egerben tartotta soron következő éves választmányi gyűlését. Az eseményen képviseltette magát a jogakadémiai ifjúságból szerveződő „Dobó-brigád" is.[615]

A katolikus egyetemi ifjúságnak 1888-tól már létezett szervezete az úgynevezett Szent Imre körök formájában, ennek azonban Egerben 1908-ig nem jött létre stabilabb képviselete.[616] Az egri jogakadémisták 1901. október 20-án tartott gyűlésükön deklarálták, hogy csatlakozni kívánnak a budapesti egyetemről indult diákszövetség megteremtését célzó kezdeményezéshez. Határoztak arról továbbá, hogy „mindenféle idegen süveg helyett sastollas magyar kucsmát" fognak hordani, valamint mindent megtesznek egy diákotthon létesítéséért, illetve hogy fogyasztási és hitelszövetkezetet is alakítanak.[617] Ekkoriban az egrihez hasonló nemzeti hagyományőrző, ugyanakkor erősen keresztény „brigádok" szerveződtek országszerte a felsőoktatásban tanuló hallgatóság körében, melynek hátterében a Budapesti Tudományegyetemen 1900-1901 folyamán lezajló úgynevezett „kereszt-ügy"[618] is meghúzódott. A botrány nyomán a keresztény egyetemi ifjúság körében már működő és új mozgalmak koncentrálódtak annak érdekében, hogy az állítólagos szabadkőműves, liberális és nem utolsó sorban zsidó befolyást visszaszorítsák. Az ügy visszhangja annyira áthatotta egyébként a korabeli közbeszédet, hogy 1900 augusztusában egy álhír is terjedni kezdett, miszerint Egerben valakik szánszándékkal rongálják meg az államcímeren található kereszteket.[619]

[615] A gyűlésről szóló részletes tudósítást lásd: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1902. június 1. 87-92.
[616] Hevesvármegyei Hírlap, 1909. október 31. 2;
[617] Egri Hiradó, 1901. október 22. 1-2.
[618] Az egyetem központi épületének lépcsőházában 1900. május 26-ra virradó éjjelén ismeretlenek leverték a kereszteket. A rongálásért elsősorban a zsidó hallgatókat tették felelőssé, miközben a Néppárt országos botránnyá duzzasztotta az ügyet. Csunderlik Péter: Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908-1919). Budapest, Napvilág, 2017. 93. Bővebben: Szabó Miklós: Az 1901-es egyetemi „kereszt-mozgalom". Történelmi Szemle, 1970/4. 483-516.
[619] Egri Hiradó, 1900. augusztus 28. 2-3. A lap egyébként óvva intett az ilyen jellegű álhírektől, mert ezek csak a helyi zsidó lakossággal való békés együttélést veszélyeztetik.

Az egyházközeli Egri Hiradó a kereszt-ügy kapcsán több alkalommal is felháborodottságtól fűtötten szémlezte a különböző budapesti liberális lapok cikkeit.[620] A Hiradó úgy vélekedett, hogy „Ez a következménye annak a liberális irányzatnak, melyből élősködnek a hatalom kezelői már évtizedek óta. Ez a következménye annak a felekezetnélküli állameszmének, mellyel annyira tetszelegnek maguknak a »modern felvilágosodottság bajnokai.«”[621] Az egri és heves vármegyei ellenzék legfőbb szócsövének tekinthető Hevesvármegyei Hírlap elítélte, hogy a kereszténység legfőbb jelképe politikai harcok martalékává vált, és amelyett kivittek „(…) templomból, a korteskedő nép közé, a korcsmába.” Az egyetemi hallgatóság kapcsolódó mozgalmairól pedig eképp vélekedett: „mit szóljunk arról a fiatalságról, amely most az egyetemfalai közé gyülekezik, amely a közfelfogás szerint az ifjúság színe, virága s most (…) valamint a múlt iskolai éven keresztül is vallás szerint méri szeretetét, gyűlöletét. A »hithű« katholikus gyűlöli az eretnekeket, a zsidót s egy táborba gyűl, hogy gyűlölködésének egyesült erővel nagyobb nyomatéka és súlya legyen, mire a másik párt szintén szervezkedik és az ifjúság nagyobb dicsőségére mind a két tábornak csak egy nagy és ideális czélja van, hogy egymáson túl tegyen a gyűlöletben.”[622]

Összegezve elmondható, hogy a 19 század utolsó és a 20. század első éveiben a katolikus egyház közéleti részvétele fokozódott. A kezdeti elméleti és sokszor sértettségből származó okfejtések után megkezdődött a katolikus társadalom megszervezésének gyakorlati munkája. Ennek a munkának hangsúlyos eleme volt a szegényebb sorsú, bérből és fizetésből élő társadalmi csoportok érdekeinek képviselete, mivel az egyházakkal szembenálló szociáldemokrata és az abból kiszakadó agrárszociálisták ekkorra már komoly sikereket értek el tömegbázisuk növelésében. A papság eszmélését mi sem mutatja jobban, hogy Párvy Sándor, az Egri főegyházmegye segédpüspöke 1903-ban személyesen látogatta meg azokat a mátrai falvakat, ahol a különböző szocialista csoportok sikerrel gyűjtöttek támogatókat. Párvy személyesen bérmálta meg a Katolikus Egyházba újonnon belépő fiatalokat és recski prédikációjában felhívta figyelmüket a rájuk leselkedő két legnagyobb veszélyre: a kivándorlásra és a szocializmusra.[623]

[620] Például: Egri Hiradó, 1901. március 30. 2-3.
[621] Egri Hiradó, 1900. június 2. 1.
[622] Hevesvármegyei Hírlap, 1900. szeptember 12. 1.
[623] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1903. június 16. 96-100.

IV.2. Világi reakciók és adminisztratív intézkedések

A 19. század utolsó évtizedeire az 1867-es kiegyezésen alapuló dualista berendezkedés megszilárdult, ugyanakkor a századforduló felé közeledve egyre több feszültség is felszínre tört benne. Politikai szempontból a közjogi helyzet és egyéb részkérdések (haderő, vámterület stb.) mentén húzódott a törésvonal a hagyományosan szabadelvű és függetlenségi tábor között, melyek mellett, újabb, az alkotmányosság kérdését meghaladni kívánó politikai csoportok tűntek fel. Ilyen volt elsőként az 1883-ban megalakult, de 1893-ra megszűnő még Országos Antiszemita Párt, majd az egyházpolitikai reformokra adott reakcióként a modern politikai katolicizmust meghonosító Néppárt, végül pedig a kilencvenes években párttá alakuló szociáldemokrata mozgalom. A Monarchia és benne a Magyar Királyság társadalmát is megosztották a többnemzetiségű lakosságban egyre inkább felszínre törő nacionalista érzelmek, valamint a gazdasági modernizáció és a feudális örökségek közötti ellentmondás, mely alapvetően táplálta a hazai munkásmozgalmi irányzatokat.[624]

IV.2.1. A munkásmozgalmi irányzatok és a városi polgárság

Érzékelve a munkáskérdésre adott liberális válaszok hatástalanságát a kormányzat szociálpolitikájában változás állt be és ezzel együtt az értelmiség és más elitcsoportok is csatlakoztak társadalmi kérdésekkel kapcsolatos megnyilvánulásaikkal és szocializmusmagyarázataikkal a munkás- és középosztálybeli hangadókhoz. Az 1890-es év folyamán mindkét tábor egy-egy képviselője megosztotta gondolatait az Eger című újságban. A tavasz folyamán „Egy iparos" aláírással jelent meg hosszabb cikk „A munkás-kérdés címmel". A szerző méltatta III. Vilmos német császár Bismarck kancellár leváltása után meghozott szociális intézkedéseit, ugyanakkor határozottan állította, hogy a németországi

[624] A dualizmus válságtüneteiről szóló elemzést először Hanák Péter próbálta meg szintézis formájában közreadni, aki a szocialista munkásmozgalomnak a monarchia egészére vonatkozó determinisztikus szerepét hangsúlyozta: „Az egyik új jelenség a proletariátus számszerű növekedése, osztállyá szerveződése, a szocialista munkáspártok megalakulása s a proletár osztályharc fellendülése volt. Ehhez kapcsolódott a nagytömegű agrárproletariátus küzdelme a kizsákmányolás, sok helyütt, mint pl. Magyarországon, a feudális maradványformákkal súlyosbított tőkés kizsákmányolás ellen. A proletár osztályharcot s a szocialista munkásmozgalmat — még ha figyelembe is vesszük a szociáldemokrata pártokban a századforduló idejére eluralkodott opportunista vezetés hibáit, a Monarchia fennmaradását igenlő politikáját, akkor is — a dualizmus rendszerét támadó, bomlasztó egyik leghatalmasabb erőnek tekinthetjük." Hanák Péter: A dualizmus válságának problémái a XIX. század végén. Történelmi Szemle, 1959/1-2. 74.

modellt Magyarországon bevezetni lehetetlen, „(…) hol a gyáripar úgyszólván még csak embriójában sínylődik". A szerző ezt követően a sztrájkokról és zavargásokról értekezve állapította meg, hogy „a munkásmozgalmak napjainkban, úgyszolván teljesen elvesztették amaz eredeti jellegüket és céljukat, melyek miatt keletkeztek, hanem a legvadabb és legveszedelmesebb szociális forradalmakká fajultak. A munkás-osztály feltolakodott vezérei ugyanis (…) a kommunizmus szolgálatába szegődve, minden vallási, erkölcsi, politikai s társadalmi rendet fenekestül felforgató eszméikkel és elveikkel szaturálták át meg át együgyű sorsosaikat, az egyszerű, tanulatlan munkásokat."[625]

Egy másik írásban az Egerben éppen megtelepedő, ügyvédi irodát nyitó és a város politikai-társadalmi életébe bekapcsolódó polgári értelmiségi Csutorás László nyilvánult meg. Csutorás, aki a századfordulót követően az egri keresztényszocialisták első számú világi vezetője lett, szintén méltatta Vilmos német császár szociális reformjait, azonban az ő kiindulópontja a nagy francia forradalom. Ebből kifolyólag pedig a politikai nemzet „negyedik osztálynak" tekintett munkásságot az egykori harmadik renddel állítja párhuzamba és követeléseit jogosnak tekinti. Ugyanakkor úgy gondolja, hogy a 18. század végi állapotokkal ellentétben az európai és magyar társadalmi berendezkedés a szabadság, egyenlőség, testvériség eszmei alapján már szilárdan áll. Szerinte a száz évvel korábbi állapotokhoz képest a társadalmon kívül rekedt csoportok számára meg van a lehetőség saját sorsukon javítani és a jóérzésű, művelt polgárság ebben támogatja is őket. Ugyanakkor elismeri, hogy a szilárd eszmei alap ellenére a társadalom valós, gyakorlati működésében a jelszavak nem valósulnak meg, így korrekciók szükségesek. A legfőbb probléma szerinte mégis az, hogy a munkások követeléseiket olyan eszmei/ideológiai tartalommal töltik meg, amelyek az egész társadalmi berendezkedést szüntetnék meg, így a szociáldemokrácia mindig kisebbségben fog maradni a jóérzésű és józan többséggel szemben. Ebből következik szerinte, hogy a társadalom többi osztálya csak akkor siet a munkásmozgalom segítségére céljainak megvalósításában, ha az feladja radikális programját. Sorait pozitívan zárja, mivel tudomása szerint ugyanazon év május 1-én a Budapesten szervezett ünnepségen a munkások visszautasították a radikális tanokat.[626]

Az ehhez hasonló szofisztikált vélemények ellenére gyakoriak voltak a felszínes érvelések is. Volt, hogy még a század utolsó éveiben is a gépeket tették felelőssé a

[625] Eger, 1890. április 15. 117. A szerző összességében lenézi a munkaidő csökkentése és a munkabér felemelése érdekében tett erőfeszítéseket, így valószínűsíthető, hogy az írói álnév nem valódi iparost takart. Ráadásul a cikksorozat második részét követően nem közölték a megígért befejező, harmadik írást. Uo. 1890. május 27. 163-164;

[626] Csutorás László: Socialis mozgalmak a társadalomban. In: Az „Eger" karácsonyfája. Melléklet az Eger 51-ik számához. Eger, 1890. december 23. 413-414.

munkanélküliségért,[627] sok más esetben pedig a középosztály jótékonykodását vélték a szocializmus egyetlen, hatásos ellenszerének.[628]

Fenyegetést jelentő szocialista tömegmozgalom híján Egerben továbbra is ideológiai szélmalomharc folyt. Az Egri Katolikus Legényegylet 1892 nyarán nyilvános színielőadás keretében mutatta be a Kalocsai Legényegylet világi elnökének, Joachim Ágostonnak „Aki másnak vermet ás, maga esik bele" című háromfelvonásos művét, mely az Eger című lap értelmezésében „a mai társadalmi kinövéseket, különösen a szocializmust ostorozza."[629] Eközben a legényegylethez sok tekintetben hasonló Egri Keresztény Iparoskör — mivel 1887-es alakulásakor alapszabálya értelmében csak három évre tervezte működését[630]— 1890-től hozzáfogott a legényéveit elhagyott egri keresztény iparosság megszervezéséhez. Rögtön zászlóbontása után az iparoskör sikeresen lobbizott az önálló városi ipartestület felállítása érdekében, továbbá beköltözött új otthonába, a város főterénél álló úgynevezett Panakoszta-házba, ahol nagy könyvtárat rendezett be és rendszeresen tartott kultúrprogramokat is.[631] Samassa érsek — akit a kör 1897-ben tiszteletbeli tagjává választott — úgy vélte, hogy ez a szervezet hivatott „a közélet erkölcsi s anyagi jóllétének és tisztaságának elősegítésében és megóvásában a legüdvösebben hatni."[632] Samassával ellentétben Kánitz Jenő, az egri zsidó nagypolgárság meghatározó alakja 1894-ben kritikával illette a felekezeti alapon szerveződő iparosokat, amiért kapcsolataikat kihasználva rendre próbálják ellehetetleníteni a vegyesfelekezetű egri reáliskola működését.[633]

A katolikus társadalom politikai önszerveződésére is történtek kísérletek Egerben. 1896 januárjában a Néppárt központja Molnár Jánost küldte a vármegyébe, azonban pártszervezet alapítására csak Egerben és Gyöngyösön történt kísérlet. Későbbi feldolgozások szerint sok pap is szimpatizált a kezdeményezéssel,[634] azonban Egerben Samassa érsek politikai exponáltsága nem kedvezett a párt sikerességének, Gyöngyösön pedig a helyi sajtó vélekedett úgy, hogy egyszerűen „nincs jövője ennek a pártnak"[635]

---

[627] Lásd: Heves Vármegyei Lapok, 1897. jan. 3.
[628] „Ébredjünk, urak, ébredjünk!... Ne csendőrszuronnyal menjünk a békétlenkedők ellen, … ne nézzünk el az éhezők felett, hanem szerezzünk nekik segítséget"- a szocialista eszmék terjesztésének ellensúlyozására, hangzott a felhívásuk" Egri Híradó 1898.január 22. 3. Lásd még: Hevesmegyei Lapok, 1898. februát 6. 4. Bővebben Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 40.
[629] Eger, 1892. július 5. 215.
[630] HU-MNL-HVL-IV.414.1.18. tétel
[631] Breznay Imre: Az Egri Keresztény Iparoskör története…i.m. 59-95.
[632] Religio, 1897/23. 189.
[633] Egri Újság, 1894. február 23. 2.
[634] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 26.
[635] Heves vármegyei Lapok 1896. március 8. 3. „Néppárti mozgolódás Heves megyében". Illetve Gyöngyösi Lapok 1896. szeptember 17. 4. „A néppárt megalakult". A gyöngyösi pártszervezet vezetői a következők voltak.

Bár Samassa József egri érsek 1892 januárjában tartott ünnepi beszédében úgy fogalmazott, hogy a „(…) forrongó szellemek lecsendesítésére és kibékítésére, a közrend megszilárdítására a törvény tekintélye és a haderő nem elég”, ennek ellenére a kormányzat és alsóbb közigazgatási szintek hatóságai is nem egy szocialistaellenes intézkedést hoztak az 1890-es évek folyamán. Hasonlóképp érzékelte a vidék hangulatát az erősen konzervatív Egri Hiradó is 1894. februárjában, amikor azt írta: „(…) már ma zúgolódnak a fennálló rend ellen, már ma hallatszik a szocializmus, az anarkizmus”.[636]

A magyarországi szociáldemokrácia párttászerveződését követően egyes vidéki szervezők, mint az egri Szabó Sándor és köre mérsékelt agitációhoz fogott a parasztság körében. Az egri szociáldemokratáknak köszönhetően egyes források szerint 1891-1892 folyamán négy Eger környéki községben jött létre úgynevezett földműves kör.[637] További források hiányában azonban nem megállapítható, hogy ennek köszönhetően (vagy pont ennek hiányában?) a Mátra szegényparasztja között egyre több elemi erővel kitörő, erőszakot sem mellőző felkelésre is sor került Sirok és Domoszló községek környékén. Ezeket a megmozdulásokat előszeretettel hoztak összefüggésbe az egri szociáldemokrata sejttel,[638] ami ezekben az években különösen is magára vonta az egri közönség figyelmét a városban megtartott május 1-i demonstrációkkal.

Az Egri Hiradó az egyik mátrai parasztlázadás kapcsán a címlapján közölt cikkben tett különbséget az elnyomott munkásérdekek mellett felszólaló szocialisták és azok „édestestvére”, a „birtokegyenlőség” érdekében támadólag fellépő kommunisták között. A cikk szerzője ugyanakkor megállapította, hogy míg ezek az irányzatok eddig főként a gyári munkások körében éreztették hatásukat, addig a parasztság körében már jobban tapasztalható a szocializmus destruktív hatása, melynek hátterében a bujtogató fővárosi agitátorok tevékenysége és a liberális politika kérhető számon. A liberalizmust azzal vádolta a cikk szerzője, hogy földosztás programja „a hatvanas években az úgynevezett úri osztály által hirdetett tanok” között már megtalálható volt: „Emlékezzünk csak vissza azon időkre, midőn ál-, vagy ha úgy tetszik, túlliberálisok szövetségeseket kerestek a népben, hogy eszközül felhasználhassák. És kik vagy mi ellen? Hát bizony az urak, a papság és ezek földbirtoka ellen.

Kecskeméthy András, Hannos János, ifj. Toldi Pál, Bakó Emil, Czivinger János, ifj. Tamasi Csépány Pál, Tariczky Alajos. Az alapító „tömeget” a helyi sajtó szerint a „nagynehezen behajtott választók” alkották. Gyöngyösi Lapok 1896. szeptember 24. 5.

[636] Egri Hiradó, 1894. február 3. 3.

[637] Egri Népújság, 1891. április 23. 130.

[638] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 11-12.

A szövetségest, az eszközt megtalálták; de igéreteiket beváltani soha nem tudták. S íme, ma követelik az igért részt, s nincs, aki megadja, megadhassa nekik”[639]

Ugyancsak az Egri Híradó augusztus elején már az alföldi gazdákat is felelőségre vonta: „Többször emlegetik ugyan, hogy az államkormánynak a kisgazdák és kézimunkások jogos igényeit meg kell védenie a tőke túlkapásai ellen, de ennek bővebb magyarázata elől kitérnek. Pedig alighanem éppen a tőke túlkapásaiban rejlik a mozgalom [mármint az agrárszocialista mozgalom – M. D.] legfőbb oka; abban, hogy a nagybirtokosok és bérlők legnagyobb része agyondolgoztatta a szegény parasztot, és munkájáért nem adta meg neki az őt megillető bért. Nagyon természetesen az ilyen elkeseredett nép között könnyű volt a rossz lelkű szocialista agitátoroknak működni, a nép bizalmát megnyerni és megmaradt filléreiből dőzsölni.” A cikk szerzője szerint az alföldi lázadások további okának tekinthető, „(…) hogy az iskolán túl nem gondoskodtak e nép szellemi szükségeiről; nem adtak kezébe jó irányú könyveket és újságokat, hogy olvasson. Ellenben a szocialista apostolok elárasztották a népet rossz irányú röpiratokkal. S vajon gondoskodnak-e most arról, hogy a nép jót olvasson?” Végül szinte hanyagul jegyzi meg, hogy „Minket ugyan Hevesmegyében e mozgalom nem érdekel közelebbről, csak annyiban, hogy az ily bajok tovább szoktak terjedni. Azért akartunk rámutatni a kézi munkások bajainak okaira. Törődni kell a szegény néppel!”[640]

Ugyenezen a napon az Egri Újság című lap is hasonló cikket közölt címlapján, azonban kissé más konklúziókat szűrt le a szocializmus terjedésével kapcsolatban. Az Egri Újság cikke úgyanúgy az alföldön zajló eseményekből indul ki, viszont ezek okának a „külföldről transportált röpiratokat” és az alföldi parasztság alkoholizmusát tette meg. A cikk ugyanakkor megnyugtatással közölte, hogy mindez azonban csak távoli veszedelem, mivel a környéken a szocializmusra hajlamos munkásokból hiány van. Szerinte ugyanakkor az előkészített dohánygyárral kapcsolatban is kételyek tapasztalhatók, mivel annak munkaerőigényét többen nem érzik biztosítottnak. A cikk írója úgy gondolta, hogy ennek megoldását kezdetben a környék falvainak munkaereje fogja orvosolni, majd a városi iparosréteg is levetkőzi ellenszenvét a gyári munkával kapcsolatban és állást vállal a dohánygyárban. Erre már csak azért is szükség lesz, mivel a szerző által a helyi iparosokat, kereskedőket és az értelmiség egy részét is magába foglaló „honorácziór” réteg egyre kevésbé tud érvényesülni, köszönhetően az állásokat és pozíciókat halmozó illetve azokba görcsösen ragaszkodó „modern strébereknek”, akik a gyári és agrár proletariátusnál Egerben sokkal nagyobb problémát jelentő „inteligencia

[639] Egri Híradó, 1894. május 1. 1-2.
[640] Egri Híradó, 1894. augusztus 7. 1.

proletáraiátusának" számát duzzasztják és ezáltal a társadalmi feszültséget szítják, mely immár a szocializmus értelmiségi táboron belüli terjedésének kedvez. [641]

IV.2.2. Adminisztratív és hatósági intézkedések a munkás- és agrárszocialista mozgalmak megfékezésére Heves vármegyében a 19-20. század fordulóján

Misóczki Lajos szerint a munkás- és szocialista sajtó terjesztőit és olvasóit hatóságilag üldözték ekkoriban Egerben, melynek élén az alispáni hivatal állt. A belügyminiszter 1895. márciusi leirata szerint például azt kérte Heves vármegye alispánja Eger és Gyöngyös polgármestereitől, hogy az „Egy kérdés a magyar nemzethez" című MSZDP röplapot foglalják le, mely a hódmezővásárhelyi agrárszocialista perre hívta fel a figyelmet.[642] Ugyanakkor a helyi sajtó előszeretettel idézett ennek a röpiratnak a tartalmából, csakúgy, mint a „Magyarország jogtalan népéhez" című, szintén szociáldemokrata röpiratból.[643]

1898 nyarán a hevesi főispán utasította a járási főszolgabírókat és polgármestereket, hogy az esetleges bevetésekor a helyben fellelhető tartalékos állományt mozgósítsák.[644] Néhány hónappal később a belügyminisztérium a heves vármegyei alispánon keresztül hívta fel a polgármesterek figyelmét, hogy alaposan tanulmányozzák a rendeletekben foglaltakat, melyből arra lehet következtetni, hogy egyes elöljárók indokolatlanul kérték valamilyen nem kellően megalapozott szocialista veszélyre hivatkozva a karhatalmi erők bevetését.[645]

Az 1896-tól zajló milleneumi ünnepségsorozat lecsengése után az egyes vármegyék adminisztráicója is hozzálátott a nemzeti egység és megmaradás ünneplését beárnyékoló társadalmi kérdések rendezéséhez.[646] 1898 januárjában Heves vármegye főispánja hozzálátott a szocialista agitáció elleni konkrét intézkedések kidolgozásához,[647] mely más vármegyékhez hasonlóan egy általános, országos szintű szocialistaellenes akcióba illeszkedett. Január 24-én

[641] Egri Újság, 1894. május 1. 1-2.
[642] Egri Hiradó, 1895. március 16.5. ill. HU-MNL-HVL-V.101.b. 224. 19. 1 217., 4766/a. 895.
[643] Egri Hiradó, 1895.február 12. 4.
[644] HU-MNL-HVL-V.101.b. 60/1898.
[645] HU-MNL-HVL-V.101.b. 122/1898.
[646] A megyei milleneumi eseményekről lásd. Misóczki Lajos: Millenniumi események Heves megyében. In: Kaló Ferenc-Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 23. Tanulmányok a történelemtudományok témaköréből. Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1998. 57-71.
[647] 1898 januárjában írták, hogy „Megyénk főispánja most felhívja az alispánt, hogy a mindinkább növekedő szocialista mozgalmakról kimerítő, pontos jelentést tegyen, hogy a szükséges védőintézkedéseket megtehesse. Bizony már nagyon elérkezett ennek az ideje." Minderre azért is szükség volt mert Detk településen állítólag tanköteles gyermekek között végeztek szocialista agitációt. Lásd: Heves vármegyei Hírlap, 1898. január 14. 2.

a vármegyei közgyűlés törvényhatósági és közigazgatási bizottsága a szocialista sajtótermékek visszaszorításáról tárgyalt, aminek eredményeként a Földmívelő és a Népszava című lapok „figyelemmel kísérése tárgyában" című feliratot intézték a Belügyminisztériumhoz.[648] Szintén ezen az alkalmon Kömlő település plébánosa számolt be a falujában lezajlott agrárszocialista megmozdulásokról. A plébános beszámolóját követően Szederkényi Nándor egy bizottság kiküldését javasolta az agrárszocialista szervezkedés tanulmányozása céljából.[649] A bizottság 14 tagja közül 9-en nagybirtokosok voltak, elnöke pedig Hellebronth Béla alispán lett. Február 6-án az időközben Heves Vármegye Antiszocialista Bizottsága névre keresztelt testület egyeztetést tartott a főispáni hivatalban. Döntés született egy átfogú tanulmány készítéséről, amelyhez a szükséges adatgyűjtést a főispán vállalta magára azzal, hogy az alispánt utasítva tájékoztatást kért a városok, járások, sőt egyes községek részéről is. [650]

A közigazgatás minden szintjére kiterjedő állapotfelmérés szintén illett a szocialista munkásmozgalom agrárszárnyának visszaszorítása érdekében tett hatósági intézkedések országos tendenciájába. Az 1895-ben lemondani kényszerülő Wekerle Sándort Bánffy Dezső váltotta a miniszterelnöki székben, aki a társadalmi berendezkedést veszélyeztető mozgalmak és ideológiák visszaszorítása érdekében többször is törvényi és hatósági úton lépett fel. Miniszterelnöksége végéhez közeledve lépett hatályba „a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról" szóló 1898. évi II. törvénycikk, mely lényegében az aratási munkák során mezőgazdasági idénymunkát vállalók munkakörülményeit igyekezett szabályozni. A törvény elsődleges célja az egyre inkább elszaporodó sztrájkok megelőzése volt azáltal, hogy az aratási munka megkezdése előtt szerződéskötést írt elő a munkaadó és munkavállaló között, melyben részletekbe menően szabályozta a munkakörülményeket és a bérezést. Emellett munkásigazolványok kiállítását is előírta, mellyel regisztrálni kívánta az esetleges sztrájkokban részt vevő munkásokat. Az Egri Hiradó szerint 1898 márciusában Perczel Dezső belügyminiszter által jegyzett újabb országos rendelkezés érkezett a vármegyei főispánokhoz, mely a karhatalmi erők felkészítésével és sztrájkok esetén történő bevetésével kapcsolatos direktíva volt. Egyes híresztelések szerint ezzel egy időben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter azért lobbizott, hogy a 1898-as költségvetésből 150

[648] Graefl Jenő poroszlói birtokos a lapok betiltását követelte, míg a mérsékelt liberális egri ügyvéd, Alföldi Dávid a sajtószabadság védelmére hivatkozva visszautasította ezt a javaslatot. Heves vármegyei Hírlap, 1898. január 30. 1-3.;

[649] MNL HVL IV.402.a. 23.k. 1898. január 28-ai ülés jegyzőkönyve.

[650] „A nép felvilágosítására s a tévtanok terjedésében rejlő veszély elhárítására" bizottság tagjai ekkor Zalár József, Szederkényi Nándor, Imre Miklós, Hám Gyula, Borossy János, Less Lajos, Töttösy Sándor, Malatinszky György, Beőkönyi Viktor, Beniczky György, Párvy Sándor, Bíró Zoltán, Graefl Jenő és Kovássy Kálmán voltak. HU-MNL-HVL-IV.404. 590/1898.

ezer forintot minisztériuma arra fordíthasson, hogy segélyezze a szorult helyzetben lévő földmunkásokat és hogy „népszerű felolvasásokkal" felvilágosítsa őket.[651]

A törvény végrehajtásának céljából Heves Vármegye törvényhatósága 45/IV.98. számú határozatával küldöttséget állított fel „a szocializmus elleni védintézkedések javaslatba hozatalára," mely első ülését 1898. február 21-én tartotta Hellebronth Béla alispán elnökletével. A 14 tagú bizottságból négyen a legnagyobb birtokkal rendelkezdő földbirtokosok (Beökönyi Viktor, Graefl Jenő, Beniczky György és Malatinszky György), öten pedig megye befolyásos tisztviselői voltak (Hellebronth Béla alispán, Hellebronth János alszolgabíró; Zalár József jegyző, Hám Gyula árvaszéki elnök és Kovách Kálmán műszaki főtanácsos). A bizottságban helyet kapott továbbá Remenyik Kálmán takarékpénztári igazgató, Csépány Géza ügyvéd, Szmida Viktor egyházmegyés pap, Töttösy Sándor, a kompolti Károlyi-uradalom gazdatisztje, valamint Szederkényi Nándor országgyűlési képviselő is, aki az ülés során felolvasta „Hevesvármegye közönségéhez. A sociális mozgalmak ügyében" című memorandumát, melyet a bizottság egyetértéssel fogadott, majd döntést hozott annak kinyomtatásáról és a vármegyei közgyűléshez történő felterjesztéséről.[652]

A Szederkényi memorandum a vármegye gazdasági és népesedési viszonyaiból indult ki. Hangsúlyozza az elmúlt évtized környezeti csapásait, ugyanakkor általánosságban kielégítőnek tartja a megye helyzetét. A gazdasági nehézségekből adódó társadalmi elégedetlenség bizonyos vonatkozásait jogosnak tartja és úgy véli, „kétségtelen, hogy a munkás sorsa javításának szükségét a változott idők is előidézik. Nem kifogásolható a munkások ez irányban kifejtett legitim törekvése." Szederkényinek elsősorban az agrárszocialisták érdekérvényesítésének módjával volt problémája, mivel „sem az igazsággal sem a méltányossággal össze nem egyeztethető, hogy a gazdára mért elemi csapás nehéz pillanataiban történjék oly mérvben s modorban a követelés, melynek be nem válthatásával, a természet csapása, úgy gazdára mint munkásra az előre látható köznyomort s nemti szerencsétlenséget árasztaná." A szocialista nézetek legfőbb oka szerinte „a zavaros fők könnyelmű s lelkiismeretlen szereplési viszketege, mely siet megragadni a pillanatot" és mely az elmúlt hónapokban a megye több településén is megmutatkozott, ahol „a nem ellenőrzött s a nép között éjjel bujkáló agitátorok" elsősorban élőszóval népszerűsítették tanaikat. Ennek leszerelése érdekében „szükséges, hogy járásonkint, vagy a községeket csoportosítva, kerületi bizottságok küldessenek ki, mely (…) a néppel érintklezzék (…) panaszát meghallgassa (…)

[651] Egri Hiradó, 1897. december 4. 3.
[652] HU-MNL-HVL-IV.404. 590/1898.

felvilágosítsa, s a helyes útra visszatérítse." Szederkényi végül öt további pontban jelölte meg a legfontosabb általános intézkedéseket. Intézkedni kell szerinte a vármegyében a belterjes gazdálkodás előmozdítására, a községi hitelszövetkezetek, valamint betegsegélyezők és biztosítók felállítására. Emellett kiemeli, hogy az egyház lelkészeit és tanítóit „helyes kezelési vagy méltányos megváltási mód keresésével fel kell menteni a természetbeli tributum[653] közvetlen szedésétől", valamint, hogy kevésbé agrár jellegű városokban, így elsősorban Egerben szükséges „kereskedelem és ipar élénkítését előremozdítani."[654]

Az intézkedésekkel kapcsolatos szakmai előkészítés során a vármegye előljárói kikérték a törvényhatóságuk területén legnagyobb földekkel rendelkező birtokosokat tömörítő Hevesvármegyei Gazdasági Egyesület véleményét is. Az egyesület „szociális kérdést illető határozata" alapvonásaiban megegyezik a Szederkényi-memorandummal, azonban sokkal jobban hangsúlyozza, hogy „a mozgalom megszüntetését vagy terjedésének megakadályozását egy általános törvény vagy intézkedéssel elérni nem lehet. Mint tapasztaljuk, az izgatás tovább tart, minden helyi baj fel lesz használva, s a mozgalom kezd kommunisztikus színezetet nyerni. (…) egy esetleges rossz termés általánosítaná a mozgalmat; vagy az izgatás a megkezdett irányban, még nagyobb tevékenységet fejtene ki – *akkor még rendkívüli eszközökkel is oda kell törekedni*, hogy a magyar mezőgazdaság válságos rázkódtatásnak ki ne tétessék, mert az azután nem egy osztályra lenne végzetszerű, de a mezőgazdaságra támaszkodó államot is alapjában súlyosan érintené."[655]

Egy április 6-án tartott megbeszélés jegyzőkönyve szerint a vármegye antiszocialista bizottsága a gazdasági egyesület programja mellett kötelezte el magát, ugyanakkor Szederkényi vidéki felvilágosító bizottságokra vonatkozó javaslatát is megtartotta.[656] Ezt követően a vármegye törvényhatósági bizottságának április 25-i rendes negyedévi gyűlésén ismertették mindkét álláspontot, valamint Isaák István és Alföldi Dávid indítványait. A gazdasági egyesületet képviselő Isaák a végleges határozati javaslatot ismertette, melyhez kapcsolódóan Mártonffy László főügyész tett két apróbb megjegyzést. Végül Alföldi Dávid szólalt fel és egyedüliként fejtette ki, hogy a probléma megoldása érdekében szükséges a magyar gazdákat és terményeiket védő vámpolitika szorgalmazása, valamint nem utolsó sorban a kisbirtokok számának növelése. Véleménye szerint ezeket az elveket a bizottságnak egy minisztériumhoz intézett felirat formájában kellene kifejeznie. Bár Alföldi

[653] Párbér. Az egyházközségektől beszedett, a lelkész ellátását fedezni hivatott adó.
[654] Szederkényi Nándor: Hevesvármegye közönségéhez….i.m. 7.
[655] HU-MNL-HVL-IV.404. 590/1898. Kiemelés tőlem-M.D.
[656] Uo.

interpellációjában nem beszélt földosztásról, az őt követően felszólaló Beretvás Endre azt javasolta, hogy „hangsúlyoztassék a kötött birtokok felszabadításának, a politikai jogok kiterjesztésének, s a közteherviselés méltányosabb megállapításának szükségessége." A törvényhatósági bizottság ülésének végére a valamennyi álláspontot rögzítő határozat született, melyből csak Beretvás kötött földbirtokok felszabadítására vonatkozó javaslatát hagyták ki.[657]

A bizottság 1898. július 2-án tartott második ülésén maga Kállay Zoltán főispán elnökölt és új tagként jelen volt Mártonffy László vármegyei főügyész, valamint Isaák István és Diczendy Géza, a Heves Vármegyei Gazdasági Egylet küldöttje is. Az ülés folyamán „megnyugvással vette tudomásul a bizottság, hogy a vármegye területén a szociális izgatás — ha bár megszüntnek nem tekinthető is — ezidő szerint zavart nem idéz elő". Ugyanakkor a résztvevők elégedettlenségüknek adtak hangot a már említett 1898. évi II. törvénycikk végrehajtásával kapcsolatban. Jelentéseik szerint a foglalkoztatott munkások csak ritkán veszik át igazolványaikat, a munkaadók pedig nem a törvény előírásainak megfelelően alkalmazzák őket. Szóba került továbbá annak a közel 60 poroszlói munkásnak is az esete, akik nem lázítás, hanem „önhibájuk miatt" nem jutottak munkához és akiknek munkához való jutásuk érdekében a bizottság megbízta Kállay főispánt, hogy vegye fel kapcsolatot magával a földművelésügyi miniszterrel.

Végül a bizottság egy kérdőív megfogalmazását és annak a vármegye főszolgabíróin keresztül valamennyi településre történő eljuttatását határozta el, abból a célból, hogy pontosabb képet nyerhessenek a megyében aratási munkát vállalók szociális körülményeiről. A kérdőív kitért a településen foglalkoztatott aratómunkások létszámára, munkakörülményeire, valamint, hogy tapasztalható volt-e körükben „sociális izgatás" az elmúlt időszakban.[658]

Az agrárszocialista mozgalmak felfutása megyei, sőt regionális szintű intézkedéseket is ösztönzött. Borsod és Heves vármegye törvényhatósági bizottsága között kétoldalú megállapodás született arról, hogy ezentúl kitoloncolják a megyék szerte megjelenő szocialista agitátorokat.[659] Szintén 1898 februárjában Szabolcs vármegye főispánja kért az egri katonai

[657] Uo. A nagybirtok védelmére állítólag a jelen lévő egyházi személyek keltek legvehemensebben. Az Egri Újság beszámolója szerint „A liberális szellőt a papi vagyonokat, papi hatalmat és papi érdekeket féltő klerikalizmus fojtó levegője váltotta fel" Egri Újság, 1898. április 28. 1. A liberális kormányzatot folyamatosan támadó, de erősen egyházi és agrárius Egri Hiradó pedig úgy értékelte a kormánypárti Beretvás felszólalását, hogy „célja itt nemcsak a hitbizományok korlátolása, hanem az összes ingatlanoknak, tehát az egyházi, alapítványi, községi és hitbizományi földbirtoknak is oly nemű mobilizálása volt, aminőt a mai kapzsi merkantilis világ óhajt" Egri Hiradó, 1898. április 26. 1. Alig egy évvel korábban hasonló érveket fogalmazott meg az Egri Hiradó egyik szerzője az Egyetértés című lap egyik cikkére reagálva, mely az egyházi és kincstári földek kisbirtokokra történő parcellázásában látta a megoldást az agrárszocialista mozgalom veszélyeire. Uo. 1897. július 6. 3-4.

[658] HU-MNL-HVL-IV.402.c.35.

[659] Borsod vármegye alispánjának jelentése a vármegye 1898. évi állapotáról (részlet). Idézi: Román János (szerk.): Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez I. 1869-1918. Miskolc, 1975. 160-164.

parancsnokságtól négy századnyi gyalogost, hogy az agrárszocialista mozgalmat visszaszorítsa.[660]

Az egri szocialista viszonyok feltérképezésére már az antiszocialista bizottság megalakulásának idején sor került. A főispán ekkor három kérdésből álló kérdőívet küldött a járási főszolgabíróknak, valamint Eger és Gyöngyös város polgármestereinek. A két városi elöljáró egyhangúlag tagadta, hogy településeiken tapasztalható lenne agrárszocialista szervezkedés. Eger néhány hónappal korábban megválasztott polgármestere szerint az agrárszocializmus a városban nem érzékelhető, csupán a mezőgazdasági munkák idején elvándorló arató munkások esetében lehet ennek veszélye, „mert helyben számbavehető mezőgazdaság nincs." A polgármester beszámolója szerint az egri aratókkal általában 12 hold learatására vonatkozólag kötöttek a városi elöljáróság felügyelete mellett szerződést, melynek teljesítése esetén 38-40 forint munkabért kaptak. A bérmunka mellett a beszámoló szerint többen terményben történő fizettségért is vállaltak munkát. Előfordult, hogy a szerződésben rögzített ingyen munkát is vállaltak, melyért cserébe a munkaadó fizette az aratómunkások útiköltségeit. Mindezek mellett a polgármester beszámolója szerint több egri aratómunkás arra panaszkodott, hogy romlott ételt kaptak a munkák idején kosztként.[661] A munkaszerződések körülményeit árnyalja az Egri Hiradó című lap nem sokkal korábban megjelent száma arról számolt be, hogy egy forint előlegért cserébe az egri munkások jelentős része már a tél folyamán hajlandó szerződéseket kötni, azonban a munkák megkezdésekor ahhoz a gazdához szegődik, aki a legjobb bért és munkakörülményeket biztosítja számára. A többi, munkaerő nélkül maradt gazda a csendőrség segítségével toloncolja munkavégzésre az aratókat, melynek költségeit szintén a szerződött béréből vonják le.[662]

Jankovics Dezső polgármester szerint „a munkásnép hangulata általában (…) teljesen nyugodt, s ez idő szerint még a szocialista tanok városunkban termékeny talajra nem találtak. Múlt évben hatósági intézkedésre kevés esetben volt szükség." Beszámolója zárásaként a polgármester biztosította feletteseit, hogy mindent el fog követni annak érdekében, hogy különösen a munkásnép felvilágosításával minden mozgalmat csírájában elfojtson.[663] Nehéz pontosan rekonstruálni, hogy ebben a tekintetben milyen feladatokkal kellett szembenéznie a vármegyei és városi hatóságoknak. Az 1897-1898-as év fordulóján egy „Dr. Czogor" nevű

[660] A katonaság előkészítése megkezdődött, de végül bevetésükre nem került sor. Egri Hiradó, 1898. február 19. 5.
[661] HU-MNL-HVL-IV.404. 590/1898. A termény részért szerződő munkások általában falvakból származtak az ügyirat részét képező községi elöljárók és főszolgabírók jelentései alapján.
[662] Egri Hiradó, 1897. június 26. 2-3.
[663] Uo.

fővárosi személy agitált Egerben és környékén, mely a hatóságok figyelmét is felkeltette.[664] Az Egerrel szomszédos Bakta (1901-től Egerbakta) község kocsmájában Csirke András helyi parasztgazdát állították elő, amiért az egri „szocialista egylethez" történő csatlakozás mellett agitált.[665] Az egyházközeli Egri Hiradó pedig arról számolt be 1898 áprilisában, hogy Eger külvárosában, főként a Maklári hóstyán foglalta le a rendőrség a Földmívelő című agrárszocialista lap több számát.[666]

Míg a Földművelő a Várkonyi István féle szakadár Magyarországi Független Szocialista Párt lapja volt, addig a Csirke András ügyéről szóló források arra utalnak, hogy a baktai födműves a szociáldemokrata anyapárt egri szervezetéhez való csatlakozás mellett agitált, melynek ekkor Csizmadia Sándor vezetésével már kialakulóban volt egy, a pártvezetéshez lojális földmunkás szekciója. Mindez azt mutatja, hogy a szocialista munkásmozgalom két legjelentősebb frakciója ekkor megtalálható volt a megyében. Rendőri jelentések szerint 1897 nyarának a végére Heves megyében már 6 helyen alakult meg az MSZDP mezei munkás szervezete.[667]

Ahogy korábban említettem, a szocialista ellenes törvényhatósági munkába bevontak egyes egyházi személyeket is, azonban a papságra sokkal inkább az irodalom terén zajló küzdelem volt jellemző. Az írópapok szocializmust elitélő cikkei mellett a világi hatalom is igyekezett kivenni részét az eszmei harcból, így az egyházpolitikai reformok okozta sértődöttség ellenére a klérus a liberális kormányzat szövetségese lett a felforgató szocialisták elleni harcban. Darányi Ignác 1898 májusában szocialistaellenes könyveket küldött az egri érsek részére. Az egyik ilyen könyv „Az új munkástörvény rigmusokban" címet viselte, melyben verses formában ismertették az egyébként „rabszolgatörvényként" elhíresült 1898. évi II. törvénycikk tartalmát. A második könyv „Dózsa György vagy A parasztlázadás 1514.ben" című Sebestyén deák nevű szerző verses formában írt műve volt, mely a Dózsa féle parasztfelkelés leverésének felelevenítésével próbálta elriasztani az olvasókat a lázadástól és erőszakos megmozdulásoktól.[668] A Földművelésügyi minisztérium küldeménye között volt még Kereki Nagy Sándor „Gazdasági munkások törvénykönyve" című alkotása, mely szintén

[664] HU-MNL-OL-K 149. 1898.1.71.res. 125-128.
[665] Az egri „szocialista egylet" minden bizonnyal az Egri Munkásönképző Egyletet jelenthette. Hevesvármegyei Hírlap, 1898. február 23. 2.
[666] Egri Hiradó, 1898. április. 13. 3.
[667] A Budapesti Fő- és Székvárosi Állami Rendőrség 1897. évi működése. Főkapitányságí kiadvány. Budapest, 1898. 531.
[668] Az álnév Szentpéteri Erdélyi Zoltán, kecskeméti származású írót takarja és utalás a ceglédi jobbágyok adójának beszedésére kinevezett Sebestyén diákra, akinek tevékenysége hozzájárult a lázadás kitöréséhez a 16. század elején. Bellér Béla: A Dózsa-paraszthábórú történeti-politikai koncepciója és történeti képe 1945 előtti történetírásunkban. Történelmi Szemle, 1974/3. 320.

az említett törvény tartalmát ismertette, ugyanakkor német, szlovák, horvát, szerb és román nyelven egyaránt.[669]

Az agrárszocialista mozgalom — mely ezekben az években a spontán megmozdulások mellett a Várkonyi István által vezetett független szocialistákat jelentette — főként Heves vármegye déli területein volt jelen. 1897 tavaszán a tiszafüredi járás főszolgabírája kérte az alispánt a csendőrség számának gyarapítására, miután a Tiszafüreddel szomszédos Nádudvaron zavargások törtek ki.[670] 1898 tavaszán többek között Domoszlón, Hevesen, Detken, Karácsondon, Füzesabonyban, Besenyőtelken, valamint Tarnazsadányban, Tarnabodon és Tarnamérán is csendőrséget kellett bevetni.[671] A nyár folyamán újabb megmozdulásokra került sor a tiszafüredi, pétervásárai, valamint az egri járás bizonyos falvaiban is, többek között az Egerrel szomszédos Kerecsenden és Egerszalókon is. A mezőgazdasági munkások legtöbbször nem voltak hajlandóak munkába állni, de a Szatmári püspökség kömlői birtokán például a munkák megkezdését követően léptek sztrájkba.[672] A munkabeszüntetés leggyakoribb oka az volt, hogy a szerződött munkán felül újabb feladatokat akartak az aratókra kényszerteni. Idővel a munkaadók a környező falvakból gyűjtöttek sztrájktörő munkásokat. Mivel az említett településen található (főként egyházi) birtokok bérlői zsidók voltak, így a megmozdulások sokszor antiszemita jelleget is nyertek. Ennek ellenére Heves vármegye vezetői 1898 végén úgy gondolták, hogy a megyében felbukkanó agrárszocialista megmozdulásokat hatósági intézkedésekkel sikerült elfojtani.[673]

1899-ben a sajtóban „mátrai szocialisták" néven megjelölt csoport azonban még sikeres agitációt tudott végezni a Mátra és Bükk találkozásánál fekvő szegény falvakban, melyek sok esetben a helyi jegyző otthona előtte tüntetésekben öltöttek testet.[674] A szervezők ellen eljárás indult, melynek részleteiről a Népszava is beszámolt,[675] mely arra enged következtetni, hogy a „mátrai szocialisták" az MSZDP-vel voltak összeköttetésben, mintsem az időközben börtönre ítélt Várkonyi István miatt vezető nélkül maradt függetlenekkel. Ehhez hozzájárult az is, hogy ezek a falvak két nagy nehézipari központnak, Salgótarjánnak és Ózdnak is vonzáskörzetében voltak, így érintve voltak a gyári munkásokra irányuló szociáldemokrata agitációban.

[669] HU-EEL-AN Correspondent Ministeria 4938/1898
[670] Egri Hiradó, 1897. június 29. 3.
[671] Sajtóforrásokra hivatkozva valamennyit ismerteti. Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig I. rész…i.m. 54-58.
[672] A sztrájk letörésére érkezett csendőrök eltávozása után az aratók rögtön újra beszüntették a munkát. Hevesvármegyei Hírlap, 1898. június 8. 3.
[673] Alispáni jelentés, 1898. 52.
[674] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig I. rész…i.m. 63-66.
[675] Népszava 1899. január 20. 5.

Az északi falvakban felbukkanó szocialista agitáció így további intézkedésekre sarkallta a megyei törvényhatóságot. Heves vármegye Közigazgatási Bizottsága a Földművelésügyi Minisztérium 1417. sz. rendeletének eleget téve 1898. februárjában újjászervezte munkásügyi albizottságát. Az albizottságot még előző év márciusában hozták létre, azonban a miniszteri rendeletek nyomán nem fejtettek ki különösebb tevékenységet. Ezt követően a munkáltatók és földmunkások között kötött szerződésekért volt felelős és igyekezett elejét venni az elmúlt évben az aratási munkák során tapasztalt munkabeszüntetéseknek és szabálytalanságoknak.[676] Az albizottság ezt követően párhuzamosan működött a szocialista ellenes bizottsággal, azonban ez utóbbi feladata a mozgalmi ügyek figyelemmel kísérése az agitálási és esetleges konspirációs kísérletek megakadályozása volt. Mindezen felül a vármegye 1899. július 14-én egy szabályrendeletet is meghozott a „parasztmozgalmak lefogása" tárgyában, melynek értelmében egyes települések elsőfokú hatósági jogkört kaptak a munkások és munkaadók között nézeteltérések rendezésekor.[677]

Mindeközben Egerben nem történt jelentős mozgalmi megmozdulás. Az egri szocialista mozgalomra útkeresés volt a jellemző Szabó Sándor visszavonulását követően és az országos fősodortól is meglehetősen elszakadt, melyet az is bizonyít, hogy az MSZDP 1899. áprilisi VI. kongresszusán Heves megyét nem egri, hanem egy erdőkövesdi illetőségű földmunkás képviselte.[678] A következő évi kongresszuson azonban már egy személy sem volt jelen a megyéből, sőt a hevesben zajló szocialista ellenes hatósági intézkedések külön témát is szolgáltattak a kongresszus számára.[679]

IV.2.3. A munkás beteg- és balesetbiztosítás átalakításának hatása Egerben.

A dualizmus időszakában hat olyan törvényt hoztak, melyek a modern magyar társadalombiztosítás megalkotását célzó első törvényi intézkedéseknek tekinthetőek. Ebből kettő az ipari és a kereskedelmi munkásokra vonatkozott, akiknek meghatározásánál lényegében az 1884-es második ipartörvényt vették alapul. Az első, az 1891. évi XIV. törvény „a munkások betegség esetén való segélyezéséről" szólt, melyet az 1907-es XIX. törvény egészített ki a balesetbiztosítás intézményével (ezzel együtt pedig a betegbiztosítást is

[676] Heves Vármegye Közigazgatási Lapja 1898. március 21. 101-102.
[677] Uo. 1898. augusztus 3. 267.
[678] Népszava, 1899. április 21. 1.
[679] MMTVD III. 19.

kiterjesztette). Az ipari és kereskedelmi munkásokon kívül a mezőgazdasági népesség biztosításával kapcsolatos törvények csak a századfordulón születtek (1900, 1902), melyek lehetővé tették körükben a balesetbiztosítást. Ezt az 1912. évi VIII. törvény egészítette ki, mely az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztárról szólt. A hatodik törvény, az 1912-es LXV. törvény, az állami alkalmazottak nyugellátását szabályozta.[680]

A jelen fejezetben vizsgált korszakra a 1891. évi XIV. törvény volt érvényes, mely kötelező biztosítást írt elő a falvaktól a városokig, még a rövid ideig foglalkoztatott ipari és kereskedelmi alkalmazottak számára is. A törvény meghozatalával létrejöttek az állami fenntartású kerületi pénztárak, melyek mellett a már korábban megalakult ipartestületi, vállalati és magánegyesületi pénztárak is megmaradtak. A kerületi pénztárak megalapításai azonban a gyáriparral kevésbé rendelkező vidékeken nehézségekbe ütköztek.[681] Hevesben a miskolci kereskedelmi és iparkamara javaslata alapján két nagyobb központban, Eger és Gyöngyös rendezett tanácsú városokban alakult ilyen pénztár.[682] Mindkét városban a kisipar dominált, ahol a deklasszálódástól fenyegetett és a piaci viszonyok közötti versenyre kényszerített iparűzők sokszor nem vették komolyan az alkalmazottak pénztárba történő beléptetését és az utánuk fizetendő járulékot is (melynek egyébként 1/3 részét fizette a munkáltató, másik 2/3-át az alkalmazott) igyekeztek megspórolni, így a legtöbb pénztár idővel anyagi gondokkal küzdött, aminek eredményeként minimálisra csökkentették szolgáltatásaikat. A törvény értelmében az elsőfokú iparhatóságok voltak kötelezve a kerületi pénztárak megszervezésére, mely az Egerhez hasonló rendezett tanácsú városokban a városi tanácsot jelentette. A városi tanács, mint iparhatóság így az iparengedélyek kiadása és felügyelete mellett köteles volt segélyezőpénztárat is működtetni, aminek külön apparátusa volt ugyan, de ezek a csekély díjazásban részesülő tisztviselők nem rendelkeztek bírságok vagy büntetések kiszabásának jogosítványával. Amennyiben a pénztár rajta kapott valakit a járulékok befizetésének elmulasztásán, akkor az iparhatóság felé kellett jelentést tennie, amely jogosult volt a megfelelő bírság kiszabására.[683]

Az egri kerületi pénztár nem túl hatékony működéséről és vélt vagy valós kétes gazdasági ügyleteiről a különböző szocialista sajtótermékek is megemlékeztek.[684] Egy 1895-ös jelentés szerint az egri kerületi pénztárhoz összesen 2873 fő csatlakozott, akik közül 2443

[680] A szociális jogok fejlődése Magyarországon a 20. század első felében. T 060233 sz. OTKA pályázat zárójelentése. 2009. 1.
[681] Részletesen: Szikra Dorottya: Az 1891. évi betegbiztosítási törvény végrehajtása. Aetas 2004/1. 36-42.
[682] Eger, 1892. március 8. 76.
[683] Szikra Dorottya: Az 1891. évi betegbiztosítási törvény…i.m. 41; 43.
[684] Többek között: Új Népszava, 1895. szeptember 26. 3.

Egerben végzett munkát és fizetett be járulékot, azaz a kerületi pénztár tagságának 85%-a a város munkásaiból tevődött össze, azonban ez a szám ekkor még messze elmaradt a törvényhozók elvárásaitól.[685]A kezdeti nehézségek ellenére a kerületi pénztárak csak a századfordulót követően váltak stabil intézményhálózattá. 1903-ban már a magyarországi biztosítottak több mint 47%-a az országban működő 403 kerületi pénztár valamelyikébe fizette be járulékait.[686] A kerületei pénztárak koordinációját az 1907-es XIX. törvény értelmében minisztériumi hatáskörbe központosították. Ekkor már kifejezetten az egri ipari és kereskedelmi munkásság biztosításában a városban működő kerületi pénztár mellett népszerű volt valamely egyesület, vállalat, és az egri ipartestület betegsegélyező pénztára is.

Az egri ipartestület betegsegélyező pénztárának megalakulása legalább annyira nehezen ment, mint magának az ipartestületnek a felállítása. Ahogy arról korábban szó volt, 1872-ben a céhek felszámolásával egyidőben szakmánként szerveződő ipartársulatok jöttek létre. Egerben 1874-ben megalakult a szakmaközi Egri általános ipartársulat, melynek feladata elsősorban az iparosok érdekképviselete volt.[687] A bő egy évtizeddel később kiadott 1884. évi második ipartörvény már a szakmákat összefogó ipartestületek megalakítását írta elő valamennyi településen. Az ipartestületek a társulatokkal ellentétben már hatósági jogokkal is bírtak, feladatuk pedig elsősorban a kontárok elleni fellépés, a munkakönyvek kiadása, az inasszerződések, valamint a szakképzés bizonyos területeinek ellenőrzése volt.[688]

Az 1884-ben elfogadott második ipartörvény a céheket felváltó ipartársulatoknak írta elő segély- és rokkantpénztárak alapítását. A törvény betartatása azonban hamar kudarcba fulladt. Az ipartestületi pénztárak vezetését az ipartestület elnökére bízták, így a munkavállalók szemében az intézmény a munkaadók érdekeit szolgálta. Az ipartestületek funkcionáriusai a pénztárak igazgatásával járó feladatok miatt nem erőltették ezen pénztárak létesítését, aminek eredményeként 1892-ig csupán 28 ipartestületi pénztár alakult, de egyik sem Egerben.[689]

Lényeges funkció volt továbbá, hogy az ipartársulatokhoz hasonlóan a testületeken belül is békéltető bizottságok működtek, melyek a munkás és munkaadó közötti súrlódásokat, nézeteltéréseket voltak hivatottak elsimítani. Ráadásul a békéltető bizottságokban fele-fele arányban képviseltették magukat munkások és munkaadók, így az alkalmazotti érdekképviselet

[685] Egri Újság, 1895. április 30. 5-6. Nagy Gyula titkár beszámolója szerint „(…) az eddig elért sikerek még most sem állanak teljes összhangban az idevonatkozó törvény intencióival s még a mai nap is igen sok alkalmazott keresve keresi az alkalmat a pénztár kötelékéből való kibúvásra és a kisebb munkaadók közül is nagyon sokan csakis a kényszernek engedve jelentik be alkalmazottaikat."
[686] A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942. Budapest, OTI, 1943. 18.
[687] Eger, 1874. február 26. 1-2.
[688] Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII….i.m. 320-324.
[689] Igazné Prónai Borbála: A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon. Doktori értekezés. Budapest, PPKE, 2006. 25-26.

elsőszámú hivatalos fórumait jelentették. Egy 1902-es országos jelentés is kiemeli, hogy „vidéken főleg a békéltető bizottságok s a betegsegélyező pénztáraknál igyekeztek a szervezettek [mármint szerevezett munkások – M. D.] a munkaadók pártfogoltjai helyett szervezett munkásokat megválasztani. Ez igen sok helyen sikerrel járt."[690]

Az ipartestületek megalakulása — mivel hivatalosan ahhoz a helyi iparosok szándéka volt szükséges — nehezen haladt nem csak Egerben, hanem országos szinten is. Három évvel a törvény meghozatala után 149 ipartestület működött Magyarországon, melyből 72 békéltetőbizottságot, 9 pedig segélypénztárt is magába foglalt. Még az Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium egyik államtitkára is megjegyezte egyik nyilvános beszédében, hogy „az intézmény eddigelé 23 megyében nem tudott meghonosodni, és — ami feltűnő, — oly városokban sem, aminők Kolozsvár, Debrecen, Sopron, Pozsony, Komárom, Eger (…)"[691] Egerben ráadásul a szintén 1887 tavaszán megrendezésre kerülő országos iparestületi értekezleten a néhány héttel korábban megalakult Egri Keresztény Iparoskör képviselte a várost.

Az Egri Keresztény Iparoskör megalakulása nem volt független egyébként a második ipartörvényben előírt, egri iparosokat társulatok alakítására kötelező irányelvtől. Az Egri Keresztény Iparoskör krónikása, Breznay Imre szerint „az ipartestületek legnagyobb részt adminisztratív teendőket végeznek. Minden nagyobb városban, mint az ipar középpontjában, szükséges tehát olyan hely, ahol az iparos-osztály tagjai érintkezhessenek, ahol — a drága és erkölcsrontó korcsmai élet mellőzésével — módjuk legyen találkozásra, ügyes-bajos dolgaik megbeszélésére. Ha egyéb ok nem lenne, csupán ez az egy is ékes szólóan beszélne az Egri Keresztény Iparoskör létjogosultsága mellett (…) Az ipartestületek (…) nem igen tehetnek (és nem is igen tesznek) semmit arra nézve, hogy az iparosok szellemi és erkölcsi érdekeit és ezek alapján anyagi boldogulását előmozdítanák (…)"[692]Az ipartestületek megalakítását célzó állami kötelezettségnek az egri iparosmesterek egy a céhekhez hasonlóan idealizált és nem utolsó sorban egyértelműen felekezeti szellemű iparoskör létrehozásával akartak eleget tenni, mely előkészítette lényegében az igazi ipartestület megalakulását. Az Iparoskörnek sikerült végül a törvény értelmében a képesítéshez kötött helyi iparosok több mint kétharmadát

[690] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1902. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1903. 28-29.
[691] Matlekovics Sándornak, a Magyar Tudományos Akadémián, 1887. március 29-én elhangzott, „Az új ipartörvény és hatása" című előadásából idézi: Eger, 1887. április 5. 105.
[692] Breznay Imre: Az Egri Keresztény Iparoskör története…i.m. 14-15.

megnyerni az ipartestület ügyének, a hivatalos szándéknyilatkozatot és az ahhoz tartozó aláírási íveket a Keresztény Iparoskör elnöke mutatta be a Kereskedelmi és Iparkamarának.[693]

Az Eger és Vidéke című lap 1893 májusában úgy vélekedett, hogy az egri ipartestület felállítása azért hiúsul meg már lassan tizedik éve, „mert egyes iparosok ha nem kapnak ígéretet jó pozíció elnyerésére, akkor inkább megvétózzák" azt.[694] Néhány hónappal később az Egri Hiradó azt bizonygatta, hogy „(…) a csizmadiák azok, kik ezen valóban humánus intézmény létesítését meghiúsítják. És az a sajátságos, hogy ezen, a középkorral gondolkodó elem ellen, orvoslást iparosaink intelligens eleme nem talál. (…)". A cikket jegyző Kánitz Jenő azt javasolta egyébként, hogy a város iparügyi előadója, azaz Eger polgármestere hívja össze a helyi iparűzőket, és adjon biztosítékot arra, hogy az ipartestület felállítása nem veszélyezteti a céhes időkből megmaradt és szakmai ipartásulatokra átszállt vagyont.[695]

Az Eger című lap 1894-es vezércikkében szintén a cipészek és csizmadiák viszonylatában szólt az ipartestület megalakításának fontosságáról,[696] akikről úgy vélte, hogy „(…) ideje lenne, ha (…) végre valahára sutba vetnék azt az ősidőkből örökölt akadékoskodó vaskalapot, mely a különféle iparágak művelőinek ipartestületté tömörülését mindeddig meggátolta s már egyszer a haladás útjára térnének, melyhez az első lépés, kétségkívül az egri ipartestület megalakítása lenne."[697]

1895-ben egy újabb kísérlet történt az elsőfokú iparhatóság, azaz Eger város tanácsának részéről az egri ipartestület megalakítására. Az egri cipész, csizmadia, szabó, kalapos és szűcs ipartársulatokat képviselő mesterek azonban megfellebbezték az elsőfokú iparhatóság azon határozatát, mely az egri ipartestület megalakulását mondta volna ki. A magyarországi ipartestületek központi közlönye szerint a fellebezéshez mellékelt aláírói íveken összesen 443 név szerepelt. A törvény értelmében a képesítéshez kötött helyi iparosok több mint kétharmadának kell testületileg fellépni az ipartestület ügyében, és ez a szám bőven meg is haladta azt. Azonban, mint kiderült az aláírói íveken többségben vaoltak a nem képesítéshez kötött iparűzők, úgymint a segédek vagy épp pincérek. A „fellebezés" ügye így a másodfokú iparhatósághoz, azaz minisztériumi szintre került.[698]

---

[693] Egri Újság, 1895. április 2. 2; Uo. 1895. július 9. 6; 1895. július 16. 3-4.
[694] Eger és Vidéke, 1893. május 26. 1-2.
[695] Egri Hiradó, 1893. október 28. 10. Kánitz Jenő hasonló érveket fogalmazott meg korábban „ipartestületet Egernek" című cikkében. Lásd. Eger és Vidéke, 1892. augusztus 2. 2.
[696] A honvédelmi minisztérium minden évben ipartestületeket bízta meg a kereskedelmi- és iparkamarákon keresztül a honvédség lábbeli szükségleteinek kielégítése céljából. (1886-ban Szabó Sándor közvetítésével részesületek egri csizmadiák ebből a megbízatásból.) Lásd Eger, 1894. június 5. 1-2.
[697] Uo. 6.
[698] Iparügyek, 1895. augusztus 1. 167.

A kereskedelemügyi miniszter végül 1895 novemberében hagyta jóvá a város indítványát,[699] aminek következtében felülről irányítottan és a helyi iparostársadalom ellenállása dacára megalakult az Egri Ipartestület. Az Egri Ipartestület békéltető bizottságának fennmaradt alapszabályát végül 1896-ban, a betegsegélyező pénztárának alapszabályát pedig csak 1898-ban hagyta jóvá az illetékes miniszter.[700] A pénztár alapszabályát Tancsa Lajos, az ipartestület elnöke 1898. szeptember 4-én ismertette az egri iparossegédekkel.[701]

Ahogy az egykori egri ipartársulatok némelyike féltette presztízsét a városban létrejövő ipartestülettől, úgy az ipartestületek segélyező pénztárai is versengtek az állami fenntartású kerületi pénztárakkal. Ha valamelyik kerületi pénztárban biztosított munkás a helyi ipartestület tagjának alkalmazásában állt, akkor az ipartestületi pénztár megalakulásakor nem került át annak biztosítottjai közé, hanem megmaradt valamely kerületi pénztár tagjának, és ezt a helyi ipartestület többször is sérelmezte.[702] Ugyanakkor az ipartestület helyet engedett az egyesületi pénztárak kategóriájába eső Magyarországi Munkások Rokkant- és Betegsegélyező Pénztárának, hiszen az ipartestület pénztárnoka, majd 1904 novemberétől elnöke, Kremnitzky Vilmos volt a nyugdíjegylet alapításának egyik kezdeményezője és az ipartestület hivatalos helyiségében kellett fizetni az egyesületi pénztárba történő befizetéseket is.[703] Ekkor már a munkáltatók intézték a járulékok befizetését, azonban az ipartestületi pénztár mégis közel 6000 korona adósságot gyűjtött össze, aminek eredményeként 1905. decemberében kimondták annak feloszlatását.[704]

Az elsővilágháború előtti évtizedekben az volt az általános tendencia, hogy a kerületi pénztárak elsősorban az ipartestületi és magánegyesületi pénztárak rovására erősödtek meg. Az egyes vállalatok fenntartásában működő pénztárak azonban az egész korszakban stabilan működtek, szervezetileg ezek voltak a leghatékonyabb formák. A századfordulón körülbelül 600 ezer fő betegség elleni biztosítását intézték vállalati pénztárak.[705]

A hagyományosan nehézipari központoknak tekinthető településeken — úgy mint az Egerhez relatíve közel eső Ózdon — már a 19. század derekától voltak önsegélyező kezdeményezések, elsősorban a bányászatban már középkor óta alkalmazott társládák mintájára.[706] Egerben azonban nehéziparról nem, nagyobb vállalati keretek között működő

[699] Iparügyek, 189. november 15. 242.
[700] HU-MNL-HVL-IV.414. 1.25., illetve HU-MNL-HVL-IV.414.1.29.
[701] Hevesvármegyei Hírlap, 1898. szeptember 4. 2.
[702] Hevesvármegyei Hírlap, 1899. április 21. 3.
[703] Egri Hiradó, 1904. július 16. 4; Uo. 1904. november 1. 3.
[704] Népszava, 1906. január 14. 8.
[705] A szociális jogok fejlődése Magyarországon…i.m. 2.
[706] Nagy Péter: A Rima vonzásában…i.m. 207.

feldolgozóiparról, melyet az egri dohánygyár képviselt, pedig csak a 19. század utolsó éveitől beszélhetünk.

A dohánygyárak biztosító pénztárai az 1891-es törvény meghatározása szerint a Pénzügyminisztérium illetékességi körébe tartoztak. Az egri dohánygyárban már a törvény értelmében szerveződött a munkásbiztosítás intézménye, azonban régebbi gyárakban már léteztek dohánygyári munkásbetegápoló és segélyegyletek, melyekbe eleinte önkéntes alapon, majd kötelező jelleggel léptek be a dohánygyári munkások. Csak azokat vették fel, akiket a gyár orvosa alkalmasnak talált, azonban a tagság hiányában nem is lehettek állandó munkaviszonyban.[707] Az egri dohánygyár megalakulásától tehát a dolgozók biztosítása már jól ismert szisztéma szerint, központi felügyelettel történt.[708]

Hagyományosan „vállalati" irányítású segélyezés működött Braun Manó egri bútorgyárában is. Az egyébként izraelita Braun már a kezdetektől a legényegyleti védnökség tagja volt, üzemének munkásai között pedig többen csatlakoztak a K. Blatter János vezetésével létrejövő nemzeti demokrata munkás sejthez. Az 1890-ben megalakuló betegsegélyező-egyletnek két évvel később elnöke és pénztárnoka (egyszemélyben Barna Sándor), titkárja, jegyzője, ellenőre, beteglátogatója és természetesen saját orvosa mellett 12 választmányi és 5 póttagja volt,[709] miközben a bútorgyárnak összesen 22 munkása volt,[710] azaz a dolgozók teljes létszámban tagjai és lényegében funkcionáriusai is voltak a bútorgyár betegsegélyező egyletének.

A segélyező egylet ugyanebben az évben tombolával egybekötött farsangi mulatságot rendezett, melynek bevételeit saját működésére fordította.[711] Ugyanebben az évben gyűjtést szerveztek a felvidéki ínségesek, valamint Dudják Ignác munkatársuk részére. Elgondolkodtató, hogy egy több éve működő és feltehetőleg anyagi alappal is rendelkező betegsegélyező egyletnek miért kell egy betegeskedő tagjának külön gyűjtést rendezni? A Nemzeti Demokrata Munkáspárt lapjának szerkesztője szerint az egri bútorgyári munkások mindkét gyűjtést „Nagyon helyesen tették és bármikor méltán utánozható példa; mert először gondoskodjunk hozzánk közelebb álló munkatársainkról s csak azután, ha viszonyaink

[707] Bányász László: Munkásjóléti intézmények a magyar királyi dohánygyárakban. Lásd Iparegészségügy, 1907. január 1. 7-8.
[708] Többek között: HU-MNL-HVL-XI.11.Főnöki levelezés 6/1896.
[709] „(…) Megválasztattak egyhangulag: elnök és pénztárnoknak Barna Sándor, titkárnak Goldberger Gyula, jegyzőnek Papp Sándor, ellenőrnek: Kerczeg István, beteglátogatónak Bóni Dezső, orvosnak dr. Schwartz Sándor, továbbá 12 választmányi és öt póttag választatott." A Mi Zászlónk, 1892. január 16. 4.
[710] Eger, 1892. november 15. 362. A másik nagy faipari üzemben, Vind István bútorgyárában 33 dolgoztak ugyanekkor.
[711] A Mi Zászlónk, 1892. február 20. 4; Eger, 1898. február 23. 1-2; Eger és Vidéke, 1892. február 16. 3.

engedik, többi ínséges embertársainkról; mert hisz láthatjuk, hogy nekünk munkásoknak nem ad senki, ha csak magunk nem, a felvidékiek ügyét pedig felkarolta az egész társadalom."[712]

Az egylet házipénztárának, valamint „a házi betegsegélyező tisztviselőinek hanyagsága s bizalmatlansága" ügyében 1892. május 1-én közgyűlésre került sor a Braun féle bútorgyár egyik helyiségében, ahol új elnökséget választott a tagság. A gyűlésről készült jegyzőkönyvet bemutatták a gyárat irányító Braunnak, aki kijelentette, hogy a betegsegélyező egylet új elnökségének megválasztását nem hagyja jóvá, elnökként ő veszi át az egylet irányítását és a segélyek kifizetésének felügyeletét. Emellett új szigorúbb munkarendet és alapszabályt is bevezetett, aminek következtében a bútorgyár munkásainak betegsegélyező egylete hamarosan feloszlott, tagsága pedig a kerületi vagy valamely magánegyesületi pénztárhoz csatlakozott.[713]

Ilyen magánegyesületi pénztár volt a szociáldemokrata mozgalommal szorosan együttműködő általános munkásbetegsegélyező- és rokkant pénztár ellensúlyozására létrehozott Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegylete is. Ez az egylet évtizedekkel túlélte a testvérszervezetének számító, 1900-ig fennálló Nemzeti Demokrata Munkáspártot. A munkásbiztosítás átalakításának éveiben a Nemzeti Demokrata Munkáspárt és a vele szorosan együttműködő nyugdíjegylet, mint a „törvénytisztelő" nemzeti munkásmozgalom, a hatalom számára a szociáldemokraták ellensúlyozásának egyik eszközét jelentette. Az NDMP 1891 április 12-én megfogalmazott határozati javaslatában új stílusjegyként kiemelték, hogy a szociáldemokratákhoz hasonlóan ugyan ők, nemzeti demokraták is politikai jogokat akarnak szerezni maguknak, azonban „nem kierőszakolni". Azt is hangsúlyozták, hogy míg a szociáldemokraták a személyes anyagi jólétet emelik piedesztálra, addig számukra a nemzet tagjainak kollektív jóléte a fontos ezért magukra kívánták vállalni a munkásnyugdíj biztosítás rendezésének ügyét és képviseletét.[714]A mozgalmat figyelemmel kísérő és azzal szimpatizáló budapesti rendőrfőkapitány a határozati javaslat vitáját követően kelt jelentésében egyenesen azt javasolta a belügyminiszternek, hogy alakítsák át a magyarországi munkásbiztosítás szabályozó törvényeket annak érdekében, hogy ne csak a szociáldemokraták bírjanak biztosító pénztárral, hanem a nemzetiek is.[715]

A Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegylete végül 1893-ban jött létre, azonban egri fiókszervezetét csak 1904-ben — azaz a nyugdíjegylettel szorosan együttműködő NDMP megszűnése után — alakították meg.[716] A Kremniczky Vilmos javaslatára megalakított

[712] A Mi Zászlónk, 1892. március 26. 4.
[713] A Mi Zászlónk, 1892. május 28. 3.
[714] HU-MNL-OL-K 149. 1891.1 264.res 240-246.
[715] Uo. 247.
[716] HU-MNL-HVL-IV.414.1.50. 1.

pénztár első vezetője Szemán István (néhol Szemán Mihály) lett,[717] és mint a központ 91. fiókpénztára 127 tagnak a biztosítását intézte már alakulásától kezdve.[718] Gyöngyösön 1912-ben jött létre a helyi fiókpénztár az NDMP szervezésében is élenjáró Holes Ferenc kezdeményezésére.[719] 1904. októberében Samassa József egri érsek száz koronát küldött az egyletnek „üdvös céljainak előmozdítására."[720] Az egri és gyöngyösi fiókpénztár is fennmaradt az első világháború éveit követően is.[721] Az egri pénztár végül 1936-ban szűnt meg, miután tagjainak száma 20 fő alá csökkent, így alapszabályának értelmében nem működhetett tovább.[722]

A munkásbiztosítás törvényi átalakítása és az új egyesületek támogatása a hatalom részéről a tömegmozgalommá szerveződött szociáldemokraták hátországát jelentő Magyarországi Általános Munkásbetegsegélyező- és Rokkant Pénztár (röviden „Általános pénztár") visszaszorítását is szolgálta. A második ipartörvény életbe lépését követő hét évben szisztematikus adatgyűjtés kezdődött egy általános baleset és betegsegélyezési törvény megalkotása érdekében. (A kettőt külön kezelték) Az adatgyűjtés kimutatta, hogy az 1885-ös iparstatisztikában feltüntetett magyarországi munkásságnak mintegy 40%-a biztosított. Ez a majdnem százötvenezer fő az ipartestületi pénztárak mellett magán-, vállalati- vagy bányapénztárakhoz (bányatársládákhoz) volt beiratkozva, ugyanakkor mintegy harmaduk (1888-ban közel 43 ezer fő) az Általános pénztár tagja volt. Tagsága és súlya miatt a pénztárat a kormányzat bevonta a törvény előkészítő munkájába.[723] A kötelező biztosítás meghozatalát többen a szociáldemokrácia és az ahhoz társított pénztár meggyengítését szolgáló eszköznek tekintették. Ugyanakkor gazdasági megfontolások is szerepet játszottak abba, hogy a törvény értelmében az Általános pénztárat, mint a kötelező biztosítás teljesítésére alkalmas magánegyesületet bizonyos mértékű ellenőrzés alá vonja. Ennek értelmében a törvény kötelezővé tette a munkásoknak, hogy elsősorban a munkaadók által létesített pénztárakba iratkozzanak be és megtiltotta a magánegyesületi pénztárakba való átlépést. Az 1890-es években mindennek eredményeként a biztosítással rendelkező munkások száma 150 ezer főről

[717] Hipper Sándor: A Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletének…i.m. 189.
[718] Egri Hiradó, 1904. február 23. 3.
[719] Uo. 199. Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 27.
[720] Egri Hiradó, 1904. október 22. 3.
[721] Az egrinek ekkor Fenyő Lipót, a gyöngyösi pénztárnak pedig Makkos Alajos és Kiss Ferenc voltak a vezetői 1917 végén. Hipper Sándor: A Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletének…i.m. 189; 199.
[722] HU-MNL-HVL-IV.414.1. 50. 5.
[723] Bódy Zsombor: Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19.század végétől a második világháborúig. Budapest, Argumentum, 2010. 49-50.

félmillióra gyarapodott, azonban az Általános Munkáspénztár tagjainak száma 40 ezerről csak 50 ezerre nőtt.[724]

A centralizált társadalombiztosítás kétségtelenül lefékezte a vidéki fiókpénztárak létszámának gyarapodását, így az egriét is. A városban működő Általános Pénztár ekkor már 15 éves múltra tekintett vissza és helyi viszonylatban is inkább pozitív megítélése volt. Szó volt már róla, hogy a pénztár javára rendezett eseményeken akár egyházi személyek is fölüladakoztak.[725] Míg a Braun féle bútorgyár munkásai saját segélyezőegyletük zátonyra futását követően inkább a Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletébe, addig a bútorgyárból kivált, de 1893-ban részvénytársasági tulajdonba került Braun-Rózsa és Társai Első Magyar Épület és Bútor vasaló Gyár közel 100 munkása már inkább az Általános Pénztárba fizette járulékait.[726]

Az egri Általános Pénztár tehát vélt vagy valós politikai orientációja ellenére az 1890-es évtizedre egy anyagilag stabil és megbecsült szociális intézménye volt a városnak. Eger város képviselőtestülete 1891. január 22-i ülésén hozott határozatot a városban működő pénztárak vizsgálatáról.[727] Ugyanebben az évben az egri izraelita közösség részéről konkurenciája keletkezett az Általános Pénztárnak a Testvériség betegsegélyezőegyesület képében, melynek megalakulását követően hamar 100 főre duzzadt a tagsága „de épp a tagok érdekében áll, hogy ezen szám legalább megkétszereződjék."[728] Ennek köszönhetően már 1891-ben megkezdődtek a tárgyalások a Testvériség és az Általános pénztár összevonásáról. Az egyesített, új pénztár alakuló közgyűlésére 1892. április 3-án került sor az egri városházán Braun Emmánuel elnökletével. Az új formáció az Egri Általános Betegsegélyező Egylet nevet kapta. Elnökének Csókásy Istvánt, orvosoknak Schwartz Sándort és Glósz Károlyt választották meg, továbbá 12 rendes és 6 választmányi póttagot. Végül, de nem utolsó sorban Luga László katolikus papot és lapszerkesztőt kérték fel örökös tiszteletbeli elnöknek.[729] Az új egylettel kapcsolatban azt ígérték, hogy „eddig soha nem tapasztalt előnyöket fog nyújtani" melyre garancia, hogy „az egyletnek tisztviselői Eger város legtekintélyesebb polgáraiból vannak választva, akik a tagok jogainak sértetlenségét szívükön viselik, akik az egylet felvirágzását

[724] Uo. 60-63.
[725] Az 1890. augusztus 3-i táncmulatságon többek között Szele Gábor, Kozma Károly és Párvy Sándor is adakozott. A pénztár általános anyagi viszonyaira lásd Eger és Vidéke, 1890. július 22. 3.
[726] Eger, 1893. szeptember 19. 1-2.
[727] MNL HVL V-71.7.k. 394. Az 1891. január 22-i ülés jegyzőkönyve.
[728] Az egyesület első közgyűlésére 1891. július 19-én került sor az izraelita iskola nagytermében. Elnöke ifj. Klein Ignác, alelnöke Greiner Arnold, jegyzője Friedman Bernát, pénztárnoka Schmiedl Soma, ellenőrei ifj. Subics Gyula, Englander Adolf és Friedman Antal voltak. A 13 tagú választmány mellé dr. Schwartz Sándort orvossá, Csepánszky Gyuláné Koleszár Annát pedig szülésznővé választották. Eger és Vidéke, 1891. július 21. 4.
[729] A Mi Zászlónk, 1892. április 9. 2; Eger és Vidéke, 1892. április 1. 3.

legjobban előmozdíthatják, így azonnal felismerjük, hogy itt egy nemes célú egyletről van szó, amelynek mindenki örömest lesz tagjává."[730]

Az egykori egri Általános Pénztár nem minden tagja lépett be az új, Testvériség betegsegélyezővel fuzionált egyletbe. Szabó Sándor és a hozzá hasonlóan szociáldemokrata érzelmű egri munkások a Budapesti Általános Munkás-betegsegélyező pénztár egri fiókegyletét működtették volna tovább. A kereskedelemügyi miniszter 1893. július 6-án kelt 43159/VI. sz. rendeletével számolta fel ezt a magánegyesületi fiókpénztárakat. A rendelet nagy felháborodást keltett, aminek eredményeképp az egri fiókegylet tagjai augusztus 22-én összejövetelt tartottak, melyen a miniszter rendeletét elítélő négy pontból álló határozatot fogadtak el.[731] A gyűlés résztvevői Szederkényi Nándor függetlenségi országgyűlési képviselőt bízták meg, hogy határozatukat eljuttassa az illetékes miniszterhez, aminek Szederkényi készséggel eleget is tett. Emellett döntöttek egy új egylet alapításáról, melynek alapszabályát a nyár végén el is juttatták a helyi iparhatósághoz. Az esetről a Népszavát tudósító Szabó Sándor még arról is beszámolt, hogy személyesen próbált meg lobbizni az iparhatóságnál, a város polgármesterénél, sőt még egy bizonyos „M. tanácsos úrnál" is, aki azt javasolta Szabónak, hogy a feloszlatott fiókegylet fiatalabb tagjait a kerületi pénztárba írassák be. „M. tanácsos úr" azonban nem adott instrukciókat az idősebb munkások biztosítását illetően, akik így pénztár nélkül maradtak. Ráadásul a miniszteri rendelet olyan gyorsan lépett életbe, hogy a fiókegylet munkásai a feloszlatást követően szeptemberben már nem is kaptak segélyt. Szabó elmondása szerint ekkor mintegy 100 elkeseredett munkás tört be az egri városházára követelni elmaradt kiutalásait, azonban a helyi elöljárók jogosítványok híján csak jegyzőkönyvet tudtak felvenni panaszaikról.[732]

Az egri fiókegylet feloszlatásáról készült tudósítások a kormány pozícióját megrengető felháborodásról írtak. A felháborodott szociáldemokrata pénztári tagok úgy gondolták, hogy pont a szociáldemokrácia ellen hozott intézkedések fogják a baloldali mozgalom táborába hajtani a felháborodott munkásokat. Ahogy írták: „A kormány (…) kitűnő agitációt fejt ki a szociáldemokráczia érdekében. A vidéki nép többé-kevésbé még konzervatív szellemű és még tudott bízni az uralkodó osztályba és annak kormányába, most azonban a hályog leesett szeméről és látja, hogy erről az oldalról nem várhat többé semmit, mint legfeljebb elnyomatást, erőszakot és igazságtalanságot, ami ellen csak úgy küzdhet sikerrel, ha szervezkedik és a

[730] Eger és Vidéke, 1892. május 3. 3.
[731] Népszava, 1893. szeptember 1. 6. A határozat álírói Puchner Béla elnök, Becskey József jegyző, valamint Losonczy János és Himfy József jegyzőkönyvhitelesítők.
[732] Népszava, 1893. szeptember 22. 4.

szociáldemokrácia táborába lép be. (…) A szervezkedés segítségével tehát harcba kell menniük a vidéki munkások és kisiparosoknak, teljesen színt vallani és belemenni a szociáldemokrata párt szervezkedésébe és esetleg kivinni ezt, az ügyet is az utcára, hadd szóljon, hadd tiltakozzék a nép az erőszak és brutális hatalmaskodás ellen. De ezért csak úgy fog elérni, ha egyenesen belemegy a munkáspárt szervezkedésébe és nem bízik többé az uralkodó osztályba és annak kormányába, hanem nyíltan hadat üzen ezeknek."[733]

[733] Népszava, 1893. szeptember 1. 6.

IV.3. Szocialisták Egerben 1890-1903 között

.

IV.3.1. A szociáldemokrata mozgalom kezdeti önreprezentációja Egerben: Az első május elsejék

A szocialista Szabó Sándor, mint a hozzá hasonló értékrendet valló munkások mozgalmát szervező legfőbb egri személy, az Általános Pénztár feloszlatását követően a gazdasági helyett a politikai küzdelem mellett kötelezte el magát. Ennek a politikai küzdelemnek az MSZDP alakulógyűlésén, valamint a II. Internacionálén lefektetett irányelvek szerint egyik legfőbb feltétele az volt, hogy az addig elszigetelt szocialista sejtekként működő csoportok alakuljanak tömegmozgalommá, vagy ha erre nincs lehetőségük legalább tegyenek úgy. Ennek többek között reprezentációs eszközei voltak, úgy, mint a munkaszünettel párosított május elsejéken való tömeges megmozdulások.[734]

A II. Internacionálé május 1-i ünnepségekkel kapcsolatos döntéséről a magyar kormány is értesült és figyelemmel kísérte az ezzel kapcsolatos fejleményeket. Ugyanakkor ekkor még nem érezték ezt komoly veszélyforrásnak, mivel 1890 márciusának végén értesüléseik szerint „a tervezett első májusi munkástüntetést illetőleg még az egyes munkáscsoportok sem jutottak megállapodásra".[735] A szükséges óvintézkedésekkel kapcsolatban nem tartották fontosnak, hogy tájékoztassák az Egerhez hasonló kisebb, rendezett tanácsú városokat,[736] ugyanakkor a hadügyminisztérium felvette a kapcsolatot valamennyi vidéki parancsnokkal, akik felügyelete alá közös haderő valamely állomáshelye tartozott, így minden bizonnyal az egri helyőrség is értesült minderről.[737] Az április 11-én tartott minisztertanácsi ülésen a belügyminiszter kifejtette, hogy amennyiben a munkások gyűléseiket

[734] Az ünnep jellegéről és jelentésváltozatairól lásd: Eric Hobsbawm: The History of May Day https://tribunemag.co.uk/2019/05/the-history-of-may-day (2024.10.24.) illetve Molnár Dávid: Tavaszi virágzástól a munkásünnepig. Május 1-e jelentésváltozásának története https://ujkor.hu/content/tavaszi-viragzastol-a-munkasunnepig-majus-1-e-jelentesvaltozasanak-tortenete (2024.10.24.)

[735] HU-MNL-OL-K 149. 1890.211.res. 2. A Kereskedelmi Minisztérium államtitkárának 1890. március 20-án Szapáry Gyula miniszterelnökhöz intézett levelében kért útmutatást „a múlt évben Párizsban megtartott Marx-féle munkáskongresszuson részt vett három magyarországi munkás működése s a f. évi május hó 1-én tervezett általános munkás tüntetés tárgyában." Az államtitkár ismeretei pontatlanok voltak, mivel a kongresszust Engels vezette és nem az 1883-ban elhunyt Marx. Magyarországot pedig kifejezetten csak Ihrlinger Antal képviselte. Mellette a Monarchia területéről olyan személyek is jelen voltak, mint a román nemzetiségű Vasilei Pop (Pop Gyula), vagy az osztrák Victor Adler és Karl Renner. Továbbá a magyarországi viszonyokkal tisztában volt az ekkor már sokkal inkább nemzetközi szinteken mozgó és Párizsban élő Frankel Leó is. Lásd. MMTVD I. 563-567.

[736] HU-MNL-OL-K 149. 1890.211.res. 94-96.

[737] HU-MNL-OL-K 149. 1890.1.305.res. 59.

a törvényes előírásnak megfelelően bejelentik, úgy azokat a hatóságok engedélyezhetik, azonban felhívta a figyelmet arra, hogy a problémát a városok utcáin tartandó felvonulások jelenthetik, mivel „nem volna célszerű a munkás osztálynak alkalmat szolgáltatni arra, hogy az ily felvonulások által mintegy kitüntessék tömegükben rejlő erejüket".[738]

Egerben előzetesen húsvéthétfőn, azaz 1890. április 7-én „az egri munkásosztály népes közgyűlést tartott" a Dobó vendéglőben, melyen a résztvevők kimondták, hogy a vasárnapi teljes munkaszünet általános kötelezettségéről szóló törvényt óhajtanak.[739] A vasárnapi munkaidőre vonatkozólag 1868 óta már létezett egy szabályozás, ez azonban csak a nyilvános (azaz nem gyári, üzemi, vagy műhelyekben zajló) munkákra vonatkozott és betartatásának hanyagsága miatt is sok kritika érte. Az első és második ipartörvény szintén foglalkozott a kérdéssel, azonban csak napközi munkaszünet részleteire tért ki, a vasárnapi munkavégzésre vonatkozólag pedig csak azt közölte, hogy a munkáltató köteles alkalmazottainak biztosítani a szabad vallásgyakorlathoz való jogot. Végül az 1890-es évek elején a magyar kormány egyszerre terjesztette be a baleset- és betegbiztostásra, valamint a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó törvényjavaslatot.[740]

Az 1890. április 7-én tartott munkásgyűlés azért is volt fontos, mert az Eger tudósítása szerint „végül, a külföldi munkás csoportozatok példájára, az egri munkásgyülésen is mozgalom indult meg a folyó év május 1-ső napjának általános munkaszünettel való megünneplésére, s ez ünnep módozatainak megállapításával egy 10 tagból álló választmány bízatott meg."[741] Valószínűleg ebből kiindulva írta az Eger és Vidéke című lap, hogy „(…) bármi hihetetlenül is hangzik is, a munkások mozgalma immáron Egerben is megindult." Ugyanakkor megnyugtatóan tette hozzá: „Örvendünk neki, hogy az egri munkásmozgalom csupán egy magyar szabó zűrös beszéde által impregnált körben történt."[742]

Szintén az Eger és Vidéke tudósítása szerint már április végén vörös plakátok jelentek meg a város utcáin, melyeken „Éljen a vasárnapi munkaszünet s a 8 órai munka" felirat szerepelt. Az újság szerint később, a munkásünnep napján a rendzavarás megakadályozása

[738] HU-MNL-OL-K 149 1890.1.316.res. 54.
[739] Eger, 1890. április 8. 111. Az ugyanezen a napon megtartott újvidéki és temesvári munkásgyűlésekhez hasonlóan Egerben is tárgyaltak egy május 1-i ünnepség megszervezéséről. Lásd. S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése. A magyarországi munkásmozgalom történetének kronológiája 1868-1919.Budapest, Akadémia, 1979. 142.
[740] A jogalkotási folyamatot részletesen bemutatja: Prepuk Anikó: Egy szociális törvény a rendeletalkotás útvesztőiben: a vasárnapi munkaszünet bevezetése Magyarországon. Történelmi Szemle, 2011/2. 183–214.
[741] Eger, 1890. április 8. 111.
[742] Eger és Vidéke, 1890. április 15. 1.

céljából az összes Egerben tartózkodó katonát készenlétbe állították.[743] Ugyanebben az újságban jelent meg május 6-án az ünnepségről szóló tudósítás „egy anarchista" aláírással ellátva. A cikk szerzője szerint „a szocialisták egri ünnepélye egy kedélyes szociális összejövetelre devalválódott", ahol „a munkásosztály gyéren volt képviselve. Hivatalnokok, magánzók, kiket a kíváncsiság odahajtott, képezte a közönség zömét." A cikk írója szerint az a néhány iparos, aki részt vett az ünnepségen „legényeikkel együtt ültek, ittak, ettek s többet beszéltek a phyloxéráról és a kukorica kapálásról, mint a szocializmusról".[744]

Az Eger című lap tárgyilagosabb, de a kritikát sem mellőző tudósítása szerint, az ünnepséget hirdető plakátokon az állt, hogy „Május elsején, csütörtökön délután 2 órakor összejövetel a Petőfi nyári mulatóban. Eger munkásai! Elvtársak! Ti május elsejét, azzal a renddel és azzal a komoly méltósággal fogjátok megünnepelni, amely a nemzetközi proletáriátust, a felszabadulás felé folytatott útján lelkesíti. Ezen világtörténelmi eseményű tüntetésnél az egri nevet (!) fényesen lássák ragyogni, mutassátok meg, hogy önállóságra, szabadságra érett népként fogja magát minden egyes viselni. Ezt a rendező bizottság elvárja mindenkitőI. Éljen a vasárnapi munkaszünet! Éljen a 8 órai munkaidő! Éljen a munkás népek összetartó szövetkezete! — Az április 7-én tartott népgyűlés által választatott Rendezőség. Kedvezőtlen idő esetén az »Arany Szőlőben« tartandó."[745]

A plakát tartalmának részletes ismertetéséhez hasonlóan kimerítően tudósított az Eger magának az ünnepségnek a lefolyásáról is. Mivel 1890. május 1-e csütörtökre, azaz munkanapra esett, így az ünnepséggel egybekötött munkásgyűlésre viszonylag későn, délután kettő órakor kezdtek csak gyülekezni Eger munkásai a mai Vécsey Sándor utca mellett magasodó „Hóhér part" nevezetű területen.[746] A korabeli tudósítás szerint „szinte élvezet volt nézni az erős jólfejlett mészáros- és kovácslegényeket, henteseket, kéményseprőket stb. mindmegannyi fiatal munkaerőket." Az egyes szakmák képviselőin túl szép számban voltak jelen nők is. A tömegben állítólag egy „Éljen az általános munkás-szövetkezet" felirattal ellátott vörös lobogó is feltűnt, de a beszámoló szerint túlsúlyban a nemzeti színű zászlók voltak. Az Eger tudósítója által háromszáz főnyire becsült tömeg átvonult a Petőfi Csárdába, ahol Szabó Sándor köszöntötte a megjelenteket, majd Lesti Sándor, helyi szabó a következő határozatot olvasta fel:

[743] Eger és Vidéke, 1890. április 29. 4. Ugyanebben a számában azt a kérdést tette fel a lap, hogy „Hol van a biztosíték, hogy ezt a szabad napot nem teszi-e a munkás hat napi keresményének erkölcstelen, áldatlan sírjává a kocsma?" Uo. 1-2.
[744] Eger és Vidéke, 1890. május 6. 3.
[745] Eger, 1890. április 29. 135.
[746] A nem sokkal korábban a Népszavában megjelent felhívás szerint az ünneplő munkások a legényegylet székháza előtt, a mecsettéren gyülekeztek volna. Népszava. 1890. április 27. 4.

„Az 1890. május 1-én Egerben a tanácskozó munkásgyülés, egyetértve a párizsi munkáskongresszus határozataival, kimondja: miszerint a normális munkanap — az ipar jogos érdekeinek megóvása mellett — törvényesen 8 órára állapítható meg; kimondja a munkásgyűlés továbbá azt is, hogy a nemzeti és nemzetközi munkásvédelemnek a párisi kongresszuson kifejezett követelései a munkálkodó népre nézve életkérdést képeznek, miért is a törvényhozáshoz fordul, hogy ezen követelések érvényesíttessenek. A gyűlés elnöksége megbízatik. hogy a most hozott határozati javaslatot, a párisi munkáskongresszus megfelelő határozatainak melléklésével, a magyar országgyűlés képviselő házának benyújtsa."

Az említett határozati javaslatban követelték a nyolcórás munkanap bevezetését, a gyermekmunka tilalmát (csak 14 éven aluliakra vonatkozólag), és az éjjeli munka, valamint a nők munkavégzésének tiltását (leszámítva azokban a szakmákban, ahol ez „elengedhetetlen"). Követelték továbbá az eltörlését „azoknak az iparágaknak, melyek a munkások egészségére károsak" és az állami gyárfelügyelet felállítását. A határozat kihirdetését követően végül Szabó Sándor tartott előadást a „munka és a tőke viszonyáról" majd, végül Lesti Sándor újabb beszédében a már említett munkás önképzőkör alapítására tett javaslatot. [747]

Az első május 1-i munkásünnep tematikája tehát elsősorban a vasárnapi munkaszünet és a 8 órás munkaidő körül forgott és hagyományos értelemben vett szocialista, vagy akár forradalmi jellege nem volt. Az év végén Csutorás László már idézett karácsonyi cikkében is arról írt megelégedéssel, hogy május 1-én maguk a budapesti munkások is visszautasították a radikális tanokat és ennek fényében a munkabeszüntetéssel járó ünnepségen való részvételt.[748]

Csutoráshoz hasonlóan a kormányzati körök is úgy érzékelték, hogy a május 1-ék irányába tanúsított kezdeti érdektelenség a munkások részéről annak tudható be, hogy többségük a munkásünnep napján is dolgozni akar, azaz nem kíván lemondani egynapi béréről. Ebből kiindulva a következő évben, 1891. április 23-án Szapáry Gyula miniszterelnök levélben értesített valamennyi törvényhatóságot, így Heves vármegye alispánját is, hogy a május 1-re tervezett felvonulásokat és „körmeneteket" megtiltja.[749]

Ekkor azonban már az MSZDP-be bekötött Szabó Sándor révén megkezdődtek a május 1-i ünnep egri előkészületei. 1891. április 5-én[750] Szabó vezetésével összejövetelre került sor az egri Dobó vendéglőben, melyen az Eger című lap gúnyos és cinikus tudósítása szerint „meglehetős számmal vettek részt-, a szociáldemokratikus tanokkal szaturált egri egzisztenciák

[747] Eger, 1890. május 6. 142.
[748] Csutorás László: Socialis mozgalmak a társadalomban. In: Az „Eger" karácsonyfája. Melléklet az Eger 51-ik számához. Eger, 1890. december 23. 413-414.
[749] HU-MNL-OL-K 149. 1891.1.281.res. 252-254.
[750] S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése…i.m. 150.

vezetése s befolyása alatt álló ama malcontentus,[751] nagyrészt proletárhadsereg tagjai, kik előtt épen a tisztességes munkának van legkevesebb becse. (…) elhatározták, hogy miután a kalendáriumban még nincs elég munkaszünetes ünnep, megtoldják eggyel, s május 1-ső napját munkaszünettel fogják, mint munkás ünnepet megünnepelni, vagyis május 1-ét fölavatják örökös „blau-montag"-nak.[752] Végre aztán neki fogtak a sör és bor-pusztitásnak; s azt hisszük, az egész gyűlésnek ez volt a legokosabb cselekedete."[753]

A Népszava tudósítása szerint az április 6-i előkészítő munkásgyűlés sokkal szervezettebben és fegyelmezettebben folyt le, mint ahogy azt az egri lap ábrázolta. A szociáldemokraták lapja szerint Szabó Sándor elnökletével egy 20 tagú rendezőbizottságot választottak, továbbá „Tizenöten vettek át gyűjtőíveket az ünnepély költségeinek fedezésére. A csoportos kivonuláson iparszakonként, külön jelvényekkel fognak résztvenni az asztalosok, kőművesek, ácsok, cipészek, szabók, kárpitosok, lakatosok és több szakmák, úgy a földművesek is, kik 2 gyűjtőívet vettek át. Tavaly a szabók, az idén — úgy látszik — a cipészek és asztalosok érdeklődtek inkább."[754]

A 1891. évi május 1-i „blau-Montag" végül meghiúsult, miután az egri rendőrkapitány „élőszóban és írásban" a miniszteri rendeletre hivatkozva betiltotta.[755] Az Eger és Vidéke című lap szerint ezen a napon a városban „egyesek inkább lustulnak, mint dolgoznának" és a leginkább említésre méltó esemény az volt, hogy egy bika elszabadult az érsekség udvaráról a város főutcájára.[756] Eger város tanácsa április folyamán tárgyalta a munkászavargások meggátlása tárgyában kelt miniszteri és főispáni rendeleteket is.[757] A következő években szintén többször napirendre kerültek a májusi munkászavargások és az azok ellen meghozandó intézkedések a városi tanács gyűlésein.[758] Az ezzel kapcsolatos dokumentumok azonban nem maradtak fenn, azok nyomait már csak az iktatókönyvek bejegyzései őrzik. Feltételezhető azonban, hogy az 1891-1892 folyamán meghozott miniszteri irányelveket követték, aminek értelmében zárt térben történő munkásgyűléseket hatósági felügyelet mellett továbbra is

[751] jelentése: elégedetlenkedő személy
[752] A középkori eredetű kifejezés németnyelvterületen arra a bevett szokásra utalt, miszerint egyes műhelyek tagjai hétfőre munkaalóli mentességet kaptak mestereiktől. A monarchia Magyarországán a köznyelvbe átszűrődő kifejezés a tétlenség és a munkakerülés szinonimája lett. A jelenségről bővebben: Holloway, John – Thompson, Edward P.: Blauer Montag. Über Zeit und Arbeitsdisziplin. Frankfurt, Nautilus, 2007.
[753] Eger 1891. ápr. 7. 113.
[754] Népszava, 1891. április 10. 5.
[755] Népszava, 1891. május 8. 4.
[756] Eger és Vidéke, 1891. április 5. 4.
[757] HU-MNL-HVL-V.72.a. 3259.3279/1891; 5263.5455/1891.
[758] HU-MNL-HVL-V.72.a. 3009/1892; 3010/1892; 3304/1892.

engedélyeztek, de a nyilvános felvonulásokat — melyek pont a tömegmozgalmiságot és szimbolikus térfoglalást lettek volna hivatottak reprezentálni — szigorúan tiltották.

A május 1-ék elmaradása ellenére az Eger és Vidéke is elismerte 1892-es cikkében, hogy „rikító falragasz nem hírdeté ugyan, legalább Egerben nem, hogy a munkásosztály a tőke ellen tüntetést rendez, de azért nekünk egrieknek, a munkásmozgalmat közönyösen tekintenünk annál kevésbé szabad, mert helyzetünk egészen spetiális [sic!]. Nálunk munkásmozgalomról csak azon értelemben lehet szó, hogy nincs munka. Kereskedelmünk pang, iparunk pang, földművelésünk a répa és krumpli termelésére süllyedt alá. Szóval: Csehül vagyunk."[759] A filoxéra folytán elmélyülő gazdasági válság a lap szerint azt eredményezte, hogy a munkanélküliségből és nehéz gazdasági helyzetből adódó nehézségek ellenére „Egerben a legnagyobb csendben ért véget az ünnep s nem verték fel a csendet a zavargó munkások éktelen lármái, csak a vasárnapi rendes mulatozás rikkantásai.[760]

Az Eger és Vidéke cikke alapján feltételezhető, hogy az adminisztratív és hatósági tiltások mellett a május elsejék irányába mutatott kezdeti érdektelenségekhez olyan banális tényezők is hozzájárulhattak, minthogy a munkaszünettel párosuló ünnepnap az amúgy is munkaszünetnek számító vasárnapra esett, vagy pedig a nyilvános ünneplést a kedvezőtlen időjárás hiúsította meg. Így történt például 1893-ban is, amikor május 1-e „nem oly verőfénnyel köszöntött be (…) mint más években. Hűvös, szeles idő volt."[761] 1900-ban pedig minden bizonnyal az 1878-as árvízhez hasonlóan hirtelen lezúduló, de kevésbé intenzív villámárvíz lehetett erre befolyással.[762]

Miután a Szabó Sándor által egykoron megalakított Általános Pénztár egri fiókja a már korábban ismertetett okokból megszűnt, az 1894-es évben újra élénkülés mutatkozott a május 1-i egri munkásmegmozdulásokkal kapcsolatban az országos és helyi sajtóban. A Népszava szerint Egerben az előző évekhez hasonlóan már április végén megkezdődött a munkásünnep az előkészítése.[763] Az ünnepség részét képező felvonulást azonban a városvezetés április 28-án betiltatta.[764] Az ünnep napján végül mégis „nagy számban" gyűltek össze munkások a Nagy Pál-féle vendéglőben. Az ünnepi beszédet Himfi József tartotta, majd Halász József javaslatára

[759] Eger és Vidéke, 1892. május 3. 1.
[760] Uo. 3.
[761] Eger és Vidéke, 1893. május 2.-i melléklet 1. A cikk szerint a rossz időjárás „nem akadályozta a kóbor cigánybandákat obligát májusköszöntésükben. A kora reggeli órákban a helybeli katonazenekar harsogó zeneszóval járt végig az utcákon, hirdetve a város közönségének a szép május megérkezését."
[762] Bővebben: Egri Hiradó, 1900. május 1. 3.
[763] Népszava, 1894. április 27. 6. „társadalmi Szemle. Budapest". A tudósítás szerint hasonló előkészületek folytak Budapesten és Ujpesten kívül „Pécs, Eszék, Pozsony, Kassa, Győr, Debreczen, Arad, Brassó, Eger, Miskolcz, Zágráb, Temesvár, Újvidék, Nagy-Becskerek, Orosháza, Szeged, Süttő, Piszke és még több" városban.
[764] Népszava, 1894. május 4. 6.

határozatot hoztak, mely szerint követelik: „1. az általános választási jogot 2. munkásvédtörvényeket 3. nyolc órai munkaidőt 4. az összes munkaeszközök és kötött földbirtokok az állam által leendő megváltását a munkások részére". Ezután Szabó ismertette az alföldi mozgalmakkal kapcsolatos történéseket és javaslatára üdvözölték vásárhelyi elvtársaikat. Végül Himfi, Halász és Szabót megválasztották a pünkösdkor esedékes szociáldemokrata kongresszusra.[765] (A pünkösdi kongresszussal egyidőben küldött képviselte Egert „A magyarországi czipészek és csizmadiák II. kongresszusán" is.[766])

Az egyházközeli Egri Hiradó 1894. május 1-én megjelent számának címlapján közölt cikkében nem közölt konkrétumokat az egri munkások szervezkedéséről. Helyette a „nemzetközi ünnep" gyökereit igyekezett feltárni. A cikk szerint május 1-t a szocialisták és a velük rokon kommunisták emelték nemzetközi szintű ünneppé. Ezeknek az ideológiáknak terjedése a hódmezővásárhelyi eseményekből kiindulva a liberális politikának az eredménye, mely még 1860-as években „a nép szövetségét keresve, elhintette" a földosztás gondolatát a szegényebb társadalmi osztályok körében. A cikk végül azt a következtetést vonta le, hogy ugyanez a liberális politika a szociális kérdés rendezése helyett inkább az egyházpolitikai reformok erőszakos törvénybe iktatásával van elfoglalva, így „(…) mindezeknél fogva részben a kormány is oka annak, hogy a szegény paraszt nép rajong a szocializmusért s nem akar tudni Istenről, hazáról és királyról."[767]

Az Eger illetve az Eger és Vidéke lapok egyesüléséből létrejött Egri Újság egy évvel később, 1895-ben megjelent cikkében úgy vélekedett, hogy „Május elseje (…) elmúlt nálunk minden nagyobb emóciók nélkül. (…) nálunk itt Egerben, avagy a vármegyében alig vettek tudomást róla. Hiszen azok a téves és lázító tanok (…) talajt nem bírnak a magyar munkások egyéniségében (…) A magyar munkás egyénisége józan, békés jellege remélni engedi tehát, hogy komolyabb állandó következményekkel nem fognak e tanok uralkodni a mi munkásink életében (…)" Ugyanakkor a cikk figyelmeztetett, hogy a munkásviszonyok javítása Egerben is időszerű, hiszen ezek elhanyagolása a felforgató tanok terjedésének fog kedvezni. A helyi intézkedéseket azonban jó kiindulópontnak tartja, hiszen a szőlőtermelésből kiszorult és alföldi idénymunkákat vállaló egri parasztok számára a dohánygyár és újabban zajló vasútépítések munkahelyeket és megélhetést jelentenek majd.[768]

[765] Népszava, 1894. május 11. 6.
[766] Népszava, 1894. május 25. 3.
[767] Egri Hiradó, 1894. május 1. 1-2.
[768] Egri Újság, 1895. május 3. 1.

Két évvel később, 1897. május 1-én Egerben és Gyöngyösön is újra nagyobb szabású munkásünnepekre kerül sor.[769] A Népszava már április elején arról írt, hogy többek között Egerben is folynak a május 1-i ünnepség előkészületei, melyet a város „munkásai és kispolgárai együtt" fognak megünnepelni.[770] Az Egri Hiradó beszámolója szerint „Az egri »czuczilisták« a május elsejét a »Szépasszony« völgyi disznófőben töltötték, s ott ünnepelték idegenből importált eszméiket. A rendőrség mivel ismeri ez izgága elemek főkolomposait nálunk is éberen őrködött (…) Nálunk csendesen múlt el a nap, legfeljebb a disznófőben összetört néhány sörösüveg hirdette a czuczilista ünnepet."[771] A Népjólét című lap ugyanakkor arról tudósított, hogy „Az egri munkások a hatóság önkényéhez képest meglehetős számmal ünnepelték meg a munkásünnepet. Dal, szavalat s minden beszéd el volt tiltva, azért az érzelmeket még sem bírták elfojtani, sőt annál nagyobb elkeseredést szítottak a mai uralkodó társadalmi rendszer ellen"[772]

A következő években azonban újra csendesen, szervezett programok nélkül zajlottak le a május 1-ék Egerben. Az Egri Hiradó mindezt kezdetben a szigorú kormányzati intézkedéseknek tudta be,[773] 1899-ben mégis úgy fogalmazott, hogy „az az erőszakoskodás, mely a Bánffy uralom négy éves ideje alatt minden téren megnyilatkozott, elkeserítette, elmérgesítette a kedélyeket minden téren, és oly ellenkezést idézett fel, aminő újabbi alkotmányos életünk alatt nem volt tapasztalható."[774] Az 1900-ban megjelent cikkében már azt hangsúlyozta, hogy a szocialista szervezők és agitátorok helyett „a bajt a gyökérben kell megtámadni", ehhez pedig a valláserkölcsi nevelés és az anyagi érdekek gondozása szükséges.[775] Végül 1901-ben már tisztán a vallás erejét akarta a lap szembeállítani május 1-én Európa nagyvárosaiban parádézó szocialista munkásokkal, akik míg "(…) tüntetnek a vörös zászlók alatt, melyeket hamisan magyarázott jelszavak ékesítenek, [addig] a katholikus hívők Mária tiszteletére templomba gyűlnek. Amott kint a mai társadalom elleni gyűlölet lobog a szemekben, emitt a gyertyák lángja; amott tüntető lárma, itt lelkeket emelő zsolozsma, virágok illata, tömjénfüst, ájtatos ima száll az ég felé."[776]

[769] Lásd Népjólét 1897. május 7. 3.; Gyöngyösi Újság, 1897. május 2. 1; Népjog 1897. ápr. 16. 4. Kiadóhivatali üzenetek.
[770] Népszava, 1897. április 9. 2.
[771] Egri Hiradó, 1897. május 4. 3.
[772] Népjólét, 1897. május 7. 3.
[773] Egri Hiradó, 1898. április 26. 3; Uo, 1898. május 3. 3.
[774] Egri Hiradó, 1899. május 2. 1.
[775] Egri Hiradó, 1900. május 1. 1-2.
[776] Egri Hiradó, 1901. április 30. 3. Az idézett szövegben egyértelmű utalás történik a katolikus hagyomány szerint a májusi időszakra eső Szűz Mária tiszteletére tartott litániákra.

Kállay Zoltán Heves vármegye főispánja 1902-ben kelt jelentésében már azt írta meg Széll Kálmán miniszternek, hogy a „(…) megyénk területén május elseje teljes rendben folyt le, népgyűlés nem tartatott, tüntető körmenet nem jelentetett be és nem is tartatott, hatósági beavatkozásra sehol nem volt szükség."[777] Az alispán azonban nem látott rá a vármegye központjában zajló, még nem túl kiterjedt szervezkedésekre, ugyanis alig egy évvel később az egri nyomdászok vezetésével a különböző szakmák képviselői megalakították az MSZDP megyei szervezetét.

IV.3.2. Önképző körök és szocialista agitáció

Ahogy arra korábban már történt utalás, az 1890-es évek közepére a szocialista munkásmozgalom legfőbb egri szervezője, Szabó Sándor, ez idáig ismeretlen okokból visszavonult. A történeti feldolgozások azon a véleményen vannak, hogy a kétségkívül megöregedett szabó egészségi állapota és hajlott kora ösztönözte a visszavonulásra.[778] Valószínűleg tényleg ez lehetett a fő ok, azonban ez idáig nem volt ismert, hogy 1894-ben a Népszava az MSZDP adósai között említi az egri Szabó Sándort.[779] Az sem kizárt, hogy az MSZDP soraiból ekkoriban kizárt Engelmann Pál híveként csalódott a szociáldemokraták politikai közösségében. Az Engelmann féle radikális szárny kizárása a mérsékeltebb „bürokrata", azaz betegsegélyező pénztár révén politizáló szociáldemokraták előretörését eredményezte, akikkel Szabó az általános pénztár egri fiókegyletének felszámolása miatt sem tudott ekkor már maradéktalanul azonosulni.[780] Épp ezért érdemes megvizsgálni, hogy Szabó után, illetve utolsó aktív éveiben vele párhuzamosan kik és milyen formában karolták fel a mozgalomszervezés ügyét a városban.[781]

Az 1890-ben megtartott első május 1-i munkásgyűlésen Lesty Sándor beszédének végén egy munkás önképzőkör alapítására tett javaslatot.[782] Egy általános önképző és betegsegélyező egylet megalakítására már 1891-ben történt kísérlet, azonban az akkor emberi

[777] HU-MNL-OL-K 149.1902.1.448.res. 2.
[778] Többek között: Nagy József László: Az egri munkásmozgalom előtörténete…i.m. 67.
[779] Többek között: Népszava, 1894. szeptember 28. 4.
[780] A körülményekről: S. Vincze Edit: A magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei 1890—1896. Budapest, Kossuth, 1961. 121-131.
[781] Szintén ezekben az években a magyarországi szociáldemokrácia alapvető politikai hozzáállása is megváltozott. Az addigi forradalmi hozzáállást egy alkamazkodó, emancipatórikus stratégia váltotta fel. Bővebben: G. Fodor Gábor: A liberalizmus "baloldali" kritikái: a polgári radikálisok és a szociáldemokraták (1900-1919). Doktori disszertáció. ELTE ÁJK, 2003. 257-260.
[782] Eger, 1890. május 6. 142.

mulasztások és léhaság miatt meghiúsult. A Nemzeti Demokrata Munkáspárt lapját tudósító K. Blatter János arról számolt be, hogy egy magát szocialistának tartó egri asztalos — akit ő „É. J." monogrammal jelöl — a közelmúltban jelentős összegeket gyűjtött össze szaktársaitól azzal a céllal, hogy abból önképző és betegsegélyező egyletet hozzon létre az egri asztalosok számára, azonban — K. Blatter szavaival élve — „a beszedett összeget beönképezte (megitta)."[783]

Nem sokkal később, 1894 februárjában a hazai asztalos szakma egyik legfőbb lapjában arra ösztönözték az egrieket, hogy lépjenek be az Egri Általános Iparosmunkás Önképző Egyletbe, mivel a „Szaktársaink itten a szervezkedésnek még nagyon hátra vannak. A mesterek azt cselekszik velük, amit éppen nekik tetszik és ez ellen nem csinálhatnak a tehetetlen szaktársak semmit. Egész másképp nézne ki a helyzet, ha az asztalos-segédek öntudatra ébrednének és vállvetve támogatnák kölcsönösen egymást." A magát „Nagy. J."-ként jelölő munkás felhívásában úgy vélekedett az önképző egyletről, hogy az egri munkások „Ott fel fognak világosodni és azután mint öntudatos munkások szervezkedhetnek lépésről-lépésre előre."[784]

A szóban forgó „Egri Általános Iparos-munkás Önképző-egylet" 1895 október 27-én, „a Hungária-szálló helyiségeiben az új egylet alapja javára szüreti mulatságot" rendezett.[785] A következő években feltehetőleg ez az egylet fogta össze a nem rendszerkonform eszmékkel szimpatizáló egri alkalmazottakat. Nem sokkal korábban, 1895 nyarának végén létrejött egy exklúzívabb munkásszerveződés is, melynek élén a Szabó Sándor köréhez tartozó Himfi (néhol Hunffi, vagy Himfy) József állt. Himfi felszóalt többek között azon az 1893. június 11-i egri munkásgyűlésen mely kinyilvánította akaratát az általános választójog és az egyházpolitikai reformok, valamint az állam és egyház szétválasztásának elve mellett,[786] továbbá ő volt az egyik fő szónoka az 1894. május 1-i munkásgyűlésnek is. 1895. augusztus 18-án pedig Kluger Nándorral és egy 15 tagú rendező-bizottság segítségével szervezte meg az Egri Általános Iparos Munkás Asztaltársaság első ismerkedő estéjét. A rendezvényről készült beszámoló szerint a szép számban összegyűlt munkások az „egyleti helyiségből" vonultak ki a délután folyamán a „szőlőhegyen" lévő feldíszített helyszínre, ahol Himfi és Kluger beszéde után „késő éjig tartott a kedélyes mulatság", aminek eredményeként 25 személy be is iratkozott az asztaltársaságba.[787]

[783] A Mi Zászlónk, 1891. szeptember 19. 3.
[784] Asztalosok Szaklapja 1894. okt. 26. 3; DIV Tört.adatt., 77.142.1.
[785] Asztalosok Szaklapja 1894. okt. 26. 4.
[786] Népszava, 1893. június 23. 5-6.
[787] Népszava, 1895. augusztus 22. 5; Uo. 1895. augusztus 23. 2.

A Népszava 1895. augusztus 29-i számának címlapjára „Eger vár ostroma” felirattal került egy egész oldalas illusztráció.[788] Az MSZDP 1896-os 4. kongresszusáról készült országos jelentésben méltatták Heves megye és főként Eger munkásmozgalmát.[789] Mindezek fényében feltételezhetjük, hogy az egri szervezkedést nagy remények kísérték az országos szociáldemokrata tábor részéről. Az Egri Általános Iparos Munkás Asztaltársaság feltehetőleg egy zártabb, bennfentesebb fórumot jelentett a fiatal munkások többségét megnyerni szándékozó önképzőegylettel szemben, mely felszította az új, szociáldemokrácia felé nyitott ifjúsági-munkásszerveződés és a hagyományosan vallási alapú legényegylet közti rivalizációt. Ennek egyik bizonyítéka, hogy az Egri Katolikus Legényegylet 1896. december 5-én és 6-án „igen sikerült művész-estélyt tartatott”, mely alapján az Egri Hiradó úgy vélekedett, hogy a legényegylet virágzik „s betölti az iparos ifjúság kimüvelésére irányuló hivatását oly lelkiismeretesen, hogy Egerben semmiféle iparos ifjúsági önképző, vagy más című, de alapjában szociális irányú egyesületre e mellett nincs szükség. Bár nálunk minden fiatal iparos tagja volna ezen nemes törekvésű egyesületnek [mármint a legényegyletnek – M.D.] (…) mely mellett a titkos célokat szolgáló szociális egyleteket évek óta tartó, ismételt sikertelen kísérletezés után sem tudták megszilárdítani.”[790]

Az Egri Hiradó megállapításaira a Magyarországi Szociáldemokrata Párt közlönyeként ekkor megjelenő Népszabadság című politikai havilap reagált, mely szerint „Az egri munkásképző-egylet [sic!] ellen minden fűt-fát megmozgatnak. (…) Különösen a katholikus legényegylettel iparkodnak ellene lenni.” A szociáldemokrata lap szerint a „sajttakarónak” való Egri Hiradó pedig azért magasztalta fel az önképző egylettel szemben a katholikus legényegyletet, mert az ekkor éppen szinte csak vegetált és decemberi estélyét is a valóságban érdektelenség övezte. A legényegylet pedig az egri egyházi sajtó segítségével akarja lejáratni a rivális szerveződéseket és saját kudarcát eltakarni.[791]

Az Egri Általános Munkás Iparos Önképzőegylet „szociális” orientációjának valóban volt alapja. Az önképzőegylet 1897. január 17-én megtartott második rendes közgyűlésén többek között olyan személyek kerültek az egylet élére, mint Kovács Ödön elnök**,** vagy Takács István alelnök és a Jókai utcában a szociáldemokrata összejövetelek színhelyéül szolgáló

[788] Népszava, 1895. augusztus 29. 1.
[789] MMTVD II. 353-355 ill. Egri Újság 1896. aug.22. 3.
[790] Egri Hiradó, 1896. december 12. 6.
[791] Népszabadság, 1897. január 22. 3.

kocsmát üzemeltető Mélay Dániel,[792] mint harmad elnök.[793] Az Egri Hiradó cikke szerint június 4-én, pünkösd másodnapján „szervezkedő gyűlést tartottak a nemzetközi szociáldemokraták, kiknek fő gyülekezési fészkük a Mélay-féle korcsma a Jókai utcában".[794]

Június 12-én újabb népgyűlésre került sor. A gyűlésen Varga Gyula szabósegéd a munkások helyzetéről, Stokaki Péter a gyülekezési és egyesületi jogról, Bamberg Gyula lakatos pedig a választási jog címmel tartott szónoklatot. A népgyűlést hosszabb tanácskozás követte, majd június 12-én este a bejelentett programnak megfelelően Mélai Dániel Jókai utca kocsmájában megalakították az MSZDP helyi szervezetét, melynek elnöke Takács István, az önképzőegylet alelnöke lett.[795] A gyűlésről szóló tudósítást Kenő József jegyezte, aki szerint mintegy ezer munkás vett részt az eseményen.[796]

A tudósító valódi neve minden bizonnyal Kecső József lehetett, aki ekkor már kapcsolatban állt valamennyi szociáldemokrata sajtóorgánummal, melyek egyes példányait maklári úti otthonában ő maga is árusította,[797] több-kevesebb sikerrel.[798] Kecső neve mellett Hegedűs János egri lakos neve tűnik fel a Népszava 1892-1893-as előfizetői között,[799] 1897-ben pedig egy bizonyos „Blazirstein" Dobó utcai lakásán lehetett megvásárolni a Népszavát és társlapjait.[800]

Az önképzőegylet és az asztaltársaság bizonyos szempontból előkészítette a terepet az MSZDP egri szervezetének. Az önképzőegyletet ért egyházközeli kritikák mellett ugyanakkor belső ellentétek is sújtották. A Népszava 1897 szeptemberében egy ismeretlen forrásból származó felhívást közölt, mely szerint „Az »egri általános iparos munkások önképző-egyesület«-ben tagtársaink folytonosan oly hibákat kénytelenek felfedezni, melyek legkevésbé sem alkalmasak a tagok vonzására, sőt visszataszítólag hatnak a munkástársakra" A felhívás szerint „Az előforduló hibák miatt nem az egyletet kell ott hagyni, hanem annál inkább részt

[792] Nem sokkal korábban a Népjólét című szintén szociáldemokrata lap közölte azt a felhívást, hogy a maklári utcában vendéglőt üzemeltető Marosi Izidor, „ki a munkásokból él, a munkásokat bakonyi betyároknak nevezi, az egyletünket pedig bakonyi erdőnek." Népjólét, 1896. december 4. 4

[793] A részletes névsort lásd: Népakarat, 1897.január 29. 3.

[794] Egri Hiradó, június 9. 4. A tudósítás szerint a gyűlésre meghívókat is küldtek, azonban „nem valami sokan jelentek meg, s akik ott voltak is, azokat sem a »czuczilista eszmék« iránti lelkesedés vitt oda. Ezt bizonyította az a nagy csend is, mi a röpködő frázisokat és bombasztokat követte." A gyűlésen Varga Gyula, Szotovszky Béla és Bamberg Gyula szónokolt a munkások helyzete, valamint a gyülekezési és választási jog témájában. A gyűlés elnökének Takács Józsefet, jegyzőjének Fogel Izsót választották meg.

[795] Heves megyei Lapok 1897. június 13. 1-2; Népjog, 1897. június 18. 4. A párt jegyzője Fógel Izsó lett.

[796] Népjog, 1897. június 18.4.

[797] Népjólét, 1897. július 2. 4. A kiadóhivatali üzenetek között olvasható, hogy „Pártlapjaink vidéken a következő helyeken kaphatók: (…) Eger: Kecső József elvtársnál, Maklári-út 5.sz. alatt." Továbbá Népjog, 1897. november 19. 2; Népszabadság, 1897. június 25. 4.

[798] 1897. augusztusában már kevesebb példányt kért a lapok kiadóitól. A Népjólét című lap meg is jegyezte, hogy „Miért küldött csak 2 frtot lapra? Talán nem fogy? Akkor kevesebbet küldünk" Népjólét, 1897. augusztus 6. 4.

[799] Népszava, 1892. október 21. 7.

[800] Többek között. Népszava, 1897. október 8. 8.

követelni és venni a vezetésben és az ellenőrzésben; az oktatások bevezetésére és rendszeresítésére pedig *kényszeríteni* kell az elnökséget."[801]

Elképzelhető, hogy a megosztottság a háromtagú elnökség soraiban jelentkezett először, hiszen Takács István és Mélay Dániel alelnökökkel ellentétben Kovács Ödön elnök neve nem fordult elő az MSZDP egri szervezetének megalakulásáról szóló tudósításokban. Ugyanakkor az önképzőegylet vezetése elleni kritikákat megfogalmazó felhívás után nem sokkal arról tudósított a Népszava, hogy Fleischer Dezső, Kecső József, Schwartz Mór és bizonyos Cseh B. november 14-e estéjére a Millenium Kávéházban tartandó értekezletre várja az önképzőegylet vezetőségét. Az értekezleten módosítani akarták az önképzőegylet alapszabályát, mellyel létrehozták volna az „egri általános munkásképző-egyletet". A cikk aláírói kilátásba helyezték, hogy amennyiben a volt vezetőség nem jelenne meg, úgy „kénytelenek leszünk ellenük az eljárást törvényes úton megindítani."[802]

Akár a vezetőség tagjai közti ellentét, akár a tagság elégedetlensége okozott az önképzőegyleten belül változásokat, a szocializmussal való megbélyegzés a helyi közéletben való elszigetelődést eredményezhette. Ezekben az években terjedt el a Heves és szomszédos vármegyékben spontán vagy szervezetten fellángoló agrárszocializmus, mely az egyházi földbirtokosok, az agrárius elit, de még az izraelita bérlőket is a szocializmus visszaszorítására sarkalta. Egerben is megtalálni nyomát az agrárszocialista szervezkedésnek. Az Egri Általános Iparos Munkás Önképzőegyleten belüli szakadást megelőzően az egyletnek szándékában állt az egri földműves lakosságot is megszervezni. Az 1897-ben a Népszavában megjelentetett felhívásukban úgy fogalmaztak, hogy „Újabb időben az egyletre nagy feladatok hárultak. A földművelő elvtársak szervezkedése ügyében meg kell alkotni a helyes utat az előrehaladásra."[803] Az egylet vezetésének megküldött novemberi ultimátumban és feltehetőleg az átszervezés részleteit meghatározó értekezleten is szóba került egy földmunkás szervezet megalakítása, azonban a többség úgy gondolta, hogy ez csak akkor szükséges, ha már a helyi parasztság kellő létszámában hajlandó szervezkedni.[804] Még ezt megelőzően az önképzőegylettel összekapcsolódó MSZDP egri szervezetének 1897. június 12-én a Jókai utcai Mélay-kocsmában megtartott alakulógyűlésen is állítólag kétszáz „mezei munkás" vett részt,

[801] Népszava, 1897. szeptember 10. 7. Kiemelés tőlem- M.D.
[802] Népszava, 1897. november 12. 7.
[803] Népszava, 1897. szeptember 10. 7.
[804] Népszava, 1897. november 12. 7.

akik „nyomban elhatározták, hogy tagjai lesznek a munkásképző-egyletnek és ők is szervezkedni fognak."[805]

A mozgalomszervezés önképzőkörök formájában történő megvalósulása valószínűleg azon okból futott zátonyra, miszerint a hatóságok, élén a Belügyminisztériummal nem engedélyezték az egyletek alapszabályait. Az „Egri Munkásönképző Egylet" alapszabályát, csak 1903-ban hagyta jóvá a belügyminiszter, miután 1902. november 2-án az egri Hús piacon a „szocziál-demokrata irány hívei", mintegy 200-300 fős tömeg részvételével lezajló népgyűlést tartottak.[806] Az alapszabály szerint az egylet elsősorban a munkások számára hasznos olvasmányok és ismeretek terjesztését tűzte ki céljául, a dokumentumot pedig az 1897-től működő szabó szakegylet két képviselője, Gaál Ferenc és Markó Lajos, mint ideiglenes elnök és ideiglenes jegyző írták alá.[807]

Mindennek fényében érdekes jobban szemügyre venni, hogy miként hatott a gyenge lábakon álló egri szocialistákra az MSZDP és az agrárszocialista szakadár csoport közti rivalizálás a századforduló éveiben. Azaz milyen formában jelentkezett a különböző irányzatok agitációs tevékenysége a városban? Misóczki Lajos tanulmánya szerint még 1897-ben egy bizonyos Cs. Benjámin és D. Imre terjesztték az első szocialista szépirodalmi hetilapot, a Népolvasótárt, melyben egyébként folytatásokban közölték az egri születésű Bródy Sándor „A mosónő lánya" című prózáját, valamint Gárdonyi Géza „A vén koldus" című versét is.[808] Mindkét mű egyértelműen a helyiek „szociális érzékenyítését" szolgálta.

Egy szépirodalmi folyóirat terjesztése még nem számított izgatásnak. Viszont 1898 tavaszán az Egri Hiradó a városi rendőrség értesítése alapján már arról írt, hogy „A tizenkilencedik század modern apostolai [t.i. a szocialisták – M. D.] (…) a fecskemadárral Egerbe is megérkeztek, s a külvárosokban már megkezdték munkájukat. Ahol csak megjelennek az édes beszédű, nadrágba bujtatott apostolok, mindenütt ott hagyják a nemzetközi irányú Földmívelőt. (…) különösen a maklári hóstyán apostolkodnak, s tegnap már őrjáratot küldött a nevezett városrészbe [a rendőrség- M. D.] mely őrjáratnak feladata a népámítókat lefülelni (…) Csak gyorsan ki a városból az olyan emberekkel, kik fekélyt hoznak magokkal a nép közé!"[809]

[805] Népjog, 1897. december 17. 6. „Kecső elvtárs" külön is felszólította a jelenlévő mezei munkásokat a szervezkedésre. „Cseh elvtárs, mint elnök" volt jelen ekkor.
[806] Hevesvármegyei Hírlap, 1902. november 5. 2. „A gyűlésre a budapesti szoczialisták részéről Izráel Jakab, ismert nevű népszónok jött le, aki a mai munkásállapotokról hosszabb beszédet tartott."
[807] HU-MNL-HVL-IV.414.1.45; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1904. 84-85.
[808] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m 33-34. ill. Népolvasótár 1897. aug.1. 212-216.
[809] Egri Hiradó, 1898. április 13. 3.

A tudósítás tehát arról ír, hogy a külvárosokban a Várkonyi István féle Magyarországi Független Szocialista Párt lapját terjesztették ismeretlen agitátorok. A Várkonyi István mögé besorakozó agrárszocialisták erősödésére utalt Tallián Béla képviselőházi felszólalásában is, amikor arról beszélt, hogy Heves Megyében Egerben vannak jelen leginkább.[810] Heves megyei küldöttek vettek részt az 1897. januári földmunkáskongresszuson is és az ott elfogadott határozati pontokat támogatták.[811]

Ennek kissé ellentmond az Egri Hiradó következő számában megjelent tudósítás, mely szerint az egri rendőrök két napi hajsza után fogták el Klein Vilmos 32 éves, izraelita vallású agitátort, akinél a Világszabadság című anarchista lap 100 példányát találták meg egyéb kiadványokkal együtt.[812] A rendőrségi jelentésben bádogosként feltüntetett Kleint ezt követően kiutasították Egerből.[813]

Egyébként a hatósági üldözés mellett az Egerbe érkező agitátoroknak a helyi lakosság rokonszenvét sem lehetett egyszerű elnyerni. Egy kétes valóságtartalmú beszámoló szerint egy hóstyai asszony, mikor szembetalálta magát egy „házaló" szocialista agitátorral „Megragadta a seprő nyelet s azt vastagabb végére fogva s nyelvére kapva az Úristen öldöklő nyilait, azokat a seprőnyéllel vegyes zúdított az apostol fejére, hátára. (…) a harcias asszony a derék munka után megelégedetten mondogatta a szomszédainak: Megmutattam neki, milyenek az egri asszonyok."[814]

IV.3.3. Az egri szakegyletek a századforduló évtizedeiben

A munkásbiztosítási rendszer átalakításával fellendült Heves vármegyében is a szövetkezeti mozgalom, melyben elsősorban a konzervatív körök látták a munkásmozgalom ellenszerét.[815] A szövetkezeti mozgalom ugyanakkor az agráriumból élő lakosságnak jelentett bizonyos fajta menedéket a szabadpiaci verseny elől, míg a városi munkások beteg-, baleset- és nyugdíjbiztosítását 1891-től a különböző pénztárak voltak hivatottak teljesíteni. Az 1890-es években a munkásönszerveződések harmadik nagyobb csoportja, a szakszervezetek

[810] MMTVD II. 389-391.
[811] Hevesvármegyei Hírlap 1897. február. 5. 1. „Az agrárszocialisták követelései (Babocsay Sándor cikke)
[812] Egri Hiradó, 1898. április 16. 4.
[813] A Budapesti Fő- és Székvárosi Állami Rendőrség 1898. évi működése. Főkapitányságí kiadvány. Budapest, 1899. 387.
[814] Uo.
[815] Lásd Heves Megyei Gazdasági Egyesület és a Heves Megyei Gazdasági Önsegélyező Hitelszövetkezet tevékenysége. Továbbá: Heves Megyei Gazdasági Egyesület Értesítője 1896. dec. 15. 3.

előképének tekinthető szakegyletek is megjelentek Egerben, melyek igazodva a szociáldemokrata párt és a II. Internacionálé programjához, gazdasági, kulturális és nem utolsó sorban politikai szerepet is betöltöttek.

A céhek megszűnését követően létrejövő ipartársulatok csak lassan terjedtek el Heves vármegyében. Ezek elsősorban pusztán gazdasági szerepet betöltő, szakmánkként szerveződő érdekképviseletek voltak, ezért elsősorban az önálló iparűzők akarata érvényesült bennük. Az egri és megyei szakegyleti élet a 19. század végén általánosságban véve nem volt kiemelkedő és intenzitását tekintve is hullámozott. 1896-ban például 5 szakma is alapított szakegyletet, azonban a magyarországi szakegyletek 1899. május 21-22-én tartott I. kongresszusán Heves képviseletében nem volt jelen senki.[816]

Ehhez a hullámzó intenzitáshoz közrejátszott az is, hogy a vidéki szakmai szerveződésekkel kapcsolatban még mindig a Tisza Kálmán belügyminisztersége idején, 1875-ben megalkotott rendelet volt a kiindulópont, mely több módosítást követően kimondta, hogy „Politikai és munkásegyleteknél fiókegyletek alapítása meg nem engedhető. Munkásegyleteknek csak azok tekintendők, melyek az 1884. évi ipartörvény értelmében alakíttatnak”[817] Azaz a törvény 1898-as módosításáig a „munkásegyletek” alatt elsősorban az ipartársulatokat értették.

A gazdaság konjunkturális változásai miatt megnövekedett munkáslétszám új szakszervezet-politikát követelt a 19. század utolsó évtizedére. „Miután a szakipari és más, mindennapi életben okvetlenül szükségeltető tudnivalók elsajátítása a munkásosztályra nézve kiváló fontossággal bír; miután a jogvédelem kérdése, a segélyezési ügy és a munkaközvetítés ügye sürgős megoldásra vár, ajánlja a pártgyűlés az elvtársaknak a szakegyesületi országos egyesületek alakítását, vagy legalább helyi egyletek alakítását az ipari központokban, belevonva úgy a férfi, mint a női segédmunkásokat is.” – határozta meg a feladatokat 1890-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt első kongresszusa.[818]

Nem elfelejtendő ugyanakkor, hogy a szakegyletek a gyakorlatban lettek volna hivatottak a kisiparon belül munkaerőáramlás felügyeletét is végezni, azonban az egri szakegyleteket munkaközvetítő jogosítványaitól a miskolci Kereskedelmi és Iparkamara fosztotta meg 1904-ben.[819]

[816] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m 73.
[817] 1508/1875. B. M. eln. számú körrendelet, az egyletek tárgyában.
[818] Idézi Lux Judit: A magyarországi szakszervezetek történetéből…i.m. 14.
[819] Hevesvármegyei Hírlap, 1904. december 4. 3.

Asztalosok

A segédszemélyzetet összefogó és alulról szerveződő első kezdeményezés a vármegyében, a gyöngyösi iparosmunkás és segédek szakcsoportosulása volt 1886-ban.[820] Három évvel később a gyöngyösi asztalos segédek kezdték szervezni saját csoportjukat, mely 1891-ben a nemzeti demokrata szárny kiválásakor nem tartott a nacionalista érzelmű asztalosmunkásokkal, hanem a szociáldemokrata párthoz köthető Asztalosok Szaklapjának előfizetői körét alapította meg. 1891-től rendszeresen tartottak önálló gyűléseket Gyöngyösön, 1892-ben pedig május 1-i ünnepséget szerveztek.[821] Gyöngyöshoz hasonlóan az első szakegylet Egerben szintén az asztalosokhoz köthető.

Az MSZDP 1890. decemberi alakuló kongresszusáról Szabó Sándor és vidéki küldött társai azzal a feladattal tértek vissza, hogy a vidéki városokban szakmánként próbálják az MSZDP ügyének megszerezni a helyi munkásságot. A kezdeti nehézségek után Szabónak 1891 őszén sikerült meggyőznie az egri asztalosok egy részét, hogy az Asztalosok Szaklapjának támogatására előfizetői kört hozzanak létre.[822] Feltehetőleg ez a társaság küldte üdvözlő táviratát a budapesti asztalos segédek 1891 augusztusában tartott gyűlésének is.[823]

A szociáldemokrata orientációjú szakcsoport hamar vetélytársra talált a „A Mi Zászlónk" című lapot olvasó és a Nemzeti Demokrata Munkáspárttal szimpatizáló asztalosokban. Ez az elvi ellentét, mely az újságok lapjain élesen kiütközik, a való életben koránt sem jelenthetett éles szembenállást. Feltételezzük, hogy a pártokkal összeköttetésben lévő és meggyőződéses mozgalmárok — mint a nemzeti demokrata K. Blatter János — mellett a fiatal asztalossegédek jelentős része nem köteleződött el politikailag, ebből kifolyólag pedig mint két táborral szimpatizálhatott, azok között akár ide-oda csapódhatott is. Ezt a mozgást pedig sokkal inkább meghatározták az emberi kapcsolatok, a fiatalkori barátságok és az elszigeteltségből valamilyen közösségi élményhez való eljutásnak a vágya.

Ezért is feltételezhető, hogy a fiatal asztalos segédszemélyzet, ugyan hajlandó volt előfizetni kezdetben a sok tekintetben lázító tartalmú Asztalosok Szaklapjára, ugyanakkor komolyabb szervezőmunkát nem fejtett ki. A változás e tekintetben 1894-ben következett el,

[820] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 7-8.
[821] HU-MNL-HVL-V.101.b.222. CCCLXXXIV. fasc. 72. sz. Munkásmozgalmak meggátlása, 1891.; HU-MNL-HVL-V.101.b.222. CCCLXXXIV. fasc. 254. sz. Gyöngyös, 1892. máj. 4-i helyettes polgármesteri lev. a városi rendőrfőkapitányi jelentés kíséretében az alispánhoz.; HU-MNL-HVL-V.101.b.222. CCCLXXXIV. fasc. 151.sz. Munkásmozgalmakról jelentés, 1892.; Közügyeink, 1892.szeptember 2. 5.
[822] Asztalosok Szaklapja, 1891. november 14. 4. Kiadói üzenetek. A csoport élén Cseh Lajos, egri asztalos állt.
[823] Népszava, 1891. augusztus 21. 7-8.

amikor K. Blatter Budapestre történő költözésével az egri nemzeti demokrata munkásság tetszhalott állapotba került. Az Asztalosok Szaklapja ezért rögtön 1894 októberében felhívást intézett az egri faipari munkásokhoz, hogy alapítsanak szakegyletet. Ennek apropója az volt, hogy az egri Nagy Béla asztalosmesternél dolgozó munkások sztrájkjuk eredményeként béremelést kaptak,[824] annak ellenére, hogy egy budapesti munkaközvetítő még sztrájktörő segédek közvetítésével is megpróbálta a bérmozgalmat aláásni.[825]

Az asztalosok következő szakmai alapon történő önszerveződésére a századfordulót követően került sor. 1900-tól kezdve az Asztalosok Szaklapja komoly hangsúlyt fektetett a vidéki propagandára és a vidéki olvasókkal való kapcsolat ápolására.[826] Egerben ez az összekötő személy Elek Kálmán lett, aki a helyi szociáldemokrata szervezkedésből is kivette a részét. Elek 1903-ban Nagy András nevű kollégájáról közölt egy cikket az immár Famunkások Szaklapjára átkeresztelt újságban, melyben elmesélte, hogy Nagy szocialista nézetei miatt akarta kifúrni őt munkahelyéről cselszövés útján, azonban főnöke elégedett volt munkájával és inkább a cselszövő Nagyot bocsátotta el műhelyéből, mintsem a szocialista Eleket.[827] Feltehetőleg szintén Elek írta 1904 elején azt a tudósítást is, melyben Szabó Gyula egri asztalosmester alkoholizmusát és erőszakosságát tárta az olvasók elé.[828]

Elek Kálmánt ezt követően az immár „egri asztalosok asztaltársasága" néven működő szakegylet elnökének is megválasztották. 1904. június 8-án az egri Pollák-féle műhely munkásainak sztrájk nélkül sikerült elérniük a 10 órás munkaidőt, 10 százalékos béremelést, az általuk választott bizalmi férfi elismerését, valamint, hogy a műhelyben helyezzenek el egy faliórát és hogy a munkások közül három hónapig senkit se bocsájthassanak el. A Famunkások Szaklapja úgy kommentálta a Pollák műhely munkásai által elért eredményeket, hogy itt az ideje „most aztán kétszeres erővel hozzálátni a szervezkedéshez és Egerben dolgozó többi szaktársainkkal is értessék meg a szervezkedés előnyös voltát, hogy megalakíthassuk a famunkás-szövetség ottani csoportját, de mielőbb."[829]

Az egri asztalosok asztaltársaság 1904. július 24-i gyűlésén Elek vezetésével kimondták csatlakozásukat az országos famunkás szakszervezethez. A gyűlésen felszólaló, Fülöp Bertalan, miskolci vendég kérte a helyi asztalosokat, hogy a szakszervezet mellett teljes

[824] Asztalosok Szaklapja 1894. október 27. 3.
[825] Blanár János 1894-ben Budapestről közvetített Egerbe asztalossegédeket, viszont a segédek utiköltségének elsikkasztásával, mind a nemzeti- mind pedig a szociáldemokrata asztalosmunkások között rossz híre alakult ki. Asztalosok Szaklapja, 1894. augusztus 25. 1-2. Pár hónappal később sztrájkra készülő vidéki műhelyekbe közvetített munkásokat. Uo. 1894. október 13. 3.
[826] Többek között Asztalosok Szaklapja, 1900. szeptember 15. 1-2.
[827] Famunkások Szaklapja, 1903, október 31. 4.
[828] Famunkások Szaklapja, 1904. január 9. 3.
[829] Famunkások Szaklapja, 1904. július 16. 4.

erejükkel agitáljanak, az egri Turcsányi Sándor pedig „ismételve kérte a jelenvoltakat, hogy az egyletbe be nem iratkozottakat ne tűrjék meg maguk között”[830] Turcsány kijelentésével kapcsolatban viszont érdemes megemlíteni, hogy a városban ugyanekkor zászlót bontó keresztényszocialisták a famunkások körében is aktívan szervezkedtek.

Az előbbiekben felvázolt baloldali orientációjú famunkás szervezkedést leszámítva az egri asztalos szakmáról elmondható, hogy zömében inkább a konzervatív körökhöz és az egyházhoz állt közel, mintsem a hagyományosan alulfizetett és a munkaadóknak még a huszadik század kezdetén is jóval kiszolgáltatottabb cipészek közössége.

Cipészek

A cipész szakma rendkívül népes volt mind Egerben, mind országosan a 19. század végén, hiszen a konfekció lábbelik minden más iparcikkhez hasonlóan még nem voltak elterjedtek, egy kényelmes cipő pedig már a társadalom többsége számára is elérhető és megfizethető volt.

Jászai Samu, a magyar szakszervezeti mozgalom első jelentős krónikása szerint a cipészműhelyek jelentős része nyirkos pincékben volt berendezve, ahol a munkáltatók általában egy éves szerződést kötöttek alkalmazottaikkal, de ennek értelmében szakmai munkán túl kerti és házimunkára is kötelezhették őket.[831] Türk Frigyes 1895-ös cikkében egri viszonylatban arról írt, hogy a helyi cipészek darabbérben dolgoztak, heti átlagkeresetük pedig 4 forint volt.[832] Mivel ez nem volt elegendő önálló egzisztencia kialakításához Misóczki Lajos későbbi tanulmányában úgy vélte, hogy „legtöbbjük az alkalmazók eladósodott hitelezőjévé vált” és ezért elsőként törekedtek az 1890-es években Egerben szakegyletet létrehozni, mely a helyi hatóság tiltása miatt nem valósulhatott meg.[833]

Ennek ellenére az egri cipészek szervezkedésének és országos mozgalomba történő integrálódásának több nyoma is fellelhető. Az Országos Cipész kongresszuson Egert Majoros Gyula mester képviselte 1892-ben.[834] A Czipész című szaklap támogatására már a lap indulásakor érkeztek adományok Egerből.[835] 1892 márciusában pedig egy M. Ö. monogramú tudósító arról írt a szaklapban, hogy az egri cipészsegédek nyilvános értekezletet tartottak a

[830] Famunkások Szaklapja, 1904. július 30. 3.
[831] Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története. Budapest, Magyarországi Szakszervezeti Tanács, 1925. 17.
[832] Türk Frigyes „Antiszocializmus” című cikkét lásd: Egri Újság, 1895. október 15. 2.
[833] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 22.
[834] Népszava, 1892. április 22. 3.
[835] 1861. szeptemberében Egerből 60 koronát küldenek a lap javára. A Czipész, 1891. szeptember 15. 4.

Veiszner-féle vendéglőben, melyen ún. szervezőbizottságot és az országos kongresszusra elutazó két küldöttet is megválasztottak. A cikk írója ugyanakkor csalódottságának adott hangot, mivel elmondása szerint az egri csizmadiák feltűnően távol maradtak az értekezletről, mely szerinte „bizonyára annak jele, hogy nem fogják fel ama célokat, melyek elérésére törekednünk kell, ha saját érdekeinket elhanyagolni nem akarjuk. Remélhetőleg a csizmadia-szaktársak is felvilágosodnak rövid idő múlva, hogy csak önmaguknak ártanak, ha elzárkóznak a modern áramlatok elől s így ők is majd sorainkhoz fognak csatlakozni."[836]

Az egri cipész szervezkedésről szóló tudósítás, csak úgy, mint a szaklap részére történő adományozások Meininger (néhol Meilinger) Ödön, egri cipészhez köthetők.[837] Meininger pályafutása és főként szakegylet szervező tevékenysége kitűnően példázza a munkásmozgalmi irányzatok párhuzamosságának és egymásba fonódásának komplexitását. Meininger ugyanis — miután hitet tett a „modern áramlatok" mellett — a katolikus legényegylet díszelnöki pozíciójáig jutott.[838] Az katolikus egyletnek állítólag már 1880-ban tagja volt,[839] 1909-ben pedig az Országos Iparegyesület által kapott kitüntetése kapcsán a Heves Vármegyei Hírlap úgy vélekedett róla, hogy „elismerés illeti ezt a derék iparosunkat, mert a maga erejéből emelkedett oda, hogy ma már állandóan 8-10 emberrel dolgozik (…) minél több ilyen iparost adjon az Isten Egernek."[840]

Meininger ugyan nem vált sem megszállt levelezőjévé, sem agitátorává a cipészek egyetlen egy szaklapjának sem. A Szabók Szaklapja részére általa megörökített 1892. márciusi nyilvános értekezletet követően részt vett a cipészek országos kongresszusán, csak úgy, mint az 1894-ben megtartott Czipész- és Csizmadiamunkások és Kisiparosok II. szakkongresszusán, ahol megalakult a Magyarországi Czipészek és Csizmadiák Országos Szövetsége, ami a szociáldemokrata párttal összefonódott szakszervezeti mozgalom fontos pillére volt.[841] A szakkongresszus jegyzőkönyve szerint Meininger felszólalásában sötét képet festett az egri

[836] A Czipész, 1892. március 15. 3.
[837] 1892 áprilisában „az egri szaktársak Meininger által 3,20 koronát küldenek a lap részére". A Czipész, 1892. április 15. 4.
[838] 1911-ben az egylet könyvtárosa, '13-tól pénztáros 1920-as világi alelnökké választásáig. 1919-ben a legényegylet újjászervezésekor a választmány tagja lett. 1925-ben választották díszelnökké. Szecskó Károly: Az Egri Katolikus legényegylet…i.m. 21, 34, 57-59, 128. 1905-től a Cipész Szaklapban jelennek meg tárcái és szakmai cikkei. Többek közt Cipész Szaklap, 1913. december 1. 364-365. Felülfizetett az Egri Cipész Ifjúság és az Egri Keresztény Iparoskör rendezvényein és támogatta az Egri Iparostanulók Otthonának megvalósítását. Heves Vármegyei Hírlap, 1902. február 16. 3; Uo. 1904. augusztus 7. 3; 1908. március 1. 4. 1918 decemberében az Egri Bőriparosok Szövetségének társelnöke. Egri Újság, 1918. december 17. 2. 1928-ban már az Eger és Vidéke Hitelszövetkezet igazgatósági tagja. Egri Népújság, 1928. február 19. 5. 1933-ban Az egri róm. kát. egyházközségi képviselőtestület egyházközségi tanácsának megválasztott tagja. Eger, 1933. július 11. 1.
[839] Eger, 1930. szeptember 24. 1.
[840] Hevesvármegyei Hírlap, 1909. július 8. 3.
[841] A Czipész, 1894. május 15. 1-2.

cipészek és kisiparosok helyzetéről, akik fizetőképes kereslet híjján csak nehezen tudják fenntartani magukat, a hosszú és fárasztó munka miatt pedig nem tudnak szerveződni érdekeik védelmére.[842]

Az 1890-es évek derekára a cipészek apátiája szertefoszlott, miután „egyes buzgó szaktársak egy cipészdalárda alakításával tettek kísérletet". Saját helyiség híján az akkor még romos vár tövében gyűltek össze, ahol „szabadság dalokat" és tudósításuk szerint munkásdalokat is énekeltek. A dalárda összejövetelei nézőket vonzottak és elképzelhető, hogy egyes környékbeli lakosok ellenszenvét is kivívták. Ezek a spontán „gerilla koncertek" felkeltethették a hatóságok figyelmét is. A cipész szaklap részére küldött tudósítás szerint a dalárda nyilvános próbáit betiltották, annak szervezőinél pedig házkutatást tartottak.[843] A május és június folyamán zajló nyilvános összejövetelek alkalmával a helyi sajtó szerint két agitátort le is tartóztatott a rendőrség.[844] Mindezek ellenére az éneklés továbbra is fontos szerepet játszhatott az egri cipészek körében, mivel pár évvel később daloskönyveket küldtek számukra Budapestről.[845]

A dalárdában elhangzó dalok tartalmáról nem maradtak fenn források. Nem tudni, hogy a „szabadság- és munkásdalok" milyen hatást váltottak ki a kortársakból, az azonban a korabeli cipészekről elmondható, hogy gazdasági nehézségeket tekintve közel azonos helyzetben voltak. Egy 1897-es olvasói levél arról tudósította a Czipész című újságot, hogy Egerben „(…) óriási pangásnak indult a cipész kézműipar" A pangás oka a tudósítás szerint, hogy a városban ekkor 5 cipőraktár is működött, ahonnan a piacot leuraló nagyobb gyártók munkáit árusították. Kelemen Bertalan visszaemlékezése szerint ezek közül „az elsők közé számított az »egri Bata«: Krikava cipészműhelye a Dobó-téren, hol 6-8 segéd állandóan dolgozott és „raktárra" készítették a cipőket."

A nagy trösztökkel szemben 120 cipészmester működött az alig 25 ezer fős városban, akik a cipőkereskedőkkel ellentétben nagy adót és ipartestületi díjat fizettek. A cikk szerzője úgy vélekedett, hogy a kialakult helyzet „a kapitalisztikus termelési rendszer műve", melynek ellenszerét az jelentené, „ha az Eger városában lakó cipészek termelő-szövetkezetet

[842] „(…) A segédek helyzete is rossz. A mesterek nem fizetnek és nem tudják, hogy fizethetnének többet a segédnek, ők megtennének mindent, ha volna, aki megkezdené. Én mikor segéd voltam, közöttük fáradoztam s a két év előtti kongresszuson részt vettem. Miután a magam kezeire vagyok, nem tehettem mindeddig. És a segédek között nincs, aki megindítaná. Csak én voltam eddig. Idézi: A Czipész, 1894. november 15. 4. Bár Meininger ekkor már önálló iparosként tevékenykedett, még sem vett részt 1895-ben a Magyarországi Cipészmesterek Kongresszusán. Lásd A Czipész, 1895. július 15. 2.

[843] A Czipész, 1895. június 15. 3.

[844] Hevesvármegyei Hírlap, 1895. május 29. 3.

[845] A Czipész, 1897. január 1. 6. Szerkesztői üzenetek: „A daloskönyvtár tévedésből 20 krral több számíttatott fel. Az a 20 krt az előfizetésébe beszámítjuk"

létesítenének, amelynek minden egyes cipész tagja lenne s így igyekeznének kiszorítani a városból a nagyobb cipőkereskedő vállalkozásokat."[846]

Az egri cipészek végül nem hozták létre saját termelőszövetkezetüket. A Czipész című újság 1898-ban már arról írt, hogy az egri szervezkedés pangása követi az országos tendenciát. Bevallották, hogy „(…) a cél, amelyet eddig követtünk, el van tévesztve, nem vezetett semmi eredményre szakmozgalmunk – pláne kisebb vidéki városokban- haldoklófélben van, a régibb szaktársak, akik ezen szakmozgalmakat kezdeményezték a vidéken kifáradva adják fel (…) Amely vidéki városban volt is szakmozgalom, szép fejlődésnek indult, de ott egyrészt a gazdasági viszonyok miatt, másrészt a felvilágosodott munkások ellen megindított hajsza és végül a fő ok, a személyes viszályok miatt romba kellett dőlni annak a kis házikónak, melyet nagy palotává véltünk átalakítani."[847]

A források korlátozottsága miatt pont a személyes viszonyok feltérképezése a legnehezebb. A legtöbb esetben csak következtetéseket tudunk tenni. Egy bizonyos egri cipész, Steiger Sándor műhelyének munkásai például 1899-ben a szociáldemokrata irányultságú Czipész című lap előfizetői lettek. Steiger ugyanakkor a Czipésszel riválisként mestereknek és önálló iparűzőknek szóló Magyar Czipész-Újság olvasói körének megbecsült tagja volt, aki nem mellesleg ennek az újságnak lapjain fejtette ki, hogy szerinte 25 éves kor felett mindenkit megillet az önálló iparűzés joga,[848] vagy hogy néhány indulatos kollégájával ellentétben ő nem kívánja, hogy a cipőfelsőrész készítés, mint önálló szakma megszűnjön.[849] Steiger támogatta továbbá az országos cipész kongresszus megtartását is,[850] melyen mint láttuk Meininger Ödön vett végül részt. Steigerhez hasonlóan a Magyar Cipész-Újságot támogatta a legényegylet oszlopos tagjának számító Szumper Mihály cipészmester is[851] és a főként szakmai cikkeket beküldő Bognár János,[852] illetve idősebb Luspay Kálmán, aki Steigerrel együtt vett rész egri küldöttként az 1896-os „második országos czipő-ipar kongresszuson" Budapesten.[853]

A Magyar Czipész-Újsággal konkurens, Czipész című szaklap körül szerveződő egrieket ezzel szemben valóban az apátia jellemezte. Ugyan a lap ideiglenesen a Mezőfi féle újjászervezett szociáldemokratákhoz pártolt át, mégis lehetett Egerben valamilyen kapcsolata,

[846] A Czipész, 1897. augusztus 15. 5-6.
[847] A Czipész , 1898. június 16. 3-5.
[848] Magyar Cipész-Újság, 1896. augusztus 15. 6.
[849] Magyar Cipész-Újság, 1893. július 1. 5.
[850] Magyar Cipész-Újság, 1893. október 1. 5.
[851] „Már a múltkor akartuk szives pártfogását megköszönni, de helyszűke miatt kimaradt. Fogadja ezúttal köszönetünket." Lásd Magyar Cipész-Újság, 1893. október 1. 6.
[852] Magyar Cipész-Újság, 1895. február 1. 5-6.
[853] Magyar Cipész-Újság, 1896. augusztus 15. 2. Fia, ifj. Luspay Kálmán kántortanítóként és egyházi zeneszerzőként tett később hírnévre.

hiszen az 1900 karácsonyára szervezett „Magyarországi czipész- és csizmadia-munkások és kisiparosok" negyedik országos kongresszusára egri küldött is hivatalos volt, azonban a kongresszusi jegyzőkönyv szerint „útiköltség hiánya következtében nem jelenhetett meg"[854] Két évvel később már cipészek és csizmadia munkások soron következő kongresszusa is elmaradt, indoklásuk szerint az országos szakegylet megalakítása körüli teendők miatt. Ennek az országos mozgalomalapítási kísérletnek Egerben is lett foganatja. Az egriek „(…) látva azt, hogy a központi cipész-szervezet mindinkább közelebb jön az összmunkássághoz, ahonnan eltért", 1903. november 22-én megtartották a „magyarországi cipész-csizmadia munkások és munkásnők egri szakegyletének" alakulógyűlését.[855]

Szabók

Kiszolgáltatottság és anyagi nehézségek tekintetében a cipészekkel hasonló helyzetben voltak az egri szabók is. Úgy látszik a piac átalakulása rendkívül érzékenyen érintette a ruhaipart, mely talán nem is annyira meglepő, hogyha figyelembe vesszük a város gazdasági helyzetét, és hogy kisipari körülmények között tevékenykedő szabóként vagy cipészként mennyire kiéleződik a verseny a nagyobb gyártók olcsóbb termékeivel szemben. A nehéz helyzet ellenére a ruhaipari szakmák voltak a legtöbb iparost foglalkoztató ágazatok megyei szinten.[856] Országos viszonylatban pedig szintén a szabók álltak az élen a csődöt jelentett vállalkozások tekintetében.[857]

Annak ellenére, hogy az egri munkásmozgalmi irányzatok korai történetének egyik legmeghatározóbb alakja egy szabó, Szabó Sándor volt, az egri ruhaipari dolgozók viszonylag megkésve fogtak hozzá a szakegyleti szervezkedéshez. 1892 nyarán a már korábban említett Himfi József az összes férfi-, nő és magyar valamint szűrszabó munkásokat próbálta megnyerni egy új szakegylet ügyének. Vezetésével július 10-én gyűlést tartottak Egerben, ahol Lesti Sándor javaslatára kimondták csatlakozásukat az országos szakegylethez és az az által megrendezendő kongresszushoz.[858]

[854] Idézi: A Czipész 1901. január 4. 2.
[855] A Czipész, 1903. november 22. 5.
[856] A miskolci kereskedelmi és iparkamara jelentése szerint „Az iparosok összes száma volt Hevesmegyében az 1892-ik év végén 2118. Ezek közt legtöbb volt: csizmadia 406; kovács 332; czipész 216; szabó 218; hentes 157; asztalos 168; mészáros 168." Idézi Eger, 1893. szeptember 26. 307.
[857] Egri Hiradó, 1894. január 30. 4.
[858] Népszava, 1892. július 22. 6.

Az eddig rendelkezésre álló szakirodalom szerint 1896-ban volt olyan egri szabóműhely, ahol minden munkás előfizetett a Szabók Szaklapjára.[859] A lap ugyanakkor csak egyetlen műhelyről, a Venlovszky Lajos irányítása alatt dolgozó munkásokról tesz említést, akik „4 egynegyedes" előfizetésüket juttatták el a lapnak.[860] Ez az egykor „elemi erejűnek" tartott momentum a korabeli munkássajtó alapján nem járt további következményekkel. Az áttörést szintén az 1903-as év hozta el, amikor az egri „szaktársak is mozgalmat indítottak, hogy megalakítsák az országos szabószakegyesület egri csoportját." Július 11-én előkészítő értekezletre került sor, ahol a csoport megalakulásának feltételeit rögzítették.[861] Az alakuló gyűlésre végül augusztus 2-án került sor Gaál Ferencz egri szabó elnökletével. Az országos szakegylet képviseletében az egyébként lakatos szakmát kitanult, mégis a Szabók Szaklapját szerkesztő szociáldemokrata Kitajka Lajos is jelen volt.[862] Az egri csoport elnöke Vincze József lett, kapcsolattartója és pénztárosa pedig Gaál Ferenc, aki saját otthonát rendezte be befizetőhellyé.[863] Az alakuló gyűlésről beszámoló szaklap elismerésének adott hangot, mondván „Azon szaktársak, akik a csoport vezetését magukra vállalták, erős munkára van kilátásuk — ismerve az egri viszonyokat — hogy a szaktársakat a szervezkedés eszméjének megnyerjék."[864]

1903 szeptemberében az egri szabók még 4 korona 54 fillért küldtek be a központi pénztárba,[865] novemberben ennek majdnem a dupláját, 1904 januárjában pedig 12 korona 70 fillért.[866] Mindebből a taglétszám gyarapodására következtethetünk. Ugyanakkor az egri szabó szakegylet vezetésében is hamar változások történtek. November 8-án az immár „magyarországi szabómunkások és munkásnők szakegyletének egri csoportjára" átkeresztelt szervezet megerősítette elnöki pozíciójában Vincze Józsefet, jegyzőnek pedig Buczkó Gézát (addigi ellenőrt)[867] választották meg. Ugyanezen a gyűlésen kimerítően tárgyalták a vasárnapi munkaszünet betartatásában tapasztalt szabályszegéseket, illetve a munkássajtó támogatásának

[859] Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 24.
[860] Szabók Szaklapja, 1896. május 9. 2.
[861] Szabók Szaklapja, 1903. július 11. 4.
[862] Kitajka állítólag gyönge testalkata miatt hagyott fel a lakatos szakmával és állt be szabónak. Később az 1919-es tanácsköztársaság idején szociáldemokrata párt parlamenti képviselője volt. Mandátumát egészen 1926-ig megtartotta. Budapesten hunyt el 1933-ban. Turbucz Zoltán: Egy elfelejtett földink. Körösladányi Hírmondó, 2008. május.;
[863] Szabók Szaklapja, 1903. augusztus 8. 3. Elnökhelyettes Friedmann Ferenc, jegyző Vajna Zoltán, ellenőrök Buczkó Géza és Friedman József, bizalmi férfiak Szucsik István és Hosek Lajos.
[864] Uo.
[865] Szabók Szajklapja, 1903. szeptember 12. 4.
[866] Szabók Szaklapja, 1903. november 14. 3; Uo. 1904. január 30. 4. A bevételek 1904 júliusára elérték a 49 korona 64 fillért
[867] Egy évvel később mint az egri csoport megbízottját tüntetik fel. Lásd Szabók Szaklapja, 1904. november 12. 6.

fontosságát. A tárgyalt pontok előadója Matos Jenő volt, azonban — mielőtt a Marseillaise éneklésével a gyűlést berekesztették volna — a kialakult vitákban felszólaltak olyan ismertebb helyi munkások is, mint az asztalosok szervezésében élenjáró Elek Kálmán is.[868]

Nem csak az eredetileg asztalos Elek támogatta a szabók tevékenységét, hanem többek között az egri nyomdász szakegylet, vagy a vas- és fémmunkások helyi csoportja is.[869] 1904 februárjában újabb tisztújításra került sor, ahol lényegében már az eddig is birtokolt tisztségeket osztották fel újra egymás között a vezetők,[870] majd április 17-én egy újabb gyűlést hívtak össze, ahol Vincze József elnök egy órás beszéde után Elek Kálmán, közel ugyanilyen hosszú felszólalásával ért véget a gyűlés.[871]

Az alábbi forrásokból kinyerhető információk azt sejtetik, hogy az egri szabó szakegylet — több más korabeli társadalmi kezdeményezéshez hasonlóan — egy inkább klubjellegű közösség volt, mintsem egy elemi erővel felszínre törő tömegmozgalom, vagy gazdasági érdekképviselet, hiába várták volna el tőle a szociáldemokrácia színeiben politizáló fővárosi szaktársak. Ezt bizonyítja az egri csoport bevételeiről és kiadásairól készített 1905-ös kimutatás is, mely szerint a helyi taglétszám ekkorra 3 főre redukálódott.[872] Ugyanezen év novemberében pedig az országos központ szólítottja fel az egrieket az elmulasztott elszámolások beküldésére, melyek feltételezhetően ekkor már el sem készültek.[873]

Építőmunkások

A 19.század utolsó éveiben nagyszabású építkezések folytak Egerben. Több iskolaépület[874] mellett elsőként sor került a főispáni lak megépítésére,[875] a milleneumi ünnepi készülődés keretében újították fel a török időkből fennmaradt minaretet[876] majd hozzáláttak az egri

[868] Szabók Szaklapja, 1903. december 12. 4. A tudósítás hibásan „Eletz Kálmánként tünteti fel”
[869] A két csoport több magánszeméllyel egyetemben az egri szabó csoport 1903. december 26-i táncestélyén adakozott. Szabók Szaklapja, 1904. január 9. 4.
[870] Vincze József elnök, Buczkó Géza elnökhelyettes, Friedmann József pénztárnok, Szabadi Tamás jegyző, Szucsik István és Énekes Imre ellenőrök, Losonczi János és Klein Ferenc bizalmiférfiak. Szabók Szaklapja, 1904. május 14. 5.
[871] Szabók Szaklapja, 1904. május 14. 4.
[872] Szabók Szaklapja, 1905. február 11. 6.
[873] Szabók Szaklapja, 1905. november 25. 5.
[874] Például Hevesvármegyei Hírlap, 1898. június 29. 4.
[875] Eger, 1890. május 13. 151
[876] Kőváry László: A milleneum lefolyásának története s a millenáris emlékkiállítások. Budapest, Atheneum, 1897. 182.

csapatkórház építéséhez, végül megkezdődtek az egri postapalota, a leányiskola, illetve a törvényszék épületének előkészítő munkálatai.[877]

Az építkezéseknek nagy volt a munkaerőigénye, így Egerből és annak környékéről, valamint távolabbi vidékekről is érkeztek a városba munkaközvetítés útján szakképzetlen, betanított építőipari segédmunkások. A munkaérő túlkínálata miatt a helyi építőipari kisvállalkozók többnyire alacsony béreken foglalkoztatták ezeket a sokszor paraszti világból ideiglenesen városba szakadt szakképzetlen tömegeket, így nem véletlen, hogy az első komolyabb sztrájkok is az építkezéseken zajlottak le a századfordulót követően. Ráadásul a megannyi vidékről és megannyi környezetből egy építkezésre kerülő munkások között gyakoriak voltak a balesetek és tettlegességig fajuló nézeteltérések, melyekben az egri borméréseknek és a munkaidőben érvényben lévő alkoholtilalom hanyag betartatásának is volt része.[878] Nagy létszámuk és a kisebb-nagyobb botrányok miatt az egri polgárság jelentős része is valószínűleg rossz szemmel tekintett az idegen vidékekről egri építkezésekre szegődött munkásokra.

Idővel a helyi kőműves szakmunkás réteg is inkább problémaként, mintsem hasznos munkaerőként tekintett rájuk. A hagyományos munkakeretek között dolgozó mesterek a szakma „felhígításáért" azokat a nagyobb építési vállalkozókat hibáztatták, akik a helyi szakképzett munkaerő megfizetése helyett az olcsóbb vidékit választották inkább. A szabókhoz hasonlóan így az egri kőművesek első szerveződési kísérlete is 1896-ra tehető. Az elsődleges szaksajtónak tekinthető Kőműves című lapban arról tudósítottak március elején, hogy „Végre-valahára az itteni munkások is ébredeznek; belátják, hogy elnyomatásuk mindinkább nagyobb mérvet ölt ahelyett, hogy helyzetük javulna. Belátták, hogy helyzetük javítására nem találnak jobb eszközt, mint a szakegyleti szervezkedést. Ezért tehát szakegyletet akarnak alapítani, még azok is, kik eddig legnyugodtabban tűrtek mindent. Eme elhatározásuknak egyik nyomós oka, hogy az építőmesterek, nevezetesen a kisiparosok oly munkásokat alkalmaznak az építkezésnél, kik mesterségüket szabályszerűen nem tanulták, csak mint napszámosok voltak egy ideig kőműves mellett. Ezek az építőmesterek legkedvencebb alkalmazottai s ezért lehető nagy számmal alkalmazzák is őket. A dolog igen természetes, mert ezek olcsóbban dolgoznak, másrészt nem igen kell velük sokat bajlódni, mert munkakönyvük nincs, egyszerűen bejelentik

[877] Hevesvármegyei Hírlap, 1898. május 18. 4.
[878] 1890 nyarán Martoncso Gyula és testvére, Martoncso József, sátoralhaújhelyi származású építőmunkások között zajlott le tettlegességig fajuló elszámolási vita Fecske András vendéglőjében, melynek eredményeképp József tüdőn szúrta öccsét. Eger, 1890. július 8. 216. Szeptemberben pedig az új kaszárnya építésén törte ketté Barta János lábát egy magasból lezuhanó szálfa ittas munkatársának köszönhetően. Eger, 1890. szeptember 2. 279.

a betegsegélyező pénztárba s nagy lelki nyugalommal dolgoztatnak velük. Mi tehát a budapesti szaktársak példájára szintén szakegyletet fogunk alakítani."[879]

Az egri szakegylet proklamációjának hírét a budapesti szaktársak örömmel üdvözölték és biztosították a vidékieket arról, hogy amennyire tőlük telik, mindenben segédkezet fognak nyújtani.[880] Ennek ellenére a következő évtizedben nincs tudomásunk egri építőmunkások szakmai szervezkedésének bármiféle nyomáról. Hasonló eseménytelenség jellemezte egyébként a vasmunkásokat is. Ennek oka talán az lehet, hogy mind a nagy építkezések, mind pedig a nehéz fémötvözetek megmunkálása már túlmutatott a városra jellemző kisipari kereteken. A szakmákban dolgozó munkaerőbázis gyorsan fluktúálódott és nem kötődött a városhoz, így hosszabbtávon és lokális szinten önszerveződni sem volt képes. Ebben változást majd csak a századfordulót követően elszaporodó és az MSZDP támogatását is élvező sztrájkkezdeményezések hoztak, melyek már a választójogért folyó politikai küzdelemmel is összefonódtak, így kiváltották az antidemokratikusabb egyházi és konzervatív körök ellenszenvét is.

Nyomdászok

Az 1890-es években Egerben piaci szempontból talán a nyomdászatban zajlott le a legnagyobb változás. Ennek az „elit" szakmának helyi fellegvára hagyományosan az egyház felügyelete alatt álló Érseki Lyceumi nyomda volt, azonban a nyomdaipar fejlődése, a szakmunkásréteg gyarapodása és nem utolsó sorban a magántőkének a nyomdászatba és sajtóba történő gyakori befektetése miatt mind Egerben, mind országosan konkurens nyomdák nyíltak.

Egerben elsőként 1878-ban Horváth Jenő és Rabecz István által tulajdonolt Hungária Könyvnyomda kezdte meg működését, amivel szinte egyidőben Kohn Vilmos (majd később fia, Dávid) kezdte működtetni saját nyomdáját. 1893-ban a szintén magán kezdeményezésnek tekinthető Lőw nyomda is megalakult, valamint a hosszú évek alatt megszerveződő egyesült közjogi ellenzék is eljutott arra az álláspontra, hogy saját nyomdát és sajtót szerezzen magának.[881] A részvénytársaságként megalakuló Egri Nyomda Rt. adta ki ennek szellemében többek között az ellenzéki Hevesvármegyi Hírlapot, amivel egy időben az érseki nyomda megindította az Egri Híradó című erősen konzervatív szemléletű lapot, valamint az addig Kohn

[879] Kőműves, 1896. március 1. 4.
[880] Uo.
[881] Részletesen: Antalóczy Lajos: Az Egri Nyomda Rt. története...i.m.

Dávid nyomdász kiadásában megjelenő Eger és Vidéke című lap is Egri Újsággá alakult át 1894-ben.[882]

Egyszóval az egri nyomdászat és lapkiadás piaci környezete jelentősen átalakult. Ugyanakkor a város legrégibb és egyben legfejlettebb nyomdájában, az érseki tulajdonú Lyceumban is komoly változások zajlottak. Több évtizedes kvázi egyeduralma után Tóth István elhagyta a nyomdát. Még működésének utolsó éveiben tűnt fel az érseki nyomda jó képességű tanoncaként Vályi István, akinek közösségszervező tevékenységének sikerességét a kortárs Kelemen Bertalan is kiemelte. Szerinte az érseki nyomdát vezető Tóth István menesztése után visszatértek a nyomda kötelékébe azok az egykori inasok, akiket felszabadulásuk után Tóth menesztett, mivel a milleneumi ünnepségek miatt sok megrendelést kellett teljesíteni, így szükség volt a nyomda viszonyaival már valamennyire tisztában lévő munkaerőre is. Az ilyen visszatérők között volt az akkor 22 éves Vályi István is.[883] A régi és új munkaerő többségében tagja volt a nyomdászok negyvenéves múltra visszatekintő segélyezőegyesületének, melynek egyébként tanoncéveinek végeztével, 1896-ban Vályi is tagja lett, csak úgy mint a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyletének.[884] Alig két évvel később azonban, az érseki nyomdába történt végleges felvételét követően elhagyta ezt az egyesületet.[885] Ezzel egyidőben alakult meg ugyanis egy másik nyomdász érdekvédelmi szerveződés is, a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete, amely a korábbi egyesület tagságával ellentétben főként a fiatalabb nyomdászokat fogta össze, és amelynek vezetése nyitott volt a baloldali tömegpárttá terebélyesedő Magyarországi Szociáldemokrata Párt felé.[886] Kelemen szerint „A nyomdában, szedés közben élénk vita, társalgás folyt, hogy a Budapesten nemrégiben megalakult Szakegyesület egri csoportját megalakítsák, megszervezve a megkívánt tíznél több tagot.” Ezt nehezítette, hogy a milleneumi ünnepségek lezajlása után a feleslegessé vált munkaerőt elbocsájtották a nyomdából, így Vályi egyrészt az idősebb nyomdászokat, valamint a nem sokkal korábban megalakult, és az érseki nyomdával ellentétben „felekezetmentes” és izraelita tulajdonban lévő Lőw-nyomda dolgozói között propagálta a szakegylethez való csatlakozást.[887]

---

[882] Barna Béla: Az Eger és Vidéke hetilap (1884-1893) és újságírói. In: Rakita, Eszter (szerk.) Phd-hallgatók III. konferenciája. Eger, Líceum, 2015. 42.
[883] Igazság, 1947. április 27. 2-3.
[884] HU-PIL-668. f. 12. őe. 38. Az 1896. április 22-i alakuló választmányi ülés jegyzőkönyve szerint Vályi és több társa „az egyletbe fölvétettek öt forinttal”.
[885] HU-PIL-668. f. 12. őe. 70. Az 1898. április 24-ei alakuló választmányi gyűlés jegyzőkönyvében Vályi neve két társával egyetemben a „törölt tagok” között van feltüntetve.
[886]Az egyesületről lásd Lerner Dezső, A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének tíz éves története, h. n., az egyesület kiadása, é. n.
[887] Igazság, 1947. április 27. 2-3.

Ennek eredményeként 1900 februárjában megalakult a nyomdai munkások szakegyletének egri csoportja,[888] mely a következő évek folyamán nem egy kirándulást és nagysikerű bált is rendezett a városban. Ezek a rendezvények több a szempontból is érdekesek. Egyrészt először fordult elő, hogy egy szakma képviselői által, jelen esetben a helyi nyomdászok vezetésével valamilyen kulturális-szabadidős program összszakmai szinten megvalósuljon. Ebben Vályi mellett az egri szociáldemokraták másik fontos személyiségének, Fischer Manónak is köze lehetett. Vályi és Fischer egykorúak voltak, akik egyszerre fejezték be tanulmányaikat.[889] Személyiségükben és alkatukban meglehetősen különböztek,[890] ugyanakkor mozgalmi elhivatottságuk lehetővé tette a különböző egri nyomdák dolgozóinak összefogását.

Az általuk megvalósított rendezvények több rendhagyó újítással is próbálkoztak. Hamar híre ment a városban az igényes és ízléses meghívóknak és plakátoknak,[891] valamint egyik alkalommal „fényképeszkedni" is lehetett a reggelig elnyúló jóhangulatú rendezvényen.[892]

A különböző szabadidős programok is hozzájárultak ahhoz, hogy a politika felé is nyitott nyomdászok 1903-ra megszervezzék a nyomdász szakegylet helyi szervezetét. Ekkora létrejött a többi szakmai szervezetet is összefogó Szakszervezeti Tanács, valamint az egri és a megyei Szociáldemokrata Párt is. Ez utóbbi első titkára Vályi lett, aki a saját otthonát a szakszervezeteknek adományozó és a nyomdászok országos szakegyletében is vezető

[888] Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság…i.m. 49.
[889] Eger, 1893. június 20. 197.
[890] A kövérkés testalkatú és a mulatságokat, összejöveteleket kedvelő Vályival ellentétben Fischer Kelemen Bertalan leírása szerint „filozófus volt, az első és utolsó Mecénása az egri munkásmozgalomnak. […] Spártai egyszerűségben élt, fűtetlen szobában lakott. Még az ablakokat is leeresztette. […] mint »különc« volt ismeretes." Igazság, 1947. május 7. 2.
[891] Az 1903-as farsangi mulatság meghívója kisebb botrányt okozott városi körökben, hiszen a nyomtatványon szereplő jelképet többen a Habsburg két fejű sasként azonosították. „No még ilyet! A magyar sajtó munkásai osztrák sas védelme alá helyezkednek ! . . . Megvalljuk őszintén, hogy mi is stilizált kétfejű sast néztünk ki először ebből a domborúan nyomott képből. És magyarázathoz folyamodtunk. A magyarázatból aztán megértettük, hogy nem kétfejű sas az, hanem a nyomdászcímer. Egy egyfejű sast akar ábrázolni, amint egyik lábával a szedő-sorzót (winkel), a másikkal pedig a kézirattartót szorongatja. Nincsen hát benne semmi hazafiatlanság, amiért méltán neheztelhetnénk rájuk. Egyébként nem is tételeznők fel ezt a magyar nyomdászok testületéről" Hevesvármegyei Hírlap, 1903. január 18. 3.
[892] Az 1902 június 16-ra tervezett bálon „A rendezőség egy kis meglepetést szánt a közönségnek. Ugyanis fényirdát állít fel s minden egyes vendég — 20 fillérért — egy élethű arcképet kap. A tiszta jövedelmet a könyvtáruk javára fordítják." A bálról készült tudósítás ugyanakkor egy szellemes viccről tanuskodik: „A jó kedv azonban akkor érte el tetőpontját, mikor az arczképeket kiosztották. Lázas izgatottsággal szakította fel mindenki a képeket rejtő borítékot s kihúzta belőle a világon a legsikerültebb és élethívebb arczképet — egy csinos kiállítású tükröt." Hevesvármegyei Hírlap, 1902. június 18. 2.

tisztséget betöltő Fischer Manóval együtt 1906-ig a szociáldemokrata mozgalom gerincét alkotta Egerben.[893]

[893]Viszonyuk 1911 szeptemberében rövid időre megromlott, amikor mindketten pályáztak az Egri Kerületi Munkás Betegsegélyező meglehetősen jól fizető tisztviselői állására. Csifféry Gergely, Adatok Vályi István (1875–1942) életrajzához…i.m. 250-252.

IV.4. A Nemzeti Demokrata Munkáspárt Egerben

„Az asztalos" című szaklap szerkesztősége 1890. november 23-a délutánjára „általános és nyilvános magyar munkásgyűlésre" invitálta olvasóit, abból a célból, hogy tiltakozzanak a Népszavában megjelenő nemzetköziségen alapuló szociáldemokrata írások ellen, melyekről úgy gondolták, hogy csak egy szűk réteg világnézetét tükrözik, ugyanakkor erőszakos és káros agitációt jelentenek a magyar munkásság körében.[894] A tiltakozást elsősorban a Népszava 1890. október 26-án megjelent aradi tudósítása váltotta ki, mely hírt adott az 1849-ben Aradon kivégzett 13 honvédtábornok tiszteletére emelt szobor avatásáról. A cikket jegyző „Tábor-őr" álnéven feltüntetett tudósító először is kiemelte, hogy „ezen szabadságszobor felavatása nagyszabású kath[olikus] templomi ceremóniával kezdődött, melyen beléptijegygyel csak a »kitűnőségek« és a küldöttségek lehettek jelen." Hozzátette, hogy „a népek függetlenségének és szabadságának egyik ellensége éppen a dogmatikus katholikus egyház" és cinikusan jegyezte meg, hogy „Ezen a misén több budapesti munkásküldöttet is lehetet látni (…) térdelni, mint magukra keresztet hánytak. Ugye lélekemelő látvány egy képzett szocialista számára!!" A szerző csak mellékesen jegyezte meg, hogy a magukat küldöttekké megválasztó, illegitim fővárosi munkásoknak amúgy sem lett volna a szobor avatáson keresni valója, „mert a 13 tábornok nem a nép jóvoltáért, hanem a most uralmon levő magyar burzsoázia érdekeiért vesztette életét. Ez a burzsoázia pedig a munkásnépet éppúgy meglopta emberi jogaitól, mint a hozzá méltó uralmi elődei."[895]

Miután a jelenlévő rendőrök előállították az asztalosok által összehívott gyűlést bekiabálásokkal rendre megzavaró szociáldemokrata munkásokat,[896] a nemzeti és — a Népszava tudósításának fényében feltételezhetően — vallásos érzületükben megsértett munkások a gyűlés végén egy határozatot hoztak, mely kimondta, hogy „(…) az úgynevezett magyarországi általános munkáspárt vezérei, melyek szociáldemokratának vallják magukat és hazát nemzetet ismerni nem akartak sohasem (…) nem képviselhették jogosan a magyar munkásokat, eredményt nem mutathattak fel, mert a magyar munkás mindenekelőtt hazafi, aki nemzetét, hazáját meg nem tagadja soha senki kedvéért." Tiltakoztak ugyanakkor „azon téves felfogás ellen, mintha csak azok ismerhetnének el demokratának, akik hazafias és nemzeti

[894] HU-MNL-OL-K 149. 1891.1 264.res. 219.
[895] Népszava, 1890. október 26. 4.
[896] HU-MNL-OL-K 149. 1891.1 264.res. 220. A rendőrségi jelentés szerint a Magyarországi Általános Munkáspárt képviseletében jelenlévő Csillag Zsigmondot és Rauchmaul Károlyt kis híján meglincselték, mivel az internacionalizmus elitélő határozatot csak ők és további három személy ellenezte.

érzületükről lemondanak, hazát, nemzetet ismerni nem akaró kozmopolita eszmékért." Meglepő módon azonban igyekeztek magukat a nemzetközi munkásmozgalmon belül is elhelyezni, mivel az 1889-es párizsi internacionálén kettészakadt munkásmozgalom „posszibilista" és marxista táborának eszméit is magukénak érezték, amennyiben azok a hazai törvények szerint megvalósíthatók.[897] A határozat legvégül rendelkezett arról, hogy a gyűlés elnökségét megbízza egy nemzeti demokrata munkáspárt megszervezésével.

A szociáldemokrata eszméket magának valló Általános Munkáspárt igyekezett elejét venni a szakadásnak, majd a Nemzeti Demokrata Munkáspárt létrejöttét követően komoly erőfeszítéseket tett az új nemzeti rivális lejáratására. Az ismertetett novemberi gyűlést megelőzően háromezer példányban, a Nemzeti Demokrata Munkáspárt megalakulását követően pedig harmincezres példányszámban nyomtattak lejáratő szándékú röpiratokat.[898] Elgondolkodtató, hogy az MSZDP alakulása előtt — mely a hazai szocialista munkásmozgalom pártjának struktúrális újjászervezését is jelentette — a nemzeti demokrata munkások színre lépése és párttászerveződése ok volt vajon vagy következmény? A levéltári iratok tükrében kizárható, hogy valamilyen szervezett hatósági szabotázsról lett volna szó, mely a szocialisták táborának gyengítését célozta, ugyanakkor a Népszava tudósítása kiemelte, hogy a mozgalom alakulógyűlésén maga a budapesti rendőrfőkapitány elnökölt, aki önkényesen vonta meg a szót és vezettette ki azon munkásokat, akik nemtetszésüknek adtak hangot.[899] Sokkal inkább valószínűbb, hogy a milleneumi Magyarországra jellemző romantikus nacionalista korszellem a magyar (vagy inkább elmagyarosodott) munkások egy részét is hatása alá vonta. (A kozmopolitizmussal és az „idegen elemek által importált eszmékkel" történő szembehelyezkedés mögött feltételezhetnénk egyfajta burkolt antiszemitizmust vagy németellenességet is, mely a Magyarországi Általános Munkáspárt, majd az MSZDP élére álló zsidó és német származású vezéralakok ellen szólhatott, azonban ennek bizonyítása vagy cáfolása a források hiányának ellenére is további vizsgálódásokat igényelne.) Figyelemre méltók ugyanakkor a napjainkra elfeledett századelői nemzeti munkásmozgalom első krónikásának az alakulás után közel harminc évvel papírra vetett gondolatai. Hipper Sándor szerint az 1890-es évekre „(…) a vidékről a fővárosba került munkások iránt a helybeli, leginkább németajkú és nemzetközi munkások ellenszenvvel

[897] Uo. 222-223. A II. Internacionálé egyik legfontosabb következménye a marxisták mozgalmon belüli hegemón helyzetének kialakítása és a kispolgári, anarchista és egyéb szocialista irányzatok kiszorítása volt. A Budapesten összegyűlő nemzeti érzelmű munkások kiemelték, hogy a valamennyi frakció által elfogadott május 1-i ünnepről szóló határozatot is magukra érvényesnek tekintik.
[898] MNL OL K 149 1891.1 264.res. 228-229.
[899] Népszava, 1890. november 30. 3.

viseltettek s érvényesülésük elé úgy a munkásegyletekben, a munkás-társadalmi életben, mint az akkori munkáspártban is akadályokat gördítettek. Bizonyos mérvben betolakodottnak tekintették a vidékről bekerült magyarajkú munkást. Ez az ellenszenv nyílt szakadást idézett elő (…)"[900]

A 19. század utolsó évtizedére valóban átalakult a magyarországi munkásság összetétele. A korábbi évtizedekben a külföldi eredetű munkásság a felső, legmagasabban kvalifikált réteget és a szakmunkásság zömét jelentette a hazai ipari társadalmon belül. A század végére azonban a külföldi elem egyre kevésbé volt meghatározó. Létszámuk a századfordulót követően is csak stagnált, miközben az összmunkásság létszáma többszörösére duzzadt, ami a külföldi származásúak elmagyarosodása, többek között a magyar családokba történő beházasodása miatt alakult így. Velük szemben a vidékről származó munkások aránya valóban nőtt. Egyrészt a vidéki városi, céhes múltú kisiparosság hanyatlása irányíthatta őket a nagyobb ipari központokba, másrészt az új szakmunkás nemzedék egy része falusi kézműves-iparos családból származhatott, akiknek — városi céhes múltú társaikkal ellentétben — a modern szakma tanulása és a nagyvárosban történő érvényesülés nem a deklasszálódás, hanem a felemelkedés reményével kecsegtetett.[901]

A vidéki jelleg volt érvényes az 1890-es években asztalos szakmát űzők tetemes részére is. Nem véletlen, hogy a nemzeti érzelmű munkásmozgalom az Asztalos című szaklap szerkesztői és olvasói köréből alakult.[902] A Nemzeti Demokrata Munkáspárt megalakulását követően a pártsajtó funkcióját A Mi Zászlónk című lap vette át, melynek már első számában felhívás jelent meg a vidéki pártszervezetek megalakítására vonatkozólag.[903] A felhívásnak eleget téve Egerben Kovács Blätter János (általában K. Blatter János) asztalossegéd látott hozzá a szervező munkához, aki 1891 nyarán Herceg Istvánnal kezdett adományokat gyűjteni az NDMP részére.[904] Július 12-én kelt levele tanúsága szerint a helyi pártszervezés „nagy küzdelemmel jár, miután az ál-munkásvezérek mindenféle hazugságaikkal sokat elbolondítottak" az egri munkások közül.[905] Ennek ellenére 1891. július 26-án Oswarth Gyula

[900] Hipper Sándor: A Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletének huszonöt éves története 1893-1918. Budapest, Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegylete, 1918. 9.
[901] Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása. Budapest, Kossuth, 1961. 75-76; 81-82.
[902] Hamar csatlakoztak hozzájuk olyan nemzeti érzelmű nyomdászok, akik az 1890. évi nyomdász bérmozgalom után kerültek szembe a saját szakmájuk keretein belül működő munkásmozgalommal. Hipper Sándor: A Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletének…i.m. 9.
[903] A Mi Zászlónk, 1891. július 4. 2.
[904] A Mi Zászlónk, 1891. július 25. 4.A nyilvános nyugtázás szerint K. Blatter János 1 frt, Nyári Dezső 50 kr., Halasi Károly 30 kr., Boros Pál 10 kr., Sleszár Antal 30 kr., összesen 2.20 kr. Czebauer József 30 kr. (…)" adományozott.
[905] A Mi Zászlónk, 1891. augusztus 1. 3.

egri asztalosműhelyében sor került az egri fiókpárt alakulógyűlésére. A gyűlésen K. Blatter elnökölt, akit az egri szervezet elnökének is megválasztottak. Mellé Bátog Ferencet titkárrá, további hét személyt pedig bizottsági taggá választottak.[906]

Az egri pártszervezet nyár végén üdvözlő táviratot küldött a központi választmány új tagjai részére, akik köszönő levelében azt kérték, hogy „Segítsenek egri elvtársaink továbbra is oly szépen a közös küzdelemben, mint eddig tették s a siker nem fog elmaradni."[907] A küzdelem eredményeként az egri „párttelepnek" 1891 végére 25 tagja lett, akik vasárnap délutánonként tartották gyűléseiket.[908] A tagok teljes névsora nem maradt az utókorra, azonban érdekes megfigyelni, hogy a vezetőségi tagok nevei többször előfordulnak az egri katholikus legényegylet eseményeiről szóló forrásokban.[909] A Mi Zászlónk is rendre tudósított az egri legényegylet nyilvános eseményeiről,[910] csak úgy mint az egylet védnökei között előkelő helyet elfoglaló Barna Manó (Braun Emmanuel) bútorgyárában működő munkásbetegsegélyező egylet tevékenységéről,[911] mely alapján feltételezhetjük, hogy a K. Blatter János körül szerveződő mozgalom egyes tagjai is a Legényegylethez, valamint ehhez az üzemhez kötődtek.

A Legényegylet tagságában az asztalosok egyébként már kezdetektől szép számmal képviseltették magukat. A szakma képviselőinek a konzervatív és katolikus körökkel való jó kapcsolata mögött az asztalos munkáknak gyakori egyházi megrendeléseit is sejthetjük, de mindez nem zárja ki, hogy egyes tagjai ne lettek volna nyitottabbak a szocialista munkásmozgalom felé. Az egykor budapesti asztalosként tevékenykedő Prockl János szerkesztette például az Asztalosok Szaklapja című munkásújságot, mely az 1890-es években a szociáldemokrata asztalos szakegylet szócsöve volt, és amely rendre jelentetett meg lejáró célú cikkeket a Nemzeti Demokrata Munkáspártról, valamint annak asztalos tagságáról.[912] Az egyik ilyen cikk magát K. Blattert, az egri csoport vezetőjét is arra ösztönözte, hogy tollat ragadjon és visszautasítsa Prockl vádjait.[913]

---

[906] Uo. Bizottsági tagok Czérna Mátyás, Klimba János, Bablonka Gyula, Nyári Dezső, Majoros Márton, Garamszöghy Béla és Hevér József lettek.
[907] A Mi Zászlónk, 1891. augusztus 22. 3. A köszönő levelet Valter Ernő és Varga Imre jegyezte.
[908] A Mi Zászlónk, 1891. szeptember 19. 3.
[909] A Legényegylet 1891 december 6-i társasvacsoráján és 1892. jan. 17-i táncmulatsággal egybekötött felolvasó estjén „Blatter asztalossegéd" olvasta fel Emil Guiard „légy c. monológját. Lásd: A Mi Zászlónk, 1891. december 12. 4.; Uo. 1892. január 30. 3.
[910] A Mi Zászlónk, 1892. január 30. 3.
[911] A Mi Zászlónk, 1892. január 16. 4.; február 20. 4.; márc.26. 4.
[912] Ilyen volt például a „Milyen emberek állanak a nemzeti demokrata párt élén?" című cikk. Lásd: Asztalosok Szaklapja, 1892. augusztus 27. 4.
[913] A Mi Zászlónk, 1891. szeptember 19. 3.

Nem ez volt az egyetlen vitás ügy az egri asztalos szakmán belül, melyről a A Mi Zászlónk tudósított. Az 1891. december 5-én megjelent számban az eredetileg budapesti Kocsis Flórián számolt be az egri mester, Mondok Györggyel való pereskedéséről. Kocsis elmondása szerint munkaközvetítés útján, nincstelenül érkezett Mondok egri műhelyébe, ahol rendkívül rossz körülmények között foglalkoztatták és bérét visszatartották, amiért kénytelen volt a helyi iparhatóságnál panaszt tenni. Az egri iparhatóság azonban többször is visszautasította, ami után kénytelen volt ügyét a szélesebb nyilvánosság elé tárni.[914] Mondok az 1892. január 2-án megjelent számban reagált a vádakra és kifejtette, hogy az alapvető probléma az volt, hogy Kocsis úgy zaklatta fizetéselőlegekért, hogy közben nem volt hajlandó elkezdeni dolgozni a műhelyben. A történet talán nem is ennek a „vidéki perpatvar" színvonalú eset ismertetése miatt releváns, hanem azért mert Mondok levele alatt maga az újság szerkesztője hangoztatta, hogy az újság nem akar „azon táborba tartozni, akik mindenáron a munkaadót szidják (…)."[915] A Nemzeti Demokrata Munkáspárt szócsöve, csakúgy, mint maga a párt tehát valamennyi szociáldemokráciával szembe helyezkedő munkásmozgalmi irányzathoz hasonlóan a munkás-munkaadó közötti megbékélés pártján állt. Ugyanakkor elrettentő szándékkal mutatták be a következő számban azt a Grónay Sándor egri polgármester által jegyzett és Eger város tanácsa által jóváhagyott „házszabályt", mely az egri ipari munkások munkaidejét és munkakörülményeit szabályozta. A „házszabályt" elsőként Windt István egri építész alkalmazta és a tudósítás szerint mindez eklatáns példája annak, „hogy némely munkaadó tisztán csak rabszolgának s nem embertársnak tekinti a munkást."[916]

A Nemzeti Demokrata Munkáspárt létrejötte nem a korabeli titkosrendőrség munkájának köszönhető, azt viszont a hatalom is hamar felfedezte, hogy ez a nemzeti munkásmozgalom alkalmas a szociáldemokrácia visszaszorítására. Ennek egyik hangadója Budapest rendőrfőkapitánya volt, aki több alkalommal is személyes kapcsolatba lépett a mozgalom szervezőivel, akiknek tanácsot is adott az országos mozgalom kiépítésével kapcsolatban. Ennek eredményeként a rendőrfőkapitány már 1891 májusában három pontból álló megegyezésük részleteit továbbította a belügyminiszter felé, melynek értelmében 1. sajtó útján agitálnak a munkaadók körében a mozgalom érdekében; 2. a kereskedelmi minisztérium lehetővé teszi számukra saját betegbiztosítópénztáruk megalakítását és működését; 3. a vidéki rendvédelmi hatóságok nem gördítenek akadályt nyilvános rendezvényeik megtartása elé.[917]

[914] A Mi Zászlónk, 1891. december 5. 4.
[915] A Mi Zászlónk, 1892. január 2. 3.
[916] Bővebben: A Mi Zászlónk, 1892. január 9. 3.
[917] MNL OL K 149 1892.1.83. 465.res. 74-78.

Alig fél évvel később a rendőrfőkapitány már azt javasolta, hogy az NDMP néhány tagját az Országos Ipartanácsba is hívják meg.[918]

Annak ellenére, hogy magasrangú rendvédelmi vezetők támogatását élvezte a nemzeti munkásmozgalom, a legtöbb vidéki városban, így Egerben is megmaradt egy munkásklub szintjén. A helyi szervezet legaktívabb alakja, K. Blatter János 1895-re el is hagyta Egert. Budapestre költözött, felhagyott az asztalos szakmával és mint főállású agitátort a Nemzeti Demokrata Munkáspárt központi bizottságába is beválasztották.[919] Nem sokkal később a pártvezetőség jegyzői feladatait látta el, azonban 1899-ben egy gyors lefolyású betegség következtében elhunyt.[920] Egerben helyét Peterka István asztalos, valamint Lukács István vette át.[921]

Hasonló intenzitással, de 1893-ban Gyöngyösön is sikerült megvetnie a lábát a mozgalomnak, pedig az Egerrel rendszerint rivalizáló hevesi városban egy tudósítás szerint a helyi „munkások társadalmi állása kétségbeejtő. Ha valaki munkás, az már nem is ember."[922] Gyöngyösön ekkor már sokadjára próbálkoztak a helyi iparosifjak egy saját egyesületet megalapítani, azonban ez az anyagi források hiánya miatt mindig meghiúsult.[923] Végül Holesch Ferenc asztalos állt a nemzeti munkásmozgalommal szimpatizáló gyöngyösiek élére,[924] azonban a szervezet működéséről és tevékenységeiről nem maradtak fenn információk.

Végső soron mind Egerben, mind Gyöngyösön nem is annyira a Nemzeti Demokrata Munkáspárt lett része a helyi közéletnek, hanem a párttal szorosan együttműködő biztosító pénztár.[925] A mozgalom országos sajtója zömében nem is az egri szervezet önálló megmozdulásairól adott hírt, hanem a helyi tagok tudósításainak köszönhetően az egri iparostársadalmat érintő szervezetekről, eseményekről és vitás helyzetekről,[926] melyből arra lehet következtetni, hogy a rendkívül agilis K. Blatter János Egerből történő elköltözése után a

[918] MNL OL K 149 1892.1.83. 849.res. 112.
[919] MNL OL K 149. 1895.1.1419.res. 642
[920] Nekrológja szerint a párt K. Blatter halálával „egyik legkitünőbb adminisztratív munkaerejét veszítette el, mert bármit is bíztak rá, mindenkor a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel iparkodott megbízatásának megfelelni. Még az utolsó időkben is, mikor sorvasztó betegség egyik karját hasznavehetetlenné tette, másik karjával szüntelenül írogatott a párt érdekében (…)" A Mi Zászlónk, 1899. szeptember 23. 6.
[921] MNL OL K 149. 1895.1.1419.res. 645. A jegyzőkönyv szerint Lukács szakmája „író" volt.
[922] Hozzáteszi, hogy első sorban a városi értelmiség érzéketlen a munkásság szociális problémáival szemben. A Mi Zászlónk, 1893. március 4. 3.
[923] A Mi Zászlónk, 1893. december 2. 3.
[924] MNL OL K 149. 1895.1.1419.res. 645.
[925] Misóczki Lajos szerint a vidéki pártszervezetek ellenében a nyugdíjegyletek voltak jelentősek, melyeknek idővel párszervezetekké kellett volna alakulniuk, azonban az egyletekkel elégedetlen munkások hamar elpártoltak a munkásmozgalomnak ettől az irányzatától. Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész…i.m. 27.
[926] Például az egri iparossegédek szakrajztanfolyamáról és köreikben működő segélyezőegyesület nyári mulatságáról. A Mi Zászlónk, 1896. október. 17. 7. Uo. 1896. augusztus 15. 7.

mozgalom szinte láthatatlan lett a városban. Ezért is számított talán országos viszonylatban is különlegességnek, hogy az 1896. évi országgyűlési választások feszült előkészületei között a korszak politikai rendszerének két fő pólusát megtestesítő szabadelvű és függetlenségi pártok jelöltjei mellé besorakozott a Nemzeti Demokrata Munkáspárt jelöltje is Egerben. A munkáspárt Hübsch Jánost, az egri származású, de az 1880-as évek végétől a fővárosban élő és az államvasút munkásainak szövetkezeteiben vezető szerepeket vállaló[927] munkást indította a hevesi székhelyen, aki ekkor már egyébként az NDMP elnöke is volt. A minden bizonnyal jó szervezői és előadói képességekkel bíró Hübsch[928] győzelmében egyébként a saját pártja és az egri szimpatizánsok sem bíztak maradéktalanul. A választási küzdelemben pedig nem a két nagy politikai tömböt tekintették fő ellenségnek, hanem a választásoktól távolmaradó szociáldemokratákat. Ahogy fogalmaztak, a jelölt indítása „(…) azért volt szerencsés lépés, mert nálunk a párt intencióit folyton kisebbítették a nemzetköziek, melynek ez által végét foglyuk vetni. *Győzni* nem fogunk, de pártunk *nyerni* fog."[929]

Arra nincs bizonyíték, hogy a munkáspárti jelölt indítása a szabadelvű, vagy épp függetlenségi jelöltnek állt volna szándékában a másik gyengítése érdekében. Csernyák József asztalossegéd fennmaradt levele szerint a párt másik vezetője, Engel Tóbiás a választási kampány során tett egri látogatásakor kétszer is felkereste Heves vármegye főispánját, hogy „legyen segítségére, hogy többet nyomjon a latba".[930] A személyes lobbi ellenére a sem kormánypárti, sem pedig ellenzéki szimpátiával nem vádolható, a helyi politikai katolicizmus ügyét felkaroló Egri Hiradó úgy vélekedett, hogy az NDMP jelöltje „(…) még számításba sem jöhet, a mennyiben abszolute nincsen pártja, mivel nálunk még nem találtak termékeny talajra szociális eszmék, melyektől a mi józan gondolkozású munkásaink és iparosaink nagyon is távolt tartják magukat."[931] Ennek ellenére október 19-én a Dobó utcában található Weisznerné-féle vendéglőben gyűltek össze a munkások, ahol miután Hübsch felolvasta programját megalakult (immár másodjára) az egri pártszervezet. Megválasztották az elnökség, valamint az

[927] 1890-ben a Magyar Királyi Államvasutak főműhelyében alkalmazott személyzet önsegélyző és temetkezési egyletének jegyzője, valamint a vasút alkalmazottai fogyasztási szövetkezetének igazgatósági tagja volt. Potocky Pál (szerk.): Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1890. Budapest, Franklin Társulat, 1890. 206; Központi Értesítő 1890/57. 732.

[928] 1897 szeptemberében a katolikus legényegylet kisasszony napi ünnepségén Hübsch játszotta Kisfaludy Károly A gyilkos című drámájának zsidó karakterét. Az Eger tudósítása szerint a játéka annyira meggyőző volt, „hogy a közönséggel alig lehetett elhitetni, hogy nem valóságos zsidó." Eger, 1879. szeptember 11. 291.

[929] A Mi Zászlónk, 1896. október 17. 4. Kiemelés az eredetiben-M.D.

[930] Népjog, 1896. december 11. 3.

[931] Egri Hiradó, 1896. október 24. 6. Az NDMP lapja ezt követően kikérte magának, hogy összemossák a párt eszmeiségét a baloldali irányzatokkal. Az Egri Hiradóban megnyilvánult tudatlanságot viszont (árulkodó módon) kivetített az egész Egerre, melyet válaszában csak a „sötétség országának" nevezett. A Mi Zászlónk, 1896. október 31. 4-5.

annak alárendelt munkástanács tagjait. Ez utóbbiban a „vita elnöki” posztot a helyi szabóipart képviselő Lesty Sándor töltötte be, aki öt évvel korábban a szocialista Szabó Sándorral szónokolt az első egri májusi 1-i munkásünnepségen.[932]

A társelnökké és képviselőjelölté megválasztott Hübsch egy héttel később a város főterére szervezett egy munkásgyűlést, melyen a nagyobb nyilvánosság előtt ismertette volna programját,[933] azonban az eseményről nem maradtak fenn sajtóbeszámolók, mint ahogy arról sem, hogy végül hány szavazatot is ért el az október 30-án megtartott választáson, melyen a több évtizedes ellenzéki képviselet után Lukács László személyében a kormánypárt jelöltjét választották meg az egriek, bár az eredményben csalódott Egri Hiradó szerint ez elsősorban az utolsó napokban tapasztalható szemérmetlen szavazatvásárlásnak volt köszönhető.[934] A Mi Zászlónk is úgy vélekedett, hogy hiába volt jelen rengeteg munkás és jónéhány ellenzéki érzelmű egri polgár is a Hübsch féle kampányrendezvényeken, végül „a pénz győzött”.[935] De hogy mennyire a pénz győzött, azt alátámasztja a Kőműves című szaklap nem sokkal később megjelent cikke, ami arról számolt be, hogy Hübsch a választás után családi indokokra hivatkozva kilépett az általa vezetett pártból, de távozása összefüggésben állt azzal is, hogy a párt nem tudta kigazdálkodni egri tartózkodásának és kampányának költségeit.[936] Hübsch Egerből és a pártvezetői székből történő távozása után a Nemzeti Demokrata Munkáspárt sorsa lényegében megpecsételődött, és 1900-ban történt feloszlásáig lényegében névlegesen működött mind országos, mind helyi szinten.[937]

Végül érdemes megfigyelni, hogy a két pólusú magyar politikai rendszerbe helyi szinten sikertelenül beférkőzni próbáló Nemzeti Demokrata Munkáspárt közössége miként viszonyult az 1890-es években szinte vele párhuzamosan megjelenő munkásmozgalmi irányzatokhoz. A nemzeti munkásmozgalom a lehető legtöbb fórumon igyekezett elhatárolni magát már alakulása pillanatától fogva a „nemzetközi” szocialisták táborától, akiknek vezetői

[932] A Mi Zászlónk, 1896. október 24. 6. Lesti mellett a munkástanácsban a faipari munkások (Józsa András, Gramantik Géza), a borbélyok (Widinszky Géza); a bádogosok (Blazenstein József); cipészek, csizmadiák és szíjjártók (Waszilovits Sándor), a lakatosok (Tamássy János, Jókai Gyula), szobafestők (ifj. Tancsa Lajos), kovácsok (Csank László); kőművesek (Tamássy József, Fügedy János); kalaposok (Becskey Gyula) és a földművesek is (Felnémethy István) képviselték magukat.

[933] Uo. A helyi párt elnökévé Bernhard Józsefet választották meg.

[934] Ugyanakkor azt is hozzátette a lap, hogy „Ismerünk igen sok szegény földművest és iparost, akiknek a választás hajnalán 200 (…) 500 forintot tettek le asztalukra, azért, hogy szavazzanak a kormánypárt jelöltjére, és ezeket reájok nézve nagy összegeket visszautasították.” Egri Hiradó, 1896. október 31. 1-2.

[935] A Mi Zászlónk, 1896. október 31. 4.

[936] Kőműves, 1896. november 13. 2.

[937] A választási kudarcot követően A Mi Zászlónkban egy rövid szerkesztői üzenet jelen meg E. D. monogrammú egri lakos részére, melyben további szervezkedésre bíztatták: „Ne féljenek (…) igyekezzenek megalakítani a magyar munkások körét s tegyék meg a kötelességeiket ennek a keretén belül. Egyébként jelenjenek meg a gyűléseken és szóljanak föl elveink mellet.” A Mi Zászlónk, 1897. június 12. 7.

szerintük lényegében kisajátították a munkások követeléseit és agresszív retorikájukkal törvényszegésekre kényszerítették a sorsukon változtatni kívánó munkásokat.[938] Ugyanakkor a szocialista jelzőt az NDMP tábora sem utasította vissza, csupán a nemzetköziség doktrinájától próbálta megtisztítani a hazai mozgalmat. Ennek értelmében felemelte szavát például a szociáldemokraták befolyása alatt álló szakegyletek betiltásának tervezete ellen,[939] vagy amikor az egri rendőrség nem engedélyezett munkásgyűléseket és betiltott egyleteket.[940]

Ugyanakkor mindenféle erőszakosságot, törvénytelenséget és rebelliót, sőt még sztrájkot is határozottan visszautasítottak, melyekről szintén azt gondolták, hogy a nemzetközi szocialisták hergelésének káros eredményei.[941] Ezt fogalmazták meg többek között annak az Egerben történt esetnek kapcsán is, amikor az egri piacon egy helyi fiatal parasztlányt az egyik zsidó kereskedő meglopásán kaptak. Az esetről készült sajtóbeszámoló szerint néhány „bámészkodó szocialista apostol" nagy lármát csapva tették szóvá a lány elfogására kiérkező rendőrök általuk jogtiprónak tartott eljárását. A beszámoló szerint ezt követően a csőcselék kiaszabadította a lányt a rendőrök fogságából, sőt másnap „le a zsidókkal" kiáltások közepette kergettek ki 14 átányi munkást a városból, majd megtagadták a munkásigazolványaik kiváltását, sőt azokat is megfenyegették, akik hajlandóak lettek volna átvenni azokat.[942]

Semmivel sem mutattak több rokonszenvet az MSZDP táborából kiváló agrárszocialisták irányába sem, és azokat nem választották külön az anyapártban maradtaktól. A Mi Zászlónk című lap eleinte még azt hangsúlyozta, hogy a Békésből kiinduló parasztlázadások legfőbb oka, hogy a munkaadók egyáltalán nem tartják be a munkásokkal kötött szerződésekben foglaltakat. [943] A lap 1897 nyarán még megelégedéssel nyugtázta, hogy a hevesi aratómunkások körében a munkaadók, a munkások és a hatóságok megfelelő magatartása miatt nyomát sem tapasztalni a szocialista eszméknek.[944] Úgy vélte, „(…) a munkásviszonyok jók lehetnek rossz termés esetében is, ha a gazdák humánusan gondoskodnak aratóikról."[945] Alig fél évvel később már arról tudósítottak, hogy a Mátraalján

[938] A szembenállást jól összefoglalja többek között „A nemzeti demokraták harcza a nemzetközi szoczialistákkal" című cikk. Lásd: A Mi Zászlónk, 1892. március 26. 1-2.
[939] „(…) mi ok van félni a magyar szocializmustól? Hiszen bizonyos értelemben minden művelt és felvilágosodott ember szocialista. Aki a szabadság, testvériség, és egyenlőség hármas elvének alapján áll az szocialista. Ki tehát nem az Magyarországon? Megengedjük, hogy a szakegyletekben a szocializmus, a nemzetköziség őrült elvei megmételyeznek józan munkásokat is. De hát szabad-e a fürdővízzel a gyermeket is kiönteni?" A Mi Zászlónk, 1896. június 20. 6-7. A pletyka szintjén terjedő hírt egyébként a szentesi szocialista földmunkások lapjától, a Szabad Szótól kölcsönözték.
[940] A Mi Zászlónk, 1896. február 6. 5.
[941] A Mi Zászlónk, 1895. július 13. 1-2.
[942] A Mi Zászlónk, 1898. április 16. 5.
[943] A Mi Zászlónk, 1896. szeptember 5. 5.
[944] A Mi Zászlónk, 1897. július 10. 5.
[945] A Mi Zászlónk, 1897. július 17. 5.

több falu munkásai is a szocialisták táborába szegődtek,[946] 1899-ben pedig az erőszakos tömegmegmozdulásoktól való félelem jegyében hívták fel a hatóságok figyelmét a Mátrában tapasztalható szocialista agitátorok tevékenységére.[947] Egyébként az észak-hevesi parasztság körében tapasztalható sikeres szocialista agitáció okát a földbérlők önkényeskedésében és kizsákmányolásában, valamint az őket védő kormányzati gazdaságpolitikában látták és ezen a ponton egyetértettek olyan orgánumokkal is, mint az Egri Hiradó.[948]

Végül érdemes felidézni a nemzeti demokrata munkások viszonyát a vallásos munkásmozgalmi kísérletekkel kapcsolatban is. A Mi Zászlónk című lap egyik korai számában Egy „Kis pap" álnéven író szerző úgy vélekedett Vilmos német császárnak az úgynevezett kivételes törvények visszavonása kapcsán, hogy a szocialisták üldözésével szinte párhuzamosan zajló, a katolikusok visszaszorítása érdekében tett intézkedések a német munkások elvallástalanodásához vezettek. Kifejtette azt is, hogy a német munkásmozgalom két nagy alakja Lassalle és Schultze sosem vetették volna papírra elveiket, ha tudják, hogy azok gyakorlati megvalósulása békétlenséget, a vallástól és egyháztól elforduló munkástömegeket eredményeznek.[949] A katolikus politikát folytató Néppárt 1895. januári indulásakor a lap egy másik szerzője megtagadta az új párt támogatását, mely szerinte közömbös a munkások érdekeivel szemben, csak egy kisebb társadalmi csoport jólétét és boldogulását tartja szemelőtt, így azt sem tartotta helyesnek, hogy elnevezésében a „népre" hivatkozik.[950] Egy másik helyen „A két csókolódzó barát" című írásban egyenesen a szociáldemokratákkal rokon politikai irányzatként állították be a néppártot, mivel szerintük „(…) sok sok közös vonás (…) a két pártnál: hatalomért külzdenek, a népet butítják, egyaránt népszerűtlenek, vizet prédikálnak és bort isznak és mind a kettő forradalmat, ember gyűlöletet hirdet. Na, de ép ezeknek köszönhetik azt, hogy összevesztek, s azt is, hogy nemsokára tönkre silányulnak."[951]

XIII. Leó pápa szocializmussal kapcsolatos megnyilvánulásaival és az 1891-ben kiadott Rerum Novarum kezdetű enciklikájával kapcsolatban azonban egyetértésének és tiszteletének adott hangot.[952] Viszont 1896-ban a párt lapja már arról tudósított, hogy az akkor még

[946] A Mi Zászlónk, 1898. január 8. 5.
[947] A Mi Zászlónk, 1899. január 14. 5;
[948] Egri Hiradó, 1897. június 15. 1; A Mi Zászlónk, 1897. június 19. 7. Az NDMP lapja szintén a mátrai szocialisták térnyerésének okaként értelmezték azt is, hogy a közigazgatási hivatalnokok fizetését az ő bérükkel ellentétben megemelték. Mivel ekkor már az aratási munkát vállalóknak a helyi hatóságoktól kellett kiváltaniuk munkásigazolványaikat, így ez a lázadásra fogékonyabbak számára is szemmel látható és tapasztalható lett. Lásd: A Mi Zászlónk, 1899. január 21. 4.
[949] a Mi Zászlónk, 1891. október 24. 2.
[950] A Mi Zászlónk. 1895.február 16. 3.
[951] A Mi Zászlónk, 1896. július 4. 1.
[952] A Mi Zászlónk, 1895 augusztus 3. 2.

szemináriumi tanárként tevékenykedő Prohászka Ottokár „keresztény-szoczialista pártot" szervez, és kifejtette, hogy a kereszténységszocialista irányzat „Épp úgy, mint a nemzetközi pártok (…) sehol és sohasem szolgálta a munkásság igaz ügyét. Ahol eddig létesült, ott bizonyosságot tett tényeivel állításunkról. Programjába belevett mindent, de legelső helyen a zsidóüldözést s nem valósított meg abból semmit, csak az első pontot. Lassankint átalakul mindenütt antiszemita párttá s ez, hogy mi jót hozhat a munkás-osztályra az bajos volna megmondani. (…)"[953] A nemzeti demokrata munkások kereszténységszocializmussal szembeni kritikájuk megfogalmazásakor kikötötték, hogy a papságot sem akarják megsérteni, „(…) hiszen gyakorlatból tudjuk, hogy egy jó és türelmes lelkipásztor mily nagy hasznára van nemcsak elkölcsileg hanem sok esetben anyagilag is a népnek." Érvelésükben úgy fogalmaztak, hogy a már előbb kifejtett, társadalmi minimumnak tekinthető szocializmus is a vallás „hitelvein épült fel", azonban a „a kereszténységszocializmust prédikáló és a népet butító papok azok, kik nem tartják be a vallás magasztos tanítását. Ők maguk fényt űző kényelemben, jólétben élnek s a népnek önmegtartóztatást és tűrést tanácsolnak, ahelyett, hogy bajaikon igazán segítenének." A lap szerint a papság legfőbb bűne, „hogy a kereszténységszocializmus hangzatos jelszava alatt távol tarthatják a néptől az egyedül üdvös demokratizmus tanítását."[954] A kereszténységszocialista mozgalomszervezés helyett úgy vélekedtek, hogy első lépésként a papságnak kötelessége volna a szegényebb társadalmi csoportok támogatása, ezért a nagy kiterjedésű papi földbirtokok ellen is szót emeltek.[955]

Ezen a ponton a mozgalommal kapcsolatos forrásokban elő került Samassa József, egri érsek is, akinek a szabolcsi szociáldemokratákról 1897 decemberében kiadott körlevelét is közölte A Mi Zászlónk. A lap igazat adott Samassának abban, hogy a munkásoknak távol kell tartaniuk magukat a szociáldemokráciától, mert az „csak a bűnre izgat mindenkit". Ugyanakkor kritikát fogalmazott meg az érsekkel szemben, amiért „anyagiakban oly kevés részt juttat szabolcsmegyei birtokán a lakosoknak" és azt javasolta, hogy földjeinek egy részét bérletként ossza szét a helyiek között.[956] A kritikák ellenére viszont elismeréssel adóztak azon

[953] A Mi Zászlónk, 1896. december 19. 1. Hozzátette azt is, hogy „(…) Dr. Prohászka sokkal okosabban tenné, ha fejlesztené a katholikus legényegyletek cselekvőképességét, ha azok programját üdvösebb alapra fektetné; (…)"

[954] A Mi Zászlónk, 1897. november 20. 1. Mikor Wlasits Gyula közoktatásügyi miniszter 1898-ben törvényjavaslatot nyújtott be a papi fizetések kiegészítése tárgyában az NDMP lapja arra hívta fel a figyelmet, hogy a hiányzó papi fizetéseket az okozza, hogy a szegényebb társadalmi csoportok nem tudják mindig időben megfizetni az egyházi adókat és ennek felismerése a papság részéről is üdvös volna. Uo. 1898. április 2. 1.

[955] A Mi Zászlónk, 1898. június 11. 3.

[956] A Mi Zászlónk, 1897. december 23. 6.

nagymértékű adományozások iránt, melyeket az egri főpásztor huszonöt éves érseki jubileuma kapcsán tett, többek között a filokszéra miatt nincstelenné vált egri szőlőművelőknek.[957]

[957] A Mi Zászlónk, 1898. október 29. 4-5.

V. Munkásmozgalmi irányzatok és a szocializmus adaptációi Egerben 1903 és 1914 között

V.1. Szocializmus és munkáskérdés az Egri Főegyházmegye papságának irodalmi munkásságában a huszadik század első évtizedeiben

A kilencvenes évek alföldi lázadásait követően egy pályakezdő, egri származású, agilis plébános, Nagy János szólalt fel leghangosabban a szocialista szervezkedés ellen Egerben. Nagy János nem csupán irodalmi munkássága miatt jelentős. A századfordulót követően ő volt az, aki az Egri Katolikus Legényegylet élén újra felvirágoztatta a majdnem fél évszázados múltra visszatekintő egyletet. Elsődleges céljának a szociáldemokrácia visszaszorítását tekintette és ennek nyilvánosan hangot is adott. A legényegylet élén végzett tevékenysége mellett nevéhez fűződnek a város első deklaráltan kereszténységszocialista szerveződései is, azonban ezek önmeghatározásukban szívesebben használták a kereszténységszociális jelzőt, ezáltal is megkülönböztetve magukat a baloldali szocialista irányzatoktól.[958]

Nagy János Jenő 1877. december 14-én született Egerben. Rövid életrajza szerint iparos családban nevelkedett, azonban édeasapja korán elhunyt, így özvegy édesanyja nevelte egyedül. János feltehetőleg szorgalma és jó képességei miatt már korán az értelmiségi pályára készült, míg testvérei a hentes, illetve kötélverő mesterséget választották inkább. [959] Egy 1891-es forrás szerint már fiatalon tehetsége volt a nyilvános szerepléshez is, mivel az Egri Katolikus Legényegylet nyári színköre által színpadra vitt „A sárga csikó" című népszínműben nyújtott alakításáról az Eger című újság is elismerően írt.[960] Az egri ciszterekeknél tanult, ahol 1896-ban végzett. Az „istentiszteletben tanúsított pontossága és példás magatartásáért" ugyanebben az évben a ciszterci alapítvány, valamint a város által kezelt Kovács-féle ösztöndíjában is részesült, továbbá ő volt az iskolai Mária-kongregáció felügyelője.[961] A kongregációtól

[958] Mivel a „kereszténységszociális" és „kereszténységszocialista" jelző tartalmában megegyezett, így jelen fejezetben is mindkettőt használom, azonban mikor az egri mozgalomról általánosságban esik szó, akkor a „kereszténységszocialista", míg az amorf mozgalmat szervezetiformába öntő egyesület esetében annak hivatalos megnevezéséhez híven a „kereszténységszociális" kifejezést használom.
[959] Szecskó Károly: A kereszténységszocializmus egri úttörője: Dr. Nagy János kanonok…i.m. 32.
[960] Eger, 1891. június 16. 199.
[961] A Ciszterci Rend egri kath. főgymnasiumának értesítője 1896—97. iskolai évről. Közli: Kasuba Domokos, igazgató. Eger, Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1897. 100; 102; 130.

fővárosi teológiai hallgatóként sem szakadt el teljesen.[962] Az budapesti teológia első évfolyamának elvégzése után maga Samassa József egri érsek is felfigyelt tehetségére és közbenjárásának köszönhetően a következő tanévet már a központi Papi Szemináriumba hallgatta. Itt szentelték fel 1901-ben, majd két és fél évig Dévaványán volt káplán.

Már rögtön első szolgálati helyén kapcsolatba került a baloldali szocialista mozgalommal, annak is a Mezőfi Vilmos által szervezett ágával, ami a térségben ezekben az években nagy népszerűségnek örvendett, melyhez az is hozzájárult, hogy Egerrel ellentétben a Tisza-menti településeken magas volt a protestáns felekezetekhez tartozó, elsősorban a református hívők aránya. A református közösségek és Mezőfi „újjászervezett szociáldemokratái" egyébként olyannyira jól tudtak szót érteni egymással, hogy utóbbiak elsőszámú szócsöve, a Szabad Szó nem egyszer arról tudósított, hogy református lelkészek fizetnek elő a lapra és szólnak prédikációikban elismerően a szociáldemokráciáról. Egy ilyen szónoklat lenyomata volt Varga Dezső evangélikus lelkész 1903-as „A vallás ellen küzdene a szociáldemokrácia?" cikke, melyben kifejtette, hogy a szociáldemokrata irányzatok nem a vallást, hanem a klerikalizmust támadják, amelyet ő lényegében a katolikus egyházzal azonosított.[963]

1902 májusában megalakult a dévaványai újjászervezett szociáldemokrata pártszervezet,[964] 1903 januárjában a pedig a Szabad Szó közölte azt a Dévaványáról írt levelet, melyben arról számoltak be, hogy „Ha van valahol széles ez országban község, amelynek lakosait állandóan keseríti istennek [sic!] egy derék szolgája, úgy az a mi községünk. Van egy derék lelkipásztora a községnek. Buzgó terjesztője ő a népbutító és sötétségbe visszavezetni akaró Néppárt és „Új Lap" papi újságrongyoknak." A levél írói arról is beszámoltak, hogy a község lelkipásztora többször erőszakoskodott is azokkal a lakosokkal, akikről megtudta, hogy a Szabad Szót olvassák, vagy, hogy bármiféle közösségben lennének a szociáldemokratákkal.[965] Egy hónappal később a dévaványai asszonyok nevében „B. Balázsné" írta meg a Szabad Szó szerkesztőinek, hogy „Hozzánk nőkhöz is elhatolt végre az élet, az igazság: a szociáldemokrácia. A mi fülünkben is megcsendült a megváltó szava: »Elvész a nép, mely tudomány nélkül való!« (…) Aki még tovább is rabszolga és a papság juha

[962] Egerből történt távozását követő tanév derekán írott, iskolai kongregációhoz címzett levelében „Megújítván fogadalmát, lelkes szavakban kéri a társakat, ragaszkodjanak hűségesen a kongregációhoz, legyenek a társulat eszméjének megvalósítói. Praesesünk exhortációjában az igazmondás fenségéről beszélt: megnemesíti ez erény az embert, felemeli a lelket Istenhez, az igazság Atyjához." A Ciszterci Rend egri kath. főgymnasiumának értesítője 1897—98. iskolai évről. Közli: Kasuba Domokos, igazgató. Eger, Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1898. 13-14.
[963] Szabad Szó, 1903. augusztus 27. 1.
[964] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1902. évben…i.m. 176.
[965] Szabad Szó, 1903. január 18. 3.

akar maradni az nem való egy boldogabb világra, az maradjon a rabszolga társadalom alázatos bérese."[966]

Bár Nagy Jánost ezek a cikkek sosem nevesítették, feltételezhető, hogy fiatal káplánként vagy plébánosát követve, vagy pedig saját meggyőződéséből, de két frontos küzdelmet kellett folytatnia mind a helyi protestánsokkal, mind a szocialistákkal. Valószínűleg ettől függetlenül 1903 őszén Samassa Egerbe rendelte, ahol főszékesegyházi karkáplán, majd hitszónok lett és ekkor jelentette meg a szociáldemokráciával kapcsolatos első írásait is. 1903-ban jelentet meg „Mit ígér és mit ad a szociáldemokrácia" című munkája, melynek előszavát maga Giesswein Sándor jegyezte. A káté formájában kiadott mű formailag a reformáció korának hitvita irodalmára emlékeztet. A szocialisták téziseinek egyházi cáfolata pontokba szedve tételesen jelenik meg benne.[967] Az Egri Egyházmegyei Közlönyben megjelent ismertetés szerint a mű megjelenése azért is különösen aktuális, mert „(…)a szociáldemokraták mindenfelé terjesztik vallásellenes iratukat (…) melyekkel (…) a falusi nép között is híveket iparkodnak szerezni (…) vidéken, hol a nép hívő keresztény, a szocialisták, legalább eleinte, Krisztus követőinek adják ki magukat, ezekről a bárányбőrben járó farkasokról e mű alaposan lerántja a leplet.[968]

Egri évei alatt, az egyesületekben végzett munkája mellett Nagy többször is publikált a tágabb értelemben vett társadalmi kérdés tárgyában a helyi és országos egyházi, valamint egyházhoz közeli sajtóban,[969] 1911-ben pedig egy újabb témába vágó művet „A szociáldemokrácia tükre" című könyvét is kiadták a Szent István Társulat „Népiratkák" című sorozatában, melyben már a szocialisták választójoghoz és egyéni szabadsághoz való viszonyáról, valamint a zsidósággal való szoros összefonódásáról is értekezett.[970]

Nagy a szocializmus veszélyének leginkább kitett áldozatait, a városi iparos, kispolgári rétegben jelölte meg. Az egyházmegye távolabbi, iparosodottabb részén ekkor már a gyári munkásság is jelen volt. Az Ózdon plébánosként szolgálatot teljesítő, európai tájékozottsággal rendelkező Dr. Csepela Lajos munkáinak fő fókuszát is a munkáskérdés jelentette. 1903-tól kezdődően a témával kapcsolatos legfrissebb olasz és francia nyelvű irodalmat fordította és

[966] Szabad Szó, 1903. február 8. 3.
[967] Nagy János. Mit igér és mit ad a szociáldemokrácia? Budapest, Szent István Társulat, 1903.
[968] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1903. december 1. 198.
[969] Ilyen volt a „A társadalmi evolúció keresztény felfogásban" illetve a „A vallás szociológiai vizsgálata" című cikke. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1909. június 1. 81-82; Uo. 1909. július 6. 98-100. Az Egri Keresztény Szocialista Egyletben pedig „A keresztény szocializmus és a szociáldemokrácia közti különbség"; „A munka értéke"; „Lehet-e a vallás magánügy" vagy épp „Az Ember származásáról" címmel tartott előadásokat. Igaz Szó, 1906. december 23. 3.; Uo. 1907. március 17. 4.
[970] Nagy János: A szociáldemokrácia tükre. Budapest, Szent István Társulat, 1911.

jelentette meg az Egri Egyházmegyei Közlönyben.[971] Ugyancsak 1903-ban jelent meg a „Nagyipari keresztény szocializmus" című munkája.[972] Ahogy Nagy János esetében is a személyes tapasztalatok inspirációja, úgy Csepela művének egy recenzense is úgy gondolta, hogy „(…) a szerző a nagyipari szocializmus mindennemű viszonyaira alkalmazza a ker. elveket (…) E téren biztosan mozog. A diósgyőri és ózdi gyártelepeken huzamosabb időn át szerzett tapasztalatai e rész megírásánál bizonyára hathatósan támogatták őt."[973]

Csepela ezt követően 1906-ban az „Agrár, kisipari és kereskedelmi szocializmus" címmel írt könyvet, melyet egy évvel később „Keresztény szocziológia" című összefoglaló, egyetemi tankönyvnek szánt műve követett.[974] Végül konklúzióit a „Szociális káté" című könyvecskében adta közzé 1908-ban.[975] A külföldi szerzők magyarul történő adaptálását követően Csepela Lajos immár saját gondolatait közölte a munkás kérdés és a szocializmus olyan részleteiről, mint a sztrájk, vagy az ezeket meghatározó közgazdaságtani elvek.[976] 1910-ben például az Egri Egyházmegyei Közlöny új évi első számának címoldalán közölték „Los von Marx"(„Megszabadulni Marxtól") című cikkét, melyben kifejezetten a Kommunista Kiáltványban megfogalmazott, tövényszerűen bekövetkező poroletárforradalom tézisét cáfolta, mivel szerinte „Szakszervezetek, politikai pártok, szövetkezetek létesültek a proletárok jogainak kivívására, a megélésre [azaz megélhetésre-M.D.] Ezzel a szociális mozgalom oly mederbe terelődött, mely lényegesen különbözik Marx felfogásától."[977]

Nagy Jánoshoz hasonlóan Dévaványán kezdte papi szolgálatait Bánkövy (néhol Bánkövi) Kornél is, aki még kispapként jelentette meg az Egri Egyházmegyei Közlönyben háromrészes cikksorozatát. Az elegáns stílusban és világos nyelvezettel megírt cikkekben Bánkövy rendkívül plasztikusan ábrázolta, hogy az antropológiai képét tekintve pozitív szocializmus — mely szerint az eredendően jó embereket a kizsákmányolás és a tőkés rendszer körülményei züllesztik le — az egyház eredendő bűnnel kapcsolatos téziseivel áll szemben: „Ideális társadalmat emberekből alkotni lehetetlenség. Az ideális földi élet kapuja bezáródott

[971] Ilyen volt többek között Six abbé „Canevas pour Cercles d'Etudes sociales" („Elmefuttatás a socialis kérdésről") című munkája: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1903. július 16. 116-118; Uo. 1903. szeptember 1. 139-141; 1903. szeptember 16. 146-148; október 1. 155-156; Egri Egyházmegyei Közlöny, 1904. március 1. 39-40; Uo. 1904. március 16. 48; 1904. április 1. 55-56; április 16. 62-63. Valamint a „Cultura sociale" című folyóiratban megjelent „XIII. Leó pápa működése" című cikksorozat: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1903. augusztus 16. 130-133. Illetve a szintén franciából fordított „Szent Pál szociológiája" című sorozat: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1905. március 16. 47-48; Uo. 1905. április 16. 62-63; 1905. május 16. 86; június 16. 102-13.
[972] Csepela Lajos: Nagyipari keresztény szocializmus. Miskolc, 1903.
[973] Egri Egyházegyei Közlöny, 1903. október 1. 158.
[974] Csepela Lajos: Agrár, kisipari és kereskedelmi szocializmus. Miskolc, 1906; Uő: Agrár, kisipari és kereskedelmi szocializmus. Miskolc, 1907.
[975] Csepela Lajos: Szociális káté. Eger, Szent István-Társulat, 1908.
[976] Uo. 121-123; Egri Egyházmegyei Közlöny, 1908. augusztus 1. 113-114.
[977] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1910. január 1. 1-2.

a paradicsom kapujával (…) A bűn, a romlottság mindig nagyobb tért hódít az emberi akarat rosszra való hajlama miatt." Ugyanakkor a szocializmus és munkáskérdés kapcsán a 19. században megszólalt egyházi szerzőkkel ellentétben a társadalmi igazságot Bánkövy már elérendő célként határozta meg. Szerinte ugyanis „Segíteni akar a szocializmus, segíteni szóval, tettel ott, ahol a társadalom teste segítségre, orvoslársa szorul. Ez pedig kivihető, sőt kivihetősége ellen csak a legeldurvultabb elfogultság tudhat felhozni kifogásokat. A már megalkotott rendszernek részletkérdései ellen lehet kifogásokat tenni, de magát az eszmét elvetni, ki sem fejezhető járatlanságra vall a társadalmi élet területiumán"[978]

Ettől függetlenül a papság irodalmi megnyilvánulásaiban élesen elutasított minden forradalmiságot, hiszen az egyetlen, az élet minden területét átható forradalom magával a megváltással zajlott le olvasatukban.[979] A szocializmust „megértő" álláspontot képviselte Mogán Ákos karcagi plébános is 1908-ban megjelent „A társadalmi fejlődést irányító teóriák" című két részes írásában, melyben az evangéliumok szociális tanítását részletezte.[980] Egy évvel később a Pásztóra áthelyezett Mogán „A bal lator- Lélektani rajz a szociáldemokráciáról" című cikkében három csoportját különböztette meg a szociáldemokrata tömegmozgalomnak, akik szerinte a megtévesztett munkástömegek, a kétes hátterű agitátorok és a jómódú, polgári életet élő hírlapírók.[981] A szegedi születésű Mogán egyébként egri papnövendék éveit követően, 1906-os pappá szentelésétől egészen az elsővilágháború derekáig az egri egyházmegye szolgálatában állt.[982] A világháború évei alatt gyökeres fordulat állt be pályájában, világnézetében és feltehetőleg személyiségében is.[983] Az Egri Egyházmegyei Közlöny 1914. októberében még arról tudósított, hogy betegsége miatt félévre szabadságra vonul,[984] 1918-ban pedig már mint Budapesten tevékenykedő református lelkészként kerül elő neve a forrásokban. Az 1919-es tanácsköztársaság idején már Fáber Oszkár és Apáti György társaságában irányította a Vallásügyi Likvidáló Hivatal munkáját, mint az annak keretein belül működő propagandaosztály vezetője. Ebben a minőségében 1919 tavaszától agitációs előadásokat tartott papok részére, melyek célja az volt, hogy az egyházi személyeket feleskessék a

[978] Egyházmegyei Közlöny, 1906. május 16. 88-89. Bánkövy folytatásokban megjelent okfejtését lásd még: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1906. június
1. 97-102; Uo. 1906. június 16. 105-108
[979] Lásd Füstös Pál „A forradalom és okai" című cikkét. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1909. július 6, 101-102.; Uo. 1909. augusztus 16. 110-112. Valamint Egri Egyházmegyei Közlöny, 1910. január 1.5; Uo. 1910. február 16. 29-31; március 1. 38-40; március 16. 47-48; május 1. 69-70.
[980] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1908. június 1. 86-87; Uo. 1908. június 16. 91-93.
[981] Egri Egyházmegyei Közlönym 1909. október 1. 132-135.
[982] Első szolgálati helye az észak hevesi Bükkszenterzsébeten volt. Lásd Az Egri Főegyházmegye sematizmusa. Eger, 1907. 54; 163.
[983] Bővebben HU-EFL-AN. Acta Personalia 522.
[984] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1914. október 1. 154.

tanácsköztársaságra és világi tanítókká képezzék át.[985] Tevékenységéért a Fáber-Apáti perben vádlottként kellett bíróság elé állnia, azonban végül felmentették.[986] A két világháború között, mint Baltazár Dezső személyi titkára tevékenykedett, olyannyira, hogy a református püspök halálos ágyánál annak szűkebb családja mellett ő is jelen volt.[987]

Nem Mogán volt egyébként az egyedüli az egri főegyházmegyében, akit a világháború és a forradalmak a protestáns felekezetek keblére sodortak. A többször is fegyelmi eljárás alá vont, azonban tudományos hírneve mögé elbújó Huttkay Lipót, négy évi tábori lelkészi szolgálata után jelentette be Szmrecsányi Lajos egri érseknek, hogy elhagyja a római katolikus egyházat és az „evangélikus református hitre" tér át.[988] Tizenöt évvel később Szmrecsányi érsekhez folyamodott levélben anyagi segítségért. Ebben 1918-as kiugrását elismerte, azonban azzal mentegetőzött, hogy ő ezt követően is katolikus papnak tartotta magát.[989] Kiugrását követően egyébként többnyire visszavonultan élt, leszámítva, hogy 1920-ban a rövid életű „Magyar Munkáspárt" hivatalos jelöltje volt Miskolc egyik kerületében.[990]

Hasonlóan Huttkay és Mogán szocializmussal kapcsolatos nézeteihez, a Közlöny hasábjain egy „Mátyus" néven író szerző úgy foglalta össze a szocializmus és a kereszténység viszonyát, hogy „Senki nem lehet közülünk kétségbe aziránt, hogy a szociális eszmék — a jobblét után való törekvés — a társadalom minden rétegében uralomra vergődtek. E törekvés jogosultságát tagadni nem lehet. A cél megegyezik a kereszténység elveivel, de a megvalósítás eszköze a szociáldemokrácia közbejötte folytán az erőszak felforgatása minden politikai, vallási, társadalmi s erkölcsi rendnek. A mozgalmat elfojtani akarni hiú törekvésnek bizonyulna, az egyedüli mód, hogy a mozgalmat helyes irányba tereljük." Mátyus szerint ehhez a felsőpapság áldozatkészsége (azaz anyagi támogatása) és az alsópapság szociális tevékenysége szükséges, hiszen „Elmúltak azok az idők, midőn a pap méltóságán alul lévőnek tekintette a durva néphez leereszkedni (…)" Az pedig, hogy milyen módon történjék a szocializmus helyes mederbe terelése, a szerző szerint „(…) mellékes. A létesítendő egyesület címe lehet: Népszövetség, ifjúsági egyesület, hitelszövetkezet, vagy fogyasztási szövetkezet,

[985] Fazekas Csaba: A. Vallásügyi Likvidáló Hivatal 1919-ben. In: Pölöskei Ferenc – Stemler Gyula (szerk.): Múltból a jövőbe: Tanulmányok. Budapest, ELTE BTK, 1997. 78. Jankovich Sándor: Az egyház a Tanácsköztársaság idején II. Katolikus Szemle 1969/2. 122; Uő: Az egyház a Tanácsköztársaság idején III. Katolikus Szemle 1969/3. 234.
[986] Bővebben Fazekas Csaba: A Fáber-Apáti per. A Tanácsköztársaság „vallásügyi likvidáló biztosainak felelősségre vonása 1920-ban. Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle 2001/24. 17-42. ill. HU-BFL - VII.18.d - 13/3714 – 1920.
[987] Délmagyarország, 1936. augusztus 26. 3.
[988] HU-EFL-AN. Acta Personalia 453. 2110/1918.
[989] Uo. 7175/1934.
[990] Miskolczi Napló, 1920. január 6. 2.

avagy bármi más, a fő a hívek csoportosítása (…)", azaz a katolikus társadalom önszerveződése.[991]

A papság nép körében végzett szociális tevékenységének fontosságát hangoztatta Keller László is 1908-ban, aki szintén a különböző egyesületeket tartotta legalkalmasabbnak a szociáldemokrácia visszaszorítására, ami szerinte „(…) úgy ront le nyugat felől (…) az ős Duna-Tisza mentén elterülő hármas bérc honának lakosaira, hogy az ezer éves hazát és vallást romba döntse, maga alá temesse."[992] 1911-es újévi cikkében Baráczius József Pál apostol Titushoz és Timóthoz írt levelét újragondolva javasolta a dolgozó papságnak, hogy „ne irtózzunk a szociális egyletek vezetésétől." Egy fél évvel később pedig maga Vaszary Kolos hercegprímás küldött levelet az egri egyházmegyei hivatalnak, melyben szintén arra kérte a papságot, hogy álljanak a különböző társadalmi szervezetek, elsősorban a falusi hitel- és fogyasztási szövetkezetek élére.[993]

Az egyesületek alapításának és vezetésének propagálása mellett a katolikus sajtómozgalmat is alkalmasnak találták a szociáldemokrácia visszaszorítására bevetni. Bene Mihály szerint „a sajtó-kérdés az egyházra, a katholikusságra nézve égető létkérdés! (…) Kit támad elsősorban a szocialista agitátor (…) Hát még a sajtójuk! Az még csak igazán »papfaló« és »antikatholikus« (…) És — ugyan kérdem — ki olvassa ezeket a fantasztikus munkákat, azokat a harcias röpiratokat? 90%-ban a kérges tenyerű, dolgozó néposztály (…) Valóban olyan a mostani »anti-katholikus sajtó,« mint valamely sok ágú csatorna, melyen a legalsó néposztály szellemi kincstárába és szívkamrájába beteg agyaknak undok, bűzös, mérgező váladéka hömpölyög (…) mint az a lelketlen mostoha, aki nyugtalankodó kicsinyét mákonynyal igyekszik jól tartani; olyan mint (…) a kívülről fényesre csiszolt, de belül rozsdás vérszopó vastörmelékkel teletömött pokolgép, melynek célja: rombolni, gyilkolni, áldozatokat szerezni! Ilyen áldozata a rossz sajtónak napjainkban főleg a földművelő- és iparos-osztály! (…) Kezdődjék a visszahódítás nagy munkája, a lélekmentés bárkájának építése, a feltámadás kézzelfogható bizonyítása!"[994]

Bene Mihályhoz kissé elrugaszkodott vízióihoz hasonlókat fogalmazott meg Baráczius József is a sajtó-ügy kapcsán 1909. januárjában az Irodalmi Egyesület 1909. évi közgyűlésén elhangzott beszédében.[995] Ezekből a szövegekből az tűnik ki, mintha a

[991] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1906. október 1. 151.
[992] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1908. július 16. 109-110. Továbbá Uo. 1908. augusztus 1. 118-119; 1908. augusztus 16. 127-128; szeptember 1. 134-135; október 16. 176-177; november 1. 187-189; december 1. 204-205.
[993] HU-EFL-AN. Correspondent Ministeria 136/1911
[994] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1908. július 1. 98.
[995] Olvasható: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1909. december 1. 164-166.

szociáldemokráciaellenes katolikus sajtó munkásai a baloldaliak fegyverét próbálnák visszafordítani támadóikra. Az antiklerikális és vallásellenes szocialista publicisztikában ugyanis a leggyakoribb visszatérő vád a katolikus egyházzal szemben annak „népbutító" tevékenysége. A huszadik század első évtizedében katolikus szempontból így megjelent az a retorikai fogás, hogy az igazi népbutítóknak az emberek indulataira és érzelmeire támaszkodó szociáldemokratákat igyekeztek beállítani. Az evangélium és modern hittudomány, nem utolsó sorban pedig a kereszténységszociológia tényszerű megállapításaiból kiinduló keresztény szerzőket ezzel szemben józan gondolkodású haladó értelmiségiekként ábrázolták.

A katolikus sajtómozgalom felélénkülését az 1905 folyamán elmélyülő belpolitikai válság egyébként nagyban meggyorsította. 1906-ban a magyar katolikus írók és hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete tanácskozást tartott az éves katolikus nagygyűlésen. A nemrégiben lefolyt választások kapcsán a többség egyetértett abban, hogy az országos katolikus lapok (például a Magyar Állam, az Alkotmány, vagy a nem sokkal korábban alapított Új Lap) olvasottságukban elmaradnak a polgári lapoktól, ráadásul vidékre is nehezen jutnak el, de legfőbb probléma a katolikus lapkiadás törékeny rentábilitása volt.[996] A tanácskozás egy sajtótámogató egyesület alapításáról döntött, amit a következő évi pécsi nagygyűlés is megerősített. Ennek eredményeként 1907 novemberében Prohászka Ottokár és Eszterházy Miklós elnökletével megalakult a Katolikus Sajtóegyesület, mely javasolta, hogy az ügy érdekében valamennyi főpásztor tartson egyházmegyéjében évi egy nap, úgynevezett „sajtóvasárnapot", melyen a prédikációknak a jó (azaz katolikus) sajtó támogatásának fontosságáról és a rossz (azaz nagyjából minden más) sajtó káros hatásairól kellett szólniuk, emellett pedig a persely pénzt is a jó újságok támogatására fordították.[997]

Samassa József egri érsek a modern katolicizmus egyes elemeivel, így a sajtóüggyel kapcsolatban is meglehetősen „19.századi" álláspontot képviselt. 1906-ban például Zichy Nándor azzal kéréssel fordult a főpásztorhoz, hogy a Néppárt irodájának, valamint az Alkotmány és a Magyar Állam című lapok kiadásához adjon anyagi segítséget, de nem maradt fenn forrás arra vonatkozólag, hogy Samassa eleget is tett volna ennek a kérésnek.[998] A tömegsajtótól idegenkedő álláspontjával egyébként püspöki karon belül nem volt egyedül. A konzervatívabb egyházfők ugyanis általánosságban idegenkedtek a hírlap olvasás tömegessé válásától és inkább a könyvkiadás támogatását preferálták. Végül 1908. április 23-ai

[996] Krüger Aladár, a nagyváradi püspökség főügyésze hozzászólásában arról is beszélt, hogy a vidéken a szociáldemokrata sajtó erősödése miatt szükséges a nagyobb városokban is katolikus lapot indítani. Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon…i.m. 186-187.
[997] Uo. 187-188.
[998] HU-EFL-AN Correspondent Ministeria 2581/1906.

értekezletén a püspöki kar a sajtóvasárnapok megtartását és azok kivitelezését az egyházmegyék élén álló főpapokra bízta.[999] Samassa érsek végül 1909. november 28-ára hirdette ki az első sajtóvasárnapot az egri egyházmegyében és rendelkezett arról is, hogy a továbbiakban minden évben a pünkösdöt követő 18. vasárnapon kell megismételni, valamint hogy a befolyt perselyadományokat az egyházmegyei irodalmi egyesület pénztárának kell kapnia, mely a két hetente megjelenő és főként papságnak szánt Egri Egyházmegyei Közlöny kivételével az Egri Katolikus Tudósító 1916-os megalapításáig nem adott ki szélesebb közönségnek szánt újságot.[1000]

Egyes források szerint az első sajtóvasárnapnak nem volt túl nagy sikere.[1001] A jó katolikus sajtó részleteire vonatkozólag egy évvel korábban az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület is pályázatot írt ki, melynek nyertese Kocsis István „Milyen legyen a jó katholikus napilap" című írása volt.[1002] A pályázat meghirdetésére azt követően került sor, hogy az egyesület 1906-ban a szocializmus és a kivándorlás témájában írt dolgozatok díjazására írt ki pályázatot. A pályamunkákat Madarász Flóris és Vincze Alajos bírálták, akik szerint az írások közül egy sem "hozta meg az óhajtott eredményt. Bármily korszerű volt is a meghirdetett pályázat tárgya, a szocializmus és a kivándorlás, aligha mozgatta az meg egyházmegyénk sikerekkel ékes alkotóit, mert a pályadíjul kitűzött 100-100 koronát egészen ifjú erők, Polgáry István, III. és Liszkay István, II. éves hittanhallgatók nyerték el; előbbi a szocializmusról, utóbbi a kivándorlásról írt, s a pályázati feltételeknek, ha nem is tökéletesen, de jó igyekezettel és derekasan megfelelő dolgozataikkal." Hangsúlyozták, hogy „A pályabírák egyetlen pálya dolgozatot sem ítéltek azonban érettnek, hogy változatlan szövegük szerint szerte szállíthassanak a sajtó szárnyain." Egy a „munka és takarékosság" címmel beküldött pályamunkát például pont a népies nyelvezet hiánya miatt utasítottak vissza a bírálók.[1003]

A népies nyelvezet felértékelődése és a szélesebb olvasóközönség megnyerésének szándéka miatt fennmaradtak olyan kéziratos és kiadott munkák is, melyek nem az értekező próza műfaján belül születtek. Ilyen volt például az eposzi hosszúságú „Mutatvány az inas

[999] Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon…i.m. 188. ill. Beke Margit (szerk.): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei…i.m. 325.
[1000] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1909. november 16. 154-155.
[1001] Csekó Gábor 1911-es beszámolója szerint a sajtóvasárnapokon összegyűjtött támogatások alapján az egri egyházmegye 13. volt a magyarországi egyházmegyék rangsorában. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1911. október 1. 133.
[1002] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1909. január 1. 1-3; Uo. 1909. január 16. 11-12; február 1. 18-19; február 16. 29-31.
[1003] Az egyesület elöljárói azonban reményüket fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy a katolikus napilap indításának szükségességéről szóló következő pályázat eredményesebb lesz. Lásd: HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület. Az 1907. évi ülés jegyzőkönyve. Beszámoló az 1906-os évről).

életből" című, 304 versszakból álló költemény, vagy a kozmopolita életmódot elítélő és a vallásos költészetet piedesztálra emelő „A művész" című költemény. E kettő mind az Irodalmi Egyesület valamely pályázatára született.

A próza és a líra mellet pedig természetesen a dráma műfajában megalkotott munkák is érkeztek be az egyesülethez. Ilyen volt többek között „Az irgalmas szamaritánus" című két felvonásos „társadalmi színmű," melyet kifejezetten vallásos egyesületeknek ajánlottak azzal a céllal, hogy az egyesületek amatőr színi társulatai azt színpadra vigyék.[1004] Kriston Endre 1912-ben szintén az irodalmi egyesület felhívására készítette el „A két Daru-testvér" című művét. Ebben a később helyi kommunisták által 1945-ben megkínzott pap a hétköznapi falusi környezetbe ágyazva mutatta be a keresztény hite mellett kitartó, illetve az attól elforduló és a szocialistákhoz pártoló testvérpár történetét.[1005] A munka az 1877-ben útjára indított Egri Népkönyvtár sorozatban is napvilágot látott, majd az első világháború évei alatt a magyar mellett szlovák és német nyelven is kiadták. Jól mutatja, hogy a munkáskérdés és annak nyomán jelentkező szocialista ideológiát a kezdeti elméleti érdeklődés után a dualista korszak végére már akkut problémaként kezelte a katolikus papság az egri főegyházmegyében is, így indokoltnak tartottá a szocializmus vallásos kritikájának minél szelesebb körben, akár szórakoztató formában való terjesztését. Ahogy Erdősy Károly „Boldogország" című három felvonásos drámájának ajánlójában írta az egri főegyházmegye papságának irodalmi lapja: „(…) a szociálizmus nem terjedne annyira, ha egyes lapok naponként száz meg ezer példányban nem öntenék rá az olajat, de az is bizonyos, hogy sokkal kisebb hullámokat vetne. ha több (…) volna, kik így szemléltető alakban mézes szélű pohárban nyújtanák az orvosságot."[1006]

A költészet és irodalom mellett a kereszténységszociális tartalom megjelent a korabeli zenében is. Weiner Mihály 1907-ben küldte meg az egyházmegyei hivatal részére az általa összeállított „Imádkozzál és dolgozzál" című, kereszténységszociális munkásdalokat tartalmazó gyűjteményt, mely szerinte „(…) a kereszténységellenes szociáldemokrata féle sajtó természetével

[1004] Uo.
[1005] Kriston Endre. A két Daru-testvér. Eger, Egri Érseki Lyceumi Nyomda, 1912; Ismerteti: Eger, 1911. április 22. 5; Egri Katholikus Tudósító 1918/12. 254.
[1006] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1907. július 16.118-119. Erdősy drámájában egy egyetemi professzor tehetséges hallgatójával kifejleszt a dinamitnál százszor pusztítóbb fegyvert, amit szociáldemokrata csoportokkal be is vetnek. A fegyver ereje akkora félelmet kelt, hogy az professzort Magyarország kormányzójává választják és hozzáfog a szocialista társadalom megalkotásához immár a törvény erejével. Egykori tanítványához, aki segítette őt a pusztító fegyver megalkotásában egyre gyengébb érzelmek fűzik. Szeretné feleségül venni egykori hallgatóját, de a lány megrémült a találmányuk okozta következményektől és egy püspök támogatásával szervezi az ellenállást egykori professzora és hatalmi rendszere ellen. Erdősy Károly: Boldogország. Keresztény-szocziális dráma három felvonásban előjátékkal. Budapest, 1906.

szemben áll, s célja a gonosz firkálmányok olvasásától elvonni az olvasni szerető munkásnépet."[1007] A képzőművészet szempontjából pedig „Sakám" aláírással jelent meg egy írás „Szociáldemokrácia és festő művészet" címmel az Egri Egyházmegyei Közlöny 1908. augusztus 16-i számában, mely ugyan kereszténységszociális tartalmat nem nagyon közvetített, azonban megállapította, hogy a szociáldemokrata érzelmű festők „Megbecstelenítették az ég szűzi leányát, a művészetet. Lesápasztották arcáról a szemérempírt. Kiölték belőle a becsületességet. Szolgálójukká degradálták. Kerítővé tették. Eltekintek a protestantizmus legelején megjelent pamflettektől s akkor azt mondom: a mostanihoz hasonló egetverő blaszfémiát a művészet történelmében nem találok."[1008]

Ahogy arra utaltam, a népszerűsítés jegyében mintegy harminc év kihagyás után az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület arról döntött, hogy feléleszti az Egri Népkönyvtár sorozatot. A Katolikus Szemlében cikkező Fehér Gyula a sorozat újraindulását lelkesen üdvözölte, mivel „(…) a vallás dolgában az indifferentizmust játszó szociáldemokrácia erőszakos föllépése és túlmerész követelései, továbbá a hazafiatlan szocializmus hazug elvei és túlkapásai sok helyen tőrbecsalták, sőt meg is rontották becsületes magyar népünk szívét, lelkét, jellemét; elfojtották munkakedvét; megmételyezték hazafiúi érzelmeit, minek következtében oly könnyen meg tud válni szülőföldjétől és a tengeren túlra megy, ahol megvalósítani reméli hirtelen gazdagodása vágyát, melyet gyanútlan szívében itthon a vörös szocializmus rút önzéssel és aljas számítással fölkeltett."[1009]

Az első világháború kitörését megelőző szűk egy évtizedben a katolikus publicisztikában tehát felértékelődött a szocializmus szerepe. A legnagyobb katolikus könyvkiadó, a Szent István Társulat például ezekben az években „népiratkák" című sorozatában olyan „népszerű füzeteket" bocsájtott ki, melyek „A szociáldemokraták néprontó iratainak ellensúlyozására s a keresztény magyarságnak szociális dolgokban való felvilágosítására" szolgáltak."[1010] 1912-ben pedig a négy évvel korábban létrejött Katolikus Népszövetség ajánlott az egyre élénkülő tevékenységet folytató katolikus köröknek és egyesületeknek több, mint harminc társadalmi, vallási és politikai témában született kiadvány gyűjteményeket 1 koronás áron, mivel „minden vezetőnek gondot ad, hogy a gyűléseken, összejöveteleken, ünnepélyeken mily korszerű és hasznos témával foglalkoztassa és legyen hasznára a tagoknak." A kiadványok mezőgazdasági, szövetkezeti és iparügyek mellett a

[1007] HU-EFL-AN Libri diversi 5257/1907
[1008] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1908. augusztus 16. 123.
[1009] Fehér Gyula: Egri Népkönyvtár. Katolikus Szemle 1909/4. 440.
[1010] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1907. augusztus 1. 128. Szintén a vallásos irodalom terjesztésének fontosságát emelte ki Csepela Lajos 1910-es cikkében. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1910. március 6. 41-42.

szocializmusról is értekeztek, azon belül is magáról a kereszténységszocializmusról, a keresztény szakszervezetekről, valamint, hogy „minő javainkat kell védelmezni a szociáldemokráciával szemben."[1011]

Ahogy láthattuk a jogos, azaz vallással összeegyeztethető szocializmus elfogadása újdonságnak számított a szocializmus egyházi adaptációjának történetében. Az író papok 19.századi megnyilvánulásaival ellentétben további újdonság volt, hogy a szocializmusról és munkáskérdésről szóló cikkekben a papság már nem domborította ki hangsúlyosan a liberális kormányzati politika felelőségét. Pogonyi Bernát például egyenesen üdvözölte a földművelésügyi minisztérium szociális intézkedéseit, melyek keretében munkásház építési program kezdődött, egyes falvakba pedig ingyenes gyümölcs- és szőlőoltványokat küldtek.[1012] Szintén Pogonyi volt, aki hat pontban összegezte, hogy melyek a legfontosabb témák, melyekről a papságnak szónokolni kell prédikációiban. Ennek értelmében úgy gondolta többek között, hogy a prédikációk alkalmával nem szabad szóvá tenni „a világi hatóság intézkedéseit vagy rendeleteit." Kiemelte azt is, hogy a lelkipásztor „a szószékre is választhat ugyanolyan témát, mely a szociáldemokratikus eszmék mérgező hatását ellensúlyozni alkalmas, de kimondottan a szociáldemokrácia ellen kikelni, vagy afelett pálcát törni a szószékről, nem okos eljárás."[1013]

A nép számára érthető és befogadható prédikációk egyre jobban terjedtek. Nagy János szerint 1913-ra az ilyen jellegű kiadványok egyre jobban kezdtek túlsúlyba kerülni a katolikus könyvpiacon. Az Irodalmi Egyesület ezévi gyűlésén kifejtette „Helyesli ugyan a népies elbeszélés pályázatokat, de félő, hogy túlzásba esünk. Annyifajta terméket gyűjtünk majd össze a szellemi csűrbe, hogy nem tudjuk értékesíteni. Jó volna hitvédelmi irányú, lehetőleg a nép szája íze szerint megírott dolgozatokra is pályázatot hirdetni."[1014] A gyűlésről készült tudósítás szerint „Elvben többen hozzájárulnak ehhez a felszólaláshoz, annál is inkább, mert a nép között

[1011] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1912. november 1. 173-174. Egy másik Népszövetséggel kapcsolatos cikk szerzője is kétségbe esve jegyezte meg: „(…) hát Istenem, ki tud minden hónapban egy vagy másfél órán át is, népnek való érdekes dolgokat beszélni ?" Uo. 1913. június 1. 86-87.
[1012] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1910. február 16. 25-26.
[1013] Pogonyi hat pontja egyébként a következő volt: 1. Ne prédikáljunk magunkról; 2. Ne beszéljünk a szószékről egyesek érdekében; 3. Ne tegyük fejtegetés tárgyává a szószéken világi hatóság intézkedéseit, vagy rendeleteit; 4. Ne prédikáljunk úgy, hogy a hallgatóságunkban azt a gyanut vagy látszatot keltsük, mintha nekünk a társadalom egyik vagy másik osztálya, ez vagy az a politikai irányzat ellenszenves volna; 5. Ne tárgyaljon a szent beszéd olyan bűnöket, gonoszságokat, melyekről a hallgatóságnak legüdvösebb nem tudni, minő pl. az öngyilkosság ; 7. Vigyázzon a lelkipásztor, hogy a hívet sohasem gúnyolja, annál kevésbé sértegesse, vagy éppen átkozza a szószékről. Egri Egyházmegyei Közlöny, 1910. március 1. 34-46.
[1014] HU-EFL-AN Irodalmi Egyesület

egyre terjedő hitellenes, sokszor támadó hangú olvasmányokat csakis hitvédő iratokkal szoríthatjuk vissza."[1015]

Ekkora azonban a katolikus egyház társadalmi kérdésekkel kapcsolatos hozzáállásában is jelentős változások álltak be. Már XIII. Leó pápa pontifikátusának utolsó éveiben is egyfajta konzervatív fordulat volt megfigyelhető, mivel az idős egyházfő szembesült élete végére azzal, hogy bár az általa lefektetett eszmei alapokon nyugvó kereszténységszocialista mozgalom jelentős sikereket ért el, a különböző szocialista irányzatokat mégsem tudta visszaszorítani, sőt egyes területeken azok komolyan meg is erősödtek. A XIII. Leót 1903-ban követő X. Pius már egyértelműen antimodernista álláspontot képviselt, ami 1907-es „Pascendi Dominici gregis" enciklikájában foglalt össze.[1016] Ennek értelmében korlátozódott a papság társadalmi kérdésekben történő megnyilvánulása is. Az enciklika továbbá könyvbíráló bizottságok felállítását írta elő az egyházmegyékben[1017] és úgynevezett antimodernista esküre is kötelezte a papságot és egyházmegyei tanítókat.

1914-ben az Egri Egyházmegyei Közlöny szerkesztője a fiatal, későbbiekben Gyöngyösön jelentős kereszténységszocialista tábort kiépítő Bozsik Pál lett, aki főszerkesztőként írt első cikkében céljául azt tűzte ki, hogy „Eger a magyar katolikus irodalomban minél fontosabb és jellegzetesebb gócpont legyen" mivel „(…) nem ismerhetünk nemesebb és hazafiasabb életcélt, mint a keresztény gondolat uralmát (…) nagyképzettségű és sokszor káprázatos beszédű ellenségeivel szemben megvédeni."[1018] Az elkövetkezendő években azonban nem szociáldemokrácia vagy a modernizmus jó képességű szónokaival kellett szembenéznie az egyházmegye papságának, hanem az első világháború okozta nehézségekkel. "Még élénken visszhangzanak az internacionalizmus és pacifizmus szónoklatai, a szocializmus antimilitarista ábrándjai, még ki sem dörzsöltük szemünkből az örök béke álmát (…) s most egyszerre, egy kardcsapásra megváltozik a kép, kicserélődnek az értékek s a nagy társadalmak egy kimondhatatlanul hatalmas érzés benyomásai alatt a véres áldozatok oltáraira léptetik fel gyermekeiket." Írta mindezt Hetényi Gyula, Jakóhalma plébánosa 1915-ben.[1019] A körülmények megváltozása arra késztette az egri egyházi irodalmi életet, hogy a szocializmus

[1015] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1913. július 19. 102-103.
[1016] Részletesen: Talar, C.J.T.: Introduction: Pascendi dominici gregis: The Vatican Condemnation of Modernism. U.S. Catholic Historian 25/2007. 1-12. Egri visszhangját lásd Egri Egyházmegyei Közlöny, 1912. március 1. 33-34.
[1017] Lásd HU-EFL-AN 1970 Consilium Vigilantia
[1018] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1914. január 1. 3.
[1019] Egri Egyházmegyei Közlöny, 1915. április 17. 53.

elleni eszmei harc helyett a háborús hétköznapok közepette őrködjék a nélkülöző hátország megmaradt vallásos lelkisége fölött.[1020]

[1020] Az egri könyvnyomtatás első világháborús történetét 2018-ban mutatta be részletesen egy helyi kiállítás: https://ujkor.hu/content/konyvnyomtatas-az-elso-vilaghaboru-idejen-egerben (2024.11.10.)

V.2. „Szervezett” munkások és szociáldemokraták Egerben az első világháború előtt

V.2.1. A szociáldemokrata mozgalom megszilárdulása és működése

A világi és egyházi hatalom által kifejtett szocialistaellenes intézkedések miatt a 19. század legvégére megrekedt a földet foglaló és birtokokra betörő agrárszocialistákkal tévesen azonosított szociáldemokraták tevékenysége Egerben. Ugyan 1897 júniusától hivatalosan működött Egerben MSZDP alapszervezete,[1021] de ez a források tükrében nem fejtett ki aktivitást, melynek hátterében az 1898-tól meghozott, megyei szintű és vidéki agrárszocialista megmozdulások visszaszorítására tett adminisztratív és hatósági intézkedések hatása, vagy esetleg az egri iparban dolgozó szakmunkások magas fluktuációja feltételezhető. A politikai pártszervezet helyett így az ártalmatlannak tűnő önképző egylet és a század utolsó éveiben megalakult szakmai csoportok jelentettek a baloldali munkások számára elsődleges fórumot.

Ez utóbbiak között a századforduló éveiben a nyomdászok szakegylete volt a legmeghatározóbb. Az 1910-es népszámlálási statisztikák szerint Egerben a nyomdászatot is magába foglaló „sokszorosító és műiparban” 58 fő dolgozott. Annak ellenére, hogy létszámuk a tulajdonképpeni iparban dolgozók csupán 2,5%-át jelentette, mégis az egyik legszervezettebb közösségről volt szó esetükben.[1022] Az egri nyomdászok szakegylete több sikeres bált és közösségi rendezvényt is tartott, melyeknek nem volt politikai vagy mozgalmi felhangja, azonban egyes források arról tanúskodnak, hogy a szűkebb nyilvánosság bevonásával folyt ilyen jellegű szervező munka. Kolacskovszky Lajos szerint a szakegyletek összejöveteleinek helyszínéül és a szakegyleti tagdíjak befizetési helyiül az Egri Mulató és Arany Szőlő elnevezésű, valamint Káptalan út 22 szám alatt található kocsmák szolgáltak. Itt került sor a hivatalos rendezvények közötti „hétköznapi” eszmecserékre, melyeknek egyik vezéralakja az érseki nyomda munkása és a nyomdász szakegyletet irányító Vályi István volt, aki Kolacskovszky szerint „eleinte majd mindenki ellensége” volt, de „később egyre többen hallgattak rá. Nem csak nyomdászok, de más szakmabeliek” is.[1023]

[1021] Heves megyei Lapok 1897. június 13. 1-2; Népjog, 1897. június 18. 4. A párt jegyzője Fógel Izsó lett.
[1022] A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest, 1913. Részletes kimutatások 377; 1010.
[1023] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora. In: Kolacskovszky Lajos vállogatott munkásmozgalomtörténeti írásai. Heves Megyei Propagandista 1979-1980/43. 22; Az eredeti kéziratot lásd: HU-MNL-HVL-IV.417. 2313.

Kolacskovszky Lajos és az egykori szaktárs Kelemen Bertalan is kiemeli, hogy Vályi szervező munkája során alakult meg az az „interkollegiális" nyomdász szakegylet, mely nem csak Vályi közvetlen, érsekség által foglalkoztatott kollégáit hanem más egri nyomdák nyomdászait is magába foglalta.[1024] Szintén Vályinak tulajdonítják, hogy ő honosította meg az „úr" megszólítást felváltó „szaktárs" kifejezést, illetve, hogy a Káptalan utcai kocsmában tartott eszmecserék alkalmával, csak fél liter bor fogyasztását engedélyezte a jelenlévőknek, amiért a városi közbeszédben állítólag „félliteresek társaságaként" kezdtek Vályi és körére hivatkozni.[1025] Ez a társaság jelenthette a nyomdász szakegylettel szimbiózisban működő későbbi szociáldemokrata csoportnak a magvát.

A félliter bor elfogyasztásával kiegyező nyomdászok mellé hamar más szakmák egri képviselői is csatlakoztak, csak úgy, mint a városba idénymunkára érkezők, akik beszámolhattak az országban már több helyen előrehaladott szocialista szervezkedésről. „Ámde ezek az »új igék első hirdetői« nem sokáig maradtak itt. Vagy azért, mert a munkáltatónak tudomására jutott, hogy a társaikat »izgatják« és a legközelebbi szombaton munkakönyvüket visszaadta, vagy pedig ők kívánkoztak vissza, nem bírva a »levegőtlenséget«, melyet nyomasztónak éreztek." Vélekedett Kelemen Bertalan.[1026]

A könyvnyomdászok és betűöntők szakegyesületének központja is felfigyelt az egri szervezkedésre. A szakegyesület meghatározó tisztviselőjének a századforduló éveiben a későbbi miniszterelnök, Peidl Gyula számított, aki Lerner Dezső kíséretében 1902 végén látogatást tett az Egri Érseki Lyceumi Nyomdában, ahol a nem sokkal korábban megállapított új árszabályt[1027] ismertette a nyomda dolgozóival, mely ekkoriban nagy felháborodást keltett a magyarországi nyomdász szakmán belül és egy országos tiltakozó sztrájk megszervezésére sarkallta a szakegyesület vezetőit. Kelemen Bertalan visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Peidl és Lerner a szakmai kérdéseken túl őszintén érdeklődött „a helyi munkásmozgalom mikéntje iránt" és „Meglepődve, sőt sajnálattal értesült, hogy az még csak meg sem kezdődött. Felhívta Vályi és a fiatalabb kollégák figyelmét ennek fontosságára és kérte őket: keressenek

[1024] A szakegylet egyik első üléséről Vályi által készített és a Typogrphia című szaklap részére megküldött beszámoló szerint az egylet elnöke Janovszky János, jegyzője Vályi István, számviszgálója pedig ifj. König Ferenc lett. Az ülés jegyzőkönyvét Fischer Miklós és Losonczy Mihály hitelesítette. Typographia, 1900. május 4. 2.
[1025] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 22-23.;
[1026] Igazság 1947. április 27. 3.
[1027]A nyomdászatban dolgozók és segédeik fizetésére és munkaidejére vonatkozó kollektív megegyezés. Bővebben: Pusztai Ferencz: Nyomdászati Enciklopédia. Az összes grafikai tudományok ismerettára, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, é. n., 490–491.

kapcsolatot a többi szakmák munkásaival, igyekezzenek őket megnyerni a szakmai és pártszervezkedésnek (…)".[1028]

Ennek köszönhetően 1903 elejére a nyomdász szakegylet helyi szervezete mellett Vályiék ösztönzésére megalakult az egri ácsok és kőművesek szakegylete, majd év végére a fa-, vas- és fémmunkások csoportja,[1029] nem utolsó sorban pedig a szakmákat összefogó, úgynevezett Szakszervezeti Tanács.

A vidéki pártépítés szempontjából az egrihez hasonló Szakszervezeti Tanácsok megalapításait az MSZDP vezetése és szervezői is fontosnak tartották, hiszen a sztrájkokra a politikai harc eszközeként tekintettek és úgy gondolhatták, hogy a tőke gyengítésére szervezett sztrájkokkal kiharcolhatják legfontosabb politikai céljukat: az általános választójogot.[1030] Különösen is fontos volt éppen ezért helyi szinten az építőipari szakmák megszervezése, hiszen egy jelentős beruházásnak számító építkezésen kitörő sztrájk stratégiai fontossággal is bírhatott a gazdasági szereplőkön keresztül akár a politikai döntéshozatalra is.[1031] Vályi mellett az első visszaemlékezők, úgymint Kolacskovszky Lajos és Csirmaz Dezső is kiemelik Turcsányi András és Benedek János kőművesek, valamint Elek Kálmán asztalos és Nyakó István ács neveit, akik már a „félliteresek" társaságában is rendszeresen felszólaltak.[1032]

Peidl és Lerner 1903 elején lezajlott egri látogatása során megígérték Vályinak, hogy a szakegyletek, azok sikere esetén pedig majd a párt szervezéséhez is szükséges propagandaanyagokkal látják el őket. Kelemen visszaemlékezése szerint a nyomtatványok „(…) terjesztése igen körülményes volt. Pozitív eredményt nem is hozott. A röplapok helyett célszerűbb lett volna a munkásokkal egyenként beszélgetni. Igen ám, de hol? A korcsma, vendéglő, kávéház nem alkalmas »szociális« tárgyú megbeszélésekre. Költséges is. Még az a 8-10 elvtárs is, kikre számítani lehetett, megfelelő hely hiányában nem tudott összejönni."[1033]

Ahogy eddig is látható volt, a különböző gyűlések, eszmecserék és összejövetelek eddig is a város egésze számára nyitott kocsmákban és vendéglőkben voltak. A helyi szociáldemokraták agitációs módszerei viszont úgy látszik már nem voltak jól alkalmazhatók a különböző vendéglátóhelyeke. A „szociális tárgyú megbeszélések" tartalmazhattak olyan

[1028] Igazság, 1947. május.7. 2.
[1029] Egyes munkák a szakcsoport megalakulását 1904 elejére datálják. Például Szecskó Károly: A Heves Megyei forradalmi munkásmozgalom rövid története 1962-ig…i.m. 6-7.
[1030] Bővebben: Jászai Samu: Kerületi párt- és szakszervezetek. Szocializmus 1908/2. 57-61; Freund Gyula: A vidéki párttitkárságok. Szocializmus 1908/7. 330-336.
[1031] Lásd Népszava, 1904. június 7. 6.
[1032] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 22 Az ezekben az években kőműves segédként elhelyezkedő Csirmaz Dezső visszamlékezésében a névsort kiegészíti Sztojka Bertalan kőművessegéd és Minárovics Pál asztalos neveivel. Lásd. HU-MNL-HVL-XXXV.46. Csirmaz Dezső (Eger) 4.
[1033] Igazság, 1947. május 7. 2.

elemeket, melyek Egerben melyek tabunak számítottak. Persze az is elképzelhető, hogy az alkoholfogyasztás kísértése volt akkora, mely a szervezők számára is ösztönző volt arra, hogy a komolyabb politikai szervezkedés, vagy esetleges konspirációk érdekében távolodjanak a város söntéseitől.

Egerben többek között Wilhelm Lőrinc és özv Sauer Mártonné fodrász üzletében, valamint Kulcsár Antal és Prodo József vendéglőjében lehetett hozzájutni a Népszava számaihoz ekkoriban.[1034] Az Egri Szakszervezeti Tanács első önálló helyisége a különcködéséről és aszkéta alkatáról ismert nyomdász, Fischer Manó maklári úti házának műhelyhelyiségében volt, melyet a tulajdonos ingyen bocsájtott szakmai csoportok részére.[1035] Az egri szociáldemokratákat a harmincas évek szélsőségei között navigáló Okos Miklós nekrológja szerint Vályival ellentétben Fischer azonos koruk ellenére többet járt külföldön és ideológiailag is jobban képzett volt. Ennek is volt köszönhető, hogy 1907-től egészen 1918-ig az eredetileg nyomdász Fischer a kerületi munkásbiztosító Pénztár tisztviselőjeként dolgozott,[1036] mely pozícióra Vályi is többször pályázott. Mozgalmi pályafutásukat egyébként együtt kezdték a 19. század utolsó éveiben a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyletében.[1037]

1903. február 2-ra „három helybeli szocialista" népgyűlést jelentett be Egerben melynek témája „a szociáldemokrácia lényegének ismertetése, az általános szavazatjog behozatalának fejtegetése és a szociális sajtó kérdése volt". A három helybeli szervező kilétével kapcsolatban csak sejtéseink lehetnek. A Hevesvármegyei Hírlap tudósítása szerint az esemény egyik fő szónoka a budapesti Klárik Ferenc volt, akinek beszédét „mintegy hat-nyolcszáz főre rúgó néptömeg hallgatta végig."[1038]

Kolacskovszky Lajos szerint ezt követően, 1903. augusztus 15-én Vályi István képviseletében az egri nyomdászok képviseltették magukat az országos szakegyesület kongresszusán, melyen az egri küldött, az asztalosok szakegyletéből ismert Elek Kálmán a szociáldemokrata párt képviselőitől kaphatott instrukciókat a helyi pártszervezet megalakítását illetően. Az MSZDP heves megyei szervezetének megalakulására így a nyomdász

[1034] Népszava, 1903. szeptember 8. 7.
[1035] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 23.
[1036] Egri Hangok, 1936. december 17. 2.
[1037] HU-PIL-II.668.f.12.őe. 67. Az 1905. júliusában megtartott tisztújításán Fischert az egyleten belül működő „Szakszervezeti Tanács" tagjának is megválasztották. HU-PIL II. 668.f.24.őe. 115.
[1038] Hevesvármegyei Hírlap, 1903. február 4. 2.

kongresszust követően, 1903 szeptemberében kerülhetett sor.[1039] A visszaemlékezőknek azonban ellentmondanak a Népszava 1903 augusztusában megjelent számai, melyek már egy létező megyei pártszervezettről írnak, sőt ezek tanúsága szerint a nyomdász kongresszussal egyidőben, augusztus 15-én Egerben a vármegye szociáldemokratái népgyűlést tartottak az úgynevezett Húspiac-téren, melynek a tagtoborzás mellett fő témája a politikai helyzet kiértékelése volt. [1040]

Az MSZDP történetét alapvetően meghatározó 1903 szeptemberében megtartott kongresszuson Weltner Jakab felszólalásában úgy fogalmazott: „Vidéken most már nem ijednek meg az első gyűlésbetiltásra."[1041] Ilyen előzményeket követően 1903 végén az egri városi szociáldemokrata pártszervezet is újjáalakult. Elnöke Turcsány András, titkára Friedmann Vilmos, pénztárnoka Láng Lajos lett, a választmányban pedig Elek Kálmán, Kaiser Antal, Haris Károly, Friedmann József, Pilkó Ferencz, Buczkó Géza, Veres Imre és Nagy Flórián foglaltak helyet.[1042] Az 1904-es sztrájkokkal és népgyűlésekkel teli évben feltehetőleg Turcsányi, Láng, Friedmann és Elek Kálmán voltak a legmeghatározóbb alakok, akik többek között a Népszava könyvkiadójával is kapcsolatban álltak.[1043]

Sajnos a forrásokban több helyen következetlenül használják az „egri" és „hevesmegyei szociáldemokrata párt" kifejezéseket. Nehéz megmondani, hogy akár a városban akár megyei szinten hogyan alakult a szociáldemokrataszervezetek taglétszáma. Az 1906-os alispáni jelentés szerint Egerben 400-450 taggal működött a pártszervezet.[1044]

1904. február 14-én újabb népgyűlést jelentettek be a „szabad gyülekezési jog" tárgyában, melyen a királyi ügyészség részéről jelen volt dr. Révy László is, akinek a gyűlés határozati javaslatát átadták azzal a megbízással, hogy továbbítsa a belügyminisztérium felé.[1045] Az 1904-1905-ös évtől különösen is sok szociáldemokrata megmozdulás zajlott Egerben, főként a Budapestről érkező szónokoknak köszönhetően. Az MSZDP 1903-as adatai szerint a vidékre küldött szónokok költségei közel tízezer koronát tettek ki, miközben a vidéki pártszervezetek ennek az egyharmadát sem fizették meg hozzájárulásként. Ennek ellenére az

[1039] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 23. Kelemen Bertalan 1947-es visszamlékezésének megjelenése idején ebből a tíz alapítóból már csak ketten éltek, melyből egyikük minden bizonnyal maga a szerző. „A jelen volt tíz elvtárs közül ma már csak kettő van életben. A többieknek »„a játék véget ért…« Lehunyt szemük „nem érzi már a fénynek édességét…" Igazság, 1947. május 11. 2.
[1040] Népszava, 1903. augusztus 13. 7; Uo. 1903. augusztus 15. 7.
[1041] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben…i.m. 73.
[1042] Népszava, 1903. december 19. 4.
[1043] A szociáldemokrata lap 1904 októberében kérte az érintetteket pontos címeik közlésére. Népszava, 1904. október 6. 7.
[1044] Majzik Viktor Hevesvármegye alispánjának jelentése Hevesvármegye 1906-ik évi állapotáról. Eger, 1907. 68.
[1045] Egri Újság, 1904. február 17. 4.

MSZDP 1903-as kongresszusa elfogadta az egri szociáldemokrata küldött azon indítványát, hogy „a pártvezetőség egy tagja az ország oly helyein, ahol mozgalom van, legalább kétszer körutat tegyen,”[1046] azonban ez a rendszer egyre inkább fenntarthatatlanná vált és valószínűleg a helyben lévő szociáldemokraták sem tudtak megbirkózni a „néptribuni” feladatokkal.[1047]

A fokozódó aktivitás miatt a megyei törvényhatóság által „a szociális kérdés tanulmányozására és ellensúlyozására” felállított bizottságot is újra összehívták.[1048] Az egri szociáldemokraták mozgalomépítési törekvéseinek azonban nagyban kedvezett Tisza István első kormányának meglepően toleráns hozzáállása. A belügyminiszter vármegyékhez intézett, 1904. május 25-én kelt bizalmas leirata szerint a szociáldemokrata egyesületek alakulása ellen „amennyiben alapszabályaikban kitűzött céljuk a törvényekbe nem ütköznek, kifogás rendszerint nem tehető”.[1049]

A sztrájkok és politikai gyűlések mellett (melyekről a következő fejezetekben még részletesen értekezünk) a város azzal került be a szociáldemokrata nyilvánosságba, hogy az Egerben tapasztalható mélyszegénységet és szociális válságtüneteket példázó hétköznapi eseteket mutatott be, úgy mint a magas gyermekhalandóság, a családon belüli erőszak, a munkahelyi kiszolgáltatottság, az egri kaszárnyában is tapasztalható militarizmus visszaélései vagy a szegény városi napszámosok között tapasztalható öngyilkossági hullám újabb esetei.[1050] Példának okán, amikor Bögös József villanyszerelőt Egerben halálos áramütés érte egy vezeték javítása során a Népszava úgy vélekedett: „A munka halottja ez is, aki pár koronás napszám mellett minden tőkénél értékesebbet: az életét kockáztatta és el is vesztette.”[1051] Hasonló érvelést fogalmaztak meg, amikor Eger egyik törvényszéki bírája sanyarú bérezése miatt népes családjával eladósodott, ezért megvesztegethetővé vált és végül önkezével vetett véget életének.[1052] Amikor pedig 1908-ban a város rendőrfőkapitányának helyettese napokig tartott fogva ártatlanul egy jegygyűrűjének ellopásával megvádolt kávéházi felszolgáló asszonyt és a

[1046] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1904. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1905. 98; 115.
[1047] 1911. februárjában az MSZDP vezetése az ún. katona-törvények elleni tiltakozás gyanánt akart vidéki városokban tüntetéseket szervezni. Vályi István egyik fenmaradt levelének tanúsága szerint vállalta a tüntetés megszervezését, de csak abban az esetben, ha „Pestről egy jó előadót” kapnak, amit azonban a pártvezetés elutasított. HU-PIL-658.f.6.cs.33.őe. 1; 3. A szociáldemokraták következő nyilvános gyűlésére így csak a nyáron került sor, ahová Farkas Ignácot küldte a pártvezetés, azonban az Eger című konzervatív helyi lap szerint mindössze nyolcvan ember volt csak kíváncsi a szónokra. Eger, 1911. június 14. 3.
[1048] Egri Újság, 1904. március 30. 2; Uo. 1904. április 13. 2-3.
[1049] HU-MNL-OL K.149. 1904.7.460.res. 9-10.
[1050] Például Banacza István közhuszár egri kaszárnyában elkövetett, valamint Szogéter János és testvére öngyilkosságáról. Népszava, 1904. július 12. 3; Uo. 1904. június 28. 6. Utóbbi esetet a lap azzal magyarázta, hogy „A 80 krajczár napidíjból nem bírtak megélni, s a nyomor elől menekültek a halálba.”
[1051] Népszava, 1905. április 2. 7.
[1052] Népszava, 1908. július 26. 8.

bírósági tárgyalás során mégis felmentették, a szociáldemokrata lap úgy vélekedett, hogy „Az ügy (…) fényesen belevilágított a vidéki közigazgatási önkény kloákájába”.[1053]

Ezek a rövid tudósítások általában a kapitalizmus okozta kiszolgáltatottságot, illetve hatalmi és közigazgatási szervek ridegségét példázták. Antiklerikális vagy vallásellenes élük nem volt. Különleges forrás ugyanakkor az a cikk, melyben Eger „csodarabbijáról”[1054] vélekednek úgy, hogy „olyan jó üzletember, mint akár az egri érsek,” amiért egy füzesabonyi esküvő celebrálását végül nem vállalta, amikor kiderült, hogy a vőlegény hozománya akkora, hogy az alapján a kétszeresét is kérhetné az eredetileg megállapodott összegnek.[1055]

Néhány évvel később az 1907 és 1909 közötti, Dudás István titkárságával fémjelzett korszakban szaporodtak el az egri történésekről szóló tudósítások igazán, köszönhetően a Dudás túlbuzgóságának, akinek figyelmét a lap is felhívta: „Igazán nem érdemes apró vidéki sajtó-kuvaszok rikkantásait figyelemre méltatni. Ismételten kérjük, hogy csak a száraz tényt írja meg mindig és a kidolgozást bízza ránk.”[1056] Sokszor ezzel is probléma akadt, mivel Dudás egyes híreit „minden jóakaratunk mellett sem értette meg” a szerkesztőség.[1057] Egy másik alkalommal pedig a megyei pártszervezetek levelezőinek névsorát ugyan megküldték a központ részére Egerből, azonban nem tüntették fel benne a levelezők keresztneveit és címét.[1058]

Az egri szociáldemokrata párt első tisztújítására 1906 márciusában került sor a források szerint. Turcsányi András t Elek Kálmán váltotta az elnöki székben. Titkár Vitézi József, pénztáros pedig Vályi István lett,[1059] Kolacskovszky Lajos szerint az 1906. évi május 1-i ünnepség sikerét látva döntöttek úgy az Egri Keresztény Iparoskörbe tömörült mesterek, hogy revansot vesznek az elmúlt hónapokban zajló sztrájkokért és az általuk két legfőbb szervezőnek tekintett nyomdászt, Vályi Istvánt és Neszvadba Gyulát, akiknek elbocsátását sikerült kilobbizniuk a nyomda igazgatójánál.[1060] Vályi elbocsájtását követően néhány hónapig még

[1053] Népszava, 1908. március 5. 7-8.
[1054] Nem bizonyított, de sejthető, hogy a szóban forgó „csodarabbi” a korban valóban nagy hírnévnek örvendő Chátám Szófer egri ortodox főrabbi volt. Bővebben: https://neokohn.hu/2023/07/18/szulovarosaban-imadkozott-a-jeruzsalembe-szakadt-egri-kozosseg-forabbija-video/ (2025. 01. 07)
[1055] Népszava, 1908. június 25. 5. A rabbi egyébként zokon vette a Népszava cikkét, mivel egy héttel később a lap Egerbe küldött szerkesztői üzenetében azt olvashatjuk: „Csak hadd dühöngjön a csodarabbi (…) igazán nem érdemes vele foglalkozni.” Népszava, 1908. július 3. 9.
[1056] Népszava, 1908. július 19. 11.
[1057] Népszava, 1908. július 26. 13.
[1058] Népszava, 1909. február 23. 13.
[1059] Alelnök „Sváb”, ellenőrök pedig „Merczel, Kontus és Vajna elvtársak” lettek. Vályi pénztárosi megbízatása a városi pártszervezeteben feltételezi, hogy az egri és heves megyei pártszervezet többek között gazdálkodását tekintve is összefonódott. Lásd. Népszava, 1906. március 27. 9.
[1060] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 25-26; Kolacskovszky a vallásos iparosok egyesületét „Katolikus Iparoskörként” nevezi meg.

részt vett a helyi pártszervezetek munkájában, azonban feltehetőleg megélhetési okokból a következő évekre Kassára költözött.[1061] (1906 júniusában még együtt vett rész Elek Kálmánnal az MSZDP országos pártértekezletén, mint egri küldött.[1062])

Az 1906 folyamán megtartott tisztújítás eredményeként a heves megyei szociáldemokrata párt elnöke Fischer Manó lett, pénztárosa Benedek János, titkára pedig Schváb Ferenc,[1063] aki augusztus folyamán nyilvános felhívást intézett a heves megyei szakcsoportok felé: „Ha azt akarjuk, hogy ügyünket előbbre vigyük, ha azt akarjuk, hogy a társadalomnak mi is, a hevesmegyeiek, hasznos tagjai legyünk, nem szabad ölbetett kezekkel nézni azt a küzdelmet, melyet már számos szervezet vív a jobb létért. Mi eddig szétszórtan, egymástól elszigetelten, egymást nem ismerve éltünk e megye területén s kiki a maga útján haladva, nem érhettünk el oly eredményes munkát, amely megkívántatik ügyünk fontosságához. Vállvetve, tömörülve kell folytatnunk tehát a harcot a jövő társadalom megalkotásáért."[1064]

Schváb felhívásának meg lett az eredménye. Szeptember 8-án és 9-én 29 heves megyei pártszervezet 31 küldötte gyűlt össze az egri Arany Szőlő vendéglőben megrendezésre kerülő első megyei pártértekezleten. Az értekezlet lebonyolítása azonban akadályokba ütközött, mivel a város rendőrfőkapitánya és a megyei alispán a szeptember 8-i összejövetelre vonatkozó engedélyeket visszavonta, arra hivatkozva, hogy egybeesik a kisasszony napi búcsúval (és nem utolsósorban a legényegylet alapításának évfordulós ünnepségével)[1065] Az első nap így csak előértekezlet keretein belül határozták meg a tárgyalandó napirendi pontokat, továbbá „(…) egy pityókos rendőrtisztecske, Petrovics — bizonyára felsőbb utasításra — megjelent szimatra »Az arany szőlő«-ben és bár látta, hogy az értekezlet nem holmi dőzsölő vendégsereg, mert ital egyik előtt sem volt, minden köszönés nélkül beállított szocialista fogásra s ugyancsak úgy is távozott el." A kellemetlen közjátékot követően a hivatalos pártértekezletre végül (a Vályit váltó) megyei elnök, Vitéz József javaslatára egy nappal később, szeptember 9-én került sor,

[1061] Csifféry Gergely: Adatok Vályi István (1875-1942) életrajzához…i.m. 245-246.
[1062] Népszava, 1906. június 5. 1. A kongresszus igazolóbizottságába Weltner Jakab jelentése szerint „Elek Kálmán helyett Vályi Istvánt választották. Magyarországi szocializsztikus mozgalmak az 1906. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1907. 168.
[1063] Népszava, 1907. január 15. 11.
[1064] Népszava, 1906. augusztus 11. 9. Vischlofszki József, Mlinárovics Pál, Vörös János, Sánta Sándor vezetőségi tagoknak, Stojka Bertalan, Vitéz Mercel Mihály, Molnár Menyhért, Ehrlich Gusztáv és Turcsány András ellenőröknek lettek megválasztva.
[1065] HU-MNL-HVL-IV.404. 10197/1906; Egri Újság, 1906. szeptember 5. 4; Uo. 1906. szeptember 12. 5. Bővebben. Magyarországi szocializsztikus mozgalmak az 1906. évben…i.m. 321; Hevesvármegyei Hírlap, 1906. szeptember 2. 3; Uo. 1906. szeptember 13. 4.

azonban ekkorra már „a küldöttek nagy része elutazott, miután megbízásuk csak nyolcadikára szólt."[1066]

A kevesebb küldött részvételével megvalósult megyei értekezlet fennmaradt jegyzőkönyve szerint „egész Heves vármegyében mindössze 5615 szervezett munkást üdvözölhet a szociáldemokrata párt zászlaja alatt" aminek legfőbb oka az ipari munkásság alacsony száma megyében, valamint a nagyszámú földműves munkásság szervezetlensége, melynek ügyét „(…) a legutóbbi évben csak az egri szociáldemokrata pártszervezet vette kezébe, csekély anyagi és erkölcsi erejéhez mérten."[1067]

Az egri szociáldemokraták a kezdeti sztrájkokkal és népgyűlésekkel teli években az Egerhez közeli falvakban valóban igyekeztek agitálni a helyi földművesek között. Amikor 1906 tavaszán Heves vármegye közgyűlése tiltakozó határozatot hozott az országgyűlés feloszlatása, a királyi biztosok kinevezése és a megyei autonómia felfüggesztése ellen, a megye elöljárói sérelmezték a gyülekezési és sajtószabadság csorbítását is. A Népszava szóvá tette, hogy ennek ellenére a megye főszolgabíróit nem értesítették a gyülekezési jog tiszteletben tartásáról, amikor a szociáldemokraták falvakban tartandó népgyűléseinek engedélyezését kérelmezték tőlük. „Ismeretes ugyanis, hogy Heves megye tisztviselői kara a legnevetségesebb ürügyekkel konfiskálta el a hevesmegyei néptől gyülekezési jogát s így mai határozatuk értéke iránt egy pillanatig sem támadhat kétség. Jezsuita furfangoskodás az egész." Zárja sorait a Népszava tudósítása.[1068] Ugyanakkor a falusi agitáció sikertelenségéért nem csak a hatóságok szigora okolható. 1904 februárjában Fülöp Bertalan miskolci asztalos és Láng Lajos egri bádogos a szociáldemokratapárt részéről népgyűlést tartott az Egerrel szomszédos Kerecsenden, melyen 300 helyi hallgatta végig fegyelmezetten beszédjeiket, azonban amikor a gyűlés végén Láng felolvasta a határozati javaslatot, azt a jelenlévők nem fogadták el. [1069]

1906. szeptember 22-én újabb megyei pártértekezletre került sor, immár Gyöngyösön, melynek témája továbbra is megyei pártszervezet kiépítése volt.[1070] Mindkét értekezlet megerősítette azt a határozatot, mely szerint a megye valamennyi pártszervezete köteles

[1066] Népszava, 1906. szeptember 25. 7-8. Ugyanebben az időszakban az egri szervezett munkások közel 30 korona pártadót továbbítottak az MSZDP központjához, ennek harmada azonban a nyomdász szakegylet hozzájárulása volt. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1906. évben...i.m. 146.
[1067] Uo. Emellett döntés született a pártadó megemeléséről, melyből a valamennyi megyében található pártszervezetet összefogó fizetett megyei párttitkárságot szerették volna felállítani. Határozatot hoztak továbbá arról, hogy a megyei pártközpont továbbra is Egerben marad. A heves megyei párttitkárságot előkészítendő agitáló-bizottságba öt egri, két gyöngyösi és egy hatvani tagot választottak, akik rögtön határozatot hoztak, melyben „a magyarországi szociáldemokrata párt vezetőségének az általános választói jogért folytatott küzdelmében követett taktikáját helyesli s a vezetőségnek bizalmat szavaz."
[1068] Népszava, 1906. március 13. 3.
[1069] Egri Újság, 1904. március 2. 3.
[1070] Népszava, 1906. szeptember 26. 9.

havonta egy felolvasást, egy értekezleteket és negyedévente egy népgyűlést megtartani. Ennek köszönhetően október 7-én Gyöngyös és a megyeszékhelyhez közeli falvakban, Felnémeten, Felsőtárkányban, Demjénben és Kerecsenden is sor került választójogi népgyűlésre.[1071] A kerecsendiről készült beszámoló szerint az Egerből érkezett két szónok, Benedek János és Schváb Ferenc a helyszínre kirendelt rendfenntartószervekkel is szembe került, miután Schváb Polónyi Géza igazságügyminisztert kritizálta beszédében. A jelenlévő rendőr a gyűlés berekesztésével fenyegetőzött azonban a jelenlévők „erélyes tiltakozása végül elhallgattata". A kerecsendi gyűlésen „Még egynehány tulipános alak akarta elvtársainkkal szemben a hazát meg a vallást megvédelmezni. Ezeket azonban a gyűlés felvilágosította arról, hogy most nem vallásról és hazafias frázisokról van szó, hanem a munkásnép bőréről, filléreiről, kenyeréről és jogairól."[1072] Egerben a választójog és „a munkásság érdekeinek megfelelő szociálpolitikai alkotásokért" összehívott szociáldemokrata népgyűlésre egy héttel később, október 14-én került sor, ahol „ezernél is több ember jelenlétében" Matós Jenő, budapesti küldött és Schváb Ferenc szónokolt.[1073]

A szociáldemokrácia Egerben 1907-re addig soha nem látott sikereket ért el. Az 1890-es évekre jellemző néhány fős asztal- és baráti társaságok, munkahelyi klikkek után alig pár év alatt — ugyan nem állandó intenzitással — a szociáldemokraták tudták reprezentálni magukat egy nemzetközi kiterjedésű tömegmozgalom részeként.

A szervezeti kiépülés mellett folyamatos harc zajlott a szakegyletek frontján. Az éptőiparban egyre jobban sűrűsödő sztrájkok miatt a helyi építési vállalkozók több száz egri munkást tanácsoltak el, mely a mozgalom szervezettségére nem túl nagy hatással volt, azonban a városban zajló építkezéseket teljesen megbénították. A kialakult válságnak, az általános politikai helyzetnek és a választójog kiharcolásáért folytatott harc jelenlegi állásának ismertetése érdekében 1907. március 24-én a város vásárterén népgyűlésre került sor, mivel „A munkáltatók és a kormány őrületes vad hajszája — úgymond — késztette Egerváros gondolkodni tudó munkásságát arra, hogy eljöjjünk a szabadég alá, nem azért, hogy fohászkodjunk a Messiás eljöveteléért, hogy az váltson meg bennünket nyomorúságos helyzetünkből, hanem azért, hogy csatasorba szólítsuk az egri munkásságot zsarnokai

[1071] Népszava, 1906. szeptember 30. 1.
[1072] Népszava, 1906. október 12. 3.
[1073] Népszava, 1906. október 17. 4. A lap szerint az esemény „ezernél is több ember jelenlétében" zajlott le. A kerecsendi gyűléssel egyidőben tartott felnémeti népgyűlésen közel hatszáz ember vett részt a Népszava szerint. Lásd. Népszava, 1906. október 19. 3. Valamennyi népgyűlésen határozatot hoztak és petíciót töltöttek ki, melyet az MSZDP központja juttatott el a képviselőházba. Lásd. Népszava, 1906. november 11. 11.

ellen."[1074] Egy hónappal később az egri szociáldemokraták újabb népgyűlést szerveztek, hogy kifejezzék tiltakozásukat a „derestörvényként" elhíresült cselédtörvény ellen.[1075]

Ennek ellenére az 1907. március 12-én Kassán megrendezett felsőmagyarországi szociáldemokrata szervezetek kerületi értekezletén az egri küldött arra panaszkodott, hogy a munkások szervezése és a pártsajtó terjesztése az észak-magyarországi területeken azért különösen nehéz, „mivel vidékünkön alacsony műveltségűek a munkások s azért ezek nevelését igen fontosnak" tartja.[1076] Valószínűleg ez a szándék vezetett az egri Ifjumunkások Szabadszervezetének megalakításához, melyben olyan a későbbiekben meghatározó munkásmozgalmi alakok szocializálódtak, mint Csirmaz Dezső, Ankli József, vagy Libertini Sándor.[1077]

1907 nyarán az egri pártszervezetben megtartott tisztújítás eredményeként a vezetőség tagja lett, Benedek János, Bikfalvi József, Turcsányi András, Franczia István, Sneff József, Mayer József, Molnár Menyhért, Pocsay József és Fischer Manó.[1078] A névsor jelzi, hogy a szociáldemokrata mozgalmat elindító nyomdász szakmunkásréteg Fischer Manót leszámítva kezdett eltűnni az egri pártszervezetből és helyükre a sztrájkokban érintett szakmák képviselői kerültek. Az év végére azonban Fischer is kikopott a pártvezetésből, melynek élére Csillag Gábor és Minárovics Pál elnökök (megosztva) kerültek.[1079] Csillag Gábor Benedek János társaságában részt vett az év végén megtartott miskolci kerületi pártértekezleten is. [1080]

Ez a vezetőség maradt lényegében az 1908 májusában megtartott tisztújítást követően is.[1081] A titkári tisztségre kinevezett péksegéd, Dudás István a megyei szintű pártszervezést sem akarta elhanyagolni. A húsvéti időszakra az egriek egy megyei kongresszust hirdettek meg, melynek megszervezése minden bizonnyal több nehézségbe is ütközhetett. Több hónapon keresztül adtak fel a Népszavában olyan hirdetéseket, melyekben Dudás István párttitkár kérte, hogy a megyei alapszervezetek küldjék meg számára postacímüket és ha ezt már megtették

[1074] Népszava, 1907. március 27. 13; Egri Újság, 1907. május 15. 3.
[1075] Népszava, 1907. május 4. 10. A törvény tartalmáról, hátteréről és jelentőségéről Lásd Anka László: Miért „derestörvény" az 1907-es „cselédtörvény"? In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS évkönyv 2017. Budapest, Magyar Napló-VERITAS Történetkutató Intézet, 2018. 97-111.
[1076] Népszava, 1907. március 14. 8.
[1077] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 38. A kérdésről bővebben: Vanczák János: Az inasok és ifjumunkások szervezésének kérdéséhez. Szocializmus, 1909-1910/1. 6-9.
[1078] Ellenőrző bizottsági tag lett Perger László, Kósa Nagy János és Csillag Gábor. Népszava, 1907. július 18. 9-10.
[1079] Titkár: Dudás István. Pénztáros : Benedek János. Vezetőségi tagok :Nováky József és Horváth Károly. Lapkezelő: Pocsay István. Ellenőrök: Divald Rezső, Majoros Endre és Pergert László. lettek. Népszava, 1907. december 6. 9.
[1080] Népszava, 1907. december 29. 10. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1908. 605-611.
[1081] Népszava, 1908. május 24. 7.

akkor a már korábban megküldött kitöltött kérdőíveket is, melyek tartalmáról sajnos nem maradtak ránk források, de feltehetőleg egy összesített megyei jelentés alapanyagául szolgáltak volna.[1082] Valószínűleg a megye más területein lévő szociáldemokratákkal való nehéz kapcsolattartás miatt a kongresszusra a húsvéti időszakot követően került csak sor. Április végén[1083] az MSZDP szócsöve, a Népszava szerkesztői üzenetben hívta fel Dudás István figyelmét, hogy a „A megyei pártértekezletre vonatkozó levelet megkaptuk, de magát a tudósítást nem”[1084]

Erre a megyei tisztújítással egybekötött húsvéti közgyűlésre a megye pártszervezetei és a településen működő szociáldemokrata sejtek két-két főt delegálhattak saját költségükön. A küldötteket egri szociáldemokrata munkások várták volna piros karszalaggal az egri vasútállomáson.[1085] Végül 1908 májusának első heteiben kerülhetett sor a két napos kongresszusra, melyen 45 küldött volt jelen 25 szervezet képviseletében. Elhangzott többek között az egri pártszervezet éves jelentése, melyben sok mindenre kitértek, azonban a tagság pontos létszámára nem. A jelentés szerint 7 szakszervezet és 1 ifjúmunkás szervezet működött 1908 első felében az egri pártszervezeten belül. A kongresszus emellett megbízta a megyei vezetést többek között azzal, hogy erőteljesebb agitációt folytasson és szervezze meg minden községbe a Népszava heti előfizetését. A határozat szerint minden előfizető után a megyei titkárság pénztárába négy fillér fizetendő és csak olyan üzletekben fognak vásárolni, amely támogatja a lapot. Emellett a pártszervezetek kötelesek a mulatságok során szerzett bevételek 15 százalékát agitációs célra fordítani. A pártadó összegét ezen felül négy fillérben állapították meg és határozatot hoztak arról is, hogy azok a munkások, akik a néhány nappal korábban lezajlott május 1-én megkapták fizetésüket, kötelesek azt a megyei pénztárba befizetni.[1086]

A következő hónapra tervezett egri népgyűlés megtartása újfent ismeretlen okokból csúszott. A pártszervezet június 28-ra hirdetett népgyűlést, de arra, csak július 12-én kerülhetett sor. Nem úgy, mint az MSZDP vezetése által 1908 december 6-ra összehívott rendkívüli pártgyűlés,[1087] amely után december 26-27-én két napos kerületi értekezletre került sor az egri pártszervezet vezetésével, melyre már nem csak Heves, hanem Nógrád vármegye pártszervezetei is hivatalosak voltak.[1088]

[1082] Többek között Népszava, 1908. április 1. 8.
[1083] 1908-ban nagypéntek a használatos Gergely-naptár szerint április 17-re esett.
[1084] Népszava, 1908. április 29. 14.Két nappal később eképp üzentek: „A pártértekezletről szóló tudósítást — amint már megüzentük — nem kaptuk meg. A postán sem nézhetünk utána, amennyiben nem tudjuk, várjon egyszerűen, vagy ajánlva adták-e föl.” 1908. május 1. 15.
[1085] Népszava, 1908. március 3. 10.
[1086] Népszava, 1908. május 10. 10.
[1087] Az egri küldött megválasztását 1908. november 29-én tartották. Egri Újság, 1908. november 27.3.
[1088] Népszava, 1908. december 22. 9.

1908 végére több esemény is lezajlott, mely az egri és heves megyei szociáldemokraták mozgalomépítését alapvetően befolyásolta. Az MSZDP 21 városban hozott létre állandó párttitkárságot fizetett funkcionáriusokkal, valamint módosította a pártszervezetek kerületi beosztásán is, így Eger a miskolci központú kerület helyett a Heves és Nógrád megyék pártszervezeteit összefogó kerület központja lett, bár állandó titkárságot nem tudott felállítani, bármennyire is próbálkozott vele.[1089]

1908 nyarának végén egy rövid cikk tudatta csak a Népszavában, hogy Dudás Istvánnak az egri pártszervezet éléről történt távozása folytán a párttitkári teendőkkel újra Vályi István bízta meg a tagság.[1090] Vályinak azzal kellet szembesülnie, hogy a helyi mozgalom lángjai egyáltalán nem hűltek ki, sőt az eddigi történeti feldolgozásokkal szemben elmondható, hogy Dudás István titkárságának köszönhetően új jelenségként jelentek meg a kulturális programok és az ifjúmunkások mozgalma is, bár kétségtelen, hogy a húsvéti megyei értekezlet felemás sikere miatt, szükséges volt legalább a szervezési feladatok átruházására. A karácsonyi értekezleten a megyei pártszervezés miatt Vályi megfedte elődjeit. Elmondása szerint „a pártszervezet működése csak az utóbbi időkben terjedt ki a megyére, azelőtt csak helyi jellegű volt. Az utolsó két hónap alatt több mint 200 levelet küldött szét a két vármegye különböző szervezeteihez.”. Kritikus szavaival bizonyára az 1908 húsvétjára tervezett megyei értekezletre is utalhatott, amire válaszul Csillag Gábor igyekezett megvédeni a mundér becsületét Vályival szemben. Csillag azzal védekezett, hogy „nem a szervező bizottságon múlott, ha egyelőre több eredményről nem tud beszámolni. Egyrészt az üldöztetések, másrészt a csuha hatalma korlátozza munkájukban. A fölvilágosodás terén azonban örvendetes haladás észlelhető.”[1091] Ennek ellenére az éves jelentés szerint az egri szociáldemokraták 11 népgyűlést hirdettek meg (melyből három nem valósult meg hatósági tiltás miatt) és több mint 20.000 példányban gyártottak röplapokat.[1092]

Innentől kezdve a megyei és városi pártszervezet különválása figyelhető meg. Utóbbi élén Dudás János maradt, aki segített Vályinak a megyei ügyek intézésében is.[1093] Többek között az 1909 április 15-26-ra a nógrádi Losoncra meghirdetett kerületi pártértekezleten, mely a húsvéti országos pártértekezlet előértekezlete is volt egyben, Dudást és nem Vályit

[1089] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1909. 110.
[1090] Népszava, 1908. augusztus 20. 8.
[1091] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben...i.m. 552; 560-561.Népszava, 1908. december 30. 10-11.
[1092] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben...i.m. 115.
[1093] Többek között ő intézte a Heves- és Nógrádvármegyei, valamint egri pártszervezetek részére megküldött levelek átvételét. Népszava, 1909. február 23. 11.

választották meg az országos értekezlet fellebezési bizottságába.[1094] Ugyanezen a napon egyébként úgynevezett „Népszava napot" is tartottak Egerben, melyen a katolikus sajtóvasárnapokhoz hasonlóan a pártsajtó támogatása mellett agitáltak.[1095] Végül május 1-én a hagyományos munkásünnepre is sor került, mint ahogy havi rendszerességgel a kerületi értekezletekre és Népszava napokra is.[1096]

1909-ben miközben egri párttitkárság kinnlevő adóságait próbálta behajtani, május 1-én már nem tarthatott összmunkás népünnepélyt, csak a szakszervezetek gyűléseit engedélyezték.[1097] A nyár folyamán tervezett választójogi népgyűlést is kénytelen volt többször elhalasztani,[1098] és végül a közterületről kiszorulva, az egri Kaszinó nagytermében tartotta meg a politikai helyzet tárgyában meghirdetett népgyűlését 1909 szeptemberének végén.[1099] A Vályi vezetésével újjáalakuló egri pártszervezet[1100] így a belső építkezésre kezdett nagyobb hangsúlyt fektetni.

Vályi Egerbe t9rténő visszatérését követően először Lőw-nyomdában tevékenykedő Fleschmann Dávid izraelita nyomdász, majd az érsekségtől független Dobó Nyomda Részvénytársaság alkalmazta. Újra aktív mozgalmi tevékenységet folytatott. Elsődleges célja egy munkásotthon létrehozása volt. Ebből a célból alakult meg vezetésével 1908-ban az Egri Munkásotthon Szövetkezet, amely az Egri Agrártakarékpénztár által nyújtott hitelből vásárolta meg 1910 nyarára a Diófakút utca 3. szám alatti épületet.[1101] Októbertől hozzáláttak az első szociáldemokrata szellemiségű munkáslap, a havonként megjelenő Egri Munkás című lap kiadásához. is,[1102] valamint további kölcsönből elkezdtek egy több száz fő befogadására alkalmas színháztermet felépíteni a munkásotthon udvarán.[1103]

Az egri szociáldemokrata pártnak ekkor már több mint 150 tagja volt és négy működő szakcsoportja. A karácsonyi megyei értekezletre további 38 küldött érkezett Egerbe.[1104] A szisztematikus belső építkezésnek köszönhetően taglétszámukat a következő egy évben

[1094] Népszava, 1909. április 13. 2; Uo. 1909. április 16. 11.
[1095] Népszava, 1909. április 28. 10.
[1096] Lásd Népszava, 1909. május 21. 7; Uo. 1909. május 22. 1.
[1097] Népszava, 1909. április 27. 9.
[1098] Többek között Népszava, 1909. június 12. 8.
[1099] Népszava, 1909. szeptember 26. 10.
[1100] Az 1909 nyarán megtartott tisztújításon Elnök lett Gaál Imre, titkár és levelező Vályi István, pénztáros Kircz Ede, végrehajtó bizottsági tagok: Csillag Gábor, Dudás István, Kundornay Lajos és Kiss Sándor, ellenőrök Majoros Endre, Mitrovics Sándor és Zudar József. Népszava, 1909. augusztus 3. 7.
[1101]Csifffáry Gergely: Adatok Vályi István… i.m. 245–249.
[1102] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1910. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1911. 417.
[1103] Nagy József: A heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza 1850-1914. Heves Megyei Füzetek 7. sz. Eger, 1956. 55.
[1104] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1911. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1912. 77; 347-348.

majdnem sikeresen megduplázták, azonban a többi pártszervezetet nem tudták sikeresen mozgósítani a 1912. évi karácsonyi kerületi értekezletre. Ennek ellenére sok éves vita után sor került a fizetett párttitkárság felállítására, melyhez valamennyi párttag 10-10 fillérrel járult hozzá, valamint a fiatal, de később jelentős pályát befutó Kovács Domonkos javaslatára külön Sajtóbizottságot is felállítottak.[1105]

Az egri szociáldemokraták szervezett mozgalma azonban ekkor már túl haladt zenitjén. A hatósági vegzálások, bérharcok és kényszerű száműzetések ellenére a mozgalom további építkezését alapvetően belső okok miatt indult bomlásnak. A munkásotthon és a több száz fős tagság ellenére 1912-ben személyi ellentétek ütötték fel a fejüket, amikor a Fischer Manó és Vályi István egyszerre indult a kerületi munkásbiztosítópénztár tisztviselői állásáért. Konfliktusukat a későbbiekben még részletesen ismertetjük, azonban már most érdemes kiemelni, hogy a biztosítóban kialakult ellentét „megfertőzte" az egri szociáldemokrata pártot is. Egyes feltételezések szerint a szakadást követően Fischer egy ellenzéki csoportot kezdett szervezni, azonban ez véleményem szerint inkább annak az utólagos igazolása, hogy 1918-1919 folyamán Vályival szemben egy megfontoltabb, mérsékeltebb álláspontot képviselt, mely lényegében kicsiben tükrözi a magyarországi szociáldemokrácia forradalmak idején elmélyülő megosztottságát. Azt viszont a kortárs Kelemen Bertalan is elismeri, hogy „A közel egy évtizedig egymás mellett működő Vályi és Fischer útjai szétváltak. A párt belső életében létrejött az úgynevezett »ellenzéki« csoport. A vezetőségi üléseken meddő szófecsérlés, személyeskedés volt. »Látszatra« minden a rendes mederben folyt. »Kifelé« még alig lehetett észrevenni a széthúzást."[1106] A pártszakadás veszélyétől megijedt egri párttagok az MSZDP központjához fordultak. Ennek képviseletében Buchinger Manó érkezett Egerbe a békítés szándékával, de végül Vályinak és frakciójának adott igazat. Fischer ezt követően kivonta magát a munkásotthon körül központosuló munkásmozgalomból és inkább a „demokratikus" elköteleződésű, azaz a választójog kiterjesztése felé nyitott kisiparosokat és kereskedőket összefogó Egri Iparoskör megszervezéséhez fogott.[1107]

A személyes konfliktusból származó megosztottság mellett fontosabb volt azonban, hogy a munkásotthonra felvett kölcsönök miatt az egri szervezett szocialista mozgalom eladósodott, melynek eredményeként 1914 májusában, a hagyományos munkásünnepet

[1105] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1913. 127; 446-448.
[1106] Igazság, 1947. május 25. 2.
[1107] Igazság, 1947. május 28. 2.

követően az épületet elárverezték és a júniusban kitörő világháború miatt pedig már esélyük sem volt újabb otthont keresniük.[1108]

V.2.2. Az egri szakszervezetek és sztrájkok

A 19. század végén meginduló szakmai szerveződések eredményeként 1900-ban 49 szakegylet működött több mint nyolcezer taggal Magyarországon. Ebben az évben megkezdődött az országos szakmai szervezetek kiépülése. 1901. december 25-27 között sor került a magyarországi szakszervezetek II. kongresszusára. A kongresszus kötelezte az országos szövetségeket a vidéki hálózat kiépítésére. A vas- építő- és famunkások országos szakszervezete mellett a nyomdászok, cipészek, szabók és sütőmunkások is komoly szakmai hálózatot hoztak létre, melyeknek Egerben is kialakultak helyőrségei.

A szakszervezetek III. kongresszusán 1904-ben úgy vélekedtek, hogy „(…) [Vidéken] Sorra alakultak a különböző kis létszámú szakmai csoportok. Eleinte igyekeztek megtartani önállóságukat, később belátták annak tarthatatlanságát, és elfogadták a Szakszervezeti Tanács centralizációs elképzeléseit." A kongresszus kimondta, hogy a vidéki városok szakcsoportjainak tevékenységét a vidéki szakszervezeti tanácsoknak kell összefogni. A meghozott határozat szerint a szakszervezeti munkát irányító bizalmi férfiaknak kötelessége volt minden fontosabb eseményről értesíteni az országos Szakszervezeti Tanács Titkárságát is.

Az országos központ és a vidéki szakszervezetek között többször pénzügyi viták törtek ki annak tárgyában, hogy a vidéknek mennyi hozzájárulást kell befizetni a központhba, mely ellátta többek között jogvédelmüket, támogatta munkásotthonukat, vagy épp könyvtárukat. A szakszervezetek általános tevékenységében, az oktatásban, a bérharcok időpontjának és pontos követeléseinek meghatározásában is az országos Szakszervezeti Tanácsnak volt összehangoló, irányító szerepe.[1109]

Az egri szakszervezeti élet kezdetei és az első sztrájkok

Az első, immár az MSZDP-vel is szorosan kapcsolódó szakszervezeteket Egerben a századfordulót követően alapították a helyi nyomdászok, ácsok és kőművesek. A

[1108] Nagy József: A heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza…i.m. 56-57.
[1109] Lux Judit: A magyarországi szakszervezetek történetéből…i.m. 27-30.

népszámlálási statisztikák szerint ácsként 70, míg kőművesként 121 ember dolgozott. A nyomdászokkal kiegészülve a tulajdonképpeni iparból élők közel 8%-át tették ki.[1110]

Mindezek közül a nyomdászok kezdték meg legkorábban a szervezkedést. Az 1903. augusztus 15-én megtartott nyomdász kongresszuson elfogadták az új árszabályt, mely a magyarországi nyomdákat öt csoportba osztotta a minimál fizetés szerint. Ez egri nyomdákat ezek közül a harmadik csoportba sorolták és arról is határozatot hoztak, hogy azoknál a nyomdáknál, ahol az árszabályt nem sikerül elfogadtatni, ott a sztrájk eszközéhez nyúlnak, a vidéki városok esetében lehetőleg egyidőben.[1111] Ez Egerben is lezajlott, azonban nincs információ arra vonatkozólag, hogy melyik nyomdában törtek ki sztrájkok. Mindenesetre a nyomdászok bérharca sikerrel zárult.[1112]

1905 március 27-én szabók, majd április 3-án újra a nyomdászok[1113] léptek sztrájkba, de „mindkét mozgalom csak részleges volt, s békés úton nyert befejezést."[1114] A következő nyomdász sztrájkra Egerben csak a koalíciós kormány bukását követően, 1910. évi választások előtt néhány nappal került sor, ahol újra a bevezetni tervezett árszabály végett léptek sztrájkba a munkavállalók, azonban a kiélezett politikai légkörben az újságok és napilapok nyomtatása is kérdésessé vált a városban.[1115]

Nem sokkal ezelőtt 1909 februárjában külön szakszervezeti bizottság is alakult az egri szociáldemokrata pártszervezeten belül, melynek élén két nyomdász, az ekkor még baráti-elvtársi viszonyt ápoló Fischer Manó és Vályi István álltak, mint elnök és titkárok.[1116]

Bár a nyomdászok az egyik legjobban szervezett szakszervezetet hozták létre mind Egerben, mind országosan, igazi nyomást a munkaadókra az építőipari szakmák tudtak gyakorolni. Már 1903-ban „25-33" építő segédmunkás szüntette be a munkát bérlevonás miatt az egri színház építésénél.[1117] 1904-ben áprilisában lezajlott egy újabb sztrájk a kőművessegédek és festők részéről, mely „a munkásokra előnyös egyezséggel záródott."[1118]

[1110] A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest, 1913. Részletes kimutatások 48. 376-377. Ha az ács és kőműves csoportok mellett feltüntetett „egyéb" építőipari ágat is figyelembe vesszük, ez az arány 14%-ra növekszik.
[1111] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben...i.m. 300-304; 358.
[1112] Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság mozgalmai Heves Megyében 1850-1920. Heves Megyei Propagandista 1980/50. 49.
[1113] A sztrájk apropóját újfent az árszabály változása szolgáltatta. Lásd HU-PIL II.668.f.29.őe.
[1114] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben...i.m. 702; Egri Újság, 1905. április 5. 3.
[1115] Népszava, 1910. május 29. 7.
[1116] Majoros Endre pénztáros, ellenőrök Dudás István és Zudar József. „Bizottsági tagok: Klein, Gregász, Benedek, Tékán, Ádám Sámuel, Schlesinger és Vancsó." Népszava, 1909. február 23. 12.
[1117] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben...i.m. 351.
[1118] Egri Újság, 1904. április 20. 4. Az ebben az évben lezajlott 21 vidéki építőmunkás sztrájkból egyébként 19 sikerrel végződött. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1904. évben...i.m. 102; 532.

Augusztus 24-én megalakult famunkások szövetségének egri csoportja.[1119] A többszörös bérharcok után az egri ácsok és építőmunkások 1906. április 1-én közös gyűlést tartottak és közös temetkezési egyletet hoztak létre.[1120] A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének egri csoportja azonban csak 1907. július 16-án alakult meg hivatalosan Benedek János vezetésével. Az egri csoportot alapító 29 kőműveshez az alakulógyűlésen 102 további építőmunkás csatlakozott.[1121]

A kőművesek sztrájkjait követően került sor az ácsok szakegyletének megalapítására is.[1122] Az alakulógyűlésre 1906. április 1-én került sor és rögtön 261 fő csatlakozott a szervezethez.[1123] Ugyanezen az év nyarán sikeresen harcoltak ki béremelést azonban az alispán 1906 áprilisában feloszlatta szakegyletüket. Ennek ellenére az egri ácssegédek újra sztrájkba léptek június 18-án. Másnap az Egri Ipartestület nevében Radvánszky László és Szemán Mihály adott ki egy közleményt, melyben arra kérték a többi iparhatóságként is működő társtestületet, hogy a sztrájk miatt elbocsájtott egri ácssegédet ne alkalmazzák településükön.[1124] Ennek ellenére a nyár végére az egri ácssegédeknek sikerült kiharcolni a 70 filléres minimálbért.[1125]

Több sikeres bérharc után 1907 nyarán az építőmunkások szakegyletét is felfüggesztették az ácsokéhoz hasonlóan.[1126] A négy évig fennálló szakegylet hamar megtartotta újra alakuló gyűlését, melyen összesen 102 fő vett részt, de új alapszabályát a hatóságok nem engedélyezték. Ennek kiküszöbölése végett az egri építőmunkások az 1904-ben életbelépett országos rendelkezés szerint továbbra is bizalmi férfiakat választottak, aki összegyűjtötték a tagdíjakat és továbbították az Építőmunkások Országos Szövetsége felé. Eger és Gyöngyös (ahol szintén feloszlatták az építőmunkás szakegyletet) polgármesterei

[1119] HU-MNL-HVL-IV.414.1.3.
[1120] DIV Tört.adatt.148-174; 14723
[1121] Az alapítók névsorát és az alakulógyűlés jegyzőkönyvét lásd: HU-MNL-HVL-IV.414.1.16.; DIV Fotóadatt. 14725; Uo. 14726; Uo. 14728. A Turcsányi András és Benedek János által írt, Eger polgármesteréhez címzett levél szerint az alakulógyűlésre július 21-én került sor. DIV Fotóadatt. 14730
[1122] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1906. évben...i.m. 917. Egyes feldolgozások szerint a szakegylet megalapítását követően az Eger környéki falvakban napszámosok és uradalmi cselédek szüntették be a munkát béremelésért. Így többek között gróf Károlyi Mihály feldebrői birtokán. Szecskó Károly: A Heves Megyei forradalmi munkásmozgalom rövid története…i.m. 7-8.
[1123] HU-MNL-HVL-IV.414.1.9. ill. Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság…i.m. 51. A szerző egy évvel korábbra datálja az alakulást a levéltári irathoz képest.
[1124] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1906. évben...i.m. 274; Népszava, 1906. június 30. 8; Uo. 1906. december 2.
[1125] Nagy József: A Heves megyei munkásság harcai az 1905-1906-os belpolitikai válság idején. In: Dr. Köves József (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei XV. Eger, 1979. 282-283
[1126] Az erről szóló határozatot lásd DIV Fotóadatt. 14732; ill. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben…i.m. 782; Népszava, 1907. július 14. 10.

jogtalannak tekintették ezt az eljárást, de végül az alispánon keresztül eljuttatott belügyminiszteri határozat szólította fel őket a bizalmi férfiak békén hagyására.[1127]

Az egri ácsok, fa- és építőmunkások, valamint cipészek és szabók jelen voltak 1905 szeptember 11-én MSZDP által szervezett ún. „munkás parlamentben is", melyet az általános választójog érdekében szerveztek.[1128] A Magyarországi Építőmunkások Szövetségének III. küldött-közgyűlésén az egri szervezett építőmunkásokat Turcsányi András képviselte.[1129] Ezt követően az egri építőipari szakmák lettek a helyi bérharcok legfőbb színhelyei. 1904 és 1908 között lényegyében folyamatosan sztrájkolt valamelyik építőipari szakma Egerben. Mikor 1908 februárjában átmenetileg nyugalmas időszak köszöntött be,[1130] akkor az asztalosok, vas- és fémmunkások, a szabók, a cipészek és a sütőmunkások léptek sztrájkba.[1131]Az első egri sztrájkok meglepetésként érték az egri munkáltatókat, de sokszor magukat a munkásokat is. Amikor 1904 áprilisában a vasúti dolgozók országos sztrájkba fogtak, az egri állomás dolgozói nem hitték el (vagy nem értették) a Budapestről kapott sztrájkra vonatkozó direktívákat, ezért a megyei elöljáróságoktól kértek tanácsot.[1132]

Már az 1905-ben lezajló sztrájkok alkalmával előfordult, hogy a munkaadók sztrájktörő munkások alkalmazásával igyekezték enyhíteni veszteségeiket. A keresztényszociális-szocialista ellentét mindennek később ideológiai színezetet is adhatott. Azonban, hogy milyen halvány is volt a határ keresztényszociális, szociáldemokrata, vagy épp sztrájkoló és sztrájktörő munkás között, azt Vass József nyomdásznak a Népszava 1906. november 1-i számában megjelent nyilvános bocsánatkérése is bizonyítja, melyben megköveti a szervezett munkásságot amiért az 1905-ös nyomdász sztrájk alkalmával „sztrájktörővé lett" és ígéri, hogy ezentúl ez „összmunkásság törekvéseinek hű harcosa lesz."[1133] 1908 elején pedig Dudás János kovácsmunkás kért bocsánatot nyilvános a Soltész-kovácsműhely munkásaitól a velük

[1127] Elnöknek Benedek Jánost, titkárnak Turcsányi Andrást választották. A belügyminiszter alispánhoz és polgármesterekhez intézett levelét idézi: Népszava, 1907. november 27. 11.
[1128] Népszava, 1905. szeptember 12. 4.
[1129] Népszava, 1906. február 2. 10; Uo. 1906. február 3. 6.
[1130] A nyugalom csak részleges volt, rövidebb kifutású munkabeszüntetésekre így is sor került. 1908 májusában az egri irgalmasok új kórházának építésén dolgozó „14-15 éves gyerekek" kiknek „mindegyikét csak a szüleik nagy könyörgésére fogadta fel az építkezési vállalat vezetője", beszüntették a munkát, miután az egyik Budapestről elszármazott építőmunkás, Kovalcsik Pál ittas állapotban erre bíztatta őket. A munkálatokat irányító Sík Gyula, pallér össze is verekedett Kovalcsikkal, aki bal szeme alján meg is sebesítette, így végül a rendőrségnek kellett beavatkoznia, „mire a sztrájkoló gyerekek ijedten szétrebbentek, majd egyenként visszaszállingózva, újra munkába álltak" Hevesvármegyei Hírlap, 1908. május 3. 2.
[1131] Népszava, 1908. február 2. 12; Uo. 1908. február 7. 11.
[1132] Egri Újság, 1904. április 23. (harmadik rendkívüli kiadás) 3.
[1133] Népszava, 1906. november 1. 12.

„szemben elkövetett brutalitásért" és ígérte, hogy „az eddigi mulasztásait a szervezettel szemben pótolni fogja."[1134]

Csirmaz Dezső visszaemlékezése szerint „(…) Az oroszországi forradalom [mármint az 1905-ös-M.D.] után itt is [Egerben- M.D.] megindult a szervezkedés. A szakszervezetekben főleg a városi munkások tömörültek (…) Eger, mint bortermelő városban sok volt a szőlővel rendelkező parasztszármazású építőmunkás, akiket nem lehetett a szakszervezetbe behozni. A baj nem is ez volt, hanem az, hogy ezek a kétlakiak olcsóbban is elmentek dolgozni (…) Természetes, hogy a későbbi idők bérmozgalmában ezekből a kétlakiakból verbuválták a sztrájktörőket is."[1135]

Sztrájkolók és sztrájktörők közötti összecsapásra került sor, miután 1906. február 19-én mintegy hatvan asztalos lépett sztrájkba Egerben. Az asztalosmesterek közül többen sztrájktörők alkalmazásával igyekezett pótolni a kieső munkaerőt. A sztrájkoló segédek „megjelentek az egyik műhely előtt, hogy ha lehet, békességes úton rábírják a dolgozó renegátokat, hogy szálljanak magukba s csatlakozzanak hozzájuk." A Népszava szerint közben az ipartestület helyiségében néhány mester „álig felfegyverkezve" várakozott, majd kivonultak a műhelyhez, ahol Kerekes Kálmán asztalosmester lábán meglőtte az egyik sztrájkolót, akit ráadásul a sztrájktörő munkások egyike, bizonyos Benviczki Béla egy széklábbal vert véresre.[1136] Az esetet követően az egri asztalos segédek kinyilvánították, hogy sztrájkjukat folytatják és kérték az ország valamennyi szaktársát, hogy ennek ideje alatt kerüljék el Egert és támogassák mozgalmukat, „(…) hogy az éhség vissza ne kergessen bennünket addig, míg büszkén, mint nyertes fél mehetünk vissza a műhelyekbe."[1137]

1907 tavaszán az Eger-putnoki vasútvonal építésén dolgozó 700 kubikusmunkásnak sikerült munkabeszüntetéssel két órai munkaidő rövidítést és 10-20 fillér munkabérjavítást elérni.[1138]

Egerben 1906-ig a nyomdászoknak, asztalosoknak, építőmunkásoknak (ácsok kőművesek, festők), valamint a vas- és fémmunkásoknak volt szociáldemokrata szellemiségű szakegylete, melyekhez csatlakoztak a ruhaipari munkások (szabók, cipészek, csizmadiák)

[1134] Népszava, 1908. január 30. 10.
[1135] HU-MNL-HVL-XXXV. 46. Csirmaz Dezső (Eger) 1-2.
[1136] Népszava, 1906. február 21. 6. Az MSZDP hivatalos jelentése szerint az incidens folyamán Bikafalvi János sztrájkoló asztalost az egyik mester lőtte agyon. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben...i.m. 183.
[1137] Népszava, 1906. március 3. 9.
[1138] S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése…i.m. 327; Népszava, 1907. április 20. 9.

majd a sütőmunkások, a kályhások, a kereskedelmi alkalmazottak, kéményseprők és végül, de nem utolsósorban a földmunkások.[1139]

A csizmadiák és cipészek 1906. július 15-én tartották alakulógyűlésüket Veres Mihály és Bodnár József vezetésével.[1140] 1906. október 14-én az egri szakegylet vendégül látta az országos szervezet részéről Mónus Józsefet, akinek a Vadászkert vendéglőben megtartott nyilvános előadása további tagokat vonzott a cipész szakegyletbe.[1141] 1908-ban 15 napra szüntették be a munkát béremelés céljából, melyet végül megegyezéssel sikerült elérniük.[1142]

Nem sokkal korábban, 1907. február 24-én jött létre 24 taggal a Magyarországi Élelmezésipari Munkások Országos Szövetségének egri csoportja.[1143] Ugyanennek az évnek a nyarán a város össze sütőüzemében előfizettek a Népszavára,[1144] melynek az 1908. évi egri május 1-ről szóló tudósítása szerint „A sütőmunkások is munkaszünettel ünnepeltek" aznap.[1145] Egyébként ez egri pártszervezetet ekkoriban vezető Dudás István szakmabeliként képviselte a várost többek között az élelmezési ipari-munkások szövetségének IV. küldött közgyűlésén is 1909 tavaszán.[1146] Feltehetőleg az ő vezetésével folyó bérharcok eredményeként 1909 májusára Eger zárlat alatt állt valamennyi szervezett sütőmunkás számára, miután a helyi munkáltatók szövetsége kizárta a munkából azokat a sütőmunkásokat, akik megjelentek a május 1- szociáldemokrata munkásünnepélyen.[1147] Végül a kizárást és a város bojkottját is feloldották, miután a munkaadók engedtek és a sütőmunkások élelmezési járulékát 12-ről 14 koronára emelték.[1148] Ez azonban csak rövid ideig tartott, mivel újra bojkottot és kizárásokat hirdettek a további emelés érdekében. Közben a kizárt egri sütőmunkások 1909. május 23-ra „tánccal egybekötött kabaré-estélyt rendeztek".[1149] A hosszúra elnyúlt bérharc eredményeként az egri sütőmunkások 1910-re kollektív szerződést kötöttek munkaadóikkal.[1150]

[1139] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1906. évben...i.m. 508; Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 38.
[1140] HU-MNL-HVL-IV.414.1.4.
[1141] Népszava, 1906. október 19. 11. Mónus József fogadta egyébként örökbe az odesszai menekült zsidó Brandstein család Illés nevű gyermekét, aki a két világháború között Mónus Illésként a magyarországi szociáldemokrácia meghatározó alakja lett.
[1142] Egri Újság, 1908. augusztus 26. 1.
[1143] HU-MNL-HVL-IV.414.1.10; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben...i.m. 774-775.
[1144] Népszava, 1907. szeptember 1. 6.
[1145] Népszava, 1908. május 6. 8.
[1146] Többek között: Népszava, 1909. április 9. 6.
[1147] Egri Újság, 1909. május 2. 4.
[1148] Népszava, 1909. május 4. 14; Uo. 1909. május 7. 9.
[1149] Népszava, 1909. május 31. 8.
[1150] Népszava, 1910. május 26. 10.

Végül kályhások esetében is megindult a szervezkedés. Országos szakegyletük a megalakulást követően nem sokkal bojkott alá vonta a Fischer-féle kályhagyárat, a szervezett kályhások külön felhítvák egri szaktársaik figyelmét, hogy kerüljék el a várost és a gyárat is.[1151] Az egri kereskedelmi alkalmazottak pedig 1908 őszén vették fel a kapcsolatot az országos egyesülettel, de helyi csoport alakításáról nincs tudomásunk.[1152] A egri kéményseprők esetében hasonlóról számolhatunk be.[1153]

Az 1909. évről szóló alispáni jelentés szerint „Munkabér-mozgalmak, sztrájkok, bojkottok nem voltak" ekkor már Egerben.[1154] Több éves szünet után 1912 folyamán került sor újra sztrájkra Egerben. Egy asztalos és egy cipészműhely munkásai két hétig folytattak bérharcot. Hozzájuk csatlakozott 1912. október 1-én a dohánygyár közel 700 munkásnője, akik közül már többen 1911-ben augusztusában is beszüntették néhány órára a munkát, hogy az egyes felügyelők részéről a gyár dolgozói iránt tanúsított durva magatartás ellen tiltakozzanak. Míg 1911-ben a dohánygyári sztrájkolók munkaidejét büntetésből egy órával meghosszabbították, addig az 1912-ben két napig tartó sztrájkkal béremelést tudtak kiharcolni.[1155] 1913-ban az egri kovácsok folytattak sikeres bérharcot.[1156]

Összességében elmondható, hogy a korszakban elsősorban építkezéseket hátráltató sztrájkok kaptak nagyobb visszhangot és az ezek során keletkezett gazdasági károk a munkáltatókat is összehozták.

A „kutyaszövetség"

A Garbai Sándor által vezetett Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének egyik első nagy sikere a budapesti Tőzsde-palota építése során kiharcolt, munkások és munkaadók között köttetett kollektív szerződés volt, melyet csakhamar más építkezések is mintaként követtek és vettek át. A kétoldalú egyezséget azonban egyes munkásbizalmi férfiak felrúgták, mikor arra

[1151] Népszava, 1908. július 23.
[1152] Népszava, 1908. szeptember 3. 4.
[1153] Népszava, 1909. március 18. 11; Uo. 1909. június 6. 11.
[1154] Idézi: Eger, 1910. október 5. 2.
[1155] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben...i.m. 765; 75 éves a dohánygyár. Az Egri Dohánygyár jubileumi lapja. 1971. év november hó. 4. A cikk szerint 1904. május 10-én is történt sztrájkszerű megmozdulás. A gyár igazgatójának akkor kelt levele szerint „Táplálkozik ez a mozgalom a helyi szocialisták által, amelyek kebelébe a gyári munkásnők is tartoznak." HU-MNL-HVL-XI.11. Az Egri Dohánygyár múltjára vonatkozó üzemtörténeti adatok, kéziratok, újságcikkek és fotók 1894–1944. A dohánygyár 75 évének munkásmozgalmi emlékei.
[1156] Uo.; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1913. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1914. 787-788.

ösztönözték a munkásokat, hogy főleg lassú munkavégzéssel szabotálják az építkezéseket és ezáltal kényszerítsék rá a munkaadókat további engedményekre.[1157]

A bojkottra válaszul az építőmesterek kizárták a szerződésben foglaltakkal visszaélő munkásokat és 1907-ben megalakították az Magyar Építőiparosok Szövetségét, melynek csakhamar egri fiókegylete is létrejött a város egyik legnagyobb vállalkozójának Wind Istvánnak és a keresztényszociális egyesületben exponált Koszorú Imrének vezetésével.[1158] Ez a szocialista sajtó által csak „kutyaszövetségnek" csúfolt véd- és dacszövetség a sztrájkolómunkások elleni fellépésben élenjárt, többek között olyan módon, hogy a munkabeszüntetések miatt kieső munkaerőt munkaközvetítéssel és sztrájktörő munkások toborzásával pótolta. Amikor például a Kassa-Csermelyvölgyi vasárúgyár mintegy száz munkása 1907 nyarán sztrájkba lépett, a Népszava arról írt, hogy Budapesten, Máramarosszigeten és Egerben „buzgólkodnak" sztrájktörő munkások kerítésén.[1159] Szintén Egerben toboroztak sztrájktörőket a losonci gépgyár munkásainak sztrájkja idején 1908 szeptemberében,[1160] és azt is tudjuk, hogy a budapesti cukrászmunkások 1908 decemberi sztrájkja idején Péterfi László egri cukrászmester sztrájktörőként utazott a fővárosba,[1161] vagy hogy 1909 májusában Horváth János miskolci cipészmester Egerben toborzott munkaerőt, miután a miskolci cipészfelsőrészkészítő munkások sztrájkba léptek.[1162]

Alakulás után nem sokkal a mesterek szövetségéhez már az építőiparon kívül bármely szakma mestere fordulhatott. El tudták érni, hogy a renitenseket egyik egri műhely se foglalkoztassa. A mesterekkel szembenálló sztrájkoló munkások pedig a műhelyek és üzemek bojkottálásával vágtak vissza, azaz felhívták valamennyi szaktárs figyelmét, hogy melyik mester műhelyében ne vállaljanak munkát. Egerben ilyen bojkott alatt állt többek között az 1905-ös asztalossztrájkok idején Kerekes Kálmán, Szabó János, Biacsi Sándor és Balkay József műhelye, a kőművesek részéről Pozsonyi Sándor építőmester, vagy 1906-ban Vind János és Csendes Antal ácsmesterek,[1163] 1908 áprilisában pedig egy bizonyos „Verlovszky

[1157] Garbai Sándor: Az építőmunkás-mozgalom és a „kutyaszövetség". In: Petrák Katalin (szerk.): Tanuságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1905-1918. október. Budapest, Kossuth, 1976. 262-272.
[1158] Az egri egyesület 1908-ban elfogadott alapszabályát lásd: HU-MNL-HVL-IV.414.1.4.
[1159] Népszava, 1907. augusztus 7. 6.
[1160] Népszava, 1908. szeptember 27. 17.
[1161] Népszava, 1908. december 12. 10.
[1162] Népszava, 1909. május 15. 8.
[1163] Népszava, 1905. augusztus 13. 13.; Uo. 1905. június 11. 11; 1906. február 11. 12.

úriszabó-műhelye”,[1164] és a Szépasszonyvölgyben található Kóczián féle „tulipán-vendéglő” is.[1165]

Az 1906-ban vérontással terhelt asztalossztrájkot követően, 1907. március 9-én az egri építőiparosok 410 főt, azaz szinte az összes Egerben tényked építőmunkást elbocsájtották, amiért újfent béremelést követeltek. A tömeges elbocsájtás az építőmunkások nagy részét meghátrálásra kényszerítette és visszatért a munkába.[1166] 1907 nyarán az egri szociáldemokrata párt vezetésében is részt vevő Mayer Józsefet és Sneff Józsefet bocsájtották el kishíján állásukból, amiért Paulovics Lajos asztalosmester elleni bojkottra buzdítottak.[1167] Az esetet követően az egri famunkás szakegylet gyűlést tartott, melyen kijelentették „Egerből tömegesen el fognak utazni, a várost pedig szigorú zárlat alá helyezik” ezáltal pedig munkaerőhiányt előidézve rákényszerítik a mestereket követeléseik végrehajtására.[1168] Az év végére a „kutyaszövetség” ráadásul a lakatosok, kovácsok, szabók, és cipészek esetében is hasonló munkaszerződéseket akart elfogadtatni, mint az építőmunkásokkal.[1169]

A munkaadók szövetségének részéről tapasztalható munkáskizárások soha nem látott méreteket öltöttek.[1170] Az egri építőiparosok szövetsége még 1908 májusában is kitartott, amikor „Eger az összes munkások részére zárlat alatt” állt,[1171] azaz a több, mint százötvenezer tagot számláló magyar szakszervezeti mozgalom tagjai számára kötelességnek számított, hogy ne vállaljanak munkát a városban.[1172]

Pedig közben az egri „kutyaszövetségben” is a bomlás jelei mutatkoztak, mikor a szövetség 28 tagja a szövetség jogellenes működésére vonatkozó panaszt tett a vármegye alispánjánál és Szterényi Józsefnél, a kereskedelemügyi minisztérium államtitkáránál. Úgy vélték, hogy a szövetségben jelentősen hátrányba kerültek a kisiparosok a nagyobb vállalkozókkal szemben. Azok, akik kritizálták a munkások alkalmazásával és elbocsájtásával kapcsolatos eljárásokat egy közgyűlés összehívását szorgalmazták, de a vezetőség ehelyett felfüggesztette tagságukat. Panaszaik alapja elsősorban a szövetséget vezetők basáskodása volt és az a tény, hogy egyes szakmákban a tömeges kizárások miatt valóban akkora

[1164] Népszava, 1908. április 4. 8.
[1165] Népszava, 1908. május 20. 9.
[1166] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben...i.m. 1144-1145; S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése…i.m. 324.
[1167] Népszava, 1907. augusztus 24. 10.
[1168] Népszava, 1907. augusztus 30. 12.
[1169] Népszava, 1908. január 24. 11.
[1170] Egri Újság, 1907. március 13. 5.
[1171] Népszava, 1908. május 16. 8.
[1172] A szám valamennyi szakma szervezett munkásságára vonatkozok. Az építőmunkások létszáma ezen belül 12 173 fő volt az Országos Szakszervezeti Tanács 1907-es évre vonatkozó jelentése szerint. Lásd. Szocializmus 1910-1911/8. 368.

amunkaerőhiány alakult ki, hogy „A sztrájk által okozott kár elenyésző csekélység a szövetség által okozott károkhoz mérten (…) a szövetség elűzte a legjobb munkaerőket és jóravaló munkásokat. Ugyanannyira, hogy a kisiparos ma már nem kap munkást, az ittlévőket pedig nagyvállalkozók magukhoz kaparintják". Bár kontrollforrásokkal sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, de a Népszava ezt követően arról írt, hogy a panasszal élő kisiparosok a szövetségből történt kizárásukat követően nem pályázhattak az igazságügyi palota belsőépítészeti munkáira, sőt az építőiparosok szövetségét vezető nagyvállalkozói csoport azt is elérte, hogy a nyersanyag beszállítók ne szállítsanak alapanyagot ezeknek a renitens mestereknek üzleteibe.[1173]

Ennek hírére a központi szövetség megbízottja is a városba érkezett, akinek sikerült a hatóságokat meggyőznie arról, hogy ne indítsanak eljárást az ügyben.[1174] Végül maga a vármegyei ügyész, és a koalíciós kormány kereskedelem és iparügyi miniszterével, Kossuth Ferenccel jó kapcsolatot ápoló államtitkár, Szterényi József vette védelmébe a „kutyaszövetséget".[1175] Néhány héttel később a szolnoki és kolozsvári kisiparosok részéről is olyan panaszok érkeztek, mely szerint a helyi építőiparos szövetségek lényegében a konkurenciát akarják a szövetségen keresztül ellehetetleníteni.[1176] Ilyen körülmények között a az egri szövetség 1909 elején tartott gyűlése teljes botrányba fulladt, mikor a 200 fős tagságból megjelent 120 fő nagy felháborodást követően az elnök Vind István beszéde alatt kivonult a teremből.[1177] A megszűnés szélére sodródott egri „kutyaszövetség" azonban még el tudta érni, hogy kizárják azokat a sütőmunkásokat, akik az 1909. évi május 1-i ünnepségeken részt vesznek, és hogy a szövetség tagjaihoz tartozó műhelyekben csak május 1 után egy nappal, a szokásos vasárnapi napon kapják meg a munkások béreiket. Mindeközben a dohánygyári igazgatóság is állítólag kirúgással fenyegette meg azokat a munkásnőket, akik részt kívántak venni a szóban forgó munkásünnepen.[1178]

[1173] Népszava, 1908. április 18. 1.
[1174] Népszava, 1908. április 2. 11.
[1175] Népszava, 1908. július 18. 1. Szterényi nevéhez köthető az ipartörvény 1908-as módosítása, mely ellen az egri kisiparosok hangosan tiltakoztak, többek között a munkásbiztosítást átalakító részei miatt. Bővebben: Egri Újság, 1908. augusztus 18. 1-2.; Uo. 1908. augusztus 26. 3; szeptember 30. 2; október 11. 2.
[1176] Népszava, 1908. július 21. 3-4.
[1177] Népszava, 1909. február 11. 10.
[1178] Népszava, 1909. április 29. 9.

A „kutyaszövetség” felbomlását követően az egri szakszervezeti mozgalomban is visszaszorulása volt érzékelhető. A sztrájkok és szakszervezetek helyett az egri szociáldemokraták szövetkezetet alapítottak, miután 1909 őszén sokadik költözködést követően a munkásotthon a Káptalan utcában rendezkedett be, mely „Sötét, nyirkos, volt. Nem felelt meg. A tagok mérgelődtek. Vályi ekkor vetette fel egy ház megvételének kérdését munkásotthon céljaira.” Bár többen ellenezték ezt a merész ötletet, a következő 1910. májusában bekövetkezett költözés alkalmával „az eddigi „ellenzékiek” is egyre jobban érdeklődtek, hogy hát mi is van azzal a bizonyos házzal?”[1179]

Ilyen előzményeket követően került sor Az Egri Munkás-Otthon Szövetkezet megalakulására. Elnöke Csillag Gábor, alelnöke Fischer Miklós, titkára pedig Vályi István lett. Ezzel egyidőben „A szövetkezet igazgatósága felhívást bocsátott ki nemcsak Eger városának a lakosságához a szövetkezeti mozgalom támogatása érdekében, hanem tervbe vette azt is, hogy a szövetkezeti eszme érdekében egész Heves- és Nógrádmegyében is propagandát indít.”[1180]

Bár a szövetkezet megalakult, különösebb tőkét nem tudott gyűjteni, mikor 1910. augusztusának végén az egri nyomdász szakcsoport kinézte a Diófakút utcában található földszintes épületet, melyet néhány évvel korábban építettet egy később eladósodó építőmester. Az Egri Takarékpénztár végül egy 15-20 éves futamidejű kölcsön formájában meghitelezte a teljes, 10.000 forintos vételárat. A ház megvételét követően a szociáldemokratapárt és az egyes szakcsoportok számarányukhoz mérten járultak hozzá a törlesztőrészlethez, illetve a szövetkezetben üzletrészt vásárlók is hozzájárultak ahhoz. A beköltözésre végül a nyomdász szakcsoport 10 éves fennállásának ünnepségén került sor. Külön érdekesség, hogy az otthon első gondnoka, az „Öreg Lájer” azaz Lájer Dezső édesapja, Vályi István apósa lett.[1181]

A munkásotthon megvásárlása végett felvett hitel, akkora terhet jelentett az egri mozgalom számára, hogy várható volt eladósodása, amit továbbrontott, hogy a vezetőség újra hitelt vett fel, hogy egy különálló többszáz ember befogadására alkalmas színháztermet tudjon építeni.[1182] Ennek ellenére később is történtek próbálkozások az egri szociáldemokraták részéről szövetkezet alapításra. 1913. június 15-én 72 tag részvételével fogyasztási

[1179] Igazság, 1947.május 21. 2.
[1180] Szövetkezeti Értesítő, 1910. május 14. 4.
[1181] Igazság, 1947. május 25. 2.
[1182] Uo.

szövetkezetet alapítottak, illetve azonbelül egy agitáló bizottságot, melynek tagjai Lájer Dezső, Vályi István Leuter János, Veres Miklós és Liberténvi Ferenc lettek.[1183]

A sztrájkok mellett a már korábban részletesen bemutatott biztosítópénztárakban is felszínre tudott törni a kereszténvszociális-szocialista ellentét. 1907 januárjában egy egri tudósító arról tájékoztatta a Népszavát, hogy a helyi ács- és kőművesmunkások „utolsó rejtekhelyükből pusztították ki a hazaffias és keresztény-szociális sarkantyús vitézeket". A tudósítás szerint ugyanis a kőművesek és ácsok betegsegélyező egyletében megtartott tisztújítás során az „elvtársak" kerültek az egylet élére, ami által az éptőmunkások állítólag „megtisztították minden intézményüket a gyászos alakoktól"[1184]

A fő frontot ebben a háborúban azonban a kerületi segélyező pénztár jelentette. Kelemen Bertalan szerint „a szervezett munkásság listája" a pénztár 1904 májusában tartott tisztújításán győzött.[1185] Az építőiparosok szövetségének 1908. július 12-én megtartott gyűlésén miután kifejezték tiltakozásukat a tervezetbe vett új ipartörvény ellen, a szövetség „megbízta a vezetőséget, hogy tiltakozzon a teljesíthetetlen betegsegélyezői követelmények ellen s (…) megbízta a vezetőséget, hogy tegyen meg minden intézkedést az elkövetkezendő pénztári választásoknál is, hogy az építőiparosság megbízható, erélyes és kipróbált férfiakkal legyen képviselve."[1186] A kerületi pénztár élén ugyanis a már korábban bemutatott Fischer Manó állt, és a sajtó is úgy cikkezett róla, mint szocialista befolyás alatt álló pénztárról. Fischerhez ebben az évben Fleischer Dezső lemezgyári munkás csatlakozott pénztári tisztviselőként. 1909-ben a később jelentős mozgalmi pályát befutó Lájer Dezső lett a kerületi pénztár megválasztott képviselője, aki mindemellett a megyei párttitkár Vályi István sógora is volt.[1187]

Amikor 1911-ben azzal került be a kerületi pénztár a helyi közbeszédbe, hogy az irgalmas rend gyógyszertárában egy gyakornok emberi mulasztása miatt egy beteg munkás rossz gyógyszert kapott és a kerületi pénztár a Munkásbiztosító című lapban szólította fel a munkásokat, hogy ne vásároljanak a rend gyógyszertárában.[1188] Ugyanezen év szeptemberében újabb pályázatot írtak ki a kerületi betegsegélyező tisztviselői állására. Elsősorban Fischer

[1183] Szövetkezeti Értesítő, 1913. június 28. 5.
[1184] Népszava, 1907. január 24. 10.
[1185] Igazság, 1947. május 11. 2.
[1186] Egri Újság, 1908. július 14. 2; Uo. 1908. július 15. 1. Az új ipartörvény ugyanis nagy fokú centralizációt hajtott volna végre a kerületi pénztáraknál, ahol 2/3-ad-1/3-ad arányban volt képviselve a munkás és a munkaadó. Bővebbe: Egri Újság, 1908. július 22. 1.
[1187] Igazság, 1947. május 21. 2.
[1188] Eger, 1911. október 21. 3. A cikkre az Országos Pázmány Egyesület védőirodája reagált. E szerint az Irgalmas rend „tudvalevőleg elsősorban a szegény munkásosztály egészségügyét szolgálja. Egerben is elenyésző csekély ápolási költség ellenében bocsátja a Rend kórházát az ottani kerületi munkáspénztár betegeinek rendelkezésére. "

Manó jelentkezett, akinek megválasztása népszerűsége miatt szinte biztosra volt vehető. Szinte az utolsó pillanatban azonban a régi harcostárs, Vályi is bejelentkezett a posztra, akinek a mozgalomszervezésben szerzett érdemei lett volna jogcíme. Ennek ellenére a pénztár végül visszautasította Vályi pályázatát összeférhetetlenségre hivatkozva, mivel a már említett sógora, Lájer Dezső 1909 óta a pénztár alkalmazásában állt és nem sokkal korábban annak igazgatójává is megválasztották. Kelemen Bertalan szerint Vályi diszkvalifikálásában az is közrejátszott, hogy a pénztárban, pont a munkástisztviselők megválasztásai miatt érdekcsoportok, klikkek alakultak.[1189]

Vályinak 1914-re, mint a munkások által megválasztott igazgatósági tagnak sikerült elhelyezkednie a pénztárnál. „Az Est" című lap 1914 januári cikke azonban komoly visszaélésekről számolt be vele és Lájerrel kapcsolatban. Eszerint az ekkor egyébként munkanélküli Vályinak sikerült elérnie, hogy nyomtatványszállítási pályázatnál az a Fleschmann Dávid és nyomdája nyerjen, aki jóval drágább ajánlatot adott a többi pályázónál, azonban megegyezett Vályival, hogy a megbízásért cserébe alkalmazza őt nyomdájában. Az Est szerint a pénztár orvosának kiválasztásnál is visszaélések történtek. A cikk szerint Lájer 4000 koronáért ajánlotta fel a tisztséget a verpeléti körorvosnak, miközben a pénztár tagjai egyértelműen kinyilvánították, hogy az egri, „szegények orvosaként" elhíresült Sándor Imrét szeretnék.[1190]

Az egri földmunkások szervezettsége

Az egri földmunkások egy része feltehetőleg 1906 folyamán köteleződött el a Csizmadia Sándor által vezetett és az MSZDP agrár szárnyát megjeleníteni hivatott Földmunkások Országos Szövetsége mellett. Az egri szervezet megalakulása még váratott magára, azonban Kolacskovszky Lajos szerint szociáldemokrácia felé nyitott földmunkások száma csakhamar 4-500 tagúra duzzadt, mely szerinte részben az Amerikából hazatért egykori „kitántorgók", részben a településeket járó és munkát kereső vándorlegények és részben a városban kőművesek mellé szegődő paraszti származású segédmunkások „maghintésének" volt köszönhető.[1191]

[1189] Igazság, 1947. május 21. 2.
[1190] Az Est, 1914. január 5. 8.
[1191] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 28; 34.

Az egri szociáldemokraták elsősorban a környéken elhelyezkedő falvakban fejtettek ki agitációt, azonban néhány választójogi reform érdekében megrendezett népgyűlést leszámítva túl sok eredményt nem tudtak felmutatni. Ehhez hozzájárult az is, hogy az MSZDP földmunkástagozatának riválisát ezekben az években a Mezőfi Vilmos vezette Újjászervezett Szociáldemokrata Párt jelentette. Az újjászervezettek 1902-ben tartottak ugyan egy nyilvános gyűlést Egerben,[1192] de végül főleg a vármegye sík és Tisza melléki területein erősödtek meg, ahol néhány helyen a Várkonyi István vezette független szocialistáknak is maradt még némi befolyása. Kolacskovszky elmondása szerint a Mezőfi-féle szárny „jobban hódított a parasztok közt, mint a marxizmus. Mert céljai érdekében nem hanyagolta el a kuruc és 48-as hagyományokat sem, azért (…) helyesen nevezhető 48-as szocializmusnak"[1193]

A hagyományos függetlenségi és klerikális politikai közösségekkel való szembenállás mellett tehát a Egerben megszilárduló „mainstream" szociáldemokráciának a földkérdés vonatkozásában szembe kellett néznie az egykori szakadár elvtársakkal. A már említett alföldi jellegű települések közül 1906. március 8-án a Hevesi majd a Gyöngyösi járás területén is sztrájkok törtek ki elsősorban az uradalmi cselédség soraiban. A megmozdulásokat a csendőrségnek sikerült visszafojtani. Március 16-án az újjászervezett szociáldemokraták megbízásából Magyar Gyula Hírlapíró érkezett Hevesre, aki egy rögtönzött népgyűlést is tartott község főterén. A helyzetet kihasználva ezt követően Hevesre utazott az egri szociáldemokraták képviseletében Benedek János kőműves is, akinek toborzóakcióját a helyi csendőrség hamar felszámolta, a helyi főszolgabíró pedig kiutasította a járás területéről.[1194]

Ezekre az évekre átalakult a múlt század végén előforduló aratósztrájkok jellege és intenzitása is. Köszönhető volt ez többek között annak, hogy a Heves Megyei Gazdasági Egyesület védnöksége alatt úgynevezett „aratógépszövetkezet" alakult, ahol a vidéki gazdák által bevetett területtel arányos összeget fizettek be, amiből végül közel 100 darab aratógépet tudtak vásárolni, melyek alkalmasak voltak a sztrájkok során kieső munkaerő hatékony pótlására. Kolacskovszky Lajos szerint 1906-ra „ahol sztrájk ütött ki, ott a szövetkezet másnap karhatalommal és 12 géppel jelent meg. A hatás nem maradt el. A sztrájk legfeljebb félnapi kitartás után magától összeomlott."[1195]

[1192] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1902. évben...i.m. 256.
[1193] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 27-29. Elmondása szerint Mezőfi maga is „körülbelül *Táncsics Mihály"* nyomdokain haladt" Kiemelés az eredetiben-M. D. Továbbá: Nagy József: A heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza…i.m. 39–40.
[1194] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 30.
[1195] Uo.

Közben történtek kísérletek a Földmunkások Országos Szövetségének Egerben történő meghonosítására is. A szocialista munkásmozgalomhoz köthető források előszeretettel minősítenek „szocialista", „szociáldemokrata", vagy ami a leggyakoribb „szervezett" munkások megmozdulásnak olyan kollektív akciókat is és eseményeket, melyekkel csak egy kicsit is saját tömegtámogatásukat tudták igazolni.

A helyi klerikális és függetlenségi politikai közösségekkell kialakult szembenállás mellett a korai években Egerben érezhető volt az alsóbb társadalmi rétegek részéről a helyi katonasággal szemben is egyfajta ellenérzés. Ez különösen is előtérbe került, amikor még 1905 augusztusában az egri földműves fiatalok érsekkertben szervezett táncmulatsága során lényegében tömegverekedés alakult ki a helyszínre vezényelt katonaság és földműves legények között. A helyzetet bonyolította, hogy az ellentét elsimítására kirendelt helyi rendőrök is végül szembekerültek a verekedést kiváltó 5. gyalogezred katonáival. Végül az egri kaszárnyából kivezényelt mintegy harminc katona által leadott lövések vetettek véget a dulakodásnak és a földművesek mulatozásának is. Ennek eredményeként 18-an megsebesültek, heten pedig a helyszínen életüket vesztették, közöttük Novák Antal 14 éves földműves is, aki éppen vizet hozott az egyik közeli kútról. Arra nincs bizonyíték, hogy a földműves ifjak mulatsága bármilyen módon is köthető lett volna a helyi szociáldemokratákhoz, azonban ez utóbbiak és a Népszava is felkarolta az ügyet. A lap azt a tanulságot vonta le az esetből, hogy a militarizmus ilyen és ehhez hasonló túlkapásainak is csak a szociáldemokrácia fog tudni véget vetni.[1196] Az esetet követően a vármegyei közgyűlés megbízta a főispánt, hogy a történtek kivizsgálása érdekében kérjen segítséget a kormánytól,[1197] a kassai szociáldemokrata párt pedig a militarizmust elítélő határozatot hozott, melyben többek között az egri tragédiával példálózott.[1198]

Az egri eseményekkel szinte egyidőben az MSZDP a hatvani Mayer Sándort bízta meg a földmunkásmozgalom Heves megyei szervezésével,[1199] aminek eredményeként 1906 november 6-án Eger és további 57 (Heves, Nógrád és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei) község szervezett földmunkásai gyűltek össze a hatvani vasútállomás mellett lévő Schrancz

[1196] Népszava, 1905. augusztus 8. 5. Továbbá: Uo. 1905. augusztus 9. 5. Novákot a halálos lövést követően a közelben található megyeháza elé vitték társai, ahová mentőt hívtak hozzá. Amíg a mentőre várakoztak, addig állítólag az épületben lakó Majzik Viktor alispán is lesétált hozzájuk és a Népszava szerint kéretlen szavak társaságában zavarta el a megyeházától a sérültet és társait. Lásd. Népszava, 1905. augusztus 11. 6.
[1197] Lásd: HU-MNL-HVL-IV.404. 14791/1905
[1198] Népszava, 1905. augusztus 24. 5-6.
[1199] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1905. évben Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1906. 328.

féle vendéglőben.[1200] Öt nappal később az egri Arany Szőlő vendéglőben tartottak összejövetelt a szociáldemokrata nyilvánosság által ekkor már „szervezettnek" tekintett egri földmunkások. Az egri összejövetelen Mihály András és Sváb Ferenc „lelkesítő beszéde után a gyűlés lelkes hangulatban véget ért."[1201]

Az alispán azonban 1907-ben az építőmunkások szakegyletével együtt a földmunkások szervezetét is feloszlatta,[1202] miután az egri szőlősgazdák éves árszabályával ellenben a szociáldemokrata földmunkások nagyobb napszámot követeltek és a március 24-én tartott népgyűlésen is különösen is sok földmunkás jelent meg.[1203] A következő hivatalos földmunkás szervezet alakulásra így 1908. március 13-án az Egerrel szomszédos (ma már a város részét képező) Felnémeten került sor. Az esemény legfőbb szónoka a szociáldemokrata párt titkára, Dudás István volt, akinek közel kétórás beszéde után a jelenlévő mintegy 250 fő megalakította a földmunkás szövetség helyi csoportját.[1204]

V.2.3. Az egri szociáldemokraták politikai tevékenysége

1903. augusztus 23-án a Heves megyei szociáldemokrata párt első ízben tartott tüntető felvonulással egybekötött népgyűlést Eger főterén, melynek fő témája az általános egyenlő és titkos választójog volt.[1205] A Népszava nem halasztotta el beszámolójában kiemelni, hogy a klerikális fészekben a népgyűlés „szépen sikerült, dacára, hogy a papság ezen napon tartotta meg a szent-istváni búcsút."[1206]

Október 25-ére újabb népgyűlést hirdettek, melyen a választójog és a politikai helyzet mellett felvették a napirendipontok közé a sajtó, valamint a földművelő és ipari munkásság

[1200] Egri Újság, 1906. november 14. 4.; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1906. évben...i.m.. 428-429. Ezzel egyidőben az ország más részein is terveztek hasonló földmunkás értekezleteket, többek között Szabadkán és Kecskeméten. A Kecskemétit a helyi rendőrfőkapitány feloszlatta, Hatvanban pedig a szolgabíró csak a délelőttöt engedélyezte a városban összegyűlt földmunkásoknak értekezletük megtartására. Népszava, 1906. november 6. 9-10.
[1201] Népszava, 1906. november 14. 12.
[1202] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben...i.m. 782.
[1203] Hevesvármegyei Hírlap, 1907. március 24. 1; Uo. 1907. március 28. 1; 3.
[1204] Népszava, 1908. március 13. 12. A község jegyzője mindenbizonnyal próbálta megakadályozni a gyűlést, azonban ennek részleteiről nem tudunk semmit, mivel egy néhány héttel később a Népszavában megjelent szerkesztői üzenet szerint az esetről tudósító Dudás István túl nagy késéssel küldte meg beszámolóját. Népszava, 1908. április 11. 9.
[1205] Népszava, 1903. augusztus 20. 7; Uo. 1903. augusztus 22. 6.
[1206] „A gyűlés után tüntető felvonulás volt, amelyen nők és férfiak szép számban vettek részt." A gyűlés elnöke Vincze József, jegyzője Láng Lajos voltak. Elsőként Elek Kálmán mondott beszédet a választójog tárgyában, majd egy bizonyos „*Kácsor* elvtárs ugyanily értelemben beszélt." Kiemelés az eredetiben-M.D. Népszava, 1903. augusztus 29. 5.

helyzetének megvitatását.[1207] Az esemény szónokainak, Kácsor Antalnak és Süssholcz Sándor beszédjeikben elsősorban a függetlenségi pártot kritizálták óvatos álláspontja miatt az általános választójogot illetően. Ez nem maradt reakció nélkül, mivel az eseményen „két független polgár berúgott állapotban megirigyelte [azaz megzavarta] a példás rendet." A rendbontókat állítólag a jelenlévők csendesítették le. Szintén eseményszámba ment, hogy a gyűlésen jelenlévő rendőrbiztos ugyan nem engedélyezte a gyűlésen szónokló Süssholcz Sándornak a szintén jelenlévő „csuhások" lefényképezését, azonban ő mégis megtette azt.[1208]

Ezek szerint az egri szociáldemokraták 1903-as párttáfejlődésükkor nem csak a klerikális, hanem a helyi ellenzéket nagyban meghatározó függetlenségi politikában is ellenfélre találtak. Ez 1905-től kialakuló politikai válságban illeszkedett az általános tendenciákhoz.[1209] Ez a kettős szembenállás néhány héttel később, 1903 novemberben is megnyilvánult, amikor az egri szociáldemokraták újabb nyilvános gyűlés tartottak. A Hevesvármegyei Hírlap gyűlésen jelenlévő tudósítója ugyan elismerte, hogy „némely szociális elvet" ő is magáénak vall, ugyanakkor felháborodásának adott hangot, amiért „Egy raffinált fickó, minden alapos olvasottság és alaptanulmány hiányával, tisztán még furfangosabb pajtásaitól felbujtogatva, bejön városunkba és néhány órán keresztül dobálja az anarchizmus ismert jelszavait". A „Megfizetett emberek" című cikk szerint a gyűlésen elhangzott a „raffinált fickó" beszéde első sorban a függetlenségi pártot kritizálta és főként aktuálpolitikai témákat boncolgatott. A cikket jegyző Halász Miklós szerint ez a fajta megnyilvánulás szégyent jelent a szociáldemokráciára, melyet ő a német vezéralakok, Bebel, Lassale és Wagner tevékenységével azonosított, épp ezért véleménye szerint az egri szociáldemokrata pártot bizonyára a zavarosban halászni szerető budapestiek pénzelik.[1210]

A magyarországi választójogi rendszerből következett az a különös állapot, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ugyan folytathatott akár lokálisan is önálló politikát és állíthatott képviselőjelölteket, a párt támogatói bázisa viszont nem rendelkezett választójoggal. Az egri szociáldemokraták első országgyűlési képviselőjelöltjének nyilvános bemutatására 1905. január 22-én került sor Vanczák János személyében az egri városháza udvarán.[1211] A Népszava szerint Vanczák programbeszédét szép számban, élénk figyelemmel hallgatták az egriek, azonban a beszédet egy ponton „10-15 felbérelt suhanc megakarta zavarni, kiknek izgatója volt egy, a várostól részegsége miatt kilökött, delírium tremensben szenvedő Recse

[1207] Népszava, 1903. október 24. 7.
[1208] Népszava, 1903.október 31. 6.
[1209] Bővebben: Varga Lajos (szerk.): A szociáldemokrácia kézikönyve…i.m. 95-110.
[1210] Hevesvármegyei Hírlap, 1903. november 22. 2.
[1211] Hevesvármegyei Hírlap, 1905. január 19. 1; Uo. 1903. január 22. 2-3; január 26. 2;

Dezső nevű írnok, kinek elcsapatás miatt beadott fellebbezése jelenleg azok előtt van, kik a szociáldemokráciának elkeseredett ádáz ellenségei."[1212] Vanczák a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Szövetségének titkára volt, az egri munkások számára szinte teljesen ismeretlenként lett jelölt. Nem csoda, hogy Eger első szociáldemokrata jelöltje csupán négy szavazatot tudott összegyűjteni.[1213]

A választójog kérdése tehát már az első egri szociáldemokrata népgyűléseken is rendre előjött. Az 1905-ös választásokat követően az egriek csatlakoztak az országos szintű akciókhoz is. A későbbiekben még tárgyalandó Kristóffy-Garami paktum előszeleként 1905 augusztus 14-ére az MSZDP rendkívüli közgyűléssel egybekötött felvonulást rendezett a fővárosban azzal a céllal, hogy a koalícióba tömörült pártokat a választójog ügyének felkarolására kötelezze, a több tízezres tömegben gyöngyösi és egri szociáldemokraták is felvonultak. A pártértekezleten pedig heves vármegye küldöttjeként felszólaló Ducsay Lajos, egri asztalos úgy fogalmazott: „Egerből jövök és hozom az ottani munkásság testvéri üdvözletét. Megfogadtuk, hogy veletek vagy a szabadságba, vagy a halálba megyünk."[1214]

A fővárosi tüntetést követően szeptember 3-ra immár Egerbe szervezetek választójogi népgyűlést, melyen a Népszava szerint „körülbelül 4-5000 ember szorongott" és a gyűlésen egy Szabó Sándor nevű személy elnökölt, aki valószínűleg nem azonos a már korábban részletesen bemutatott egri Szabó Sándorral. Főszónokként Saly Endre a szabók szakszervezetének egyik vezéralakja szerepelt, aki beszédében főként az ellenzéki pártok koalícióját és a függetlenségi pártot kritizálta, valamint kijelentette, hogy a választójog kiterjesztését kifogják vívni „ha lehet, törvényes úton, ha nem, forradalom által, de nem fegyveres forradalom lesz, hanem olyan, mely módunkban van, letesszük a kalapácsot." Azaz feltehetőleg az általános politikai sztrájkot helyezte kilátásba.[1215]

A népgyűlést követő napokban az egri szociáldemokraták hat alkalomból álló előadás sorozatot szerveztek, melyen a választójog kérdését járták körbe.[1216] November végén pedig Garbai Sándor vezetésével fogadták el a város főterén lezajló választójogi népgyűlésen azt a

[1212] Népszava, 1905. január 26. 4.
[1213] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1905. évben...i.m. 14. Bővebben: Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 19. 2. A szavazás eredményéről pedig lásd: Hevesvármegyei Hírlap 1905. január 29. 1-2.
[1214] Népszava, 1905. augusztus 15. 3-5.
[1215] Népszava, 1905. szeptember 5. 5; Egri Újság, 1905. szeptember 6. 3; Hevesvármegyei Hírlap, 1905. augusztus 31. 3; Uo. 1905. szeptember 7. 2. A koalíciós kormány pártján álló Heves Vármegyei Hírlap szerint a gyűlés résztvevői nem fogadták el a gyűlés határozatát.
[1216] Fischer Manó szeptember 5-én „Az általános választói jog és a munkások helyzete", Turcsányi András és Benedek János „Miért szükséges a választói jog?" címmel szeptember 6-án, Vályi István szeptember 7-én „Hogyan vívhatjuk ki az általános választói jogot?", Elek Kálmán szeptember 8-án „Mit nyerhetünk a Választói jogtól ?", Ducsay Lajos „A választói jog és a koalíció" címmel szeptember 11-én, Vajna Zoltán pedig „A mai választási rendszerünk címmel szeptember 13-án tartott előadást. Népszava, 1905. szeptember 6. 10.

határozatot, miszerint „Az 1905 évi november 26-án Egerben, a Kossuth-téren megtartott népgyűlés kimondja, hogy az országgyűlési képviselőket minden eszközzel arra utasítja, hogy az általános, egyenlő és titkos választói jogról szóló törvényjavaslatot megszavazzák, ha az a Ház elé kerül."[1217]

1906. május 24-én Pelczéder Ágoston szereplésével hasonló népgyűlésre került sor.[1218] Érdekes momentum, hogy néhány hónappal előtte, január 21-én az egri Aranyszöllő vendéglő nagytermében munkásgyűlést rendeztek, melyen az „orosz proletariátus harcát" ismertették.[1219]

A koalíciós kormány idején az MSZDP továbbra is kritikát fogalmazott meg a függetlenségi és klerikális politikával szemben egyaránt, sőt e kettőnek összefonódását is igyekezett néha bizonyítani. A kritika persze indokolt volt, mivel a koalíciós kormányban egyaránt részt vett a függetlenségi párt és a Néppárt is. A Népszava szinte tanmeseként mutatta be azt a nehezen bizonyítható esetet, amikor 1907 nyarán a darabont kormány által főispánná kinevezett függetlenségi politikus, Szederkényi Nándor Ferencz József születésnapja alkalmából Samassa Józsefnél volt hivatalos ünnepi ebédre, ahol a császári katonákból álló zenekar által előadott Gotterhalte alatt Szederkényi „(…) felpattant és utána felpattant a hat darab kuruc. Álltak, hallgattak, szemlesütve hallgatták és mindnyájan egyet gondoltak: Jóllakott hassal nem lehet haragudni, még a Gotterhaltére sem. A hazafias érsek bajusz alatt mosolygott a megetetett oroszlánok nyájas kérődzésén. Az ezredes úr [a katonazenekar részéről – M.D.] rettenetesen boldog volt." Ekképp mintázta a politikai, az egyházi és katonai hatalom összefonódását a Népszava.[1220]

A Kristóffy-Garami paktumban belengetett választójogi reform késlekedése miatt az addig munkakörülmények javításáért alkalmazott sztrájk fegyverét a politikai jogok kiterjesztésének érdekében is bevetették. Bár a belügyminiszteri poszton 1906 áprilisában gróf Andrássy Gyula követte Kristóffy Józsefet, a választójog ügye nem hűlt ki a közbeszédben. 1907. október 10-ére az egri szociáldemokraták, megannyi más magyarországi városhoz hasonlóan tüntetőfelvonulást, népgyűlést és általános munkaszünetet hirdettek.[1221] A tüntetés hírére eddig sosem látott rendfenntartó erőt vetettek be. A városi rendőrfőkapitány a felvonulást

[1217] Idézi Népszava, 1905. november 29. 3. A Hevesvármegyei Hírlap szerint a népgyűlésen Garbai mellett Markó Elek szónokolt. A lap szerint a korábbi gyűlésekről ismert 50 fő volt újra jelen. A rajtuk kívül lévő pár tucat ember nem fogadta el a gyűlés határozati javaslatát. Hevesvármegyei Hírlap, 1905. november 16. 3; Uo. 1905. november 26. 3
[1218] Egri Újság, 1906. május 30. 3.
[1219] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. január 21. 3.
[1220] Népszava, 1907. augusztus 24. 7.
[1221] Népszava, 1907. október 9. 18.

engedélyezte, a népgyűlést azonban nem. A dohánygyárban és az igazságügyi palota építkezésén rendőri felügyelet mellett zajlott a munka.[1222] Ennek ellenére a megmozdulás példás rendben zajlott le és külön érdekesség, hogy nem sokkal később a Népszava könyvkiadója egy fényképekkel gazdagon ellátott albumot adott ki az országban zajló tüntetésekről, melyek között a gyöngyösi és az egriről készült fényképek is megtalálhatók.[1223]

A következő év májusában megtartott megyei pártértekezleten bemutatott és az egri pártszervezet tevékenységéről szóló jelentés szerint a vármegyében 5 tüntetés 112 politikai tárgyú értekezletet és népgyűlést, valamint egy általános sztrájkot (1907. október 10-én) tartottak a szociáldemokraták, melyekhez kapcsolódóan 30.000 röpiratot osztottak ki.[1224] A megyei értekezlet határozatot is hozott, „amelyben elítéli a koalíciós kormány eddigi munkásellenes működését és kimondja, hogy az általános választójog kiküzdéséért előkészíti a *politikai tömegsztrájkot*."[1225] Valószínűleg ennek első lépéseként 1908. július 5-én Dudás István és Minárovics Pál a megyei pártszervezet képviseletében megjelentek a hatvani szervezett munkások összejövetelén, ahol hosszasan ismertették az általános választójog fontosságát és az Egerben megtartott megyei értekezlet határozatait, melyekkel a jelenlévők egyetértettek, kivéve a hatvani földmunkások, akik a pártadó felemelése ellen tiltakoztak.[1226]

1908. február 16-án[1227] és július 12-én újfent Egerben került sor népgyűlésre. Utóbbin egy bizonyos „Vlajkov elvtárs" megnyitója után Deák Miksa, a párt budapesti küldötte beszédében a politikai helyzetet értékelte. A gyűlésre egyébként meghívták Babocsay Sándor Eger megválasztott függetlenségi párti képviselőjét is. Babocsay azonban nem jelent meg és üzenetet sem küldött az egri szociáldemokratáknak, akik mindenbizonnyal a koalíciós kormánnyal szembeni ellenérzéseiket szerették volna megosztani vele. Végül a gyűlés résztvevői közösen megfogalmazott határozati javaslatot küldtek a képviselőnek. [1228]

Egy héttel később újabb népgyűlésre került sor, ahol az egri szociáldemokraták „megértették azt, hogy a választójogért való küzdelemhez a lelkesedésen, az akaráson, a harci készségen kívül anyagi eszközök is kellenek." Ezért elhatározták, hogy az MSZDP választási

[1222] Népszava, 1907. október 12. 6. Szederkényi Nándor főispán október 9-e délelőttjén keletkezett számjeles sürgönye szerint „Október tizedikére megtörtént minden óvóintézkedés; megyémben mozgalom jelentéktelen." HU-MNL-OL-K 149. 1907.1.726.res. 333.
[1223] Népszava, 1907. október 27. 9. A fényképet közli: Kristóf Ilona-Berecz Anita (szerk.): Eger ezer éve…i.m. 107.
[1224] Népszava, 1908. május 10. 10.
[1225] Népszava, 1908. május 10. 10. Kiemelés az eredetiben-M.D.
[1226] Népszava, 1908. július 10. 6.
[1227] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. február 20. 3.
[1228] Egri Újság, 1908. július 12. 2; Uo. 1908. július 14. 2; Népszava, 1908. július 16. 8.

alapjának gyűjtésére szolgáló bélyegeket fognak terjeszteni a „legszélesebb körben".[1229] Ennek ellenére csak arról van tudomásunk, hogy egy hónappal később két egri nyomda munkásai fejenként két koronát október végén pedig egy Szabó Viktor nevű helyi munkás 10 koronát adományozott az alap részére. [1230]

1908 őszén az egri és gyöngyösi szociáldemokraták csatlakoztak ahhoz az országos tiltakozó akcióhoz, melyet az általános választójog miatt rendezett az országos pártszervezet szeptember 27-re.[1231] A szociáldemokraták sokáig kikötötték, hogy a hatósági tiltás ellenére megtartják éjszakai, lampionos felvonulásukat is,[1232] de erre tudomásunk szerint végül még sem került sor. Ekkor már a teljes rendőrséget mozgósították Egerben, a tüntetés napján pedig húsz csendőrt és két század katonaságot vezényeltek ki ezen a város utcáira. A lampionos felvonulás helyett az egri szociáldemokraták testületileg vonultak ki a vonatállomásra a budapesti küldött, Kondor Bernát elé. Beszámolók szerint „Az egri rendőralkapitányocska nyolc csendőrt küldött az elvtársak után, akik a békésen beszélgető embereket puskatussal, a tőlük megszokott durvasággal, minden fölszólítás nélkül szétzavarták."[1233]

Néhány nappal később az egriek üdvözlőtáviratot küldtek az MSZDP delegáltjainak, akik ekkor éppen Bécsben tárgyalásokat folytattak osztrák szociáldemokratákkal a birodalmat érintő ügyekkel kapcsolatban.[1234] Október 10-én újabb népgyűlést tartottak Egerben és Gyöngyösön.[1235] Ekkora a választójog kérdése annyira akuttá vált, hogy a szociáldemokrata párt vezetése 1908 december 6-ra rendkívüli pártgyűlést hívott össze, melyen egy egri küldött is részt vett.[1236] Az országos rendkívüli pártértekezletet követően az egri MSZDP szervezet december 26-ra és 27-re Heves és Nógrád vármegyék pártszervezeteire kiterjedő kerületi értekezletet hirdetett, melyen a pártgyűlés választójoggal kapcsolatos határozatait ismertették.[1237]

A központi irányvonalakhoz igazodva 1909. június 6-án Egerben is az általános választójogért került sor tüntetésre, melyet július 11-ére, majd 18-ra halasztottak,[1238] feltehetőleg a hatóságok tiltásai miatt. A szeptember 27-re bejelentett politikai gyűlésüket is

[1229] Népszava, 1908. július 29. 7.
[1230] Népszava, 1908. augusztus 20. 8; Uo. 1908. október 22. 9.
[1231] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. szeptember 20. 3; Uo. 1908. szeptember 27. 3; október 1. 3.
[1232] Egri Újság, 1908. szeptember 26. 2.
[1233] Népszava, 1908. szeptember 29. 6;
[1234] Népszava, 1908. szeptember 29. 6.
[1235] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben...i.m. 81.
[1236] Népszava, 1908. december 8. 3.
[1237] Népszava, 1908. december 22. 9.
[1238] Népszava, 1909. június 5. 1; Uo. 1909. július 10. 10; 1909. július 11. 11.

csak zárt helyen, a kaszinó vendéglőjében engedélyezték.[1239]A nyilvános választójogi népgyűléseket feltehetőleg a közelgő 1910. évi választások miatt nem engedélyezték.[1240]

Ezen a választáson végül a munkapárti programmal induló gróf Zichy János nyert, akinek egri látogatását a helyi szociáldemokraták igyekeztek megzavarni. Állítólag plakátokat nyomtattak „melyben fölszólítják a város munkásságát és polgárságát, hogy minden oly képviselőt akadályozzon meg programbeszédének elmondásában, aki az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójognak minden megszorítás nélkül nem híve." A plakátok azonban pont abban a nyomdában készültek volna, mely a munkapárti Eger című lapot is nyomtatta, így a nyomdavezető és a lap főszerkesztőjének jóvoltából a hatóságoknál kötött ki. Végül az egri szociáldemokraták röplapokkal pótolták a plakátokat, aminek meg is lett az eredménye. Zichy látogatása során először Szmrecsányi Lajossal, az idő érseket helyettesítő segédpüspökkel találkozott, majd közösen átvonultak a városháza udvarára, ahol Zichy programbeszéde következett. Az átvonulás során a Líceum előtt egri szervezett munkások és jogakadémisták csoportja „abcúgolta" és dobálta meg záptojással a képviselőjelöltet és a főpapot. A kirendelt hatóságok hozzáláttak a tömeg eloszlatásához, aminek során több komoly sérülés is történhetett.[1241]

Alig egy héttel később a május 1-i ünnepségen még mindig téma volt a botrányosra sikerült Zichy látogatás. Erre a munkásünnepre eddig sosem látott, kétezer fős tömeg gyűlt össze a Népszava szerint. Az ünnepség végén a szociáldemokrata sajtó támogatására megalakult az úgynevezett „Népszava-Liga", illetve „A nagyszámban megjelent polgárok kijelentették, hogy Zichyre nem szavaznak. A gyűlés végül kikiáltotta képviselőjelöltül Garbai Sándort,"[1242] akinek bemutatkozó népgyűlésére május 25-én került sor a város főterén. Az eseményen állítólag háromezres tömeg gyűlt össze, mely főként munkásokból, kisgazdákból, kisiparosokból és kereskedőkből állt, azonban a jelöltet „a polgárság is nagy rokonszenvvel

[1239] Hevesvármegyei Hírlap, 1909. szeptember 26. 3. Ennek ellenére mintegy háromszázan jelentek meg a gyűlésen. Uo. 1909. szeptember 30. 3.
[1240] A választási időszakban Egerben átlagosan 40 rendőr és 160 fős katonai gyalogság őrizte a rendet. HU-MNL-OL-K 149. 1910.6.183.res. 486.
[1241] S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése…i.m. 367; Kontrollforrások hiányában csak a Népszava tudósítására támaszkodhatunk, mely meglehetősen drámaian festette le a történteket: „Egy fiatal gyári munkás mintegy 10-ed magával abcúgolni kezd. Több Zichy-párti földmíves legény nekiront, földre teperi s csizmasarkokkal fejét rugdossa. A mentők viszik a kórházba, hol most a halállal vívódik." szól a Népszava tudósítása. Népszava, 1910. április 26. 4.
[1242] Népszava, 1910. május 4. 8; Hevesvármegyei Hírlap, 19010. május 1. 8; Uo. 1910. május 5. 3; május 15. 5; május 22. 4.

fogadta és valósággal ünnepelte."[1243] Végül Garbait — csak úgy, mint Miskolcon Weltner Jakabot — a választás előtt nem sokkal visszaléptették.[1244]

Ezt követően az egri szociáldemokraták átmenetileg inkább a belső építkezésre fektették a hangsúlyt. Sikerült önálló épületbe költöztetniük munkásotthonukat, elindították saját lapjukat és szépen gyarapodott tagságuk száma is. 1911. június 11-én ugyan tartottak egy tüntetés a véderőtörvény és a „katonai terhek" ellen, melyre az Eger című újság szerint csak „70-80 kíváncsi jött össze."[1245]

1912. januárjában Weltner Jakab tartott előadást az Uránia filmszínházban „Reform vagy forradalom" címmel. Az Eger című lap szerint az előadó „(…) a tőke és a technika ellenséges térhódítását fejtegette a munkáskérdésben."[1246] A „vérvörös csütörtök" körüli hetek azonban újra aktivizálták politikailag az egrieket. 1912. március 5-én „félnapos sztrájk" keretein belül tartott nagyjából 300 szervezett munkás tüntető felvonulást rendőri kíséret mellett.[1247] Március 14-én csatlakozva az országos akcióhoz, újabb munkaszünetet, népgyűlést és felvonulást is bejelentettek. A május 21-i budapesti események után pedig szintén munkabeszüntetést és gyűlést hirdettek, de a helyi kormánypárti sajtó szerint annak sikere részlegesnek mondható, „mert nem minden szakszervezet mondotta ki a sztrájkot. A sztrájkolóknak pár száz főből álló csoportja pénteken délelőtt tüntető felvonulást rendezett a főbb utcákon vörös zászló alatt."[1248] A lap szerint a gyűlés után a városban mindenki felvette a munkát. Bő egy héttel később, június 1-én a városba érkezett az MSZDP képviseletében Pelczéder Ágoston, valamint az 1910. áprilisában Vázsonyi Vilmos és Bánffy Dezső által alapított „Választójog Országos Szövetsége" képviseletében Szathmáry J. Károly. Az általuk vezényelt népgyűlést követően a diófakút utca Munkásotthonban „műkedvelő előadásra" került sor, melynek bevételét a budapesti utcai összecsapások során meghalt munkások családjai számára ajánlották fel.[1249]

Heves vármegye főispánjának 1912. június 12-én a belügyminiszterhez intézett távirata szerint a vármegye területén „teljes csend és nyugalom uralkodik és zavargások kitörésétől

[1243] Népszava, 1910. május 29. 3.
[1244] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1910. évben…i.m. 25-26.
[1245] Eger, 1911. június 17. 3.
[1246] Eger, 1912. január 27. 5.
[1247] Eger, 1912. március 6. 5. A menet élén „nagy piros vásznat vittek, amelyen ez az írás volt: Éljen az általános, egyenlő, titkos választói jog."
[1248] S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése…i.m. 390; Eger, 1912. május 25. 4.
[1249] Eger, 1912. június 1. 4. A meghívott előadók közt volt még Lovászy Márton és Győrffy Gyula országgyűlési képviselők is, azonban mire ők Egerbe érkeztek a gyűlés véget ért. Az Egerben rekedt Justh-párti képviselőket a a szociáldemokratáktól kivált, Fischer Manó által vezetett Egri Iparoskör hívta meg gyűlésére. Eger, 1912. június 5. 3; Uo. 1912. június 15. 2.

ezidőszerint nincs ok tartani."[1250] További politikai jellegű megmozdulásra került sor novemberben, amikor az egriek a balkáni háború és a monarchia külpolitikája ellen tiltakoztak.[1251]

1913 januárjában újabb választójogi népgyűlésekre került sor, melyen a „svindli választójog" ellen tiltakoztak.[1252] Érdekesség, hogy ez utóbbi alkalmával a munkások követelték, hogy a városi lakosság ingyenesen használhassa az egri népfürdőt, hiszen az eddigi érseki tulajdonban lévő fürdőt ebben az évben vásárolta meg a város.[1253]

Végül az egri szociáldemokraták kivették részüket az 1913-ban szerveződő tömegsztrájkból is, melyet az általános és titkos választójogért hirdetett meg az MSZDP, válaszul a Lukács kormány 1913. évi XIV. törvénycikkére. A törvény értelmében a 24 éven felüli érettségizett férfiak és a legalább népiskolát végzett 30 éven felüli önálló iparosok és kereskedők, illetve a 20 korona adót fizető vagy 8 hold földdel rendelkező írni és olvasni tudó, valamint a 16 hold földet birtokló 30 éven felüli analfabéta férfiak rendelkeztek volna csak választójoggal. A törvényhatósági jogú városok kivételével (így Egerben is) továbbra is fenntartották a nyílt szavazást, de választásra jogosultak száma a tervezett értelmében közel 50%-kal megnőtt volna.[1254]

Bár ez egykor Egerben választási vereséget elszenvedő Lukács László reformja a választásra jogosultak körét jelentősen bővítette, az 1905-ben Kristóffy József belügyminiszter által kidolgozott reformtervezet a választójoggal rendelkezők számát majdnem megháromszorozta volna. A sztrájkra készülők körében így Kristóffy programja hivatkozási alapot jelentett, melyhez Lukács szerényebb mértékben kiterjedő reformját viszonyítani tudták. A választójogi küzdelmek sikertelenségét mutatja, hogy a 1919-ig Egerben a lakosság csupán 7-8%-a volt választásra feljogosítva.[1255]

A szociáldemokrata pártnak sikerült meggyőznie az ügy érdekében a legtöbb egri műhely és nagyobb üzem munkásságát (körülbelül 4-500 főt), leszámítva a legtöbb ipari dolgozót foglalkoztató dohánygyárat. Érthető is, hiszen a dohánygyár alkalmazottainak

[1250] HU-MNL-OL-K 149. 1912.1.332.res.
[1251] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben…i.m. 48; 68; 102-103.; Eger, 1912. november 20. 4.
[1252] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben…i.m. 10; Eger, 1913. január 11. 4.
[1253] Tóth László: Az egri strandfürdő rövid története. Egri Magazin 2015/8. 7.
[1254] Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században…i.m. 81.
[1255] 1913 februárjának folyamán többször tartottak a demonstrációt előkészíteni hivatott gyűléseket és felvonulásokat, melyeken ígéretet tettek többek közt arra is, hogy a sztrájk idején bevonulnak a város üzleteibe, és ha kell kényszerítik a tulajdonosokat boltjaik bezárására, így bevonva a kereskedőket is a demonstrációba. Á. Varga László: Az Egri Szociáldemokrata Párt tömegsztrájkra felhívó kiáltványa…i.m. 99-111; valamint Eger, 1913. március 1. 4.; Egri újság, 1913. február 28. 1-2.

döntőrészét ekkor nők alkották, akik szóba sem kerültek a választójog kibővítése kapcsán. Nehéz ma már megállapítani, hogy mekkora hatása volt az MSZDP sztrájkra való felhívásnak, az viszont sokat elárul, hogy Majzik Viktor alispán már január végén jelezte a belügyminiszternek, hogy nincs a vármegye birtokában olyan rendőri erőnek, mely a szerveződő tömegsztrájk során képes lenne hatékonyan biztosítani a rendet és biztonságot.[1256] Alig egy héttel később a csendőrség létszámát végül megduplázták, a rendőrök éles tölténnyel járták a város utcáit és a katonaságot is készenlétbe helyezték. Az egri szociáldemokraták pedig egyes ellenzéki polgárokkal együtt megalakították az úgynevezett „választójogi bizottságot," melynek élére progresszív szemléletű liberális ügyvédet, Alföldi Dávidot választották.[1257]

A választójogi törvény átalakításának hírére azonban nem mindenki reagált egyformán az egri értelmiségen belül sem. 1913-ban szabályos sajtóvita alakult ki az egri újságokban. Még januárban egy „M. K. dr." nevű szerző tollából cikk jelent meg a mérsékelt Egerben, melyben védelmébe vette a kormányt. Mint utólag kiderült a szerző Molnár Kálmán jogakadémiai oktatót takarta. Írásában precíz módon, statisztika adatokkal alátámasztva és a többi európai ország példáját sorra véve állapította meg, hogy a választójog demokratizálásával „(…) Vígan gyakorolhatják a legmagasztosabb politikai jogot azok is, akik polgári kötelességeiket nem teljesítik (…)"[1258] Bár írásában arra nem tért ki, hogy „polgári kötelességek" alatt mit ért. Egy héttel később az ellenzékiek legfőbb sajtó orgánumában, a Hevesvármegyei Hírlapban reagált minderre a szintén jogakadémiai tanár Kálnoky Viktor.[1259] Molnár professzor viszontválaszából kiderült később az is, hogy 1911-ben a jogakadémiai tanárok egy demokratikusabb választójogot vizionáló reformjavaslatot is összeállítottak az Országgyűlés részére, amit 6:4 arányban felterjesztésre el is fogadtak.[1260] Ezt követően kiegészülve Rátvay Géza szintén jogakadémiai tanárral egészen február közepéig zajlott az adok-kapok az újságok hasábjain.[1261]

[1256] „Heves vármegye alispánjának jelentése a Belügyminisztérium Rendőri Főosztályának a megye karhatalmi helyzetéről.1913. január 24." közli MMTVD 4/A. Budapest, Kossuth, 1966. 602. Valamint HU-MNL-OL-K 149. 1913.1.361.res. Lásd a főispán reakcióját: Uo.1913.1.262.res.
[1257] Egri Újság, 1913. március 4. 2.
[1258] Eger, 1913. január 18. 1-2.
[1259]Hevesvármegyei Hírlap, 1913. január 26. 1.
[1260]Eger, 1913. január 29. 2-3.
[1261]Hevesvármegyei Hírlap, 1913. február 2. 1; Eger, 1913. február 5. 1-2; Hevesvármegyei Hírlap, 1913. február 9. 1; Uo. 1913. február 16. 1.

Szintén az értelmiség fokozott érdeklődését mutatja, hogy az MSZDP felhívását követően az Egri Iparoskör és a helyi szociáldemokrata párt után a (gyöngyösi ügyvédek példáját követve) az egri ügyvédi kamara is a választójog ügye mellé állt.[1262]

A Fischer Manó által megszervezett és 1912. június 2-án létrejött Egri Iparoskör (nem összetévesztendő a nagymúltra visszatekintő Egri Keresztény Iparoskörrel) meghívására 1913. február 23-án a városi színházban előadást tartott a Huszadik Század folyóirat főszerkesztője, Jászi Oszkár „Az általános, egyenlő és titkos választójog történelmi szükségességéről" címen. A színháziterem a kérdés aktualitása miatt teljesen megtelt. Az Egri Iparoskör tagjain kívül a szociáldemokraták teljes tagsága és több értelmiségi is megjelent. A felfokozott politikai hangulat, a megjelent ellenzékiek nagy száma és magának az előadásnak sokat sejtető címe („… történelmi szükségességéről") ellenére az előadó tartotta magát a rendezvény ismeretterjesztő jellegéhez és néhány aktuálpolitikai tartalmú megjegyzéstől eltekintve a választójogi kérdéssel kapcsolatos társadalomtudományi álláspontokat ismertette.[1263]

Az 1913-as tömegsztrájk megkezdésének időpontja sokáig nem volt meghatározva. Az viszont beszédes, hogy budapesti munkások munkabeszüntetését követő napra az egri kaszinóban tervezett népgyűlést és az azt követő felvonulást az egri rendőrfőkapitány nem engedélyezte.[1264] Végül a március 2-án lezajlott népgyűlésen kiadták az egriekhez szóló hivatalos felhívást. A gyűlésen valamennyi választójogot támogató párt, szakszervezet és egylet képviselte magát. Hiába valósult meg azonban ez a kivételes összefogás. A hivatalos felhívó nyilatkozat[1265] közzétételét követően pár nappal később bejelentették, hogy a sztrájk elmarad. Az MSZDP mindezt azzal indokolta, hogy a lezajlott országgyűlési vitán az ellenzék békés magatartást tanúsított, így nem elég felfokozott a hangulat egy országos sztrájk lebonyolításához. Az MSZDP egy tagját Egerbe is elküldte, hogy a döntés okairól személyesen is beszámoljon. A kaszinóban tartott előadásán azonban csak közel egy tucat földműves jelent meg.[1266]A választójog kiszélesítésének elérése érdekében a kitörő világháború miatt a következő években sem jött létre szélesebb politikai és társadalmi

[1262] Á. Varga László: Az Egri Szociáldemokrata Párt tömegsztrájkra felhívó kiáltványa…i.m. 100.; Hevesvármegyei Hírlap, 1913. február 6. 1-2.
[1263]Eger, 1913. február 26. 3. Az újság harmadik oldalára száműzött cinikus hangvételű cikk mellé lásd. Hevesvármegyei Hírlap, 1913. február 27. 1.
[1264] Eger, 1913. március 5. 2.
[1265] A dokumentum teljes szövegét közre adja: Á. Varga László: Az Egri Szociáldemokrata Párt tömegsztrájkra felhívó kiáltványa…i.m. 110.
[1266] Eger, 1913. március 12. 4.

összefogás. A helyi baloldali erők a háborús körülményeknek köszönhetően évekig elestek a politikai hatalomgyakorlás lehetőségétől.

V.2.4. A szociáldemokrata mozgalom közösségszervező és kulturális tevékenysége

A Heves megyei szociáldemokrata párt szervezésében 1904. január 31-én került sor az első „színielőadással, szavalattal és tánccal egybekötött *kedélyes estélyre*" az egri Franczi-vendéglőben.[1267] Ugyanebben az évben március 15-e alkalmából az Arany Szőlő vendéglőben került sor az egri szociáldemokraták első nyilvános seregszemléjére is, mivel „a vezetőség unta is már a kis sötét helyiségben való meghúzódást. Vágyódott a napfényre, világosságra, hogy az addig beszervezett tagok összességét egyszerre láthassa." Az eseményt állítólag nem hirdették, csupán szájról-szájra terjedt annak híre, aminek következtében Kelemen Bertalan elmondása szerint 40-50 munkás jelent meg az ünnepségen,[1268] ami szerinte „»hatalmas tömeg«-nek számított" akkoriban. Nem úgy mint az első választójogi gyűlésen, melyet ugyan falragaszok hirdettek, „de inkább csalódást hozott. Az ipari munkások — a már beszervezetteken kívül — gyér számban jelentek meg. A városi földműves nép teljesen hiányzott."[1269]

A kudarc ellenére a szakmai szervezkedések 1904 nyarán eddig soha nem látott mértékben felgyorsultak. A szakegyletek és a szociáldemokraták pártösszejöveteleinek megtartása céljából a Jókai utca 1. szám alatt található épület emeletét bérelték ki 1904 nyarán. Feltehetőleg az egri munkásmozgalom „mecénása", Fischer Manó sem vállalta szívesen, hogy otthonát a hatóságok szemében örök szálkának számító szociáldemokraták helyi szervezetének engedje át. Ráadásul a mozgalom számára egy saját helyiség a munkabeszüntetések alkalmával „sztrájktanyaként" is funkcionálhatott. Nem bizonyítható, hogy az első időszakban ilyen céllal igénybe vették volna bérelt helyiségüket a mozgalom tagjai. Kelemen Bertalantól azonban tudjuk, hogy „A vasárnap esténként rendezett táncmulatságok, legényfogók annyi jövedelmet hoztak, hogy a berendezést lassan-lassan megszerezhették. Asztalok, lócák, sakk, dominó, sőt billiárd is került a helyiségbe. (…) Jó

[1267] Népszava, 1904. január 30. Kiemelés eredetiben-M.D.
[1268] Egy jóval későbbi feldolgozás szerint a jelenlévők száma 70-80 fő között mozgott. Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság mozgalmai…i.m. 50.
[1269] Igazság, 1947. május 14. 2.

hatással volt a tagok szellemi és erkölcsi fejlődésére az egyesületi helyiségben való tartózkodás. Ősszel és télen a munkanélküliek meleg otthonra találtak, ahol sakk-, dominó-, vagy billiárdjátszmával eltöltötték az időt."[1270]

1906 folyamán a szakmák még külön-külön tartottak szórakoztató rendezvényeket,[1271] majd szeptember 8-ra és november 1-én az „egri szervezett összmunkásság" egy saját Munkás-otthon megnyitását tervezte, melynek érdekében szüreti mulatságokkal egybekötött, nagyjából 160 korona tisztajövedelmet hozó táncmulatságot is rendezett.[1272] Az új helyiséget a Jókai úti otthontól nem messze, a Dobó tér 2. szám alatt találták meg, azonban ezt az emeleti helyiséget is csak bérletként használhatták. 1908-ban a munkásotthon gondnoki állására pályázatot írtak, melyre „(…) oly szervezett munkások pályázhatnak, akik nősek és szervezeti kötelességüknek eleget tettek."[1273] Az állást végül Majoros Endre nyerte el.[1274] Néhány héttel később egy közeli vendéglő tulajdonos „rendkívüli kedvezményekkel" biztosított azoknak munkásotthon tagoknak, akik betértek hozzá.[1275]

A századfordulót követően a május 1-i ünnepségek újra kezdtek hagyománnyá válni és a mozgalomhoz mérten „tömegesedni". Heves vármegye alispánjának Magyarország belügyminiszteréhez intézett levelei arról árulkodnak, hogy Egerben 1903 és 1906 között különösebb megmozdulás nem történt. 1905-ös levele szerint abban az évben ugyan „(…) a munka szünetelt, népgyűlés vagy tüntetés azonban nem volt."[1276] Egyes későbbi munkák szerint 1903. május 1-én az antiklerikalizmusáról híres Bokányi Dezső[1277] érkezett Egerbe a helyi szociáldemokraták meghívására,[1278] akik az említett 1905. május 1-i ünnepségen résztvevő munkások létszámáról adatot közlő visszaemlékezés szerint 15-20 fő lehettek.[1279] Az Egri Újság is arról számolt be, hogy az ünneplő munkások ezen a napon „szocialista jelvényt,

[1270] Igazság, 1947. május 11. 2.
[1271] Lásd az „Egri Ács és Kőműves Segédek –beléptidíjas rendezvényének megívója és belépőjegye" DIV Tört.dok. 77.39.1; 77.40.1.
[1272] Egri Újság, augusztus 29. 4; Uo. 1906. október 10. 5; Népszava, 1906. október 19. 11.
[1273] „A gondnok az Otthon tisztántartását végzi, ügyel az Otthon vagyonára és a billiárd-illetékeket szedi be. A gondnok javadalmazása díjtalan konyha és szobából álló lakás, billiárd után százalék és buffet-tartás megengedve. Otthon foglalkozók előnyben részesülnek (…)" folytatódott a felhívás. Népszava, 1908. január 30. 10.
[1274] Népszava, 1908. február 13. 12.
[1275] Népszava, 1908. november 22. 20.
[1276] HU-MNL-OL-K 149. 1905.1.205.res. 70. Lásd még Uo. 1903.1.339.res. 95; 1904.1.432.res. 255.
[1277] Bokányi 1903 március 22-én a francia „Jó Pásztor rend" magyarországi ingatlanvásárlásai ellen emelte fel a hangját. A Néppárthoz tartozó Kaas Ivor ezt követően megvádolta azzal, hogy fizetett provokátor. Végül március 29-re „Klerikálisok rágalmai és a szociáldemokrácia" címen szervezett népgyűlést Budapesten az MSZDP, de még április folyamán is zajlottak Bokányi melletti szimpátiatüntetések és fáklyás felvonulások a fővárosban. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben...i.m. 14-17.
[1278] Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság mozgalmai…i.m. 50.
[1279] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…25;

a vörös kokárdát" viselték, de „úgy 9 óra tájban délelőtt egyszerre csak eltűntek (…) a nyilvános közhelyekről és az utca felvette a rendes hétköznapi képét."[1280]

Kolacskovszky Lajos szerint a következő, 1906. évi május előtt már komoly előkészületek folytak. Többek között „Egyszerű munkásokból" egy dalkör is alakult, mely kifejezetten „szocialista énekeket" tanult be a jeles alkalomra, amiben segítségükre egyébként egy neve mellőzését kérő segédkántor volt, aki mindezt ingyen vállalta. Ennek köszönhetően az 1906. évi május 1-i munkásünnep egy élő, és egyre erősödő tömegmozgalom helyi közösségét reprezentálta. Mielőtt „a templomokban egész hónapon át poetikus délutáni istentiszteleteket tartanak május királynője, a Boldogságos szűz tiszteletére",[1281] május 1-én délelőtt 10 órakor már gyülekeztek Eger szociáldemokrata munkásai a Fischer család tulajdonában lévő Otthon kávézó udvarán, ahonnan 100-120-an vörös zászlókkal vonultak le a szépasszonyvölgybe, ahol dalkör szereplése, ünnepi szavalat és Vályi István beszéde hangzott el, melyeket táncmulatság követett.[1282]

Ahogy arról korábban esett szó, Vályinak pont az 1906. május 1-én elmondott beszéde miatt kellett elhagynia munkahelyét majd szülővárosát is. Ennek ellenére 1907-ben újabb eredményes május 1-i ünneplés zajlott Egerben. A munkásünnepet megelőzően március 15-én az egri szociáldemokrata párt tagjai a hatvani temetőben tartottak koszorúzást, melyen „(…) Sántha Sándor és Schwáb Ferenc [Valószinűleg az egri szociáldemokrata Schváb Ferenc – M.D.] dicsőítő beszédet mondottak a szabadság, egyenlőség, testvériség apostolaira, a 48-as hősökre és koszorút helyeztek el a kápolnai csatában hősi halált halt 48-as szabadságharcosok emlékoszlopán."[1283]

Az 1907. május 1-i napon a Népszava szerint valamennyi szakma kivette a részét az ünneplésből és „Jó néhányezer elvtárs vonult zászlók és táblák alatta reggeli órákban a városon végig, mindenütt lelkesen éltetve a népjogokat és a szociáldemokráciát." A felvonulás a szépasszonyvölgyben ért véget, ahol Lakatos László beszélt május 1-e jelentőségéről, különösen az akkor éppen nagy felháborodást kiváltó „derestörvény" fényében, majd népünnepély következett „este pedig jól sikerült mulatság zárta be a vörös tüntetést."[1284] Az eseményen az egri szakmákon kívül megjelentek az Eger-putnoki vasútvonalon dolgozó kubikosmunkások is.[1285] A következő évi, 1908-as ünnep alkalmával „lelkes beszéd

[1280] Egri Újság, 1905. május 3. 3-4.
[1281] Egri Újság, 1906. május 2-3.
[1282] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…25.
[1283] Hevesvármegyei Hírlap, 1907. március 21. 4. A főispán megerősítette, hogy az ünnep teljes rendben zajlott le: HU-MNL-OL-K 149. 1907.1.319.res. 196.
[1284] Népszava, 1907. május 5. 9; Hevesvármegyei Hírlap, 1907. április 14. 4.
[1285] Népszava, 1907. május 7. 9.

kíséretében felavatták és megkoszorúzták a szociáldemokrata párt gyűjtés útján beszerzett zászlaját."[1286]

Egerben ekkoriban különösen is pezsgő kulturális és közösségi élet folyt. 1907 márciusában országos diákkongresszusra, a nyár végén pedig országos dalünnepre és a Dobó-szobor avatására is sor került. A dalünnepre összesen negyvenkét dalkör érkezett az ország minden tájáról, amiből a Népszava szerint 32 munkásdalárda volt. A lap úgy vélte, hogy az esemény „művészi értékét nagyban csökkenti majd a sok rossz hazafias műdal, melyekkel az egyes daloskörök valamennyien babérokra pályáznak. Ezekkel lehet ugyanis a legjobban megríkatnia könnyen a könnybelábadó magyart, aki fütyül a művészetre, ha a »hazáról« van szó."[1287] Hasonlóképp jellemezte a szociáldemokraták újságja Dobó István szobrának leleplezése alkalmából lefolyt egri ünnepet is: „A leleplezés vasárnap esett meg rettentően puffogó, csengő hazafiaskodások között, mikor is Egert magyar Termopilének, Dobót magyar Leonidásnak emlegette a burzsoá lelkesedés. Püspökök, papok, katonák, tűzoltók, dalárdák izzadtak a felszentelés magasztos ténykedésében s borzasztóan örültek az ércbeöntött micsodának."[1288]

A keresztényszociális egyesülettel szemben a szociáldemokraták tevékenységére kevésbé volt jellemző az ismeretterjesztés és kulturális tevékenység a források tükrében. Az 1907. október 10-én a választójogért megtartott tüntetőfelvonuláson, miután négyméter széles, „Éljen a titkos választójog" felirattal ellátott molinóval vonultak fel az egri szociáldemokraták, a délután folyamán „tudományos szabad előadásra került sor" egy bizonyos „Reiter elvtárs" jóvoltából.[1289]

Az új év beköszöntével a Dobó téri munkásotthont elhagyva, az egri szervezett munkások az újvilág utcában béreltek egy nagyobb termet.[1290] Ezekben a hónapokban alakult meg Sváb Károly irányítása mellett az egri Ifjúmunkások Szabadszervezete is,[1291] melynek keretein belül 1908 telén létrehozták a „Marx-asztaltársaságot", melynek célja az egri ifjúmunkások szervezése és fölvilágosítása volt.[1292] Az asztaltársaság tevékenységéről nem

[1286] Egri Újság, 1908. május 6. 3.
[1287] Népszava, 1907. augusztus 16. 3. ill. Uo. 1907. augusztus 20. 9.
[1288] A cikk Dobó Istvánt „*az akkori osztrák császár egyik leghűségesebb emberének"* [kiemelés az eredetiben-M. D.] nevezi. Népszava, 1907. augusztus 20. 8.
[1289] Népszava, 1907. október 12. 6.
[1290] Igazság, 1947. május 21. 2. Kelemen Bertalan szerint az arra alkalmas teremben később mozielőadásokat tartottak.
[1291] Csirmaz Dezső szerint Svábot az építőipari sztrájkokat követően kiutasították Egerből, majd Mezőkövesden váltott ki iparengedélyt. „Abban az időben képzett szocialistának tartották, több nyelvet beszélt és sokat járt külföldön. Nevezetessé tette magát azzal is, hogy a lányát kőművesnek tanította és együtt dolgozott lányával" HU-MNL-HVL-XXXV.46. Csirmaz Dezső (Eger) 3.
[1292] Népszava, 1908. február 14. 10.

maradtak fenn információk, azonban az egri ifjúmunkások már 1908 március 8-án „kedélyes estélyt tartottak."[1293] 1909 január 31-én az egri ifjúmunkások „A nappali oktatás haszna" című napirenddel tartottak gyűlést,[1294] majd februárban csatlakoztak miskolci társaik azon kezdeményezéséhez, mely szerint kifejezik tiltakozásukat az esti és vasárnapi tanonciskolai oktatás ellen, valamint, hogy hozzálátnak a szervezetük és az állami tanoncműhelyek közötti kapcsolat kiépítéséhez.[1295] A nyár végén azonban egy spontán megrendezett gyűlésüket az egri rendőrség feloszlatta.[1296]

Szintén 1908 elején határozták el az egri szakszervezetek, hogy az év eleji időszakot kulturális munkára használják fel. Január 6-án Fischer Manó „A művészet, az írás és olvasás" címen tartotta meg a munkásotthonban a szezon első ismeretterjesztő előadását. Tavaszig további közel harminc előadást terveztek, olyan címekkel, mint a „Történelmi materializmus"; „Közgazdasági politika és értékelmélet"; „Fogyasztási szövetkezetek és szocializmus a kereskedelemben", vagy mint az „Az agy, lélek és az alkohol"; „Eszmék és a vallás jogosultsága" vagy épp „A forradalom múltja és jelene". Az előadók között megtalálható volt Stern Dezső és Tamásy Károly, akik Miskolcról, valamint dr. Hegyi Endre, aki Kassáról utazott le Egerbe. Az egészségügyi és elsősegélynyújtással kapcsolatos előadásokat pedig dr. Czigler Henrik az egri mentőegyesület orvosa tartotta.[1297] Emellett Dudás István pártitkárnál a „Francia forradalom füzeteit" is megrendelhették a téma iránt érdeklődők.[1298]

Úgy tűnik a kulturális és népnevelő munka meghozta a várt eredményt. 1908 március 1-én az egri összmunkásság „jelmez-estélyt" tartott a kaszinó nagytermében,[1299] majd a Munkácsy-kávéházban sor került az egri pártszervezet március 15-i ünnepségére.[1300] Március 29-én pedig olyan népgyűlést tartottak, melyen „óriásinagy tömeg vett részt és a munkásság nagy ügyéhez méltó komolysággal folyt le."[1301] Ugyanezen a napon a résztvevő munkásság az Egri Újság szerint „tüntető felvonulást rendezett névtelen hőseinek sírjához. A menet feltünést keltett, de hatást nem ért el."[1302] A „névtelen hősök" kilétéről és sírjaik hollétéről a források nem árulkodnak. A magyarországi szocialista mozgalomban szinte kezdetektől meg volt az a törekvés, hogy mind a magyar, mind az egyetemes történelemből kiválassza hőseit. Ez által

[1293] Népszava, 1908. március 7. 11.
[1294] Az Ifjumunkás, 1909. március 1. 4.
[1295] Népszava, 1909. február 4. 9.
[1296] Az Ifjumunkás, 1909. szeptember 1. 3.
[1297] Egri Újság, 1908. január 22. 4.; Népszava, 1908. január 11. 8-9.
[1298] Népszava, 1908. május 24. 7.
[1299] Népszava, 1908. március 1. 15.
[1300] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. március 19. 4.
[1301] Népszava, 1908. április 1. 8.
[1302] Egri Újság, 1908. április 1. 4.

olyan hagyományt tudott építeni,[1303] mely a közös sírlátogatások rítusával közösségi összetartóerőként hasznosult. A hazai szocializmus ideológiájában azonban a századfordulót követően változás állt be 1848 és március 15. emlékével kapcsolatban. Az értelmiségi holdudvar (főként Szabó Ervin hatására)[1304] adaptálta azt a forradalmak történetével kapcsolatos koncepciót, miszerint 1848-ban a burzsoáziát helyettesítő köznemesség vívta hatalmi harcát az arisztokráciával szemben, így „proletár szempontból" ezen semmi ünnepelni való nincs. Azonban elismerte, hogy a vidéki pártszervezetek tagságát is meghatározó nem értelmiségi és kispolgári mintákat követő tagság megtartása és bázisának növelése érdekében szükséges a magyar forradalom emlékének ápolása.[1305]

A húsvéti megyei értekezletet követően az egri szociáldemokraták táncmulatságot is rendeztek a vidéki pártszervezetek küldöttjeinek.[1306] A 1908. május 1-i ünnepségen ugyan a vármegye főispánjának hivatalos jelentése szerint „180-200" munkás vett részt,[1307] a Népszava tudósítás szerint „8-900 ember jött össze" és csaknem teljes volt a munkaszünet" aznap. A lap szerint az egri munkásdalárda nyitotta meg az ünnepet, melyen Dudás István beszéde után szavalatok és tömeges átvonulás történt a Szépasszonyvölgybe, ahol az ifjúmunkások estélye zárta" a jeles napot.[1308]

A néhány nappal később bemutatott éves jelentés szerint az egri szociáldemokrata szervezetek „(…) tagjai részére 8 szabad előadást, 15 vitaestélyt és 10 esetben rendeztek munkástanfolyamot nagyszámú hallgatósággal. Az előadásokon 56 vidéki és fővárosi előadó vett részt. A szervezett munkásságnak 1600 kötetes könyvtár és egyéb szellemi táplálék áll rendelkezésére."[1309] A táplálékhoz történő hozzájutás azonban költségekkel járt, ezért 1908 június 12-ére a „Népszava olvasói és az előfizetéssel hátralékban lévők, valamint a Francia Forradalom [című kiadvány – M.D.] előfizetői" számára egy rendhagyó értekezletet tartottak a Munkásotthonban „a pártadó, a pártirodalom és más fontos ügyek elintézése céljából."[1310] Az

[1303] A nemzeti- és egyéb közösségi hagyományok kreálásnak elméleti hátteréről: Hobsbawm, Eric: Introduction: Inventing Traditions. In: Eric Hobsbawm–Terence Ranger (szerk.): The Invention of Tradition. Cambridge, Past and Present Publications ,1985.
[1304] Legékesebb példája: Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48-49-es magyar forradalomban. In: Szapor Judit-Glatz Ferenc-Litván György (szerk.): Szabó Ervin történeti irásai…i.m. 239-576.
[1305] Összefoglalja Vörös Boldizsár: A múltat végképp eltörölni"?...i.m. 58-68.
[1306] Egri Újság, 1908. április 15. 4; Hevesvármegyei Hírlap, 1908. április 16. 3.
[1307] HU-MNL-OL-K 149. 1908.1.210.res. 128.
[1308] Népszava, 1908. május 6. 8. Az ifjúmunkások mulatságára vonatkozó információ kész csoda, hogy fennmaradt, mivel a Népszava néhánynappal korábban egri tudósítójának, Dudás Istvánnak megküldött üzenete szerint arra „(…) nem érdemes a nyomdafestéket pazarolni" Népszava, 1908. május 1. 15. Továbbá Hevesvármegyei Hírlap, 1908. május 3. 2.
[1309] Népszava, 1908. május 10. 10.
[1310] Népszava, 1908. június 12. 8.

értekezleten valószínűleg a néhány héttel korábban megtartott, húsvéti megyei pártértekezlet határozatait ismertették az agitációs alap létrehozása és a pártadó emelésével kapcsolatban.

Az egri szervezett munkások 1909 elején „Testvériség" néven alapítottak működvelő társaságot, mely minden bizonnyal több felolvasást és előadóestélyt is rendezett, azonban ezek részleteiről nem maradtak fenn információk.[1311] 1909 őszén aztán Dudás István vezetésével megalakult az egri szociáldemokratákból álló „Ébredés Kulturtársaság" is, melynek célja „(…) a művészet és irodalom ismertetése; tudományos előadások megtartása; retorikai tanfolyamok létesítése; dal- és zenekar alakítása; működvelés és szavalatok gyakorlása; sport-alosztály létesítése."[1312]

Egerben a munkássport elsősorban a természetjárást jelentette. 1909 novemberében a Munkás Testedző Egyesület turista-alosztálya, 1910 áprilisában pedig a Magánalkalmazottak Turista Csoportja szervezett a Bükk-hegységbe kirándulást, mely során felkeresték Egert is.[1313] A következő év decemberében az osztály Gyöngyösön, 1912 júniusában pedig Lillafüreden rendezte meg éves vándorgyűlését, melyen egri résztvevők is jelen voltak.[1314]

1909 őszén az egri szervezett munkásság újra költözni volt kénytelen. Az új munkásotthon a Káptalan utcában található, később református paplakként működő helyiség volt.[1315]A hivatalos főspáni jelentések szerint az 1909-ben és 1910-ben is a legnagyobb rendben folytak le a május 1-i ünnepségek, 1911-ben pedig „inkább majális jellege volt."[1316] Kelemen Bertalan szerint „A pártélet egyébként sablonossá kezdett válni. A kedélyeket felelevenítette néha-néha, ha sikerült a központi vezetőség egy-egy nevesebb tagját megnyerni, hogy előadást tartson az egri munkásság részére."[1317] Amint láttuk ezzel szemben folyamatosak voltak a politikai töltetű népgyűlések és tüntetések. Az egri építőmunkások 1909. március 7-i összejövetelén például Gyuriás József bíztatta az egri építőket, „hogy a tavaszi munka alkalmával, fáradtságot nem ismerve erősítsék meg a szervezetet, hogy alkalom adtán minden eshetőséggel szemben megállhassuk helyünket."[1318]

Ráadásul ezzel szinte egyidőben szövetkezetet alapítottak, 1910. októberétől pedig az első szociáldemokrata munkáslap is napvilágot látott Egerben Munkásotthon Szövetkezeti Értesítő címen, mely csakhamar Egri Munkásra változtatta címét. A gyöngyösi

[1311] A Népszava szerkesztői üzenetben adták tudtára az egrieknek, hogy „Fölolvasásokról, előadásokról nem közlünk tudósítást." Népszava, 1909. február 4. 11-12.
[1312] Népszava, 1909. október 31. 12.
[1313] Népszava, 1909. október 20. 9; Uo. 1910. május 12. 11.
[1314] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…39.
[1315] Igazság, 1947. május 21. 2.
[1316] HU-MNL-OL-K 149. 1909.1.583.res. 134; 1910.1.287/910.res; 1911.1.213.res.
[1317] Igazság, 1947. május 21. 2.
[1318] Építőmunkás, 1909. március 18. 4.

szociáldemokrata párt még 1908-ban rövid ideig kiadott egy Lapot „Egyesüljünk” címmel Holchfelder Lipót szerkesztésében, mely az Egri Munkáshoz hasonlóan antiklerikális cikkeivel vívott ki magának hírnevet.[1319]

1910 őszétől, immár saját munkásotthon birtokában kezdődött meg az első világháború előtti egri szociáldemokrata mozgalom utolsó jelentős szakasza. A munkásotthon falai között alakult meg 1911 tavaszán a Természetbarátok Turista Egyletének egri szakosztálya, illetve folyamatosan voltak a zenés-táncos mulatságok, ismeretterjesztő előadások, illetve szakmai és pártértekezletek. A Munkásotthon Szövetkezet folyamatos anyagi gondjai miatt az Egri Munkás 1911 tavaszától nem adott ki új számokat. A munkásotthon költséges fenntartását később egyre sűrűbben megrendezett segélyrendezvényekkel próbálták biztosítani, sőt, a szocialista antialkoholizmusnak ellentmondva, még italmérést is létesítettek az épületben. Ez azonban „Kellő szakértelem hiányában nem sok haszonnal járt. A maradvány bor a másik vasárnapig ecetes ízű lett. Ételféléből is volt fölösleg, ami aztán csak kárba veszett. De meg az önkéntes »szívességi« alapon közreműködők is többe kerültek, mintha fizetett alkalmazottak lettek volna. Hogy a maradvány bor meg ne romoljon, a hét első napjaira különböző címeken »értekezletek« hívattak össze azzal a céllal, hogy a megjelentek azt majd »hosszúlépés« alakjában elfogyasztják. Még a »felírás« [azaz a hitelezés] is megkezdődött. Mindez csak olaj volt a tűzre. Már eddig is sokan kifogásolták az Otthonnak a korcsmai színvonalra való leromlását”[1320] — emlékezett vissza Kelemen Bertalan.

1913 végén Vályi is beadta lemondását. 1914-ben a május 1-i ünnepség után egy héttel pedig végül a munkásotthon is bezárt és csak 1918 őszén nyitotta ki újra kapuit a szervezett munkások előtt.[1321]

[1319] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…38.
[1320] Igazság, 1947. május 28. 2.
[1321] Csiffáry Gergely: Adatok Vályi István (1875-1942) életrajzához…i.m. 251–252.

V.3. Keresztényszocialisták Egerben az első világháború előtt

Lakatos Gézának az országos keresztényszocialista mozgalom 1907.évi történetéről szóló beszámolójában olvasható, hogy az 1903-tól létrejövő egyesületek „működése eleinte társadalmi alapon indult meg, az utolsó két esztendőben azonban már áttért gazdasági, majd (…) politikai szervezkedés terére is, ahol mindgyakrabban ütközik össze a szociáldemokrata szervezetekkel."[1322] Lakatos megállapítása az egri viszonyokra is alkalmazható, annyi kiegészítéssel, hogy az érseki székhelyen a politikai és gazdasági szervezkedés mellett legalább ennyire hangsúlyos volt a szociáldemokráciával szembeni szellemi harc is.

V.3.1. Az egri keresztényszocialisták zászlóbontása

Egerben kisebb fáziskéséssel alakult csak meg hivatalosan az keresztényszocialista egyesület. Az Igaz Szó című keresztényszocialista lap már első megjelenését követően kapott ígéretet Egerből arra vonatkozólag, hogy a lapot a városban is terjeszteni fogják,[1323] a keresztényszociális munkásegyesületek országos kongresszusán pedig már 1904 októberében beharangozták, hogy Egerben alakulóban van a keresztény munkásegyesület,[1324] de az első keresztény munkásgyűlésre végül csak 1904. november 6-án került sor, melyen a „központból" maga Huszár Károly is jelen volt.[1325] A lap tudósítása szerint a gyűlés a Nagy János „buzgólkodása" folytán megindult egri keresztényszociális mozgalom első összejövetele volt, melyen Huszár Károly „nagyhatású beszédével elérte, hogy a munkásegyesület megalakítását nagy lelkesedéssel elhatározták" azonban ez a megalakulás a lap szerint a „legközelebbi jövőben" fog csak megtörténni.[1326]

A sikeres első seregszemle után nem sokkal „Egy jótékonyságáról közismert, de mindig névtelenül adakozó egri kanonok az alakulóban lévő egri ker[esztény] munkásegyesületnek 100 koronát adományozott."[1327] A nagy befolyású kanonok mellett pedig az egri szeminárium

[1322] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben…i.m. 696-736.
[1323] Az erre vonatkozó választ a lap egy „Cz. F." monogrammú személynek küldte meg a lap „szerkesztői posta" című rovatában. Igaz Szó, 1904. június 19. 11.
[1324] Alkotmány, 1904. október 23. 11.
[1325] Igaz Szó, 1904. november 5. 3.; Új Lap, 1904. november 7. 2.
[1326] Igaz Szó, 1904. november 20. 4.
[1327] Igaz Szó, 1904. november 20. 9.

növendékei is támogatták a kezdeményezést, igaz ők feltehetőleg inkább tettekben, mintsem anyagilag.[1328]

Egy évvel később, 1905. október 22-én újabb „keresztény munkásértekezletre" került sor Egerben, melyen a jelenlévők újfent „nagy lelkesedéssel mondották ki a keresztény munkáskör megalakítását és legközelebb egy népgyűlés tartását." Erre november 6-án került sor az Egri Katolikus Legényegylet helyiségében, ahol újra Huszár Károly szónokolt. Az Egri Hiradó szerint a gyűlésen „a szociáldemokraták közül is résztvettek vagy harmincan, kik zavart akartak csinálni közbekiáltásukkal, a kiváló szónok saját programpontjaikkal párologtatta el őket." Az egri lap beszámolója szerint Huszár szónoklatának hatására végül a közönség „egyhangúan határozta el a keresztény munkásegyesület megalakítását, mely célból nyilvános gyűlést fog tartani."[1329]

Ennek ellenére Egerben csak „egy esztendei előmunkálat után" 1905 december 3-án alakult meg a „keresztény munkásegylet". A sajtó tudósítások szerint a Keresztény Iparoskör helyiségében tartott alakulógyűlésen a „város intelligenciájának és munkásságának legjava" jelen volt, ahol Nagy János mellett maga Giesswein Sándor és Huszár Károly is beszédet mondott, de megjelentek olyan személyek is, mint Samassa János (az érsek unokaöccse és korábbi jószágigazgatója) vagy Hellebronth Géza országgyűlési képviselők.[1330] Rajtuk kívül az Alkotmány tudósítása szerint jelen volt még dr. Kösztler József és Glősz Kálmán egri orvosok, Csutorás László és Huttkay Lipót jogakadémiai tanárok, Balkay Béla ipartestületi elnök, László János, Révész Károly és Venczel Ede képezdei tanárok, Ridarcsik Imre és Kriston Endre érseki titkárok, Nvizsnyai Iván és Halászy Caesar theológiai tanárok, továbbá Bányász Endre, Kiszely Imre és Pemlényi István hitoktatók, illetve Kronberger József érseki levéltáros. A katolikus lap szerint emellett „az egri érseki jogakadémiai ifjúsága nagy számban és a legelőkelőbb polgárok" is megjelentek.[1331] A tudósítások egyike sem emlékezik meg azonban arról, hogy esetleg valamely szakma képviselői nagy számban, esetleg testületileg jelen lettek volna, pedig ez bevett fordulatnak számított a korabeli munkásgyűlésekről szóló tudósításokban. A gyűlés tartalma is inkább annak keresztény értelmiségi jellegét tükrözte. Elhangzott beszédjeikben Giesswein és Nagy egyaránt a kereszténység szociális tartalmát

[1328] Az Igaz Szó szerkesztősége egri szemináriumba küldött üzenete szerint: „A tettekben megnyilatkozó lelkesedés mindig a legimponálóbb s nekünk természetesen egyuttal a legkedvesebb is, annál inkább, mert segítő társainkat önökben látjuk. Vivant sequentes. [éljenek a következők-M.D.]" Igaz Szó, 1904. november 20. 11.
[1329] Egri Hiradó, 1904. november 8. 3. A cikk zárszava szerint: „Adja Isten, hogy a felkeltett lelkesedést tett kövesse!"
[1330] Igaz Szó, 1905. december 10. 4.
[1331] Alkotmány, 1905. december 5. 5.

hangsúlyozták. Ahogy Giesswein kifejtette „(…) ami keresztény, az egyúttal szociális és ami szoczális, az csak akkor valóban az, ha keresztény”[1332]

Valamennyi korabeli sajtóforrás, így a keresztényszocialistákkal szemben kritikusabb Hevesvármegyei Hírlap is megegyezett, hogy az 1905. decemberi alakulógyűlésen és az egylet későbbi eseményein szép számban jelentek meg helyiek, bár szinte mindenhol kiemelik az értelmiségiek nagy arányát.[1333] A késői alakulást felehetőleg tehát nem az érdeklődés hiánya okozhatta, annak ellenére, hogy az iparos és munkás részvétel kiemelkedő arányában kételkedhetünk. Valószínűbb, hogy ennek pusztán szervezésbeli okai voltak, ami valamennyi vidéki keresztényszocialista egyesületre hatással volt. November és december folyamán az Igaz Szó hasábjain jelentek meg ugyanis azok az alapszabálysablonok, melyek alapján a vidéki egyesületek is el tudták készíteni saját alapszabályaikat.[1334] Az Egri Keresztény Szociális Egyesület alapszabálya végül 1906 nyarán készült el, a belügyminiszter pedig csak ugyanezen év szeptember 14-én láttamozta.[1335]

1906 februárjában az immár hivatalosan megalakult keresztény munkásegyesület megtartotta első népgyűlését „új egyesületi helyiségében.”[1336] Nincs információ arról, hogy a keresztény iparoskör Forst-házi rezidenciájáról hova költözött a Nagy János vezette egyesület, mivel a legényegylet épületének 1911-es bővítését később többek között pont a keresztényszociális egyesület elhelyezése indokolta. Mindenesetre az új egyesület az egyházi és világi hatóságok támogatását is élvezte. Miközben a Dunántúlon több településen betiltották a keresztényszocialista megmozdulásokat, Egerben szinte zavartalanul tudtak működni.[1337]

Ez a zavartalan építkezés az egri egyesület első évében kifejtett tevékenységéről készített jelentésben is tükröződik, melyet az Igaz Szó szerint „(…) megérdemli, hogy ismertessük. Méltó dicséret illeti meg az egyesület tisztikarát, de egyúttal az összes tagokat és az egri munkástestvéreink joggal elmondhatják, hogy az időt jól felhasználták.”[1338] A beszámolót jegyző Koszoru Imre azonban nem volt maradéktalanul elégedett. Szerinte „(…)

[1332] Religio 1905/49. 391. A nagy múltra visszatekintő katolikus lap azzal zárja sorait, hogy „Az egri egyesület hatalmas vára lesz a keresztény szociális akciónak”
[1333] A Hevesvármegyei Hírlap karácsonyi számában úgy fogalmazott, hogy „Szeretetlenebb kort sose éltünk a mostaninál. Izzanak a szenvedélyek, mesterséges eszközökkel még jobban felkorbácsolva. Szociáldemokrácia, keresztényszocializmus, újjászervezett szocializmus. Mind olyan jelszavak, melyek jeleseszméket jelentenek, de az egymás elleni harcban a gyűlölet, a pártviszály eszközlői lettek. Már-már vérfürdőtől kell tartanunk. Ahol pedig ilyen sötét felhők járnak, ott a szeretet nem talál tanyára.” Hevesvármegyei Hírlap, 1905. december 24. 2.
[1334] Igaz Szó, 1905. november 19. 6-7; Uo. 1905. november 26. 6-7; december 3. 7.
[1335] HU-MNL-HVL-IV.414.1.54.
[1336] Igaz Szó, 1906. február 18. 7; Egri Hiradó, 1906. február 13. 4.
[1337] HU-MNL-OL-K 149. 1906.1.736.res. A Néppárt irodája panaszt tett a belügyminiszternek, hogy egyes főispánok/szolgabírók nem engedélyeznek keresztényszocialista népgyűléseket, többek között Bicskén, Tolnatamásiban és Felsőbányán.
[1338] Igaz Szó, 1907. február 3. 5.

hogy mindemellett nagy eredmény nem mutatkozott, nem rajtunk múlt. Sok akadály van utunkban", melyek alatt ő elsősorban a szociáldemokraták erőszakos előrenyomulását értette. Segítségükre volt ugyanakkor a főkáptalantól kapott 500 korona „lakbérsegély", a további egyházi méltóságoktól kapott mintegy 750 korona, valamint a város tehetős elöljárói és vállalkozói által adományozott további 300 korona támogatás.[1339] Ennél is jelentősebb volt ugyanakkor az a közel negyvenezer koronányi tőke, melyet az egyesület egy év alatt össze tudott gyűjteni, köszönhetően annak, hogy a 10 alapító tag 20 pártolótag mellett ekkor már 437 rendes tagja is volt az egyesületnek

Az Egri Keresztény Szociális Egyesület miután követve az országos trendet megalapította a keresztényszocialista párt heves megyei szervezetét, valamint újságkezelő, vigalmi, színdarabrendező és szervező-bizottságot is alakított, 1907 elején vezetőségében megtartotta az első tisztújítást. Nagy Jánost továbbra is elnöknek, Csutorás László jogakadémiai tanárt alelnöknek, főtitkárnak Koszoru Imre egri asztalost, főjegyzőnek pedig a jogakadémia hallgató, Baloghy Pált választották, míg a választmányban helyet kapott Mélypataki Ignác egri földműves is.[1340] Utóbbi személyek a következő években a források alapján meglehetősen előtérbe került, így megnyilvánulásaikat érdemes jobban is szemügyre venni.

Az első sikeres év után, a tagszámában is megerősödött egri keresztényszocialista mozgalom 1907 májusában erejének reprezentálása céljából nagyszabású tömegdemonstrációt tartott az egri városháza előtti piactéren. A nagyszabású népgyűlésre a központ Szalánczy Andort, egykori vegyipari munkást, a budapesti keresztényszocialisták legfőbb szervező alakját küldte, aki beszédében a keresztényszocializmus alaptételeit vázolta fel. Őt követve Mélypataki Ignác a földműves nép helyzetéről beszélt, külön kitérve a földuzsora intézményére és a bevándorlás megszüntetésének fontosságára, mely alatt valószínűleg a galíciai zsidóság beáramlása és letelepedése ellen kelt ki. Végül Koszoru Imre kapta meg a szót, aki az Igaz Szó

[1339] 100-100 koronával támogatta az egyesületet egyházi részről Szmrecsányi Lajos, Szele Gábor, Begorcsevich Róbert, Stephanovszky Sándor, Rapaics Rajmund, Hován József és Dutkay Pál, míg világi részről Samassa József országgyűlési képviselő, Stephanovszky Ernő rendőrfőkapitány, Wind István építész. Kisebb összegű támogatást adott Kerekes Kálmán, Nagy Béla, Onódy Mihály. Uo. 5-6. Később elvétve zajlottak még hasonló összegű adományozások. 1910-ben például Böhm János Támogatta 100-100 koronával az Egri Keresztény Szociális Egyesületet és az Egri Katolikus Legényegyletet.

[1340] Másodtitkár: Fülöp Imre, Másodjegyző: Fekecs Jenő, Pénztárnok: Magda Menyhért. Másodpénztáros: Sárkány Gyula. Ellenőrök: Mélypataki Ignácz, ifj. Vass István, Vályi István. Könyvtáros: Benvenutti Andor. Másodkönyvtáros: ifj. Rajnics Sándor. Háznagy: Bobkó Emil. Gondnok: Wőzner Ferencz. Választmányi tagok: Balkay Béla, Breznay Imre, Hám Lajos, Kalo Lajos, Mancs Pál, Zachetti Ferencz. Választmányi póttagok: Csathó László, Dobay Antal, Endrész Gusztáv, Karczag Gusztáv, Vitkovszky Adolf. Számvizsgáló bizottsági tagok: Falcsik Sándor, László János, Kopasz János, Méhessi József, Neuwirth István. Hevesvármegyei Hírlap, 1907. január 27. 2.

tudósítása szerint rövid, de nagy hatású beszédében „Kegyetlen gúnnyal vagdalt a jelenlevő szociáldemokraták fejéhez olyan dolgokat, amitől az egri elvtársak szégyenkezve sompolyogtak el a gyűlés színhelyéről." A keresztényszocialista lap szerint „A gyűlés után több száz munkás zászlóval bejárta a város főbb utcáit és lelkesen tüntettek a keresztény szociális eszmék mellett."[1341] Ezzel szemben a Hevesvármegyei Hírlap szerint beszédével „Koszorú Imre (…) nem éppen alapos ismeretekre valló kirohanásokat [intézett-M.D.] a szociáldemokraták ellen, azután a népgyűlés a Hymnuszt énekelve a legnagyobb rendben oszlott szét."[1342] (E legutóbbi megállapításban egyébként valamennyi korabeli forrás megegyezik.) Mindezenfelül értelmezhető úgy is az előbbiekben bemutatott demonstráció, mint olyan megnyilvánulás, melyen az eddig meglehetősen előtérben lévő Nagy János, mint legfőbb szervező helyett az egri keresztényszocialisták földművesek és iparosok közötti beágyazottságát igyekezett volna reprezentálni és ezáltal azt is, hogy képesek tömegmozgalomként helytállni a klérus nyilvános támogatása nélkül is.

Az egri keresztényszocialista egyesület kimagasló aktivitása mellett azért is jelentős volt tehát, mert a pártsajtó elmondása alapján mintegy 100 keresztény szociális egyesület működött ekkor az országban „(…) amelyet csaknem mind — alig 3-4 kivételével — a központ kevésszámú emberei alakítottuk meg".[1343] Ebbe a kevés számú kivételbe tartozott az egri egyesület is. 1907 május 9-én Gyöngyösön is megalakult a Gyöngyös és Vidéke Keresztény Szociális Egyesület.[1344] A két heves megyei keresztényszocialista csoport természetesen egyre inkább integráns részét kezdte képezni az országos mozgalomnak. Az 1904-es katolikus nagygyűlésen megalakult Keresztényszociális Egyesületek Országos Szövetsége a következő években szárnya alá vette a frissen megalakult vidéki egyesületeket, így az egrit és gyöngyösit is. A Keresztényszociális Egyesületek Országos Szövetségének az 1906 és 1909-es közgyűlésén így egri küldött is jelen volt.[1345]

[1341] Igaz Szó, 1907. május 19. 6.
[1342] Hevesvármegyei Hírlap, 1907. május 12. 3.
[1343] Igaz Szó, 1907. március 10. 3.
[1344] A gyöngyösi kezdeményezés sikeréhez hozzájárulhatott az is, hogy az egyesület megalakulásával egyidőben létrejött annak munkaközvetítő irodája is. „*A kőmívessegéd* óradija minimum 44 fillér. Munkaidő: reggel 6 órától este 6 óráig. A háztartási alkalmazottak teljes ellátás mellet kapnak: *Szakácsnő* 14-18 korona. *Mindenes lány* 10-14 kor. *Gyermek-szárazdada* 8-12 korona. *Mindenes fiu* 10-12 kor. *Kocsi* 14-20. korona. Munkaidő: napfelkeltétől, vacsora elvégzéséig. Vasárnap munkaszünet. Emberies bánásmód. Jó tápláló és elegendő élelem. Tiszta ágy. Ruhamosáshoz idő és szappan. 15-20 munkást, munkásnőt és cselédet, ha együtt jönnek és ezt alulírott elnöknek megírják ideszállíthatjuk *s az ideszállítási dijat, ha 6 hónapig egy helyen maradnak, megifzetni nem kell."* Igaz Szó, 1907. május 19. 5. Kiemelés az eredetiben-M.D.
[1345] Magyarország, 1906. szeptember 25. 4; Egri Hiradó, 1906. október 2. 1-2; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben…i.m. 678; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1909. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1910. 422-448.

Az 1907. novemberében megtartott negyedik országos nagygyűlésen az egri küldöttek főleg a szakszervezetek tárgyában szólaltak fel, köszönhetően annak, hogy ekkor már Egerben több szakma is keresztényszocialista szakszervezetet hozott létre. Az országos keresztényszocialista hálózatot koordináló, úgynevezett szövetségi tanácsba Egerből Nagy János és a fiatal, de rendkívül tehetséges Baloghy Pált is beválasztották. Emellett ezen a gyűlésen került szóba először, hogy az ország keresztényszocialista egyesületeit régiók alapján osszák fel, melyek közül a Duna-Tisza közti terület központjának Egert szánták.[1346]

Az országos keresztényszocialista hálózatban a területileg szétszóródott egyesületek közötti kapocsnak a mozgalom sajtóját, azaz az Igaz Szó című lapot tekintették, mely indulásától fogva törekedett az előfizetői bázis növelésére, hogy ezáltal az időközben napilappá fejlődött szociáldemokrata Népszava versenyképes ellenlábasa tudjon lenni.[1347] Az 1905. októberében és 1906. szeptemberében megtartott szövetségi gyűlések határoztak róla, 1907 január 1-el pedig életbe lépett az a határozat, miszerint az Igaz Szót minden keresztényszocialista egyesület köteles járatni és amennyiben ez valahol nem valósulna meg, ott a központ „*azt fogja indítványozni, hogy ezeket hagyja sorsukra és esetleg a Szövetség kebeléből kizárja*. Ezek úgysem életképes egyesületek."[1348]

Az 1907. évi országos nagygyűlésről szóló beszámoló szerint Eger ebben is jól teljesített, mivel egyik zárszavában Szalánczy Andor is úgy fogalmazott: „Nemcsak az Igaz Szó olvasóinak száma emelkedett, hanem, ami a legörvendetesebb, az Egyesületek egy része felfogva a kérdés fontosságát, teljes erővel felkarolta a lapot." Külön dicsérettel emlékezett meg többek között Egerről, ahol az egyesület „minden egyes tagja nemcsak olvasója az Igaz Szó-nak, hanem egyébként is teljesítik a lappal szemben kötelességüket," azaz feltehetőleg megfizetik a lap anyagi fenntartásához szükséges előfizetői díjat. [1349]

Az egriek pozitív megítélését egy kellemetlenebb közjáték árnyékolhatta csak be ezen az 1907-es nagygyűlésen. Koszoru Imre egri küldött többször is felszólalt és előadója volt (a szombathelyi Szalai József küldöttet helyettesítve) a kisiparosok megszervezéséről szóló panelnek.[1350] Egy későbbi alkalommal az alapszabállyal kapcsolatos vitában szerette volna elérni, hogy a keresztényszocialista szakszervezeti tanácsban a Keresztényszociális Egyesületek Országos Szövetségének csúcsszerve, a szövetségi tanács is képviselve legyen.

[1346] További lehetséges központként Szabadka, Szeged és Kecskemét került szóba. Igaz Szó, 1907. november 17. 2-3.
[1347] Bővebben: Kleistenitz Tibor: Az Igaz Szó – egy keresztényszocialista hetilap útkeresése a munkássághoz. Múltunk 2022/4. 111-114.
[1348] Igaz Szó, 1907. január 13. 2. Kiemelés az eredetiben-M.D.
[1349] Igaz Szó, 1907. november 17. 3.
[1350] Uo.2.

Koszorunak ezt nem sikerült elérnie, melybe nem szívesen törődött bele. Végül az ülést vezető Lakatos Géza megvonta tőle a szót.[1351]

Koszoru pályafutása nem csak ezért figyelemre méltó. Az egri keresztényszocialisták egyik első 1906-os nyilvános előadásán még a „szociáldemokratáknál szerzett tapasztalatairól mesélt,"[1352] majd az 1907. április 7-én tartott választmányi gyűlésen lemondott főtitkári megbízatásáról és ezt követően elsősorban az Egri Építőiparosok Szövetségében, azegri építőipari vállalkozók által létrehozott szervezet tagjaként igyekezett a bérharcok és munkabeszüntetések során lefegyverezni a sztrájkoló munkásokat..[1353] Az egri egyesület főtitkári posztjára a már korábban említett, rendkívül tehetséges és ígéretes közéleti pálya előtt álló Baloghy Pált választották meg.[1354] Koszoru végül elhagyta Egert és 1913-ban, mint Jánoshalma küldötte volt jelen a keresztényszocialisták IX. országos nagygyűlésén.[1355]

Az egriek 1907. évi működéséről szóló jelentése alapján az országos keresztényszocialista sajtó újfent úgy gondolta, hogy a helyi keresztényszocialista mozgalom „(…) példaképként állhat a többi egyesület előtt." A jelentés alapján ugyanis az egyesület tagságát egy év alatt megduplázta, emellett pedig külön gazdasági bizottságot is alakított, mely a szakszervezetek koordinálása mellett, olyan programot is végre hajtott, mint az egri érseki uradalomtól kapott 2500 köbméter fának a tagok között „jutányos" áron történő kiosztása. A beszámoló szerint az egyesület gazdálkodása rendben volt, nagyjából 200 korona többlettel tudta zárni az évet. Ennél figyelemre méltóbb azonban, hogy csak hírlap előfizetésre 674 koronát, agitációra pedig 300 koronát költöttek.[1356]

Az egyesület stabilitását jelzi, hogy a hagyományosnak tekinthető év eleji tisztújítás során fogyasztási szövetkezet és temetkezési egylet alakításáról is döntöttek, valamint elhatározták, hogy vidéki agitációba kezdenek. Ugyanezen alkalommal az egyesület elöljárói tisztelegtek régi pártfogójuk Samassa János érseki jószágkormányzónál „(…) kitől azt kérték, hogy a jövőben is legyen tekintettel a földek bérbeadásánál az egyesületre. A jószágkormányzó bíztató választ adott." Érdekesség volt továbbá, hogy az idős, de még mindig érseki címet viselő Samassa József helyett az egri keresztényszocialisták Szmrecsányi Lajos püspöknél

[1351] Uo. 3. ill. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben…i.m. 729. Lakatos mindezt azzal indokolta, hogy „Egy alkalommal Haller [István-M.D.] indítványa szerint kimondtuk azt, hogy valamire nézve a vitát lezárjuk. Én annak idején a szót ezért nem adtam meg Koszoru Imrének. Ezen eljárásomat akarja ő beszéd tárgyává tenni, amire a szót neki nem adom meg."
[1352] Igaz Szó, 1907. február 3. 5.
[1353] Többek között: Szabadság, 1907. december 8. 2.
[1354] Hevesvármegyei Hírlap, 1907. április 11. 3. Ugyanezen az ülésen választották meg főjegyzőnek a vasmunkás Fekecs Jenőt, helyettesének pedig Zachetti Ferenc, kőművessegédet.
[1355] Igaz Szó, 1913. március 30. 3.
[1356] Igaz Szó, 1908. január 12. 4. A beszámoló szerint a tagságnak több mint a fele az Igaz Szó előfizetője volt.

tették tiszteletüket, ahol megköszönték „(…) az egyesület iránt tanúsított jóakaratát, melynek oly sokszor adta tanújelet”[1357]

A Szmrecsányinál tett tisztelgés hátterében nem csupán Samassa hajlott kora feltételezhető, hanem az érseknek és más idősebb katolikus főpapoknak már korábban is említett tömegmozgalmaktól való idegenkedése. Ugyan 1911-ben maga Samassa ajándékozta meg az egri kereszténységszocialistákat egy új, „A keresztény eszmék munkásainak…” felirattal ellátott, díszes zászlóval,[1358] mégis Szmrecsányi volt az, aki néhány hónappal korábban megáldotta a kereszténységszociális egyesület eredeti hivatalos zászlaját.[1359] Összességében elmondható, hogy Samassa érsek meglehetősen távolságtartó volt kereszténységszocialista egyesületekkel, miközben a fiatalabb és „huszadikszázadibb” Szmrecsányi „(…)nemcsak hogy meleg érdeklődést mutat az egyesület szellemi működése iránt, hanem évek óta anyagi támogatásban is részesíti az egyesületet és tagjait”, amiért érseki beiktatása alkalmából az Egri Keresztény Szociális Egyesület meg is festette arcképét.[1360]

Miközben az egri és hevesmegyei kereszténységszocialisták egyre szervezetebben működtek és növelték tömegbázisukat, addig mintha a katolikus társadalom más csoportjainak önszerveződése átmenetileg lelassult volna. A katolikus Néppárttól eltávolodott Zichy Jánosnak és Szentiványi Károlynak, az összes katolikus társadalmi egyesületeket és intézményeket összefogó Országos Katolikus Szövetség (OKSZ) igazgatójának 1908. őszén Samassa érsekhez intézett levelében arról panaszkodtak, hogy ez a katolikus ernyőszervezet az egri egyházmegyében szinte egyáltalán nincs kiépülve. Zichy célja az lehetett Samassa meggyőzésével, hogy a Néppárthoz kötődő Katolikus Népszövetség pozícióit gyengítse és saját maga által felügyelt OKSZ-nek biztosítson vezető szerepet a katolikus egyesületi mozgalmon belül. Szentiványival jegyzett másik levelében már azzal próbálta elérni Samassa támogatását, hogy valamennyi keresztény társadalmi kezdeményezést, így a „keresztény munkásmozgalmakat” is az OKSZ alatt álló szervezetekként mutatta be, ugyanakkor előre jelezte a főpásztornak, hogy „(…) Országos megyei szervezet ügyében nem csak a Népszövetség vezetősége fog Főmagasságodnak még kopogtatni, hanem ugyanazt fogják tenni alapszabályaikra támaszkodva (…) a keresztény szociális Szövetség is. (…) Képtelenségnek tartjuk ugyanazon papság és tanitóságnak négy-öt képviseletre való külön-külön beállítását.

[1357] Egri Újság, 1908. január 8. 3; Igaz Szó, 1908. január 19. 5.
[1358] Eger, 1911. január 18. 4. „A két szalag mintegy másfélméter hosszú egyenkint; egyik kék, a másik fehér. Gazdag, valódi arannyal hímzett a szalag széle s a végén drága rojt van. A remek fölírás gót, illetve fraktur-betűkkel oly csodás, finomságú, oly művészi, arannyal hímzett kézimunka, aminőt ritkán látunk s a Jó Pásztor zárda szerzetesnői készítették.”
[1359] Eger, 1910. szeptember 28. 3.
[1360] Eger, 1912. december 18. 3.

Kárára lenne az egységnek és az ellenőrizhetőségnek. Egyetlen szervezet aminő az O.K.Sz. kezébe veheti az összes opusok megyei irányítását és csakis így érhetjük el, hogy a mozgalmakat Főmagasságod ellenőrizheti és hogy a katolikus köztevékenységnek ellentétes, vagy egymáson átcsapó hullámai ne keletkezhessenek.[1361]

A Zichy féle lobbi, tehát azzal kecsegtetett Samassa számára, hogy az egyházmegye valamennyi katolikus társadalmi szervezetét az érsek az OKSZ jóvoltából ellenőrizni tudja, de ez az idős főpásztort aligha motiválta. Mindenesetre az Országos Katolikus Szövetség vezető alakjainak figyelmeztetése bebizonyosodott. A Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége nevében Giesswein Sándor és a mozgalom meghatározó alakjai 1909-ben és 1913-ban is Samassa, majd Szmrecsányi Lajos érsekekhez fordultak támogatásért.[1362] 1913-ban egyébként az időközben Keresztény Szociális Szövetség névre átkeresztelt országos központ a magyar püspöki kartól is kért támogatást, amit meg is kapott 10 ezer koronás segély összegében.[1363]

Időközben a látszólag erős és egységes Egri Keresztény Szociális Egyesületben is mintha a széthúzás jelei kezdtek volna megmutatkozni. Három választmányi ülést és megannyi vitát követően 1908. februárjában megalakult az egyesületen belül működő békebíróság, „mely hivatva lesz a személyi ügyeket, melyek az egyesületi békét oly sokszor veszélyeztetik, tárgyalni és elintézni."[1364] Alig három hónappal később az egri keresztényszocialista mozgalmat újabb csapás érte, mivel 24 éves korában meghalt Baloghy Pál. Baloghy, anyja, Isaák Ilona révén a vármegye egyik fontos nemesi családjába tartozott, ahol nagyapja alispán, nagybátyja pedig vármegyei főjegyző volt. Bizonyára ez is hozzájárult, hogy a kétségkívül szorgalmas és tehetséges Baloghy —annak ellenére, hogy követve a törvényi előírásokat apja, Baloghy Aladár evangélikus vallását vette fel— fiatal korában vármegye tiszteletbeli aljegyzője lett.[1365] Életének utolsó hónapjaiban a katolikus fellegvárnak számító Eger szellemi-

[1361] HU-EFL-AN Socialitates et uniones 8019/1908. A levélváltás apropóját egyébként az jelentette, hogy az egykori Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége ezekben a hónapokban alakult át Országos Katolikus Szövetségé. A régi szervezet alapszabálya szerint az esperesi kerületek elöljáróit kereste meg a szövetség megbízottainak megválasztásával, amit Samassa nehezményezett. Szentiványi ugyanakkor jelezte, hogy ezt a pontot az új szervezet, az Országos Katolikus Szövetség alapszabályában módosították, amit a belügyminiszter 1908. szeptember 21-én láttamozott. Vö. Gianone András-Kleistenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon…i.m.74-75.

[1362] HU-EFL-AN Socialitates et uniones 4304/1909; Uo. 1484/1913.

[1363] Ugyanezen alkalommal a katolikus munkásnők egyesülete is ezer koron hozzájárulást kapott. Lásd Beke Margit (szerk.): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892-1918 között…i.m. 45-47.

[1364] Igaz Szó, 1908. február 16. Ugyanekkora készült el a temetkezési egylet alapszabálytervezete is.

[1365] Egri Újság, 1908. május 13. 3-4; Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai- Eger, 1906. 122-123; ill. Bán Péter (szerk.): Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14. Eger, Heves Megyei Levéltár, 2011. 188;190.

közéletében, valamint a szintén katolikus dominanciájú országos keresztényszocialista mozgalomban is rendkívül aktív volt, annak ellenére, hogy tudomásunk szerint nem katolizált, evangélikus vallásához következetesen hű maradt. Halála előtt pár hónappal például komoly jogi ismeretekről árulkodó cikkeket jelentetett meg az Igaz Szó hasábjain, többek között az új ipartörvénytervezet tartalmáról és az iparoktatás jövőjéről, de útmutatót is közölt arra vonatkozólag, hogy a kereszténységi egyesületeknek miként kell berendezniük könyvtáraikat.[1366] Mindemellett feltételezhetjük, hogy az Egri Keresztény Szociális Egyesület főjegyzőjeként, majd főtitkáraként Nagy János bizalmasa és nem kizárt, hogy elsőszámú örököse lett volna, azonban ebben gyors lefolyású tífuszos megbetegedése és korai halála meggátolta.[1367] Temetésén az egri kereszténységi szocialisták testületileg jelentek meg.[1368]

Baloghy halálát követően az egri kereszténységi szocialista mozgalom, ha nem is zuhant vissza drasztikusan, de egyértelműen a stagnálás jeleit mutatta. Baloghy Pál halálával szinte egyidőben Egerben tartott előadást Haller István, a Katolikus Népszövetség főtitkára. Az előadást követően Nagy János felhívására a jelenlévők kimondták, hogy megalakítják a Katolikus Népszövetség helyi szervezetét.[1369] Zichy János lobbitevékenysége tehát eredménytelen maradt. Az egri katolikus társadalmi egyesületek szemmel láthatólag a Zichy által patronált OKSZ-el rivális Népszövetséggel kerestek közös fórumot, melytől lehet még a kereszténységi szocialisták is azt várták, hogy egyik meghatározó alakjuk elvesztését követően mozgalmukat kihúzza az apátiából és a lokális katolikus társadalmi önszerveződésnek új lökést és új formát ad.

A kereszténységi szocialistáknál másfél évvel később 1909 novemberében került sor csak a következő tag- és választmányi gyűlésre, melyre a budapesti központ Lakatos Gézát is elküldte, feltehetőleg azzal a szándékkal, hogy az egykoron példaértékű egri egyesületet segítse újra erőre kapni.[1370] Végül a Baloghy Pál halála után bekövetkezett bő kétéves lejtmenet után 1911-re az egri kereszténységi szocialisták új erőre kaptak. Bár 1911-ben sor került az egriek rendes

[1366] Igaz Szó, 1907. december 22. 7; Uo. 1908. március 22. 5; április 5. 6. Emellett az egyesület előadói estjein olyan témákban adott elő, mint „A szociáldemokrata pártprogram első pontjának tarthatatlansága" vagy „A sztrájk és a sztrájktörvény". A magyarországi ipartörvényekről, a gyülekezési jogról, valamint a hatályos telekkönyvi eljárásokról pedig külön tanfolyamot tartott 1907 és 1908 folyamán. Igaz Szó, 1906. december 23. 3; Uo. 1907. március 17. 4.; december 22. 4; ill. Uo. 1908. február 2. 4; február 23. 3.

[1367] Egri polgári halotti anyakönyvek. 1908. évi 255. bejegyzés. Heves Vármegye Hivatalos Lapja szerint „Az elhunyt ifjú tisztviselőt pályája legelején ragadta el a halál s a nagy reményekre jogosított, szorgalmas, tehetséges ifjúban a vármegye tisztikara egyik legjelesebb munkatársát veszítette el." Heves Vármegye Hivatalos Lapja, 1908. május 14. 168.

[1368] Igaz Szó, 1908. május 17. 5.

[1369] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. február 6. 2.

[1370] Igaz Szó, 1909. november 14. 4. A következő év januárjában lezajlott a rendes tisztújítás, de ez feltehetőleg nem okozott komoly változást az egyesület életében. Uo. 1910. január 16. 4.

közgyűlésére, azonban az év folyamán megrendezett VII. országos keresztényszocialista nagygyűlésen a város már nem volt képviselve.[1371] 1910-1911-re Egerben új erőre kapott a szociáldemokrata mozgalom is, mely ekkorra már saját székházhoz jutott és saját lapot is meg tudott jelentetni. Mindez fokozta a két munkásmozgalmi irányzat közötti versenyt, így a keresztényszocialisták is arra voltak kényszerítve, hogy tagságukat növeljék, erejüket pedig egy tekintélyparancsoló székházzal reprezentálhassák. Mindemellett komoly erőfeszítéseket tettek az iparostanoncok nevelése és a munkásoktatás elősegítése irányában is[1372] Továbbá több fórumon is szorgalmazták az úgynevezett „munkásházak" építését is a városban.[1373]

Időközben az egyházi ranglétrán előrehaladó Nagy János —bár minden erejével a szociáldemokrata térnyerés visszaszorításán volt— sűrűsödő hivatali teendői miatt az Egri Keresztény Szociális Egyesület ügyvezető-elnöki teendőit is átadta Harkabusz László egri káplánnak 1912-ben.[1374] Világi részről egri keresztényszocialisták régi, jól ismert tagja, a helyi földműveseket képviselő Mélypataki Ignác kísérelte meg a mozgalmat újra felvirágoztatni. Az 1909-es országos gyűlésen ő képviselte a várost,[1375] az egri keresztényszocialisták 1911 júniusi gyűlésén pedig ő köszöntötte a megjelenteket „rövid, talpraesett" beszédével,[1376] azonban az a fajta sikeres és virágzó működés, mely az egyesületet indulásától jellemezte, mintha végleg eltűnni látszott volna. Az 1907-ben felvetett ötlet, miszerint Eger a keresztényszocialista egyesületek Duna-Tisza-közi kerületének központja legyen, meg is hiúsult, helyette a helyi keresztényszocialisták a Kassai központú kerülethez kerültek, melynek főtitkára 1911-es évről szóló jelentésében úgy fogalmazott, hogy a kerület egyesületei „(…) munkájuk nagyobb részét — anyagiak hiányában — helyi szervezkedésre, munkaközvetítésre stb. fordítják."[1377] Ennek fényében nem is meglepő, hogy több éves kihagyás után a dunántúli illetőségű Szeift István képviseletében volt jelen Eger az 1912-ben és 1913-ban megrendezésre kerülő országos közgyűlésen, azonban a háború kitörése előtt megtartott utolsó ilyen alkalmon már nem, és a

[1371] Igaz Szó, 1911. január 22. 5; ill. Uo. 1911. január 29. 3.
[1372] Bővebben: Molnár Dávid: Munkásmozgalmi irányzatok és az iparostanoncoktatás kérdése Egerben a dualizmus időszakában. In: Mogyorósi Zsolt (szerk.): Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei. Tanulmányok a neveléstudomány köréből 45. Eger, 2024. 67-82
[1373] Eger, 1911. február 4. 3.
[1374] Eger, 1912. február 21.Pedig Nagyot 1909-ben az országos szövetség legfelsőbb tisztikarába is beválasztották. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1909. évben…i.m. 444-445.
[1375] Magyarország, 1919. november 16. 9.
[1376] Igaz Szó, 1911. június 18.
[1377] Igaz Szó, 1912. január 28. 1-2.

különböző forrásokban sem hivatkoznak már rá példamutató kereszténytszocialista bázisként.[1378]

Az 1914-es esztendő nem csak a háború kitörését és a kereszténytszocialista mozgalomépítési törekvéseket fagyasztotta be, hanem a mozgalom tíz éves jubileumára is alkalmat adott. Ennek apropóján Nagy János ekképpen összegezte egykori szervezőmunkáját: „(…) Fiatalos lelkesedéssel állottam a kereszténytszocializmus bölcsőjénél, érdeklődéssel kisértem mindig, mert a keresztény szocializmus az evangélium praktikumának tartottam (…) A keresztény szocializmusban erőt láttam arra, hogy valóra váltsa a kereszténység magna chartáját, melynek csak két paragrafusa van: szabaddá tenni az emberiséget az igazság által, testvérekké tenni az embereket a szeretet által. Nagy dolog!" Ugyanakkor Nagy jelenbéli pesszimizmusának is hangot adott: „Most csak egytől félek. Ma az értékek devalválásának a korát éljük. (…) Az eszmék nagy embereken át, apostoli lelkeken keresztül valósulhatnak meg, de mikor az apostolok lehetetlenné vannak téve, mikor a nagy embereket nemcsak félreértik, hanem el sem tudják viselni, akkor az eszméket a kompromittálástól féltem, vagy a vértanúságtól. Ez utóbbi jobb, mert győzelmet biztosit, az előbbi mindig paktálás eredménye. Paktálással a kereszténység még eddig semmire sem ment, csak azt érte el, hogy kijátszották vagy legföljebb, hogy egyéni sikereket biztosított apostoli sikerek helyett. A keresztény szocializmusnak is nem a paktálás, hanem elveinek egyenes útja biztosítja a jövőt."[1379]

V.3.2. Az egri kereszténytszocialisták gazdasági tevékenysége és szakszervezetei

„A keresztény szakszervezet tisztán gazdasági intézmény, a munkás- és legényegyletektől független, önálló intézmény, mely *vallási és politikai felfogásokra való tekintet nélkül, mindazáltal általános keresztény és nemzeti alapon állva* egyesíti a munkásokat. Ellensúlyozója a tőkének a termelésben. Megóvja a munkást attól, hogy egyenkint legyen kénytelen a munkaszerződést megkötni, mely esetben feltétlenül a munkás a gyengébb fél. A Szakszervezetben egyesült munkásság egyenrangú tényező a tőkével s egy-egy iparágban

[1378] Igaz Szó, 1912. február 11. 1; Uo. 1913. március 30. 1-4; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1911. évben…i.m. 357-358; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben…i.m. 459; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1913. évben…i.m. 564.
[1379] Igaz Szó, 1914. május 31. 2.

általánosan kötelező bérskálát, kollektív szerződéseket köthet meg."[1380] Ekképp határozta meg az Igaz Szó egyik publicistája a keresztény szakszervezeteket 1906-ban.

Ennek értelmében a keresztényszocialisták gazdasági érdekképviseletét elkülönítették a több évtizedes múlttal bíró legényegyletektől, melyekre a századfordulót követően inkább az önművelés és a jellemképzés segítésében, illetve a mesterek és legényeik közötti személyes kapcsolat helyreállításában, nem utolsó sorban pedig a fiatalok számára szóló katolikus szellemiségű szórakozási lehetőségek megteremtésében számítottak. Maga Giesswein Sándor egyébként szorgalmazta kereszténységi szocialista egyesületek és legényegyletek közötti szoros együttműködését,[1381] mely Egerben Nagy János személyéből adódóan meg is valósult. Az Igaz Szóban megjelent meghatározás továbbá hangsúlyozta keresztény munkásság egyesülésének és testületi érdekképviseletének fontosságát, ennek azonban egyik tipikus formájáról, a sztrájkról hallgatott, hiszen a kereszténységi szocialista munkásmozgalom kevés kivételtől eltekintve nem fordult ehhez az eszközhöz és többnyire a megvetett szociáldemokraták politikai célok elérése érdekében alkalmazott fegyverének tekintették.

Ezen jellemzők szellemében indult meg a kereszténységi szocialista szakszervezeti mozgalom mind Egerben, mind országosan. 1906-ban megalakult a Keresztény Szocialista Vas- és Fémmunkások Országos Szakszervezete, mely elsősorban a nehézipari körzetekben igyekezett befolyása alá vonni a gyári munkásságot, valamint a Keresztény Szocialista Építőmunkások Országos Szakszervezete, melynek 11 helyi csoportja közül az egyiket már ebben az évben az egri képezte.[1382] Az Egri Keresztény Szociális Egyesületen belül mintegy hatvan taggal alakult meg 1906 áprilisában az építő- és famunkások szakosztálya.[1383]

1906 márciusában kéthetes asztalossztrájkra került sor, mely során óhatatlanul felszínre tört a kereszténységi szocialista-szociáldemokrata ellentét. Hogy a sztrájk résztvevői melyik táborhoz valónak tekintették magukat, az ma már feltérképezhetetlen és túl nagy jelentősége nincs is. Feltételezhető, hogy a többség számára nem volt identitásképző tényező, hogy melyik munkásmozgalmi irányzathoz tartozik. Az Uj Lap szerint az asztalosok sztrájkját szociáldemokrata munkások indították „személyi érdekből" és erőszakosan viselkedtek azokkal, akik nem voltak hajlandók részt venni abban. A Lap szerint „a durva erőszak sokat

[1380] Igaz Szó, 1906. április 22. 6. Kiemelés tőlem- M.D.
[1381] Gianone András-Kleistenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon…i.m. 136-137; Alkotmány, 1904. október 24. 4.
[1382] Gergely Jenő: A keresztény szindikalizmus története…i.m. 12; Uő: A kereszténységi szocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 37.
[1383] Igaz Szó, 1906. április 15. 6. Elnök: Kerekes Kálmán, alelnök: Malics Pál, főjegyző: Vass Lajos, aljegyző: Szabó János, I. pénztáros: Märcz János, II. pénztáros: Turcsányi Lajos, ellenőrök: Csathó László, Babko Emil, választmány: Osvárth Gyula, Nagy Péter, Csukási Kálmán, Záboly József, póttagok: Pavlik Ágoston, Szecskó István.

kijózanított közülük és a keresztény szocialisták táborába léptek át, hol a munkaadókkal méltányos munkarendet és árszabályt dolgoztak ki." Azaz bevezették a napi 10 órás munkaidőt és 18-25%-os béremelést is kaptak az „erőszakos" szociáldemokratákkal ellentétben, valamint nem utolsó sorban megalakították a famunkás kereszténységszocialista szakcsoportot is.[1384]

1907 elején megalakult az építőmunkás szakosztály is, mely ezt követően újra kimondta csatlakozását a Keresztény Szocialista Építőmunkások Országos Szakszervezetéhez, mivel az országos központ hivatalos irányelvei szerint minimum10 azonos szakmát űző egyesületi tag alakíthatott szakszervezeti helyi csoportot.[1385]

Az országos szakszervezet ekkor már további 50 helyi csoporttal és majdnem háromezres tagsággal bírt, amitől a kereszténységszocialista vezetők azt várták, hogy „(…) meg fogja törni a garbaiak zsarnoki uralmát, amely oly kevés örömet, de annál több nyomorúságot hozott az építőmunkásságnak."[1386] A Bobkó Emil elnökletével és a helyi rendőri szervek jelenlétében zajlott le az egri kereszténységszocialista építőmunkások 1907 január 13-án megtartott alakulóülése, melyen a központ küldötteként szónokló Fürchtl Ede két és fél órás beszédében ismertette a szakszervezetek fontosságát és a kereszténységszocialista, valamint szociáldemokrata szakszervezetek közötti különbséget. Fürchtl beszéde alatt „a megjelent bár meg nem hívott szociáldemokraták önkéntelen" megnyilvánulásaival próbálták megzavarni az eseményt.[1387] Ennek ellenére az alakulógyűlésen 20-an csatlakoztak a csoporthoz, akik az elnök által Eger polgármesterének megküldött levél szerint „mind a szóban forgó szakmához tartoznak és magyar állampolgárok. Minden erőszak és fenyegetés nélkül s önként iratkoztak be a helyi csoportba"[1388] A helyi kereszténységszocialista építőmunkáscsoport megalakulását Eger polgármestere és az Igaz Szó szerkesztősége is tudomásul vette.[1389] Bobkót nem sokkal később pedig az országos szövetség választmányi tagjának is megválasztottak.[1390]

Az országos szervezetbe való belépés díját a szakosztályba befizetett tagdíjakból fizették, így ahhoz nemcsak az építőipari, hanem a famunkások is hozzájárultak kezdetben.[1391]

[1384] Uj Lap, 1906, március 17. 2.
[1385] Erre vonatkozó döntést a Keresztény Szocialista Egyesületek 1907. őszén megtartott országos kongresszusán hoztak. Lásd. Igaz Szó, 1908. február 9. 3.
[1386] Igaz Szó, 1907. február 17. 3. A „garbaiak zsarnoki uralma" utalás Garbai Sándorra, a szociáldemokrata Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének (MÉMOSZ) elnökére.
[1387] DIV Fotóadattár 14751.
[1388] DIV Fotóadattár 14753. Posztot nyert továbbá: Olasz Mihály pénztáros; Sárkány Gyula jegyző; Benvenutti Andor és Ifj. Rajnics Sándor ellenőrök; Was Lajos és Boganovics György választmányi tagok; Dobai Antal választmányi póttag lett. Igaz Szó, 1907. február 3. 3.
[1389] DIV Fotóadattár 14754
[1390] Igaz Szó, 1907. február 17. 3.
[1391] Igaz Szó, 1907. március 3. 4. „Ezek a következők: Nagy György 3,40 K; Kiss Ferenc 2,80 K; Pálinkás Lajos 2,40 K; Bobkó Emil 1,80 K; Bobkó János 1,60 K; Radácsi Sándor 1,60 K; Dobay Antal 1K; Alaxay János 1 K;

A famunkások jelentős része ezekben az években a szociáldemokrata agitáció hatása alá került, ugyanakkor az 1908-ban kiadott első keresztényszocialista naptár azt írta, hogy az egri mozgalom alapítója Nagy János mellett nem más, mint Koszoru Imre asztalosmester volt,[1392] aki, mint láttuk kezdetben valóban az egyik elsőszámú vezetője volt Nagy mellett az egri keresztényszocialistáknak és aki 1907-től a Magyar Építőiparosok Országos Szövetségének egri „fiókszövetségében" tevékenykedett tovább. A baloldali érzelmű munkások által csak „kutyaszövetségnek" csúfolt szervezetet alapítói a „szociáldemokraták túlkapásaival szemben" hozták létre. Ebbéli igyekezetükben Nagy Emil és Hellebronth Géza helyi országgyűlési képviselők is támogató segítségükre voltak.[1393] Az építőiparos szövetséghez való csatlakozását megelőzően azonban Koszoru is részt vett abban az átfogó támadás kísérletben, amely a helyi építőiparban foglalkoztattakat akarta a keresztényszocialisták táborába hajtani és az építőipari szakmákban megerősödött szociáldemokratákat lefegyverezni, azáltal hogy sztrájkjaikat keresztényszocialista munkások sztrájktörésével számolták fel.

A keresztényszocialista építőmunkások országos szakszervezetének szervezettségét mutatja, hogy 1907 januárjában az országos vezetőség felhívást intézett a tagsághoz, melyben azt kérték, hogy a helyi csoportok tagjai, így az egriek is minden esetben csak szerződéssel vállaljanak munkát, és a megkötött szerződéseket pedig továbbítsák a központi részére. A vezetőség továbbá azt is kérte, hogy a keresztényszocialista szakszervezeti tagok jelezzék, amennyiben az adott építkezésen munkaerőre volna szükség, hiszen a központ így munkaközvetítéssel tud munkásokat küldeni.[1394] Ez utóbbit használták fel egyébként a szociáldemokrata sztrájkok szabotázsára.

Az építő- és faipari munkások után 1906 nyarán alakulógyűlést tartottak a fodrászok, valamint az élelmezési munkások, azonban ezek további működéséről egyelőre nem került elő forrás.[1395] Augusztusban viszont megalakult az Egri Keresztény Szociális Egyesület keblében a cipész- és csizmadiamunkások szakszervezete.[1396] Ugyanezen év októberében a cipészek kiváltak és megalakították saját szakszervezetüket,[1397] a csizmadiák pedig 1907 őszén az egri keresztényszocialista szakszervezetek közül elsőként folytattak sikeres bérharcot. Szeptember 10-én összesen 60 szakmabeli szüntette be a munkát és követelt mestereitől 30% béremelést,

Alaxay Béla 80; Karcag Gusztáv 60; Malics Pál pedig 20 fillér. Bojanovics György pedig címtáblát csinált a helyicsoport részére díjtalanul.

[1392] Keresztény Szocialisták Naptára. 1908 (I. évfolyam) Kiadja az Országos Keresztény Szociális Szövetség. 107.

[1393] Szabadság, 1907. december 8. 2-3.

[1394] Igaz Szó, 1907. január 13. 3.

[1395] Igaz Szó, 1907. február 3. 5.

[1396] Az új szakszervezet augusztus 12-én tartott a Korona vendéglőben „világpostával egybekötött zártkörű nyári mulatságot" Igaz Szó, 1906. augusztus 12. 5.

[1397] Igaz Szó, 1906. október 7. 5.

valamint teljes vasárnapi munkaszünetet.[1398] A belügyi szervek által készített éves jelentésekből nem tűnik ki, hogy melyik munkásmozgalmi irányzat vagy ideológiai tábor munkásai indították a sztrájkot, azonban az Igaz Szó egyértelműen kereszténységszocialista bérharcként számolt be róla. Ebből tudjuk, hogy a mesterek elzárkóztak a csizmadia alkalmazottak követeléseiktől, akiknek egy része ezért szeretett volna inkább felmondani és más településen munkát vállalni, azonban a munkaadók nem adták ki nekik munkakönyveiket. A munkaadók emellett a városi iparbiztoshoz fordultak, aki ugyan igazat adott nekik, de a béremelést és munkaszünetet követelő alkalmazottak eközben egyenesen az alispánnál tettek panaszt. A felmondó munkások ezt követően rögtön megkapták munkakönyveiket a többiek pedig a kért béremelést és munkaszünetet. Bár a munkabeszüntetést és a további konfliktust sikerült elkerülni, az Igaz Szó figyelmeztetetett az eset kapcsán, hogy „Méltányos és igazságos követeléseiket a szervezkedés erejével tudják csak érvényesíteni a munkások. Reméljük, hogy az egri csizmadiamunkások megbecsülik szervezetüket nemcsak harcban, hanem békében is és a békét használják fel a szervezet megerősítésére."[1399] Az egri keresztény cipészek és csizmadiák ugyanebben az évben jelen voltak a Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetségének kongresszusán is.[1400]

A cipészeket és csizmadiákat követően 1906 augusztus végére a másik nagy kereszténységszocialista országos szakszervezet, a vas- és fémmunkások helyi csoportja is megalakult. Bár Eger nem volt nehézipari központ, bizonyos üzemek foglalkoztattak elsősorban lakatosként vas és fémmunkásokat. A 20 taggal megalakult egri kereszténységszocialista szakszervezet vezetője Molnár József lett, az Igaz Szó pedig örömmel kommentálta megalakulásukat, mikor úgy fogalmazott, hogy „(…) Egerben a vas- és fémmunkások közt még igen szép eredményeket lehet elérni."[1401] A kereszténységszocialista Vas- és Fémmunkások Országos Szakszervezetének 1907-es alakulógyűlésén egri küldöttként Takács Jenő lakatos volt jelen, aki az országos szakszervezet elnökségének tagja lett, mint megválasztott belső ellenőr. [1402]

Az 1906-os év végére Gyöngyösön is megindult a kereszténységszocialista szakszervezeti mozgalom. Itt azonban a megyeszékhellyel ellentétben nem egy össz kereszténységszocialista egyesület kebelében alakultak szakmai csoportok, hanem építő-, malom-, cipész- és csizmadia-

[1398] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben…i.m. 1144
[1399] Igaz Szó, 1907. október 13. 3.
[1400] Igaz Szó, 1907. november 17. 5.
[1401] Igaz Szó, 1906. augusztus 26. 7. Elnök lett: Lorándi Hatos Viktor. Jegyző: Gyurcsek Béla. Pénztárnok: Elek János. Ellenőrök: Soss Ignác, Tulepi Károly. Választmányi tagok: Felder Izidor, Énekes István, Hajnal János, Póttagok: Bilitsz Sándor, Simon Pál, Kalmár József
[1402] Igaz Szó, 1907. február 17. 3-4.

valamint a szőlő- és földmunkások alakítottak egy 50 tagú bizottságot a keresztényszocialista egyesület előkészítése érdekében, miután megunták „(…) a nemzetközi zsidólegények bolondítását, másrészt pedig megértve a kor parancsolólag sürgető szavát, elhatározták, hogy keresztény és nemzeti alapon szervezkednek."[1403]

A gyöngyösiek példáját követve 1906 végén az egri egyesület is közgyűlést tartott az országos szövetség asszisztálásával, melynek célja az egyesületben még meglévő további szakosztályok szakszervezeti helyi csoportokká alakítása volt.[1404] Erre azonban már nem került sor. Az előbbiekben bemutatott építőmunkás, cipész, csizmadia és vasmunkás szakszervezeten felül más szakmák nem tudtak keresztényszocialista szakszervezetet alapítani, és idővel a meglévők is kezdtek elsorvadni. Ennek eredményeként az egri keresztényszocialista építőmunkások és vasmunkások szakszervezete 1912-re megszűnt.[1405] Mindezek hátterében inkább a helyi ipari munkásság passzivitása húzódhatott meg, azonban kétségtelen, hogy bizonyos szakmákban sikeresebben agitáltak a szociáldemokraták.

Az ipari alkalmazottak helyett idővel sikeresen szervezték a helyi földműveseket és szőlőmunkásokat is a keresztényszocialisták. Pedig eleinte gyakori visszatérő kritika volt a mozgalommal szemben, hogy elsősorban a városi kisiparból élőket szervezi, különösen azokon a településeken, ahol a szociáldemokraták is már előretörtek. Valóban, a falusi keresztényszocialista agitációban maga a mozgalom képviselői is inkább a lelkészkedő papságra, falusi tanítókra és keresztény birtokosokra számítottak,[1406] azonban az Egerben hagyományosan jelenlévő szőlőművelés és az abból következő társadalmi berendezkedés lehetővé tette, hogy a belváros és annak közelében élő iparosok mellett a külvárosok földművesei is a munkásmozgalmi irányzatok látókörébe kerüljenek.

A keresztényszocialisták agráriumból élők felé való nyitottsága viszont felszínre hozta az egyenletlen földbirtok rendszer és az egyházi nagybirtokok problémáját. Az 1890-es évek katolikus nagygyűlésein propagált szövetkezeti mozgalom mellett a keresztényszocialisták — a földosztást követelő radikális baloldaliakkal ellentétben — tapintatosan a keresztény földműves lakosság kedvező feltételekkel történő földbérlését szorgalmazták. 1907 októberében az Igaz Szó például arról számolt be, hogy egy kalocsai plébános jóval olcsóbban

[1403] Igaz Szó, 1906. december 23. 3.
[1404] Uo.
[1405] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben…i.m. 456.
[1406] Kmetykó Károly 1907 januárjában megjelent cikke szerint: „Ott kell elsősorban küzdeni, ahol a legnagyobb veszély fenyegeti a szegény osztályokat a csábítók részéről. A többi vidékre azért nem terjeszthette ki működését, mert mint uj párt még mindig küzd a kezdet nehézségeivel (…) Éppen azért ismételten kérve-kérjük a nép természetes vezetőit, a lelkészkedő papságot és a tanítóságot, ne kicsinyléssel, tudományos kritikával fogadják e sürgős népmentő mozgalmat, hanem igazi lelkesedéssel álljanak soraink közé és segítsék diadalra a jövő egyedüli keresztény pártjának zászlaját" Igaz Szó, 1907. január 20. 5-6.

adta bérbe a keresztény munkásegylet tagjainak a plébániához tartozó földeket, mint az azokat korábban bérlő személyeknek. A kereszténységszocialista lap ezzel szemben felrótta az egri káptalannak, hogy a Kecskemét határában lévő Matkó pusztán fekvő mintegy nyolcezer hektáros földjét Holló Lajos függetlenségi képviselő és Szederkényi Nándor, Heves vármegye főispánja bérelte meglehetősen olcsón. A két politikus azonban helyi munkásoknak és kisgazdáknak drágán, az anyagi hasznot lefölözve adta bérbe. Erre vonatkozólag írta az Igaz Szó, hogy „(…) lehetetlennek tartjuk, hogy az egri káptalan kevesebb szociális érzés legyen, mint pl. a kalocsai plébánosban. És végre nem hisszük el, mert a kecskeméti sok ezer keresztény magyar ember inkább rászorul a segítségre, mint Holló, Szederkényi stb. nagyságos és méltóságos urak a megnem szolgált haszonra. (…) És most már csak az a kérdés, ki kedvesebb az egri káptalan előtt? Holló és Szederkényi úr barátsága vagy pedig ezer becsületes keresztény magyar ember hálája? (…)”[1407] Tette fel a kérdést a keresztszocialista lap.

Az Egri Keresztény Szociális Egyesületen belül ekkor már majdnem egy éve működött egy úgynevezett „bérlő szakosztály” mely a földbérlésen felül a téli tüzelőanyag (fa és szén) nagytételben, kedvezményes áron történő beszerzését is intézte a tagság számára. A bérlőszakosztály vezető testületét egy öt földművesből és 1-1 iparos vagy értelmiségiből álló választmány mellett a keresztény szociális egyesület elnöke, alelnöke és főtitkára képezte. A tagság fél év alatt négyszáz főre duzzadt, akik kivétel nélkül az Egri Keresztény Szociális Egyesületnek is tagjai kellettek, hogy legyenek. Róvó Lajos 1911-es beszámolója szerint a bérlő szakosztályt elsősorban Szmrecsányi Lajos püspök és Duttkay Pál kanonokok támogatták birtokaik bérletben történő átengedésével.[1408] A legfeljebb egy hektáros földbérletre azok a tagok voltak jogosultak, akik vállalták a 60 koronás biztosítási összeg egyben történő megfizetését, míg a kedvezményes árú tüzelőanyag esetében a biztosítási összeget elegendő volt havi 1 koronás részletekben a tüzelő árának részleteivel együtt megfizetni, Így a tagok a kereszténységszocialista sajtó kedvcsináló ismertetője szerint „a nyár folyamán aprólékos befizetésekkel összegyűjthetik a téli tüzelő árát.” [1409]

A bérlő szakosztály mellett az egri keresztény szocialisták igyekeztek felkarolni az eredendően földművelésből élők érdekeit. Még 1907 márciusában arról cikkezett az Igaz Szó, hogy az egri kereszténységszocialista érzelmű földmunkások bizottságot alapítottak és a

[1407] Igaz Szó, 1907. október 27. 5.
[1408] Eger, 1911. február 8. 3. Ekkoriban a bérlőszakosztályon belül 161 tag bérelt 60 hold földet melyek az egri főkáptalan mellett több „jótevőtől” is származtak. Lásd Uo. 1912. február 28. 4.
[1409] Igaz Szó, 1907. november 25. 5. A bérlő szakosztály megalakulását és működését Koszoru Imre ismertette a Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetségének negyedik kongresszusán, 1907. november 11-én. Igaz Szó, 1907. november 17. 2.

munkabérekre, valamint munkakörülményekre vonatkozó követeléseket nyújtott be a helyi szőlőbirtokosok bizottságához. Ezek a munkabér havi szabályozását, a munkaidőre vonatkozó javaslatot és „más praktikus feltételeket" tartalmaztak.[1410] Nincs információnk arra vonatkozólag, hogy a keresztényszocialista földmunkások megmozdulása eredményhez vezetett-e. A huszadik század második évtizedére azonban összességében elmondható, hogy sorsuk egyáltalán nem javult. A város még ki sem heverte a filoxéra okozta pusztítást, mikor 1910-ben egy peronoszpóra járvány sújtotta az egri szőlőket. A helyi szőlőművelő parasztság körében ekkora már a kivándorlás is jelentősebb méreteket öltött. A vármegye, az egri városvezetés és Hevesvármegyei Gazdasági Egyesület a földművelésügyi minisztérium jóváhagyásával azt tervezte, hogy 15 hold káptalani tulajdonú földön évente tizenhat földműves családot oktatnak majd a belterjes konyhakertészkedésre, illetve hogy az Egerrel határos hegyeken tízholdas gyümölcsfatelepet hoznak létre, ahonnan egri földműveseknek ingyen osztanának jó minőségű facsemetéket.[1411]

Az első világháborút megelőző években az keresztényszocialisták országos szinten is gazdasági tevékenységükkel igyekeztek kivívni a földből élők szimpátiáját. „Míg sokan csak elméletben foglalkoznak a szocializmussal s a messze jövőben remélik annak eljövetelét és győzelmes térfoglalását, addig ez a Szövetség [mármint a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége nevet időközben elhagyó Keresztény-szociális Szövetség - M.D.] csendben, de nagy kitartással foglalja vissza a talajt, amelyet kihúztak a keresztény Magyarország lába alól." Épp ezért a keresztény-szociális Szövetség 1912 nyarán létrehozta a Keresztény-szociális Földbérlők Bankját.[1412] A Bank híre Egerbe is eljutott, azonban nem maradtak fenn források arra vonatkozólag, hogy mekkora népszerűségnek örvendett itt. Ráadásul ekkor már működött, szintén a keresztény szociális egyesület szárnyai alatt az Egri Gazdák Hitelszövetkezet is, melynek közel hatszáz fős tagsága volt, bár való igaz, hogy elsősorban a kisebb földekkel bíró egzisztenciákat karolta fel és nem a legszegényebb egri földművelő lakosságot.[1413] Ez utóbbiak felé volt nyitott, az Eger egyik külvárosának tekinthető Felnémeten 1912 telén megalakult Keresztény Fogyasztási Szövetkezet.[1414]

[1410] Igaz Szó, 1907. március 17. 6.
[1411] Igaz Szó, 1910. február 20. 6.
[1412] Eger, 1912, július 17. 3.
[1413] Eger, 1912. március 23. 4.
[1414] Eger, 1912. november 27. 4.

V.3.3. Az egri keresztényszocialisták politikai tevékenysége

Gergely Jenő szerint, amikor 1903 nyarán az észak dunántúli városokban zászlót bontottak a keresztényszocialisták, a klérus és a néppárt azzal a feltétellel állt a kezdeményezés mögé, ha a főszervezők az újabb keresztény párt helyett keresztény munkásegyleteket alakítanak.[1415] A következő években a mozgalom legfőbb hangsúlyt valóban az új egyesületek alapítására helyezte, aminek eredményeként Egerben is gyökeret vert a keresztényszocializmus. Még az Egerben jól ismert Csepela Lajos is úgy vélekedett, hogy a magyarországi keresztényszocializmusnak elsősorban a német Volksvereinok példáját kell követnie és „inkább emeljük a népet, a munkásosztályt, adván neki szellemi és anyagi javakat. *Értelmes, képzett, fegyelmezett, gazdaságilag erős néppel megyünk előre – s ha szükség lesz- akkor gondolunk pártalakításra."*[1416] Egyébként a belső építkezés és „saját belügyei annyira igénybe vették a [keresztényszocialista – M.D.] szövetséget, hogy országos társadalmi és gazdaságpolitikai mozgalmak kezdeményezésére nem terjeszthette ki a figyelmét."[1417]

A főként keresztény hírlapírókból és egyházi személyekből álló keresztényszocialista értelmiségiek mellett fokozatosan megnőtt a munkásság aránya, és ezzel együtt egyre jobban tapinthatóvá kezdett válni az önálló, Néppárttól független és kiegyezéssel kritikusabb párt megalakításának igénye. A mérsékelt értelmiség és vehemensebb munkásság között a pártalapítás kérdésében 1906-ra szakadás állt be. Az egyesületeket koordináló Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége az új keresztényszocialista párttal ezután „minden közösséget megtagadott", sőt a budapesti Keresztény Munkásegyesület is kizárta a párt alakításában résztvevő tagjait.[1418]

Egerben a keresztényszocialisták már ezt megelőzően is belefolytak a századfordulót követő évek sűrű politikai eseményeibe. 1905. decemberi egyesületté alakulásukat a helyi mérsékelt liberális sajtó pártalapításként értelmezte.[1419] Fél évvel később, a darabont kormány rövid életű hatalmon levését követően 1906 májusában új választásokat tartottak Magyarországon, melyen a függetlenségi ellenzék koalíciója győzött. Ugyan még 1905-ben Szederkényi Nándor függetlenségi jelöltként nyert az egri választókerületben, 1906-ban már

[1415] Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 29;
[1416] Igaz Szó, 1906. január 1. 10.
[1417] Igaz Szó, 1905. október 22. 3. Idézi: Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 34.
[1418] Uj Lap, 1906. március 2. 2.
[1419] Egri Újság, 1905. december 6. 4. Nem ez volt a lap egyetlen tévedése. Az Új Lapot szerkesztő fő szónokot Huszár Imreként nevezte meg cikkében, melyből egyébként kiderül, hogy a gyűlést követően Giessweint és Huszár Károlyt Szmrecsányi Lajos látta vendégül.

nem indult, mivel nem sokkal korábban a király Heves vármegye főispánjává nevezte ki. Ennek értelmében országgyűlési mandátumáról le kellett mondania. Egerben a koalíció pártjai közül két jelölt is indult helyette Babocsay Sándor ügyvéd, illetve Csutorás László személyében. Csutorás — aki nem mellesleg a nemrégiben megalakult Egri Keresztény Szociális Egylet alelnöke is volt — függetlenségi programmal, de a Néppárt támogatásával indult, viszont választási beszédeiben „a kereszténységszocializmus mellett tört lándzsát." Legnagyobb támogatója, a már korábban említett Samassa János volt, míg Babocsay mellé a megye egykori alispánja, az antiklerikális liberalizmus híve, Zalár József állt.[1420]

Ezekben az években önálló kereszténységszocialista politizálásról még nem beszélhetünk. A kereszténységszocialisták általában a néppárt árnyékában és támogatásával indultak, de mivel Egerben a hagyományos politikai katolicizmusnak ez a formája nagyon gyenge lábakon állt, a kereszténységszocialista politikusokat a függetlenségi párt által vezetett ellenzéki koalíció karolta fel, melyet az 1905-ben kibontakozó belpolitikai válság és a Fejérváry-kormány kinevezése miatti sértettség motivált elsősorban. Ebben a kontextusban a kereszténységszocialisták a „darabont-kormány" belügyminisztere és a szociáldemokrata párt között a választójog kérdésében kötött átmeneti egyezségben (az ún. „Kristóffy-Garami paktumban") találták meg aktuálpolitikai motivációjukat és kormányellenes kritikájuk alapját.[1421]

Bár az Igaz Szó az egri választások előtt arról írt, hogy a függetlenségi programmal induló Csutorás „győzelme biztos"[1422] végül Babocsay nyert.[1423] Alig félévvel később megalakították az Országos Kereszténységszocialista Párt hevesmegyei szervezetét,[1424] miután erre az országos mozgalomtól is felhatalmazást kaptak.

Az 1906-os Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetségének közgyűlésén, miután az esemény egyik fő szónoka, Prohászka Ottokár a király személye körüli miniszteri posztot betöltő Zichy Aladár jelenlétében hirdette a kereszténységszocializmus eszméit, a jelenlévők határozatot hoztak az első magyarországi kereszténységszocialista párt megalakításáról, mely a következő év novemberében a heves megyei szervezetet néhány nappal megelőzve meg is alakult.[1425]

[1420] Hevesvármegyei Hírlap, 1906.július 12. 7.
[1421] Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 34. A hatalom és a szociáldemokraták közeledéséhez lásd: Mucsi Ferenc: A Kristóffy-Garami-paktum. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt taktikája az 1905-1906. évi politikai válság időszakában. Budapest, Kossuth, 1970.
[1422] Igaz Szó, 1906. július 1. 3.
[1423] Bővebben: Pap József: Országgyűlési választások, országgyűlési képviselők Heves megyében a dualizmus korában…i.m 335.
[1424] Igaz Szó, 1907. február 10. 4.
[1425] Magyarország, 1906. szeptember 25. 4; Gianone András-Kleistenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon…i.m. 135.

A párttáalakulás következtében azonban az egri kereszténységszocialistáknak át kellett értékelnie a helyi függetlenségi ellenzékhez fűződő viszonyukat. A keresztény szociális egyesület 1906 októberének végén Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala alkalmából ünnepséget szervezett.[1426] Az 1907. nyarán megjelenő hivatalos párttervezet szerint ugyanakkor a kereszténységszocialisták pártja „(…) nem lehet nem 67-es. nem 48-as, helyesebben mondva, helyt foglalhatnak benne a 67-esek, épp úgy, mint a 48-asok." Emellett kinyilvánították, hogy a párt alkalmazkodni fog a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségének határozataihoz, mely „a keresztény szociális mozgalom legfőbb irányítójának gazdasági és társadalmi téren", ugyanakkor a párt „politikai téren önállóan jár el." Ez a szervezeti modell — miszerint a párt a szakszervezetek és egyesületek országos hálózatával szorosan együttműködik — egyértelműen a nagy riválisa, a szociáldemokraták példáját másolta.[1427]

A magyar kereszténységszocialista párt közjogilag közömbös önmeghatározása, — miszerint a '48-as és '67-es tábor előtt is kitárja kapuit — óvatosan próbálta a mozgalmat az Ausztriához fűződő viszony kínos kérdése alól kibújtatni. 1906 nyarán ráadásul a magyar közbeszédben a bécsi kereszténységszocialisták, élén a birodalmi főváros polgármesterének Karl Luegernek magyarellenes kirohanásai is témává váltak és ez lehetőséget nyújtott a magyar kereszténységszocialisták besározására is. Miután 1906. június 10-én Bécsben a koalíciós kormány elleni kereszténységszocialista gyűlésen többek között Kossuth Ferencről mintázott bábút akasztottak fel és vitriolos magyar ellenes szózatok hangoztak el, a magyar kereszténységszocialistáknak is reagálni kellett a kialakult helyzetre.[1428]

Az egri rendőrfőkapitány jelentése szerint eddig a városban „A kereszténységszocialista párt a szervezkedés stádiumát alig lépte még túl, inkább csak belső életében tevékenykedett, kifelé csak egyetlen egyszer nyilatkozott meg, [1906 – M.D.] június 17-én (…) mikor is tiltakozott a koalíciót érintő bécsi támadás ellen."[1429] A tiltakozó népgyűlésre a városháza udvarán került sor, ahol „Hazafias dalok éneklése közben, hazafias jelvények alatt indultak a legényegyletből a Dobó utcán át a városházára s a Keresztény Iparoskör előtt a kör tagjaival számuk jelentősen megszaporodott. A népgyűlést a Polgári Dalkör lelkesen előadott Himnusza után Csutorás László dr. elnök nyitotta meg hatásos beszédben, majd Koszorú Imre törül

[1426] Egri Újság, 1906. október 31. 4.
[1427] Igaz Szó, 1907. június 30. 2-3.
[1428] Magyar Állam, 1906. június 16. oldalszám 1-2; Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 44-45.
[1429] Idézi: Dolmányos István: Az 1906. évi magyarországi munkásmozgalom néhány kérdése. Párttörténeti Közlemények 1975/2. 85. Dolmányos „a koalíciót érintő bécsi támadás" alatt tévesen a „magyar-osztrák gazdasági tárgyalásokon felmerült ellentéteket" értette.

metszett magyaros, tüzes beszédben elitélve a bécsiek magyarbántó eljárását (…)" Koszoru javaslatára a „bécsi keresztény szocialisták gyalázatos támadását" elítélő határozatot is hoztak, majd az egyébként rendkívül visszafogott városi és megyei képviselő, ügyvéd, Alföldi Dávid „ismertette az osztrákok ármányát s fejtegette a munkásiparososztály nemzeti misszióját."[1430]

Nem csak szervezeti, hanem politikai tekintetben is igyekeztek a keresztényszocialisták kifogni a szelet szociáldemokraták vitorlájából. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1907 október 10-ére országos méretű általános politikai sztrájkot hirdetett, mivel az időközben felállt második Wekerle-kormány idején sem valósultak meg a választójog kiterjesztésére vonatkozó, de még az elől Fejérváry-kormánnyal kötött megegyezés által garantál reformok. A Kristóffy József által benyújtott és a szociáldemokraták által támogatott törvénytervezet ugyanis minden 24. életévét betöltött férfinak lehetővé tette volna az általános és titkos választójogot, azonban ez az 1905-től mélyülő legitimációs válság és az azt követő 1906-os választások miatt végül nem került a parlament elé. A szociáldemokrata párt és a mögötte álló tömegmozgalom megelégelve ezt az állapotot országos megmozdulásra szánta el magát. A „vörös csütörtök" néven elhíresült napon a fővárosban 100, vidéken pedig 200 ezer munkás lépett sztrájkba, azonban a keresztényszocialisták hivatalosan ettől távol maradtak.[1431] A Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége kísérletet tett arra, hogy megelőzze és ezáltal hiteltelenítse a szociáldemokraták országos megmozdulását, így határozatban nyilvánította ki, hogy támogatja az általános választójog és a községenkénti titkos szavazás bevezetését, valamint szeptember 29-re országos ellentüntetést szervezett a választójog mellett és az SZDP akciója ellen, mely összesen 35 településen meg is valósult.[1432] Az Igaz Szó szerint „Szeptember 29-én az ország minden részében felemelték szavukat a keresztény szocialisták, hogy az általános titkos választójog érdekében álláspontjukat kifejtsék (…)", viszont egri megmozdulásról nincsen forrásunk, mely sejteti, hogy az egyházi befolyás miatti óvatos politikai magatartás itt jobban érvényesült, mint Gyöngyösön, ahol a városi „munkások és polgárok népgyűlése a város főterén folyt le," mely „(…) egyhangú határozattal kimondotta, hogy az általános választói jognak mielőbb törvénybeiktatását óhajtja"[1433]

A vármegye és az egyházmegye központjában ekkor más jellegű politikai munkát végeztek a keresztényszocialisták. Az 1907. november 7-én megtartott megyebizottsági

[1430] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. június 21. 3.
[1431] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben…i.m. 709.
[1432] Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 40-41.
[1433] Igaz Szó, 1907. október 6. 2-4. Gyöngyös mellett olyan borsodi városokban is megvalósult a sztrájk, mint Miskolc, Diósgyőr vagy Mezőkövesd. Lásd Lehoczky Alfréd: „Vörös csütörtök" - Borsod megyében. Borsodi Szemle 1965/4. 52-58.

választáson „(…) a keresztény világnézet ellenségeinek és a megijedt nyárspolgároknak minden munkálkodása ellenére az egri keresztény szocialisták öt jelöltjüket vitték be diadallal a megye bizottságba.” Keresztényszocialista megyebizottsági képviselő lett így Nagy János és Csutorás László a helyi szerveződés két legfőbb vezetője, valamint László János és ifj Hám Lajos, továbbá Bóta Sándor földműves.[1434]

Hasonló elszántsággal készületek az egri keresztényszocialisták az 1908 tavaszán esedékes városi képviselőtestületi választásokra is. Februárban az Igaz Szóban szólították fel az egri egyesület tagságát, hogy minden eszközzel agitáljanak a keresztény szociális jelöltek mellett[1435] Az agitációnak meg is lett az eredménye, mivel a március közepén megtartott választásokon „A keresztény szocialisták majd minden kerületben teljes győzelmet arattak. (…) A győzelem a keresztényszocialisták között nagy örömet keltett, annál is inkább, mert a régi városatyákkal együtt a képviselőtestületben már 20-25 szavazattal rendelkeznek.” A megyebizottsági választáson győzelmet aratott Csutorás László nem indult a városi választáson, azonban a többiek — azaz Nagy János, László János és ifj. Hám Lajos — márciusban az egri képviselőtestületnek is tagjai lettek. Mellettük a keresztényszocialisták támogatásával nyert Bodó József, Gál Mihály, Petrik Ferenc, Ifj. Vas István, Tóth Birja Mihály, dr. Halászy Cézár; Csank Béla és Mlinkó István. Az egri keresztényszocialista győzelemnek nagy visszhangja lett. Az Igaz Szó címlapján számolt be róla, hangsúlyozva, hogy „Az egri keresztényszocialisták példáját követni kell, ahol csak keresztényszocialisták vannak, mindenütt. Ha eredményeket akarunk elérni akkor legelső sorban a községházára kell bevonulnunk. Mindjárt könnyebben és eredményesebben mozoghatunk, ha a községi képviselőtestületben a mi elveink harcosai ülnek bent. Előre tehát: meg kell alakítani a községi pártszervezeteket!” Ennek szellemében a beszámolót követően rögtön közölte a lap a pártvezetés községi pártszervezetek alapítására vonatkozó utasítását is.[1436]

A választásokat követően nem sokkal, 1908 után az egri keresztényszocialisták politikai tevékenysége is visszaesett. A városi- és megyebizottsági képviselők természetesen végezték munkájukat, azonban markáns keresztényszocialista politikát nem folytattak a képviselőtestületekben. Jellegzetes, általuk is felkarolt ügy volt azonban az ún. „munkásházak” megvalósítása. Az 1907. évi XLVI. törvénycikkel az országgyűlés lehetővé tette a községek és városok számára munkásházak építtetését, azok építési költségeinek jelentős részének

[1434] Igaz Szó, 1907. november 17. 7. Az országos keresztényszocialista sajtó szerint „Ez a győzelem jó példa a többi egyleteknek arra, hogy a szervezettséggel, taktikával s erős akarattal mit lehet elérni”
[1435] Igaz Szó, 1908. február 16. 5.
[1436] Igaz Szó, 1908. március 22. 1-2.

átvállalásával.[1437] Majzik Viktor, Heves vármegye alispánja is komolyan támogatta ezt a kezdeményezést, „melynek — a vármegye ellenzéki lapja szerint — a munkás és kivándorlási ügyek szempontjából való fontosságát hangsúlyozni felesleges."[1438] Többször hívta fel a megye rendezett tanácsú városainak, Egernek és Gyöngyösnek elöljáróságának figyelmét minderre. 1910-ben Kánitz Gyula képviselő indítványozta a munkásházak építtetését, melyre azt kapta válaszul, hogy a város közigazgatási és pénzügyi bizottsága már foglalkozik a megvalósítás kérdésével és zajlik az építkezés helyszíneinek kiválasztása.[1439] Az Egri Keresztény Szociális Egyesület jóvoltából végül a 1911. februárjában megtartott közgyűlésén szóba az egri munkásházak ügye, „amely a hivatalos eljárás folyamán valahol megakadt. A közgyűlés elhatározta, hogy ha kell, *népgyűlés elé viszi* és ott tárgyalja ezt a nagyon is égető szociális kérdést."[1440] A vármegyeszékhely vonatkozásában végül konkrét alispáni rendelet csak 1918-ban született,[1441] miközben az azt megelőző években nem csak városi képviselők, hanem állampolgárok is érdeklődtek a telek kisajátításokkal és épülettervezésekkel kapcsolatos ügyintézés állásáról.[1442]

Korlátozottan ugyan, de az egri keresztényszocialisták a megyei és városi politika mellett az országos szintű eseményekre is reflektáltak. Egyfelől megnyilatkoztak a valamennyi munkásmozgalmi irányzatot érintő választójog kérdésében. Egy 1907-1908 télén tartott ismeretterjesztő előadássorozat utolsó alkalmával Hellebronth Géza országgyűlési képviselő „néhány a most aktuális politikai és társadalmi kérdésről" tartott előadást. Ennek keretén belül „Szólott a szociális eszmék diadalának akadályairól, adatokat sorolt fel az önző szociáldemokrata vezérek rendezte sztrájkok káros hatásáról, kiemelte, hogy ezáltal a választójog csak oly módon terjeszthető ki, hogy ezáltal az állam nemzeti jellege ne veszélyeztessék. Érdekes volt beszédének ama része, melyben azt hangsúlyozta, hogy azok, kik a haza ellen lázítottak, szavazati jogot ne nyerjenek. (…)"[1443] Azaz végeredményben a képviselő pont azokat akarta megfosztani a választójogtól, akik leginkább küzdöttek érte. Ennek ellenére — ugyan visszafogott formában — az egri keresztényszocialisták 1907 november 22-én nyilvános gyűlést tartottak, melyen tiltakoztak az „az Andrássy-féle habarék választói jog ellen.", mely ugyan szavazati jogot biztosított volna minden 24 évnél idősebb

[1437] https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700046.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36 (2024.11.24.)
[1438] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. június 21. 1.
[1439] Hevesvármegyei Hírlap, 1910. július 10. 1.
[1440] Eger, 1911. február 4. 3 Kiemelés tőlem-M.D. Nincs viszont arra vonatkozó adat, hogy valóban demonstrációra került volna e sor.
[1441] HU-MNL-HVL-IV.404.a. 5986/1918.
[1442] A részletes dokumentációt lásd: HU-MNL-HVL-V.72.b. 29.
[1443] Igaz Szó, 1908. március. 29. 4.

férfinak, azonban komoly vagyoni és műveltségi cenzust is bevezetett volna.[1444] Ezt követően csak 1911 júniusában szerveztek újabb népgyűlést a választójoggal kapcsolatban, melyen Kócsán Károly, a központ által delegált szónok javaslatára a gyűlés résztvevői határozatot hoztak az általános titkos választójog támogatásáról és a véderőreform elutasításáról.[1445]

Az egri keresztényszocialisták politikai agitációjának köszönhetően kisebb pártsejtek alakultak néhány Eger közeli és mátrai járásban fekvő faluban,[1446] azonban az első világháborút megelőzően Egernek és a térségnek nem volt keresztényszocialista országgyűlési képviselője. 1910-ben a város a néppárt egykori vezéralakját, a Nemzeti Munkapárthoz csatlakozott gróf Zichy Jánost választotta meg képviselőjének, miközben az egri keresztényszocialisták vezérét, Nagy Jánost nagyfügedi kerületben indította jelöltként az Országos Keresztényszocialista Párt központja, miután az egri teológia tanár egyébként bekerült a párt központi vezetőségébe is.[1447] Országgyűlési mandátumot azonban Nagynak nem sikerült szereznie, nem úgy, mint az általa „darabontpártinak" tartott Zichynek, akinek megválasztása szabályosan felháborította. A Hevesvármegyei Hírlap szerint a választásokat követő első egri keresztényszocialista gyűlésen „nagyon mérges volt az egylet elnöke, amiért jóravaló polgártársaink kezdik belátni, hogy félrevezették mikor melléktekintetekért a darabontpárt táborába akarták őket terelni. Azzal sértette az egylet tagjait, hogy bolond, aki más pártra lép."[1448]

Az 1910-es választás valóban feszültséget generálhatott az egri keresztényszocialisták táborán belül és nem kizárt, hogy ez a tagok közti korteskedésnek volt az eredménye. A Szabadelvű Párt helyébe lépő és Zichyt is jelöltként indító Munkapárt 1910. március 20-án tartott alakulógyűlésén állítólag 30-40 keresztényszocialista földműves is jelen volt Halászy Cézár teológiai tanár vezetésével.[1449] Másfél hónappal később pedig a szintén függetlenségi párti Hevesvármegyei Hírlap arról számolt be, hogy „Főispánunk [1910. februárjától dr. Kállay Zoltán[1450]-M.D.] is bizonyára azért engedte magát e napokban megválasztatni a keresztény szocialisták hitelszövetkezetének felügyelő-bizottsági tagjává, hogy ezzel is lekötelezzen egyes választókat Zichy iránt."[1451] A katolikus politika vezéralakjai és az egri keresztényszocialisták viszonyához hozzá járult azonban az is, hogy a Néppárt alapítóelnökének számító Zichy Nándor halálát követően az Egri Keresztényszociális

[1444] Igaz Szó, 1908. november 22. 3.
[1445] Igaz Szó, 1911. június 11. 2-3.; Uo. 1911. június 18.5.
[1446] 1909-ben állítólag a pétervásárai járáshoz tartozó Egerbocson, Hevesaranyoson és Bátorban alakult keresztényszocialista pártszervezet. Hevesvármegyei Hírlap, 1909. szeptember 19. 2.
[1447] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1910. évben…i.m. 440.
[1448] Hevesvármegyei Hírlap, 1910. május 19. 2.
[1449] Egri Hiradó, 1910. március 22. 1.
[1450] Bán Péter (szerk.): Heves megye történeti archontológiája…i.m. 187.
[1451] Hevesvármegyei Hírlap, 1910. május 12. 1.

Egyesület — immár Harkabusz László ügyvezető elnöksége alatt — felavatta annak festett arcképét és gyűjtést szervezett mellszobrának megalkotására is.[1452]

V.3.4. Az egri keresztényszocialisták kulturális, művelődési és szabadidős tevékenysége

„A keresztény szociális szervezkedés két irányban halad, úgy mint: politikai és gazdasági téren. A politikai szervezkedés a politikai párt keretei között történik; a gazdasági szervezkedés pedig a kereszténységi egyesületek és szakcsoportok kebelében valósul meg. E két alapon építi ki és védi meg a keresztény szocializmus a nemzeti és keresztény művelődést."[1453] A Tanácsköztársaság bukását követően ekképp fogalmazta meg az Eger című lap a világégés és forradalmak után újra előtérbe kerülő kereszténységi szocializmus krédóját. Bár a „nemzeti" és „keresztény" jelzők jóformán evidensnek vehetők, mégis fontos kiemelni, hogy a kereszténységi szocializmus vonatkozásában ezidáig nem vizsgálták a mozgalom, de még csak az ideológia kultúrához, művelődéshez, vagy akár művészetekhez való viszonyát,[1454] miközben a baloldali ellenfelek tekintetében könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre a szocialista esztétika, pedagógia és megannyi további részkérdésben.

Ennek vonatkozásában Mihelics Vid két világháború között született monográfiája ad némi támpontot, bár meglehetősen nagyvonalúan: „A földi javak használati rendeltetése hozza továbbá magával, hogy a keresztény szocíálethika szerint a tékozlás még mindig kisebb szociális baj, mint a fösvénység. Meg kell természetesen különböztetni a tékozlástól a pompaszeretetet, amely nincs mindig a helyes birtokhasználat ellenére. A pompaszeretetre, vagy másképpen nagylelkűségre szüksége van az emberiségnek, mert nélküle nem virágozhatnék a tudomány és a művészet. Közte és a tékozlás között az a különbség, hogy amíg utóbbinak középpontjában a fényűzőnek saját személye áll, addig a nagylelkűség a közjót szolgálja. Természetesen lehetnek idők, amikor a kulturális céloknak háttérbe kell szorulniok a szociális programmal szemben, mert a pompa csak akkor dicsőíti Istent és a társadalmat, ha a gazdasági jólét kifejezője."[1455] 1911-ben az Egri Kereszténységi Szociális Egyesületben is

[1452] Eger, 1912. május 18. 4.
[1453] Egri Népújság, 1919. szeptember 2. 1.
[1454] Módszertani fogódzót jelenthet ezügyben Enyedi Zsolt könyve, melyben a keresztény politikai mozgalmakat a szerző a politikai szubkultúrák csoportjába sorolja. Enyedi Zsolt: Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza. Budapest, Osiris, 1998. 81-120.
[1455] Mihelics Vid: Kereszténységi szocializmus…i.m. 21.

hangzott el ennek szellemében esztétikai témájú előadás Kelemen Lajos tanító előadásában. A „szépérzékről" szóló beszédében rámutatott annak „Isteni adomány" mivoltára, majd „Rámutatott aztán néhány olyan helyi jelenségre, amelyek azt bizonyítják, hogy a szép szeretetének ápolása terén nálunk még sok a tennivaló."[1456]

A szépre való törekvés elősegítése mellett az egri kereszténységszocialisták természetesen a műveltség és az ismeretek terjesztésében látták elsősorban a munkásság problémáinak megoldását. Az Egri Keresztény Szociális Egyesület saját meghatározása szerint általánosságban „azon fáradozott, hogy a tagok fokozott mértékben haladhassanak a belső és külső nemesedés útján. Folytonosan őrködött afölött, hogy az ildomos magaviselet, az egymás megbecsülése, a tisztességes beszédmodor és a külső tisztaság fejlődjék és terjedjen a tagok között."[1457]

A szépirodalom kapcsán a fiatal Baloghy Pál nyilatkozott meg széles tájékozottságát bizonyítva. Szerinte „A világnézetek harca átment már a szépirodalomba is. Az art pour l' art elve megdöntésével iránymunkák keletkeznek egyre nagyobb számmal, arra szánva, hogy a szenvedélyeket felkorbácsolják, a vért felzaklassák s akaratunkat a cél szolgálatába hajtsák. Nemcsak a lírában, de a regényirodalomban és színműirodalmunkban is egyre növekszik a szociális ízű munkák száma. Az új szellemnek ezt a bevonulását nem szabad per absolutum kárhoztatnunk és kicsinyelnünk, de nem szabad örömmel üdvözölnünk sem" Baloghy hozzáteszi, hogy „A szociális kérdések feszegetése is a szépirodalomban csak annyiban jogosult, amennyiben az ú.n. általános emberi jajkiáltások felül nem múlják nemzeti érzéseinket." Ugyanakkor keserűen jegyezte meg a húszas éveinek elejét taposó szerző, hogy „Általában a »fiatalok« közül egyre többen kerülnek ki olyanok, kik a vörös lobogó alá esküsznek s minden irodalmi termékükben is kifejezést adnak eszméiknek. Mégis a szociális hang és irány kezdődő túltengése a szépirodalomban meg fogja hozni a maga visszahatását."[1458]

Az Egri Keresztény Szociális Egyesület megalakulásától bírt könyvtárral, mely 1907 elejére 107 darabos gyűjteménnyel büszkélkedhetett. Ez a következő négy évben több mint háromszorosára bővült. 1911-ben 216 szépirodalmi és 136 ismeretterjesztő munkát tartalmazott, azonban az ekkori tagságnak alig negyede, 98 tag kölcsönzött onnan bármit is.[1459]

[1456] Eger, 1911. március 15. 4.
[1457] Eger, 1911. február 8. 3.
[1458] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. április 16. 2. Mintegy tíz évvel korábban az egri kereskedő ifjúságnevében Weisz Ignác küldött üdvözlő táviratot a francia realizmus kiemelkedő alakjának, Emilé Zolának a „Dreyfuss-ügyben történt bátor fellépéséért" Lásd Hevesvármegyei Hírlap, 1898. január 28. 2.
[1459] Igaz Szó, 1907. február 3. 6; Eger, 1911. február 8. 3.

Az egyesületi könyvtárnál így meghatározóbbak voltak a különböző ismeretterjesztéssel összekapcsolt közösségi események. Az Egri Keresztény Szociális Egylet 1905 decemberi alakulását követően, első kötetlenebb programját 1906. május 27-én tartotta a Korona vendéglőben, ahol „saját pénztára és zászlóalapja javára világpostával, díj-kuglizással, szavalatokkal és tánccal egybekötött jótékonycélú zártkörű majálist rendezett."[1460] A majálison közel négyszázan jelentek meg „a társadalom szint minden osztályából", annak ellenére, hogy az Igaz Szó szerint már az esemény előtt a szociáldemokraták röpiratokban próbálták elrettenteni az egrieket a részvételtől.[1461] Hasonló, „szerpentin-, konfetti-, és tánccal egybekötött szüreti mulatságra" került sor ugyanezen év szeptemberében is. [1462]

Az 1907-es évben, amikor a keresztényszocialista mozgalom Egerben fénykorát élte, még külön ifjúsági rendezvényekre is sor került. Februárban többek között farsangi mulatságot rendeztek az Egri Keresztény Szociális Egyesület iparos ifjai, melyeken felhívásuk szerint „Jelmez nem mindenkire volt kötelező" de kérték, hogy a hölgyek egyszerűen jelenjenek meg.[1463] Ezeknek a rendezvényeknek sem politikai, sem ideológiai tartalmuk nem volt, egyszerűen az egyesület számára igyekeztek anyagi hozzájárulásokat gyűjteni, és ehhez a politika-mentességhez a különböző szabadidős és szórakoztató rendezvényeken a későbbiekben is tartották magukat.[1464]

Nem úgy a különböző ismeretterjesztő és az egyesület munkástagjainak szellemi orientációját befolyásoló előadásokon. Ahogy korábban láttuk az Egri Katolikus legényegyletben már a kezdetektől fogva tartottak ismeretterjesztő előadásokat, melyek célközönsége elsősorban a fiatalabb iparostanoncok és segédek voltak. Ezt a hagyományt követve indította útjának ismeretterjesztő előadás sorozatát az Egri Keresztény Iparoskör is 1904-ben. Az „Iparos szabadlíceum" című előadás sorozatnak nem titkolt célja volt, hogy az őszi és téli estéken a városi nagyközönséget is bevonja, ezért legtöbbször az Egri Dalkörrel karöltve rendeztek zenés műsorokat, az ismeretterjesztő előadásokat pedig a korban látványosságnak számító vetítésekkel igyekeztek még vonzóbbá tenni.[1465] Ilyen volt például a vármegyei tisztifőorvos tüdőbetegségekkel kapcsolatos előadása vagy Breznay Imre előadása a prehisztorikus korszak emberéről és társadalmáról, melyben „különösen a családi élet

[1460] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. május 31. 6; Eger, 1907. május 30. 3.
[1461] Igaz Szó, 1906. június 10. 11.
[1462] Igaz Szó, 1906. szeptember 16. 7; ill. Hevesvármegyei Hírlap, 1906. október 11. 4. 1908 októberében is a hűvös idő ellenére „Ünneplő ruhás lányok és legények vittek szőlőtőkéket, fürtöt, kosarakat, vedreket, puttont stb. mint a szüretelés eszközeit, tárgyait és jelképeit" Hevesvármegyei Hírlap, 1908. október 8. 3.
[1463] Hevesvármegyei Hírlap, 1907. február 7. 3.
[1464] Mint például az 1908 június 18-ra tervezett „Úrnapi mulatság" alkalmával. Hevesvármegyei Hírlap, 1908. június 14. 3.
[1465] Egri Újság, 1904. október 26. 2; Hevesvármegyei Hírlap, 1904 október 16. 3; Uo. 1904. október 27. 2.

fejlődését kísérte figyelemmel (…) Érdekesen festette, milyen utat kellett az emberiségnek megtennie, amíg a többférjűség, majd a többnejűség intézményétől az egynejűség, a szolgáló-feleségtől a Mária-kultuszig jutott."[1466] Szintén hasonló hangot ütött meg a cisztercita tanár, Kovács Piusz is a nőkérdésről tartott előadásában, melyben nem hagyta szó nélkül, hogy a „(…) német szociáldemokraták által kifejtett, túlhajtott álláspont, mely a szabad szerelem elvét is tanai közé foglalja, megmérgezve ezzel a társadalmi együttélés első és legfőbb alapját: a családi életet."[1467]

A Keresztény Iparoskör mintáját követve az Egri Keresztény Szociális Egyesület 1906 októberétől heti rendszerességgel előadásokkal egybekötött önképző esteket szervezett.[1468] Első téli munkarendjében az 1906. november 4. és 1907 húsvétja közé eső valamennyi vasárnapra ismeretterjesztő előadásokat hirdetett, melyekre a helybeli értelmiség ismert tagjai mellett országos hírű előadókat is felkértek. Ráadásul az előadásokat követően az egyesület tagjai szavalatokat és színdarabokat adtak elő, a kedd estékre pedig önképző és vitaesteket szerveztek abból a célból, „hogy a tagok a nyilvános föllépésre képesíttessenek."[1469]

Az első alkalmakkor maga Nagy János tartott előadást „A keresztény szocializmus és a szociáldemokrácia közti különbség" valamint a „A munka értéke" címmel.[1470] Ezt követően Baloghy Pál „A szociáldemokrata pártprogram első pontjának tarthatatlansága", majd Csutorás László „A kisiparosok helyzete" című előadása következett. A karácsony felé közeledve a komoly politikai témák helyett Kiszely Imre, egri hitoktató beszélt két részletben amerikai útjáról, valamint Turtsányi Gyula vármegyei főorvos ismertette a leggyakoribb „ipari betegségeket."[1471] Karácsony alkalmával úgynevezett „gyermekkarácsonyfaünnepélyre" került sor, valamint három színi előadásra is, melyek mindegyikén egyes források szerint 2-300 fős hallgatóság vett részt.[1472] Az 1907-es év első felében aztán olyan témák is előkerültek, mint a sajtó, a darwini evolúcióelmélet, vagy éppen az alkoholizmus és a bőrápolás.[1473]

Az ismeretterjesztő előadások formájában zajló informális oktatás mellett az egri kereszténységszocialista vezetők igyekeztek befolyást gyakorolni a formális oktatásra is. Az Egri

[1466] Hevesvármegyei Hírlap, 1904. november 17. 2; Uo. 1904. december 15. 2.
[1467] Egri Újság, 1904. november 2. 4; Hevesvármegyei Hírlap, 1904. december 8. 5.
[1468] Igaz Szó, 1907. február 3. 5.
[1469] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. november 25. 3.
[1470] Utóbbit írott formában az országos kereszténységszocialista sajtó is leközölte. Lásd Igaz Szó, 1905. január 8. 2-3.
[1471] Igaz Szó, 1906. december 23. 3.
[1472] Bemutatásra került ebben a formában Erdősy Károly „Angyal szívek karácsonya" című, 9 tag szereplésével előadott darabja, amit gyerekeknek szervezett tombola követett. Szilveszter előtt és újév napján pedig „Kis Jézus győzelme" című három felvonásos pásztorjáték került színpadra 15 tag előadásában. Igaz Szó, 1907. január 6. 7.
[1473] Ez utóbbi Kösztler József tartotta, aki előadását a Hevesmegyei Tanügy című lapban is közölte. Hevesmegyei Tanügy 1907/5.sz 69-74. A részletes programokat lásd Igaz Szó, 1907. március 17. 4.

Esperesi Kerület Római Katolikus Tanítói Köre 1906. május 31-én tartott évi rendes körgyűlésén ismertették Nagy János „A katholikus tanító a keresztény szociális tevékenység terén" című beadványát, melyet Kelemen Lajos az egri római katolikus tantestület nevében terjesztett be, ismertetését követően pedig a körgyűlés felterjesztette az Országos Katholikus Tanügyi Tanácshoz is. Nagy beadványában elméleti, iskolai és végül össztársadalmi szinten határozta meg a római katolikus tanítók szociális kötelezettségeit. Ennek értelmében például szerette volna, ha már a tanítóképzőkben szociális tanszékeket állítanak fel, vagy hogy a tanítási anyagokban ahol csak lehet „szociális szempontból emeljenek ki" bizonyos részeket, így például a történelem tanítása során hangsúlyozzák a „kereszténység tanaiban rejlő szociális erőt", de a francia forradalommal kapcsolatban ne felejtsék el kihangsúlyozni, hogy miként „használják ki az izgatók a népet egymás ellen és hol a vallást, Istent megvetik, ott telnek a börtönök, működnek a nyaktilók, szóval őrjöng a rémuralom". Társadalmi téren végül elvárta volna, hogy valamennyi katolikus tanító „Örömmel érintkezzék a néppel, tanulmányozza a helyi bajokat, a helyi körülményeket."[1474]

Az 1907-es évvel, ahogy a nyár folyamán meghozott bécsi keresztényszocialistákat elítélő határozat kapcsán is láthattuk, alapvetően változás állt be a magyar keresztényszocializmus és a magyar szellemi- politikai, valamint a szűkebb értelemben vett közéletet alapjaiban meghatározó dualizmus rendszere között. 1907 március 15-én az egri keresztényszocialisták zártkörű ünnepséget tartottak, majd testületileg megjelentek a város által rendezett koszorúzáson is, mely már önmagában a függetlenségi gondolat melletti elköteleződés jeleként volt értelmezhető.[1475] Szimbolikus megnyilvánulásnak tekinthető a néhány hónappal később leleplezett Dobó szobor avatásánál lezajlott koszorúzásuk is.[1476]

Szintén ebben ez évben kezdődött meg a keresztényszocialisták nyitása a földműves lakosság felé is. Az ősz folyamán keresztényszocialista zászló alatt tartottak felvonulást egri földművesek, majd szüreti mulatságra került sor, melynek „anyagilag is szép jövedelme" volt. Mindez azt sejteti, hogy a helyi, vallásos agrárnépességben volt nyitottság a keresztényszocializmus felé, ami sikeresen meg is tudta őket szólítani (a szociáldemokratáknak nem sikerült ilyen látványos eredményeket elérni). A sikeren felbuzdulva a téli szezonra már minden hétre egy nagy és két kisebb előadást ütemezett az egyesület, melyből az egyiket kifejezetten a földműveseknek szánták.[1477] Ezek előadója Vétek Sándor gazdasági szaktanító

[1474] Hevesmegyei Tanügy 1906/6. sz. 9.
[1475] Igaz Szó, 1907. március 24.
[1476] A keresztényszocialisták koszorúján a következő mondat szerepelt: „Kereszténységet és hazát védeni tőled tanulunk!" Igaz Szó, 1907. szeptember 1. 5.
[1477] Igaz Szó, 1907. október 20. 6.

volt. Mellette természetesen Nagy János és az iparosoknak szánt előadásokért felelős Baloghy Pál is többször szerepelt és a szokásos „hitvédelmi", agitációs beszédek mellett történelmi, földrajzi és Kösztler József jóvoltából „Hogyan legyünk hosszú életűek" címmel egészségügyi előadások is elhangzottak.[1478] Később az előadások keretein belül előkerült a villamosság és villanyvilágítás, a röntgensugarak, a telekkönyvi eljárások, a ragályos betegségek és jogviták lefolytatásához szükséges ismeretek is és az ipartörvények tartalma is.[1479]

Azaz a politikai és ideológiai tartalom az ismeretterjesztő előadásokról kezdett kikopni. Ezt ellensúlyozandó 1908 februárjában és márciusában Nagy és Baloghy, kiegészülve Purszky Bertalan és Kürti Menyhért ciszter tanárokkal „Szociális iskola" néven egy kvázi népfőiskolát/szabadegyetemet szervezett, olyan tárgyakkal, mint a „A szocializmus eredete és fejlődése; A telekkönyvi eljárás magyarázata; a vörösek paradicsoma; Ragályos betegségek; A társadalmi fejlődés iránya; Agrár szocializmus; Lelki fertőző betegségek (Modern rögeszmék); Egyház és nép."[1480]

Baloghy Pál halálával azonban az ismeretterjesztő előadások egyik legfőbb szervezője és előadója távozott az egri keresztényszocialisták köréből és minden túlzás nélkül a város szellemi életéből is. A hiányt valószínűleg csak Révész Károly, az Egri Érseki Katolikus Tanítóképző tanára próbálta enyhíteni, aki 1909 folyamán a „levegő alkotórészeiről" valamint a „naprendszerről és üstökösökről" tartott előadást.[1481]

Az 1910. évről szóló alispáni jelentés szerint „a népmívelés magasztos munkájából bőven kivették részüket a Kat. Legényegylet, és a Keresztény Szociális Egyesület által rendezett ismeretterjesztő előadások, valamint a Szent Imre-kör vita-estéi is." A keresztényszocialisták esetében ez főként gazdaság és társadalompolitikai témájú előadásokat jelentett. A magyarországi keresztényszocialista mozgalom gazdaságpolitikai szemléletére nagy hatással volt a politikai katolicizmusra is jellemző agrárius elköteleződés, így az Egri Keresztényszociális Egyesületben több olyan gazdasági előadási is elhangzott, mely ezt az álláspontot tükrözte. Barsy Károly bíbornokérseki jogtanácsos és főkáptalani ügyész 1910 végén például a „drágaságról" szóló előadásában ismertette az árak emelkedésének történetét, megkülönböztetve az élelmiszer és az iparcikk drágaságot, melyeknek okait elsősorban a túlszaporodás és ezáltal a fogyasztás növekedésében, illetve a korban aktuális jelenségekben

[1478] Kösztler előadásában „kikelt az alkoholizmus ellen, különösen a pálinkaivást ostorozta" Igaz Szó, 1907. december 22. 4; Uo. 1908. január 5. 5; Egri Újság, 1908. január 3.
[1479] Igaz Szó, 1908. március 8. 6; Uo. 1908. március 22. 5.
[1480] Igaz Szó, 1908. február 2. 4; Uo. 1908. február 23. 3.
[1481] Az Egri Érseki Róm. Kath. Tantóképzőintézet értesítője az 1909-1910. iskolai évről. Közli: Vencell Ede igazgató. Eger, Érseki Liceumi Könyvnyomda, 1910. 48.

(pl. vámkérdés, birtokpolitika) jelölte meg. Érdekesebbek azonban Barsy megoldási javaslatai a drágaság — melyet ma inkább az infláció kifejezéssel írnánk le — leküzdésével kapcsolatban. Ez szerinte: a) Céltudatos közgazdasági, különösen birtok- és állattenyésztési politika, b) A közvetítő kereskedelem szabályozása. c) A vámkérdésnek a függetlenség elvei szerint való rendezése, d) Az adók, különösen a húsfogyasztási adók megfelelőbb rendezése. e) A szövetkezés, f) Vegetariánizmus"[1482] Barsy néhány héttel később az uzsoráról tartott előadást, melyben kiemelte, hogy a Katolikus Népszövetség segít az uzsora adósságba keveredett híveknek.[1483] Ugyanebben a szezonban Breznay Imre „(…) a munkafelosztást példákon ismertetve, a társadalmi osztályok szükségszerű kialakulását tárgyalta" és „óva intett az osztályharctól, mely romlásba dönti a nemzetet."[1484] Molnár Kálmán jogakadémiai tanár pedig demokratikus meggyőződését hangsúlyozva „meggyőző példák egész seregével hatott különösen abban az irányban, hogy a választói jogot nagyra kell becsülni és meggyőződéssel kihasználni."[1485] ,

Ezt követően 1911 januárjától földrajzi kurzusokra került sor, mely során öt előadásban, képvetítéssel ismertették Magyarország nevezetességeit, mely után Vadász Lajos állami tanítóintézeti tanár „a szülők és a társadalom szerepe a gyermeknevelés nagymunkájában cím alatt az iskola vallás-erkölcsi és hazafias irányú nevelő-munkáját vázolta"[1486] Természetesen a földműves lakosság felé nyitottság jellemző maradt az 1910-es években is. Az év végén például Révész Károly, a tanítóképző tanára tartott előadás a trágyázás fontosságáról és a legújabb mezőgazdaságban használatos termelési technikákról.[1487]

Az ismeretterjesztő előadások mellett meghatározók voltak a keresztényszociális egyesületen belül zajló műkedvelő, színi, zenés előadások és szabadidős programok. Ezek azonban csak megkésve, az első világháború előtti hónapokban fejlődtek ki igazán, amikor a politikai és szociális, vagy akár gazdasági témájú előadások teljesen kikoptak a keresztényszocialisták kínálatából. 1914. januárjában Gyürky Vidor még sikeres, vetített képekkel színesített előadást tartott a „Rózsafűzér titkairól",[1488] majd mintha a programok szervezésének kezdeményezését az ifjúság ragadta volna magához. Februárban az egri sajtó arról cikkezett, hogy „A keresztény szociális egyesület most, kilencedik évi működésében újból életrekeltette a Nagy János dr. által alapított ifjúsági egyesületet s ennek a hatása az, hogy

[1482] Eger, 1910. december 7. 4.
[1483] Eger, 1911. január 11. 4.
[1484] Eger, 1910. december 14. 3.
[1485] Eger 1910. december 21. 3.
[1486] Eger, 1911. január 25. 3.
[1487] Eger, 1911. december 9. 4.
[1488] Eger, 1914. január 14. 4.

elvonja az ifjak egy részét a tivornyától, a testet és lelket megölő mulatozástól, és nemesebb szórakozást nyújt az ifjúságnak", hiszen „(…) eddig az egri parasztlegényről, mint duhaj verekedőről olvashattunk a lapok hasábjain" Ennek jegyében február 15-én az Egri Keresztény Szociális Egyesület „műkedvelő ifjúsága" adta elő a „Falusi zsidó leánya" című népszínművet, melyet egyébként az egyesület egyik földműves tagja, Nagy László írt, valamint annak szereplői is egytől egyig egri paraszt fiatalok voltak. A történet szerint egy szegény legény beleszeret a falusi bíró fiának párjába, Virág Esztibe. A szegény fiút a falu zsidó kocsmárosa ráveszi arra, hogy orvul megtámadja a bíró fiát, ráadásul azt is sikerül elérnie, hogy Virág Esztiék házát elárvereztessék. A bíró fia Virág Eszti azonban továbbra is szeretik egymást, a szegény fiú pedig megbánja tettét. Ekkor azonban találkozik a zsidó kocsmáros lányával is, aki ugyan „jó szemmel nézett", de nem mert felé közeledni, mert azt hitte róla, hogy zsidó. Amikor azonban megtudja róla, hogy valójában keresztény és a zsidó kocsmárosnak csak fogadott lánya, megkéri és meg is kapja a lány kezét.[1489]

Nehéz eldönteni, hogy ez a történet végülis mit akart közvetíteni az első világháború előtt néhány hónappal. Talán a régóta ismert antiszemita toposzokat akarta ismételni, vagy a rossz kísértésére akarta felhívni a figyelmet, vagy esetleg mindkettő. A Subik Károly által rendezett előadás bemutatóján ugyanakkor izraelita származású polgárok nem, a legfőbb világi és egyházi méltóságok viszont megjelentek, csak úgy, mint a város legismertebb előkelő polgár családjai.[1490]

Szintén nagy érdeklődés előtt zajlott az Egri Keresztény Szociális Egyesület kebelében Luspay Kálmán vezetésével alakult énekkar bemutatkozó estélye 1914. április 19-én, azonban az ígéretes kezdetet követően a fiatal egri kereszténységszocialisták énekkarának hosszú évekig nem volt újabb koncertje.[1491]

[1489] Eger, 1914. február 18. 4.
[1490] Uo.
[1491] Eger, 1914. április 18. 4; Uo. 1914. április 22. 4.

V.4. A szociáldemokraták és a keresztényszocialisták rivalizálása

Az ateista August Babel már a keresztényszociális mozgalom színrelépése előtt jóval, 1874-ben anoním megjelent nagyhatású művében leszögezte, a kereszténység és a szocializmus számára, mint „a tűz és víz", kibékíthetetlenek. Babel úgy gondolta, hogy az ateizmus a szocialista szemléletből logikusan következik.[1492] Babel, illetve Marx és Engels hatására a német szocialisták jelentős részének a kereszténység egy olyan metafizikai forma volt, mely éles ellentétben áll a „tudományos" szocializmussal.[1493] Ez a feloldhatatlannak gondolt teoretikus ellentét napjainkban is tettenérhető, ugyanakkor érdemes megfigyelni, hogy a baloldali szocializmus kihívójaként fellépő keresztényszocialisták megjelenése után, miként nyilvánult meg az egri mindennapokban.

Samassa József egri érsek 1902-ben aranymiséje alkalmából közreadott pásztorlevelében úgy vélekedett, hogy a szocializmus „bizonytalan esélyek, válságok elé viszi a kort. A felizgult népszenvedély mindegyre követelőbb hevességgel tör ki, *s az erőre kapott felforgatási szellem merészen már magának a társadalomnak alapjait rengeti*."[1494] A főpásztor mondataira a szociáldemokrata Népszava „Kereszténység és szocializmus" című vezércikkében reagált, kiemelve, hogy „József [Azaz Samassa József- M.D.], az Úr szegény szolgája és Eger jámbor érseke és Krisztus kegyelméből 42.468 hold jó földnek birtokosa, megmondja nekünk, hogy miért. Pásztorlevelet adott ki, amelynek minden mondata nemcsak azt hirdeti, amit már régen tudunk, hogy a keresztény egyház ellensége a mai szocializmusnak, hanem azt is láthatja, hogy ellensége a szocializmus eszményeinek is."[1495]

A cikk mindezzel azt sugallja, hogy bár a szocializmus és a társadalmi igazságosság vallásos olvasata már korábban is jelen volt, a huszadik század elejére megerősödő magyarországi baloldal és a szociáldemokrata mozgalom új fejezetet nyitott az ideológia történetében, hiszen ezzel a társadalmi és gazdasági egyenlőség utópiájának elérése a tömegmozgalom által „elérhető" közelségbe került, ez pedig arra késztette az egyházat, hogy új eszközökhöz nyúljon és az egyre népszerűbb szociáldemokrácia szervezeti és mozgalmi megoldásait részben lemásolva adaptálja a számára alapvetően egyházellenes szocializmust a

[1492] Babel, August: kereszténység és szocializmus. In: Székely Andorné-Nyilas Vera-Remsei Flóra (szerk.): A vallásról és az egyházról…i.m. 38.
[1493] Berger, Stefan: Difficult (Re-)Alignments – Comparative Perspectives on Social Democracy and Religion from Late-Nineteenth Century to Interwar Germany and Britain…i.m. 4.
[1494] Samassa József egri érseknek, egyházmegyei papságához intézett körlevele aranymiséje alkalmából. Közli: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1902. július 16. 111-112.
[1495] Népszava, 1902. július 15. 1.

kereszténységszocialista mozgalom és ideológia formájában. A cikk szerzője ezzel együtt kikötötte, hogy „A szocializmusnak legnagyobb veszedelme volna, ha abban az örökségben, amelyet a polgári társadalomtól átvesz majd, benne volna a keresztény egyház is. Mert kettő van: keresztény vallás és keresztény egyház." Azaz a szociáldemokrácia ellenségének az intézményesült és nem egyéni vallást tekinti.[1496]

Természetesen az egyházhoz közeli szerzők irodalmi tevékenysége az ellentábort is ideológiai fejtegetések közzétételére sarkallta. A szocializmus egyházi adaptálása törvényszerűen eredményezte a katolikus egyház kritikájának megjelenését. Ennek korai terméke volt a korszak baloldali antiklerikalizmusát lényegében megtestesítő Fáber Oszkárnak a munkássága. Fáber az irányzatot, mint a papság társadalmat megtévesztő stratégiáját értelmezte, mely a munkások számára az önrendelkezés illúzióját teremti meg, ugyanakkor valamennyi szervezet élére mestert vagy papot állít, így a mozgalom minden célját a kizsákmányoló osztály szolgálatába állítja. Az egyházi szerzők munkáit zavaros, főként külföldi szövegek kompilációnak tartotta, ugyanakkor megjegyezte, hogy a magyar kereszténységszocializmust elsősorban az antiprotestantizmus és antiszemitizmus különbözteti meg az európai kortársakétól.[1497]

A Huszadik Század című folyóirat köré szerveződő és a Társadalomtudományi Társaságban tevékenykedő progresszív értelmiség 1901-ben nyilvános vitát is szervezett „A társadalmi fejlődés iránya" címen. A vita során a Magyarországon megjelenő valamennyi nagy kortárs ideológia hátterét ismertették azok képviselői. „Konzervatizmus és a keresztény szociálizmus" címmel Geőcza Sarolta adott elő, míg a szociáldemokraták által képviselt szellemi irányt Szabó Ervin ismertette. Az előadásokkal kapcsolatos vitákban felszólalt továbbá Giesswein Sándor vagy épp Prohászka Ottokár is.[1498]

Ilyen kifinomult, mély és minőségi vitákra azonban csak ritkán került sor. A kompromisszumkeresés, vagy nyilvános, higgadt hangvételű eszmecserére való törekvés sem a szocialisták, sem a kereszténységszocialistákra nem volt jellemző. Ez valahol érthető is, hiszen mindkét fél a tömegek megnyerésére törekedett, ami elsősorban propagandával lehetséges, nem pedig higgadt eszmecserével. A szociáldemokraták a századforduló éveire már saját kiadóvállalatot tartottak fenn, melyek nagy példányszámú sajtójuk mellett „Szocializmus" című elméleti folyóiratot is kiadott, melyben szervezeti kérdések és a szociáldemokrata

[1496] Uo. Kiemelés az eredetiben-M.D.
[1497] Fáber Oszkár: A magyarországi kereszténységszocializmusról. Huszadik Század 1910/21. 204-205.
[1498] Olvasható: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita különlenyomata a Huszadik Századból. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, 1904. 39-85; 181-188; 207-211; 317-320.

mozgalmat közvetlenül érintő jelenségekkel is részletesebben foglalkoztak. Mindemellett olyan könyvek is megjelentek a Népszava kiadójának terjesztésében, mint „A szociáldemokrácia evangéliuma" című káté formájában kiadott mű, mely —hasonlóan Nagy János vagy Jan Dvoreczky munkájához — dialógus formájában igyekezett a még szervezetlen munkásságot öntudatra ébreszteni.[1499]

Az első világháború előtti évtizedekben Egerben azonban elképzelhetetlen volt, hogy vallás- vagy egyházkritikus irodalom önálló nyomdatermék formájában napvilágot láthasson. Ez nem is az egyházi vagy világi hatalom korlátozás miatt történt így, sokkal inkább gazdasági okokkal magyarázható. Az önszerveződő szociáldemokrata egri munkásság nem tudott nyomdát, kiadóhivatalt fenntartani önerejéből, lokális szponzorok nélkül. Közvetlenül az első világháború kitörése előtt tudott csak rövid életű kísérletet tenni minderre, melynek eredményeként önálló újságot jelentettek meg, azonban vállalkozásuk egy éven belül anyagilag teljesen becsődölt.

Az MSZDP éves jelentése szerint „1903 vége felé a pártvezetőség nyíltan hadat üzent az egyre erősödő klerikális népbutításnak."[1500] 1903 március 22-ra ugyanis az MSZDP Budapesten népgyűlést tartott az egyház és a szerzetesrendek ellen „Klerikálisok rágalmai és a szociáldemokraták" címmel.[1501] Ugyanebben az évben a párt X. kongresszusán, melyen először Eger is képviseltette magát, külön pontként szerepelt a klerikalizmus elleni harc. „A harcot a kongresszus után teljes erővel folytatnunk kell" állapították meg és az egri küldött, Elek Kálmán is hozzászólt a programpont vitájához, azonban javaslata meglehetően „hétköznapi" volt: „Tekintettel arra, hogy az idő előrehaladott, hogy már második napja tárgyalunk és ma nekünk haza kell mennünk és tekintve, hogy még 6-7 szónok van feljegyezve, azért kérném a vita lezárását"[1502]

[1499] Már a kiadvány fejezet címei is ezt a formát követték: „1. Mi vagy? -Munkás vagyok. 2. Kik a munkások? -Azok az emberek, kik fárasztó munkával keresik meg kenyerüket. 3. Hiszen akkor minden ember munkás, mert mindenki dolgozik. Vagy talán te nem hiszed ezt? - Nem!" A szociáldemokrácia evangéliuma. Kérdésekben és feleletekben igaz tanok a magyar munkásnépnek. Budapest, Népszava Könyvkereskedés, é.n.
[1500] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben…i.m. 78.
[1501] Uo. 16-17; Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon. 1790-1992. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézet, 1993. 133.
[1502] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1903. évben…i.m. 69; 78.

V.4.1. Közvetlen akciók és gyűlések megzavarása.

A keresztényszociálisok és szocialisták közötti ellentét, már 1903-tól kódolva volt mindkét mozgalom esetében. 1903 szeptember 13-án még szociáldemokrata és keresztényszociális munkások együtt gyűltek össze Budapesten egy III. kerületi vendéglőben. Az összegyűlt közel 500 munkás előtt azt ismertették a szónokok, hogy „mit akar a keresztény szociáldemokráczia". A gyűlés két szónoka azonban vehemens vitába keveredett egymással, így a levezető elnök idő előtt berekesztette a gyűlést. Az egyik szónok Huszár Károly, hírlapíró, a keresztényszocialista mozgalom jelentős szervező alakja volt, míg ellenfele az egri származású, egykor Szabó Sándor szocialista körébe tartozó, majd a fővárosi mozgalmi életben elhelyezkedő Himfi József volt.[1503] Alig egy hónappal később, az egyik első, a szombathelyi keresztény munkásegyesület 1903 október 25-i gyűlésével egyidőben 40-50 szociáldemokrata ellentüntetést szervezett a nyugat-dunántúli püspöki székhelyen. A keresztény munkásgyűlésen jelenlévő nagyjából háromezres tömeg ráakart támadni az ellentüntetőkre, de ez a helyi rendőrkapitány közbelépése miatt meghiúsult.[1504]

Egerben az erőszakba torkolló gyűlés megzavarások nem voltak jellemzők, amit az 1904 február 14-én a gyülekezési jog tárgyában lezajlott szociáldemokrata népgyűlés is remekül példáz. Elek Kálmán beszédét követően Kácsor Antal „beszédjét szintén tetszéssel fogadták. De nem lehetett minden szavát tisztán megérteni, mivel a közelben levő kath[olikus] templomban meghúzták a harangot, amit még ez ideig sohasem tettek, t.i. hogy d.u. ½ 5 órakor miséztek volna."[1505]

Innentől kezdve megsűrűsödnek a források tükrében azok az alkalmak, amikor a két ellenséges tábor, egymás összejöveteleit próbálja direkt akciókkal, általában bekiabálásokkal, provokatív kérdésekkel és hozzászólásokkal megzavarni. A keresztényszociálisok és a szocialisták is népgyűlésekként hivatkoztak a különböző ügyek mentén megtartott tüntetéseikre. Ezek a szó hagyományos értelmében is népgyűlések, a közvetlen demokrácia megnyilvánulásai voltak,[1506] melyek alkalmával mindig megválasztották a gyűlés elnökét és jegyzőjét, akik az eseményt próbálták valamilyen laza keretek között tartani és tisztségükkel egyfajta legitimitást is kölcsönözni annak. A gyűlések végén legtöbbször egy írott határozat

[1503] Az esetről készült detektív jelentés idézi Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 30.
[1504] HU-MNL-OL-K 149. 1903.1.953.res.
[1505] Népszava, 1904. október. 20. 2.
[1506] A jelenség értelmezéséhez lásd: Aulich, Jim: Conclusion: Reflections on Protest and Political Transformation since 1789. In: McGarry, Aidan et al. (szerk.): The Aesthetics of Global Protest. Visual Culture and Communication. Amszterdam, Amsterdam University Press, 2020. 269-291.

vagy valamilyen politikai proklamációt is közösen fogalmazták meg a jelenlévők. Ezek a gyűlések annyira interaktívak volt, hogy az esemény valamennyi résztvevője hozzászólhatott, vagy akár vitába is szálhatott a szónokkal, sőt a gyűlésekre kirendelt rendőr megbízott be is rekeszthette a népgyűlést, ha az ott elhangzott beszédek megítélése szerint a közrendet és a nyugalmat veszélyeztették. Ilyenre került sor többek között 1908. szeptember 27-én is, amikor a választójogi népgyűlésre kirendelt rendőr „Az előadót beszédében kétszer is megakasztotta, de mivel a népgyűlés türelmetlenül követelte a beszéd folytatását, a szót nem merte megvonni. Erre később jött meg a bátorsága."[1507]

A jelenség megértésében elsődleges forrásaink a korabeli sajtóban keletkezett beszámolók. Nagy problémája ezeknek a forrásoknak, hogy a keresztényszocialisták és a szociáldemokraták sajtója is elsősorban propagandaeszközként alkalmazta a beszámolókat, melyekben az általuk képviselt tábor hangadóinak mindig igazuk van és az abszolút igazság birtokosaiként bírják az emberek többségének szimpátiáját.

Példának okán 1904 őszén, a Huszár Károly első egri látogatásával egybekötött keresztényszociális népgyűlés alkalmával az Uj Lap tudósítása szerint „a szociáldemokraták is tömegesen megjelentek, de Huszár beszédének hatása alatt részint elpárologtak, részint a keresztény-szociális táborba csatlakoztak."[1508] Az Igaz Szó szerint szintén ezen a gyűlésen Nagy János „(…) mindenre kiterjedő beszédben ízekre szedte szét a szociáldemokrácia »tanait«", mikor hívatlanul megjelentek a „nemzetköziek", azaz valószínűleg a szociáldemokrata érzelmű munkások, akik „(…) megszégyenülve hallgatták a reájuk nézve csöppet se kedves dolgokat."[1509] Végül a gyűlés „egyhangúlag kimondotta, hogy Egerben szükséges a keresztény munkás egyesület megalakítása, hogy ellensúlyozza a szociáldemokraták izgatásait"[1510]

Az ellentámadásra 1905 november 26-án került sor, amikor a helyi szociáldemokraták által rendezett választójogi népgyűlésre érkezett az akkor még 26 éves Garbai Sándor, akinek a főtéren elmondott beszédéről a mérsékeltebb függetlenségi sajtó is elismerően nyilatkozott.[1511] Az egri keresztényszocialisták és az egri jogakadémia hallgatói Huttkay Lipót vezetésével azonban ellentüntetést tartottak a választójogi népgyűléssel egyidőben. A Népszava szerint az ellentüntetők egy része „(…) a szónok erős meggyőző

[1507] Népszava, 1908. szeptember 29. 8-9. A gyűlés ennek ellenére a tudósítás szerint „szépen sikerült. Senki nem ült fel a provokációnak, mert bizonyos, hogy a rendőrkapitány úr rendőrattakkal akart hímet [azaz hímzért – M.D.] varratni érdemeinek piszkos palástjára. Magatartását különben az egész városban fölháborodással ítélik el."
[1508] Uj Lap, 1904. november 7. 2.
[1509] Igaz Szó, 1905. október 29. 8.
[1510] Egri Újság, 1904. november 9. 4; Hevesvármegyei Hírlap, 1905. október 26. 3.
[1511] Hevesvármegyei Hírlap 1905. nov. 30. 2.

érveire csakhamar leszerelt úgyannyira, hogy amikor elvtársaink a népgyűlés után tüntető sétát rendeztek a főutcán, a diákság is velük tartott, szívvel-lélekkel dalolta velük a munkásság forradalmi dalát, a Marseillaiset."[1512]

Az Egerben szerkesztett Hevesvármegyei Hírlap szerint az egri keresztényszocialisták hivatalos egyesületté alakulásának egyik oka a helyi szociáldemokraták által, november 26-án az egri Kossuth téren megtartott népgyűlés lehetett, ahol Garbai, mint a gyűlés vezérszónoka irányításával egy nyilatkozatot proklamáltak. Ennek a szövege nem maradt fenn, azonban valószínűleg a gyűlés fő témájához, az általános választójoghoz igazodott. Mindenesetre nagy visszhangja lehetett, mivel az egri keresztényszocialisták 1905. december 3-i gyűlésének főszónoka, Huszár Károly beszédében hosszan kitért annak tartalmára.[1513]

Az év végére, december 17-re az egri szociáldemokraták újabb népgyűlést hirdettek meg a választójog tárgyában, azonban az esemény tematikája végül megváltozott és „A keresztény-szocializmus és a szociáldemokrácia" címmel tartották meg. Szónokként és a budapesti központ küldöttjeként a vasasszakszervezet egyik funkcionáriusa, Rády Sándor szerepelt, aki szerint míg a „csuhások népbolondítása" arról szólt, hogy nélkülözők és szegények számára a túlvilági üdvözlést ígérték, addig a „nemzetközi szociáldemokrácia" égisze alatt „Most a népmilliók összetömörülnek, hogy az emberiséget megváltsák a nyomortól és íme, előállnak a fekete népbolondítók, hogy ők is szocialisták, de keresztény szocialisták. Azzal a szándékkal, hogy a nyomorgó nép közül tábort toborozhassanak és ezáltal veszendő hatalmukat megmentsék. De valamint a felkelő napot nem lehet egy csuhával eltakarni, úgy a fejlődésnek sem tudják a fekete csuhások útját állni. Munkájuk haszontalan, mert legföljebb holmi konc után leselkedő kócosok szegődnek melléjük (…)" A Népszava tudósítása szerint ilyen volt az egri „Bujánovics nevű talpnyaló és valami Bukucs névre hallgató bognár, ki tizenkét évig ült a fegyházban és ott tanulta meg a mesterségét." A tudósítás szerint ez a két személy a „keresztény-szociálisok" tagjaiként próbálták megzavarni a gyűlés méltóságát. A gyűlés résztvevői azonban elhallgattatták őket, így néhány hozzászólás és munkásdal eléneklése után az esemény hivatalosan véget ért, de állítólag még „elvtársaink százai a főutcán lelkes tüntetést rendeztek a szociáldemokrata párt mellett."[1514]

[1512] Népszava, 1905. november 29. 3. Az Egri Újság is megjegyzi, hogy „Rendzavarás azonban nem történt, mert a szónok ügyesen parrirozta a kötekedő közbeszólásokat." Eger, 1905. november 29. 5.
[1513] Hevesvármegyei Hírlap, 1905. november 30. 4; Uo. 1905. december 7. 4.
[1514] Népszava, 1905. december 19. 4; Egri Újság, 1905. december 20. 6.

Hasonló esetre került sor 1906. május 24-én, áldozócsütörtökön amikor az Egerben „Magyarország politikai helyzete és az általános, titkos választói jog" címmel megtartott népgyűlésén Pelczéder Ágoston szónok beszédét Koszoru Imre, az egri keresztényszociálisok oszlopos tagja próbálta megzavarni, azonban a Népszava szerint végül „(…) hosszú orral elkullogott a nép gúnyos hahotája közben." A mintegy 700 fő részvételével lezajló gyűlés végül „a munkásdal hangjai mellett a leglelkesebb hangulatban szétoszlott".[1515] A szociáldemokraták néhány nappal később vághattak vissza, amikor a keresztény szociálisok Korona vendéglőben megtartott mulatságát „a délután folyamán a szociáldemokrata párt néhány túlbuzgó tagja azzal zavarta meg, hogy az érsekkertből köveket dobált a mulatók közé (…)"[1516]

A szakmai csoportok között kiélesedő ellentét mellett, továbbra is jellemző volt, hogy a keresztényszociálisok és a szocialisták provokatív hozzászólásokkal igyekeznek megzavarni a másik fél rendezvényeit. Ilyen történt az 1906. október 12-én megtartott egri népgyűlésen is, ahol „(…) az Egerben még lézengő keresztény-szociálisok egyike, valami Szakos János nevű ember kért szót, amit meg is kapott. De nem a tárgyhoz szólt, hanem »az izgató vezetők«-et gyalázta. Az elnöknek (…) erélyes fellépésére volt szükség, hogy a jelenlevők — nagyrészt kisgazdák és földmunkások — meg ne mutassák az utat az egri Jánosnak, akinek beszédét egyébként a Marseillaise dörgő akkordjai fejezték be."[1517] A szóban forgó népgyűlésen egy Népszavához beérkezett olvasói üzenet szerint az Egri Hiradó című helyi lap megtámadta a szociáldemokrata pártot a gyűlés alkalmából,[1518] ami a Népszava szerkesztősége szerint „csak annak a bizonyítéka, hogy gyűlésük [mármint az egri szociáldemokraták gyűlése – M.D.] jól sikerülhetett. Márpedig az a lényeges. Hogy pedig a papok eme lapja ezen kesereg, az természetes és válaszra nem érdemes. Csak törekedjenek oda, hogy minden gyűlésük után mennél többet dühöngjön."[1519] Vélekedett a Népszava

Természetesen a szocialisták és keresztényszociálisok ilyen jellegű szembenállása egyáltalán nem volt egri sajátosság. 1907-ben a fővárosban 5 meghirdetett keresztényszocialista népgyűlésből csak hármat tudtak megtartani a szociáldemokraták

[1515] Népszava, 1906. május 27. Pelczédert egyébként másfél évvel korábban négy hónap fogházra és 1000 korona bírságra ítélték a Népszavába megjelent „Csuhások" című cikke miatt. Miután büntetését a váci fogházban leülte, újabb antiklerikális beszédet mondott Gyöngyösön, ami miatt újra beperelték, azonban a bíróság felmentette. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1904. évben… i.m. 118; 123; Hevesvármegyei Hírlap, 1906. május 24. 3.
[1516] Egri Újság, 1906. május 30. 3.
[1517] Népszava, 1906. október 17. 4.
[1518] Egri Hiradó, 1906, október 14. 3.
[1519] A szerkesztőség válaszát „Sch. Lajos"-nak címezte. Népszava, 1906. október 19. 11.

rendzavarása miatt.[1520] Egy évvel később, 1908. szeptember 13-án 29 főt állított elő a rendőrség Budapesten, amikor a Katholikus Nagygyűlés és az MSZDP koalíciós kormány ellen szervezett tüntetésének résztvevői összetalálkoztak.[1521]

Az 1908. július 12-i egri szociáldemokraták választójogi népgyűlésen a központ által küldött szónok Deák Miksa beszédében nem csak a politikai helyzetet ismertette, hanem „klerikálisokat is ostorozta," mire „néhány papszamár rugkapálódzni [sic!] kezdett, akiket azonban az előadó alaposan hazaküldött."[1522] 1908 szeptember 14–16 pedig a Budapesti Iparcsarnokban megtartották a VIII. Katolikus Nagygyűlést, melyen ekkor fordult elő először, hogy a szociáldemokraták megpróbálták megzavarni az összegyűlt katolikus szervezetek tagjait.[1523]

A verbális agresszió sajnálatos módon volt, hogy fizikai erőszakba is átcsapott. 1906 november közepén Wesztwalevits Antal és Hack József, a líceumi nyomda művezetője és gépmestere két további nyomdai dolgozóval ittas állapotban bicskával támadtak a szocialisták táborának vezetőalakjaira, Benedek János kőművesre, valamint Vitéz János nyomdászra és a társaságukban tartózkodó további négy emberre. Benedeket a Népszava tudósítása szerint arcon, a szociáldemokraták társaságában lévő „Peidl" vezetéknévre hallgató nyomdászt pedig vállon szúrták a támadók. Ez nem maradt válasz nélkül, hiszen „Mikor az elvtársak meglepetésükből felocsúdtak, közrekapták a *keresztény-szociális* művezető urakat és felpofozták mind a négyet, úgy, hogy elmegy a kedvük egyhamar — hogy szavaikkal éljünk — *szociáldemokratát enni*!" [1524]

A népgyűlések megzavarása mellett a „hétköznapi" agitációban is megtudott mutakozni a keresztényszociálisok és szocialisták szembenállása. Az Igaz Szó című keresztényszocialista lap 1907-ben arról írt, hogy sokan hányják a keresztényszocialisták szemére, hogy csak ott szervezkednek, ahol a szociáldemokraták már megerősödtek és azok ellensúlyozása a céljuk, nem pedig a munkásosztály védelme és felvirágoztatása. „Íme, mondják, a keresztény szocialisták a falvaknak békét hagynak, csak a városokban akarnak tért hódítani, hogy a szociáldemokratákat visszaszorítsák s aztán a szegény munkásosztályt továbbra is szolgaságban tartsák"[1525] Néhány hónappal később pedig arról írt az Igaz Szó, hogy „(…) Innen is, onnan is kapunk leveleket, papoktól, tanítóktól, munkásoktól és *munkásegyesületektől*, hogy tegyen

[1520] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben…i.m. 793.
[1521] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben…i.m. 20-23.
[1522] Népszava, 1908. július 16. 8
[1523] Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon…i.m. 142.
[1524] Népszava, 1906. november 15. 9. Kiemelés eredetiben-M. D.
[1525] Igaz Szó, 1907. január 20. 5-6.

valamit a központ, mert baj van. A szociáldemokraták ezerszámra terjesztik a nép között röpirataikat, milliószámra izgató felíivásaikat. (…) *Miért nem teszik ugyanezt a mi egyesületeink?* Szétszórják a szociáldemokraták röpirataikat? Miért nem szórják a mi egyesületeink a mieinket?[1526]

Fennmaradtak olyan források, is melyekben a szocialisták nem a keresztényszociálisokat támadták elsősorban, hanem egyházakkal szembeni ellenérzéseiknek adtak hangot. Az 1912. március 5-én megtartott „félnapos" sztrájk idején tartott felvonulás alkalmával az Eger tudósítása szerint „Az elvtársak hétfői tüntető körmenete csak a katolikus templomok előtt kiabálta, hogy „Nem kell templom!" Pedig más templomok mellett is elvonult. És (…) a kormányon kívül senkit sem abczugolt, csak a katolikus papokat (no meg a naplopókat). Lépten-nyomon zúgott a rekedt kiabálás: „Le a papokkal!" „Abcúg a csuhások!" A lap sérelmezte, hogy a felvonulásra kirendelt „nem katolikus" rendőrfelügyelő mindezt tétlenül hagyta. Megjegyezte továbbá, hogy „(…) jobb lett volna a tüntető munkásoknak hétfőn azt kiabálni (és követni is): „Le az alkohollal!" Hisz csaknem minden munkás annak köszönheti a szegénységét, a nyomorúságát, nem pedig a — papoknak."[1527] A nem sokkal később megtartandó május 1-i munkásrendezvény előtt pedig a lap felhívta a rendőrség figyelmét: „Tessék kikötni a kérvényező vezetőségnek, hogy ha a társadalmi osztály ellen izgatnak, vallást és osztályokat gyaláznak és ezt a vezetőség meg nem akadályozza: máskor nincs engedély a felvonulásra! A vezetőség bizonyára tud hatni a maga embereire és visszatarthatja őket az ilyesmitől. Ha pedig nincs ereje megakadályozni, mert nem uralkodik az összehívott tömegen: akkor nem kaphat engedélyt, mert a szavak helyett a tettek terére léphet a felizgatott tömeg."[1528]

V.4.2. Háború a szakmák frontján

A keresztényszociálisok és szocialisták szembenállása a szádfordulót követő években lezajlott egri sztrájkok idején is kézzelfogható volt. „A csuhásoknak rendkívül fáj, hogy még a püspöki székvárosokban sem boldogulnak a keresztényszociális egyesületek. A hecckáplánokon, templomszolgákon, no meg a tisztelendő urak fattyú kölykein kívül alig akadtak halandók, kik lépre mennek és beiratkoznának a népbutító egyesületekbe. Ezen a bajon segíteni akarva, Krisztus jámbor szolgái erőszakhoz nyúlnak. Elsősorban a szociáldemokrata alapon álló

[1526] Igaz Szó, 1907. március 10. 3. Kiemelések eredetiben-M. D.
[1527] Eger, 1912. március 9. 4.
[1528] Eger, 1912. április 27. 4.

egyesületek tagjait akarják megnyerni. És mivel ez nem megy szép szóval, a legalávalóbb eszközt ragadják meg. Sorra járják a munkáltatókat és rábeszélik őket, zárják ki a munkából mindazokat, akik nem hajlandók a szakegyesületnek hátat fordítani és a keresztényszociális népbutató egyesületbe iratkozni."[1529] Vélekedett a Népszava, 1906. áprilisában.

A sztrájkok alkalmával is tapasztalható szocialista-keresztényszociális szembenállásra az 1906 februárjában kitört asztalossztrájk alkalmával került sor először. A halálos áldozattal is járó sztrájk után néhány héttel a Népszavában megjelent az egri asztalos segédek felhívása, melyben megerősítették, hogy munkáltatóiktól „(…) egy darab kenyérrel többet és a munkásokat megillető műhelyrendet" akartak kikényszeríteni, azonban az egri mesterek nem voltak hajlandóak a munkásküldöttekkel tárgyalni és a saját műhelyrendjüket hirdették ki, így a segédek kénytelenek voltak sztrájkba lépni. A probléma ott kezdődött, hogy a segédek között akadt „(…) néhány keresztény-szociálisnak nevezett alak, aki vállalkozott a sztrájktörés aljas szerepére és hozzájuk méltó mester urak műhelyrendjét és árszabályát fogadták el."[1530] A szociáldemokrata lapnak 1907 júliusában az egri famunkások szervezőbizottsága jelezte a budapesti soroksári úti dohánygyár munkásainak, hogy köreikbe „egy Turcsányi Lajos névre hallgató veszedelmes denunciáns furakodott be", aki „(…) vezére volt az egri keresztényszociális sztrájktörő bandának, a szervezett munkásokat úton-útfélen gyalázta és olyan lehetetlenné tette magát Egerben, hogy asztalos létére kénytelen volt mesterségét otthagyva, Pestre a dohánygyárba kérezkedni ládahordónak." [1531]

Az asztalosok között minden bizonnyal sikeres lehetett a keresztényszocialista agitáció, mivel 1906 augusztusában Nagy Péter egri vállalkozó alatt dolgozó építőmunkások újra beszüntették a munkát, amiért az építkezésen „keresztény szociális árulók" végezték az asztalos munkákat. A 18 órán át tartó sztrájk végén az építőmunkások azzal a feltétellel vették fel újra a munkát, ha a kieső munkaidő 2/3-át megfizetik számukra, valamint ha a keresztényszociális asztalosk belépnek a szociáldemokraták szakegyletébe, akik viszont nem voltak erre hajlandók, így Bobkó János kivételével, „ki ígéretet tett, hogy szervezetével szemben ügyeit rendezni fogja" elhagyták a munkavégzés helyszínét.[1532]

1906. április 26-án a Hevesvármegyei Hírlap tudósítása szerint „széltében-hosszában osztogattak az utcán járókelőknek egy rózsaszínű papírra nyomtatott szózatot. Az „Eger város népéhez!" intézett felhívást „az egri kizárt kőműves segédek" bocsájtották ki. Ennek lényege

[1529] Népszava, 1906. április 27. 3.
[1530] Népszava, 1906. március 3. 9.
[1531] Népszava, 1906. július 29. 12.
[1532] Népszava, 1906. augusztus 5. 11.

az, hogy néhány építő-vállalkozó nem tartja meg munkásait, ha nem lép be az egri „Keresztény Szocialista Egyesületbe."[1533]

Másnap, 1906 április 27-én a Népszavában „Lélekkufárok" címmel napvilágot látott egy cikk, mely szerint az egri papság és „mester urak" látva a szociáldemokrácia megerősödését összefogtak, hogy a város iparosait eltérítsék a károsnak vélt baloldali szerveződésektől. „E célra persze a keresztény-szociális egylet megalakítása látszott a legcélravezetőbbnek, amennyiben itt a másvilági üdvösség ígérgetése mellett a virstli osztogatással is lehet valamit elérni." A cikk írója szerint az ígérgetés és az osztogatás is hatástalannak bizonyult, ezért az egri építőmesterek április 21-én 110 munkást kizártak a munkából, állítólag azért, mert nem csatlakoztak a Keresztény Szociális Egyesülethez. A szociáldemokrata párt megvádolta a keresztény szociálisokat vezető Nagy Jánost, hogy a mestereknél tett személyes közbenjárására történtek a kizárások, mégpedig úgy, hogy a mestereknek tett ígérete szerint két fillérrel több órabért fizet a keresztény szociális egyesületbe belépő munkásoknak és az egyesületbeliek tagdíját is átvállalja.[1534] A vádak nagy valószínűséggel alaptalanok voltak, mivel az egri szocialista mozgalomról szóló legkorábbi és legautentikusabb visszaemlékezések is felmentették Nagy Jánost.[1535]

A cikk hatására a keresztény iparoskör 1906. május 9-én tüntetést szervezett, melyen valamennyi keresztény egyesült képviseltette magát,[1536] Nagy János pedig egy nyilatkozatot is küldött a Népszava szerkesztőségébe, melyben visszautasította a vádakat és hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrata munkások kizárására azért került sor, mert azok erőszakkal kényszerítették sztrájkra, az attól egyébként idegenkedő munkásokat. Elmondása szerint Nagy még meg is próbálta lebeszélni az építőmestereket a kizárásról, azonban a szociáldemokrata lap szinte semmi hitelt nem adott a teológus doktor szavainak.[1537]

[1533] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. április 29. 1; 2-3.
[1534] Népszava, 1906. ápr. 27. 9-10.
[1535] Kelemen Bertalan szerint a kereszténységszociálisok „Irányítója, vezetője dr Nagy János teológiai tanár volt. Ez az aszkéta életű papi ember fanatikus lelkesedéssel, igaz érzéssel- mint Zola „Három Város"-ának hőse- látott a szervezés munkálataihoz." Igazság, 1947. május 11. 2. A kizárások kapcsán megjegyzi: „Még Nagy János dr-t, a Kereszténységszocialista Egyesület vezetőjét is ostromolták ily[en]irányú kérelmekkel, de ő szelíden bár, de határozottan elutasította azt. Itt Egerben, az egyházmegye székhelyén a lakosság túlnyomó része- közvetve, vagy közvetlenül- az Érsekség és a Főkáptalan óriási, szinte középkori hatalmának befolyása alatt élt. De tény, hogy az egyházi körök ezzel a hatalmukkal nem éltek a munkássággal, illetve azok vezetőivel szemben. Fensőbbségük tudatában közönyt tanusítottak. Samassa érseksége idején még a Ker[esztény] Szoc[ialista] Párt sem élvezett valami különös kiváltságot. Dr. Nagy János több ridegséget, mint megértést tapasztalt a legtöbb esetben." Igazság, 1947. május 18. 2. Kolacskovszky Lajos szerint pedig Nagy „Kemény ellenfél, de végig emberséges ember [volt]. A reakciósok szerették volna őt is bevonni a Vályi elleni hajszába, de nem volt hajlandó embertársának a kezéből kiütni a kenyerét, csak azért, mert más nézetet vall." Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 26. Kiemelés eredetiben-M. D.
[1536] Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 42-43.
[1537] Népszava, 1906. május 6. 11.

A „Krimicsaunak”[1538] május 13-ra lett vége. Ekkorra a munkaadók és építőmunkások 3 évre előre közös munkarendben állapodtak meg, valamint abban, hogy „(…) egyik fél se törődik ezután, hogy a munkás szociáldemokrata, keresztény-szocialista vagy pártonkívüli-e.”[1539] Csirmaz Dezső visszaemlékezése szerint „a keresztény szakszervezetek megalakulása után (…) a kétlakiakból, illetve a jobban szituált elemekből és a klerikális bállítottságú építőmunkásokból tevődött össze” a szociáldemokrata szervezett építőmunkásokkal szembenálló tábor.[1540]

Alig egy évvel később, 1907 márciusában a megye alispánja felfüggesztette a gyöngyösi építőmunkások szakcsoportjának működését,[1541] az építőipari munkások kizárása pedig ekkor már akkora méreteket öltött Egerben, hogy állítólag még a kereszténységszocialista munkások is szolidaritást vállaltak szocialista ellenfeleikkel, hiszen egyébként a mesterek által ekkor megállapított fizetést és munkakörülményeket, az úgynevezett „bárcarendszert” ők is elfogadhatatlannak találták.[1542] A kizárások valamennyi építőipar szakmát érintették (főként ácsokat, asztalosokat, kőműveseket és festőket), így a Népszava becslése szerint négyszáz egri család kenyérkeresője maradt megélhetés nélkül, amiért nem voltak hajlandóak elfogadni a nagyobb építési vállalkozók által meghatározott munkafeltételeket. A sztrájkolók és a szociáldemokrata sajtó is védelmébe vette ugyanakkor a „kismestereket”, „(…) hisz ők csak gyönge bábok a nagyobb vállalkozók eme piszkos játékában (…) egész vagyonkájuk rá fog menni erre az áldatlan küzdelemre, míg a nagyobb vállalkozók így olcsó szerrel megszabadulnak az apró konkurrensektől.”[1543] A szociáldemokrata újság azonban csak egy nagyobb építési vállalkozót, a Fodor és Reisinger nevű céget nevesítette.[1544]

Az építőipari munkások között történt kizárásoknak még jóval később is érezhető hatása volt a városban. Az egri dohánygyárban például 1906 májusában több munkásnőt pénzbüntetésre ítélt a gyárvezetőség, amiért munka közben „(…) szomorú dalokat énekelve folytatták egészségtelen munkájukat, hogy maguknak 60—70 fillér napi keresetet biztosíthassanak. A többi közt — mintegy ösztönszerűleg — elénekelték a Marseillaiset is.”[1545] 1908 elején pedig, amikor az úgynevezett „bokréta ünnep” alkalmából Günther Antal igazságügyminiszter 600 koronányi jutalmat osztott szét az egri igazságügyipalota építkezésén

[1538] Krimitschau nevű német város nyomán elterjedt kifejezés a korabeli sajtóban. Ez a város volt, ahol legelőször szövetségre léptek a munkaadóknak a munkások sztrájkjai ellen.
[1539] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. május 13. 2.
[1540] HU-MNL-HVL-XXXV. 46. Csirmaz Dezső (Eger) 2.
[1541] Népszava, 1907. március 13. 9-10.
[1542] Népszava, 1907. március 12. 12.
[1543] Népszava, 1907. március 15. 9-10.
[1544] Népszava, 1907. május 19. 11.
[1545] Népszava, 1906. május 27. 8.

dolgozó munkások között, a jutalmazásból látványosan kihagyta azokat a munkásokat akik a másfél évvel korábban lezajló sztrájkok alkalmával kizárásra kerültek.[1546]

V.4.3. A személyeskedésig fajult ellentétek

Ahogy arról már korábban esett szó, Kolacskovszky Lajos visszaemlékezése szerint az 1906. május 1-én lezajló szociáldemokrata-munkás rendezvényt követően az Egri Keresztény Iparoskörnek sikerült a mozgalom egyik fő alakját Vályi István és kollégáját, Neszvadba Gyulát Egerből elüldözni. Kolacskovszky szerint „A reakciósok Vályi és Neszvadba eltávolításával nem elégedtek meg. A szociáldemokraták ellen elkezdték szervezni a Keresztény Szociális Pártot."[1547]

A papsággal szembeni ellenszenv amúgy sem volt az egri szociáldemokrata táboron belül egyöntetűen szélsőséges. Jól példázza ezt Garami Ernő 1905-ös beszéde is, melyben úgy fogalmaz: „Valaki (…) azt a szemrehányást tette, hogy vidéken egy gyűlésen rögtön a papokat szidták és ezzel elrontottak mindent. Más meg azt mondta, hogy nem teszünk eleget a klerikalizmus ellen"[1548] Elgondolkodtató az is, hogy a szociáldemokrata asztalos, Elek Kálmán egyik tudósítását a Népszava szerkesztői azzal az üzenettel utasították vissza, „hogy az illető „lelkipásztor" részegen feküdt a csapszékben, nem oly ritka eset, hogy külön is foglalkozzunk vele."[1549] Nem sokkal ezelőtt viszont Szakos János, az Egri Keresztény Szociális Egyesület tagja informálta az Igaz Szó című kereszténységszocialista lapot, hogy amikor május 12-én egy szociáldemokrata érzelmű egri munkást evangélikus szertartás szerint temettek el, a jelen lévő Elek a temetést celebráló lelkészt követve „krisztus oltalmába ajánlotta az elhunyt lelkét." Szakos felháborodottságát hangot adva kifejtette, Elek részéről mindez csak egy próbálkozás volt, hogy a vallásos érzelmű munkások számára is vonzóvá tegye saját szociáldemokrata táborát.[1550]

[1546] Népszava, 1908. január 17. 9.
[1547] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 26; Kiemelés az eredetiben-M. D.
[1548] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1905. évben…i.m. 289-290.
[1549] Népszava, 1906. június 28. 11.
[1550] Igaz Szó, 1906. május 20. 11. Ahogy Szakos szembenállásuk lényegét összefoglalta: „Ha pedig tényleg magába szállt és megtért, akkor bocsánat az ön megtérésének. Mi keresztény szocialisták örülünk és összetett kezekkel mondjuk: hála az égnek, megtért az eltévedt nyáj, de én csak úgy tudnám elhinni az ön megtérését, ha Darwin helyett az evangélium volna az ön eszméinek alapja, a társadalmat felforgató »Népszava« helyett az »Igaz Szó«, a munkások igazi szószólója, a csapszék helyett a templom, egy tüntető körmenet helyett, ahol az ablak- és kirakatbetörés az elvtársak legkedvesebb mulatsága, hol a bicska és a bot viszi a főszerepet, ha egy ily tüntetés helyett részt vennénk istentiszteleti körmeneteket, hol nem a bicska, meg a bot viszi a főszerepet, hanem a nyugodtság, egyetértés, szeretet van minden egyes résztvevő szívében (…)"

Az 1907 nyarán Egerben megtartott országos dalünnep kacsán a Népszava sérelmezte, hogy bár a 42 versenyző dalárda közül 32 munkásdalárda volt, ezek közül a legelőkelőbb, hatodik helyet csak a MÁV istvántelki műhelyének dalárdájának sikerült megszerezni, míg a lugosi papi dalárda részére „érdemtelenül szándékoztak a pálmát odaítélni". Ugyan „A munkásdalárdák (…) előre tudták, hogy csakis hazafias dalokkal lehet babért aratni. Csalódtak. Egyházi ének kellett a zsűrinek, illetve az első díjat a papi dalárdának kellett odaítélni, nehogy megharagudjanak a papok." A Népszava felrótta továbbá, hogy a munkásdalárdák ellen "*a vendéglősök kartellt kötöttek,* hogy silány kosztjukat méregdrágán adhassák" A lap tudósítása szerint „mindössze *négy szervezett pincér volt a városban*. A második napon azonban ezek is ott hagyták a "Korona"-szállót. Helyüket azután az egri katolikus legényegylet tagjaival töltötték be."[1551]

Arra is volt példa, hogy a hétköznapokban tapasztalt vallási normák megszegését olvasták a szociáldemokraták fejére. Ilyen történt 1906 februárjában, amikor a csizmadia céh egykori székhelyén táncórákat tartottak, melyeket az Új Lap című keresztény politikai lap szerint „(…) különösen szocialisták látogatnak nagy előszeretettel" A lap beszámolt arról, hogy az egyik táncóra alkalmával a falon lévő keresztet az egyik résztvevő meggyalázta, mikor „szivart tett a feszület szájához és ronda szavak között ráordított, hogy »szippantson egyet«, majd káromló szavak között törülte meg a feszület orrát." Tudósítása a végén a lap megnyugvással közölte, hogy „A bíróság (…) amint halljuk a legszigorúbban fog eljárni a vallás magánügy elvét valló nyelvtárs [sic!] ellen."[1552]

Hasonlóra történt példa 1904 szeptember 17-én amikor a Népszavában rövid tudósítás számolt be arról, hogy „Egerben, hol az ember minden lépésnél egy csuhásba botlik, megtörtént az az eset, hogy egy elvtársunk gyermekét pap nélkül temették el. A temetés a városban óriási feltűnést keltett, a gyászbeszédet Nagy József elvtárs tartotta."[1553] 1908. júliusában pedig sor került Kiss Imre asztalosmunkás „proletártemetésére", ahol az egyházi szertartás végezetével Dudás István egri párttitkár külön is elbúcsúztatta a halottat. Állítólag a sír köré gyűlt proletárok a „Marseillaise-vel zárták be a temetést."[1554]

1908 elején pedig arról írt az Egri Hiradó, hogy egy szervita atyát az egri Mária hídról akart valaki az Eger-patakba dobni. A Lap úgy vélekedett, hogy az elkövető csakis

[1551] Népszava, 1907. augusztus 20. 9.
[1552] Uj Lap, 1906. február 23. 2.
[1553] Népszava, 1904. szeptember 17. 6. Az ebben az évben keletkezett belügyminisztériumi jelentés is kiemeli, hogy "Érdekes jelenség a pap nélküli temetések szaporodása. A fővárosból és vidékről napról napra érkeznek jelentések ily temetésekről." Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1904. évben…i.m. 115.
[1554] Népszava, 1908. július 17. 6.

szociáldemokrata lehetett.[1555] A Népszava azonban úgy vélekedett az eset kapcsán „Vízbe a pappal!" című cikkében, hogy „az is meglehet, hogy ez a gyilkos szándékú ember keresztény-szociális volt, aki *az ő álprófétáján a félrevezetésekért így akart bosszút állni."*[1556]

Néhány évvel később a helyi szociáldemokraták már annyira megerősödtek, hogy az egri kerületek közbiztonságáért is felelős fertálymesterek 1908. márciusi avatásán a város polgármesterének állítólag tudomására jutott, hogy az évszázados tisztséget viselők közé is „(…) eljutott a városunkban uralkodó szociáldemokrata szellem, amely a társadalom békéjét megbontja és rossz dolgokat idéz elő. Vegyük tekintetbe, hogy a szocialisták vallástagadók, istentagadók, hazátlanok, szóval *a legrosszabb szelleműek a világon, tehát üldözni is kell őket!!!"*[1557]

V.4.4. Az ifjúságért és parasztságért folyó küzdelem

1905-ben, amikor a felsőoktatásban tanuló ifjúság körében szerveződő Szent Imre Kör is zászlót bontott, rögtön hozzá fogott szociális témájú előadások szervezéséhez. Az Alkotmány című lap a kör kassai példáján felbátorodva kérte számon, hogyha a felvidéki városban talpra tudott állni egy ilyen egyesület, akkor „Hol vagytok, mikor ébredtek már, ti pozsonyiak, pécsiek, *egriek* és a többi jogakadémiák ifjúsága?"[1558]

Az egri jogakadémisták Szent Imre Körének megalakítása még sokáig váratott magára, azonban 1905-1906 fordulójától működött a jogakadémisták körében Baloghy Pál vezetésével egy úgynevezett „Jogász Népegyetem" mely kezdetben a Katolikus Legényegyletben, majd a város negyedeinek földműves olvasóköreiben tartott ismeretterjesztő előadásokat, olyan témákban, mint Purszky Bertalan jóvoltából a „A munkáskérdés.[1559] A Jogász Népegyetem a megalakulását követő négy hónapban 31 előadást tartott, általában azonos időben a város különböző földműves olvasóköreiben, ahol többnyire idősebb földművesek vettek részt hallgatóként. Kivétel volt ez alól a Mária utcai olvasókörön belül megalakult, fiatal földműveseket összefogó Szent Imre Egylet, ahol „az Uránia magyar tudományos egyesülettől kedvezményesen beszerzett vetített képek segítségével [tudták – M.D.] emelni a nép látókörét,

[1555] Egri Hiradó, 1908. január 30. 3-4.
[1556] Népszava, 1908. február 2. 9. Kiemelés eredetiben-M.D.
[1557] Népszava, 1908. március 1. 8. Kiemelés eredetiben-M.D.
[1558] Alkotmány, 1905. november 8. 7.
[1559] Hevesvármegyei Hírlap, 1905. december 31. 2; Uo. 1906. január 21. 3; január 25. 3; Egri Újság, 1906. január 3. 4; Uo. 1906. január 10. 4.

felvilágosítani a nemzetgazdaságtant, társadalmi kérdésekről, megtanítani, hogy kiket kerüljön s kiket kövessen, — mindezt a népies modorban"[1560] Ha a szociáldemokrácia eszméi nem is jutottak el minden esetben az olvasókörökbe, annak ellenszerét bizonyára sikerült megismerni a hóstyák földműveseinek.

1908 tavaszán az Egerrel szomszédos Felnémeten sor került a szociáldemokrata földmunkás szövetség helyi csoportjának megalakítására. A Népszava tudósítója szerint „érdekes meglepetés volt e gyűlés a község papja részére. A gyűlés délutánján egyetlen férfi sem jelent meg a templomban"[1561]

Nem csak a papság, hanem az azzal szorosan együttműködő civilek, így a római katolikus tanítók is szembekerültek az egri szociáldemokratákkal. „A honmentő tanító" címen a Népszavában megjelent rövid cikk szerint Izsápi Béla római katolikus iparostanonciskolai néptanító, amellett hogy iszákosságáról ismeretes, óráin „a *szociáldemokrácia gyalázása* van napirenden. Elmondja őket csavargó, dologkerülő bitangoknak. Új rágalmazásai közt olyan hallatlan hülyeségekkel traktálja (…) a tanulni akaró tanoncokat, hogy azoknak egy nagy része elhatározta, hogy előadásait bojkottálni fogja, illetve nem mennek el az órájára."[1562] Feltehetőleg az iparostanonciskola keretein belül alakult meg az egri ifjúmunkás szervezet is, melynek tagjai értesíthették a Népszavát, hogy az elvileg felekezetiségtől független iskolában „az ifjúmunkásoknak nem szabad szociáldemokrata röpiratokat és Az ifjúmunkást olvasniuk, ellenben a tisztelendő urak egyenesen ráparancsolnak a növendékekre, hogy a szervezett munkásokat gyalázó röpirataikat osztogassák. A csuhás főrikkancsoknak ezekről az üzelmeiről az igazgató is tud és tűri is ezt.[1563] Az ifjúmunkások által terjesztett „Félnek tőletek" című szociáldemokrata röpiratot Czobor Pál terjesztette egyébként, akit a rendőrség az ipariskolaigazgató kérésére állítólag le is tartóztatott.[1564] Az igazgató eljárása ellen egyébként az iparostanonciskola ifjúmunkásai kitűzőkkel is tiltakozta, de az iskolavezetés tiltását követően ezt piros szegfűkre cserélték.[1565]

Csirmaz Dezső szintén megerősíti, hogy az 1906-os kizárásokat követően megerősödtek az egri szakszervezetek, valamint „kisebb-nagyobb csatározások voltak, illetve állandóan volt a keresztény szociális tagokkal, de nemcsak felnőttek [között-M.D.], hanem magában az ipariskolában is (…) tekintettel, hogy legtöbbünk vallásos nevelést kapott,

[1560] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. május 6. 2; Egri Újság, 1906. január 31. 3.
[1561] Népszava, 1908. március 13. 12.
[1562] Népszava, 1906. október 25. 8.
[1563] Népszava, 1908. május 21. Kiemelés eredetiben-M.D.
[1564] Népszava, 1908. május 7. 9.
[1565] Népszava, 1909. április 29. 8.

megkezdődött az átnevelés, az antiklerikális nevelés (…) Igen fogékonyak voltunk a kérdést illetően (…) Először csak passzív magatartást tanúsítottunk a vallásórákon, majd később minden bíztatás és rábeszélés nélkül szervezetten kivonultunk a vallásórákról, amikor a pap bejött az osztályba" Csirmaz szerint akciójukat követően a rendőrség hallgatta ki őket, de a keresztényszocialista „ifimunkásokkal" való verekedések ezt követően is szinte mindennaposak voltak.[1566]

Az ipariskola határain túl más egri középfokú oktatási intézményekben a Szent Imre Kör mellett a Mária kongregációk is szociáldemokrata nyilvánosság kritikájának célkeresztjébe került. Az egyik egri iskolai kongregáció alakulásáról tudósító Alkotmány kapcsán a Népszava úgy vélekedett, hogy ezeket „mindenféle külön jezsuita szellemű, titkos vallásos társulatokat" az intézmények hitoktatói vezetik, akik „a felsőbb osztályú tanulók legjobbjait gyűjtik össze és nevelik őket a legtürelmetlenebb felekezeti gyűlölködés szellemében."[1567]

1907. március 18-án a Magyar Birodalmi Diákszövetség éves kongresszusára is sor került Egerben. Az alig egy évvel korábban megalakult diákszövetség elsődleges feladatának a nemzetiségi mozgalmak visszaszorítását tekintette, de egri kongresszusán szóba került a szocialisták térhódítása is. Ennek kapcsán a Népszava szerint olyan nívótlan hozzászólások hangzottak el, mint hogy „Fel kell világosítani a népet, hogy a szocializmus ne menjen vörös zászló alatt, hanem nemzeti zászló alatt, a Rákóczi-indulóval," vagy hogy „Ha az intelligens ember a nép nyelvén fog beszélni, nem lesz itt nemzetközi szocializmus."[1568] A szociáldemokrata lap egyébként „Kik vezetik az ifjúságot" című rövid írásában megállapította, hogy az egri kongresszus védnökei között többségben vannak az egyházi személyek, akiknek vezetője illetve a kongresszus főirányvonalának és résztvevőinek meghatározója Párvy Sándor, szepesi püspök.[1569]

1907. május 12-re az egri szociáldemokraták a kereszténységszocializmus tárgyában rendeztek népgyűlést és többek között a diákkongresszus hatására szerveződhetett meg ezekben a hónapokban az Ifjúmunkások Szabadszervezetének egri csoportja is. A következő év elején párhuzamosan zajlott Egerben a kereszténységszociálisok és szocialisták

[1566] HU-MNL-HVL-XXXV.46. Csirmaz Dezső (Eger) 3. „A keresztény szocialistákhoz tartozó ifik főleg borbély, csizmadia stb-ből álltak. Mi nehéz munkát végző ifik erősebbek és bátrabbak voltunk. Soha ki nem kaptunk, csak úgy, ha egyenként tudtak elkapni bennünket, de ez előfordult fordítva is.
[1567] Népszava, 1908. augusztus 22. 2.
[1568] Népszava, 1907. május 47. 4.
[1569] Népszava, 1907. május 1. 7. A püspököt a Népszava többször is célba vette és kritizálta többek között a fennhatósága alá eső és a szlovák nemzetimozgalomban szerepet vállaló katolikus papok menesztése miatt, de többször írt vélt szeretőiről és eltitkolt gyermekeiről is. Például: Népszava, 1906. július 22. 6; Uo. 1908. február 29. 2.

előadássorozata. Baloghy Pál a két sorozat kínálatával kapcsolatban azt állapította meg, hogy „ez idő szerint tehát homlokegyenest ellenkező célzatú munkástanítások folynak városunkban (…) a felsorolásból kitűnik, hogy a szociáldemokratáknál az ő tanaik szerint való jövő előkészítésén dolgoznak az előadók, míg a keresztényszocialistáknál a jelen megvilágítása és a nyugodt fejlődés előkészítése a fő cél." Baloghy hozzátette azt is, hogy a keresztényszociálisoknál a földművesek, míg a szociáldemokratáknál az ipari alkalmazottak voltak többségben az előadásokon.[1570]

V.4.5. Székházak versenye

Alig két héttel az egri szociáldemokraták Diófakút utcai munkásotthonának megnyitója után adták át az Egri Katolikus Legényegylet kibővített székházát, amelyben a Nagy János vezette Keresztény Szociális Egylet is helyet kapott. A legényegylet ötvenéves fennállásának alkalmából, mintegy 45 000 koronás beruházásnak köszönhetően kétemeletessé bővült épület méltó vetélytársa lett a Diófakút utcai munkásotthonnak, ami által a két munkásmozgalmi irányzat közötti vetélkedés újabb szimbólummal bővült.[1571] A szembenállást mi sem példázza jobban, mint a későbbi érsek Szmrecsányi Lajosnak, a legényegylet házavatóján elhangzott beszéde. A kibővített épület átadásán továbbra is hangsúlyozta a munkáskérdés keresztényi erkölccsel és szeretettel való megoldásának fontosságát, de már a vallástalan szociális mozgalmak elleni harc programját is felvázolta: „Közre kell működnie majd e háznak is abban a harcban, amely az ipari munkásság sorsának javítása érdekében megindult és föltartóztathat[at]lan módon hatol előre (…) amíg szerte a világban a forradalmi eszmékkel töltik meg a harcokat; míg egyes elemek csak arra törekszenek, hogy minél zajosabbá és lármásabbá tegyék a küzdelmet, vannak kisebb és nagyobb metropoliszok, amelyekben nem zajt csinálnak, hanem munkát végeznek az emberek és a társadalmi kérdések végleges megoldására törekszenek, mert a lármával és zajjal a munkáskérdés megoldása egy lépéssel sem közelíthető meg. E munkára most annál nagyobb a szükség, mert a mester és munkás között elszakadt az abrosz. A közönség, a munkaadó és a munkás között megszakadt a szeretetteljes kapcsolat."[1572]

[1570] Egri Újság, 1908. január 29. 3.
[1571] Szecskó Károly, Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 11–15.
[1572] Eger, 1910. október 12. 2.

Az ünnepi zászlószentelésen Szmrecsányi Lajos beszédében a baloldali munkásszervezetekhez is volt pár keresetlen szava. Azokra mint ateista, felforgató, nemzetellenes elemekre utalt, mikor úgy fogalmazott: „Hiába hirdet más tanokat a gőgös emberi elme (…) hiába mondja, hogy a társadalmi érdekharcokban nincs szava a vallásnak (…) A téves tanok már megrontották a közéletet, megmételyezték a társadalmat; nagyon itt van tehát az ideje annak, hogy a becsületes lelkek, a jó hazafiak e zászló köré csoportosuljanak, ezt kövessék. Az emberi gőg (…) gyűlöletet hirdet a szeretet helyett és forradalommal akarja kiegyenlíteni a társadalmi ellentéteket."

A XX. század elejére a munkásmozgalom két helyi szárnya, az érsekség által támogatott kereszténységszocialista, valamint a szociáldemokrata párt tagjait is magába foglaló munkásegyletek és szakszervezetek közötti az ellentét kiéleződött. A keresztény iparos csoportok legfőbb támogatója Dr. Nagy János kanonok volt, aki többször is a baloldali érdekcsoportok és újságok támadásának lett célpontja. Az iparos tanoncokat összefogó katolikus legényegylet mellett együttműködött a Balkay Béla által vezetett Keresztény Iparoskörrel, valamint ő volt az első számú irányítója a már részletesen bemutatott Egri Kereszténységszociális Egyesületnek is. Az az egyesület is a legényegylet kibővített épületében kapott helyett.[1573]

Az új tágasabb és modernebb épület ellenére a legényegylet hanyatlott. A vallásos szervezetek elöljárói, köztük az egri Nagy János is többször intette arra a befolyása alatt álló csoportok tagjait, hogy kerüljék a világi szervezeteket, mivel az egyház szerint „derék iparosok, hazaszerető munkáspolgárok csak akkor lehetnek, ha egyszersmind vallásosak is."[1574] Nagy János a legényegylet 1912. március 10-i gyűlésén már azoknak a tagoknak az eltávolítását követelte az egyletekből, akik megjelentek a szociáldemokrata gyűléseken, azonban Zbiskó Alajos védnök javaslatára végül csak elnöki megrovásban részesültek ezek a tagok. 1912 tavaszán ilyen volt az „Ipaczos" vezetéknévre hallgató egyik egyleti tag is, akit szociáldemokraták egyik gyűlésén való részvétel miatt intett meg az elnök.[1575]

Az 1912. szeptember 8-i ünnepi választmányi gyűlésen már öt személyt, név szerint Katona Pált, Pápista Rudolfot, Fekete Istvánt, Zsigmond Kálmánt és Czibula Pétert törölték a legényegyleti tagok listájáról feltehetőleg hasonló okokból.[1576] Ugyanezen a gyűlésen

[1573] Eger, 1910. szeptember 14. 3.
[1574] Az Egri Katolikus Legényegylet elnökét, Csekó Gábort idézi: Szecskó Károly, Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 28.
[1575] HU-MNL-HVL-X.201.k. 253.
[1576] Elképzelhető azonban, hogy valami „hétköznapibb" ok állt a háttérben, mivel 1913 áprilisában azért zárták ki Kecskés Pált, mert a szent gyónási alkalommal „nem katholikushoz illően viselkedett." HU-MNL-HVL-X.201.k. 269.

felvetődött, hogy „az egyletet ajánlatos volna „Katolikus Kör”-ré átalakítani, mivel nemcsak hogy kevés tagja van, hanem még ezen úgyszólván egynéhány tagja is oly engedetlen, hogy valósággal késztetik a feloszlatásra.”[1577] A következő év tavaszán Nagy arra panaszkodott, hogy a legényegylet dalárdája lényegében megszűnt, mivel a tagság inkább a polgári dalkörhoz csatlakozik, hiába kérte személyesen Nagy a dalkör vezetőjét, hogy „körükbe iparos segédet fel ne vegyenek.”[1578] Nagy János általános véleménye egyébként az volt, hogy a legényegyletben tapasztalható válságra gyógyírt a keresztény szakszervezetek kiépítése jelentheti.[1579]

Mindkét székház számos funkciót betöltött. Rendszeresen tartottak bennük a városi nagyközönség számára is nyitott bálokat és előadásokat, de énekkarnak, színjátszókörnek, könyvtárnak és büfének is otthont adtak. Volt viszont néhány különbség is: a legényegylet tágas, több helyiséggel bővült székházában egy tanoncinternátust is szerettek volna kialakítani, hogy az iparostanulóknak lakhatást adjon és nem utolsó sorban fizikailag is elzárja őket az egri utcákon megjelent baloldaliaktól.[1580] 1912. tavaszán Kronberger Ferenc választmányi tag javaslatára tárgyaltak arról, hogy a legényegylet kérjen e a hatóságoktól italmérési engedélyt, de ezt „az elnök a körülményeket tekintve” nem támogatta.[1581] Mint láttuk a diófakút utca munkásotthonban ezt a lépést megtették és csak tovább mélyítette annak válságát. Másik különbség, hogy a szociáldemokraták munkásotthona az 1910-es évek elejétől kiadóként és szerkesztőségként is üzemelt. Már a munkásotthon ünnepélyes megnyitójára megjelent az egri

[1577] Uo. 259-260.
[1578] Ennek ellenére 1913. májusában az elnök már arról számolt be, hogy az egyleten belül zenekar fog alakulni. HU-MNL-HVL-X.201.k. 268; 272.
[1579] Uo. 278. Beszámolója szerint „Az egylet nem tudta betölteni azt a kulturális föladatot, melyre hivatva van. A tagok látogatták az egyletet, de nem tartották otthonuknak, nem érezték át, hogy az egyletben, csak akkor lehet pezsgő élet, ha minden munkásságát odaadó buzgósággal fölvirágoztatására fordítja. Önzetlen munka nélkül minden egyesület pangásnak indul, az egyesületek pangása, pedig hatással van a társadalomra is. Ahol virágoznak az egyletek, ott az a társadalmi osztály is halad, melyből az egylet tagjai kikerülnek; ahol pedig csak az egyleti ház van meg és az egyletben nincs lüktető élet, ott a haladás útja el van zárva. Életet az egyletnek csak a tagok lelkes és kitartó munkálkodása tud adni. Szomorú, hogy a tagjaink éppen ettől húzódnak vissza; a tisztségek viselésében nem állandók; az idősebb tagok más egyletekbe kívánkoznak. Minden fáradozásuk színielőadások és mulatságok rendezésében merül ki. Ezek vonzottak is közönséget; egy egy mulatság alkalmával tágas helyiségeink alig voltak képesek a szórakozni vágyókat befogadni, de már a komoly vasárnapi és pénteki előadásokon az előadónak alig volt hallgatója; az énekkar föloszlott; a zenekar megszűnt; a német tanfolyam is tagok részvétlensége miatt abbamaradt. Nincs ebben kifogás, ha a tagok szórakoznak, de a komoly munkáról ne feledkezzenek meg. Előttünk vannak a német egyletek: mindenütt tantermek, műhelyek mozdítják elő a szakismeretek bővítését; komoly előadások a lélek nemesítését. Ha Kolping szellemében akarunk működni, kövessük a német példát. Amíg a magyar iparos ifjúságban nem lesz meg az ambíció a művelődésre, szakismereteinek szélesítésére, addig a legényegyletek nem mozdíthatják elő a visszamaradt magyar ipart. Ne vegyék e szavakat szemrehányásnak, hanem atyai intésképpen, tegye meg minden tag kötelességét, vegyen részt az egylet művelődést terjesztő munkájában, ezzel mozdítja elő, nemcsak társadalmi osztályok, hanem a hazának boldogulását is.”
[1580] Szecskó Károly, Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 14–15.
[1581] HU-MNL-HVL-X.201.k. 270.

szociáldemokrata párt kiadásában a már említett Egri Munkásotthon Szövetkezeti Értesítő, amely októbertől Egri Munkás néven, mint a párt és a helyi szervezett munkásság hivatalos lapja tájékoztatta olvasóit.[1582]

V.4.6. Az Egri Munkás antiklerikális cikkei

Az Egri Munkás csupán fél éven keresztül létezett, ennek ellenére kitűnően tükrözi Vályi István és köre világnézetét, továbbá helytörténeti érdekességekről és a kereszténységszocialista-szociáldemokrata szembenállás részleteiről is őriz konkrétumokat.

Érdekes módon a bemutatott cikkek túlnyomórészt nem dogmatikai alapon támadják az egyházi autoritást, hanem sokkal inkább hétköznapi szituációkból, a közvetlen tapasztalatokból indulnak ki. Ezen írások eszmetörténeti kontextualizálásához elengedhetetlen megemlékezni azokról a motiváló tényezőkről melyek eszme alapot jelenthettek megírásukhoz. A 20. század elejére a magyar közvélemény is értesült a bibliai teremtéstant felülíró, ezidáig leginkább bizonythatónak és logikusnak tekinthető evolúciós elméletekről. Charles Darwin zoológia okfejtését azonban viszonylag kevesen forgatták kellő hozzáértéssel, így sokkal nagyobb sikert értek el azok a művek, melyek az evolúciós téziseket adaptálták filozófiai és szociológiai rendszerekbe.[1583] Ennek egyik első képviselője Ernst Haeckel német zoológus volt, aki sajátos monista filozófiát alkotott a darwini megállapításokból, de hozzájárult az eugenika, a szociáldarwinizmus és a tudományos rasszizmus hirdetéséhez.[1584] Haeckelhez hasonlóan a német filozófus, Ludwig Büchner mechanikus materializmusa is gyakorolta a kor olvasó közvéleményére. Bár nehezen elképzelhető, hogy az Egri Munkás írói vagy olvasóközönsége Haeckel vagy Büchner műveit olvasva érlelték volna meg magukban az antiklerikális érveket, de az értelmiségre gyakorolt hatása kétségtelen. Az 1910-es években Egerben élő és alkotó, a spiritualizmusra egyébként mindig nyitott Gárdonyi Gézát például kifejezetten megihlették Ludwig Büchner materialista ontológiai fejtegetései.[1585]

[1582] Csifféry Gergely: Adatok Vályi István (1875-1942) életrajzához…i.m. 249.
[1583] Bővebben: Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 384-385.
[1584] Magyarul bővebben: Haeckel, Ernst: Világproblémák. Népszerű tanulmányok a monisztikus filozófiáról. Budapest, 1905.
[1585] Nagy Sándor: Gárdonyi közelében. Studia Agriensia 21. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2000. 90.

Az összegyűjtött antiklerikális hangvételű cikkeket négy plusz egy csoportba soroltam. Az első négy kategóriában a helyi klérust érintő vádak és a lejáratásukat célzó cikkek kerültek. Olyan jellegzetes baloldali sztereotípiákra kell itt gondolni, mint (1) a papság „népbutító tevékenysége"; (2) az általuk hangoztatott „krisztusi szegénységgel" szembenálló egyházi fényűzés; (3) a papok erkölcstelen életvitele, és végül (4) az egyházi körökben tapasztalható antiszemitizmus. Az utolsó kategóriába sorolt írások tárgya pedig valamely konkrét egyházi befolyás alatt álló egyesület volt.

„… szent tanításokkal traktálják a tanoncokat"

Az immár Egri Munkás címen megjelenő újság első, „A mi fegyverünk" című cikkében fogalmazta meg programját. E szerint „Eger város fejlődését hosszú időre visszavetette a fekete reakció. (…) Ellenfeleink egyik leghatalmasabb fegyvere a sajtó. (…) A mi leghatásosabb fegyverünk egyike szintén a sajtó. (…) Ezért a mai nappal lapot indítunk (…) a becsületes emberek felvilágosítására, a népbutítók leálcázására (…) munkáseszmék hirdetésére, a hazugok, a paraziták korbácsolására. Nagy munkát végzünk akkor, midőn e fegyverrel kezünkben lépünk ellenfeleink elé. Érezzük felelőségünk súlyát, (…) mégis vállalkoztunk e herkulesi munkára, mert törhetetlenül hisszük, hogy mellénk sorakozik Eger város minden modernül gondolkodó munkása és polgára egyaránt. (…)."[1586]

A lokalitás hangsúlyozásán túl a szerző a helyi szervezett munkásságot nem társadalmi, inkább világnézeti alapon határozza meg, és közösséget vállal a progresszív helyi polgársággal. Az idézetben megnevezett másik csoport, a „népbutítók" alatt a szerző a helyi oktatást irányító papságra célzott, akiket azonosít a „fekete reakcióval". A lap következő számában „Az iskola" című cikk fejtegette tovább a kérdést. E szerint a munkásság „(…) Levetette már a vakhit dogmáiba burkolt egyház szolgai köntösét, hogy felöltse magára a természet- és társadalomtudomány biztos ismeretei által előrehozott valódi emberi ruházatot. (…) Keserű gyümölcs ez a klerikalizmus emlőjén élősködőknek. Nem is szívesen harap bele. Mert a fejlődést megakadályozni nem lehet.[1587] Márpedig az állami és felekezetnélküli közoktatás a társadalmi fejlődésnek egyik stációja. És el fogunk ide jutni a grófok, papok, és gerinc nélküli lakájseregük

[1586] Egri Munkás, 1910. október. 1. 1.
[1587] Az idézett mondatokból tükröződő szemléleten egyértelműen érződik a 19. század végi pozitivista filozófia, elsősorban Herbert Spencer hatása. Lásd Spencer, Herbert: A társadalom evolúciója. In: Bohannan, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest, Panem-McGraw Hill, 1997. 32-62.

kiabálása dacára. (…) akkor örömmel fogjuk üdvözölni, ha nem is szociális, de a polgári demokrácia megszületését."[1588]

A cikk szerint tehát az ideális polgári (majd szociális) demokrácia elérésének elsősorban szellemi feltételei vannak. A legfontosabb az egyházi oktatás kiiktatása, amit az egri járási tanítógyűlésről tudósító cikk is kiemel. A gyűlésen a napirendi pontok között szerepelt a Magyarországi Tanítók Szabadegyesületének programja, amelyet a jelenlévő tanfelügyelő nem engedett megtárgyalni, ehelyett berekesztette a gyűlést. Az Egri Munkás ennek kapcsán megjegyezte: „(…) aki azt mondja, hogy a vallást ne az iskolában, hanem odahaza tanítsák, az még nem feltétlenül vallásellenes. Hanem jelenti azt, hogy az iskolákban ne babonára és egyéb misztikus dolgokra tanítsák a gyermekeket, hanem arra, hogy őbelőlük dolgos, önérzetes emberek kell hogy váljanak, kik nem lesznek alázatosak fölfelé, hatalmasak és dölyfösek lefelé (…)."[1589]A szerző az egyház- és a vallásellenességet tehát elválasztja egymástól, a vallásos iskolai oktatásban (vagy inkább nevelésben) viszont káros tényezőt lát, hiszen az (a szocialista ideológia vallásellenes toposza szerint) elvonja a következő generációk figyelmét a társadalmi harcról.

Az oktatás kérdése mind az egyházak, mind a munkásmozgalom részére kulcsfontosságú volt. A szociáldemokraták különösen nagy hangsúlyt fektettek a tanonckérdésre, amely a puszta szakoktatáson túl a fiatal ipari tanulók nevelése körüli polémiát is jelentette. Az egyházi előretörésről az újság a következőket írta: „Mit szóljunk a papok ajánlotta tanoncotthonokról? (…) Hát mi jutott most eszünkbe, hogy keblükre ölelik […] meg szent tanításokkal traktálják a tanoncokat? (…) Az, hogy féltik őket a szocialista munkásszervezetektől. (…) Hogy nem kell már napi 16 órát dolgozni hatásos [azaz elegendő – M.D.] munkabérekért, hogy nem kell műveletlen hajcsárok durva bánásmódját eltűrni: az kizárólag a szervezett szocialista munkásság érdeme. Ez fáj a munkások kizsákmányolóinak. Ez fáj a velük egy húron pendülő papoknak. (…) Ez a forrása a nagy szeretetnek."[1590] A cikk aktualitását az adhatta, hogy a kibővített legényegyleti székházban ekkor már működött az említett tanoncinternátus, 1911-től pedig egy rövid ideig munkásgimnázium is.[1591]

[1588] Egri Munkás,1910. november. 5. 4–5.
[1589] Egri Munkás,1910. november. 5. 3–4.
[1590] Egri Munkás,1910. október 1. 6–7.
[1591] Szecskó Károly, Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 32.

„A papság semmit sem ád ingyen…”

A papság állítólagos pénzéhségét és kapzsiságát taglaló cikkek jelentik a következő nagy csoportot. Az újság a tanonckérdés kapcsán például az egész klérusra vonatkozóan megjegyezte: „a papság semmit sem ád ingyen. Ősidőktől fogva ahhoz van szokva, hogy kapjon, hogy könnyű módon és bőségben éljen a hiszékeny ember verejtékes filléreiből. A pap pénzért keresztel, pénzért esket, pénzért beszél, pénzért temet, mindig ajándékot les és sohasem éri be azzal, amije van.”[1592]A szerző az egyház karitatív tevékenységéről nem tett említést, mint ahogyan a szociálisan érzékeny egyházi személyekről sem.

1910 októberében a szociáldemokraták seregszemlét tartottak a város utcáin. A népgyűlés szónokai a választójog kiterjesztését tárgyalták, de a szervezők elsődleges célja inkább az volt, hogy a gyűlésen felvonultatott tömegek által bizonyítsák társadalmi támogatottságukat. A munkásnagygyűlésről tudósító cikk az ott megjelent földművesek kapcsán lokális kontextusba helyezte a papság vagyonának gyarapodását. „Az egri nép – majdnem kizárólag – szőlőműveléssel foglalkozott a múltban, míg a filoxéra azt el nem pusztította. (…) A népnevelés kizárólag a papok kezében volt (…) A népet bigottan, vallási türelmetlenségben nevelték, lekötötték őket minden irányban. Még arról is gondoskodtak a csuhások, olcsó kölcsönöket osztogatva a földműveseknek, hogy ha valamelyik öntudatra ébredne, hogy azt nagy hamar belefojtsák az illetőbe s újra kezes báránnyá tegyék az ő szolgálatukban. (…) kezdi már felismerni [a nép], hogy a csuhásoknál jobbakaróik is vannak a világon.”[1593]

Ezek a „jobbakarók” nyilvánvalóan a szociáldemokrácia képviselői a szerző olvasatában. Mivel a papság feltételezett pénzügyi spekulációt összekapcsolja „népbutító” tevékenységükkel, így értelemszerűen azt sugallja, hogy az egyházi oktatás világira való felcserélése szükségszerűen magával hozza a klérustól való anyagi függetlenedést is.

Az újság azt is felrótta a klérusnak, hogy az egyre nehezebb gazdasági helyzet dacára indokolatlan összegeket költ saját céljaira. 1911 januárjában arról tudósított, hogy Hatvan plébánosa kétszáz koronát kért a vármegyétől temploma tatarozására, mondván, ha „(…) a 13 ezer katolikust számláló Hatvannak, ahol a szocialistáknak egyik fészkük van, akik a katolikus vallás ellen izgatnak, ez a katolikus vármegye megtagadja a kérését, az nagyon sérelmes volna a községre nézve. (…)” Az Egri Munkás tudósítása szerint „(…) A szocializmussal való fenyegetődzés hatott is és meg is szavazták a segélyt (…) Az is igaz, hogy az alispáni jelentés

[1592]Egri Munkás, 1910. október 1. 6–7.
[1593] Egri Munkás, 1910. november 5. 1–2.

szerint ki vannak irtva a szocialisták a megyében, azonban, ha a papzsákot kell tömni, akkor érvnek ez is jó."[1594] Az újság szerint tehát a vallástalan szocializmus rémével való fenyegetés a papság számára alkalmas volt arra, hogy a köz javára hivatkozva anyagi előnyökhöz jusson.

A cikkek némelyike ugyan megemlékezik a katolikus egyház jótékonysági akcióiról, azonban azok mögött hátsó szándékot és képmutatást sejtet. Samassa József egri érsek 1911. évi pásztorlevele kapcsán cinikusan kérték számon a főpapot, hogy ha „(…) módjában volna a birtokain foglalkoztatott munkásait a hit erejével kielégíteni, akkor azok miért kiabálnak kenyér után (?)"[1595]

A szegények iránti közömbösséget állította szembe a különböző egyházi szervezetek bőséges támogatásával az 1911 februárjában megjelent, Esztergomból küldött tudósítás is. „A főpásztorok jótékonykodása bő jövedelmükből csak a kat[olikus] legényegyletnek, körnek, kongregációknak, a katol[ikus] sajtónak juttat százakat. Ezt nevezik jótékonyságnak. De a szegényeknek és koldusoknak csak filléreket adnak."[1596]

„Le a szabad szerelemmel…"

Az Egri Munkásban rendre előkerülnek a papok és a hívek erkölcstelenségéről szóló írások is. Az egri szervita templomban Szűz Mária tiszteletére rendezett búcsúra (melyre a 16. század óta több száz kilométeres körzetből érkeztek hívek) a lap elmondása szerint a zarándokok nagyobb része „nem az ájtatosság kedvéért jön, hanem már megszokta, hogy ez alkalommal bejön Egerbe bevásárolni, megissza a reá eső bort, segít berendítani az utcát, terjeszti a prostitúciót. Az összeverődött nép nem- és korkülönbség nélkül van elszállásolva egyes udvarokban, és hogy ott mi történik közöttük az éj leple alatt, azzal sem a papság, sem az illetékes hatóság nem törődik. Vagy ha búcsún paráználkodik az ember, azért is teljes bűnbocsánat adatik? Valószínűen így gondolkozik a papság, máskülönben gondoskodna arról, hogy az idecsődített népnek valami hajlékot bocsásson rendelkezésére."[1597] A rendezvényeik megtartásában sokszor hatóságilag meggátolt szociáldemokraták a jelentős tömegeket vonzó és több évszázados múltra visszatekintő templomi búcsút már-már bacchanáliaként ábrázolták. A cikkíró célkeresztjébe ezúttal nem a papok, hanem a hívek kerülnek elsősorban, amivel a

[1594] Egri Munkás, 1911. január 7. 3–4.
[1595] Egri Munkás,1911. február 6. 3–4."
[1596] Egri Munkás, 1911. február 6. 5–6.
[1597] Egri Munkás, 1910. október 1. 6.

már sokat emlegetett vallásos nevelés eredményét akarja ábrázolni. Ezen túlmenően a szerző megkérdőjelezi a gyónás szentségét is, mint ami alkalmas a leggátlástalanabb bűnösöket is feloldani vétkeik alól.

A szervita búcsú megtartását azért is nehezményezte az Egri Munkás, mivel ugyanabban az évben a szintén nagy múltú máriapócsi búcsút elhalasztották a tomboló kolerajárvány miatt.[1598] A vallásos tömegrendezvények lejáratásán túl a lap többször foglalkozott népegészségügyi kérdésekkel. A Koleragóc című cikk arról tudósít például, hogy az egri ipartestület által már régóta üzemeltetett szállót a koleraveszély idején a tisztifőorvos bezáratta. Az átutazó munkások így a Diófakút utcai munkásotthonba mentek, ahol ingyen szálláshoz jutottak. A Munkás Otthon Szövetkezet többször fordult kérelemmel a városhoz egy alkalmas szálló létrehozása érdekében, azonban a vezetés nem reagált a megkeresésekre. A cikk írója gúnyosan megjegyezte: „lenne csak a katolikus legényegyletről szó, tudjuk, hamarosan elintéznék az ügyet".[1599]

Többször felmerül az egyház és a szexualitás viszonyának kérdése is, amelyet összekapcsoltak a korszak közbeszédében rendre előkerülő nőkérdéssel. Az Egri Munkás szerint az egyház képviselői „Szeretik hangoztatni azt, hogy az újkor a maga férgével, a szabad szerelemmel is fenyeget. Bizony borzasztó is az, amint elképzelik Önök és beleszuggerálják istenfélő híveikbe, különösen a nőkbe, a leányokba, hogy így meg úgy, nem lesz nekik jövőjük, ha szabad szerelem korszaka lesz."[1600]

Az újság 1910–1911 fordulóján írt Darányi Ferenc jászberényi plébános állítólagos pedofilbotrányáról, valamint Kintzly Béla egyeki plébánosról, aki csendőrökkel, hatósági erőszakot alkalmazva szedette be a helyiektől az elmaradt párbéreket.[1601] A klérus családi ügyekkel kapcsolatos inkompetenciájáról pedig gúnyosan jegyezték meg, hogy a papok a cölibátussal is rendre visszaélnek: „Mit beszélnek Önök családról? Van családjuk? Nincs! És éppen ezért nagyon sok esetben eljárnak a családokhoz. No, no, ne hevüljenek! Tudjuk, hogy vannak azért a plébániákon fehércselédek, akik szeplőtlenül fogantattak."[1602] Ezt követően a cikk írója még egy állítólagos aradi esetről is tudósít, miszerint a helyi lapban a következő szöveggel adtak fel társkereső hirdetést: „valláskülönbség nélkül nyugdíjas, elvált vagy

[1598] Egri Munkás, 1910. október 1. 2–3.
[1599] Egri Munkás, 1910. október 1. 5.
[1600] Egri Munkás, 1911. február 6. 6.
[1601] Az érintettek az esetet követően elmentek Egerbe, hogy panaszt tegyenek az érseki iroda igazgatójánál, aki azonban ingerülten elzavarta őket. Egri Munkás, 1911. március 4. 6.
[1602] Egri Munkás, 1911. február 6. 6.

hajadon úrinő mint élettárs, egypár ezer forinttal kerestetik. Plébános életkora 34 év. Lehetőleg fényképpel ajánlatok Arad főposta »Plébánia« jeligére Aradon."[1603]

„A b. zs.-ék meg jól teszik, ha ezt megjegyzik maguknak"

Egyes írások a helyi papok antiszemita megnyilvánulásairól számolnak be. „A csuhás nem fér meg a bőrében" című cikkben egy látszólag hétköznapi esemény bemutatásán keresztül ábrázolták a papság politikai agitációját és antiszemitizmusát. „Míg Egerben a képviselőválasztások le nem zajlottak, addig a papok borzasztóan szerették a zsidókat. (…) Kele István teológiai tanár a múltkoriban belépve egy fodrászüzletbe látta, hogy ott több zsidó van, nagy hetykén odaszól a segédnek: Adja ide azt a zsidó újságot! Történetesen jelen volt egy elvtársunk is, ki nem értette jól, hogy miről van szó, s mivel maga is a *rendezetlen vallásúak* közé tartozik, a segédtől kérdezte meg jó hangosan, hogy mit akar ez a csuhás. Erre őkelme lejjebb eresztette a hangját. A borbélyüzletből pedig alig mert egy jó félóra múlva távozni. Pedig elmehetett bátran, a fene sem bántotta. Ugyan, tisztelendő úr, hova lett az a nagy szeretet, amivel a zsidók irányában viseltettek. Igaz, hogy Zichy János meg lett választva Eger város képviselőjévé, de a zsidógyűlöletet ez a tény sem irtotta ki a papokból. Egyébként Kele István nem hibás, hogy őt ilyennek nevelték, hanem hibás az a sokat emlegetett valláserkölcsi nevelés."[1604]

Szintén konkrét esetről tudósít egy 1911 februárjában megjelent cikk, amely szerint az állami reáliskola hitoktatója, Karenovics József – aki többek között az iskolai Mária-kongregáció vezetője is volt – több hónapos fizetett tanulmányi szabadságra indult Németországba. Katolikus diákjai és az iskola kongreganistái búcsúünnepséget szerveztek neki, azonban „Zsidót nem vettek be az ünneplésbe, mert a zsidó nem lehet kongregácionista, meg aztán a zsidó, az – b. zsidó [valószínűleg „büdös zsidó" – M.D.]. És a tanár úrnak szava sem volt ehhez. Nem volt kíváncsi, hogy a többség, a zsidó növendékek, mért nem szeretik őt annyira, mint amazok. Nem szólt így a gyerekekhez: - Halljátok-e a teremburáját, hát másvallásúakat miért közösítetek ki az ünnepélyből, hiszen azok is intézeti növendékek, azok is olyan gyerekek, mint ti vagytok. A tanár úr ezt nem tette. A fajmagyar Karenovics tanár úr szépen megköszönte a keresztény gyerekeknek az ovációt. Nem világosította fel őket tévedésükről, és ezzel mintegy megerősítette őket abbéli hiedelmükben, hogy helyesen

[1603]Uo.
[1604] Egri Munkás, 1910. november 12. 8. Kiemelés tőlem – M.D.

cselekedtek, és suttyomban talán még meg is veregette a kis szónok vállát és buzdította továbbra is […] A b. zs.-ék meg jól teszik, ha ezt megjegyzik maguknak. Az olvasótól pedig bocsánatot kérünk, hogy ennyi helyet vesztegettünk erre a szamárságra."[1605]

Az Egri Munkás szerint a vallási türelmetlenség és antiszemitizmus már nemcsak az egyházi, hanem állami oktatási intézményekben is kezdett szélesebb körben elterjedni. Karenovics magatartása kapcsán a lap úgy összegezte álláspontját, hogy „[…] Ha már a felekezeti iskolában uszítják egymás ellen a különböző felekezetű gyermekeket, legalább az állami intézetektől várná az ember, hogy felvilágosítsa a növendékeket: hogy akár az úristent, akár a jehovát imádjátok, emberek vagytok mindnyájan, szeressétek egymást és ne törjetek egymás ellen."[1606]

Az Egri Munkás 1911 márciusában írt arról, hogy a zsidó–keresztény megosztottság sokkal mélyebben része az állami iskola hétköznapjainak, mint ahogy azt a Karenovics-eset mutatta. A cikk írója szerint az igazgató és a tanári kar, valamint a tanárok között is éles ellentétek húzódnak. Karenovicsot egyébként az újság szerint egyenesen „felsőbb egyházi körök" küldték az iskolába, ahol a tanulók közel háromnegyede volt izraelita, és akik közül több tanuló eltanácsolásához is hozzájárult. Ennek kapcsán számonkérte a helyi izraelita felekezetek elöljáróit is, akiknek állítólagos közömbösségét az ügyben annak tulajdonította, hogy többen közülük nemrégiben nemesi címhez jutottak.[1607]

A lap a Karenovics-botrány kapcsán a jövő értelmiségének butítására hivatott közösségekként jellemezte az iskolai Mária-kongregációkat. Ez az vélekedés azonban jóval régebbi előzményekre is visszavezethető. A jezsuiták által alapított kongregációk a 18. században már nagy népszerűségnek örvendtek Magyarországon. II. József a jezsuitákkal együtt a Mária-kongregációkat is feloszlatta, de a 19. század végétől más hitbuzgalmi társulatokkal újra reneszánszukat élték. A kongregációk a szekuláris állam és a katolikus egyház között újabb feszültségforrást jelentettek, mivel az egyházkritikusabb hangok gyakran értelmezték egyfajta jezsuita világösszeesküvés Magyarországon is megtapasztalható következményeként. A kongregációk kritikusai rendre szóvá tették, hogy a hitbuzgalmi társulatok főként a nőket, a kevésbé képzett és művelt, vallási fanatizmusra hajlamos alsóbb

[1605] Egri Munkás, 1911. február 6. 5.
[1606] Uo.
[1607] Egri Munkás, 1911. március 4. 2. A kongregációk ellen ekkoriban egyébként átfogó, országos sajtókampány zajlott a baloldali orgánumokban. Egerben mindez összefüggött, azzal is, hogy a választások alkalmával Zichy János a (Katolikus) Néppárt jelöltje lett a város országgyűlési képviselője, aki ezt követően elkötelezett katolikusként és a párt volt elnökeként vallás- és közoktatásügyi miniszter is lett.

néprétegeket szakítják el attól a lehetőségtől, hogy szellemileg felvilágosodjanak és ezáltal társadalmi helyzetükből felszabaduljanak.[1608]

Ekképp vélekedett az Egri Munkás is, mely szerint a Mária-kongregációk a városi diákságot akarják megmételyezni. A lap a többi társadalmi csoport kapcsán megjegyezte: „Ezt a célt a kereszténységszocialista egylet szolgálná […] A földmíves-osztállyal ezt megtenni pedig egy Népszövetség lenne hivatva."[1609] Végül nem maradhatott el, hogy a kereszténységszocialista egylet és annak vezetője, Nagy János is célkeresztbe kerüljön. A kanonoknak antiszemitizmusát vetették szemére, mondván „egy csomó gyalázkodó és pogromra felhívó pamfletet saját úri kezeivel vitt a nyomdából az ő türelmes juhai, a katolikus legények közé, hol ezekkel a szavakkal osztotta szét. „Lássátok, mit akarnak a zsidók, de most majd jól befűtünk nekik."[1610] A cikk valószínűleg Nagy 1911-es „A szociáldemokrácia tükre" című művére utalhatott, melyben külön fejezetet szentelt a baloldali munkásmozgalom és zsidóság kapcsolatának.[1611]

„Ti szocialisták vagytok, nektek nem adunk segélyt, mert az csak olyan egyesületeknek adunk, amely butít"

A Mária-kongregációk mellett a Nagy János irányítása alatt álló helyi legényegylet is különösen kedvelt célpontja volt az Egri Munkásnak. A lap például a következőkkel szólította meg a legényegylet támogatása miatt kárhoztatott Eger város vezetését: „Mért nem mondják ki egyszerűen és magyarul: »Ti szocialisták vagytok, nektek nem adunk segélyt, mert az csak olyan egyesületeknek adunk, amely butít (…) Ezt értenénk. Bezzeg mikor a kat. legényegyletről és a kereszténységszocialistákról volt szó. Azoknak adni kell, mert azok jó fiúk, és különben is, nagy protekciójuk van a közgyűlésben. A püspök a kanonokok, no meg sok, másféle papok.« Egri szervezett munkások! Jegyezzétek meg magatoknak, hogy míg a ti számotokra a városnak nincs egy rézkrajcárja sem, addig a katolikus legények számára 10 éven keresztül 500 koronát ad a város (…) Hát nem pocséklása ez a »súlyos anyagi helyzettel« küzdő

[1608] Bővebben: Tengely Adrienn: A Pécsi Leányok Mária-kongregációi a két világháború között. In: Körömi Gabriella-Kusper Judit (szerk.): Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei. Tanulmányok a irodalomtudomány köréből 25. Hős/nő/történetek. Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem-Líceum Kiadó. 2024. 153-174.
[1609] Egri Munkás, 1911. március 4. 4.
[1610] Egri Munkás, 1911. március 4. 5.
[1611] Nagy János, A szociáldemokrácia tükre…i.m. 37-40. A fejezetben pogromra történő egyértelmű felhívás nem olvasható, azonban a korszakban a magyar közvéleményben is elhíresült nemzetközi zsidó ellenes fizikai atrocitásokat (főként Spanyolország és Oroszország példájából kiindulva) relativizálja a szerző.

város pénzének, polgármester úr? Avagy talán így akarnak híveket szerezni a kevés taglétszámú legényegyletnek, ahol ugyan egylet van, de legény nincs. Értjük, polgármester úr?"[1612]

Amint korábban már láthattuk és ahogy a legényegylet fennmaradt jegyzőkönyvei is igazolják, hogy az 1910-es évek elején az egylet iránti érdeklődés meglehetősen alacsony volt, kevesen látogatták programjaikat, gyűléseiket és a tagok a tagsági díjat sem fizették rendszeresen.[1613] Ugyanakkor az Egri Munkás szerint ez nem mindig volt így, és a kialakult helyzetért a papság kontraproduktív ellenőrző tevékenysége a felelős: „Bármily kezdetleges volt [a szociáldemokrata – M.D.] szervezkedés, a tőke hamarosan felismerte, hogy mily nagy veszedelmet, illetőleg profitcsökkenést jelent ez rájuk nézve. Gondolkoztak rajta, hogyan hárítsák el fejük felöl ezt a szerencsétlenséget. Tanácskozásaikba belevonták nagyon természetesen a papságot is, kik végre kisütötték, hogy az iparosifjak valláserkölcsi nevelése végett szükséges a katolikus legényegylet felállítása. (…) Az egylet vezetését a papokra bízták s ezek aztán derekasan meg is feleltek hivatásuknak. A közéjük tévedt iparosokba belenevelték a bigottságot, a vallási türelmetlenséget, nevelték az olcsó Jánosokat, prédikálván nekik arról, hogy viseljék csak keresztényi türelemmel a szegénységet, s haláluk után övék lesz a mennyeknek országa. (…) Ez volt az egylet tevékenysége sokáig, míg a szociáldemokrácia kezdett tért hódítani Egerben is, s ettől a perctől kezdve mindig jobban és jobban fogyatkozott tagjainak száma, úgy, hogy ma már csak a potyavacsorák meg az ingyen mulatságok bírnak arra néhány papszamarat, hogy az egyletben benn maradjon és besegítse vezetőit egy-egy jól jövedelmező plébániára. (…)"[1614] Az alábbi idézet annyiban tekinthető kivételesnek, hogy itt a sokat ismételt toposznak (miszerint a papság népbutítással akarja megtartani híveit) gazdasági vonatkozásaira világít rá a szerző. Úgy vélekedik, a klérus iparosok között végzett tevékenysége annak tudható be, hogy az egyház és a kizsákmányolóvá váló mesterek szövetségre léptek egymással az anyagi haszonszerzés érdekében.

[1612] Egri Munkás, 1910. november 5. 2–3.
[1613] Az 1914. januári közgyűlésen Nagy János éves beszámolójában elmondta: „voltak szakmák, melyekből egy tagja nem volt az egyletnek, pl.: ács, kőműves; ez a szociáldemokrata terrornak tudható be. Ellenhatásképpen nekünk is ki kell építeni a szakszervezeteket." HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 278.
[1614] Egri Munkás,1910. november 5. 5–6.

VI. A munkásmozgalmi irányzatok hanyatlása és az első világháború

Az 1914-ben kitörő első világháború a szocialista és a keresztényszociális munkásmozgalmi irányzatot is teljesen ellehetetlenítette Egerben. 1914 közepére a szocialista mozgalom a belső ellentétek és a rossz gazdálkodás miatt került szorult helyzetbe, a keresztényszociálisok pedig tagságukat nem tudták hatékonyan növelni. A kitörő világháború és a hadköteles lakosság behívásai mindkét tábor fiatalok által dominált tagságát érintette.

Bizonyos mértékű kontinuitás azonban mégis kimutatható. Az Egri Keresztény Szociális Egyesület földbérlő szakosztálya továbbra is működött, mely az érseki uradalomból bérelt 35 darab káposztaföldet 1916-tól „lehetőleg a hadbavonultak családjainak" kívánta bérbe adni.[1615] Az egyesület a háború utolsó évében aktívan közreműködött abban is, hogy az újonnan megalakult Központi Sajtóvállalatnak szép számmal lett támogatója Egerben.[1616] Ugyanakkor elég árulkodó az a híradás, miszerint 1918 őszén az egri keresztényszocialisták 120 koronát adományoztak pozsonyi „elvtársaiknak", azonban ez az összeg csupán Subik Károly érseki jegyző, Harkabusz László az egylet elnöke és Fábry Béla sekrestyeigazgató adományaiból tevődött össze.[1617]

Az Egri Katholikus Legényegylet szintén a harctéren elesett iparosok özvegyeinek ajánlotta fel azt a 150 koronát, mely az egylet 1916. április 24-én bemutatott színielőadásából származott.[1618] Az egylet mindemellett a megüresedett internátusába hadiárvává vált tanoncokat fogadott be, akiket tanonc híján lévő helyi iparosokhoz közvetített ki.[1619] Hasonlóképpen cselekedett az Egri Keresztény Iparoskör is, mely az Uránia színházban rendezett nagysikerű műkedvelői előadásának 850 koronás tisztajövedelmét adományozta a hadiárvák gondozásában tevékenykedő Keresztény Szeretet Országos Gyermekvédő Művének.[1620]

[1615] További 16 holdat Petrovits Gyula kanonok-plébánostól, 10 holdat Dutkay Pál kanonoktól, a főkáptalan uradalmából pedig 47 holdat bérelt ekkor a szakosztály. Egri Katholikus Tudósító 1916/4. 123.
[1616] Lásd Egri Katholikus Tudósító 1918/4. 91-92.
[1617] Egri Katholikus Tudósító 1918/10. 228.
[1618] Egri Katholikus Tudósító 1916/5. 159.
[1619] Egri Katholikus Tudósító 1917/8. 191.
[1620] Egri Katholikus Tudósító 1917/3. 73.

A munkásmozgalmi irányzatok így szinte teljesen eltűnnek a világháború idején keletkezett Egerrel kapcsolatos forrásokból. A politikai élet szempontjából azonban a város többször is a figyelem középpontjába került. Az általános választójogért folytatott harc és az 1913-as politika tömegsztrájk meghiúsulása után, 1916-17-re az országos politikai válság és a háborús hátországban fokozódó nehézségek hatására Egerben is kezdtek kialakulni a törésvonalak az aktívan politizáló polgárság táborán belül. A Tisza István vezette kormány bukásával túlnyomó részük az ifjabb Andrássy Gyula és Apponyi Albert vezette '48-as és '67-es eszméket egyaránt magába foglaló mérsékelt ellenzékben tömörült. Egy részük azonban a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és '48-as Párt táborát erősítette.[1621] Utóbbi közé tartozott a közügyekben egyre nagyobb befolyással bíró egri ügyvéd, Vass János is.

Vass első világháborút megelőzően megkezdődő politikai és közéleti pályája az 1917. június 6-án megalakuló Választójogi Blokkot követően ívelt felfelé, köszönhetően annak, hogy Károlyi Mihály személyes jóbarátja és haláláig elszánt híve volt.[1622] Vass személye a mozgalmas 1917-es év politikai küzdelmeiben éppen Károlyival való személyes jó viszonya miatt megosztotta az egyesült helyi ellenzéket, melynek egészen idáig egyetlen célja a kormánypárt megdöntése volt. A Tisza-kormány bukásával azonban személyi és hatalmi érdekek törtek felszínre, melyek a főispáni kinevezések alkalmával szültek komoly ellentéteteket. Elsőkörben a Függetlenségi Párt tagjai, főként Malatinszky György, a párt országgyűlési képviselője támadta Vasst, miután jogtalanul hívta össze és elnökölt azon a közgyűlésen, melyen a főispáni jelölésről tárgyaltak. Vass az ekkor már nagy népszerűségnek örvendő Károlyival a háta mögött önnönmagát szánta volna egyértelműen főispánjelöltnek. A Függetlenségi Párt tagságának egyrésze mindezt Károlyi nyomásgyakorlásaként fogta fel, megint másik része, élén Alföldi Dávid ügyvéddel pedig védelmébe vette Vasst. Malatinszky végül több függetlenségi társával együtt kilépett a pártból.[1623]

1917-ben Vass János gróf Károlyi Mihály révén már rendelkezett olyan politikai támogatással, hogy komoly hatalmi pozícióba juthasson. A kilépett párttagok személyesen keresték fel Károlyit és próbálták meggyőzni őt Vass alkalmatlanságáról, amire az Egri Újság szerint a gróf úgy felelelt: „Nekem Hevesmegyében egy bulldogra van szükségem,

[1621] Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században…i.m. 110-111.
[1622] http://mtdaportal.extra.hu/ADATBANK/MAGYAR%20POLITIKAI%20LEXIKON/MPL_1_V.pdf (2017.08.23.)
[1623] Egri Újság, 1917. július 1. 1-2.

aki, ha kell, kiszedi a megyei renitensek beleit. (…) Hevesmegye az én varmegyém. Ezt a kormányt pedig a markomban tartom és akkor töröm össze, amikor akarom."[1624]

Az 1917. július 19-én lezajló kormányülésen a Károlyi párt a számára ígért főispáni tisztségek töredékét kapta csak meg. Először úgy tűnt maga Vass János is elveszti az esélyt vágyott pozíciójának megnyerésére.[1625] Ha Károlyi a kormányt nem is tartotta markában, a vármegyét (melynek legnagyobb földbirtokosa volt) minden bizonnyal, hiszen végül Vass János, a „bulldog" került a Heves vármegye főispáni székébe. Ráadásul Károlyi augusztusban írt táviratában úgy üdvözölte Heves megye új főispánját „(…) mint azt a férfit, akiről meg vagyok győződve, hogy eréllyel és tudással fog küzdeni mindenkor a korrupció ellen a közélet tisztaságáért és a nemzeti demokráciáért (…). Arról pedig légy meggyőződve, hogy ameddig ezen zászló alatt küzdesz, minden erőmmel és készségemmel melletted leszek."[1626]

Az 1918 áprilisában megalakuló Wekerle-kormánnyal szemben Károlyi és köre továbbra is határozott ellenzéki magatartást tanúsított. S bár pacifista politikájuk miatt és a folyamatos katonai kudarcok hatására a közvélemény jelentős szimpátiáját élvezték, fel kellett készülniük, hogy a nyári választásokat követően nagyobb befolyásra tegyenek szert az országos és vármegyei politikában. Ennek a harcnak egyik fő színhelye szintén Eger lett, ahol Vass nyolc év után megverte a kormánypárti miniszter Zichy János grófot és a vármegye képviselője lett a törvényhozásban.[1627]

Vass megválasztásával kapcsolatos egyházi reakciókat jól példázza az egri ferencesek rendházának főnöke által leírt sorok: „(…) a választás azt a szégyenteljes eredményt hozta, hogy itt ebben a kath[olikus] városban nagy szótöbbséggel (…) megválasztották a radikalizmust valló főispánt és megbuktatták a legvallásosabb vall[ás] és közokt[atásügyi] minisztert, gr. Zichy Jánost."[1628]

A választójoggal kapcsolatos magatartása miatt köpönyegforgatóként tekintett Zichyre a szociáldemokrata nyilvánosság, mely 1918-as bukását kitörő örömmel üdvözölte.[1629] Vass számára pedig a választási győzelem utat nyitott ahhoz, hogy az országos

[1624] Egri Újság, 1917. július 27. 1.
[1625] Egri Újság, 1917. július 20. 3.
[1626] Litván György (szerk.): Károlyi Mihály levelezése I. 1905-1920. Budapest, Akadémiai, 1978. 178. „Károlyi Mihály távirata Vass Jánoshoz (Kissingen, 1917. augusztus)"
[1627] Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth, 1978. 263.
[1628] HU-MNL-HVL-XV.31.h. 2. 1918. júniusi bejegyzés
[1629] Többek között: Népszava, 1918. június 13. 1-2.

politika élvonalában tevékenykedhetett tovább, ahol ezt követően is Károlyi legfőbb hívének számított.[1630]

A háborús hátország működésének alapjait törvényileg már 1912-ben lefektették.[1631] Gazdaságilag azonban ez sem akadályozta meg, hogy Magyarország a háborús infláció egyik rekordtartója legyen a megszállt Belgium és Ausztria mellett. A háború négy éve alatt közel 900 százalékos volt az árak emelkedése. A reálbérek ezzel együtt óriási mértékben zuhantak, azonban részletes és megbízható adatok, akár régiókra lebontva nem állnak rendelkezésünkre. Árnyalja a képet továbbá, hogy a háború vége felé a kereskedelemnek közel fele a jellegéből adódóan megfoghatatlan feketepiacon zajlott.[1632]

Az elhúzódó világháború nehézségei valamennyi társadalmi osztály tagjait sújtották Egerben. Ez elsősorban a közélelmezésben mutatkozott meg, mivel az ország agrármunkásainak jelentős részét fegyverbe hívták, így Eger, mely mezőgazdasági cikkekből behozatalra szorult, már nem tudta előállítani a saját szükségleteit biztosító élelmet.[1633] Az általános élelmiszerhiány kezelésére előírták a város szinte összes földjének bevetését. [1634] Ezt követően a frontszolgálat miatt kieső agrár munkaerőt a hadügyminisztérium és katonai erők ellátását végző Haditermény Rt. már úgynevezett munkásosztagokkal igyekezett pótolni az 1916-os mezőgazdasági munkák idején. A vetést, majd aratást végző felmentett vagy szabadságolt katonáknak a munkáltatók minimum három korona napszámbért voltak kötelesek fizetni, továbbá étkeztetniük is kellett őket. A háború végére a katonai munkaerő finanszírozása is lehetetlenné vált, így a legfontosabb munkákat is közerőből igyekezték elvégeztetni.[1635]

A legégetőbb az alapvető élelmiszerek (búza-, burgonya-, kukorica-, cukor- és liszt) hiánya volt. Az ellátási problémák megoldására a kormányzat valamennyi városban élelmezési hivatalok felállítását rendelte el.[1636] Mindezek ellenére Eger mégis kedvezőbb helyzetben volt, mint a főváros, ahol például már 1915 tavaszától szigorúan betartatták a zsírra is vonatkozó

[1630] 1918 októberében mandátuma is veszélybe került, amikor Károlyi egyik parlamenti felszólalásakor a Tisza-kormányt hibáztatta az ország háborús részvételéért. „Erre a mungók közbeordítottak: „Antantbeszéd". Lovászy meg azt felelte: „Igen, mi nem vagyunk németbarátok. Igen, mi az antant barátai akarunk lenni. És vegyék tudomásul azok is vagyunk." Vass János utána mondta: „Azok vagyunk." Erre a munkapárt tombolni kezdett… Amikor lecsendesültek a kedélyek Mihály tovább beszélt: Lovászít és Vasst a mentelmi bizottság elé utalták." Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Budapest, Európa, 2011. 468-469.

[1631] 1912. évi LXIII. tv.c. „a háboru esetére szóló kivételes intézkedésekről" https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7188 (2017. 09. 11.)

[1632] Bihari Péter: Lövészárkok a hátországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországán. Budapest, Napvilág, 2008. 94-96.

[1633] Nagy József: Eger története…i.m. 317.

[1634] Egri Újság, 1916. október 28. 3.

[1635] Egri Újság, 1917. május 11. 1; Uo. 1918. február 2.

[1636] Az egri Közélelmezési Hivatal tagjait 1916 októberében választotta meg a városi közgyűlés. Élén Bayer Henrik közélelmezési előadóval. Lásd: Egri Újság, 1916. október 21. 2.

„hústalan napokat", miközben az egri sajtóban 1916 nyarán azt olvashatták, hogy a városban „(…) jelenleg zsír hiány nincs. A város által vágott sertések meglehetős zsírt dobtak a piacra s azóta a hentesek is állandóan vágnak és hoznak zsírt forgalomba."[1637] Többek között a rekvirálások miatt fellépő élelmiszerhiány mellett Eger, de valamennyi város esetében beszélhetünk továbbá kávé, dohány, szén, petróleum és papírhiányról.

Bár a módosabb egri polgárok közül is sokakat szólítottak fegyverbe, egy jelentős részük, ha nem is volt nyertese a háborúnak, annak gazdasági hatásait igyekezett a maga hasznára fordítani. A helyi takarékpénztárak forgalma jelentősen megnőtt, a kereskedők és kisiparosok pedig egyre drágábban adták el áruikat. Az amúgy is gyenge termelési intenzitás egyre jobban csökkent, amivel egyidőben a szükségleti cikkek fogyasztói árai folyamatosan nőttek. 1917-ben egy névtelen olvasói levélre válaszul már a munkapárti Egri Újság is elismerte: „(…) Tény az, hogy sok iparos és kereskedő is elérkezettnek látja az időt, hogy a kedvező konjunktúrát kihasználja s rövid idő alatt meggazdagodjék. Egyes iparcikkekért elképzelhetetlen árakat kérnek. A kereskedők a háború előtt elraktározott és visszatartott áruik árát napról-napra emelik. (...)"[1638]

A nehézségek enyhítése céljából 1917 végén megalakult az Egri Fogyasztási és értékesítési Szövetkezet. A Hangya-szövetkezetek mintájára létrehozott egri szövetkezet tagsága nagyon hamar kétezerfősre duzzadt.[1639] Szintén egy több évtizedes szerveződési forma adaptációjára került sor 1918 januárjában, amikor több, mint 250 taggal megalakult az Egri Katholikus Kör, valamint megkezdődött a toborzás a Katolikus Népszövetségbe is.[1640]

Ilyen körülmények között érkezett Egerbe az oroszországi forradalmak híre. Az orosz hadsereg háborús kifulladása és a forradalmak hatására meginduló magyar-orosz frontbarátkozások tapasztalatairól egy Egerbe érkező, betegség miatt szabadságolt tiszttel rövid interjút is közölt az Egri Újság.[1641] Míg a vármegyei és ezzel együtt az egri polgári sajtó a békevágytól vezérelve sokszor elismerően nyilatkozott az oroszországi eseményekről és Lenin személyéről is, addig az egyházi sajtóból szinte teljesen eltűnt a szocializmus témája, amit a forradalmakat elítélő megnyilvánulások váltottak.

Az itthon maradt szegényparasztság körében a háború harmadik évére már egyértelműen tapintható volt a feszültség. Az alispán 1917. május 24-én kelt levelében utasította a vármegye polgármestereit és főszolgabíróit, hogy fokozott figyelemmel legyenek a

[1637] Bihari Péter: Lövészárkok a hátországban...i.m. 98. ill. Egri Újság, 1916. július 13. 2.
[1638] Egri Újság, 1917. július 3. 2-3."
[1639] Egri Katholikus Tudósító 1917/12. 285.
[1640] Egri Katholikus Tudósító 1918/4. 87, 90.
[1641] Egri Újság, 1917 november 28. 3.

mezőgazdasági munkások és gazdasági cselédek iránt. Az esetleges munkabeszüntetéseknek és zavargásoknak (melyekre ezidáig nem került sor) pedig a legszigorúbb eszközökkel vegyék elejét.[1642] Az érezhető elégedetlenség mellett az alispán aggodalmát igazolhatta az is, hogy közeledett a nyári munkák időszaka, melyek elvégzésére a háborús élelmezés miatt különös hangsúly került.

Az élelmiszer termelést is folytató kis- és középbirtokos parasztság azonban a rekvirálások gyakorivá válásáig nem mutatta máig felkutatható jelét az elégedettlenségnek. A bor- és szőlőtermeléssel foglalkozó gazdák, és annak értékesítését végző kereskedők a háborús évek alatt akár kisebb vagyonra is szert tehettek. A szüreti időszakot követen a sajtóban hadikölcsön jegyzésére bíztatták őket,[1643] de az élelmiszertermelés más formáival foglalkozó parasztság is szerencsésebbnek mondhatta magát. Amikor 1917 októberének végén a közélelmezési és népjóléti minisztérium valamennyi városban népkonyhák felállítására adott utasítást, a város vezetői azzal utasították el kérését, hogy „(…) Inkább olyan helyen van ennek az intézménynek létjogosultsága, ahol nagy ipartelepek vannak és a városi lakosság egy jelentékeny hányadát a szegény ipari munkásság alkotja, de a mi jól kereső földmívelő munkásságunk, amely részben maga is termelő még, idegenkedik a népkonyha gondolatától, mert nincs is igazán rászorulva."[1644] Az idézet nem említi a kispolgári-kisiparos réteget, mely feltételezhető, hogy a háború alatt is szerényebben ugyan, de tudott támaszkodni a helyi élelmiszertermelőkre, mely megerősítette Eger huszadik század eleji provinciális jellegét

A Keresztény Szociális Egyesület kezdeményezésére 1916 végétől „a földmíveseknek felvilágosítása és gazdasági tájékoztatása, de különösen az itthon maradt, vagy még nem katonaköteles korban lévő ifjúság lelki megmentése és erkölcsi nevelése céljából a tél folyamán" előadásokat tartottak. Az előadásokon hazafias indulókat és énekeket is tanítottak a résztvevőknek, valamint minden alkalmat az aktuális hadihelyzet térképen történő bemutatásával kezdtek.[1645] Az előadások szervezését bolsevik forradalom 1917 novemberi kitörését követően a város vette át, melyek keretein belül elsősorban a gazdákat szerették volna felvilágosítani a háborús gazdaság működéséről és meggyőzni őket annak támogatására. A folyamatos rekvirálások és a romló életkörülmények hatására ezeknek a gyűléseknek csakhamar háborúellenes jellege lett.[1646]

[1642] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság...i.m. 25
[1643] Egri Újság, 1917. november 30. 3.
[1644] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 26-27.
[1645] Egri Katholikus Tudósító, 1916/12. 322. Az előadások olyan témákban hangzottak el, mint „a háború okai és a hadi kölcson" vagy „Németország ereje"
[1646] Egri Újság, 1917. november 23. 2.

1917-ben az egri ipari munkásság is újra aktivizálta magát. Az elhúzódó háború és a hátországban tapasztalható gyorsan romló életkörülmények az addig passzivitást és érdektelenséget mutató dohánygyári dolgozókat sarkallta cselekvésre elsőként.[1647]

A világháború hatására a dohánygyár kötelékében szinte már nem dolgozott férfi, így az 1917 tavaszától kibontakozó tiltakozás élén a gyár munkásnői álltak szép számban. Bár már a háború kezdetén az egri érsek bölcsödét hozott létre a dohánygyári munkásnők gyermekei részére,[1648] a harmadik háborús évre a fronton harcoló férjek híján elsődleges családfenntartóvá váló munkásnők elsősorban az általános drágaság miatt léptek fel. Az élelmiszer árak ugyanis ekkora már háromszorosára, a háztartsái iparcikkek pedig hat és félszeresére emelkedtek. A tavasz folyamán a Katholikus Munkásnő Egyesületek vezetősége felhívta a Magyar Királyi Dohányjövedéki Központi Igazgatóság figyelmét a problémára és bérkompenzációt sürgetett. A dohánygyári munkásnőknek pedig azt tanácsolták vezessenek bevételeikről és kiadásaikról úgynevezett „háztartási könyveket", „mert az azokból merített adatok *nagy súllyal esnek latba a bérjavításoknál* és minden erőszaknál többet használnak"[1649]

Többször történt segélyek és támogatások kiutalása, azonban más állami alkalmazottakhoz képest általában csak a háborús segélyek felét kapta meg egy dohánygyári munkás, miközben a dohánymonopólium az állam számára az egyik legnagyobb adóbevételt jelentette. A szakmai érdekképviselet felemás sikerei miatt az ország dohánygyáraiban, így a több, mint 700 főt foglalkoztató egri üzemben is nőtt az elégedetlenség és „a szociáldemokraták izgatása oly termékeny talajra talált"[1650] A rivális szociáldemokraták tevékenységére jó példa a Nőmunkás című szociáldemokrata lap 1917. június 1-i számában megjelent írás, mely szerint a dohánygyári munkásnők azért kaptak kevesebb segélyt, mert a bértárgyalásokat folytató keresztényszocialista munkásvezérek jelentős részét elsikkasztották addigra.[1651]

Az egri dohánygyár munkásnőinek „testvér harcát" előre vetítte az 1917. szeptemberében kitört budapesti sztrájk, ahol a szociáldemokraták szokás szerint

[1647] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében. Heves Megyei Füzetek 2. Eger, 1955 3-4.
[1648] Egri Katholikus Tudósító 1917/4. 97-98.
[1649] Munkásnők Lapja, 1917. május 1. 6. Kiemelés eredetiben- M. D.
[1650] Munkásnők Lapja, 1917. június 1. 2-3.
[1651] Nőmunkás, 1917. június 1. 4-5. A lap úgy vélte a munkásokat „ezeket a papi járszalagon vezetett nőszervezetek sohasem védték meg, nem is fogják, mert azok egyedül a munkáltató érdekét tartják szem előtt (…) a gyári igazgatóságokkal együtt azt akarták mindig, hogy a munkásnő reggeltől késóestig igavonója legyen a munkáltatónak és ne törődjön mással, mint azzal, hogy a tőkét szaporítsa

sztrájktöréssel vádolták a keresztényszocialistákat, ez utóbbaik pedig erőszakossággal és vallásgyalázással a szociáldemokratákat.[1652]

1917. szeptember 30-án az MSZDP központja Egerbe küldte Schmitmaier Vilmát, Vágó Juliannát és Keresztény Józsefnét,[1653] azzal a céllal, hogy a gyáron belül megalakítsák a Dohánygyári Munkások Szakszervezetének helyi csoportját. Még aznap este egy be nem jelentett spontán munkásgyűlésre került sor, melyen megválasztották a „bizalmi" személyeket, akik másnap tárgyalásokat kezdeményeztek a dohánygyár vezetésével.[1654] Közben a két küldöttnek néhány nap alatt 17 kivételével az összes gyári munkásnőt sikerült meggyőznie. A megalakulást követő napokban sztrájk hangulat kezdett kialakulni, melynek eredményeként a dolgozók október 12-én beszüntették a munkát.[1655]

A polgári és a helyi sajtóban is úgy interpretálták az ügyet, hogy a munkásnők nem is béremelésért vagy jóléti intézkedésekért sztrájkoltak, hanem elsősorban annak céljából, hogy zárják ki a gyárból azokat, akik nem csatlakoztak a frissen létrejött szakszervezetükhöz.[1656] Az Egri Újság úgy fogalmazott, hogy „a szociáldemokraták és keresztény szocialisták torzsalkodásaira s az ebből kisarjadzott ellentétekre vezethető vissza a ma fenyegető válság."[1657] A dohánygyár igazgatójának 1917. október 7-én, tehát még a sztrájk kitörése előtt keletkezett levele szerint ez a 17 munkásnő a Jézus Szíve Társaság tagjaiként utasították vissza a belépést a szakszervezetbe.[1658]

Már a sztrájk leverésére 100 fős karhatalmi egységet vezényeltek ki. A szakszervezet vezetőit letartóztatták, azonban egy munkások küldöttségnek még az aznap délután lefolyó békéltető tárgyalásokon sikerült elérnie szabadulásukat. Két nappal később, október 14-re a keresztényszocialista munkásnők szerettek volna népgyűlést tartani, hogy visszahódítsák a szociáldemokratákhoz tévelyedett társaikat, de a hatóságok a gyűlést nem engedélyezték. Az

[1652] „Végre is a munkásság az egész világon mindenütt megoszlik egy keresztény érzelmű és egy szociáldemokrata csoportra. Mint ahogy mi tisztában vagyunk azzal, hogy a vörösök nem fognak valamennyien beolvadni a keresztény szervezetekbe, épp úgy meg kell nekik békélniük azzal, hogy meggyőződéses katholikus munkások és munkásnők előbb-utóbb külön fognak tömörülni. Azért közös gazdasági érdekekért testvériesen együtt lehet és kell dolgozniuk, nem pedig testvérharcra felcserélniük idejüket és erejüket" Vélekedett a keresztényszocialista női munkássajtó. Munkásnők Lapja, 1917. október 1. 2-3.

[1653] Szecskó Károly 1959-es cikke szerint „Schmidtmayer" mellett Róth Róza volt a másik agitátor. Népújság, 1959. október 10. 3. 1962-es tanulmányában már ő is Keresztény Józsefnét nevesíti. Szecskó Károly: Adalékok az egri dohánygyár munkásmozgalmainak történetéhez (1904-1920). Borsodi Szemle 1962/2. 65.

[1654] HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. A dohánygyári 1917. októberi sztrájkmozgalmakkal kapcsolatos iratok. Eger polgármesterének 16720/1917. számú levele. Pogonyi Antalné bírósági ítélete.

[1655] HU-MNL-HVL-XI.11. Titkárság iratai. Az Egri Dohánygyár múltjára vonatkozó üzemtörténeti adatok, kéziratok, újságcikkek és fotók 1894–1944. A dohánygyár 75 évének…i.m. 5-6.

[1656] Például: Az Est, 1917. október 16. 4; Egri Újság, 1917. október 12. 2.

[1657] Egri Újság, 1917. október 11. 3;

[1658] HU-MNL-HVL-XI.11. Főnöki iratok. A dohánygyári igazgató jelentése a gyár munkásainak a nemzetközi szociáldemokrata pártba való belépése tárgyában, a Központi Dohányjövedék Igazgatóságának. Eger, 1917. okt. 3-án.

Egri Ujság szerint ekkorra már 70 munkásnő pártolt át (vagy vissza) hozzájuk.[1659] A két munkástábor egymásnak feszülése miatt október végéig a gyár munkásainak nagy része bejárt munkahelyére, de nem dolgozott, így a vezetőség állandó rendőri felügyelet alá állította őket. Október 24-én és 25-én újabb sztrájkokra került sor, elsősorban az egri szociáldemokrata munkásnők, Prokai Mária és Lovász Jánosné vezetésével.[1660] A sztrájkolók bérekre vonatkozó követeléseit a gyár vezetése végül október 29-én teljesítette, ugyanakkor szigorúan betiltott minden további népgyűlést.[1661] Ezt követően a szociáldemokrata és keresztényszocialista szakszervezeti gyűlésekre a gyár falain kívül került sor. 1918 januárjában a hadisegélyek kifizetése miatt alakult ki újabb konfliktus a gyár vezetésével.[1662]

Az 1917 októberi dohánygyári sztrájk alatt a papság retorikájában végig a két szociális irányzat harcaként jellemezte a sztrájkot, melynek fő célkitűzése egy gyárban megtartandó népgyűlése lett volna.[1663] A dohánygyári sztrájk a szunnyadó egri keresztényszociálisokra is kijózanítólag hatott. November elején az Egri Katholikus Tudósító különszámaként jelent meg Subik Károly röpirata az egri dohánygyár munkásnőihez, melyben hosszan magyarázta, hogy a vallásos munkás nem lehet egyben szociáldemokrata is.[1664]

1917. november 9-én a felsővárosi földműves olvasókörben a dohánygyári munkásnői összejövetelt tartottak Misik Jánosné vezetésével. Az összejövetelen felszólalt a Katholikus Munkásnőegyesületek központjának titkáraként Székely János is, akinek beszédét követően a jelenlévők kijelentették, hogy kilépnek a szociáldemokraták által befolyásolt szakszervezetből és megalapítják a Katholikus Munkásnők Dohánygyári Segélypénztárának egri csoportját, melynek elnöke Misik Jánosné, pénztárosa pedig Füstös Mihályné lettek.[1665] Az egri csoport

[1659] Egri Újság, 1917. október 18. 3.
[1660] HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. A dohánygyári 1917. októberi sztrájkmozgalmakkal kapcsolatos iratok. Eger polgármesterének 16720/1917. számú levele.
[1661] Egri Újság, 1917. október 24. 2; Uo. 1917. október 28. 2.
[1662] HU-MNL-HVL-XI.11. Az Egri Dohánygyár múltjára vonatkozó üzemtörténeti adatok, kéziratok, újságcikkek és fotók 1894–1944. A dohánygyár 75 évének…i.m. 6-7..
[1663] Egri Újság, 1917. október 18. 3.
[1664] Egri Katholikus Tudósító, 1917/11. 257. „Mint tolvaj, titokban tört be városunkban a hazát és Istent tagadó szociáldemokrácia. Alig hallottunk róla beszélni, és egyszercsak arra ébredünk, hogy szeptember 30-án az egri dolgozóknak 430-at, nagy részét, belekényszerítették a szociáldemokrata szakszervezetbe, és ezzel 430 családot írtak be az istentagadó társaságba. Szomorúsággal látjuk jó egri testvéreinknek eltévelyedését. Nem az fáj nekünk, hogy most majd a dohánygyáriak béremeléshez jutnak. Hiszen ha megérdemlik a nagyobb bért, mi magunk vagyunk az elsők, akik örülünk népünk anyagi boldogulásának. Csak azt sajnáljuk, hogy jogos követelésüket nem más úton kívánják érvényre juttatni. Az fáj nekünk, hogy anyagi boldogulás látszata alatt be hagyják magukat terelni abba a társaságba, ahol csak a hitetlenség terjesztése a fő, nem pedig a munkás sorsának megjavítása. Fáj, hogy keservesen megdolgozott pénzükön majd annyi egri család előfizet az istengyűlölő, lázító Népszava újságra... Mi bízunk abban, hogy becsületes egri népünk nem akar egy gyékényen árulni az istentagadó szociáldemokráciával”
[1665] Igaz Szó, 1917. november 18. 3.

50 fővel alakult meg és a következő és elején már 180 tagot számlált.[1666] Szintén Misik Jánosné vezetésével jött létre a dohánygyári munkásnőket magába foglaló, 1918 elejére 300 fő tagságúra gyarapodó Egri Katholikus Munkásnőegyesület. Az egyesületnek saját jogvédőirodája is volt,[1667] valamint 1918 júliusában a Keresztény Szociális Néppárt közvetítésével tudtak a pénzügyminisztériumnál ruhasegélyt kilobbizni. Az Egri Ujság szerint még maga a pénzügyminiszter, Popovics Sándor is „örömének adott kifejezést, hogy a munkásnők ott hagyták a felforgató irányzatokat és az érdekeiket komolyan védő ker[esztény]szoc[ialista] szakszervezethez csatlakoztak."[1668]

A pénzügyminiszter „szájába adott szavak" azt sejtetik, hogy szocialista szakszervezetei agitáció a világháború az egyre jobban fokozódó nehézségek ellenére is visszaszorult. 1917 decemberében pedig az Egri Katholikus Tudósító szerkesztősége üzente meg egy „dohánygyári munkásnőnek", hogy „(…) majd meglátja miként veszíti el lassacskán hitét, ha éveken át a szociáldemokraták újságjait olvassa és gyűléseikre eljár. Bárcsak adná a jó Isten, hogy ne legyen igazunk."[1669] A keresztényszocialisták magabiztosságának hátterében meghúzódhatott az a több évtizedes politikai siker is, miszerint 1918-ra a Néppárt és az Országos Keresztényszocialista Párt egyesült.[1670]

Károlyi-kormány hatalomra kerülését követően, 1918 decemberében az egri szocialista mozgalom fontos alakja, Fischer Manó tartott szónoklatot az egri dohánygyár munkásnőinek. Fischer felszólította őket, „hogy figyelmeztessék a keresztény szocialista párthoz tartozó munkásnőket arra, hogy a magyarországi munkások érdekeit az uralmon lévő népkormány segítségével úgy lehet megvédelmezni, ha valamennyi munkás egy táborban van. *Egyedül a szociáldemokrata párt az, amely* az országban élő munkások *érdekeit van hivatva előmozdítani,* mert ez a párt vallás vagy faji különbség nélkül dolgozik a dolgozó nép érdekében s nem akarja a dolgozó nép figyelmét vallási vagy nemzetiségi kérdésekkel helytelen irányba terelni, nem akarja, hogy a nép valódi érdekei felekezeti vagy faji izgatásokkal elnyomhatók legyenek."[1671]

[1666] Munkásnők Lapja, 1917. január 1. 8.
[1667] Egri Katholikus Tudósító, 1918/2. 33.
[1668] Egri Újság, 1918. augusztus 6. 3; Egri Katholikus Tudósító 1918/9. 188.
[1669] Egri Katholikus Tudósító 1917/12. 290. (szerkesztői üzenetek)
[1670] Bővebben Gergely Jenő: Keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 66-71.
[1671] Igaz Szó, 1918, december 8. 3. Kiemelés eredetiben-M.D.

VII. Szocialisták és keresztényszocialisták Egerben a 1918-1919-es forradalmak idején

VII.1. A forradalmak és a Katolikus Egyház

A központi hatalmak 1918 őszén bekövetkező vereségével véget ért az első világháború és a szövetségi rendszer egyik alappillérének számító Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával párhuzamosan Magyarországon egy közel egy évig tartó zűrzavaros forradalmi időszak vette kezdetét.[1672] A forradalmak során hatalomba emelkedett politikai erők számára kezdetben a háború lezárása, a győztes nagyhatalmak bizalmának elnyerése, és mindezzel párhuzamosan a belső viszonyok demokratizálása volt a legfőbb cél. Ezeken túl szükséges volt a Habsburgok uralma alól felszabaduló és 1918. november 16-án köztársasági államformát deklaráló új államnak saját intézményeit megalkotni, működtetni, valamint diplomáciai kapcsolatait kiépíteni. Ebből kifolyólag rendeznie kellett viszonyát a magyar politikai, társadalmi és kulturális életben egyaránt központi helyet elfoglaló, valamint legtöbb hívővel rendelkező Katolikus Egyházzal.

Ugyan a Károlyi- és a Berinkey-kormány számára az egyházakkal való jó viszony ápolása különösen fontos volt, nem szabad megfeledkezni arról, hogy az általuk irányított kormánykoalícióba tömörült pártok kétharmada már a forradalom kitörése előtt is antiklerikális politikát folytatott. A Károlyi Mihály vezette Függetlenségi- és ’48-as Párt hagyományos értelemben vett liberális polgári pártnak volt tekinthető, de a Jászi Oszkár vezette Polgári Radikális Párt és a baloldali eszmeiséget képviselő Szociáldemokrata Párt már nem elégedett meg az állam és egyház szétválasztásával. Ez utóbbi kettő a gondolat és lelkiismeret szabadságára épülő társadalompolitikájuk keretén belül igyekezett az egyházakat és a vallásos érzületet visszaszorítani a legszűkebb értelemben vett magánszférába, továbbá egy radikális földreform keretein belül az egyházi földbirtokok jelentős részét szétosztani vagy épp egyéb vagyontárgyaikat lefoglalni.[1673]

A hazai katolikus egyház kezdetektől fogva tisztában volt a kormánykoalíció pártjainak egyházpolitikai elképzeléseivel és hamar felismerte, hogy érdeke támogatni a pártszövetséget,

[1672] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 112-132.
[1673] Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában. Eger, Líceum, 2011. 94-105.

melyben a mérsékelt polgári erők ekkor még balanszt jelentettek a radikális törekvésekkel szemben. Tudták, hogy amennyiben a koalíció felbomlik, úgy minden bizonnyal radikális, nyíltan vallásellenes politikai körök fognak a hatalom élvonalába kerülni. Épp ezért Csernoch János hercegprímás rögtön 1918. november 1-én egy körlevelet adott ki, melyben elismerte az új kormány legitimitását, a forradalom győzelmét pedig kész tényként kezelte, ugyanakkor arra nem tett semmilyen utalást, hogy a Katolikus Egyház bármilyen formában is támogatná az új hatalmat.[1674] Másnap hivatalos találkozóra került sor a kormányt képviselő, és a polgári forradalomban katolikus egyházi ügyekért felelős egykori keresztényszocialista újságíró Persián Ádám és Csernoch János között, melyen a hercegprímás ismét elismerte az új kormányzat legitimitását, továbbá engedélyezte az alsópapság érdekvédelmi szervezkedését és érdemi tárgyalást folytatott a katolikus autonómia ügyéről is.[1675]

Az alsópapság szervezkedésének engedélyezése egyértelműen az új körülményekhez, azaz a poszthábórús, demokratizálódás lázában égő társadalomhoz való igazodás jelét mutatja, melynek egyik legszembetűnőbb aktusa a Papi Tanács létrejötte volt.[1676] A katolikus autonómia ügye azonban egy olyan kérdés volt, mely már 1848-as forradalom óta rendszeresen előkerült a különböző egyházpolitikai fórumokon.[1677] A polgári átalakulás életre hívta ugyanis azt az igényt, hogy a Katolikus Egyház lehető legnagyobb mértékben függetlenedjen az államtól és Magyarországon megszervezze saját önkormányzatiságát azzal szemben. Ennek értelmében az állami támogatások jelentős részéről is le kellett mondania, ugyanakkor lehetőséget kapott, hogy híveivel együtt intézze belső ügyeit. A forradalom kitörése és az új kormányzat összetétele immár arra sarkalta az egyházat, hogy az esetleges antiklerikális, vagy vallásellenes politikai lépésekkel szemben saját autonómiáját használja védőpajzsul. Ennek köszönhetően a november 20-án összeülő Magyar Püspöki Kar Konferenciája az autonómia minél hamarabbi megvalósulását tűzte ki célul, és ennek irányítására az Országos Katolikus Tanács megalapítását határozta el.[1678]

[1674] Uo. 56-57. ill. Leopold Antal: Csernoch János. Emlékezés Nagymagyarország utolsó hercegprímására. Bécs, Verlag Opus Mystici Corporis, 1963. 25.

[1675] Kereszt és Forradalom. Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november 1.-1919. március 21.). A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt írta és a forrást jegyzetelte: Tengely Adrienn. Budapest, METEM, 2019. 35-40.

[1676] Az alsópapság ilyen jellegű követelését egy évvel ezelőtt még nem engedélyezte az egyházkormányzat. Tengely Adrienn: A Papi Tanács (1918-1919). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2007/3-4. 19-29; Gergely Jenő: A Papi Tanács. A magyar katolikus alsópapság demokratikus szervezkedése 1918-1919-ben. Világosság 1973/3. 167-174.

[1677] Bővebben: Gergely Jenő: A történelmi keresztény egyházak autonómia-szervezete a dualizmus éveiben. In: Sranyai Csaba Máté (szerk.): Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon. 1848-1918. Budapest, METEM, 2001. 140-143.

[1678] Balogh Margit- Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon…i.m.163.

A polgári demokratikus forradalom által felszínre hozott legfontosabb jogi természetű probléma azonban az állam és egyház összefonódásából adódó főkegyúri jog kérdése volt, melyet a dualizmus évtizedeiben az uralkodó gyakorolt a vallás- és közoktatásügyi miniszter közreműködésével. Ez gyakorlatban első sorban a főpapi kinevezéseket jelentette. A miniszter ebből kifolyólag hagyományosan katolikus vallású volt.[1679] A forradalom kitörését követően a Károlyi Mihály köréhez tartozó és az egyházakkal kompromisszumot kereső Lovászy Márton töltötte be ezt a hivatalt. Az állam és egyház szétválasztásának megvalósítása érdekében, valamint a január közepére kormányválsággá eszkalálódó politikai feszültségek és az azt követő balratolódás miatt a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumot különválasztották, és ez előbbi, immár jelentősen leszűkült jogkörrel rendelkező minisztérium élére a szintén Károlyi párthoz tartozó Vass Jánost választották (a közoktatásügyi tárcát a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond kapta, aki azonban olyan egyházpolitikát is érintő kérdésekben intézkedett, mint például a kötelező vallásoktatás kérdése).[1680] Károlyi pártjának konzervatívabb szárnyával szemben Vass és a katolikus egyházpolitikát továbbra is irányító Persián a főkegyúri jogot mindenképp szerette volna kormány számára megszerezni,[1681] azonban sem az egyházi, sem pedig a laikus jog szempontjából nem volt egyértelmű, hogy a jog átörökíthető e az éppen megszűnt királyságtól az új köztársaság részére. A kormány álláspontja végül abban nyilvánult meg, hogy a főkegyúri jog tulajdonosának az 1919. január 18-tól immár köztársasági elnök Károlyi Mihályt tekintette, egészen az előbbiekben tárgyalt autonómia megalakulásáig, amikor is átengedték volna a katolikus önkormányzatnak a főpapi kinevezések jogát.[1682]

A jogi és törvényi szabályozásokon túl több esetben érték fizikai atrocitások is az egyházi személyeket. Ezek általában a paplakok feldúlásában, a helyi lelkipásztorok inzultálásában és bizonyos egyházi javak beszolgáltatásának felfüggesztésében nyilvánultak meg többnyire vidéki falvakban, azonban az ország még meg nem szállt vegyes nemzetiségű területein mindezek etnikai ellentétekkel is párosultak.[1683] A központi hatalom stabilizálódásával később sikerült vidéken rendet teremteni. Egyes baloldali médiumok azonban kihasználva a feszült helyzetet, ellenforradalmisággal vádolták a katolikus egyházat (főleg a Népszava és a Néptanítok Lapja), annak ellenére, hogy nem egy helyen az

[1679] Hegedűs András: A katolikus főpapi kinevezések politikai háttere a dualizmus korában 1867-1918. Doktori disszertáció. Budapest, 2001. 7-45.
[1680] Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Budapest, Jaffa Kiadó, 2018. 361-372.
[1681] Batthyány Tivadar gróf: Beszámolóm II. kötet. Budapest, Atheneum, é.n. 223-228.
[1682] Tengely Adrienn: A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban. In.: Klestenitz Tibor-Zombori István (szerk.): Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 189-191.
[1683] Tengely Adrienn.: A magyar egyházak… i.m. 13-33

alsópapságot is ott találjuk a forradalom és a nemzeti tanácsok támogatói közt. A már említett januári kormányválságot követően, és a szociáldemokraták kormányon belüli hatalmának felértékelődésével újra elszaporodtak az ilyen jellegű írások a sajtó hasábjain, melyekről ma már tudjuk, hogy szinte semmi valóságalapjuk nem volt, hiába tiltakoztak ellene a katolikus egyházi körök.[1684] A balról érkező rágalmak 1919 februárjára újra konkrét cselekményekké váltak. A jezsuiták budapesti rendházában házkutatást tartottak, Mikes János szombathelyi püspököt pedig ellenforradalmi vádakra hivatkozva internálták és egyre jobban szaporodtak a vádak a szerzetesrendek és a forradalmat kezdetben támogató keresztényszocialista politikusok ellen is.[1685]

Az egyházat ért atrocitásokon túl a nyíltan ateista közoktatásügyi miniszter, Kunfi Zsigmond részéről hivatalos megnyilatkozások is történtek, melyben utalt az iskolai hitoktatás beszüntetésére. A hatalom részéről történő hivatalos és a sajtó által terjesztett, sokszor szóbeszédeken alapuló rágalmak a társadalom jelentős részében ellenszenvet váltottak ki. A szaporodó tiltakozó népgyűlések, de főleg az ország háborús viszonyai végül meghátrálásra kényszerítették Kunfit. Hozzájárult ehhez az is, hogy a közelgő nemzetgyűlési választások, az első demokratikus, széles választójogon alapuló voksolást jelentették Magyarországon, mely kapcsán minden politikai erő igyekezett társadalmi bázisát növelni. Ezzel együtt katolikus részről is megszületett az igény egy szélesebb, valamennyi keresztény felekezetet magába foglaló és politikailag is hatékony gyűjtőpárt létrehozására, melynek fő szószólója Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök volt.[1686]

A választásra való készülődés, továbbá a már említett főkegyúri jog kérdése és általános értelemben véve az állam és egyház közti viszony kompromisszumos rendezésének kísérlete 1919 március 21-én okafogyottá vált. Az őszirózsás forradalom kitörését követő bő két hónapra a megfontolt, egyházakra, hívekre és vallási tradíciókra is többnyire tekintettel lévő egyházpolitika volt a jellemző. Az ország katasztrofális katonai és külpolitikai helyzete, továbbá a mindennapi életet nagyban befolyásoló ellátási nehézségek és az uralmon lévő hatalmi erők belpolitikai harcai a radikálisan antiklerikális és vallásellenes szociáldemokraták, valamint a gyűjtőfogházból miniszteri bársonyszékbe kerülő kommunisták hatalomba jutását eredményezte. Ennek egy hangos kisebbség örült ugyan, de a többségében vallásos,

[1684] Magyar Kultúra 1918. november 20. 353–355; Alkotmány 1919. január.9. 1.
[1685] Gergely Jenő: Keresztényszocialisták az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalomban. Történelmi Szemle 1969/1-2. 41-48; TengelyAdrienn.: A magyar egyházak… i.m. 189-192. ill. Hatos Pál.: Az elátkozott köztársaság…i.m. 369-371.
[1686] Bővebben: Tengely Adrienn: A keresztény politikai erők felkészülése az elmaradt 1919. évi választásokra. Egyháztörténeti Szemle 2006/7. 158-184.

egyházakra továbbra is tisztelettel tekintő, sokszor még archaikus környezetben és értékek között élő lakosság ellenszenvvel volt. A katolikus egyházzal szembeni intézkedéseket (csak úgy, mint oly sok mást a forradalmak történetében), a tragikus állapotok okozta körülmények határozták meg leginkább, ezért egységes egyházpolitikai program kialakítására a polgári demokratikus forradalom idején és azt követően sem került sor.

A proletárdiktatúra 1919. március 21-én történő kikiáltása és az azt követő 133 napos bolsevik típusú kommunista uralom szintén csak fokozta a káoszt az egyházpolitikai intézkedések terén, nem beszélve arról, hogy az ekkor foganasított vallásellenes intézkedések immár az egyházi személyek és vagyontárgyak fizikai épségét is veszélyeztették.

Az 1919-es kommunista egyházpolitikának két irányát lehet meghatározni alapvetően. Az első, melyben az akkori döntéshozók valamennyien egyetértettek, az egyházak vagyontárgyainak és földjeinek lefoglalásában, és végeredményben anyagi ellehetetlenítésükben nyilvánult meg. A másik irány kifejezetten a vallásgyakorlás visszaszorítását, az egyházi személyek és intézmények hivataluk betöltésében történő akadályozását jelentette. Ez utóbbit azonban már korántsem övezte konszenzus a felsőbb hatalmi körökben. A kommunisták és szociáldemokraták fúziójából létrejövő Magyarországi Szocialista Párt mérsékelt szociáldemokratái megelégedtek a vallás magánügyként való kezelésével, míg a bolsevik mintát mindenáron adaptálni óhajtó radikálisok és kommunisták a vallást a kapitalizmus és kizsákmányolás egyik formájának tekintették, ezért annak módszeres felszámolására törekedtek.[1687]

Még a polgári demokratikus forradalom utolsó napjaiban, amikor a gyűjtőfogházban raboskodó kommunisták és a szociáldemokraták balszárnya egyesült, Kun Béla lényeges pontként követelte az állam és egyház szétválasztásának haladéktalan végrehajtását.[1688] A legfelsőbb döntéshozó szervekben ezért már a tanácsköztársaság kikiáltását követően napirendre kerültek bizonyos egyházpolitikai kérdések. Március 22-én a Minisztertanácsot felválltó Forradalmi Kormányzótanács első ülésén Szántó Béla helyettes hadügyi népbiztos követelte az állam és egyház szétválasztását, valamint a „vallásoktatásnak iskolákból való kiküszöbölését", melyeket a kormányzótanács elviekben[1689] elfogadott, de azok végrehajtásával kapcsolatban érdemi döntést nem hozott. Eltörölték a címeket és rangokat továbbá az egyházi adókat. Felmerült a vallási hovatartozás megjelölésének eltörlése a

[1687] Balanyi György: Egyház és vallás. In.: Gratz Gusztáv (szerk.): A bolsevizmus Magyarországon. Budapest. Vadszőlő Kiadó, 2003. 133-144. ill. Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 64
[1688] Jankovich Sándor: Az egyház a tanácsköztársaság idején. Katolikus Szemle, 1969/1. 15.
[1689] Az iskolai vallásoktatást még március 4-én elrendelték, az állam és egyház szétválasztásának elve, pedig csak a június 23-án kiadott alkotmányban lépett törvényerőre.

hivatalos okmányokon, illetve a Kunfi Zsigmond által vezetett közoktatásügyi népbiztosság alá rendeltek valamennyi egyházakkal kapcsolatban folyamatban lévő ügyet, miután Kunfi közölte Persiánnal, hogy a Vallásügyi Minisztérium eddigi folyamatban lévő ügyeit minden további intézkedésig befagyasztja.[1690] Másnap Persián egy nyilatkozatban számolt be a történtekről és szólította fel állítólag a katolikus papságot a Tanácsköztársasághoz való csatlakozásra, azonban nyilatkozatát eltérő formában és tartalommal közölték a különböző újságok, később pedig ő maga sem ismerte el sajátjának annak szövegét.[1691] A március 24-ei kormányzótanácsi ülésen azonban az elvi és jogi intézkedéseken túllépve a műkincsek kapcsán szóba került az egyházi vagyon őrizetbe vétele is (mely ekkor még nem jelentett egyet annak lefoglalásával). Kunfi Zsigmond javaslatára az egykori kiugrott piarista szerzetesnövendéket, az elmúlt években antiklerikális cikkeivel ismerté vált Fáber Oszkárt bízták meg az egyházi vagyon kollektivizálásával kapcsolatos ügyek intézésével, aki hamarosan átvette Persián valamennyi jogkörét is.[1692]

A Fáber, és helyetese, Apáthy György irányítása alatt álló Vallásügyi Likvidáló Bizottság március 26-ai megalakulása után rögtön hozzákezdett az esztergomi érseki palota vagyonának leltározásához és értékes műkincseinek elszállításához. Pár nappal később Csernoch hercegprímást is kilakoltatták az épületből.[1693] Március 29-én a Forradalmi Kormányzótanács deklarálta ugyan a vallási és lelkiismereti szabadságot, ugyanakkor határozatot hozott a „nem állami nevelési és oktatási intézmények köztulajdonba vételéről" is.[1694] Az iskolák államosításával a Katolikus Egyház társadalmi jelenléte minimálisra csökkent volna Magyarországon. Ezen kormányzati intézkedésekkel egyidőben kezdet megszerveződni a vallásügyi likvidáció vidéken is.

A vagyon őrizetbe vételének végrehajtása vidéken viszont több helyen is ellentmondásosan alakult. Március 29-én Fáber egy rövid táviratban rendelte el, hogy valamennyi direktórium alakítson háromtagú bizottságot, mely a templomokat és paplakokat leszámítva hozzá fog az egyházi vagyon őrizetbe vételéhez. Semmilyen további instrukciót

[1690] Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A forradalmi kormányzótanács jegyzőkönyvei…i.m. 58; Jankovich Sándor: Az egyház a tanácsköztársaság idején…i.m. 15-16

[1691] Gergely Jenő: Katolikus egyház, magyar társadalom. 1890-1986. Prohászkától Lékaiig. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 39. ill. Kereszt és Forradalom… i.m. 19.

[1692] Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A forradalmi kormányzótanács jegyzőkönyvei …i.m. 62. Fáberről lásd: Csunderlik Péter: Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták…i.m.230-231. ill. Wilhelm Jenő: A vörös pap. Dr. Fáber Oszkár (1879-1942). In: Bihari Mór et al. (szerk.): Kioltott fáklyák. Emlékezés a fehér terror pedagógus áldozatairól. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965.

[1693] Jankovich Sándor: Az egyház a tanácsköztársaság idején…i.m. 20; Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 65.

[1694] Balogh Margit- Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005. (Dokumentuok) 1. 1790-1944. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 2005. 539-540.

nem kaptak a direktóriumok a rendelet végrehajtásával kapcsolatban. Nem volt egyértelmű, hogy mit kell leltárba foglalni, hová kell szállítani a készpénzt, vagy hogy a lefoglalt ingóságokkal ki rendelkezik a továbbiakban.[1695] A vagyontárgyak őrizetbevételét ráadásul többen lefoglalásként értelmezték, így a felülről érkező szabályozatlan szekularizáció, továbbá a baloldali sajtóban megjelenő vitriolos, egyházakkal szembeni uszításokkal teli cikkek[1696] miatt gyakran önkényeskedésre és személyes sérelmek megbosszulására is sor került.

A likvidáló biztosok lelkesedésének és általuk keltett hamis pletykáknak köszönhetően hamar elterjedt a hír többek közt a templomok mozivá, vagy kabarévá való átalakításáról.[1697] Ugyanakkor Fáber a kisebb egyházi épületek és kolostorokat szanatóriummá, rokkantak és árvák otthonaivá szerette volna alakítani, továbbá olyan illuzórikus terveket is dédelgetett, mint a pannonhalmi apátság „tudósok nemzetközi otthonává" (egyfajta természettudományi laboratóriummá) való átszervezése, vagy ciszterek zirci apátságában a magyar feltalálók „Edison-telepének" létrehozása.[1698]

Külön Vallásügyi Népbiztosság létrehozása azonban nem állt a proletárdiktatúra irányítóinak érdekében, mivel egy április 15-én meghozott rendelet értelmében az egyházakat nem tekintették továbbra jogi intézményeknek, csupán magántársulásoknak, így azokkal semmilyen hivatalos kapcsolatot nem akartak létesíteni. A Vallásügyi Likvidáló Bizottság ennek ellenére többször aposztrofálta magát a forrásokban hivatalként, országos hivatalként vagy épp népbiztosságként, mely mögött Fáber egyéni népbiztosi ambíciói és saját szerepének felértékelése húzódott meg.[1699] Négy hónap alatt több ezer rendeletet adott ki, jelentős hivatalnoki gárdával és saját költségvetéssel rendelkezett, de ennek ellenére a Forradalmi Kormányzótanács ülésein soha nem vehetett rész.[1700] Az általa vezetett hivatal szinte áttekinthetetlen mód működött, sosem lehetett tudni meddig tart a hatásköre és hogy tulajdonképp melyik népbiztosság felügyelete alá tartozik a gyakorlatban. Elviekben a közoktatásügyi népbiztosság része volt, azonban több vitás kérdésben más tárcák ügyeibe is belefolyt. Így például az április 3-án kiadott földreform[1701], majd május 17-én az egyházi földek

[1695] Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 67; Balanyi György: Egyház és vallás… i.m. 136-140.
[1696] Többek között Vörös Újság 1919. április 3. 6. („Pokolba a csuhásokkal") ill. Vörös Újság 1919. április 11. („Menekülnek a patkányok")
[1697] Egry Gábor (szerk.): Kérdések és válaszok 1918-1919-ről. Budapest, Napvilág, 2019. 65-67.
[1698] Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A forradalmi kormányzótanács jegyzőkönyvei …i.m. 515. ill. Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 82.
[1699] Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A forradalmi kormányzótanács jegyzőkönyvei …i.m. 461-462.
[1700] Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 65-66; Balanyi György: Egyház és vallás… i.m. 135-136.
[1701] Balogh Margit- Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, … i.m. 541.

kisajátításáról szóló rendelet a földművelésügyi népbiztosság hatáskörébe ítélte a kisajátított földeket, ugyanakkor ez utóbbi a 100 holdnál kisebb mezőgazdasági és 10 holdnál kisebb szőlőterületeket a helyi tanácsok rendelkezésére bocsátotta. Július 8-án ezen földek termését a korábbi javadalmasok, azaz az egyházak részére bocsájtották.[1702]

Az egyházak magántársulássá való lefokozásával együtt Fáber felszólított valamennyi direktóriumot, hogy az egyházak belső életébe semmilyen mód ne avatkozzon bele, és a kaotikus helyzet enyhítése végett utasította őket, hogy csak az ő és a népbiztosságtól érkező útmutatásoknak tegyenek eleget. Az ilyen jellegű útmutatások azonban kevés konkrétumot tartalmaztak, így a helyi direktóriumok ellentmondásos, sokszor önkényes eljárásaival szemben nem tudtak hatékonyan fellépni. Április 21-én a Likvidáló Bizottság felett álló közoktatásügyi népbiztosság immár hivatalosan elrendelte valamennyi egyházi vagyon elkobzását. Utasítást adtak a vidéki likvidáló bizottságok összetételére vonatkozólag, a rendelet végrehajtásához kapcsolódóan pedig megkülönböztették az egyházi vagyon közcélokra lefoglalandó vagyontárgyait, illetve a vallási élethez szükséges magánvagyont (templomok, kápolnák, imaházak, haranglábak, szobrok és kegytárgyak).[1703] Előírták a közcélú vagyon lefoglalását, a papság pedig úgy védekezett a rendelet ellen, hogy a közcélú vagyontárgyak egyes darabjait igyekezett magánvagyonként feltűntetni a likvidáló biztosok előtt.[1704]

A kezdeti kaotikus állapotok után az egyházi vagyon likvidálása májusban felgyorsult, nyár elejére pedig sok helyen be is fejeződött. A vagyonelkobzás eredményeként a proletárdiktatúra 133 napja alatt 200 millió koronaértékben foglaltak le készpénzt és értékpapírt mintegy 670 egyházi intézménytől, melynek több, mint a fele a Magyar Katolikus Egyházhoz tartozott, mivel a protestánsok lakta vidékek hamar idegen megszállás alá kerültek. Június elejéig a zár alá vett katolikus vagyon megközelítette a 72 millió koronát, a kisajátított katolikus földek nagysága pedig a 639 ezer kataszteri holdat.[1705] Ugyanakkor a likvidáló hivatal fenntartására, alkalmazottainak bérezésére és propagandamunkájára nagyjából 600 ezer koronát fordított a közoktatásügyi népbiztosság, amely az adott gazdasági helyzetben jelentős összegnek tekinthető az állami kiadások terén.[1706]

[1702] Balogh Margit- Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon… i.m. 168.
[1703] Népszava 1919. április 27. 7.
[1704] Idézi: Balogh Margit- Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás… i.m. 543-544
[1705] Ez a szám az 1895-ben összeírt, a történelmi Magyarország egészén elhelyezkedő összes katolikus egyházi földnek közel az egyharmada. Gergely Jenő: Katolikus egyház, magyar társadalom… i.m. 45-46
[1706] Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak alakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Budapest, Akadémiai, 1966. 100. ill. Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 84; Balanyi György: Egyház és vallás… i.m. 141-142.

Alig egy héttel az egyházi vagyon elkobzásáról szóló rendelkezés előtt, Kunfi egy másik, látszólag nagy jelentőségű rendeletet hozott. Az április 17-én aláírt „vallás szabad gyakorlásáról" szóló rendeletével többek között a húsvétra készülő katolikusokat próbálta meggyőzni a proletárdiktatúra vallási toleranciájáról, miközben már folyt a vagyontárgyak elkobzásának törvényi előkészítése. Az egyházakat biztosította belső önállóságukról, ugyanakkor előírta számukra, hogy a szóban forgó rendeletet három héten keresztül minden vasárnap ismertessék a hívekkel. Ezt ráadásul a helyi direktóriumok küldöttjeivel szerette volna ellenőriztetni.[1707]

A vallás szabad gyakorlásáról szóló rendelet, mint látjuk összefüggésben volt a vagyonelkobzással, azonban jellegét tekintve már a tanácsköztársaság egyházpolitikájának második, a szigorúbb értelemben vett vallásüldözés csoportjába tartozik. A vagyontárgyak lefoglalásán túl folyamatosan zajlott az egyházakat „leleplező" és lejáró propagandatevékenység is, Fáber egyik munkatársának, az Egerben nem ismeretlen Mógán Ákosnak a vezetésével.[1708]

Az egyházi iskolák és kórházak államosításával az ott dolgozó szerzeteseket és apácákat csak azzal a feltétellel vette volna át az állam, ha aláírnak egy nyilatkozatot, mely szerint lemondanak esküjükről és világivá lesznek. A nyilatkozatot aláíró szerzetesek közül (főleg a tanítórendek soraiból) sokan így akartak továbbra is betegeik és tanítványaik közelében maradni. Hasonlóképp a márianosztrai női börtönben történtekhez, ahol a kilépési nyilatkozatokat intéző vádbiztos végül megegyezett a zárdát működtető irgalmas rendi nővérekkel, akik nem akarták magukra hagyni az elítélteket.[1709] Eltörölték továbbá az iskolákban a napi kétszeri imádkozást, eltávolították a tantermekből a kereszteket, illetve a még március 4-én eltörölt vallásoktatás helyett innentől kezdve szociológiát és társadalmi ismereteket kellett tanítani, azonban mindezek végrehajtását a helyi direktóriumokra bízták, melyek bizonyos esetekben toleránsak maradtak az egyházi oktatással szemben.[1710]

[1707] Petrák Katalin-Milei György (szerk.): A Magyarországi Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Budapest, Gondolat, 1959. 22-23.

[1708] A 133 nap alatt összesen 15-16 propagandafüzet volt kifejezetten vallási tárgyú. Példának okán a „Keresztény földműves lehet-e kommunista" feliratú plakátot 250 ezer példányban terjesztették országszerte. Fazekas Csaba: A „Vallásügyi Likvidáló Hivatal"…i.m. 93. (43. sz. lábjegyzet) ill. Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus Magyarországon 1903-1923…i.m. 109.

[1709] Tengely Adrienn: "...legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok." A márianosztrai zárda megpróbáltatásai 1919-ben. In: Karlinszky, Balázs-Varga, Tibor László (szerk.): Rott Nándor és kora: A katolikus egyház 1918-1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus 29-én rendezett konferenciák előadásai. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2020. 139-160.

[1710] Az imádkozás beszüntetését először a fővárosi iskolákban rendelték el ténylegesen. Lásd Balogh Margit-GergelyJenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás… i.m. 542.

A terrorisztikus eszközökön túl a jó bérezés és megélhetés ígéretével igyekeztek megnyerni a papságot. A mindennapi gyakorlatban idővel szerették volna eszmei tekintetben is meggyőzni az egyházi személyeket. A közoktatásiügyi népbiztosság külön főiskolai, néptanítói és mezőgazdasági oktatói átképző tanfolyamot szervezett, melyekre összesen 115 katolikus pap jelentkezett. A nyár folyamán egy propaganda tanfolyam is indult, melynek keretén belül szerették volna a klérus tagjait vidéki agitátorokká és propagandistákká átképezni. Szintén nagy érvágást jelentett a katolikus egyháznak, amikor Lukács György rendeletileg szüntette meg a Budapesti Egyetem Hittudományi Karát, melynek helyére egy „Vallástudományi Kutatóközpont" létrehozását tervezte, ezzel lényegében ellehetetlenítve a hazai papképzést.[1711]

A proletárdiktatúra 133 napja alatt, az egyházpolitikai intézkedéseken túl a tanácskormány igyekezett a mindennapi élet valamennyi területét szabályozni, mely több szempontból is érintette a katolikus egyházat. A Tanácsköztársaság második rendelete szigorú alkoholtilalmat vezetett be, mely főleg a húsvét előtti nagycsütörtökön szokásos kétszín alatti áldoztatással kapcsolatban okozott problémát. Ennél is nagyobb jogfosztást jelentett, amikor a tanácsválasztással összefüggő rendelet megvonta a választójogot az egyházi személyektől (csak úgy, mint a kizsákmányolóktól, prostituáltaktól, elmebetegektől és deviánsoktól), ezzel nyilvánítva őket a nép ellenségeinek. Ugyan hivatalos rendelet nem született, de a sajtóban a vadházaságok hatósági engedélyezéséről és a törvénytelen gyermekek elismeréséről cikkeztek.[1712] Végül június 24-én a Tanácsköztársaság alkotmánya hivatalosan is rögzítette az állam és egyház szétválasztását.[1713]

A felületes és kidolgozatlan törvények meghozatala ellenére a legnagyobb sérelmet a vörös terror pap és apáca áldozatai jelentették. Az eddigi kutatások szerint összesen kilenc áldozatot tudunk beazonosítani, akik közül egy apáca a börtönben halt meg, és csupán egy pap volt, akit törvényszéki eljárást követően végeztek ki. A további hét személy a terrorkülönítmények önkényének esett áldozatul, nem egyszer azért, mert saját híveik életét védték.[1714]

Joggal merülhet fel a kérdés, milyen segítséget tudott nyújtani a Szentszék a Magyar Katolikus Egyháznak a forradalom hónapjaiban? A hazai egyház vezetői folyamatosan igyekeztek tartani a kapcsolatot Teodoro Valfré di Bronzo, bécsi pápai nunciussal, aki már a

[1711] Uo. 146-149.
[1712] Az Est 1919. március 26. 2
[1713] Balogh Margit- Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás… i.m. 545.
[1714] Kovács Kálmán Árpád: A Tanácsköztársaság egyházpolitikája c. előadásának írott változata, mely elérhető: https://klebelsbergkastely.hu/a-tanacskoztarsasag-egyhazpolitikaja/ (2020.01.20.)

polgári demokratikus forradalom idején több aggodalmának is hangot adott Piettro Gaspari bíboros államtitkárral folytatott levelezésében. A Károlyi- és Berinkey-kormányok, majd a bécsi emigrációban tevékenykedő Bethlen István is diplomáciai szövetségesként tekintettek a Vatikánra, amitől azt remélték, hogy a nemzetközi politika terén is kiáll a magyar érdekek mellett.[1715] 1918-'19 fordulóján tervbe volt véve a budapesti nunciatúra felállítása is, azonban erre a Tanácsköztársaság kikiáltását követően már gondolni sem lehetett. A nuncius április végén már teljes egyházüldözésről írt levelében. A nyár folyamán Csernoch János pedig már azt kérte, hogy a magyarországi katolikus egyházat helyezzék szövetséges protektorátus alá.[1716] A Vatikán ugyan élénken érdeklődött a Kárpát-medencében tapasztalható állapotok felől, azonban a Párizsban összeülő békekonferencián nem volt ereje befolyásolni a tárgyalásokat a győztes nagyhatalmakkal szemben.

[1715] Tóth Tamás: A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918-1920) In.: Klestenitz Tibor-Zombori István (szerk.): Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt…i.m. 202-207.
[1716] Uo. 209-210.

VII.2. Eger a Népköztársaság időszakában

VII.2.1. Az „őszirózsás” forradalom

1918 október 23-ra a harmadik Wekerle kormány lemondott, a radikális ellenzék pártjai pedig a nemzetiségi vezetők példájára létrehozták a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ebben a nemzeti, alternatív tanácskozó és irányító testületben a Károlyi-féle Függetlenségi Párt, az Országos Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párton túl a fővárosi értelmiség, a sajtó és a feministák egyes tagjai is képviseltették magukat.[1717]

Egerben az ellenzék kevésbé volt polarizált. Az ellenzéki értelmiség jelentős része a Függetlenségi Pártot támogatta, melynek így átmenetileg jelentősebb támogató bázisa alakult ki a városban. Valamennyi politikai tényező közül a szociáldemokraták jelentősége nőtt meg leginkább országosan. Így adott volt, hogy az Egerben 1914-ben eltűnt szociáldemokraták újra színre lépjenek. A feministák esetében pedig 1917 novemberében történt kísérlet egy egri egyesület létrehozására, de ezt az alakulógyűlésen megjelentek „lelkiismereti okokra” hivatkozva utasították vissza,[1718] és a Polgári Radikális Párt is csak 1918. december 1-én tartotta alakuló ülését.[1719]

1918. október 23-ától kezdve a város vezetői nem kaptak semmilyen hivatalos tájékoztatást a fővárosban zajló politikai eseményekről. A posta- és távírószolgálat nem működött rendesen, az újságok pedig sokszor csúszással jelentek meg. Ilyen körülmények között az informális tájékoztatás, valamint a vasút hírközlésben betöltött szerepe felértékelődött. A vasút dolgozói és utasai voltak a hírvivők, akik beszámoltak többek között a fővonalakon utazó leszerelt katonák részegen elkövetett randalírozásairól. Az alispán a hírek hallatára az egri Líceum épületébe kétszáz főnyi katonát helyezett át a várostól távolabb eső barakkokból, hogy szükség esetén a vármegye bármely részén betudja vetni őket.[1720] Erre

[1717] Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században…i.m. 112.
[1718] Részletesen: Egri Katholikus Értesítő 1917/12. 282. Csupán a pártok egri szervezeteiben meghatározó szerepet betöltő politikusok feleségei hozták létre az Egri Nők Politikai Egyesületét 1918. decemberében. Az egyesület az alakuló gyűlést leszámítva nem működött. Lásd: HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 37-38.
[1719] Nagy József: Eger története…i.m. 322-323.
[1720] A forradalmi napok eseményéről szóló alispáni jelentést lásd: Egri Újság, 1918. november 13. 2-3. „A forradalmi napok Heves vármegyében. Az alispán jelentése a forradalmi napokról és a hevesmegyei helyzetről.”

Egerben csak egyszer volt szükség, amikor a forradalom kitörésekor a „csőcselék” az elhagyott katonai barakkokat akarta kifosztani.[1721]

Ezt leszámítva az egri lakosság visszafogottan, méltóságteljesen ünnepelt. November 1-től kezdve szinte mindennap több ezer fős tömeg vonult fel a város utcáin, éltetve a forradalmat, a köztársaságot és elsősorban a békét. A tömeg soraiban ott volt az Egerben állomásozó, cseh katonákból álló kuttenbergi 21. ezred. Az évek óta jelenlévő csehekhez a város lakói eddig közömbösen, inkább bizalmatlanul viszonyultak. Az évekig elhúzódó háború utáni várva-várt béke okozta örömben ekkor mégis együtt ünnepeltek, sőt a tüntetés végén az ezred zenekara játszotta el a magyar és cseh himnuszt is. Hasonlóan szívélyes körülmények között búcsúzott el egymástól a város és az ezred vezetése, mikor a csehek november 6-án és 7-én visszaindultak immár a Monarchiától elszakadt hazájukba.[1722]

A fővárosi események után nem sokkal Vass János vezetésével a helyi Függetlenségi és ’48-as Párt közgyűlést tartott 1918. október 28-án az egri Korona szállóban, melyen azontúl, hogy deklarálták Károlyiék mellett való kiállásukat, megválasztották a „Nemzeti Tanács” tagjait is. Név szerint ez Jankovics Dezsőt, Eger polgármesterét és dr. Alföldi Dávidot, a választójogi mozgalmakban is szerepet játszó helyi ügyvédet, aki politikai tevékenységét tekintve a polgári radikálisok táborába tartozott. Kettejükön kívül Fógel (néhol Vogel) Ágoston kereskedő és üzemtulajdonos, Tóth Ágoston, gyárigazgató és az Egri Iparoskör elnöke,[1723] valamint Bóta Antal, szőlőbirtokos kapott helyet a testületben.[1724]

Ez a testület ideiglenes volt, sokkal inkább a helyi ellenzéki erők legelfogadottabb tagjait tömörítette. Károlyi október 31-én történt miniszterelnöki kinevezése után már önkormányzati szinten is megalakultak a legfőbb döntéshozó szervek. A városi tanács még aznap elfogadta a Budapesten országos hatállyal meghozott intézkedéseket. Pár nappal később, november 3-án az Egri Nemzeti Tanács tagságát száz főre bővítették. Az új tanács megválasztotta a város legfőbb irányítótestületét, a végrehajtóbizottságot, melynek élén Jankovics Dezső, Eger 1897 óta hivatalban lévő polgármestere, Alföldi Dávid ügyvéd, 1910-ben Zichyvel szemben a választáson alulmaradt Babocsay Sándor, valamint Millitzer Gyula, Eger leggazdagabb szőlőbirtokosa (aki később Alföldivel a polgári radikálisok helyi pártjának alapítója lett) álltak.

[1721] A forradalmi napokról szóló kormánybiztosi jelentés. Lásd: Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 46.
[1722] Bartók Béla: „Éljen a matyar!” Egy cseh ezred búcsúzása egri állomáshelyétől 1918-ban. Online elérhető cikk: http://nagyhaboru.blog.hu/2016/10/05/_eljen_a_matyar (2018. 02. 28.)
[1723] Kiss Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából 1944-ig. Eger, 2007. 83; 256.
[1724] Egri Újság, 1918. október 29. 2.

A végrehajtó bizottságnak rajtuk kívül további 21 tagja volt. A bizottságnak azonban társadalmi összetételét tekintve csupán két munkás és két földműves, valamint három katona tagja volt, míg a többiek a városi közgyűlésből is ismert polgárok és értelmiségiek voltak.[1725]A frissen felálló bizottság rögtön intézkedett a rendfenntartás és a közellátás biztosításának, valamint a hazatérő katonák elszállásolásának érdekében.

Ezzel egy időben a kormány az egri városvezetéssel egyetértésben Heves-, Borsod-, és Nógrád Megye teljhatalmú népbiztosának nevezte ki Dr. Vass Jánost, ami azt is jelentette, hogy a Vassal politikailag szemben álló vármegyei hivatalnokok előtte esküdtek fel a forradalmi kormányra, majd november 16-át követően az első Magyar Népköztársaságra. Az új főispán, az egyébként szabadkőműves Módly László, a jogakadémia egyik tanára lett. Az alispáni székben nem történt változás, azt továbbra is Isaák Gyula foglalta el.

Wendt Károly jogakadémiai hallgató vezetésével ekkor alakult meg és esküdött fel a Nemzeti Tanácsra az akadémistákat tömörítő Diák Tanács is, valamint ezen a napon tartotta az egri és heves megyei szociáldemokrata párt is újjáalakuló gyűlését, mondván „hogy miután a négyéves háború a már szépen szervezett egri szociáldemokrata pártot is szétzilálta, szükséges, hogy most az új korszak a békés és szabad idők beköszöntésével újból szervezkedjék s vegyen részt a nagy átalakulás munkájában és segítse teljes diadalra a forradalmi eszméket."[1726] A decemberben megalakuló Kommunisták Magyarországi Pártjának ekkor még nemhogy társadalmi bázisa, de szimpatizánsai sem voltak Heves vármegyében. A baloldali politizálás felé sodródó egri hangadók inkább a polgári pártok szociálisan érzékenyebb képviselőit voltak a következő hónapokban, mint például Kolacskovszky Lajos, vagy Alföldi Dávid. A világháború előtt Egerben jelenlévő szociáldemokraták között sem volt olyan Kovács Domonkos és Vályi Istvánt leszámítva, akik igazán azonosulni tudtak volna a bolsevista gyakorlattal. Jellemzőbb volt Lájer Dezső, vagy Fischer Manó, hozzáállása, akik ugyan szerepet vállaltak a Tanácsköztársaság idején, de egyértelműen mérsékeltebb álláspontot képviseltek és igyekezték tompítani a rendszer kilengéseit. 1918 őszi eufóriájában még szinte mindenki a polgári rétegekkel való együttműködés és az osztálybéke híve volt.[1727]

Jankovics Dezső, a város polgármestere csak október 31-ét követően kapott hivatalos értesítést, a népkormány és Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezésről. A fővárosból érkezett

[1725] Nagy József: Eger története…i.m. 321. ill. Egri Újság, 1918. november 5. 2.
[1726] Uo. 2-3.
[1727] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 9-10.

üzenetben továbbra is nyomatékosan kérték a közrend hatékony fenntartását.[1728] Jankovics polgármester még aznap egy felhívásban értesítette a város szélesebb közösségét a legújabb fejleményekről. Kérte őket a személy- és vagyonbiztonság maximális tiszteletben tartására, továbbá elrendelte a bor- és pálinkamérés délután négy óra utáni tilalmát, valamint a kávéházak és vendéglők legkésőbb este tíz órakor történő zárását.[1729]

Az euforikus ünneplés közepette egy-két rendbontás történt csak Egerben. A vármegye más területeiről érkező hírek azonban indokolttá tették a szigorúbb rendfenntartó intézkedéseket és szervezeti reformokat. Az incidensek megelőzésének érdekében a bor városában bezáratták a kocsmákat, beszüntették az italmérést és a vásárok tartását, valamint erősítést is kértek a frissen létrejött Nemzeti Tanácstól és Hadügyminisztériumtól. Ez utóbbi kérvényükre azonban az alispán jelentése szerint még csak választ sem kaptak. November 2-án éppen ezért Isaák Gyula alispán körrendeletében utasítást adott a város rendjét biztosító rendőrség és csendőrség mellett a polgárőrség felállítására is. A polgárőrség egyrészt önkéntes civilekből állt fel, másrészt a hazatérő katonákból. A hazatérő, polgárőröknek beálló katonák napi 30 koronás fizetését a szorult gazdasági helyzetben közadakozásból szerették volna finanszírozni.[1730] A polgárőrséget szervezetileg a helyi tisztikar koordinálta, így élére az alig egy hónapja orosz hadifogságból hazatért Mészöly Géza őrnagy került. A polgárőrség megalakulását követően felesküdött végül az egri 12. pótzászlóalj is, mely immár az újonnan létrehozott Nemzetőrség részét képezte.[1731]

Az alábbi rendeletekkel sikerült fenntartani Egerben közbiztonságot. A katonák természetesen tömegesen dezertáltak, tagadták meg a parancsokat és tértek haza családjaikhoz, de Egerben és környékén nem tudunk általuk elkövetett erőszakról, vagy komolyabb rendbontásról. A vidéki kisebb falvakban és városokban azonban jellemző volt a rablás és az erőszak.[1732] Ott ugyanis a polgári adminisztráció, mely ellen a frontról, vagy a hadifogságból hazatért katonák által vezetett elszegényedett lakosság haragja fordult, rendkívül gyenge lábakon állt. A falusi jegyzők legtöbbje elmenekült, a helyükön maradt intézők pedig nem

[1728] A polgármester „hivatalos értesítése" az alispánnak küldött távirat másolatának formájában történt. Jankovics tehát más polgármesterekhez hasonlóan csak másodkézből kapott hivatalos információkat. Lásd Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 31-32.
[1729] Uo. 32.
[1730] Uo. 33; HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 13.
[1731] Egri Újság, 1918. november 3. 1.
[1732] „Gyöngyösön (…) a lázadás és annak elfojtása 4 halott és 5 súlyos és több könnyebb sebesüléssel járt. Nagyobb rendzavarások, rablások és fosztogatások voltak az egri járásban Verpelét, Tarnaszentmária, Feldebrő, Kál, Füzesabony, Egerbakta, a hatvani járásban Pásztó, a gyöngyösi járásban Vámosgyörk, a hevesi járásban Atány, Boconád, Erdőtelek, Tarnabod, a tiszafüredi járásban Poroszló, Sarud, Tiszaigar, Tiszaörs községekben, s a pélervásári járás majdnem valamennyi községében." lásd Egri Újság, 1918. november 13. 2.

mertek szembeszállni a fellázadt tömegekkel, annak ellenére, hogy az egri csendőrök többször utaztak vidékre, hogy a helyi hivatalnokok segítségével rendet tegyenek.[1733]

Az egri ferencesek előljárójának 1918. október 31-én kelt feljegyzése szerint „Rémes forradalom tört ki."[1734] November 5-én az egri érsek és helyi papság is felesküdött a Nemzeti Tanácsra.[1735] Ekkora már az érsekség számára is nyilvánvalóvá vált a monarchia bukása és egy demokratikus fordulat elkerülhetetlensége. Csernoch János hercegprímás november 1-én kelt körlevelében elismerte a népkormányt, bár az egyház támogatásáról nem biztosította azt.[1736] Ezekben a napokban Szmrecsányi Lajos egri érsek a fővárosban tárgyalt a legfőbb egyházi vezetőkkel, miközben több levelében hasonlóképp üdvözölte a város „új" vezetését, valamint magára vállalta a háborúban elesett egri özvegyek és árvák anyagi támogatásának egy jelentős részét.[1737] Az egri érsek eközben nem tekintett optimistán az országban zajló eseményekre, mivel a szombathelyi és nagyváradi püspökkel folytatott levélváltásában célzott arra, hogy a katolikus egyház valószínűleg rosszabb helyzetbe fog kerülni az új Magyarországon.[1738]

Az egyházmegye távolabbi részéről érkező levelek az érsekség aggodalmára is okot adhattak. A falvakban gyakorivá váló fosztogatások célpontjai egy-két esetben papi személyek voltak.[1739] Voltak azonban olyan egyházi személyek (főleg az alsópapság körében), akik támogatták a forradalmi változásokat. 1918 november 5-én Egerben is megalakult a helyi Nemzetőrség, melyhez a fiatal jogakadémistákon és tanulókon kívül csatlakozott a frontról hazatért egri 60. gyalogezred, valamint a polgárőrséghez hasonlóan több civil személy, így sok kispap is. Az Egri Újság szerint éjszakánként buzgón végezték az őrszolgálatot a városban „s az éjszaka sötétjében megmeg villantak a szuronyok az imádságos papi reverendákon."[1740]

Az egri lakosság fegyelmezettségéből adódóan a közigazgatási elit mellett az egyházi személyeket sem érték atrocitások. A falvakban papok ellen irányuló támadások élén álló

[1733] Uo.
[1734] HU-MNL-HVL-XV.31.h.2. 1918. október 31-i bejegyzés
[1735] Egri Újság, 1918. november 6. 2.
[1736] A körlevélről és keletkezésének körülményeiről lásd Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 55-58.
[1737] Az érsek erről szóló levelét közli: Egri Újság, 1918. november 5. 3. „Hírek. Az egri érsek az új korszakért."
[1738]Szmrecsányi eképp fogalmaz: „Lehet, hogy az idők a bennök lefolyó hirtelen átalakulások miatt nagyobb nehézségeket fognak okozni, sok önmegtagadást, önlegyőzést kívánnak tőlünk; lehet, hogy eddig nem ismert mérvben kell a megbocsátás erényét gyakorolnunk." Másutt pedig a kormány kudarcát bírálja a rendfenntartás terén: „(…) vészesen megbontották a belső békét és a rendet. (…) ennek forrása a hatalom és tekintély végleges eltolása felől táplált s rosszhiszemű izgatók által táplált tévhit, mellyel szemben az illetékes vezetők hatékony ellenszert alkalmazni mindeddig nem tudtak." Idézi: Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 62.
[1739] Például a Szabolcsban található Fényeslitkéről az egri érsek névtelen levelet kapott, mely szerint ha két hónapon belül nem helyezi át a plébánosukat, akkor meg fogják gyilkolni. Az egri érsek reakciói nem ismertek. Az értesített csendőrök, sőt maga a plébános sem vette mindezt túl komolyan, az ügy hátterében valószínűleg személyes ellentét állhatott. Bővebben: Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 16.
[1740] Egri Újság, 1918. november 6. 2.

frontról vagy fogságból hazatért katonákat gyakran nevezték „bolsevikinek”, és bár az orosz táborokat megjárt hadifoglyok közül sokan tényleg „elsajátították a forradalmi eszméket”, a forradalom alatt gyakran így neveztek, azt, aki a közrend ellen vétett. Ez a fajta hibás fogalomhasználat a Római Katolikus egyház részéről tapasztalható leginkább, mivel a vallásos és szociáldemokrata munkásmozgalom között feszülő évtizedes ellentét fényében a klérus egyáltalán nem nézett jó szemmel a hatalmi pozícióba kerülő és egyre nagyobb befolyásra szert tett baloldaliakra.[1741]

Az elkövetkező hónapokban a szociáldemokraták tábora szélesre duzzadt, az egyház részéről pedig sűrűsödtek a munkások vallásellenességéről szóló vádak. Eger esetében így magyarázatot jelenthet a papok elleni erőszak hiányára az egri érsekség több évtizedes aktív szociális tevékenysége, mely (mint ahogy azt az özvegyek és árvák esetében is láttuk) 1918 őszén sem lankadt. Másrészt maga a szociáldemokraták egyik legmeghatározóbb képviselője, Fischer Manó helyezkedett az osztályok közötti béke álláspontjára, amikor november 3-án a város főterén kijelentette, hogy „ő szegény ember, de a mai időben megvédi mindenki vagyonát, legyen az *akár az egri érsek is*.”[1742] Ezenkívül más egri felekezet, így a második legnépesebb izraelita közösséggel szembeni erőszakról sincs tudomásunk.[1743]

VII.2.2. Hatalmi-politikai változások 1918-1919 fordulóján

A közállapotok

Más vidéki városokkal ellentétben Egerben 1918 novemberének forradalmi napjai viszonylagos nyugalomban teltek. A fővárosi események hatására a vidéken is spontán megszerveződő ösztönös tömegmozgalmak nem fogalmaztak meg konkrét politikai célokat. A pillanatnyi követelések kimerültek a háborús viszontagságokért való bosszúállásban és a béke utáni vágyban.[1744] Minden egyéb politikai követelés a Nemzeti Tanács október 24-én kiadott

[1741] Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 28.
[1742] Egri Újság, 1918. november 5. 2. Kiemelés tőlem – M.D.
[1743] Heves megye kormánybiztosának jelentésében azt olvashatjuk, hogy az egri járásban lévő Verpeléten izraelita lakosok „háza, üzlete, a szobák berendezése teljesen elpusztult.” Lásd.: Hevesmegye kormánybiztosának jelentése a forradalmi eseményekről.” Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 46.
[1744] Kalocsa esetéhez például lásd: Romsics Ignác: Kalocsa társadalmi-politikai viszonyai 1918-1919-ben. In. Horváth Attila (szerk.): Cumania III. Histora. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét, 1975. 326-330.

12 pontjában került kihirdetésre, melyet a város irányító testülete a köztársaságra való eskü letételével el is fogadott. A békés egri polgárság nem akarta mindenáron szétverni a régi közigazgatás, bár már az első nagyobb tömegmegmozdulás mérete is a régi funkcionáriusok egy részét háttérbe húzódásra kényszerítette, így a forradalom az addig marginális pozíciókat betöltő munkás- és parasztvezetőknek lehetőséget teremtett arra, hogy bekapcsolódjanak a hatalomba.

Ahol a forradalom jobban érintette a közigazgatás régi szereplőit, ott problémássá vált ezen tisztviselők megfelelő szakértelemmel bíró és politikai szempontból is megbízható személyekkel való pótlása. A városi bürokrácia és az országos rendeletek is a régi elöljáróságok visszaállítását szorgalmazták a közigazgatás stabilizációjának érdekében. Ez Heves vármegye esetében nem is annyira Egerben, mint inkább a falvakban volt hangsúlyos, ahol az elűzött jegyzők hiányát úgy igyekeztek pótolni, hogy a menekülésre kényszerült hivatalnokok nem egykori hivatali helyükre, hanem egy másikba tértek vissza. A forradalom napjaiban elmenekült tizenöt jegyzőből nyolcan még december elején sem tudtak visszatérni eredeti helyükre, mivel a lakosság haragja továbbra is ellenük irányult elsősorban. Az alispán éppen ezért a karhatalmi szervek fejlesztését és a lakosság körében végzendő felvilágosító munkát írta elő.[1745] A budapesti propaganda bizottság küldöttjei meg is kezdték a felvilágosító előadások tartását. A főként szociáldemokrata kötődésű előadók preventív „felvilágosító" munkája azonban kontraproduktív hatást ért el. A december végén kelt kormánybiztosi jelentésben arról olvashatunk, hogy a „lelkiismeretlen aggitátorok közreműködése folytán" a főszolgabírók statárium bevezetését kérik, mivel ennek híján nem tudják hatékonyan fenntartani a közrendet.[1746]

Egerben a békés forradalom után fokozatosan romlott a közbiztonság. December elején a városi tanács ülésén már foglalkozott a magántulajdont ért fosztogatásokkal és rongálásokkal, melyekre a belügyminisztérium is felhívta figyelmét.[1747] December 24-én bevezették a rendkívüli állapotot. Mi történhetett ebben a szűk két hónapban? A statárium bevezetését kiváltó közhangulat szoros összefüggésben állt a hazatért katonák önkényeskedéseivel, továbbá a felvidékre betörő és Eger irányába tovább nyomuló cseh hadsereg közeledésével.[1748]

[1745] Az alispáni jelentést is közli: Egri Újság, 1918. december 10. 1.
[1746] „Hevesmegye kormánybiztosának jelentése a forradalmi eseményekről." Közli: Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 47.
[1747] HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919, Tanácsköztársaságot megelőző iratok. Az egri polgármester 20302/1918. számú hirdetménye a forradalom által keletkezett károkkal kapcsolatban.
[1748] Nagyban hozzájárult a rendkívüli állapot bevezetésének követeléséhez, hogy január 8-án este Hatvanban gyárimunkások egy csoportja meglincselt két polgárőrt, akik belehaltak a támadásba. Az elkövetőket pár órán belül elkapták és több kommunista propagandaanyagot találtak náluk. Az eset után a megyei szociáldemokrata párt kérte az alispántól a statárium bevezetését. Bővebben: Egri Újság, 1919. január 9. 2.

A cseh haderő november végére a Zsolna-Rózsahegy vonalig nyomult előre.[1749] A megfékezésükre kivezényelt katonák között szép számban voltak egriek is. A főként 18-20 éves fiatalokból álló csapatok fegyelmezetlensége azonban problémákat okozott. A Hadügyminisztérium november 27-ei napijelentése szerint a Zsolnára kivezényelt egri és losonci századok a „a csehek elleni útbaindulásuk előtt az engedelmességet megtagadták".[1750] A fiatal katonákat a karácsonyi ünnepek előtt visszarendeltek a városba, ahol azonban nem szerelték le őket. Fegyvereikkel szétszóródtak a városban és környékén, a lakossággal szövetkezve pedig fosztogatásokba kezdtek.[1751]

Hasonló volt a helyzet a november elején önkéntesen szerveződő polgárőrséggel is, melynek tagjai a kapott fegyvereket nem egyszer önkényes haszonszerzésre használták fel. A forradalom által életre hívott rendfenntartó szervekben (a polgárőrségen túl az öt legfiatalabb korosztályt katonai szolgálatra behívó nemzetőrségben is) nem megbízható, akár a terrorra is hajlamos egyének jutottak fegyverhez és ezáltal hatalomhoz. Ez kiegészült 1918 decemberére a szegényebb földművesek megmozdulásaival, melyek „ablakbetörésekben, üzleti redőnyök megrongálásában, verekedésekben, késelésekben, őrségek lefegyverzésében és az intelligens emberek lépten-nyomon való inzultálásában nyilvánult" meg.[1752]

A közállapotokról szóló alispáni jelentésekben a közbiztonság romlásán kívül további komoly problémaként van feltüntetve, hogy az egész vármegyében (így Egerben is) az emberek egész egyszerűen nem akarnak dolgozni. Többségük a várva várt földreformtól szerzett birtokon szeretett volna már végre gazdálkodni. Hiába figyelmeztette az egri szociáldemokrata párt a helyi földműveseket, hogy a reform csak úgy valósítható meg, „ha mindenki békésen dolgozik és nyugodtan bevárja a népkormány döntését."[1753] A földek műveletlenül álltak megye szerte, ez pedig kilátásba helyezte, hogy a következő tavasszal éhínség törhet ki, mely az akkori feszült társadalmi légkörben a legtöbb vezetőt aggodalommal töltötte el.[1754]

Nem kellett megvárni azonban a tavaszt, hogy a közélelmezés katasztrofálissá váljon. November 5-étől a közélelmezéssel kapcsolatos feladatokat, csak úgy, mint a katonák ellátását és a munkanélküliek munkához jutását az egri Nemzeti Tanács népjóléti bizottsága,[1755] pár nappal később pedig a közélelmezési miniszter rendeletének értelmében a pusztán élelmezési

[1749] Egri Újság, 1918. november 13. 2.
[1750] A napijelentés idézi: Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest, Kossuth, 1968. 137.
[1751] „Hevesmegye kormánybiztosának jelentése a forradalmi eseményekről." Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 46.
[1752] Uo. 47.
[1753] Egri Újság, 1918. december 10. 3.
[1754] Egri Újság, 1918. december 10. 1.
[1755] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 44.

kérdésekkel foglalkozó 12 tagú közélelmezési bizottság végezte. A rendelet értelmében a bizottságnak joga volt a rekviráláshoz és a feleslegek lefoglalásához, valamint kikötötte azt is, hogy minderre a hazatérő katonák ellátásának érdekében van szükség.[1756] Minden bizonnyal lehetett is rá szükség, mivel csak 1918. novemberében közel hatvanezer katona tért vissza Heves vármegyébe, akiknek ellátása a tél elején a megye valamennyi élelmiszer tartalékát megkövetelte. Az alispán a katasztrófa elkerülésének érdekében többször felterjesztéssel élt a közélelmezési minisztériumhoz,[1757] melynek november 12-től államtitkára nem más, mint az egri politikában jól ismert Vass János volt.[1758]

Egerben ha már enni nem volt mit, a lakosság jelentős része biztos „nem szomjazott". Komoly problémát jelentett, hogy az alkoholra vonatkozó korlátozások ellenére élénken folyt az italmérés, aminek köszönhetően az Egri Újság szavai szerint „a kültelki korcsmákban egész nap állandó nagy ívások folynak s Eger tele van dülöngöző, részeg és duhaj emberekkel." Az alkohol elleni harc a rendőrségnek komoly munkát jelentett. Ezt bizonyítja, hogy 1918 decemberének elején tizenöt kocsmáros ellen indítottak eljárást, akik csészékben, teának álcázva mérték a bort.[1759]

A legkomolyabb problémát tehát a már említett általános munkamorál, és az ezzel szoros összefüggésben lévő munkanélküliség jelentette. Az ipari dolgozók jelentős része ekkor kezdett szervezkedésbe a szociáldemokrata párt vezetésével, hogy az újra létrejövő szakegyesületek tagjaiként lehetőleg könnyebben juthassanak munkához. A szakszervezeti tagság a világháború előtt szocializálódott egri munkások számára védettséggel, a munkavállalásnál előnnyel és ebből kifolyólag anyagi juttatásokkal is kecsegtetett, amiért a legtöbb szervezet idővel tagzárlattal élt a munkások beözönlése ellen.[1760]

Ugyan a parasztság körében is jött létre ilyen szervezet, többségük életkörülményeik javulását a november óta lebegtetett földreformtól remélte. A földkérdés hosszúévek óta egy neuralgikus pont volt a magyar társadalomban, aminek a megoldására ekkor a Károlyi-párt és Polgári Radikálisok által megalkotott koncepció lett érvényes. Koncepciójuk lényege az volt, hogy a kisajátított földekből egy-egy család ellátására alkalmas kis- és középbirtokokat hozzanak létre.[1761] Csak kevés, az egri földbirtokviszonyokkal tisztában levő szakember volt,

[1756] Egri Újság, 1918. november 10. 3.
[1757] Egri Újság, 1918. december 10. 1.
[1758] Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom…i.m. 84.
[1759] Egri Újság, 1918. december 1. 2.
[1760] Bővebben Csiffáry Gergely: A Magyar Tanácsköztársaság néhány Heves megyei szerve és pecsétje. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum évkönyve XV. Eger, 1977. 223-247.
[1761] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 118.

aki igyekezett felhívni a figyelmet a város sajátosságaiból adódó helyi földbirtokviszonyokra és a reform várható problémás hatására.

Az Egri Nemzeti Tanács megbízására 1919. decemberének elején felirat készült a problémáról a népkormány számára. Ennek lényege az volt, hogy a reformtervezetben meghatározott méretű földek a város határában nem voltak. Továbbá, hogy a szóban forgó földek szinte kizárólag nem szántók voltak, hanem szőlők. Az Eger környékén is megtalálható közlegelőkön ugyan folyt búza és takarmány termesztés, de a reform ezeket nem érintette. Az egri parasztok földéhségét így a felirat értelmében a szomszédos falvak határában található földekkel lehetett volna enyhíteni. Ezekben a falvakban (Felnémet, Egerszalók, Ostoros, Kistálya) a kevés számú földműves már rendelkezett elegendő földdel, a földek túlnyomó része pedig az egri érsekség és káptalan kezén volt.[1762]A Római Katolikus Püspöki Kar november 20-án tartott értekezletén ugyan felajánlotta a birtokában lévő és arra alkalmas birtokokat elosztásra, de azokat nem jelölte ki pontosan.[1763]

Búza Barna földművelésügyi miniszter december 16-án kelt válaszában, megnyugtatta az Egri Nemzeti Tanácsot, hogy elviekben támogatja az egri parasztok azon igényét, hogy ha úgy adódik a város határától távolabb eső egyházi földekből kapjanak birtokot a földosztás során. Kikötötte azonban azt is, hogy ennek végrehajtása során a falvak parasztjai nem szenvedhetnek hátrányt és hogy a kérdés részleteire vonatkozólag tárgyalások szükségesek. Ezek a tárgyalások meg is indultak, de az ügyben leginkább érintett egri érsek helyett a Vallás- és Közoktatásügyi miniszterrel.[1764]

Az Egerben is egyre nagyobb támogatásnak örvendő szociáldemokrata párt földosztásra vonatkozó koncepciója sokkal radikálisabb volt. Ők valamennyi közép- és nagybirtok kisajátítását látták szükségesnek, valamint azok szétosztása helyett a földek egyben tartását és szövetkezeti formában való megművelését.[1765] Az 1919. február 15-én elfogadott földreformtörvényben a mérsékeltebb álláspont érvényesült. Ennek értelmében az 500 holdnál nagyobb világi és 200 holdnál nagyobb egyházi birtokok kerültek kisajátításra. A kisajátított

[1762] A felirat olvasható: Egri Újság, 1918. december 4. 2-3.
[1763] Szemere Vera: Az agrárkérdés 1918—1919-ben. Budapest, Kossuth, 1963.61.
[1764] Egri Újság, 1918. január 10. 1.
[1765] Emigrációjában írt emlékirataiban maga Károlyi is azt írja, hogy a szövetkezeti művelés pártján állt: „Ami a parasztságot illeti, osztottam a szocialistáknak azt a félelmét, hogy egy új kisbirtokos osztály megteremtése fékezné azt a haladó, kollektív jellegű és tervszerű gazdálkodást, amely az egységes agrárpolitikához nélkülözhetetlen. A parasztok által egyénileg művelt kisbirtokok képtelenek kielégíteni az ország szükségleteit. (…) Azt reméltem, a parasztok idővel megértik, hogy ha földjeiket kollektív gazdaságokban egyesítik, ezzel növekszik a termelés és könnyebb lesz a gazdálkodásm e gazdaságok létrejötte és működése tehát saját érdekük. Azt akartam, hogy ne az erőszak, hanem a belátás vezesse el őket a kollektivizáláshoz. Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Budapest, Európa, 1982. 166-167.

földek parcellázására azonban, Károlyi Mihály Kápolnai birtokán történ demonstratív ceremóniát leszámítva, nem került sor.[1766]

A forradalmi tábor

Az elhúzódó világháború elsorvasztotta az egri társadalom önszerveződési formáit. Az 1918 őszi forradalomnak köszönhetően az egykori munkás, földműves, egyházi és polgári egyesületek újjáalakulása mellett új szervezetek és pártok is alakultak. Az egri kaszinó épületében jött létre és működött az egyre inkább problémát, mintsem megoldást jelentő polgárőrség, valamint december 1-től a frissen alakult egri Polgári Radikális Párt is.[1767] Ezt a pártot olyan egykori függetlenségi pártiak alapították, akik már 1918. novemberében csalódtak Károlyi Mihályban és politikájában. Vezetői Alföldi Dávid és Militzer Gyula voltak, akik megalakulása óta a Nemzeti Tanács végrehajtóbizottságának is tagjai voltak.

A meghatározó személyek eltávozásával, a Károlyi-párt legfőbb helyi képviselőjének számító Vass János országos politikába való bekapcsolódásával és természetesen a Károlyi-kormány gyenge politikájával az egri függetlenségipártiak lényegében elvesztették politikai jelentőségüket. A Nemzeti Tanácsban továbbra is többen jelen voltak, ahol a helyi közéletet nagyon erősen megosztó szakpolitikai kérdésben, a kötelező vallásoktatásról folytatott meddő vitában próbáltak közvetíteni. Ellentétek voltak továbbá a Károlyi-párt országos vezetésében is. Az 1918. novemberében felálló kormányon belüli ellentétek a Károlyi Mihály pártjának 1919. januári felbomlásához vezettek.[1768]

A felbomló Károlyi-párt, a gyenge lábakon álló Polgári Radikális Párt mellett a legbiztosabb tényezőnek a Szociáldemokrata Párt kezdett látszani. Míg a szociáldemokraták a város szegényebb munkásait és parasztjait, addig a polgári radikálisok elsősorban a polgári rétegeket és a város nőit célozták meg programjukkal. Ez utóbbiak jelenléte meglepte az alakulógyűlésről tudósító újságírót is, aki cikkében kiemelte, hogy „a jelenlévők között voltak hölgyek is, akiket ezúttal először láttunk nyilvános politikaigyülekezeten."[1769]. A pártszervezetben azonban egyedül a mérsékelt feminista, Foltényi Anna tevékenykedett a párt jegyzőjeként.[1770] A város hölgyeinek a polgári radikálisok már felhívásukban visszafogottan

[1766] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 117-118.
[1767] Egri Újság, 1918. november 22. 3.
[1768] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 122.
[1769] Egri Újság, 1918. december. 3. 1.
[1770] HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 23.

jegyezték meg, hogy „Ha ismerik Eger város polgárai, női ezt a programot [mármint a Polgári Radikális párt programját-M.D.], akkor határozzák meg pártállásukat."[1771]

Ezek a különbségek 1918 végén még nem okoztak konfliktust, sőt a pártok tagjai úgy gondolták jótékonyan hatnak egymás politikai és társadalomszervező munkájára. A polgári radikálisok a szociáldemokratákra, mint „fegyvertársakra"[1772] tekintettek kezdetben. Olyan partnerekre, akik ugyan más társadalmi helyzetű emberek politikai akaratát reprezentálják, ugyanakkor partnerek az új Magyarország létrehozásában. Ahogy a párt egyik fő szervezője kiemelte: „Tanuljon a középosztály a magyar, dicső szociáldemokrata párttól. Tömörüljön a középosztály a polgári radikális pártban, hogy a magyar szociáldemokrata párt párhuzamos politikai után haladással a polgársággal dolgozzon a becsületes munkaországának felépítésében."[1773]

Az ellentétek azonban hamar kezdtek kirajzolódni. Alföldi Dávid december elején vallásellenességgel támadta a szociáldemokratákat,[1774] akik viszont azzal vádolták a radikálisokat, hogy nem is rendelkeznek valós politikai programmal, csak vádaskodnak, pártjukban pedig helyet engednek a reakciós, egykor a Munkapártban vagy a Függetlenségi és '48-as Pártban politizáló személyeknek.[1775]Az ellentét érdekessége az is hogy, a polgári radikálisok pártjában jobban felül voltak reprezentálva az izraelita felekezetbe tartozók, mint a szociáldemokraták sorai között.[1776]A két tábor közötti ellentét végül az 1919 elején lezajló iskolai vallásoktatásról szóló vitákban teljesedett ki. Tavaszra a polgári radikálisok teljesen súlytalanná váltak, míg az SZDP-n belül felerősödtek a szélsőséges, néhol valóban vallásellenes és antiszemita hangok.

Minek volt köszönhető Egerben a baloldal megerősödése? A szociáldemokrata párt már azzal nagy népszerűségre tett szert, hogy a hazatért lakástalan katonáknak és a város munkanélkülieknek lakhatást és ellátást biztosított az időközben újra megnyílt Diófakút utcai munkásotthonban. November közepén a szűkös hely végett a pártszervezet átköltözött a kihasználatlanul álló Szarvas téri laktanyába,[1777] valamint külön munkás és katonaszálló létrehozását is szorgalmazta.[1778] A egri társadalom legkiszolgáltatottabb rétegjeinek való

[1771] Egri Újság, 1918. november 30. 2.
[1772] Ezzel a szóval illette a megjelent szociáldemokratákat Militzer Gyula, Eger legnagyobb szőlőbirtokosa és a Polgári Radikális párt megválasztott elnöke a párt alakuló ülésén a városháza dísztermében. Egri Újság, 1918. december 3. 1.
[1773] Egri Újság,1918. november 22. 3.
[1774] Egri Újság, 1918. december 11. 3.
[1775] Egri Újság, 1919. január 20. 1.
[1776] HU-MNL-HVL.IV.417.2344. 23.
[1777] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 10.
[1778] Egri Újság, 1918. november 14. 2.

segítségnyújtás sokkal több embert szólított meg, mint a polgári radikálisok nőket emancipáló, és a rendkívül vékony polgári középosztályra támaszkodó politikája

Másrészt a világháború évei alatt elhaló munkásszervezeteket az 1918 őszen kialakuló forradalmi helyzet újra életre hívta. Az egyre nagyobb befolyásnak örvendő szociáldemokrata párt a szociálisan legkiszolgáltatottabbaknak számító veteránok és munkanélküliek mellett a különböző szakmák dolgozóit tömörítő, az elmúlt közel harminc évben már kipróbált szakegyletek létrehozásával igyekezett biztosítani társadalmi bázisát.[1779] 1918 november 23-án az egri a szociáldemokrata párt az Egri Újság címlapján a város valamennyi munkás és paraszt lakosát szervezkedésre szólította fel.[1780] Még aznap megalakult a helyi szociáldemokrata párt intézőbizottsága, másnap pedig a Szarvas-laktanyában tartott nyilvános népgyűlésen az egri kőművesek, famunkások, vasasok, cipészek és dohánygyári munkások megalakították szakegyleteiket.[1781]

A következő hónapokban valamennyi szakma létrehozta saját érdekvédelmi csoportját, melyek megalakulásukkal egy időben kinyilvánították belépésüket a szociáldemokrata pártba. 1919. január 2-án létrejött a szakegyletek összefogását és koordinációját végző, elviekben független, a gyakorlatban viszont a szociáldemokratákat támogató Egri Szaktanács.[1782] A szakegyletek létrejöttének és csatlakozásának, valamint a társadalmi bázis növekedésének köszönhetően a szociáldemokrata párt Nemzeti Tanácsban betöltött befolyása is megnőtt. Az 1919 január 13-án létrejövő a földműves- és kisgazda szakegylet[1783] közel négyezer főt számlált.[1784] A január 16-án felálló katonaszakszervezet[1785] megalakulásával a forradalmak történetének két legmeghatározóbb csoportja, a katonaság és a helyi parasztság egy része (főleg a kis- és középbirtokosok) is beálltak a szociáldemokrata párt mögé.

További komoly tényezőt jelentett a város életében régóta nagybefolyással bíró kisiparosok csatlakozása[1786], valamint a közlekedésben betöltött szerepük folytán stratégiai fontosságú vasutas szakegylet létrejötte.[1787] Hamar követték példájukat Eger város közalkalmazottai, valamint az egri Bortermelő Szövetkezet is.[1788] Egerhez hasonlóan a

[1779] Kolacskovszky Lajos: Az „őszirózsás"- forradalom és Kommün Heves megyében /Visszaemlékezések/. Megyei Könyvtár Füzetei 17. Eger, 1969. 13.
[1780] Egri Újság, 1918. november 23. 1.
[1781] Kolacskovszky Lajos: Az „őszirózsás"- forradalom és Kommün Heves megyében …i.m. 13.
[1782] Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete 1919. március 21. előtt. Archivum 1981/10. 68.
[1783] Egri Újság, 1919. január 14. 2.
[1784] HU-MNL-HML-V.72.b.5. „Kimutatás a szakszervezetekről"
[1785] Egri Újság, 1919. január 17. 1.
[1786] Egri Újság, 1919. február 4. 1.
[1787] Egri Újság, 1919. február 18. 2.
[1788] Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete…i.m. 68.

vármegye többi részén is gyors tempóban nőtt a szociáldemokraták támogatottsága, aminek köszönhetően januártól megindult a megyei pártszervezet kialakítása,[1789] mely március 10-én meg is kezdte működését. Párttitkárnak a helyi munkásmozgalom veteránjának számító Vályi István választották meg.[1790]

A szociáldemokrata párt növekedésével együtt kezdett körvonalazódni egy főleg orosz hadifogságból hazatért kommunista csoport is, mely aktív tevékenysége és hangos kritikái miatt március elejére szakított a szociáldemokraták mérsékeltebb szárnyával. A baloldali szociáldemokraták, Lájer Dezső, Vályi István és Kolacskovszky Lajos mellett egy-két nyíltan kommunista szereplő is felbukkant. Ilyen volta földmunkások szakszervezete élén álló, helyi „parasztpolitikust" megtestesítő, politikai nézeteiben az osztályharcra és proletárforradalomra apelláló Szepesi András,[1791] valamint az orosz hadifogságból, vagy épp közvetlenül a polgárháborúból hazatérők egy szűk csoportja.

Az Oroszországba került magyarországi hadifoglyok egy része aktívan bekapcsolódott az 1917-ben kitörő forradalmakba és az azt követő polgárháborúba. Egyes orosz városokban a magyar származású kommunisták külön magyar nyelvű újságokat adtak ki, továbbá folyamatos agitációs munkát végeztek hadifogoly társaik körében. Szervezettségüknek köszönhetően 1918 március 24-én megalakították az OK(b)P (Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt) Magyar Csoportját. Az őszirózsás forradalom hírére a magyar csoport 1918 november 4-én konferenciát tartott, melyen határozat született a Magyarországi Kommunista Párt létrehozásáról. A határozat értelmében egyes kommunisták hazautaztak Magyarországra, ahol november 20-án Budapesten megalakították a pártot.[1792] Köztük volt (bár a párt alapítói között nem találjuk) az egri születésű Pelyhe János, egykori vasesztergályos, valamint a szintén egri Németi Lajos könyvkötő.[1793]

Pelyhét a novemberi határozatot követően Budapestről Miskolcra küldték, ahol a Diósgyőri MKP alapítója és a miskolci szervezet elnőke lett.[1794]A „Neszvadba" néven született Németi, aki könyvkötőként jól ismerte Vályit és a század elején szerveződő munkásmozgalmat, apja műhelyében dolgozva maga is bekapcsolódott ebbe a szervezkedésbe. Forradalmi nézetei miatt szembekerült mélyen vallásos és szigorú apjával. Oroszországi hadifogsága idején,

[1789] Kolacskovszky Lajos: Az „őszirózsás"- forradalom és Kommün Heves megyében …i.m. 14.
[1790] Egri Újság, 1919. március 11. 2.
[1791] Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete…i.m. 64.
[1792] Milei György: A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának történetéhez. Párttörténeti Közlemények 1958/4. 165-166.
[1793] „Az OK(b)P Magyar Csoportjának beszámolója az OK(b)P Központi Bizottságához 1918 novemberi működéséről." Uo. 177-178.
[1794] Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete…i.m. 70.

jelezve szakítását családjával, nevét „Németire” magyarosította és a moszkvai aggitátorképző elvégzése után aktívan részt vett a zajló polgárháborúban.[1795] Novemberben hazatért Magyarországra, de az őszirózsás forradalom hónapjaiban javarészt Budapesten tevékenykedett a „Szocialista Forradalom” című lap munkatársként.[1796] A KMP lapjaként megjelenő Vörös Újság egyik megalkotója volt, valamint december 12 és január 14-e között többedmagával Leninhez küldték követként, hogy személyesen tájékoztassák a magyarországi szervező munka eredményeiről.[1797] Hazatérését követően a párt vezetősége többször küldte Egerbe, hogy a város ismerőjeként támogassa a legjelentéktelenebb politikai erőnek számító kommunista csoport szervezkedését.

Nem volt egyszerű dolga, mivel szervezkedésre fogható, aktív kommunistának nagyjából három ember volt tekinthető Egerben. Ők is egykori oroszországi hadifoglyok voltak, akik kommunistaként folytak bele a város politikai életébe, azonban agitációjukra a Kommunista Párt nem adott engedélyt és hivatalos támogatóként sem állt mögöttük. Mindezért maga Németi sem tekintette őket aggitátornak, hanem csak lelkes „kommunista szimpatizánsoknak”.[1798] A KMP-nek akkor és később sem jött létre hivatalos helyi pártszervezete.[1799]

Ez a radikálisan baloldali, az oroszországi bolsevizmus által inspirálódott társaság a helyi szociáldemokrata párt legszélsőségesebb csoportját jelentette, akikhez a párt vezetősége és tagságának többsége is ellenségesen viszonyult. A kommunisták két legaktívabb képviselője, Schwartz Zoltán és Goldstein Adolf a szociáldemokrata gyűlések rendszeres résztvevői és felszólalói voltak. Beszédjeikkel azonban koránt sem arattak osztatlan sikert. Még a kommunista hatalomváltás előtt alig két héttel, a március 10-én tartott szocialista nagygyűlésről is erővel távolította el a tömeg Schwartzot és Goldsteint, míg a gyűlés vezetője Vályi István — aki minden bizonnyal emlékezett még a századforduló népgyűlésein oly gyakori gyűlés megzavarásokra — igyekezett védelmébe venni őket.[1800]

1919. január 22-én ez a maroknyi egri kommunista először tartott hivatalosnak mondható találkozót Fischer Jenő (a szociáldemokrata Fischer Manó testvére) tulajdonában

[1795] A 93 éves Németivel Csifféry Gergely készített interjút 1980. április 22-én Budapesten, melynek részletei olvashatók: Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete…i.m. 70.
[1796] Dancza János: Heves megyei internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve VI. Eger, 1969. 324.
[1797] Oroszországi küldetésének emlékeit „Küldetésben Leninnél” című írásában foglalta össze. Olvasható: Lányi Ernőné-Hollósi Tiborné (szerk.): Nagy idők tanúi emlékeznek. 1918/1919. Budapest, Kossuth. 1959. 126-132.
[1798] Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete…i.m. 63-64.
[1799] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 11.
[1800] Egri Újság, 1919. március 11. 1.

lévő főtéri Otthon Kávézóban.[1801] Köztük volt a már említett Szepesi András, a katonaság körében agitáló Czvancziger Lajos, valamint a január 12-ei szociáldemokrata népgyűlésen provokatív beszédével fellépő és a mérsékelt szocdemek ellenszenvét kiváltó egykori kőműves, Jaksi Ferenc.

Jaksi egy fegyveres lázadás során tört ki az oroszországi hadifogolytáborból, majd hazatérve több rokonával együtt aktív kommunista agitációba kezdett.[1802] Jelentős munkát fejtett ki a rendvédelmi szervek és a katonaság körében Czvancziger Lajos egykori lakatos, aki őrmesterként tért haza az orosz frontról. A január 15-én bolsevik mintára létrehozott Egri Munkástanács egyik fő feladataként határozta meg egy polgárőrségnél sokkal hatékonyabb, főként önkéntes szakszervezeti tagokból álló rendőrség megszervezését. A január elején megalakult ún. rendőrgárdával[1803] kiegészülve ez a csoport mintegy kilencven főt számlált, koordinációjukat pedig Czvancziger végezte, aki mindemellett folyamatos (sikeresnek kevésbé mondható) átnevelő, agitációs munkát végzett az egri tisztek körében is.[1804] Munkájának köszönhetően hamar szembekerült mind az egykori polgárőrség vezetőivel, mind pedig az egri katonatisztek egy jelentős részével.

Az ellenforradalmi tábor

A Monarchia hadseregében szocializálódott hivatásos katonatisztek jelentős része világháborús és hadifogoly tapasztalatainak köszönhetően volt fogalma a bolsevista hatalomgyakorlásról. Az egri polgárőrséget vezető Mészöly Géza hadnagy és jóbarátja, az egri laktanyát irányító Milassin Kornél például együtt raboskodott az omszki fogolytáborban Kun Bélával és társaival. Miután többszöri kísérletet követően sikerült hazaszökniük, Milassin állítólag levelet írt a hadügyminisztériumnak Kun Béla tevékenységéről.[1805] Barátja, az 1918 novemberében

[1801] Németi Lajos: Egy internacionalista visszaemlékezései. 1917-1919. Budapest, 1972. 45-46.
[1802] Testvére, Miklós a pénzügyőrök szakegyletének volt pénztárosa, míg unokatestvérük, József a január 14-én létrejövő Munkástanács jegyzője lett. Jaksi Ferencről a korábbi irodalom azt állította, hogy a Tanácsköztársaság idején nem vállalt pozíciót. Ennek ellenére az április választások után az egri városi közgyűlés tagja lett, júniustól pedig az „Árvákat, Rokkantakat és Özvegyeket segítő Bizottság" vezetője. Lásd. Egri Újság, 1919. április 9. 2; Egri Vörös Újság, 1919. június 1. 1-2. A Tanácsköztársaság bukása után Zalaegerszegre internálták, de a régebbi irodalom állításaival szemben, nem a szabadulása után rögtön, hanem csak 1951-ben halt meg.
[1803] A rendőrgárda megalakítására Módly László kormánybiztos adott utasítást még 1918 decemberének végén. Előírta, hogy a gárdának minimum 120 fővel kell felállni. Ennek fényében elgondolkodtató, hogy a munkástanács felhívására összegyűlt személyekkel az új rendőrgárda csupán kilencven főt számlált. Lásd. Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 79.
[1804] Kolacskovszky Lajos: Az „őszirózsás"- forradalom és Kommün Heves megyében …i.m. 15-16.; Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete…i.m. 64.
[1805] Egri Népújság, 1959. február 20.

megalakuló polgárőrség élére kinevezett Mészöly Géza sem volt jobb véleménnyel a kommunistákról, köszönhetően annak, hogy a Munkástanács szárnya alatt felálló rendőrgárda 1919 februárjának végére már sokkal inkább a tanács fegyveres testületeként és nem rendvédelmi szervként működött. A Mészöly által vezetett polgárőrséget végül március 1-én feloszlatták. Az elbocsájtott polgárőrök nagy része azonban megtartotta fegyverét.[1806] A Károlyi-éra végén megkezdődő ellenforradalmi szervezkedések majd csak a Tanácsköztársaság idején teljesedtek ki, a már említett Mészöly Géza, Milassin Kornél, és az egri tisztek egyik vezetőjének tekinthető Szita Mihály alezredes vezetésével.

A katonatiszteken kívül az egyháziak és egyházhoz kötődő paraszti és kispolgári lakosok jelenthették még az alapját egy esetleges ellenforradalomnak. Az alsópapság körében sokan lelkesen álltak be a nemzetőrség soraiba, de az egykori vallásos szervezeteket is megérintette a forradalom szele. Az első számú keresztényszociális csoportnak tekinthető Egri Katolikus Legényegylet még a világháború elején, a sorozások következtében fellépő taghiány miatt függesztette fel működését. A háború végén ugyan újraalakult, de a forradalom ekkor már éreztette a hatását. Az 1918 novemberében tartott közgyűlésen az egyletet Ifjúsági Körre nevezték át, de a Purszky József elnökségével és Fehér István titkárral megalakuló ifjúsági kör ezt követően nem tartott összejöveteleket. December 18-án az egylet tisztségviselői dr. Nagy János elnökletével tartottak ülést, ahol kérte, hogy „az egyesületnek a címét ne változtassák meg. Legyenek tekintettel arra, hogy az már 60 éves intézmény, maradjon meg a régi neve, de (...) bensőleg igenis meg lehet változtatni a mostani időkhöz képest." A jegyzőkönyv szerint „Az elnöknek ezen indítványát egyes közbeszólások után elfogadták.” [1807]

Nagy János ugyanis minden bizonnyal elképzelhetőnek, sőt kívánatosnak tartotta a legényegylet és az egész kereszténységi közösség reformját. Míg az ipari dolgozókat a szociáldemokráciának sikerült megnyerni, addig a parasztság szervezetteb része is jobban vonzódott az egyház támogatását élvező csoportosulásokhoz. A forradalmi hevületben még 1918. november 10-én megalakult egy helyi úgynevezett Földműves Tanács a baloldal felé fordult fiatal iparosok miatt csalódott kereszténységi szocialisták kezdeményezérése.[1808] Mozgalmuk alig keltett feltűnést a felfokozott hangulatban, szervezettlenségük miatt pedig hamar fel is oszlottak.

[1806] Egri Újság, 1919. március 1. 2.
[1807] Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet…i.m. 42-45; HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 287.
[1808] Nagy József: Eger története…i.m. 323.

1919. január 19-én létrejött a Berinkey Dénes által vezetett kormány. Károlyi Mihály köztársasági elnök lett, a kormány tagságában pedig személyi változások mentek végbe, mely a kormányzati politika és a törvényhozás balratolódást eredményezte. A külpolitikai helyzet, a belpolitikai csatározások, valamint az ellenforradalmi csoportok és kommunisták aktivitása miatt látszathatalommá váló kormányzat még tett lépéseket az állam és egyház szétválasztását beteljesítő törvények meghozatala felé. Ez elsősorban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium különválasztásában nyilvánult meg. A törekvésekkel valamennyi kormányzó erő egyetértett.[1809]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szétválasztása,[1810] bár nem jelentette automatikusan az egyházi iskolák államosítását, mégis éles ellentéteket eredményezett az iskolai hitoktatás kérdése körül. Az oktatásügyi miniszternek kinevezett Kunfi Zsigmond, a KMP-hez csatlakozó tanítók, és az 1919 elejére közel 700. 000 főre duzzadó szociáldemokrata tábor jelentős része támogatta az iskolai hitoktatás beszüntetését.

A vallásügyi miniszter címére először a református Juhász Nagy Sándort jelölték,[1811] végül azonban, a többek által alkalmatlannak tartott egri származású, és Károlyi feltétlen bizalmát élvező Vass János került. Róla az őszirózsás forradalom monográfusa is úgy vélekedett, hogy „mélyen vallásos, a közigazgatást jól ismerő, egyébként szürke ember".[1812] Raffay Sándor evangélikus püspök szerint pedig Vass vallásügyi minisztersége során „Jelentéktelenségből jött, jelentéktelenségbe merült el."[1813]

Vass szerette volna a magyarországi egyházakkal karöltve a hitoktatás kérdését a Közoktatásügyi Minisztériumtól a Vallásügyi Minisztérium alá helyezni, azonban a minisztertanács Kunfi, és az addigra több befolyásos tárcát megszerző (és így a minisztertanácson belül is nagyobb befolyást szerző) szociáldemokraták hatására ezt a javaslatát elutasította.[1814]

Bár az egri katolikus sajtó a Népszavára hivatkozva, már 1918 elején azzal riogatott, hogy a szocialisták a papok és a hitoktatás „kisöprűzését" tervezik az iskolákból,[1815] végül az 1919-es valláspolitikai intézkedések alakították ki végérvényesen az ellenforradalmi tábor

[1809] Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom…i.m. 267-268; 275.
[1810] 1919. évi V. néptörvény
[1811] Csűrös András Jakab: Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos időben. Doktori disszertáció. Károlyi Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2017. 36.: Csűrös ennek kapcsán azzal indokolja Vass kinevezését, hogy a kultuszminiszter „a Monarchia (!) szokásjoga szerint csak katolikus lehetett."
[1812] Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom…i.m. 84.
[1813] A püspök önéletrajzából idézi: Tengely Adrienn: Magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 97.
[1814] Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 228.
[1815] Egri Katholikus Tudósító 1918/4. 90.

bázisát Egerben. Módly László a vármegye alispánja, 1918 telén nyíltan követelte Szmrecsányi érsek lemondását.[1816] Sem a kormányzat, sem az önkormányzatok nem kérték ki az egyházak vagy a lakosság véleményét. Egerben az érsek helyett, így továbbra is társadalmi munkában élenjáró papok, főként Subik Károly és Nagy János, valamint a védnökségük alatt álló gyenge szervezetek léptek fel. A keresztényszocialisták úgy gondolták, hogy bár az erőviszonyok szemmel láthatólag kiegyenlítetlenek, a kérdést a lehető legszélesebb körben lefolytatott vitával kell megoldani. 1919. február 10-ére a városháza nagytermében gyűlést hívtak össze, melyre „vallás és pártkülönbség nélkül" a város valamennyi polgárát meghívták.[1817]

A felhívásra a szociáldemokraták aktivizálták magukat az érseki jogakadémián tanult Kolacskovszky Lajos vezetésével. A gyors mozgósításnak köszönhetően a városháza terme már az esemény előtt félórával teljesen megtelt. Az ülés vezetőjének kinevezett jogakadémiai tanár, az egri katolikus iparossággal közeli és bizalmas viszonyt ápoló Breznay Imre a hatalmas tömeg és a szociáldemokraták obstruktív magatartása miatt a rendezvény beszüntetését szorgalmazta, azonban a jelenlévő főispán tartva a renitenskedőktől átadta az ülés vezetését Kolacskovszky Lajosnak. A Kolacskovszky vezette gyűlés azonnal ki is adott egy nyilatkozatot, melyben üdvözölték Kunfi és a kormány szekularizációs intézkedéseit.[1818] A szociáldemokraták eljárásától megrémülve a helyi katolikus közélet szemében minden bizonnyal felértékelődött a mérsékeltebb Károlyi párti Vass János vallásügyi miniszteri tevékenysége. Amikor 1919. március 1-én Vass szülővárosába látogatott, a helyi ferences előljáró szerint „általános örömöt okozott megjelenésével az iskolai vallásoktatás mellett a legnagyobb megelégedéssel fogadta Eger népe.[1819]

A kötelező vallásoktatás kérdése miatt kialakult ellentétek mellett, a közigazgatás átalakítása is többeket a forradalmi változásokat lassítani kívánók táborába hajtott. Még a választások kiírása előtt, 1919. január 30-án jelent meg a városi „néptanácsok" megalakítását előíró törvény. A törvénynek kettős célja volt. Igyekezett a polgári kormány bal- és jobboldali ellenzékét egyformán visszaszorítani. Egyfelől szerette volna az egyre befolyásosabb munkástanácsok hatalmát csökkenteni, valamint eleget tenni azoknak a követeléseknek, melyek a törvényhatóságok egykori, „reakciós" személyektől való megtisztítását

[1816] MNL HML IV-417. 2344. 53-54. „(…) Az érsek úr adja át helyét olyan főpapnak, aki a régi rendszernek nem olyan tipikus képviselője, mint ő, s aki az egyház kormányzatban s az egész közéletben új és friss szellemet fog belevinni."
[1817] A házak falára is kiragasztott hirdetményt Csutorás László egykori keresztényszocialista képviselő és jogakadémiai tanár szövegezte. A szöveg végén azonban az „Intéző Bizottság aláírás szerepelt. Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 13-14.
[1818] Az esemény részletes leírása és az üdvözlő nyilatkozat olvasható: Egri Újság, 1919. február 9. 1-2.
[1819] HU-MNL-HVL-XV.31.h. 1919. március 1-i bejegyzés

szorgalmazták. A törvény értelmében a megalakuló néptanácsok vették át a városokban a törvényhatósági bizottságok és képviselőtestületek, valamint a forradalom napjaiban megalakuló nemzeti tanácsok jogkörét. Emellett kimondta azt is, hogy a bizonytalan időpontra tervezett választásokig a kormány által kinevezett népbiztosok jelölik ki a néptanácsok képviselőtestületeinek több mint a felét, míg másik része a városi tanács tisztviselőiből kerül ki.[1820]

A januárban kihírdetett törvényt Egerben csak februárban sikerült végrehajtani. A pártok egyszerűen nem tudtak megegyezni, hogy mekkora mértékben vegyenek részt az új hatalomban, valamint a helyi munkástanács is ragaszkodott ahhoz, hogy minimum hat hely az általuk delegált képviselőké legyen. Követelésüknek a szociáldemokratákat leszámítva senki nem akart eleget tenni, egészen Garami Ernő szociáldemokrata kereskedelmi miniszter Kápolnai látogatásig, amikor is miniszter személyesen járt közben az ügy érdekében az egri kormánybiztosnál.[1821] A február 24-én megalakuló egri néptanács húsz tagjából tizenkettőt Módly László kormánybiztos jelölt ki. A Munkástanáccsal kompromisszum született, így a kijelölt tizenkét tagból öt szociáldemokrata, öt Károlyi-párti és kettő polgári radikális képviselő foglalhatta el helyét az új testületben.[1822]

A pártok képviselői mellett nyolc személy a városnak évek óta szolgálatában álló jegyzőit és tanácsnokait takarta. A vallásoktatásról szóló heves vitával egyidőben a baloldali szociáldemokraták támadást intéztek a városi elit polgári tagjai ellen is. Ennek volt ékes példája, amikor a néptanács szociáldemokrata tagjai, a még mindig működő munkástanácson keresztül igyekeztek leváltani Trak Géza főjegyzőt és Friedl Gyula rendőrfőkapitányt.

Az érsekséggel jó viszonyt ápoló főjegyzőt, és az 1917-es dohánygyári sztrájk leverésében aktívan résztvevő rendőrfőkapitányt elsősorban az árdrágítók és uzsorások elleni megengedő magatartásuk miatt vádolták.[1823] A reakciósnak tartott személyeket, így könnyebben lehetett ellenszenvessé tenni a naponta nélkülöző, a város piacain óriási árdrágulásokkal szembesülő lakosok előtt.

A március 10-én tartott szociáldemokrata nagygyűlésen tovább szították az indulatokat. A gyűlés végén a népgyűlés résztvevői a városháza elé vonultak és követelték Trak és Friedl leváltását.[1824] Közben a néptanács a városházán ülésezett. A szociáldemokrata képviselők itt is hevesen támadták a két személyt, kik ügyének kivizsgálására egy külön bizottság felállításáról

[1820] Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom…i.m. 275-276.
[1821] Egri Újság, 1919. február 25. 3.
[1822] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság …i.m. 88.
[1823] Egri Újság, 1919. március 8. 1-2.
[1824] Egri Újság, 1919. március 11. 1.

döntöttek. Egyedül Alföldi Dávid, a mérsékelt demokrata ügyvéd vette védelmébe őket. Felszólalásában követelte, hogy azonnal szüntessék be a szakszervezetekkel való együttműködést, valamint hogy a baloldaliak „terrorja" miatt kérjék a kormány segítségét. A vizsgálat időtartalmára Trakot és Friedlt először egyhetes, majd határozatlan idejű kényszerszabadságra küldték.[1825]

1919 januárjától az országos politika balratolódása volt megfigyelhető. A kormányban nagy befolyásra szert tevő baloldaliak ezzel együtt a reakciósnak tartott, hosszabb, akár a világháború kezdete óta hivatalban lévő tisztviselőket, a papságot, valamint annak befolyása alatt álló és az egyháziakkal szimpatizálók táborát támadták. Módly László kormánymegbízott, mint egyházi autonómiai tanács tagja próbálta meggyőzni Szmrecsányi Lajos egri érseket 1919. január 25-én, hogy az érseki jogakadémia „autonómiai akadémiává" alakuljon át. Szmrecsányi azzal igyekezett hárítani Módly kérését, hogy a püspökkari konferencia ülésére kell utaznia és később visszatérnek a jogakadémia sorsára. Módly zokon vette Szmrecsányi leszerelését és megfenyegette az érseket, hogy az esetet jelenti a vallásügyi miniszternél. Hosszas szóváltást követően úgy tűnt az ellentétet sikerült elsimítani, azonban Módly ezután azt terjesztette, hogy az érsek mellé „koadjutort", azaz a betegség vagy öregség esetén az egyházmegye kormányzását ellátni nem tudó főpásztor segítő és helyettesítő egyházi személyt jelöltet ki.[1826] Február 10-én a városi sajtónak tett nyilatkozatában pedig már úgy vélte, hogy a 68 éves Szmrecsányinak ideje lenne nyugdíjba vonulnia.[1827]

A központi hatalom bénultsága, a hagyományos tradíciókat is fenyegető reformok, valamint a baloldaliak karaktergyilkos támadásai és az országot támadó haderők miatt fenyegető anarchia a mérsékelt polgári, birtokos és arisztokrata személyeket ellenállásra sarkallta. Ennek országos jele volt, az 1918 november és decembere folyamán létrejövő Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) és a Magyar Országos Véderő Egylet megalakulása (MOVE).[1828] Nem találni bizonyítékát annak, hogy Egerben az ellenállást választók kapcsolatba kerültek volna ezen szervezetekkel. A polgári demokratikus forradalom időszakának végén kényszerített vagy önkéntes háttérbe húzódás jellemezte őket. A Kommün hatalomra jutását követően a különálló ellenforradalmi csoportok azonban egymásra találtak és közösen szervezkedtek a proletárdiktatúra ellen.

[1825] Egri Újság, 1919. március 11. 1-2.
[1826] Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában…i.m. 215.
[1827] Egri Újság, 1919. február 11. 3
[1828] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 120-121.

VII.3. Eger a proletárdiktatúra idején

VII.3.1. A Tanácsköztársaság kikiáltása és első hetei Egerben

Az őszirózsás forradalom idején megfogalmazott demokratikus, szociális és tulajdonjogi viszonyokat (elsősorban a földkérdést) érintő reformokat az 1918 őszén koalícióba szerveződő pártoknak nem volt lehetősége megvalósítani. A koalíció hamar bomlásnak indult, mely az országos politika balratolódását eredményezte. A meggyengült központi hatalom pedig a társadalom polarizálódásához vezetett, mely magában hordozta egy készülődő polgárháború veszélyét. A polgári demokratikus forradalom bukását elsősorban nem a bel-, hanem a külpolitikai helyzet kilátástalansága és a környező országok ellenséges magatartása eredményezte.

Az országos politikában bekövetkezett fordulat híre március 22-re érkezett meg Egerbe.[1829] A korabeli hírlapok nem jelentek meg napi rendszerességgel, így a Budapesten lezajlott események rémhírek, bizonytalan információk formájában, többnyire személyes kommunikáció során szivárogtak le vidékre. A nyomdászok folyamatos sztrájkjai miatt az újságok több napos késéssel tudósították olvasóikat. A telefon és távíró összeköttetés már napok óta nem működött kielégítően a főváros és Eger között. A megfelelő tájékoztatás céljából március 22-én nagyjából déli 12 órára helyreállították a telefon és távíró vonalakat.[1830] A jelentősebb városok munkástanácsait táviratban értesítették, az egri szociáldemokraták azonban a párthelységükben lévő telefonon kaptak „hivatalos" tájékoztatást a szociáldemokrata párt budapesti szervezetétől.[1831]

Ezzel együtt utasítást kaptak arra is, hogy a fővárosi események példáját követve, a hónapok óta egyre nagyobb befolyással bíró, párhuzamos hatalmi központokként funkcionáló katona- és munkástanácsok nevében vegyék át a hatalmat. Ez a gyakorlatban a városi és vármegyei közhivatalok, a posta és távíróközpontok, valamint rendőrség és pénzügyigazgatóságok elfoglalásában nyilvánult meg. Miután Kolacskovszky Lajos a megyei Munkás- Katona- és Paraszttanács ülésén bejelentette a változásokat, a tanács a hatalomgyakorlás jogát a szociáldemokrata pártnak (ekkor már Egri Szocialista Párt) adta

[1829] A „Mindenkihez!" című felhívás március 22-i dátummal, Jankovics Dezső polgármester aláírásával jelent meg. Eredeti példányát lásd HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. Plakátgyűjtemény
[1830] Hajdu Tibor: Március huszonegyedike…i.m. 75; 104-105.
[1831] Egri Újság, 1919. március 23. 1.

át,[1832] majd megkezdődött a kulcsfontosságú hivatali pozíciók elfoglalása. A hatalom fő birtokosa a szocialista párt lett, azonban a demokrácia látszatának fenntartsa érdekében, felügyelete alatt tovább működött a munkás- és katonatanács is, ahol új vezetőség került az élre, mondván, hogy „(…) a régi pártvezetőségben a kommunista párt nem foglalt helyet."[1833] Mindezek következtében két szervezet (a munkástanács és a szocialista párt) március 22-én lényegében összeforrt. A szociáldemokraták ilyen nagy fokú előretörése annak fényében is kérdéseket vet fel, hogy alig két héttel korábban a párt nem tudta bemutatni azokat a tagjait, akiket a városi szakosztályokba és bizottságokba delegált volna.[1834]

A vármegyét 1918 novemberétől főispánként, majd kormánybiztosként irányító mérsékelt liberális Módly Lászlót felszólították hivatala átadására, melyet a szociáldemokrata párt helyi vezetője, a kerületi munkás betegbiztosító pénztár funkcionáriusaként ismert Lájer Dezső vett át.[1835] Az alispáni széket Kolacskovszky Lajos vette át Isaák Gyulától, míg a rendőrfőkapitányi tisztséget az internacionalista és a KMP-hez „bekötött" Németi Lajos foglalta el. A várost több mint húsz éve vezető Jankovics Dezsőt is felszólították hivatala átadására. Helyére az egykori főszolgabíró, dr. Petrik Jenő került.[1836]

A hagyományosnak tekinthető hivatalok lojális személyekkel való feltöltésén túl, a proletárdiktatúra új szervezeti struktúrát vezetett be az önkormányzatok szintjén. Eger élére három tagú direktóriumot állítottak, melyben a három legbefolyásosabb baloldali politikus, Lájer, Németi és Kolacskovszky foglaltak helyet. Ők hárman részt vettek az öt tagú megyei direktórium munkájában is, kiegészülve Fischer Manóval és a gyöngyösi Endrész Józseffel. A társadalom részéről támogatott szociáldemokrata párt a kommunistákkal való fúziót követően Egyesült Szocialista Pártként, majd március 26-tól már Magyarországi Szocialista Pártként működött, melynek egri szervezetét a vasutas szakegylet vezetőjére, Pacsirszka Antalra bízták.[1837]

A nagy változások ellenére nem mondható el, hogy a város egykori elitjéhez tartozók teljesen kiszorultak volna a helyi politikából. Bár maga a helyi politika is csak egy látszat

[1832] A hatalom átadásáról szóló szövegben már „egri szocialista pártként" határozták meg a baloldali szociáldemokrata vezetők által vezetett csoportot. Lásd: „Határozat a hatalom átvételéről" Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 124.
[1833] Egri Újság, 1919. március 27. 2. Nem is foglalhatott volna helyet, mivel sem Egerben, sem Heves Vármegye területén nem jött létre kommunista párt.
[1834] HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. Az egri polgármester 4005/1919. számú határozata. A lista megalkotására néhány héttel később, a hatalomátvételt követően került sor.
[1835]A pártvezetői feladatokat az asztalossegédként dolgozó Giffka Ferenc vette át, aki következetesen igyekezett a párt helyi szervezetének mérsékelt szárnyát kiszorítani. Lásd. Uo.
[1836] Egri Újság, 1919. március 25. 2.
[1837] Egri Újság, 1919. március 23. 2.

tevékenységgé degradálódott, mely a fővárosban kihirdetett rendeletek végrehajtásában merült ki. Ennek ellenére az a városi tanács szerepét betöltő egri néptanács által létrehozott szakosztályokban a polgári személyek és az egykori elit tagjai is helyet kaptak.[1838] A néptanács felettes szervének tekinthető városi direktóriumot felosztották egy úgynevezett „közrendészeti" és egy „közigazgatási" bizottságra. Mindkét csoport hat személyből állt, de míg a közrendészeti bizottságban szegényebb sorból származó baloldaliak (pl. Szepesi András), addig a közigazgatási csoportban jogi végzettségük vagy gazdasági tapasztalataik miatt meghatározó polgári személyek foglaltak helyet, (pl. Friedmann Dezső) igaz olyan szélsőséges személyek társaságában, mint Goldstein Adolf, akit radikalizmusa miatt már saját pártja sem kedvelt. Rajtuk kívül mind a két bizottságban helyet foglalt egy-egy katona is.[1839]

Pár nappal később egy külön Pénzügyi Direktórium is létrejött, hogy a Forradalmi Kormányzótanács pénzintézetek kollektivizálására vonatkozó rendeletét végrehajtsa,[1840] valamint változások mentek végbe a karhatalmi szervek soraiban is. Az őszirózsás forradalom eredményeként megszülető önkéntes polgárőrséget végleg feloszlatták, egykori tagjait fegyvereik beszolgáltatására szólították fel. Helyét a munkás- és katonatanácsok felügyelete alá tartozó Vörösőrség vette át, melynek tagjai közül sokan egykori polgárőrök, vagy csendőrök voltak. A rendőrségen belüli szervezeti átalakulásról nincs tudomásunk, azonban beszédes, hogy a Németi Lajos irányította helyi rendőrség hivatalos megnevezése „Vörös Népőrség" lett.[1841] Az egykori csendőrállomásokat meghagyták, de az országos testületnek számító (azaz a helyben toborzott tagok az ország bármely részén alkalmazhatók voltak) új elnevezése Vörös Őrség lett, és az új tagok toborzásával pedig az egykori csendőr állományt bízták meg.[1842]

Meghatározóbbak voltak a katonaságnál véghez vitt változások. Az egri helyőrség állomásparancsnoki tisztségét megszüntették, helyette karhatalmi parancsnokot neveztek ki a kommunistákkal egyáltalán nem szimpatizáló Milassin Kornél személyében.[1843] Milassin kinevezésével az ellenforradalmi mozgalom lényegében a direktórium „gondnoksága" alatt tudott május elejéig kifejlődni.

[1838] Megemlítendő, hogy a parasztsággal kapcsolatos ügyek intézésére külön Paraszt Tanács is létre jött Szepesi András vezetésével. Lásd Egri Újság, 1919. március 27. 2.
[1839] Egri Újság, 1919. március 25. 2.
[1840] Uo. A Pénzügyi Direktóriumot, ideiglenes szándékkal a város pénzügyi tartalékjainak kisajátítása céljából hozták létre. Később azonban ez a testület végezte az összes üzem, vállalat és gazdaság kisajátítását. Lásd Csifféry Gergely: A magyar Tanácsköztársaság Heves megyei szervei és pecsétjei. In: Bodó Sándor (szerk.) Agria, XIX. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1982-1983. 220-226.
[1841] Egri Újság, 1919. március 30. 2.
[1842] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság...i.m. 143-144.
[1843] Egri Újság, 1919. március 25. 2.

A Forradalmi Kormányzó Tanács első rendeletei között szerepelt a törvényszékek átalakítása. Rendeletük értelmében a törvényszékek 3-3 személyből álló tagságát maga a Kormányzótanács nevezte ki munkás- vagy parasztszármazású laikusokból.[1844] Egerben is hasonlóképp történt. Míg a jogi tapasztalatokkal rendelkező Weisz Sándor jegyzőként tovább tevékenykedhetett a törvényszéken, addig annak élére Demmer Géza mészárossegédet állították, kinek társa a kommunista ügyvédjelölt, Nagy Nándor lett.[1845]

A politikai fordulat a szellemi életet sem hagyta érintetlenül. Március 24-én létrejött a háromtagú Sajtódirektórium, mely megkapta a jogot a különböző falragaszok és plakátok előzetes ellenőrzésére, továbbá szigorúan figyelemmel kísérte a még működő Hevesvármegyei Hírlap és Katholikus Tudósító által megjelentetett cikkeket.[1846] Ezzel egyidőben lemondott az Egri Újság főszerkesztői pozíciójáról dr. Setét Sándor.[1847] Az általa szerkesztett mérsékelt polgári lap új szerkesztője egy budapesti újságíró, Somfai János, Stromfeld Aurél testvére lett.[1848] A lap teljesen elvesztette mérsékelt polgári jellegét, annak hasábjait ekkor már Kolacskovszky Lajos propaganda írásai töltötték meg.

Hogy az új rezsim hatalmát a hagyományos jogi keretek között is legitimálni tudja, új alkotmányra volt szüksége. A XXVI. számot viselő, alaptörvényt pótló rendelkezés a szocialista termelés és társadalmi rendszer kialakításának részleteit határozta meg.[1849] Ennek érdekében intézkedett az új állami intézményrendszer felállításáról, de a társadalom politikai jogainak gyakorlása érdekében lefektette az új választójoggal kapcsolatos intézkedéseket is. A tanácsköztársaság választójoggal kapcsolatos politikája kizárt valamennyi, papot, szerzetest és „tőkést" a szavazásra jogosultak köréből.

A járási-, megyei-, és országos tanácsválasztások mellett előírták, hogy a várositanács tagjainak megválasztását legkésőbb 1919. április 7-ig le kell bonyolítani.[1850] Meglehetősen

[1844] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 125.
[1845] A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918-1919). In.: Nagy József (szerk.): Heves Megye a Tanácsköztársaság idején. Emlékkönyv a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára. Eger, 1959. 179. ill. Népújság, 1958. március 25. 4.
[1846] „Ha látja azonban, hogy a két lap nem az új irányt szolgálja cikkeivel, akkor annak további megjelenését beszünteti" Lásd Egri Újság, 1919. március 25. 2.
[1847] Ennek ellenére a kommunista cenzúra befolyása alá került lapban eképp indokolta döntését: „Az Egri Újság az új világeszmék edzett harcosai és a lelkes tűzben égő új márciusi ifjúság kezébe kerül. Nékem pedig, ki igy teljesen a magánéletbe vonulok vissza, mindenkor büszkeségem lesz, ha látni fogom, hogy a lap, melyet negyedszázaddal ezelőtt én alapítottam, az új világeszmékért égő harcokban a zászlóvivők között küzd." Lásd Egri Újság, 1919. március 25. 2.
[1848] Szecskó Károly: Az 1918-'19-es forradalmak egri eseményeinek irodalma. Egri Honismereti és Helytörténeti Füzetek 1. Eger, 1968. 21.
[1849] Mezey Barna: Magyar alkotmánytörténet. Osiris Kiadó, 2003. 262.
[1850] Egri Újság, 1919. április 4. 1. „A magyar tanácsköztársaság alkotmánya" A tanácsválasztások mellett a város valamennyi utcájában, minden huszonötödik ház után külön „bizalmi embert" is választották, abból a célból, hogy közvetlen lakókörnyezet érdekeit képviselje. Lásd Egri Újság, 1919. április 11. 3.

későn, április 5-én ki is írták a városi tanácsválasztásokat ugyanezen hónap 8-ára. Az alkotmány értelmében minden ötszáz lakos után egy képviselő került a városok tanácsába, melynek maximum háromszáz tagja lehetett. Egerben így összesen hatvan tanácstagot választottak, a városban felállított négy szavazókörben.[1851] A választható jelölteket a szocialista párt és a szakmai szervezetek jelölték ki.[1852] A választások lebonyolításával megbízott Választási Bizottság tagjai kizárólag a kommunista hatalmat kiszolgáló, és azzal szimpatizáló baloldaliak voltak,[1853] akik emellett helyet kaptak két másik megbízható társukkal a szavazókörökben működő öt fős Szavazó Bizottságokban is.[1854]

A választás napján, — mely hétfőre esett — az egri proletár férfiak és nők reggel nyolc és este nyolc óra között adhatták le voksaikat.[1855] Az Egri Direktórium munkaszüneti napot rendelt el erre a napra, a bérüktől eleső dolgozók később pedig segélyt is igényelhettek.[1856] Külön izgalmat jelentett, hogy a választással egy időben a városban tartózkodott Móricz Zsigmond is, aki a Világszabadság című lap tudósítójaként volt jelen.[1857] A „legavatottabb proletár" író Gyöngyösről érkezett Egerbe. Meglátogatta valamennyi szavazókört, azonban a tapasztalatairól készült riport végül nem jelent meg.[1858]

A szavazókörök zárásáig 10. 475 (az összlakosság több mint egyharmada!) személy adta le voksát a szocialisták által meghatározott jelöltetekre. A magyar történelem első, mindkét nem számára is nyitott választásán szavazók közel ötöde volt nő.[1859] Ahogy az várható volt, a szocialisták által kijelölt hatvan jelöltet az egri szavazók megválasztották. A demokratikus választás látszatát keltő procedúra végül alkalmas volt arra, hogy a város politikai hatalomgyakorlásából kiszorítson valamennyi mérsékelt polgári személyt. A megválasztott tanácstagok valamennyien szakmunkásként vagy katonaként tevékenykedtek, a korabeli politikába belépőt jelentő jogi végzettséggel viszont nem rendelkezett senki. A városi tanács tagjai közé a katonaság által jelölt Milassin Kornél, a munkásmozgalom kezdetén nagy presztízst kivívó Fischer Manó és a női egyenjogúsítás programja miatt sok egri asszony is

[1851] Egri Újság. 1919. április 6. 1.
[1852] Egri Újság, 1919. április 7. 2.
[1853] Konkrétan Vályi István, Pacsirszka Antal gépész, Szepesi András földműves, Udvardy Béla nyomdász és Veres Ferenc kőműves. Lásd: Egri Újság. 1919. április 5. 2; HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 25.
[1854] Egri Újság, 1919. április 6. 1.
[1855] „Felhívás a választáson való részvételre" Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 137.
[1856] Egri Újság, 1919. április 13. 3.
[1857] Egri Újság, 1919. április 9. 1-2.
[1858] Szokodi József: Heves megyei adatok a tanácsköztársaság történetéhez. Gyöngyös a két forradalom idején. In: Bakos József (szerk.): Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve V. Eger, 1959. 654.
[1859] Egri Újság, 1919. április 9. 2.

bekerült.[1860] Ez utóbbiak közül kiemelendő Prókai Mária, aki a dohánygyári munkásnők képviselőjeként a Tanácsköztársaság bukásáig vállalt különböző párt- és önkormányzati tisztségeket.[1861]

VII.3.2. Intézkedések és retorziók

A Forradalmi Kormányzótanács kiadott rendeleteiben első intézkedéseként statáriumot vezetett be a lakosság körében. A fegyveres felkelést, vagy ellenállást szervezők mellett elsősorban a rablókat és fosztogatókat sújtotta a rögtönítélő bíróság. Második rendeletében megszigorította a szesztilalomra vonatkozó szabályokat. Innentől kezdve az összes alkoholtartalmú ital tiltólistára került és bár kereskedelmük és fogyasztásuk illegális módon tovább folyt, a részegeskedőknek sokkal szigorúbb büntetésekkel kellett szembenézniük, mint eddig. Pár nappal később a Közigazgatási Direktórium rendeletben szabályozta, hogy ki és mennyi időt tartózkodhat az egri borospincékben, valamint megtiltotta a kaszinók és vendéglátóhelyeknek a szerencsejátékok űzését.[1862] Nem tudni mekkora felháborodást okoztak az alkohol- és szerencsejáték tilalmára vonatkozó szabályok, mindenesetre beszédes, hogy az egri zenészek két bizalmit küldtek a városi direktórium elé azzal a céllal, hogy panaszt tegyenek, mivel elmondásuk szerint a józan emberek nem akarnak nótázni, így ők lényegében megélhetőségüktől esnek el.[1863]

A Kormányzótanács harmadik rendelete a fegyverviselés szabályaira vonatkozott. A proletárdiktatúra első napjaiban megalkotott karhatalmi alakulatokon kívül, csak a nagyobb üzemek szocializálását előkészítő és lebonyolító gyári őrségek és munkásgárdák viselhettek fegyvert. A négyéves háborúból leszerelt katonák és a civil lakosok számára akár egy, a nagyháborúból relikviaként megőrzött bajonett[1864] is szigorú büntetést vont maga után, ráadásul a rendelet az addigi fegyverviselési engedélyeket is érvénytelenítette.

A lakosság körében előforduló nagy számú kézifegyver, a felfokozott közhangulat, és az Egerben élők alkohollal (főként borral) való szoros kapcsolata, valamint a rendeletek kvázi

[1860] Uo.
[1861] Prókait 1920-ban több társával egy év fegyházra ítélték, amiért részt vettek a Kommün munkájában. Lásd Egri Népujság, 1920. február 24. 1.
[1862] Egri Újság, 1919. április 1. 3; Uo. 1919. március 30. 3.
[1863] Egri Újság, 1919. március 27. 3.
[1864]A júniusi ellenforradalmi kísérlet során, a feszült hangulatban két vörösőr a házak átkutatása során egy világháborúban gyűjtött bajonettet talált a huszonkét éves Losonczi Jánosnál. Losonczit három év közmunkára ítélte az egri törvényszék, azonban a büntetést végül nem hajtották végre. Lásd HU-MNL-HVL-XVI.501. 3y. 5.

betarthatatlansága a frissen létrejött forradalmi törvényszékeknek sok hivatali munkát adott: Az Egri Forradalmi Törvényszék által lefolytatott 104 eljárásból a proletárdiktatúra első hónapjaiban 16 illegális fegyverviseléssel, 9 lázítással és közel 30 a szesztilalom elleni kihágásokkal foglalkozott. Ezek az ügyek a forradalmi törvényszéken lefolytatott összes eljárás mintegy 53%-át teszi ki.[1865]

A bíróságok mellett a rendvédelmi és karhatalmi szervek jelentették a kommunisták hatalmának biztosítékát. Ezen hivatalok bekebelezéséről és a vörös hadsereg felállításáról szóló rendelet március 25-én jelent meg.[1866] Másnap kihirdették a húsz főnél többet foglalkoztató ipari, közlekedési és bányaüzemek, valamint pénzintézetek és lakóházak köztulajdonba vételéről szóló rendeletet is.[1867]

A lakhatás az élelmiszerellátás mellett a második legégetőbb probléma volt Egerben. A kisajátítások ellenére azonban közel sem tudtak annyi embernek lakást kiutalni, mint amennyi kérelemmel fordult az Egri Lakáshivatalhoz.[1868] A kritikus helyzet idővel azt eredményezte, hogy a városi szegényei, és az Egerbe menekültek közül sokan önkényesen foglaltak el lakásokat. Volt, hogy egy lakásban 3-4 család húzta meg magát, azonban a népegészségügyi kockázatok (többek között az éppen tomboló spanyolnátha) miatt a város idővel rendeletileg szabályozta, hogy hányan lakhatnak együtt.[1869] Az ipari üzemek esetében a köztulajdonba vétel könnyebben ment. A kevés gyár és nagyüzem miatt a kisiparból élő alsó középosztály kevésbé szenvedték meg az ipari kollektivizálást Egerben, azonban előfordult az is, hogy a rendeletnek ellentmondóan akár egy-két segédet foglalkoztató műhelyeket is köztulajdonba vettek.

A gazdasági élet után a szellemi élet és az oktatási intézmények következtek. Március 29-én kihirdették a nevelési és oktatási intézmények köztulajdonbavételéről szóló rendeletet. A város egyházi kézen lévő iskoláiban a hittan helyett szociológiát kellett tanítani, azonban a tanító szerzetesek örömmel fogadták, hogy a kultúr-szakosztály vezetője engedélyt adott arra, hogy ezeket a tárgyakat továbbra is ők, az iskolák eddigi tanárai taníthassák.[1870] A tanév végét követően a nyári szünidőben pesti előadók vezetésével „átképző" tanfolyamot is szerveztek valamennyi egri pedagógus számára.[1871]

[1865] HU-MNL-HVL-XVI.501. Egri Forradalmi Törvényszék által kiadott ítéletek. Táblázatos összefoglaló (1919)
[1866] A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918-1919)…i.m. 179-181
[1867] Egri Újság, 1919. március 29. 1.
[1868] Egri Újság, 1919. április 19. 3.
[1869] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 173-174.
[1870] A ciszterci rend egri Kat. Főgimnáziumának Értesítője az 1919-1920-as iskolai évről. Közli: Werner Adolf dr., a főgimnázium igazgatója. Eger, Érseki Liceum Könyvnyomdája, 1920. 3-5.
[1871] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 186.

Ekkor egy agitációs iskolát és külön Propaganda Bizottságot is létrehoztak azért, hogy az új irányelvek szerint képzett agitátorok felvilágosítást adjanak a lakosságnak a „valós helyzetről", és ezzel is segítsék az új hatalom munkáját.[1872] A „valós helyzet" meghatározásának joga különösen is fontos volt az új hatalom számára. A Forradalmi Kormányzótanács 5. számú rendelete kifejezetten a rémhírek terjesztői ellen irányult.[1873] Hogy mi is számított tulajdonképpen rémhírnek az azonban nem volt mindig egyértelmű.

Jelencsik János földműves például a március 30-ai munkástanács ülésen tette szóvá a földreform hiányát és a katolikus egyházat ért támadásokat, mire az egri törvényszék 800 korona bírságra kötelezte. Az ítéletet azzal indokolták, hogy a felháborodott földműves hamis hírt terjesztett, mikor állítólag azt mondta, hogy a kommunisták elakarják törölni a vallást.[1874] Pár nappal korábban Gyürky Vidor hitoktatót 10.000 korona megfizetésére ítélték, valamint a város összes iskolájából kitiltották, amiért „szocialista ellenes beszédet" mondott.[1875] Három hónap fegyházat kapott hamis hír terjesztéséért Kugler Józsefné, dohánygyári munkásnő is, miután nyilvánosan panaszkodott a hús kisebb fejadagjára[1876].

A hatalomváltást követően az áprilisi városi tanácsválasztás volt az, ami a vármegye egyes területein felborzolta a lakosság kedélyeit és sok helyen zavargásokhoz is vezetett.[1877] Egerben az április 7-ei nap még viszonylagos nyugalomban telt. Egyedül Schultz István felnémeti és Enk Márton egri lakost ítélték egy év fegyházra „a választás komolyságát sértő kifejezés használata" miatt.[1878] Schultzék azon kevesek közé tartoztak, akiknek ügyét a forradalmi törvényszék többszöri fellebezés ellenére sem ejtette.[1879]

Összességében azt lehet elmondani, hogy a kiadott rendeletek szigorú büntetéseket határoztak meg, de a bíróságok idővel egyre enyhébben ítélkeztek. A törvényszékek élére állított laikusok nem tudtak eligazodni sem az új helyzetben, sem pedig a jog világában. Az ellenforradalmi csoportok duzzadásával, majd az április végétől meginduló nyílt szervezkedésükkel a hatalom számára is világos lett, hogy a szigorú büntetésekkel azokat a csoportokat hergeli leginkább, melyeket a cseh és román támadások miatt épphogy meg kéne

[1872] Egri Újság, 1919. március 26. 3.
[1873] Egri Újság, 1919. március 26. 1.
[1874] HU-MNL-HVL-XVI.501.1d. 1-2.
[1875] Egri Újság, 1919. március 26. 3.
[1876] MNL HML XVI-501. 1a. 1-2; 6.
[1877]Aldebrőn a szavazás napján kisebb tömeggyűlt össze a szavazóhelység előtt, mely a szavazatok újraszámlálását követelte és bírálta a Tanácsköztársaságot. A tüntetés után majdnem húsz embert idéztek forradalmi törvényszék elé. Többségüket pénzbüntetésre, míg pár embert egy-két nap fogházra ítéltek. Lásd HU-MNL-HVL-XVI.501.1.h-k.
[1878] A két személy a szavazó körök környékén agitáltak amellett, „hogy becsületes ember nem megy el szavazni" Lásd HU-MNL-HVL-501. 1. l-m. ill. Egri Újság, 1919. április 12. 3.
[1879] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 172.

békítenie és bevonnia a hadseregbe. A májusi ellenforradalmi kísérlet előtt elítélt és börtönbe zárt személyeket az ellenforradalmárok kiszabadították, azok ellen nem indítottak a nyári hónapokban sem újra eljárást, sőt sokan a későbbiekben is külön kegyelemmel szabadultak, vagy mire elitélték volna őket a Kommün megbukott. Az ellenforradalmi megmozdulásokban kompromittálódó személyek túlnyomó része amnesztiát kapott az új egri direktóriumoktól.[1880] A románok elleni júniusi offenzíva idején az igazságügyi népbiztos pedig külön levelet is küldött az egri törvényszékre, melyben felszólította a bírákat, hogy mellőzzék a halálos ítéleteket.[1881]

A szocialista és kommunista szellemiségű helyi autoritással elvből szembehelyezkedő keresztény társadalmi szervezeteket hamar betiltották. Elgondolkodtató, hogy a 1918. novemberi átalakulástól sokat váró Nagy János már március 23-ára összehívta az Egri Katolikus Legényegylet közgyűlését, ahol a jegyzőkönyv tanúsága szerint „megnyitó beszédében méltatja a mostani és múlt idők nagy átalakulását." A helyi kereszténységszocialisták vezérének naív lelkesedése nem tarthatott sokáig, mivel három nappal később, 1919. március 26-án ugyanezen jegyzőkönyv vezetője azt vetette papírra, hogy „(...) a proletárdiktatúra hatalmas előretörése folytán egyesületünket teljesen feloszlatta. Ennek folytán minden további működése megszűnt. Helyiségeinkbe a kommunizmus a szociáldemokraták egyesületét telepítette be."[1882]

A Tanácsköztársaság kikiáltását követően az egyházi személyek vegzálására jó darabig nem teremtettek jogi alapot. Azonban már a polgári demokratikus forradalom idején is rendszeresen tartottak házkutatásokat a különböző rendházakban többnyire fegyverek után kutatva, névtelen feljelentések alapján.[1883] Március 23-án a Katona-, Paraszt- és Munkástanács kiadott egy körrendeletet, melyben kilátásba helyezte, hogy a forradalommal szembe helyezkedő papokkal a legkíméletlenebb módon fog elbánni, mondván, hogy „Az október 31-iki polgári forradalom lezajlása után több alkalommal volt módjában megállapítani és hazafias elkeseredéssel konstatálni, hogy a magyar papság tagjai között csak nagyon kevesen voltak olyanok, kik az idő szavát megértve, magyar paphoz illő magatartást tanúsítottak volna, ellenkezőleg számtalan esetben megállapítható volt, az a szomorú tény, hogy az ellenforradalom, a reakció csírája a papság körében virágzott, sőt több alkalommal nyíltan

[1880] Jackwerth Ede, a május 1-én kirobbant ellenforradalom leverése után Heves vármegye élére állított kormányzóbiztos június 12-én megjelent nyilatkozatában mentette fel az ellenforradalmárokkal májusban együttműködő direktórium tagjait (Lájer Dezsőt, Németi Lajost és Kolacskovszky Lajost) bűnösségük alól. Lásd Egri Vörös Újság, 1919. június 15. 1.
[1881] HU-MNL-HML-XVI.501. 2ee. 3.
[1882] Idézi Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet…i.m. 45.
[1883] HU-MNL-HVL-IV.417. 2344. 38-39.

kifejezésre jutott. (…) az egri Katona- Paraszt- és Munkástanács kifejezést ad azon reményének, hogy a magyar nép s így benne a papság is egy szívvel-lélekkel áll e megnyilatkozásában is a dicső és fenséges forradalom mellé. Mégis, ha akadna olyan megtévelyedett ember, aki papi hivatását ellenforradalmi, tehát hazafiatlan célokra fordítaná, úgy azt a tanács, mint a hazának ellenségét forradalmi bíróság elé állítja s ellene legkérlelhetetlenebb szigorral fog eljárni."[1884]

Az alábbi idézet is mutatja, hogy Egerben a klerikalizmus visszaszorítása jelentette az egyik legnagyobb feladatot a proletárdiktatúra számára, amit jól mutat Móricz Zsigmond már korábban említett látogatása is. Móricz egri látogatása során felkereste az egri ciszterek rendházát Kalovits Alajos (Heves vármegye közoktatásügyi népbiztosa) és Hegedűs Márton (a választások megfigyelésére küldött politikai megbízott) társaságában. Látogatásukról egy akkori vezető szerzetes-tanár így írt: „(…) Az igazgatói irodában beszélgettünk egy kis félórát, de annyira más a világnézetünk, hogy egyetlen pontban sem egyeztünk meg. (…) még az író Móricz Zsigának sincsen halvány sejtelme a papság mivoltáról. Mert az volt a téma, mit jelent ez a kitétel [a rendeletben – M.D.] *Elhagyjuk az egyházi pályát és világiak leszünk.* De azért megígérték, hogy tájékoztatni fogják a népbiztosságot a mi felfogásunkról."[1885]

Bármennyire is ellenségesen viszonyult egymáshoz az új hatalom és az egyház, totális támadásra a másik ellen a nyár közepéig (a szerzetesrendek feloszlatásáról szóló rendelet megjelenéséig) nem került sor. Az egri apácák rendjeit például nem oszlatták fel, sőt külön döntés született segélyezésükről.[1886] A városháza és a megyeháza folyosóiról eltűntették az egykori érsekek, püspökök és főurak képeit, de végeredményben igazán komoly következményekkel a hagyományos értékek elleni támadások jártak.

De nem csak a katolikus vallást és annak prominenseit érték támadások. Az ügyvéd Kánitz Gyulát azt követően ejtették túszul, hogy bátyjával, Kánitz Dezsővel együtt összeverték, lakásaikat lefoglalták és annak értékeit elhordták. Az idősebb Kánitz amellett, hogy bankárként tevékenykedett, a helyi izraelita hitközség vezetője is volt. Kánitzék mellett hasonlóan erőszakos módon inzultálták Setét Sándort, az Egri Újság egykori főszerkesztőjét, Alföldi Mór nagykereskedőt, Goldberger Rudolf mészárost, valamint további négy zsidó személyt. Az ellenforradalomi szervezkedésbe közülük többen is belefolytak az őket ért

[1884] „Körrendelet a papságról" Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 128-129; HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. Plakátgyűjtemény.
[1885] A lezajlott beszélgetés során a főkérdést az jelenthette számukra, hogy a papi pálya elhagyása egyenlő-e a papi eskü megszegésével és együtt jár-e a katolikus egyházból való kiátkozással. Bővebben: Tordai Ányos: Egy egri ciszter naplója. (Kézirat) alapján idézi Szokodi József: Heves megyei adatok a tanácsköztársaság történetéhez. Gyöngyös a két forradalom idején… i.m. 654-655. Kiemelés eredetiben-M.D.
[1886] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 171-172.

erőszak miatt. A politikai megbízottak által meghozott letartóztatási parancsoknak úgy látszik antiszemita indítéka is volt. A feltételezést tovább erősíti, hogy az Egerben működő „status quo" és „ortodox" zsidó felekezetek házait teljesen kifosztották.[1887]

Az ellenforradalmi mozgalom másik nagy alapegységét a tisztikar jelentette. A monarchia idején karriert építő és a hadseregben szocializált katonatisztek egy jelentős részének ellenszenves volt a Tanácsköztársaság. Míg egyesek az orosz polgárháborúban gyűjtöttek tapasztalatot a kommunizmusról, addig mások elkeseredve vagy dühösen nézték, ahogy az ország területeit az új, szomszédos államok foglalják el. Áprilistól megkezdődött körükben az aktív szervezkedés. Több katonatiszt kapcsolatba került a betiltott ellenforradalmi szervezetekkel (MOVE, ÉME), valamint április közepén az iglói géppuskás ezred részéről az egri laktanyába érkezett Németh János is, aki Mészöly Gézával és Milassin Kornéllal tárgyalt egy közös haderő létrehozásáról, mellyel állítólag Kommün megdöntését és a Felvidék felszabadítását tervezték.[1888]

Bár a magántulajdon kollektivizálásáról szóló rendeleteket kihirdetésük után eltérő mértékben tudták csak végrehajtani, a légtöbb ingatlan vagyonnal rendelkező egri érsek és káptalan tulajdonába tartozó lakások (és a hozzájuk tartozó ingó értékek, műkincsek és értéktárgyak) közül sokak lefoglalásáról született határozat. Hatékonyabbnak tűnt az egyházi földek kisajátítása. Az 1919-es nyár kezdetéig az egri érsekség maklári, füzesabonyi és tállyai (a ma már Maklárhoz tartozó egykori Nagytálya) birtokaiból 2800 holdat sajátítottak ki.[1889] Ezzel részben sikerült az 1918 decemberében meghozott, egri parasztság földéhségéről szóló nyilatkozatnak eleget tenni. A kisajátított földeket szövetkezeti formában akarták műveltetni, erre azonban már nem adódott lehetőség.

A város külső területein élő, a közügyek iránt még mindig közömbösebb egri parasztok számára a hatalomváltás alig hozott bármi kézzelfogható pozitívumot. Mindennapos problémának számított az élelmiszerhiány, melyet az új városvezetés rekvirálással akart megoldani. Az Eger környéki falvak lakói a tavasz beköszöntével még meg tudtak egyezni a várossal, hogy hajlandók élelmiszert beszolgáltatni, ha cserébe ipari termékeket, elsősorban petróleumot, ruhát és dohányt kapnak.[1890]A helyi direktóriumok előírták a feleslegek beszolgáltatását és megtiltották, hogy élelmiszert szállítsanak el.[1891] A rendelet mellett az

[1887]http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&event_id=878&tmpl=itr&Itemid=195 (2025. 10. 08.)
[1888] Terveikből nem sok minden valósult meg, viszont Némethet a májusi ellenforradalmi kísérlet után 10 év fogházra ítélte az egri törvényszék. Lásd.: HU-MNL-HVL-XVI.501. 2x. 7.
[1889] „A vidéki sajtóosztály jelentése a Heves megyei nagybirtok szocializálásáról. Lásd: MMTVD 6/a. 192.
[1890]Egri Újság, 1919.március 28. 2.
[1891] Egri Újság, 1919.március 28. 3.

élelmiszertermelők sem akartak áruiktól ily módon megválni. Az élelmiszer helyben tartására vonatkozó vidéki direktóriumok rendeletei és a termelő lakosság magatartása azonban rövid időn belül Budapest élelmiszer ellátását veszélyeztette így a Forradalmi Kormányzótanács hatására az Egri Direktórium külön őrségeket biztosított a pályaudvarokon és statáriális intézkedéseket helyezett kilátásba az élelmet visszatartókkal szemben.[1892] A front előre vonulása és az önkényeskedések elszaporodása miatt a nyár folyamán már gyakorivá váltak a Kommün nevében elkövetett fosztogatások Egerben és környékén is.[1893]

A Forradalmi Kormányzótanács minden állampolgárra vonatkozólag elrendelte a munkakényszert és rendeletileg biztosította a munkához való jogot,[1894] valamint felszólított minden termelőmunkában résztvevőt, hogy a „kedvező tavaszi időben a legnagyobb odaadással dolgozzon".[1895] A rendeletek ellenére a rossz munkamorál továbbra is komoly problémát jelentett.

Az egri napszámosok egy része még 1919 tavaszán egy utcai tüntetéssekkel járó sztrájkot követően kötött kollektív szerződést a munkaadókkal, melyben megállapodtak a kifizetendő járandóságokról.[1896] A proletárdiktatúra utolsó heteiben azonban a Forradalmi Kormányzótanács Népgazdasági Tanácsa akarta meghatározni a béreket.[1897] A törvényi meghatározások a Tanácsköztársaság 133 napja alatt nem oldották meg a parasztság problémáit. Míg a közép- és kisbirtokos réteg földjeit és terményeit féltette, addig a földnélküli napszámosok tömegei továbbra is a földosztást várták, hogy a szerény fizetéssel járó bérmunka helyett végre saját földjeiken gazdálkodhassanak.

A szigorú büntetést kilátásba helyező szabályok mellett bizonyos szociálpolitikai szempontból pozitív intézkedések nem voltak elegendők ahhoz, hogy a kommunisták szilárd társadalmibázisra szert tegyenek. Elismerték a házasságon kívül született gyermekeket és összeírták a város szegényeit, azonban segélyt már nem tudtak osztani számukra. Nagyszabású

[1892] Az Egri Direktórium Közigazgatási Szakosztályának hirdetménye az élelmiszerek szállításáról. Lásd Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 155. A nyár folyamán külön felszólították a zöldségtermelésből élő lakosságot is a „fölöslegek" beszolgáltatására. Uo. 167.

[1893] E célból május végén felállították a hadsereg kebelén belül működő „Élelmiszeranyag Gyűjtő és Ellenőrző Bizottságot", valamint a Forradalmi Kormányzótanács előírta a direktóriumoknak a Bizottság teljes körű kiszolgálást az élelmiszerek ügyében. Lásd Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 155-156.

[1894] Egri Újság, 1919.március 27. 2.

[1895] Az Egri Direktórium Közigazgatási Szakosztályának felhívása a termelőmunka fokozására. Lásd Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m 151-152,

[1896] A bérezés problémájának megoldása érdekében külön „békéltető és Bérmegállapító Bizottságot" hoztak létre. Lásd Egri Újság, 1919. március 22. 1.

[1897] A rendelet a férfiak napszámát 50 koronában határozta meg, mely még mindig 15 koronával többet jelentett a vármegyei más területein dolgozó napszámosok fizetéséhez képest. Lásd: „Hirdetmény a mezőgazdasági munkások napszámbéréről" Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 165-166.

gyereknapi ünnepséget szerveztek, valamint óvodákat, játszótereket, és női kórházat is létrehoztak.[1898] A város elitjének és a középosztály egyes csoportjainak kikapcsolódást jelentő fürdőket és mozikat most megnyitották a „proletár tömegek" előtt,[1899] azonban az 1919 tavaszán fokozódó általános létbizonytalanságra ezek az intézkedések sem jelentettek már gyógyírt.

VII.3.3. A májusi ellenforradalom

Több tényezőnek köszönhető, hogy 1919 tavaszán kísérlet történt Egerben a Tanácsköztársaság megdöntésére. Egyrészt a román előretörés ösztönözte a cseheket támadásra, a csehek közelsége pedig Egerben felgyorsította az ellenforradalmi szervezkedést. Másrészt április 22-én Gyöngyösön már volt egy ellenforradalmi kísérlet a helyi polgárság és ferences szerzetesek részéről, mely példaként szolgálhatott az egriek számára. Harmadrészt pedig április utolsó heteiben a város előkelő polgárait túszként őrizetbe vették, azt remélve, hogy ezáltal hatékonyabban tudják végrehajtani a rendeleteket, valamint munkára vagy épp katonáskodásra tudják ösztönözni a város lakóit.[1900]

E megmozdulás főszereplői egyrészről az őszirózsás forradalomban pozíciót szerző, majd Kommün idején azt elvesztő polgári és értelmiségi csoportok voltak, valamint a helyi tisztikar, mely már az elmúlt hónapokban előkészületeket tett a hatalomátvétel érdekében. A megmozdulásba bekapcsolódó, azokat féligazságokkal és hamis hírekkel könnyen befolyásolható széles társadalmi rétegeket a földbirtok rendezésre vonatkozó intézkedések hiánya, a törvényszékek önkényes ítéletei, valamint a hagyományos értékek ellen intézett támadások motiválták. Konkrét tényezőt jelentett ezügyben, hogy a legnagyobb éhínség és gabona hiány közepette, május 1-je alkalmából az egri Direktórium tizennégy vagon lisztet akart a fővárosba szállítani ajándék gyanánt a Forradalmi Kormányzótanácsnak.[1901] Hasonlóképp rendelkeztek az Egerben őrzött értékpapírok elszállításáról és a dohánygyár

[1898] Uo.174-181.
[1899] Uo. ill. Egri Újság, 1919. március 27. 2; Uo. 1919. március 30. 2.
[1900] Az Egri Forradalmi Törvényszék április 21-én falragaszokon tudatta a város lakóival a túszul ejtett 15 személy nevét, akik a következők voltak: Kánitz Dezső, Dr. Vass János, Alföldi Mór, Dr. Barsy István, Goldberger Rudolf, Dr. Petró Kálmán, Dr. Setét Sándor, Légmán Imre, Strausz Sándor, Kovács András, Dr. Preszler József, Grőber Jenő, Nagy János, Lang Nándor, Szentirmay Zoltán. Lásd: HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 96-97.
[1901] Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után. H.n., Hungária Hírlapnyomda Részvénytársaság, 1931. 10.

kiürítéséről is, melyet a cseh hadsereg közeledésével indokoltak.[1902]

Április utolsó napjaiban többször gyűltek össze főként egri asszonyok, hogy tiltakozzanak a letartóztatások és a lefoglalások ellen.[1903] Május elsején pedig a város elöljárói készülődtek az ország többi településéhez hasonlóan díszes külsőségek között a szocialista munkásmozgalom ünnepére. Az ünneplés jegyében az üzemekben már délelőtt a szakszervezetek által rendezett ünnepségek folytak. Kora délutánra koncertet, délután háromkor pedig a piactérre ünnepi népgyűlést szervezetek, melyen a beszédet Lájer Dezső és Kolacskovszky Lajos mondta volna. Erre az ünnepségre a város összes szervezetét, iskoláját és a katonai helyőrséget is várták zászlókkal és transzparensekkel. Estére két film vetítésével készültek a szervezők.[1904] A csehek közeledéséről, feltehetőleg provokátorok által terjesztett és szóbeszéd útján terjedő hírek azonban felkorbácsolták közhangulatot. A kialakult feszült hangulat miatt a délutáni ünnepség megtartásáról a direktórium végül lemondott.

Az Egri Ifjúmunkások Szakszervezetének elnöke, az akkor 20 éves Pataky Ferenc 1959-ben készült kéziratos visszaemlékezése szerint a hivatalos városi ünnepséget megtartották, azonban azt az ellenforradalmi csoportok akciója miatt be kellet szüntetni: „(…) készültünk a május 1-i nagy ünnepélyre. Az idő is kedvezett, igazi szép május elsejei idő volt. A Dobó téren a városháza erkélye szépen zöldágakkal virágokkal feldíszítve. A városházai erkély eleje szélességbe 60 cm magasságba üvegtáblák piros alapú fehér betűvel festve Világproletárjai egyesüljetek felírással. Megkezdődött az ünnepély. Már előre tervezte a belső ellenség, hogy megzavarják a május elsejei ünnepélyt. (…) Ezek nem a mi embereink voltak. A néptömeg zúgott, a szónok beszédét zavarták, közbe kiabáltak, kitört az ellenforradalom. (…) A dühösen zajló vadtömeg feltódult az erkélyre. A díszítéseket letépték (…) darabokba, cserepekbe hullott le a Világproletárjai Egyesüljetek felírással lévő üvegtábla (…).”[1905]

A nap folyamán az egri dandárparancsnokság, a laktanyában csoportosuló ellenforradalmi tisztek és altisztek egyesültek az egykori csendőrökből álló Vörösőrséggel.[1906] Délután hat órakor az ellenforradalmi tisztek egy csoportja, valamint a város köztiszteletben álló polgárai megegyeztek Lájer Dezsővel és az általa vezetett Direktóriummal, hogy a várost felkészítik a megszálló cseh hadsereg bevonulására. Lájer még abba is belement, hogy egy „parlamenterekből” álló csoportot küldjenek tárgyalni a csehekkel, ha azok a város határához

[1902] HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 97-100.
[1903] Uo. 98.
[1904] Egri Újság, 1919. április 30. 2.
[1905] HU-MNL-HVL-IV.417. 2372. 1.
[1906] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 35.

érnének.[1907] A Direktórium másik meghatározó tagja, Kolacskovszky Lajos még koradélután elmenekült a városból, így baloldali vezetők helyére Jankovics Dezső volt polgármester, Szita Mihály alezredes és Isaák Gyula egykori alispán személyében új vezetőség került.[1908]

A városban bebörtönzött foglyokat szabadon engedték, valamint a város új vezető testületének tagjai ígéretet tettek arra, hogy a fővárosba szállított túszok szabadon bocsájtása érdekében intézkednek. A megszálló cseh csapatok érezhető közelsége miatt a város régi/új vezetői átruházták a hatalmat a katonai parancsnokságra. Ez a parancsnokság egy külön polgári hatóságot küldött a város határába, hogy az ideérkező cseheket személyesen kérjék a város és annak lakosságának megóvására.[1909]

A megmozdulást szervezők tisztában voltak a város kényes helyzetével és a megszálló csapatok közelségével. Bármilyen különös is, az ellentámadásra készülő Vörös hadsereggel ellentétben ők nem a fegyveres önvédelemben, hanem egyfajta „passzív kollaborációban" látták a kritikus helyzet megoldásának kulcsát. Ahogy az általuk kiadott felhívásban olvasható: „… A megszálló seregek egészen szorosra vonták körülöttünk a gyűrűt, úgyhogy a további fegyveres vérontásnak semmi értelme. Az ország lakosságának s így Eger város népének is most már csak egyetlen feladat és kötelessége van: - Megőrizni a belső rendet, nyugalmat és békességet. Ha mindenki egyetértőleg egyesül ebben a törekvésben akkor senkinek és semminek nem lesz baja, senki testi és vagyoni biztonságában kár nem esik és ezt a fegyelmet, nyugalmat a megszálló csapatok is respektálni és tisztelni fogják."[1910]

Az ellenforradalmi hatalomátvételt ennek alapján az indokolta részükről, hogy a megszállókkal békés viszonyt alakítsanak ki, továbbá hogy a várost és annak lakosságát a betolakodó hadsereg minél inkább megkímélje. Ennek megelőzése érdekében a város katonai főparancsnoka, Szita Mihály úgy rendelkezett, hogy a lakosság fegyvereit a Rácz templomba kell beszolgáltatni, illetve továbbra is fenntartja az általános szesztilalmat. Aki nem a rendeletek értelmében viselkedett, az statáriális halálbüntetésre számíthatott. Ezeken túl a város valamennyi polgárának tilos volt kilenc óra után az utcán tartózkodni, négynél több ember pedig nem csoportosulhatott egy helyen.[1911]

Az éjszaka konfliktus nélkül telt el, másnap viszont röpcédulák lepték el a várost, melyen arra bíztatták a lakosságot, hogy fogjanak fegyvert az ellenforradalom védelmére,

[1907] A csehekhez küldött delegáció tagjai a következők lettek volna: Isaák Gyula alispán, Kriston Endre kanonok, Fógel Ágoston kereskedő és Steinhauser Ágoston fesztőművész. Lásd: HU-MNL-HVL-IV.417. 2344. 104.
[1908] Egri Újság, 1919. május 4. 1.
[1909] Uo.
[1910] Uo. 1-2.
[1911] Uo. 1.

mivel egy 1500 fős „martalócokból" és „tengerészekből" álló csoport közeledik Eger felé, hogy az ellenforradalmat leverje és megtorolja. A cédulák „Kosztka csendőr százados" aláírásával voltak ellátva, azonban az erre a névre hallgató egykori százados tagadta, hogy köze lenne a röpiratokhoz.[1912] Nagy valószínűséggel egy dezinformációs hadművelet zajlott, azonban ennek részleteinek feltárásával adós maradt a helytörténetírás.

Az viszont valószínűsíthető. hogy a röpcédulának köszönhetően a városban elharapózott a pánik. A városi ellenforradalmi vezetése sietve kiadott egy közleményt melyben cáfolta a röpcédulák tartalmát és bármilyen vörös katonákból álló különítmény közeledését.[1913] Ezzel sikerült az összezavarodott lakosokat részben megnyugtatni, amihez hozzájárult az is, hogy az időközben szabadon bocsájtott és a városba visszatérő túszok (Kovács András, Nagy János, Petró Kálmán, Preszler József) szintén cáfolták a rémhírt.[1914]

Megnyugtatólag hatott az is, hogy május 2-án Füzesabonyból a városba érkezett Szakal Kálmán ezredes, egykori vezérkari tiszt és a Vörös Hadsereg 5. hadosztályának parancsnoka. A hatalmi pozíciókat elfoglaló polgári személyek azzal nyugtatták az ezredest, hogy a városban nem ellenforradalom zajlik, vagyis a hatalomváltásnak nem volt tanácsköztársaság ellenes éle. Az új városvezetés (mely magára ennek szellemében Direktóriumként hivatkozott) azzal érvelt, hogy a város elöljárók nélkül maradt ebben a szorult helyzetben, és mivel a Direktórium (Lájert leszámítva) elmenekült a városból, így a katasztrófa elkerülése végett az új vezető testületnek kötelessége volt átvenni a hatalmat.

Hogy Szakal ezredes mennyire látta át ezt a komplikált belső helyzetet, források hiányában nehezen megmondható. Azt viszont elismerte, hogy Egert az előrenyomuló csehekkel szemben a helyi erők nem képesek megvédeni, és a délutánra összehívott tömeggyűlésen biztosította a város lakosságát, hogy semmilyen különítmény nem fog a városba érkezni azzal a céllal, hogy az előző napi hatalomváltást megtorolja. Emellett biztosította a várost arról is, hogy az 5. hadosztály parancsnokaként karhatalmilag fogja támogatni a rend fenntartását.[1915]

A rend helyreállítása és a megszálló csapatokkal való tárgyalások lebonyolításának érdekében a május 1-én felállt háromtagú Direktórium helyére még aznap egy kilenc fős

[1912] Egri Újság, 1919. május 3. 1-2.
[1913] Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 205.
[1914]A városból elhurcolt többi túsz Budapest mellett tartózkodott az angol misszió felügyelete alatt.
Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 202-203. A hazatért túszok közül ketten (Kovács András és Nagy János kanonok) egyházi, ketten pedig (Petró Kálmán ügyvéd és Preszler József kereskedő) polgári személyek voltak. Petró 1939-ben a szélsőjobboldali Imrédy féle MÉP (Magyar Élet Pártja) színeiben országgyűlési képviselő lett, míg Preszler zsidó származása miatt Auschwitzba deportálták, ahol 1944-ben meghalt. Kiss Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából…i.m. 204-205; 207.
[1915] Egri Újság, 1919. május 3. 1-2.

bizottság került. Élén Jankovics Dezső polgármester állt. Mellette Tóth Csepregi András és Kovács András szerzetesek, Károly János anyakönyvvezető, Kolozsváry István ügyvéd, Szita Mihály alezredes és Szakal javaslatára a szocialista Lájer Dezső voltak e bizottság tagjai. A városi rendfenntartó szervek élére Szita Mihályt nevezték ki. Továbbá új rögtönítélő bíróságot állítottak fel élén Miskovits Flórissal, egykori törvényszéki bíróval. A bizottság továbbra is fenntartott a fegyverkezési-, kijárási-, gyülekezési- és szesztilalmat, valamint a Forradalmi törvényszék által bebörtönzött politikai foglyokat szabadon engedte.[1916]

Szakal megjelenése a városban tehát megnyugtatólag hatott. A Vörös Hadsereg vezetőinek küldött üzenetei alapján azonban nagyon úgy tűnik, hogy taktikázott. Míg az egrieket támogatásáról biztosította, addig Füzesabonyon keresztül olyan üzeneteket küldött a Gödöllői főparancsnokságra, mely szerint Egerben „folyik a harc a szovjet csapatok és az ellenforradalmárok között."[1917] A központi katonai irányítás a Szakal távirat hatására mozgósította a Mezőkövesden állomásozó csapatokat, hogy élükön Tormási Károly politikai megbízottal, avatkozzanak be az egri történésekbe. Erre Szakal megparancsolta Tormásinak, hogy Eger helyett vonuljon a Tiszához, ami azért is indokolatlan volt, mert a románok május 1-én beszüntették az előrenyomulást. Míg Tormási az egymásnak ellentmondó parancsokat próbálta értelmezni, Szakal déli 12 órakor táviratban üzente meg a főparancsnokságnak, hogy a Tormási zászlóalj megérkezett Egerbe.[1918] A dezinformációk és a katonai parancsnokságok tájékozatlansága az Eger felé nyomuló cseheknek kedvezett a leginkább.

Két órával később érkezett a főparancsnoksághoz az a hír, hogy „Tormási, az 1.vörös ezred 1. zászlóaljának politikai biztosa Mezőkövesden 1000 embert gyülekeztet. Az emberek röpcédulákat mutattak be, amelyeknek tartalma az, hogy Egerben a polgárság átvette az uralmat és a lakosságot felszólítják, hogy nyugodtan várják be a csehek bevonulását. A röpcédulán alulírottak: Jankovics Dezső polgármester, Szita Mihály katonai főnök, Isaák Gyula alispán."[1919]

Tormási a késő délutáni órákban 300 fős különítményével indult Mezőkövesdről Eger felé.[1920] A pár napja újra megválasztott alispán Isaák Gyulát és a polgármestert, Jankovics Dezsőt még azon az éjjelen elfogták, Szita Mihálynak azonban sikerült elmenekülnie. Az

[1916] Egri Újság, 1919. május 3. 1-2.
[1917] idézi: Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 30.
[1918]Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0024/3038.html (2018.10. 16.)
[1919] Uo.
[1920] A különítmény létszámára vonatkozó adat Pataky Ferenc visszaemlékezéséből származik. A különítmény tagjairól készült fotó alapján ez a létszám reálisnak tűnik. HU-MNL-HVL-IV.417. 2372. 27; HU-MNL-HVL-VII-1.c. b.44/1934.

alispán helyére ismételten az időközben visszatért Kolacskovszky Lajos került. Az ágyából kiráncigált Isaák Gyulát Kistályára szállították Jankoviccsal egyetemben, ahol kihallgatásuk során egy egri vörös katona igazolta ártatlanságukat. Ekkora már a különítmény számára is világos volt, hogy az egri ellenforradalom nem holmi ideológiai csatározás volt, hanem a város „túlélésének" biztosítására tett kísérlet. Másnap Mezőkövesden szabadon is bocsájtották őket, azonban az Egerbe vezető úton összetalálkoztak Tormásival, aki biztosította a két vezetőt arról, hogy amíg a Csehekhez menekült Szita Mihály elő nem kerül, addig ők ketten a különítmény foglyai maradnak. Füzesabonyban két napig tartották fogva, majd Budapestre, a Markó utcai fogházba szállították őket. Innen május 7-én Sümeghy Bélának, egy egri vármegyei irodatisztnek leveleiben sikerült kikönyörögnie szabadon bocsájtásukat, és így hazatérhettek Egerbe.[1921]

Míg Isaák Gyula és Jankovics Dezső fogságban, Szita alezredes pedig szökésben volt, addig egyes csoportok önállósodtak és felkészültek a városba érkező különítményesek elleni harcra. Egy csoportjuk Andornaktálya felől a vasúti síneket felszedte, továbbá a vasutasok egy csoportjának segítségével két vastartály kocsit torlaszként keresztbeállítottak az Egerrel összekötő vasúti szakaszon. Mészöly Géza vezetésével külön fegyveres alakulat jött létre azzal a céllal, hogy a Tihaméri városrésztől déli irányban géppuskafészkeket létesítsenek és ha úgy adódik tűzharcba bocsátkozzanak Tormási különítményével.[1922] A parancsot teljesítették, azonban délutánra világossá vált mindenki számára, hogy a város utánpótlás és anyagi forrás hiányában csak ideig-óráig tudja tartani magát. A polgárság körében fokozódott a félelem, a városban lévő maroknyi katona pedig kijelentette, hogy nem hajlandók saját katonatársaikra tüzet nyitni, legyen az vörös, fehér, proletár vagy ellenforradalmár. A városvezetés ekkora már belátta az ellenállás hiábavalóságát.[1923] Estére kiadták egy parancsot, melyben felszólítottak valamennyi harcra készülő személyt, hogy éjjel 11 órakor a várállomásról különvonattal induljanak a csehekhez menedéket kérni és lehetőség szerint onnan próbálják meg segíteni a város megszabadítását a Kommüntől.[1924]

A tanácsköztársaság a május elsejei parádék ellenére politikai, gazdasági, társadalmi és katonai válságot élt meg. A kisantant katonai intervenciói megkímélték Budapestet, de közben több vidéki városban ellenforradalmi megmozdulások mentek végbe. Ezek a megmozdulások sikeresek is lehettek volna, ha az ország egész területén megbukik a proletárdiktatúra. Ez

[1921] Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után…i.m. 10-11; Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztárság…i.m. 209.
[1922] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m 37.
[1923] Egri Újság, 1919. május 6. 1-2.
[1924] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 30.

viszont nem valósult meg. A Fővárosban Kun Béla és társai szilárdan tartották hatalmukat. Miután erőt gyűjtöttek, el tudták fojtani az ellenállást, sőt katonailag ellentámadásba is lendültek.

VII.3.4. Megtorlás, konszolidáció, ellentámadás

A Tormási-különítmény bevonulása után, május 4-én a városházán megtartott össz-szakszervezeti értekezlet új direktóriumot választott, aminek tagjai Kolacskovszky Lajos, és a Lakáshivatal élén álló egykori adószedők, Kiss Imre és Schmidt János lettek.[1925] Mivel az ellenforradalmi városvezetés a Kilences Bizottság létrehozásával feloszlatta az addigra már csak látszat testületként működő Munkás-, Paraszt- és Katonatanácsot, így az új Tanács összehívásáig ez a Direktórium volt a hatalom képviselője, bár a gyakorlatban Tormási Károlynak és az érseki palotában tanyázó fegyveres különítményének volt a legnagyobb hatalma.[1926]

Május 6-ára a nyugalom szinte teljesen helyre állt a városban. A hadsereg átszervezése és a front alakulása miatt Tormásy különítményével észak felé vonult. Helyére a hatvani ellenforradalmat véres tűzharcban leverő Jakab Rudolf érkezett kispesti munkásokból álló különítményével, valamint a Heves Vármegye élére kinevezett Jackwerth Edével. Jackwerth átvette hivatalát, mint a vármegye teljhatalmú kormánybiztosa. Első intézkedéseivel módosította a városi és vármegyei irányítótestületek személyi összetételét. Az ellenforradalomban szerepet vállaló Lájer Dezsőt megfosztotta minden tisztségétől, de az elmenekült, majd visszatért Kolacskovszky Lajost sem engedte a város ügyei közelébe, csupán a kiüresedett alispáni tisztséggel elégedethetett meg. Május 8-án a szakszervezetek vezetői új pártvezetőséget választottak, de Jackwerth május 20-ig egyszemélyben, teljhatalommal irányította a város és a vármegye ügyeit. Május végétől ugyan névleges teljhatalommal nem rendelkezett, de a Schwartz Zoltán, Tárkányi Ádám, Schmidt János és Láng Jánosból álló új direktórium továbbra is súlytalan maradt mellette. A városi döntéshozó testületeket és a közigazgatást is úgy szervezte át, hogy az a csehek kiszorítására törekvő magyar vörös hadsereget támogassa minden erejével.

Molnár Dániel, egykori vasmunkás személyében április közepén külön politikai

[1925] A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918-1919)…i.m.181.
[1926] HU-MNL-HVL-IV.417. 2403. 1.

megbízott érkezett a városba, aki már az ellenforradalom előtt is szigorúan igyekezett betartatni a kiadott rendeleteket és valamennyi politikai fogoly bebörtönzése is nevéhez köthető.[1927] A májusi ellenforradalmat követően a törvényszék élén több eljárás és egy halálos ítélet is fűződik nevéhez.[1928] Molnár az ellenforradalmi kísérlet után végképp igyekezett megtisztítani a várost az „ellenforradalmi" elemektől, amiben segítségére volt Gulyás János és Török János, kiket mint a Cserny különítmény tagjait küldték le Budapestről, hogy a kihallgatásokat végezzék.[1929]

Kolacskovszky és a régi vezetésből Lájer Dezső, valamint Fischer Manó ekkor már Budapesten tartózkodtak. Németi Lajossal kiegészülve felkeresték Chlepkó Edét, a vörösőrség országos parancsnokát, hogy jelentsék Molnár Dániel kihágásait. Látogatásuknak azonban nem lett eredménye, de mivel Egerben az új vezetés menekülésük miatt nem várta vissza őket a következő közel egy hónapot a fővárosban töltötték. Kolacskovszky későbbi vallomása szerint júniusban „bizalmasan" arról értesültek, hogy a szociáldemokrata párt mérsékelt szárnya puccsot akar végrehajtani a Forradalmi kormányzótanács ellen, így erre hivatkozva visszatértek Egerbe, hogy az újabb fordulat idején kezükbe tudják venni a város irányítását.[1930]

Az „ellenforradalmi város" vezetői és pár kalandor lelkületű ember mellett a többi jelentős közéleti személyiséget és az egyházi vezetőket sem kerülte el a megtorlás. A Tormásy-különítmény tagjai túszokat gyűjtöttek. Köztük volt Szmrecsányi Lajos egri érsek, Breznay Imre jogakadémiai tanár, Ridarcsik Imre, Török Kálmán és Kriston Endre kanonokok, valamint Kánitz Gyula is, akiket először Füzesabonyba szállítottak, majd egy napi várakozás után valamennyiüket felmentették és szabadon engedték.[1931] Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy a városban állítólag aláírásgyűjtés indult az őrizetbe vett papokért.[1932]

A legszigorúbb megtorlásra a fegyveres felkelést előkészítő tisztek és rendvédelmi szervek tagjai számíthattak. Május 3-án Tormási leszereltette a várba menekült, ott ellenálló csendőröket. A Kossuth Lajos utcán működő akkori börtön megtelt, így a vár terültén ezt

[1927] HU-MNL-HVL-IV.417. 2344. 84-86.
[1928] Az 1918 őszén nemzetőrnek álló Russzó János a márciusi hatalomátvételkor vörös katona lett, majd az ellenforradalomba is bekapcsolódott. Az ellenforradalom után jelentkezett az újonnan kinevezett Molnár Dánielnél a forradalmi törvényszéken, hogy szolgálatait felajánlja. Molnár miután értesült Russzó eddigi pályafutásáról, az érseki palota belső udvarán agyonlövette. Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 39.
[1929] Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után…i.m. 14-15.
[1930] HU-MNL-HVL-IV.417. 2403. 15-17. 1919. szeptember 17-én felvett kihallgatási jegyzőkönyv.
[1931] Kánitz Gyula, Ridarcsik Imre és Szmrecsányi érsek ellen nem tudtak vádat felhozni. Török Kálmánt azzal gyanúsították, hogy május 1-én géppuskát állított az ablakába, a történetíró és tanár Breznayt pedig valószínűleg egy rosszakaró diákja jelentette fel. Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után…i.m. 13-14.
[1932] Benke Zsuzsa: Aláírásgyűjtés az életért. Szmrecsányi Lajos egri érsek és a Tanácsköztársaság Krupa Sándor visszaemlékezésének tükrében. In.: Horváth István (szerk.): Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsekek tiszteletére. Egri Érseki Gyűjtemények kiadványai 3. Eger, 2020.89-100.

követően a foglyok bebörtönzésére alkalmas internálótábort létesítettek.[1933]A tisztek közül Szita Mihálynak sikerült a csehekhez menekülnie. Ugyancsak a csehekhez igyekezett Milassin Kornél és Reisz Frigyes hadnagy is. Nagyvisnyó határában azonban elfogták az autón menekülő katonákat. Reiszet ezután Dédestapolcsányon (akkor még Dédes) agyonlőtték, Milassinnak pedig sikerült az utolsó pillanatban megszöknie, a proletárdiktatúra bukásáig bujkált.[1934]

A május elejére kialakult kritikus katonai helyzet miatt szükségessé vált a Vörös Hadsereg átszervezése is. Május 2-án a csehek elfoglalták a közigazgatásilag Egerhez tartozó Szarvaskőt, másnap pedig megkezdődött a magyar vörös hadsereg különböző egységeinek átcsoportosítása.[1935] Ennek következtében a hadseregparancsnokság alá tartozó 5. hadosztálynak keleten a Tisza vonalát kellett biztosítania egészen Kisköréig, míg északon Verpelét- Pétervására irányában egészen Salgótarjánig próbálta feltartóztatni a cseheket.[1936] A hadsereg állományát tekintve szükséges volt a létszám növelése és az állomány frissítése. Molnár Dániel politikai megbízott és Harsányi Imre hadosztályparancsnok május 7-én adta ki a behívási parancsot, melyben minden „katonailag kiképzett egyént" felszólítottak, hogy jelentkezzenek az időközben átnevezett „Marx laktanyában". Aki a parancsnak nem tett eleget halálbüntetésre számíthatott.[1937]

A toborzással egyidőben megindult az ellentámadás is. Május 10-én hajnalban az Eger térségében lévő 5. hadosztály 19/2, valamint 19/3 zászlóaljai, kiegészülve az egri 60. gyalogezreddel támadást indítottak a Felnémettől északra állomásozó cseh egységek ellen. Míg utóbbi kettő frontálisan támadott, addig a főként esztergomi katonákból álló 19/2 zászlóalj észak-kelet felől kerítette be a visszavonuló cseheket. A nap folyamán sikerült kiszorítani a megszállókat egészen Bélapátfalva határáig, továbbá sikerült visszafoglalni a gazdasági és közellátási szempontból fontos Egercsehi szénbányát is.[1938] Mindeközben a városban „példás nyugalom uralkodott" köszönhetően a katonai sikereknek és a karhatalmak irányítását végző, a harcok idejére teljhatalommal felruházott Gianone Ágoston parancsnok szigorú

[1933] A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918-1919)…i.m. 122-123.
[1934] Egri Újság, 1919. május 6. 1.
[1935] Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság, Budapest, Kossuth, 1969. 195-199.
[1936] Nagy József: A magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei Heves Megye területén. In: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve 3. Eger, 1957. 200.
[1937] Emellett felszólítottak a 60. gyalogezredben eddig szolgálatot teljesítő katonát, hogy szintén jelentkezzenek a laktanyában. Ellenkező esetben katonaszökevénynek nyilvánították őket. Lásd. Egri Újság, 1919. május 8. 1.
[1938] „Az 5. hadosztály parancsnokságának jelentése Bélapátfalva visszafoglalásáról" Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 196.

intézkedéseinek.[1939]

Május első napjaiban Eger és annak szélesebb környékének jelentősége katonai szempontból felértékelődött. Mivel Heves vármegye pont ott helyezkedett el, ahol a megszálló román és cseh csapatok egyaránt könnyen megközelíthetők voltak, így a csapat átszervezések miatt sok katona érkezett a környékre (főleg Hatvanba és Vámosgyörkre).[1940] Emellett az Eger közvetlen környezetét érintő harcok a sikeres „északi hadjárat" nyitányát is jelentették. Épp ezért az 5.hadosztály alá tartozó csapatok Eger környéki sikerei országos visszhangot nyertek, Böhm Vilmos, a hadsereg főparancsnoka pedig nyilvános dicséretben részesítette a harcoló katonákat.[1941]

Az öröm nem tartott sokáig. A csehek rögtön csapatokat küldtek Salgótarjánból Bélapátfalva környékére, majd május 11-ére virradó éjjelen megindították az ellentámadást. Könnyű dolguk volt, mivel a magyar hadvezetés pont a 19/2 zászlóaljat szállásolta el Bélapátfalván, mely az átkaroló hadművelet során a legnagyobb veszteségeket szenvedte el. Az ellentámadás következtében a csehek május 11-e estéjére már elfoglalták Felnémetet és Eger alatt álltak.[1942] A megszálló csapatok május 12-én reggel negyed nyolc körül ágyútűz alá vették a várost. A város főutcájának számító Széchenyi utcát és az abból nyíló Maczky Valér utcát több gránáttalálat érte, a délelőtt folyamán pedig hat vörös katona életét vesztette.[1943]

A csehek meglepetésszerű támadása miatt az 5. hadosztály vezérkara Eger feladása mellett döntött. Mielőtt erről távírón tájékoztatta volna Stromfeldet meg is kezdte a város katonai kiürítését. Csupán egy tüzérüteget hagytak a város északi végén, mely folyamatosan ágyúzta a cseheket, akik sokkal nagyobb mértékben viszonozták azt gránátokkal és géppuskatűzzel. A déli órákra alig maradt vörös katona a városban és a helyi vörös őrség is Füzesabonyba menekült. Ekkor érkezett meg Stromfeld válasza, melyben leszögezte: „Védelmi vonal vételéről szó sem lehet, az ellenséget támadólag kell visszaverni."[1944]

Kivételes szerencse, hogy május 12-én délután a cseh csapatok, tartva a bekerítésüktől nem vonultak be a városba. Stromfeld táviratban küldött parancsára másnap visszatértek az előző nap eltávozott zászlóaljak, kiegészülve az 5. hadosztály más alegységeivel. A várostól északra, Eger és Felnémet között lezajlott ütközetben sikerült a cseheket Felnémeten túlra

[1939] Egri Vörös Újság, 1919. május 12. 1
[1940] Nagy József: A magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei Heves Megye területén…i.m. 199-200.
[1941] „Böhm Vilmos dicséretben részesíti az 5. hadosztály harcosait" lásd Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 197.
[1942] Nagy József: A magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei Heves Megye területén…i.m. 202-203.
[1943] HU-MNL-HVL-IV.417. 2343. 44.
[1944] Nagy Kálmán: Stromfeld Aurél. Budapest, Művelt Nép, 1952. 49.

szorítani, de május 20-áig tovább folytak a harcok a Bükkben.[1945] A május 13-án lezajlott ütközet emlékére 1959-ben obeliszket emeltek a csata egykori színhelyén, mely a mai napig megtekinthető.

Az Egertől észak, észak-keletre folyó kisebb harcok meggyőzték a vezérkart arról, hogy a csehek ellenállóképessége gyenge.[1946]A május 20-án lezajló miskolci csatával megkezdődött a Felvidék visszafoglalása, és Egert, valamint annak környezetét augusztus elejéig nem fenyegette idegen hadsereg. A felvidéki hadjárat előkészítésének érdekében május 19-én Egerbe érkezett Landler Jenő, mint a Vörös Hadsereg III. hadtestének parancsnoka, aki Egerből a frontra indult csapatszemlére.[1947] Két héttel később tömegek ünnepelték a Vörös Hadsereg győzelmeit a város főterén.[1948] A külső veszély elmúltával azonban újra felerősödtek a városon belüli társadalmi és gazdasági problémák.

VII.3.5. A júniusi ellenforradalom és a proletárdiktatúra utolsó hetei

A kommunisták által irányított kormány belpolitikája, az ország tragikus külpolitikai helyzete és a hétköznapok emberének életét is megnehezítő katasztrofális gazdasági helyzet miatt a forradalmi átalakulás híveinek száma 1919 közepére rendkívül lecsökkent. Május 15 és június 15-e között kétszer annyi ellenforradalmi megmozdulás történt az országban, mint az azt megelőző két hónapban összesen. Ezek közül június elején a dunántúli vasutassztrájk, június 18 és 25-e közötti a Kalocsa környéki parasztfelkelés, június 24-én pedig a budapesti katonai zendülés volt a legjelentősebb,[1949] de az ellenforradalmak sorában Egert is megtaláljuk. Június 22-én a városháza előtti főtéren több ezer ember gyűlt össze, hogy kifejezze tiltakozását elsősorban a városban működő szerzetesrendek ellehetetlenítése ellen.

E megmozdulásban azonban több gazdasági és társadalmi tényező is szerepet játszott. A város gazdasági életében nagy nehézséget jelentett az 1919 tavaszától folyamatosan jelentkező, a nyári hónapokra óriási méreteket öltő aprópénzhiány. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával a még Károlyi Mihály által vezetett magyar kormány csak a 25-ös

[1945] Heves Megye a Tanácsköztársaság idején. Emlékkönyv a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára. Szerk.: Nagy József. Eger, 1959. 54-55.
[1946] Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935. 177.
[1947] Egri Vörös Újság, 1919. május 20. 2.
[1948] Egri Vörös Újság, 1919. június 5. 1.
[1949] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 131-132.

és 200-as címletű, úgynevezett fehérpénz kibocsájtására szerzett engedélyt. Ezt a bankjegyet kifejezetten a háború végén, „szükségpénzként" gyártották, azonban az egykori Monarchia területén nem mindenhol fogadták el és kellő fedezete sem volt (a kellő fedezettel rendelkező ún. „kékpénz" nyomtatásának jogát az osztrákok megtartották maguknak). A Tanácsköztársaság idejére így lényegében csak az aprópénznek volt igazi értéke, amelyet ebből kifolyólag a civil lakosság igyekezett magánál tartani. Mindez a helyi gazdaságokban károsan hatott. A nyár folyamán a fővárosból többször küldtek „aprópénz segélyeket" azonban a problémát az ellenforradalom konszolidációjáig nem sikerült megoldani. A helyi Direktórium igyekezett rendeleti úton orvosolni a problémát, másrészt a pénzhiány kellő indokot szolgáltatott, hogy megkezdődjenek az elrejtett pénzek rekvirálásai a helyi lakosságtól.[1950]

Május-június fordulóján például a noszvaji Galassy-kastélyból foglaltak le jelentős összegű aprópénzt (továbbá értéktárgyakat, műkincseket és élelmiszert), megtorlásként pedig a nagy tiszteletnek örvendő nemesi család több tagját bebörtönözték.[1951] Pár nappal később a boconádi Gosztonyi-kastélyból foglaltak le ingóságokat.[1952] Egerben nem volt olyan kastély, ami a hagyományos arisztokrata, vagy nagypolgári családok valamelyikéhez köthető. A városon belül hasonló anyagi helyzetben egyedül az érsekség volt, melynek vagyonát már lefoglalták. Júniusra megérett a helyzet a Direktórium részéről, hogy az érsekség után az alsópapság és szerzetesrendek „helyzetét is rendezze".

Május 26-ától több mint hatvan politikai megbízott tevékenykedett Hevesvármegyében. Céljuk az volt, hogy a Budapesten meghatározott rendeleteket, minél nagyobb hatékonysággal végre tudják hajtatni.[1953] A június 22-én lezajló vérrel és erőszakkal járó ellenforradalmi megmozdulást azonban az egri Munkástanács szerzetesrendek feloszlatására és vagyonuk elkobzására vonatkozó rendelete váltotta ki. A rendek vagyonának elkobzásától ugyanazt várták, mint az érsekség, vagy a Galassy és Gosztonyi család vagyonának rekvirálásától: a város katasztrofális anyagi helyzetének mérséklését.

A Direktórium antiklerikalizmusa ellenére a június 19-én megtartott Úrnapi körmenetre több ezer fős tömeg gyűlt össze. A város vezetői a Vörös Őrség megerősítése végett segítséget is kértek Budapestről. Rendbontás végülis nem történt. Egy eseményeket átélt szemtanú szerint a Líceum kapujából szemlélődő Jackwerth Ede keserűen jegyezte meg a hömpölygő tömeget

[1950] Lásd Ambrus Béla: A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979; Csifféry Gergely: A magyarországi Tanácsköztársaság egri szükségpénze. A Heves Megyei Propagandista különkiadása. Eger, 1984.
[1951] Egri Vörös Újság,1919. május 31. 1.
[1952] „Hevesvármegye kormányzótanácsi biztosának jelentése" Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság…i.m. 223.
[1953] HU-MNL-HVL-IV.417. 2343. 49.

nézve: „ez az a szakszervezet, amelyikkel nem bírunk."[1954]

Másnap kihirdették a szerzetesrendek feloszlatásáról és azok vagyonának lefoglalásáról szóló rendeletet. A ciszterci vagy szervita rend reakcióiról jelenleg nem sok mindent tudunk. A helyi ferencesek azonban kérelmezték a városi Direktóriumtól, hogy vagyonuk beszolgáltatására két nap haladékot kapjanak, aminek a döntéshozók eleget is tettek.[1955] Ez a két nap elegendő volt arra, hogy az egyház iránt még mindig lojális, a napi gazdasági nehézségekkel és ezek nyomán lezajló rekvirálásokkal szembesülő egri lakosság június 22-én az egri városháza előtt összegyűljön. A több ezer fős tömegben nem egy embernél fegyver is volt. Amikor kiderült, hogy a tüntetéssel egyidőben a városi Direktórium ülésezik az épület tanácstermében, a tömeg megpróbált bejutni a városháza egyik oldalbejáratán. [1956]

Az eseményeket (csak úgy, mint a májusi ellenforradalom esetében) ma már nagyon nehéz rekonstruálni. A zavargással egyidőben keletkezett sajtóbeszámoló szerint a tömegből valaki tüzet nyitott az épületet őrző öt vöröskatonára. Közülük a huszonkét éves szegény szalaparti cigány családból származó Farkas Samu életét vesztette, amire válaszul a vörösőrök tüzet nyitottak a tömegre. A tüntetők közül ketten életüket vesztették, öten pedig súlyosan megsebesültek.[1957] Komoly traumát jelenthetett valamennyi szemtanúnak, hogy a fiatal földműves Liszkai Ferenc mellett a kilenc éves Prokai Erzsébet volt az események áldozata. Három nappal később több ezer ember kísérte az elhunytakat végső nyughelyükre. Az Egri Direktórium valamennyiük temetését anyagilag támogatta miközben mindnyájukat katolikus szertartás keretein belül búcsúztatták. A papi gyászbeszédet követően Jackwerth Ede mondott beszédet, melyet fenyegetően úgy zárt: „Nem felejtünk el titeket. A bosszú késhet, de jön. Nyugodjatok békében." Több zsoltár után végül az internacionálé eléneklésével zárult a temetés.[1958] Mindezek a momentumok jól jelzik, hogy Egerben a proletárdiktatúra vallásellenes agitációja hatástalan maradt, továbbá hogy a kivételes helyzetben katolikus lakosság megtűrte a világi hatalom szocialista szimbólumainak keveredését egy keresztény rítussal.

A fegyveres összetűzést követően ostromállapotot rendeltek el és a város több pontján razziákat tartottak „ellenforradalmárok" illetve rejtett fegyvereik után kutatva.[1959] Június 24-én külön munkásszázadot is felállítottak előbb Singer József tartalékos tiszt, majd Ankli József

[1954] HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 127-128.
[1955] HU-MNL-HVL-XV.31.h. Liber tabularum 1845-1928. „Az egri direktóriumhoz írt levelek"
[1956] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 36-37.
[1957] HU-MNL-HVL-IV.417. 2343. 53. ill. Egri Vörös Újság, 1919. június 24. 1-2.
[1958] Egri Vörös Újság, 1919. június 26. 1; Uo. 1919. június 28. 1-2.
[1959] Egri Vörös Újság, 1919. június 24. 1-2.

kőműves vezetésével, mely a következő bő egy hónapban az utcákon járőrözve tartotta fenn a rendet.[1960] Razziáik során két embert sikerült csak őrizetbe venniük ellenforradalmi szervezkedés vádjával. Június végén az Egri Forradalmi Törvényszék halálra ítélte Erdély Mihályt és Mihály Jánost, akiknél a munkásszázad tagjai egy frontról származó, hatástalanított kézigránátot találtak.[1961] A vádlottak kegyelmi kérvényt nyújtottak be a Forradalmi Kormányzótanácshoz, a népbiztosok azonban elutasították azt. Büntetésüket végül hat év közmunkára enyhítette az Egri Törvényszék, de a Kommün közeli bukása miatt egyikük esetében sem hajtották végre azt.[1962]

A júniusi véres tömegoszlatást, az azt megelőző rekvirálási hullám, majd a rendszeressé váló házkutatások miatt az egri társadalomnak alig maradt olyan része, mely szimpatizált volna a Tanácsköztársasággal. A társadalom ellenszenvét csak növelte a május közepén meginduló és meglepő sikereket hozó északi-hadjárat váratlan beszüntetése. A hadjárattal sikerült éket verni a megszálló cseh és román seregek közé, továbbá 200 kilométerre megközelíteni a szovjet Vörös Hadsereget, mely a társadalomban önbizalmat (a támadó szomszédok legyőzhetők), másrészt bizonyos részeiben reményt keltett (a lehetséges szovjet katonai szövetség közelsége).

A magyar katonák három hét alatt a Besztercebánya-Rozsnyó-Bártfa vonalig értek el, június 16-án pedig Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. A katonai sikereket látva, a Párizsban ülésező békekonferencia követelte a megszállt északi területek kiürítését, melyért cserébe a románok Tiszántúlról való visszahívását ajánlotta fel. Kun Béla javaslatára (mely a népbiztosok körében kisebbségben volt) a Forradalmi Kormányzótanács eleget tett a békekonferencia javaslatának, mely a hadsereg teljes demoralizálásához vezetett és növelte a közvélemény ellenszenvét. A hatalom felismerve szorult helyzetét igyekezett bővíteni társadalmi bázisát. A július folyamán szinte csak a közoktatással kapcsolatos kérdések voltak terítéken az egri közéletben, mintha az oktatási rendszer megreformálásától várták volna a helyi vezetők a növekvő társadalmi támogatást.[1963] Feloldották az alkoholtilalmat, de az igazi megoldást egy újabb sikeres ellentámadástól remélték.[1964]

A július 20-án meginduló románok elleni támadás azonban napokon belül összeomlott,

[1960] Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében…i.m. 38; HU-MNL-HVL-IV.417. 2343. 54; A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918- 1919)…i.m. 182-183.
[1961] HU-MNL-HVL-XVI.501.3y. 14-19; 25.
[1962] Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei…i.m. 454-455.
[1963] „A Hevesmegyei Munkás- Katona- és Földmívestanács és művelődési osztályának körirata." HU-MNL-HVL-IV.417. 2345.
[1964] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században…i.m. 132.

köszönhetően az ellenség túlerejének, a dilettáns hadvezetésnek és nem utolsó sorba a társadalom érdektelenségének. A sorozásra való felhívásban idővel már azzal fenyegetőztek, hogy megvonják az élelmiszerjegyet és lefoglalják annak a lakását, aki nem jelenik meg a bizottságok előtt.[1965] Egerben nagyjából háromezer főt sikerült katonáskodásra fogni az offenzíva érdekében, azonban a Horthy-korszakban született első feldolgozás kiemeli, hogy túlnyomó részük alkalmatlan volt és a sorozást követően sokan dezertáltak közülük.[1966] Közben a szegedi ellenkormány külön felhívást intézett az Eger környéki falvak lakosságához, melyben felszólította őket, hogy ne csatlakozzanak a vörös hadsereghez, sőt szervezkedjenek és együttes erővel szabadítsák fel Egert.[1967]

Július 27-én az egri Direktórium hivatalos jelentésben értesült arról, hogy a románok végképp visszaszorították a Vörös Hadsereget a Tisza bal partjára. Július 30-án Jackwerth Ede, mint Hevesmegye kormányzótanácsi biztosa személyesen utazott a frontra, hogy saját szemével győződjön meg a jelentés valóságtartalmáról. Miután visszatért Egerbe közölte a közigazgatási szakosztályt vezető Giffka Ferenccel, hogy a proletárdiktatúra lényegében megbukott. Giffka javaslatára még aznap este összehívták a Munkás-Katona és Földmíves Tanácsot. Giffka kétségbe esetten próbálta rábeszélni a Tanácsot, hogy tovább erőltessék a lakosság körében a toborzást. Augusztus 2-án Giffkát le is mondatták pártvezetői és egyben tanácselnöki tisztjéről. Helyére a mérsékeltebb Kovács Domokost választották meg, aki másnap kapta meg a hírt, hogy a román hadsereg előőrsei Eger déli határában várják a városköveteit.[1968] A román hadsereg még aznap bevonult a városba. A vasútállomás és a város északi részén apróbb tűzharcok alakultak ki a megszállók és a menekülő vörös katonák között. Ezeket leszámítva nem beszélhetünk nagyobb ellenállásról, sőt a város polgári lakossága kifejezetten örült a román katonák bevonulásának.[1969]

Közben Egerben megkezdődött a Tanácsköztársaság oktatás- és művelődéspolitikájának gyakorlatba történő átültetése, valamint a következő tanévre való felkészülés. Egy 1921-ben készült beszámoló szerint „a proletárdiktatúra életbe léptetése után a hittan tanítása, a tanulók templomba járása, körmenetben való részvétele azonnal betiltatott. A tanítási termekből a feszület eltávolítása fegyelmi terhe alatt elrendeltetett. A szokásos

[1965] Egri Munkás, 1919. július 25. 2.
[1966] Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után….i.m. 11.
[1967] Egri Munkás, 1919. július 25. 2.
[1968] HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 128-130. A kiválasztott három küldött Dr. István, Kovács Domokos és Dr. Papp József voltak. A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918- 1919)…i.m. 183.
[1969] Bővebben: Perczel Olivér: Egy megszállás anatómiája. Román világ Magyarországon 1918-1920. Budapest, Jaffa, 2024. 108; Szántó Imre: A fehérterror rémuralma Heves Megyében. 1919-1921. In: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve 4. Eger, 1958. 331.

munka előtti és utáni imáknak is el kellett maradniuk." A beszámoló szerint május végén a tanítóknak össze kellett volna gyűjteniük a tankönyveket, mivel „a jövő tanítási évben úgyis csak szocial-kommunista irányzatú könyvek használhatók," valamint magyar történelem és állampolgári ismeretek helyett „Engels, Marx és Bucharin Nikoláj (sic!) tanait kellett volna az osztálytanítóknak előadni." Állásvesztés terhe mellett elrendelték tovább „a vallás-erkölcsi (…) és általában a szoc.dem. ellenes művek" kiselejtezését és „közkedvelt kommunista művekkel" pótlását. Emellett a tanulók számára a gyakori kirándulások és játékdélutánok mellett „azok egészségügyét közös fürdőztetéssel vélték megoldani. A fürdések tanítók, illetve tanítónők felügyelete mellett történt. A jelentés kitért arra is, hogy a megyei tanfelügyelő helyére egy egri és egy hatvani székhelyű „művelődési megbízott" került, a tanító testületek pedig bizalmiakat választottak, illetve, hogy budapesti agitátorok által megtartott gyűléseken kellett résztvenniük, melyeken „a klerikalizmus és kapitalisták elleni gyűlöletre, a kommunista hatalom és céloknak helyi és vidéki lelkes propagálására buzdították a hallgatóságot." A tanítók agitációját állítólag 250 korona külön díjazással honorálták.[1970]

Július 7-én a megye művelődési osztálya értesítette valamennyi iskola vezetőjét, hogy július 9 és 10-én Juvancz Iréneusz, Galilei-kör tag, matematikus és Berzeviczy Gizella szocialista pedagógus vezetésével kötelező átképző tanfolyamot tartanak. Az említett 1921-es beszámoló szerint az előadók „a tanfolyam teljes sikerének biztosítása tekintetéből az ellenőrzésnél névsort olvastak és más egyéb terrortól sem rettentek vissza"[1971]

[1970] HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. Művelődés-tanügy. 123/1921. számú tájékoztatás Eger polgármestere részére.
[1971] Uo; HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. Művelődés-tanügy. 2574/1919. számú irat.

VII.4. A román megszállás és az ellenforradalmi rendszer kialakulása Egerben

Augusztus 4-én plakátok lepték el a város utcáit, melyeken a román megszálló csapatok parancsnokai tudatták a lakossággal, hogy az 1918. november 1-ei előtti viszonyokat állítják vissza. Ennek értelmében minden régi tisztviselő, akit a polgári demokratikus forradalom, vagy a Tanácsköztársaság megfosztott hivatalától, köteles elfoglalni egykori pozícióját. Emellett felszólították a Vörös Hadsereg egykori tagjait is, hogy adminisztráció és fegyverbeszolgáltatás céljából sürgősen jelentkezzenek a városházán. A rend hatékonyabb fenntartása céljából tilos volt a gyülekezés és este hat órától kijárási tilalmat rendeltek el.[1972]

A közigazgatási életben bekövetkezett restaurációnak köszönhetően a város élére újra Jankovics Dezső polgármester, Trak Géza főjegyző és Friedl Gyula rendőrfőkapitány kerültek. Friedl egészségi állapota miatt a főkapitányi széket pár nap múlva Bánó Iván vette át. Bánó irányításával kezdődött meg egy egykori csendőrökből, rendőrökből és honvédekből szerveződő karhatalmi osztag, melynek elsődleges célja a helyi baloldali személyek felkutatása és bebörtönzése volt. A karhatalmi osztag a román parancsnokság felügyeletével működött, aminek köszönhetően a megszállók is segédkeztek a letartóztatásokban, valamint az eljárások során a román katonai törvények érvényesültek.[1973]

A megszállást követően a leginkább érintett (és összességében nem egri illetőségű) vezetők elmenekültek a városból. Az elmenekült 20 személy között ott volt Jackwerth Ede egykori kormánybiztos is, aki több társával a Mátrán keresztül igyekezett Budapestre. Menekülésük során magának a parádi üveggyár igazgatójának gépkocsiját foglalták le, azonban nem sokkal később tűzharcba keveredtek üldözőikkel és kénytelenek voltak a járművet hátra hagyni, melyben több értékes holmit (ékszereket, szőrméket) találtak. Jackwerthet végül csak hetekkel később fogták el Budapesten.[1974] A letartóztatás során közel másfél millió korona készpénzt találtak náluk, majd augusztus 17-én szállították több társával együtt Egerbe, ahol végül bíróság elé állították.[1975] Szerencsésebb volt Molnár Dániel, aki ugyanúgy tűzharcba keveredett menekülés közben, de végül sikerült cseh területre menekülnie és végül nem is állították bíróság elé.[1976] Az egri vörös katonák bizalmiát, Cvancziger Lajost

[1972] Egri Népujság, 1919. augusztus 7. 2.
[1973] Nagy József: Eger története…i.m. 331-333.
[1974] Egri Népújság, 1919. augusztus 8. 2.
[1975] Egri Népújság, 1919. augusztus 19. 2.
[1976] Egri Népujság, 1919. augusztus 27. 2.

pedig Pápán fogták el egy letartóztatott kommunisták számára létrehozott internáló táborban, mint felügyelőtisztet.[1977]

Az Egerben élő baloldali személyek azonban nem érezték bűnösnek magukat, épp ezért nem is menekültek el. A román parancsnokság augusztus 5-én elrendelte a Szocialista Párt egri szervezetének feloszlatását és vagyonának elkobzását. Másnap éjjel elsőként Giffka Ferencet a városi munkástanács elnökét tartóztatták le, majd a városban több évtizede tevékenykedő mérsékelt, bár a Tanácsköztársaságban kompromittálódott szociáldemokratákat, úgymint Lájer Dezsőt, Vályi István és a hónapok óta visszavonult Fischer Manót.[1978] Lájer tárgyalása során ráadásul enyhítő körülményként még a bíróság is kiemelte, hogy a májusi ellenforradalom alkalmával igyekezett megvédeni a város polgárait. Végül 10 hónap börtönre ítélték.[1979]

Az egykori vezető személyiségek elfogása után az egyszerű hivatalnokokat, gépírónőket, és pedagógusokat sem kerülte el a megtorlás. Az első két hétben 109 személyt tartóztattak le vármegyei szinten és szállítottak Egerbe. Ez a szám október elejére 450, november elejére pedig 530 főre duzzadt,[1980] aminek köszönhetően a város funkcionáló börtönei megteltek és a vár török korban kialakított pincéibe zárták a letartóztatottakat. A várba csak a másod- és harmadvonalbeli gyanúsítottakat zárták, akiket később szabadon engedtek vagy a Dunántúlra (Hajmáskérre, majd azt követően Zalaegerszegre) illetve Romániába internáltak.[1981]

A várban fogvatartottak körülményei hamar nyilvánosságra kerültek. Októberben közel száz egri asszony kereste fel személyesen a Friedrich-kormány igazságügy miniszterét és elpanaszolták neki, hogy nem látogathatják férjeiket, nem vihetnek be nekik élelmet, a börtönbeli ellátásuk pedig annyira siralmas, hogy az fizikai egészségüket veszélyezteti.[1982] A Népszava a sűrűsödő panaszok hatására több cikkében is írt az egri fogvatartottak körülményeiről.[1983] Ezekben a cikkekben az inkvizíciós kínzásokról, nők megbecstelenítéséről és kiéheztetésről is olvashatunk. A cikkek hatására a klérus befolyása alatt álló Egri Népujság visszautasította a Népszava vádjait, ugyanakkor többször szólította fel a törvényszékeket, hogy

[1977] Egri Népújság, 1919. szeptember 12. 2.
[1978] Egri Népújság, 1919. augusztus 7. 2.
[1979] Szántó Imre: A fehérterror rémuralma Heves Megyében…i.m. 340. ill. Egri Népújság, 1920. január 20. 3.
[1980] Nagy József: Eger története…i.m. 334. Lásd még Molnár József: A haladó pedagógusok üldözése a fehérterror idején Heves Megyében. In.: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola tudományos közleményei. 5. Eger, 1967.
[1981] Csiffáry Gergely: A magyarországi Tanácsköztársaság egri szükségpénze…i.m. 74.
[1982] Népszava 1919. október 12. 4.
[1983] Többek között: Népszava 1919. november 7. 5.

az ítélethozatalkor keményebben járjanak el a gyanúsítottakkal szemben.[1984]

Augusztus közepén a vádlottak ügyeinek tárgyalására Vésztörvényszékeket állítottak fel. A testületek (melyeknek tagjai tapasztalt jogi gyakorlattal bírtak) augusztus 18-án kilenc kommunistára mondta ki a halálosítéletet.[1985] A román parancsnokság azonban nem engedélyezte az ítélet végrehajtását, köszönhetően annak, hogy a román trónörökös augusztus 12-14-ig, majd augusztus 19-től újra Egerben tartózkodott.[1986] A megszálló román csapatok feltehetőleg nem akartak kivégzésekhez hozzájárulni, miközben a polgárháborús veszély továbbra sem tűnt el, valamint a zajló békekonferencián sem javította volna pozíciójukat. Végül csak két halálos ítélet született. Nemecz Józsefet, a gyöngyösi direktórium tagját 1920 júniusában, míg Nagy Józsefet, a 39. dandár parancsnokát 1921 februárjában végezték ki. Az elítéltek túlnyomórésze átlagban másfél éves börtönbüntetésre számíthatott. Az egri Forradalmi törvényszék vádbiztosa, Nagy János 1925-ig ült börtönben, a Mészöly Gézát meggyilkoló Banai Józsefet azonban csak 1934-ben állították bíróság elé.[1987] A Tormásy-különítmény letartóztatását a Friedrich-kormány által felállított Államrendőrség végezte.[1988]

Pár nappal később a román parancsnokság még a karhatalmi osztag feloszlatását is fontolóra vette, miután augusztus 22-én két karhatalmista járőr egy összeszólalkozást követően meggyilkolt két román katonát az érsek utcában.[1989] Az elkövetőket másnap kivégezték, a román parancsnokság pedig kétszázezer korona hadisarcra kötelezte a várost, melyet a szorult anyagi helyzetben csak közadakozásból tudtak kifizetni.[1990]

A legnagyobb problémát a város gazdasági stabilitásának helyreállítása jelentette. Augusztus 9-én létrejöttek a városi tanács bizottságai, melyeknek feladata a proletárdiktatúra intézményeinek felszámolása és a tanácsköztársaság által lefoglalt vagyonok visszautalása.[1991] A román parancsnokság rendeletét követően egy nap alatt húsz szakszervezetet oszlattak fel,[1992] majd az egyesületi ingatlanok visszafoglalása után megkezdődött a személyes vagyontárgyak visszaszolgáltatása. Augusztus 13-án országos rendelet született a lefoglalt

[1984] Lásd: Népszava 1919. október 15. 2; Egri Népújság, 1919. október 20-21. 1; Uo. 1919. november 26. 3.
[1985] Szántó Imre: A fehérterror rémuralma Heves Megyében…i.m. 335-337.
[1986] Egri Népújság, 1919. augusztus 13. 1; Uo. 1919. augusztus 22. 1.
[1987] Eger-Gyöngyösi Ujság, 1934. április 29. 2. Bővebben: Molnár Dávid: Mészöly Géza és a tanácsköztársaság emlékezete Egerben a két világháború között. In: Molnár Dávid - Varga, Zsolt (szerk.): Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére. Eger, Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára, 2023.
[1988] Varga Krisztián: Ellenség a baloldalon. Politikai rendőrség a Horthy-korszakban. Budapest, Jaffa, 2015. 26-27.
[1989] Egri Népújság, 1919. augusztus 23. 2.
[1990] Egri Népújság, 1919. augusztus 24. 2.
[1991] A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság Heves megyei eseményeinek kronológiája (1918-1919)… i.m. 184.
[1992] Egri Népújság, 1919. augusztus 8. 2.

egyházi, felekezeti és alapítványi vagyonok visszautalásáról.[1993] A pénzügyi stabilitás érdekében leértékelték a fehérpénzt is, azonban teljesen nem vonták ki a forgalomból.[1994]

A legnagyobb aggodalmat a téli időszak előtt is tapasztalható élelmiszerhiány okozta. A nyári munkákat követően a búzatermés épphogy fedezte a helyi szükségleteket, azonban krumpli alig termett, ráadásul a környéken tomboló vírus miatt a sertés állomány több mint 50%-a elpusztult. Az élelmiszerhiányra hivatkozva a város vezetői kérték a román parancsnokságot, hogy engedjen számukra utat a Tiszántúlra, hogy a kieső élelmiszer mennyiséget ott tudják pótolni, erre azonban csak a megszállók kivonulása után került sor.[1995]

Továbbra is égető probléma volt a lakáshiány Egerben. Míg a város lakhatási kapacitása az itt élő harmincezer emberre volt biztosítva, addig egy rögtönzött felmérés szerint 1919 nyarának végén több mint negyvenötezer ember tartózkodott Egerben, akiknek lakhatása és ellátása a megszálló román csapatokon túl plusz terhet jelentett.[1996] A lakhatási válság nyomán nagyon erős antiszemita indulatok törtek fel, melyet jól példáz az Egri Népujság cikke: „(…) csak egy függő kérdésről akarunk szólni: a nem kívánatos idegenek legsürgősebb eltávolításáról. (*Ezalatt*) Értjük a galíciai zsidókat. Ez a fajzat valósággal ráfeküdt Magyarországra és így Egerre is, mint a polip, vagy pióca az áldozatára. Betolakodott a lakásokba és nagymértékben hozzájárult a lakáshiány növeléséhez. Itt eszi előlünk az élelmet, amelyet bármily áron képes megfizetni. Rendkívül megnehezíti a megélhetést avval, hogy a lánckereskedelem csaknem az ő kezében van. Gazdagszik, vagyonosodik de közterheinkben alig vesz részt, jóllehet reánk nézve ő maga a legsúlyosabb közteher. (…) Nem szabad itt hivatkozni emberszeretetre, mert hiszen ezt a magasztos őrzést gúnyolja az ő egész életük. Egyszerűen meg kell szabadítani tőlük a várost, mint ahogy irgalmatlanul pusztítjuk a kártékony élősdieket.”[1997]

Érdekes mód a xenofób-antiszemita nézőpont a Tanácsköztársaság alatt sokat szenvedett helyi zsidóhitközségeket is jellemezte. Az egykoron túszul ejtett Kánitz Dezső többször kikelt a városban tartózkodó idegenek ellen, csak úgy mint saját közösségének azon tagjai ellen, akik a Népszavát olvasták, sőt a proletárdiktatúra bukását követően rögtön

[1993] Egri Népújság, 1919. augusztus 14. 1.
[1994] Egri Népújság, 1919. augusztus 17. 1.
[1995] Egri Népújság, 1919. augusztus 15. 2.
[1996] Egri Népújság, 1919. augusztus 12. 2.
[1997] Egri Népújság, 1919. augusztus 27. 2. Kiemelés tőlem-M.D. A közhangulat fokozódása következtében egy szegény zsidó család az Egerrel szomszédos Ostorosra menekült, ahol egy pajtában húzták meg magukat. Pár nappal később a falu polgármestere kitoloncolta őket, majd a család panasszal élt Pesti Izraelita Hitközség Jogsegítő irodájánál. Lásd: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_maps&view=map&layout_id=10&tmpl=itr&Itemid=192 (2018. 11. 20.)

kiutasította családtagjaikkal együtt azokat a hitközségi tagokat, akik csak a legkevésbé is szerepet játszottak a kommunista hatalomban.[1998]

A közéletet követően a szellemi élet megtisztítása is elkezdődött. Augusztus folyamán mintegy fél vagon kommunista szellemiségű könyvet, újságot és szórólapot gyűjtöttek össze, melyeket azt követően bezúztak.[1999] Bár az iskolai év kezdése egy hónapot csúszott, az egri iskolákban visszatértek az eredeti tananyaghoz. Közben megkezdődött a lefoglalt egyházi vagyonok visszautalása. Az egykori munkásszervezeteket feloszlatták, a Kaszinó, a Keresztény Iparoskör, a Katolikus Legényegylet és a Földmíves Olvasókör viszont újra megnyitották kapuikat.[2000] A szent István napi körmeneten az Egri Népujság szavai szerint tizenötezer egri polgár vonult fel,[2001] az ünnepségeket követően a város díszpolgári címet adományoztak Szmrecsányi Lajos érseknek, kinek „nemesen érző szíve s szociális lelkülete köztudomású volt, mégis az átkos emlékű forradalom által felszínre hozott Károlyi kormány idejében már igaztalan támadások elviselésére volt kényszerítve".[2002] Ezzel együtt emigrációban lévő Károlyi Mihályt, mint a „magyar nemzet megrontóját" megfosztották alig egy éve odaadományozott díszpolgári címétől.[2003] A bezárt szakszervezetek helyére valamennyi szakma új kereszténységszocialista egyletet alapított.[2004] Augusztus 24-én ezen szervezetek támogatásával megalakult a Kereszténységszocialista Párt szervezőbizottsága, mely három hónap múlva koalíciót alkotva a többi helyi keresztény csoportosulással létrehozta a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának (KNEP) helyi szervezetét. [2005]

Az 1920. januárjában megtartott választásokon ez a párt Dr. Nagy Jánost jelölte képviselőnek, aki 1926-ig képviselte a várost az országos törvényhozásban.[2006] 1926-ban idegrendszere felmondta a szolgálatot és önkezével vetett véget életének. Halálával az egri kereszténységszocializmus legfontosabb alakja távozott és véget ért a munkásmozgalmi irányzatok hőskora is.

[1998] Egri Népújság, 1919. augusztus 20. 2; Orbánné Szegő Ágnes: A heves megyei zsidóság története a XVIII. századtól a Holocaustig. Tiszafüred, Tiszafüredi Menóra Alapítvány, 2001. 105.
[1999] Egri Népújság, 1919. augusztus 8. 2; Uo. 1919. augusztus 17. 2.
[2000] Nagy József: Eger története...i.m. 334.
[2001] Egri Népújság, 1919. augusztus 22. 1.
[2002] HU-MNL-HVL-V.72.b. Tanácsköztársaság iratai 1919. Dr. Szmrecsányi Lajos érsek díszpolgárrá választása. 11190/1919. számú véghatározat. Lásd még Egri Katholikus Tudósító 1919/6. 93-94.
[2003] Egri Népújság, 1919. augusztus 23. 1.
[2004] Egri Népújság, 1919. augusztus 29. 1-2.
[2005] Nagy József: Eger története...i.m. 334-335.
[2006] Uo.

VIII. A munkásmozgalmi irányzatok mérlege és összehasonlítása

Az egri munkásmozgalmi irányzatok történetének bemutatását követően joggal merülhet fel a kérdés, hogy a város 1860 és 1920 közötti időszakában mely csoport volt leginkább meghatározó. Jelen értekezés célja nem az, hogy „győztest hirdessen", már csak azért sem, mert a különböző irányzatok aktivitása, társadalmi támogatottsága és befolyása meglehetősen hullámzó volt. A hat évtizedes vizsgálati periódusban kimutatható kontinuitás csak a katolikus legényegylet esetében van. Az egri szociáldemokraták 1897-es rövid működésüket követően a legényegylethez vagy a Keresztény Iparoskörhöz képest meglehetősen későn szerveződtek meg, azonban az első világháborút megelőző időszakban kifejtett tevékenységük során több mindenben is túlszárnyalták vetélytársaikat.

VIII.1. Tagság és aktivitás

Mindezek ellenére az különböző irányzatok mérlegének megvonásához tanulságos lehet, ha megpróbáljuk rekonstruálni azok tagságának összetételét és támogatottságát.

Az Egri Katholikus Legényegyletről közölt legkorábbi adatok szerint az egylet első titkárának, Tóth Istvánnak 1860 januári Egerbe érkezése és az első nem hivatalos összejövetelek megtartása között eltelt szűk fél esztendőben az egri iparos segédek közül 150-en iratkoztak be. Ez a létszám az 1857-ben összeírt iparűzők több mint 10%-át jelentette.[2007] Az első tagok többsége asztalos, illetve csizmadiasegéd volt.[2008] Érdekesen alakult az egylet vallási összetétele is ugyanebben az időszakban. Egy jóval később keletkezett forrás szerint az 1860. szeptemberében történt hivatalos megalakulást követően az esztendő végéig a legényegyletbe 32 luteránus, 27 református és 2 görögkeleti ifjú iparos iratkozott be,[2009] illetve ekkoriban „izraelita iparos segédek is jelentkeztek fölvétel végett." Cseh János 1862-es munkája szerint azonban „tagokul mostanig sem iraták be magukat – és miért? az oka nem

[2007] Cseh János: Az Egri Kath. Legényegylet működése, 1860-ik év september 8-án tartott ünnepélyes megnyitásától…i.m. 8; Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Budapest, 1993. 208.
[2008] Szecskó Károly**:** Az Egri Katolikus Legényegylet története…i.m. 23.
[2009] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 13.

tudatik." Cseh ugyanakkor kikötötte: „egyletünk ajtaja valláskülönbség nélkül minden iparos segéd előtt nyitva állván, többet a józan értelemben vett türelem tőlünk nem kívánhat; - főleg egyletünk katholikus nevét és szellemét bárki tetszéséért sem lehetne megváltoztatnunk: mert ez által megtagadnánk hitünket, mely – meggyőződésünk szerint – az ifjúság jó nevelésének egyedüli biztos alapja."[2010]

A legényegylet tagsága a következő tíz évben apadni kezdett és a 19. század utolsó harmadában átlagosan 45 és 70 fő között stagnált.[2011] Feltételezhető, hogy az ekkoriban legényegyleti tapasztalatot gyűjtő személyek a későbbiekben orientálódhattak a keresztényszociális eszmék és mozgalmak felé, de egyletbeli „utánpótlásukat" bizonyára nem nevelték ki. 1912. évi elnöki jelentésében, a lemondására készülő Foltin János az apadó tagságra hivatkozva javasolta, hogy az egyletetet alakítsák Katolikus Körré.[2012] Nagy János 1914-ben pedig arról számolt be, hogy „voltak szakmák, melyekből egy tagja nem volt az egyletnek, pl.: ács, kőműves; ez a szociáldemokrata terrornak tudható be."[2013] A Legényegylet helyzetét súlyosbította az első világháború kitörése: 1914-ben 124 rendes tagja volt, melyből 1916-ra 37 maradt, „akiknek nagy részét – az egylet beszámolója szerint- megint elviszik katonának"[2014]

A Legényegylethez képest később megalakuló Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkant Pénztár tagságával kapcsolatban is sokszor csak feltételezésekre támaszkodhatunk. A pénztárnak minden 12. életévét betöltött férfi és nő tagja lehetett, akiket három korosztály csoportba és azon belül négy-négy — azaz összesen tizenkettő — befizetési csoportba soroltak. A nők és 15 éven aluliak csak az első két korosztály csoport befizetési kategóriába tartozhattak, mivel a harmadik korosztály a 45 és 60 év közötti tagokat tömörítette. A 15 év alatti tagoknak az általános 1 forint beíratási díj helyett csak 50 krajcárt kellett fizetniük.[2015]

A fiókpénztár megalakulásról szóló sajtótudósítás szerint a jelenlévők egyhangúlag kimondták csatlakozásukat és kiemelte azt is, hogy élenjárt ebben a Schwartz-féle gőzmalom hetven munkása.[2016] Mindebből arra következtethetünk, hogy az újonnan megalakult pénztár a nagyobb egri üzemek munkásait célozta meg az önálló egzisztenciával bíró iparosok helyett. A feltételezést árnyalja azonban az Egerben kiadott Heves Vármegye című lap 1878-as

[2010] Cseh János: Az egri Kath. legényegylet működése…i.m. 4.
[2011] Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület…i.m. 37.
[2012] HU-MNL-HVL-X.203.1.k. 259.
[2013] Uo. 278.
[2014] Egri Katholikus Tudósító 1916/5. 159.
[2015] Az alapszabály idevonatkozó részeit idézi: Közgazdasági Értesítő, 1883. november 29. 1333-1334.
[2016] Misóczki Lajos: A heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után I.rész… i.m. 26. Ill. Egri Lapok, 1879. szeptember 18. 1.

tudósítása, miszerint az egri fiókpénztár tagjai „többnyire iparűző munkások és napszámosok."[2017] A Pesti Napló pedig a pénztárról országos viszonylatban úgy vélekedett, mely „nemcsak az egyes nagyobb gyárakban alkalmazott munkások, hanem a kisipar segédmunkásai is különösen (…) szeretik befizetéseikkel felkeresni."[2018]

Az egri fiókegylet megalakulását követően három hónappal, július végén megjelent nyilvános számadás szerint a heti illetékekből 39 forint gyűlt össze, míg beíratási díjból 61 forint 75 krajcár.[2019] Mivel az egri tagság nemek és korszerinti összetételéről nincs adatunk, így még csak következtetést sem tudunk levonni arra vonatkozólag, hogy ez az összeg hány ember befizetéséből tevődött össze. 1878-ban az egri fiókpénztárnak 130, egy 1880-ból származó közgyűlési tudósítás szerint pedig már 185 tagja volt.[2020] Ezt követően is további gyarapodás volt tapasztalható a létszámban, mely 1882-ben már 250 tagot jelentett. Ekkor Budapesten kívül még 31 vidéki városban működött fiókpénztár, összesen majdnem húszezer taggal. A tagság túlnyomó része a fővárosban koncentrálódott, azonban a fiókegyletenkénti tagszámok átlagértékétől — nagyjából 600 fő fiókpénztáranként — az egri pénztár jelentősen elmaradt, amihez természetesen a város gazdasági, társadalmi és nem utolsó sorban demográfiai adottságai is hozzájárultak.[2021] Ennek ellenére szinte biztosnak vehető, hogy az egri fiókegyletben több száz munkás volt biztosítva 1893-as megszüntetésekor is.

A bemutatott munkásmozgalmi irányzatok kulturális vagy politikai közösséget is jelentettek, így nem helyes feltétlenül pénztári biztosítások alapján kikövetkeztetni azok tömegtámogatottságát. Az sem a munkásmozgalom bármely irányzatának tényleges erejét tükrözi, hogy 1895-ben, amikor az egri ipartársulatok megfellebbezték az elsőfokú iparhatóság azon határozatát, mely végre az egri ipartestület megalakulását mondta volna ki, a magyarországi ipartestületek központi közlönye szerint a fellebezéshez mellékelt aláírói íveken összesen 443 név szerepelt.[2022]

Az 1890-es évektől megjelenő önképző egyesületek tagságára vonatkozó megbízható adat sem maradt fenn. Az Egri Munkásképző Egylet keretein belül létrejövő Egri Általános Iparos Munkás Asztaltársaság első ismerkedő estjén az egri sajtó szerint huszonöten csatlakoztak a társasághoz.[2023] Ezzel szemben az egri szociáldemokrata párt 1897-es első

[2017] Heves Vármegye, 1878. április 28. 69.
[2018] Pest Napló, 1883. november 30. 7.
[2019] Eger, 1876. július 27. 237.
[2020] Heves Vármegye, 1878. április 28. 68; Eger, 1880. május 13. 156.
[2021] Eger, 1882. április 27. 160. 1886-ra a vidéki pénztárak száma 33-ra gyarapodott, az össztagság pedig mintegy 32 ezer főt tett ki melynek közel egyharmada volt nő. Eger, 1887. június 7. 183.
[2022] Iparügyek, 1895. augusztus 1. 167.
[2023] Népszava, 1895. augusztus 22. 5; Uo. 1895. augusztus 23. 2.

alakulásakor a párthoz köthető tudósító szerint mintegy ezer munkás volt jelen Mélay Dániel Jókai utcai kocsmájában.[2024]

Szintén nem ismertek pontos adatok a 19. század végén megalakuló első szakegyletekre vonatkozólag sem. Méreteikben feltételezhetően megegyeztek a rövid ideig működő Nemzeti Demokrata Munkáspárt egri szervezetével, melynek alakulását követően 25 fő körül volt tagsága.[2025]

1906-os megalakulásától kezdve az Egri Keresztényszociális Egyesület viszont sikereket könyvelhetett el a tagtoborzás terén. Az egyesületnek megalakulását követően összesen 473 tagja volt.[2026] Kolacskovszky szerint ugyanekkor az egri szocialisták létszáma 300-350 fő körül mozgott.[2027] A következő évben a keresztényszocialista tagság 925 főre nőtt, tehát tömegtámogatottságát majdnem megduplázta.

A hirtelen jött felemelkedést azonban átmeneti visszaesés követte mind a szocialisták, mind a keresztényszociálisok esetében. 1907. májusában megtartott „áldozócsütörtöki" népgyűlésükön a keresztényszocialisták majdnem négyezer fővel képviseltették magukat az Igaz Szó című újság szerint,[2028] de a keresztényszociális egyesületek központjának következő évi, 1908-as jelentése szerint az egri egyesületnek már csak 80-100 tagja volt.[2029] A tagszám visszaesése viszonylagos volt, mivel ugyanekkor az Egri Keresztény Szociális Egyesületen belül működő „bérlő szakosztály" tagsága fél év alatt négyszáz főre duzzadt.[2030] Az átmeneti visszaesést pedig újabb előretörés követte. Az Igaz Szó 1910 végén készített, az országos keresztényszocialista mozgalomról szóló összesítése alapján az egri egyesületet a 300 és 1000 fős tagsággal bíró egyesületek kategóriájába sorolta. [2031] Mindezt igazolja Róvó Lajos egyesületi főtitkár jelentése is, mely szerint az egri egyesületnek 1910 végén 348 tagja volt. Róvó szerint „Ez a létszám kilépés, hátralékok miatt történt nagyszámú törlés ellenére is állandóan emelkedett és most [azaz 1911 elején-M.D.] a 400-at érte el. Újabban az ifjúság is melegebben érdeklődik az egyesület iránt és a tagok sorában elfoglalt százalékszáma jóval

[2024] Népjog, 1897. június 18.4.
[2025] Az egri „párttelepnek" 1891 végére 25 tagja lett, akik vasárnap délutánonként tartották gyűléseiket. A Mi Zászlónk, 1891. szeptember 19. 3.
[2026] Igaz Szó, 1907. február 3. 6.
[2027] Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora…i.m. 38. Eközben a városban és környékén 11 új csoport is alakult így az Eger és környéki szervezett munkások létszáma 900 fő körül lehetett. Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben...i.m. 220.
[2028] Igaz Szó, 1907. május 19. 6.
[2029] Keresztény Szocialisták Naptára. 1908…i.m.107.
[2030] Igaz Szó, 1907. november 25. 5. A bérlő szakosztály megalakulását és működését Koszoru Imre ismertette a Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetségének negyedik kongresszusán, 1907. november 11-én. Igaz Szó, 1907. november 17. 2.
[2031] Igaz Szó, 1911. január 15. 2.

magasabb, mint az előző évben volt."[2032] A növekedése ezt követően tovább folyt és egy évvel később már 480 tagja volt az egyesületnek,[2033] melynek szárnyai alatt az Egri Gazdák Hitelszövetkezete is létrejött 1912-ben közel hatszáz fős tagsággal.[2034]

Ezzel szemben a saját munkásotthonba kialakító egri szociáldemokraták táborában csak 150-en fizettek pártadót 1911-ben.[2035] Egy évvel később az egriek éves jelentésükben már 250 tagról, 1913-ban pedig 300 tagról számoltak be.[2036] A több száz fős tagság a munkásotthon 1914-es bezárásával és a kitörő első világháborúval szinte teljesen eltűnt.

A részletesen bemutatott első világháború előtti keresztényszocialista-szociáldemokrata rivalizálás kapcsán a toborzás mellett érdemes arról is megemlékezni, miként próbálták meg ezek a szervezetek tagjaikat megőrizni és aktivizálni. Az egri szociáldemokraták 1906-ban nyolc nyilvános népgyűlést, egy megyei értekezletet és 125(!) pártértekezletet tartottak, mely azt jelenti, hogy általgosan heti 2-3 alkalommal gyűltek össze legalább a helyi szervezkedés élére álló személyek, minimum rövid egyeztetés céljából. (Ami ennél szembetűnőbb, hogy megyei szinten megtízszereződött a pártadót fizetők száma, annak ellenére, hogy az Egerben szeptember folyamán megtartott megyei pártértekezlet határozata értelmében a párttagsági hozzájárulás duplájára emelkedett.)[2037]

Nem sokkal később az egri keresztényszocialisták első évi működéséről szóló jelentés szerint átlagosan havi három darab megnyilvánulásuk volt, melyek első sorban ismeretterjesztő esteket, összejöveteleket, ünnepségeket, értekezleteket, esetleg szakszervezetalapításokat és mindössze egy darab politikai népgyűlést takartak.[2038] A keresztényszocialisták tevékenységükben valószínűleg nagyban támaszkodtak a 19. századi iparosköri és legényegyleti hagyományokra, azaz elsősorban előadások, bálok és összejöveteleket tekintették legfőbb programjaiknak. Az egyház és állam viszonyából származó feszültségek miatt a direkt politikai megnyilatkozásokat igyekeztek mellőzni, annak ellenére, hogy helyhatósági (megyei és városi) politika szintjén sikerült eredményeket felmutatniuk, bár programjuk inkább illeszkedett a szociálisan érzékenyebb politikai katolicizmushoz és nem annyira tekinthető autonóm keresztényszocialista politizálásnak.

[2032] Eger, 1911. február 8. 11.
[2033] Eger, 1912. február 28. 4.
[2034] Eger, 1912. november 27. 4.
[2035] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1911. évben...i.m. 77.
[2036] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben...i.m. 127; Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1913. évben...i.m. 143.
[2037] Népszava, 1907. január 15. 11.
[2038] Igaz Szó, 1907. február 3. 5.

A szociáldemokraták esetében pedig pont politikai színezetű megnyilvánulásaik kaptak nagyobb figyelmet. A szakszervezetek „szervezett munkásainak" illetve a szociáldemokrata pártban tevékenykedőknek teret biztosító munkásotthonokról fennmaradt források azt sejtetik, hogy ezeken a helyeken napi szintű összejöveteleket tartottak, melyek inkább közös beszélgetésekben és játékokban merültek ki. Ez a klub jelleg érvényes volt egyébként a katolikus legényegyletre vagy a keresztény iparoskörre is egyébként, de azok esetében a ritkábban megtartott, hivatalosan meghirdetett szervezett programok domináltak nem a gyakori informális összejövetelek. A gyakori népgyűlések és tüntetések ellenére nem igazán van annak nyoma, hogy szociáldemokraták ideológia továbbképzéseket, vagy ismeretterjesztő előadásokat tartottak volna. Erre egyedül 1905 és 1906 fordulóján került sor, amikor a választójog kiterjesztéséért szervezett népgyűlések közepette hat alkalomból álló előadássorozatot szerveztek, melyen a választójog kérdését járták körbe.[2039]

Év	Népgyűlés
1903	4
1904	6
1905	5
1906	12
1907	13 (további 5 betiltva)
1908	8 (3 betiltott)
1909	1
1910	5 (2 betiltott)
1911	3
1912	4
1913	4

Az egri szociáldemokrata párt által bejelentett népgyűlések 1903 és 1913 között

(Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak…i.m.)

Az első világháború azonban a frontra szólította valamennyi irányzat tagságának jelentős részét, így a hátországban maradt munkásnők tevékenysége értékelődött föl. Az 1917-es dohánygyári munkásnő sztrájkot követően létrejövő Egri Katholikus Munkásnőegyletnek tagsága 1918 elejére már 300 fő volt. Az egyesület, főként annak elnöke pedig aktívan

[2039] Fischer Manó szeptember 5-én „Az általános választói jog és a munkások helyzete", Turcsányi András és Benedek János „Miért szükséges a választói jog?" címmel szeptember 6-án, Vályi István szeptember 7-én „Hogyan vívhatjuk ki az általános választói jogot?", Elek Kálmán szeptember 8-án „Mit nyerhetünk a Választói jogtól ?", Ducsay Lajos „A választói jog és a koalíció" címmel szeptember 11-én, Vajna Zoltán pedig „A mai választási rendszerünk címmel szeptember 13-án tartott előadást. Népszava, 1905. szeptember 6. 10.

hozzájárult például ahhoz, hogy más irányú munkásnő- vagy feminista egyesület ne jöjjön létre a városban.[2040]

A háborút követően kitörő forradalmak viszont újra a baloldali, szocialista tábornak kedveztek. Csak az egri szociáldemokrata párt támogatásával 1919 január 13-án létrejövő a földműves- és kisgazda szakegylet[2041] közel négyezer főt számlált a tagsága, de valamennyi Egerben jelenlévő szakma szociáldemokraták felé történő közeledése volt megfigyelhető.[2042]

[2040] Egri Katholikus Tudósító, 1918/2. 33.
[2041] Egri Újság, 1919. január 14. 2.
[2042] Bővebben: HU-MNL-HML-V.72.b.5. „Kimutatás a szakszervezetekről"

VIII.2. Szervezet és működés

A különböző munkásmozgalmi irányzatok meghatározó szervezeteinek belső felépítését elsősorban azok alapszabályaiból tudjuk rekonstruálni. Az időben legkorábban létrejövő, vallási alapon szerveződő katolikus legényegylet alapszabályának első, 1860. nyarán megalkotott változata jelezte az egylet hierarchikus felépítését. A 34 szakaszból álló szabályzat alapján az egylet a vizsgált korszakban elöljáróságból és tagokból állt. Az elöljáróság az igazgatóságból és a védnökökből állt. Az igazgatóságot vezető elnöknek és alelnöknek az alapszabály értelmében egyházi személynek kellett lennie, míg a védnökök olyan elismert helyi iparosokat és papokat takartak, akik anyagilag, vagy akár a szakismeretek átadásával is igyekeztek támogatni a fiatal iparos legényeket. Az alapszabály részletesen értekezett a tagok felvételéről és esetleges kizárásáról, valamint a különböző tisztviselők jogköréről. Kikötötte ugyanakkor, hogy az egylet anyagi javai fölött kizárólag az elöljáróság dönthetett, csak úgy, mint az egylet esetleges feloszlatásáról, amire mint láttuk a sokszor alacsony taglétszám és lelkesedés ellenére sem került sor.[2043] Apróbb módosításoktól eltekintve az egylet alapszabálya 1909-ig lényegében változatlan formában fennmaradt. Ekkor a budapesti legényegylet alapszabályának mintájára egységes szabályzatokat hoztak a különböző vidéki egyletek is, melynek értelmében az egri egyletben a védnökség és az elnökség mellett meghatározták az egyesületi választmány és a közgyűlések jögköreit is.[2044]

Az idősebb vallásos iparosokat összefogó Egri Keresztény Iparoskör szervezete kevésbé volt hierarchizált. A kör alapító-, rendes és pártolótagjai nagyjából egységes jogokkal és kötelezettségekkel bírtak. Új tagok felvételénél azonban az elnök mellett működő, az össztagság nagyjából 20%-át kitevő választmánynak volt joga dönteni az illető felvételéről.[2045]

Alapvetően más célzattal és más belső szabályzattal jött létre az Általános Munkásbetegsegélyező és Rokkant Pénztár egri fiókegylete. Már a pénztár 1876. április 30-án megtartott alakulógyűlésén megválasztották a fiókegylet tisztviselőit. A központtal való kapcsolattartás felelőse Szabó Sándor volt. Mellette az egri fióknak saját választmánya volt elnökkel, alelnökkel, számvizsgálókkal, jegyzővel és további tagokkal. Az elnöki széket 1880 és 1882 között Hutter Károly megyei mértékhitelesítő és az egri járás főszolgabírói hivatalának

[2043] HU-MNL-HVL-IV.414.1. 13.
[2044] HU-EFL-AN. Socialitates et uniones 3104. 7492/1908, Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet…i.m. 11.
[2045] HU-MNL-HVL-IV.414.1.18.

útbiztosa[2046] foglalta el, majd Polereczky Gyula fűszerkereskedő, később pedig Hizsa Alajos iparos, míg az alelnöki pozíciót Schneller Sámuel, Morvai Mór és Füss Ferencz kereskedők töltötték be.[2047] Az egri fiókpénztár választmányában tehát nem napszámosok vagy a munkások domináltak, hanem főként kereskedők és hivatalnokok. A pénztár elöljáróinak nevével pedig Szabó Sándor politikai jellegű megmozdulásain is találkozunk.[2048] A választmány javarészt adminisztratív feladatokkal volt megbízva, viszont munkájukat nem mindig végezhették megfelelően. Az 1880-as év folyamán például két tisztújítást is kellet tartani a fiókpénztár választmányában, mivel az első alkalmával „oly tagok is kerültek a választmányba, kik az egylet iránt való kötelezettségeiket régóta nem teljesitik."[2049] Néhány évvel később pedig Szabó Sándor, mint a központi pénztár megbízottja rótta meg az egri választmányi tagokat, amiért nincsenek jelen a vasárnap délelőtti befizetések alkalmával.[2050]

Hasonló szervezeti felépítés jellemezte a munkásbiztosítás törvényi átalakítása után létrejövő pénztárakat. Az ugyanebben az időben megjelenő első szakegyletek azonban nem bejegyzett egyesületek voltak. Ezek a rövid életű egyletek inkább informális módon létrejövő szakmai egyesülések voltak, melyeknek kikristályosodott célja és szervezeti felépítése nem volt. Ugyanez volt a jellemző a Nemzeti Demokrata Munkáspárt egri sejtjére, melynek alakulógyűléséről szóló sajtótudósítás szerint megválasztották a helyi pártszervezet hét tagból álló választmányát,[2051] míg a tagságot 25 fő alkotta.

A szakmákon átívelő, a munkásokat általános jelleggel egyesíteni kívánó Általános Munkásönképző Egyletben az elnök és alelnök mellett a pénztárnok, jegyző és könyvtárnok jelentette az egylet választmányát. Az általuk összehívott közgyűlés továbbá ellenőrző bizottságot is választott a választmány ellenőrzése céljából.[2052]

A munkásönképző egylet jelentette a századfordulót követően létrejövő szakszervezetek előképét is szervezeti szempontból. Ezek a szakmánként szerveződő csoportok a belügyminiszter által elismert alapszabályokkal rendelkeztek és tagdíjakból tartották fenn magukat, csak úgy mint 1903-tól az egri szociáldemokrata párt is. Fontos azonban kiemelni, hogy a helyi tagságtól származó bevételek egy része mind a szakszervezetek, mind a politikai párt esetében a központi alaphoz kerültek befizetésre.

[2046] Lásd. Magyarország tiszti cím- és névtára - 7. évfolyam, 1888. 131.
[2047] A tisztújítások eredményeit lásd: Eger, 1880. április 29. 141., Uo., 1881. április 28. 171.; Uo., 1882. augusztus 3. 299.; 1886. július 13. 227.
[2048] Hizsa Lajos például az 1887-es választójogi gyűlés jegyzője volt. Lásd: Eger, 1887. november 15. 366.
[2049] Eger, 1880. május 13. 156.
[2050] Népszava, 1888. december 9. 3.
[2051] A Mi Zászlónk, 1891. augusztus 1. 3.
[2052] HU-MNL-HVL-IV.414.1.45.

A tagdíjak és a bizalmiférfiak választásával kapcsolatos intézkedéseken túl a szociáldemokráciához kötődő vidéki szervezetek viszonylagos autonómiát élveztek. A Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége azonban már 1905-ben közölte az Igaz Szó hasábjain az egyesületek alapszabályának mintáit, melyek kikötötték, hogy minden „egyesület ezen alapszabályok elfogadásával a Szövetségbe lép, mint rendes tag s így a Szövetség programjának, intézkedéseinek és rendelkezéseinek, alapszabályainak mindenben aláveti magát”[2053] Hasonlóképpen jártak el a keresztényszocialista pártszervezetekkel kapcsolatban is, melyek hatáskörével kapcsolatban határozottan kikötötték, hogy az „csak a politikai térre vonatkozik.”[2054] Az egyesületek esetében a közgyűlés, a választmány és az első számú vezetőket magába foglaló tisztikar mellett az alapszabály különböző bizottságok és szakosztályok létrehozását is lehetővé tette, így pedig a különböző keresztényszocialista szervezeteket hivatalosan hozzákötötte az „anyaegyesülethez”, míg a szociáldemokraták esetében ilyen „hivatalos” összefonódás nem kimutatható.

Később a forradalmi zűrzavar időszakában a különböző szakszervezetek tábora mind Egerben, mind országosan nőtt, azonban ezek szervezeti felépítése a pártokéhoz hasonlóan nem változott. Az ingatag helyzetben lévő polgári közigazgatás mellett a katona-, munkás- és paraszttanácsok szerepe értékelődött fel.

[2053] Igaz Szó, 1905. november 19. 67. Lásd még Uo. 1905. november 26. 6-7; 1905. december 3. 7.
[2054] Igaz Szó, 1907. június 30. 2-3.

VIII.3. Politikai és ideológia törésvonalak

Szabó Sándor és az egri szocialisták első megnyilvánulásaira már nem csak a helyi iparos közösség, hanem maga az egyház is felfigyelt. Egyes művelt egyházi személyek, akik a nemzetközi eseményekkel is jobban tisztába voltak, már a 1880-as években igyekeztek felhívni a figyelmet a munkásmozgalomban rejlő veszélyekre. Ekkoriban még az volt a leginkább elterjedt megközelítés, mely szerint a szocializmus az akkori jelennek, tehát a 19. század Magyarországának egy lehetséges jövőbeni kiteljesedése, mely egyaránt lehet egy reálisnak vélt pozitív társadalom víziója, vagy a lehető legrosszabb forgatókönyv. Szabó Sándor számára a szociáldemokrácia ugyanis „nem egyéb, mint a teljesen kifejlett liberalizmus, s a liberalizmus is csak fejletlen szocziáldemokráczia,"[2055] Ellentétes előjellel Samassa József egri érsek úgy vélekedett, hogy a kormány túlzott liberális politikája, pont a szocializmus előretörésének kedvez, így „(…) ez általános társadalmi rend felforgatásának képviselői a rend képviselőire, mint szövetségeseikre tekintenek."[2056]

A 19. század végétől megjelenő munkásmozgalmi irányzatok, mint a modernitásból és az azzal rokonított liberalizmusból való kiábrándultság termékei a későbbiekben is inkább szembehelyezkedő magatartást tanúsítottak a fennálló politikai rendszerrel és annak ideológiájával szemben, bár kétségtelen, hogy a politikai térbe belépő szociáldemokráciának az alkotmányos viszonyokhoz való alkalmazkodás jegyében meg kellett szelídülnie és radikális elveiből nem egyet feladnia.[2057] Az 1905-től kibontakozó belpolitikai válságban, mint ismeretes az MSZDP és a különböző kormány erők a választójog mentén keresték az utat egymáshoz, de ez a politikai szövetség nem jelentett eszmei szövetséget, sem 1906-ban, sem pedig 1918-ban. Ilyen szempontból a „legrendszerkomfortabb" irányzatnak a Nemzeti Demokrata Munkáspárt volt tekinthető, mely mint láttuk már indulásakor élvezte a hatalom, elsősorban a rendőri hatóságok támogatását. Szintén ez a politikai alakulat volt, melynek az 1897-es választásokon való indulását feltehetőleg az ellenfél gyengítése céljából támogatta a végül győztesként kikerülő kormánypárti jelölt.

Eger egy etnikailag és vallásilag szinte teljesen homogén katolikus központ volt, mely a magyar függetlenségi eszméhez való ragaszkodását is többször kinyilvánított. A városi

[2055] Szabó véleményével a Munkás-Heti Krónika szerkesztője sem értett egyet, amit a Szabó cikkénél megjegyzésben közölt is: „(…) a ma létező politikai pártok mindegyike s azok bármely árnyalata bebizonyítani igyekszik, hogy nálánál nincs liberálisabb (…) A liberalizmus szó nagyon is ruganyos, s épp ezért nem szeretem — legalább a magam részéről — elvünket illetőleg használatba venni." Munkás-Heti Krónika 1877. július 8. 3.
[2056] Eger, 1883.december.20. 480.
[2057] Bővebben: G. Fodor Gábor: A liberalizmus "baloldali" kritikái…i.m. 222-254.

nyilvánosság számára a munkásmozgalom különböző irányzatainak megítélésében nem a dualizmus jelentős részének politikai légkörét meghatározó közjogi kérdésben való állásfoglalásuk volt elsősorban mérvadó, hanem hogy miként viszonyultak olyan érzelemmel telített fogalmakhoz, mint a nemzet, a vallás és a család, mint társadalmi intézmény.

Haza és haladás

A 16. századtól kibontakozó „nyomda-kapitalizmus" és az annak nyomán kialakult egységes nemzeti nyelvek kétségkívül hozzájárultak a romantikus nacionalizmus 19. századi fénykorához.[2058] Ugyanakkor a korai, és eszmeileg még kiforratlan munkásmozgalomban a nemzeti gondolat még ugyanúgy jelen volt, mint a liberális eszménykép, a művelt kozmopolita világpolgár ideálja, mely szorgalmával és műveltségével igyekszik cáfolni a 19. század derekára gyakran hozzátapadó negatív sztereotípiákat. A Tóth István részvételével szerveződő nyomdász mozgalomnak például még az volt a nem titkolt célja, hogy az általuk képviselt szakmának a polgári mellett magyar nemzeti jelleget szerezzen. A nyomdák műveltebb, szakképzettebb dolgozóinak jelentős része ugyanis többnyire német ajkú volt, így úgy gondolták, hogy a magyar nyomdaipari munkások pont szakképzettlenségük miatt nem tölthetnek be jobban jövedelmező pozíciókat.[2059] Az anyagi különbségek mellett a magyar nyomdászok is elismerték, hogy a szakismeret szempontjából „Tagadhatatlan ugyan, hogy a külföldnek sokkal tartozunk (…) de nyomdászatunknak magyarnak kell lenni (…) művészetünknek nemzeti jelleműnek kell lenni (…) ha haladni és azon polcot [szintet-M.D.] elérni akarjuk, melyen a külföldi művészetet látjuk."[2060]

Ugyanakkor volt olyan vélemény is, mely a megoldást nem a nemzetiségi elkülönülésben, hanem egymás „megértésében" látta. A hazai lasselianus mozgalom első vezetőjének tekinthető Hirsch Lipót a nyomdász önképző egylet megalakulása során felszólította társait, hogy „Hallgassunk népgazdászati, államisme[ret]i és mindenekelőtt nyelvtudományi előadásokat! (…) igen, ez legyen fő feladatunk, mert ennek ismeretével leszünk világpolgárokká, mert ez leghatalmasabb emeltyüje a kozmopolitikus fejlődésnek!

[2058] Anderson, Benedict: Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London-New York, 1996. 20-24.
[2059] A nyomdákban tevékenykedő németek általában az „accidencia-szedő" szerepét töltötték be, aki az (általában szintén német nyelvű) aprónyomtatványok szedéséért felelt. Társaikkal ellentében, akik könyvek és hírlapok szedésével foglalkoztak, ők a rövidebb terjedelmű nyomtatványok elkészítéséért közel ugyanannyi bért kaptak. Gutenberg, 1867. május 1. 38.
[2060] Gutenberg, 1866. december 15. 103.

Oda igyekezzünk, hogy valahára az iparososztálytól heveskedő fellépése miatt ne féljenek többé, (…) hanem hogy előhaladása, műveltsége és józansága miatt becsülve és szerettetve legyen; hogy az iparososztály (…) önmagát emancipálja és a társadalomnak minden hiú és silány előítéletét becsületes, józan bizonyítékok által megsemmisítse."[2061]

A hetvenes évek folyamán szerveződő Általános Munkáspárt körüli frakcióharcok közepette Szabó Sándor egyik írásában a hazai munkásság nemzetiségi megosztottsága kapcsán úgy fogalmazott, hogy „A munkások hazája a föld s nemzetiségük az emberiség; aki ezt nem vallja, az nem tartozhatik a munkáspárthoz (…) Kell tehát, hogy első sorban őrizkedjünk a nemzetiségi súrlódástól, s legyen jelszavunk a *népek szövetsége.*"[2062]

Eger esetében fontos kiemelni, hogy 1890 május 1-én a munkások gyülekező tömegében az Eger című újság szerint többségében nemzeti színű zászlók voltak.[2063] A munkásmozgalomtörténeti irodalomban azonban nem kap különösebb hangsúlyt, hogy közvetlenül a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890. decemberi megalakulása előtt egy nacionalista alapon szerveződő irányzat lépett színre és kezdett aktív szervező munkába a magyarországi szociáldemokrácia ellenében.[2064] A Nemzeti Demokrata Munkáspárt tíz éves működése alatt végig a „hazátlan" szociáldemokráciával szembenálló „nemzeti munkásmozgalomként" igyekezett feltüntetni magát és már alakulásától fogva elhatárolta magát a „nemzetközi" szocialisták táborától, melynek vezetői szerintük kisajátították a munkások követeléseit és agresszív retorikájukkal törvényszegésekre kényszerítették a sorsukon változtatni próbáló munkásokat. Még a „szocialista" jelzőt sem utasították vissza, csupán a nemzetköziség doktrinájától próbálták megtisztítani azt [2065]

A századfordulót követően a tömegmozgalommá váló MSZDP-vel szemben is gyakran feljött a „hazátlanság" és a nemzeti érdekek elárulásának vádja, mely kiegészült antiszemita toposzok alkalmazásával. Az Eger című lap 1911-ben például azt a kérdést tette fel olvasóinak: „miért ünneplik a szociáldemokraták május első napját? Ünnepelhetnék március elsejét, április 15- dikét, május 30-át is, ha úgy vesszük! (…) megfejtettük a rejtélyt: Május elsején van Jakab

[2061] Hirsch Lipót emlékiratát a nyomdász önképző kör 1865 október 1-jei alakulógyűlésén olvasta fel Bendtner József. Gutenberg, 1866. június 11. 46.
[2062] Munkás-Heti Krónika 1877. április 15. 2. Kiemelés tőlem- M.D.
[2063] Eger, 1890. május 6. 142.
[2064] Litván György meghatározó könyvében a magyar nacionalizmus és progresszió elválását a huszadik század első éveire teszi. Az MSZDP genezisét megelőzően lezajló szakadás sok tekintetben előre vetítette a Litván-féle koncepcióban felvázoltakat. Lásd Litván György: Magyar gondolat, szabad gondolat. Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon. Budapest, Magvető, 1978.
[2065] A szembenállást jól összefoglalja többek között „A nemzeti demokraták harcza a nemzetközi szoczialistákkal" című cikk. Lásd A Mi Zászlónk, 1892. március 26. 1-2.

napja!”[2066] Az Egri Munkás egyes cikkei ugyanakkor arról árulkodnak, hogy a szociáldemokraták előszeretettel vádoltak antiszemitizmussal ismert egri papokat.[2067]

A négy háborús év után kitörő forradalmak elsodorták a mozgalmakkal együtt az Egerben is tapasztalható ideológiai nézetkülönbségeket. Az 1918-as átalakulás és a háború befejezése euforikus hangulatot teremtett, mely idővel kiábrándulásba csapott át sokakban. A turbulens forradalmi időszakban nem jutott idő, a proletárdiktatúra kikiáltását követően pedig lehetőség sem az alapvető ideológiai különbségek nyilvános kibeszélésére.

A vallás

A „munkásmozgalmiság” kezdeti formájában Tóth István és nyomdász műtársai a tömegsajtó és a napilapok elterjedése miatt nem ritkán heti hét napot dolgoztak megfeszített tempóban,[2068] ezért a keresztény nyomdászok jelentős része nem tudott vasárnapi istentiszteletre járni. Egy nyomdász mindezt úgy kommentálta, hogy „a nyomdásznak életviszonyaiból eredő sok keserűségeiben különösen (…) a vallás nyújtván reményt, vigaszt” és követelte, hogy „Főnökeink pedig legelső kötelességeiknek ismerjék tanítványaiknak időt engedni templom látogatására.”[2069]

A Tóth által szerkesztett Gutenberg című lap egy másik cikke szerint a hétköznapokban bebizonyosodott, „(…) hogy nyomdásznépecskénk majdnem semmi kivétellel vallástalan” A lap egértő volt ugyanakkor ezen szaktársakkal szemben is, mondván, hogy „a műtársak nagyobb része (…) szegény szülőktől származik, valóban a nép közül. (…) Ha már nyomdában van a fiú, a szülő nem sokat törődik a gyermekkel mert ez vasárnap sincs otthon, (…) inkább elmegy friss levegőt szívni vagy labdázni, mint a templomba… Ki veheti ezt rossz néven?”[2070] A vallástalanságban tehát a szülői nevelés hiányát látta a szerző, melynek első számú oka a szegénység. Épp ezért a nyomdászok egy része felelőségének érezte, hogy a nyomdákba fiatalon bekerülő tanoncok és segédek megfelelő példát lássanak idősebb, hasonló sorsú műtársaiktól, mert „ha felszabadul az ifjú (…) megnyílik előtte a világ, az élvezetek csábos serege, s mohón dolgozik, izzad, fárad, hogy vasárnap - nemhogy a templomba mehessen -

[2066] Eger, 1911. május 6. 2.
[2067] Például Egri Munkás, 1910. november 12. 8.
[2068] „A lapszedőnek többnyire le kell mondania az élet örömeiről. A tíz órai munkaidő (…) számára megszűnt, az ő munkaideje inkább egy határtalan (…) Reggele, dele és estéje több esetben egészen más, mint egyéb emberfiáé” Gutenberg, 1867.augusztus 1. 61-62.
[2069] Gutenberg, 1866. december 15. 103-104.
[2070] Gutenberg, 1867. május 15. 43.

hanem hogy mulathasson! Hányan gondolnak közülük az Istenre? hányan a hit kötelmeire? … és ki törhet felettük pálcát? – Senki. (…) És meggondolták-e kedves műtársak, mi a vallástalanság következése? Minden rossz: jellemhiány, kishitűség, hideg és rideg lélek."[2071]

Az elvallástalanodás terjedéséről úgy vélték, hogy valamennyi felekezet nyomdász tagjánál tapasztalható, bár ezek közül kétségkívül az izraelitákkal volt a legkevésbé elnéző egy szintén Gutenbergben megjelent cikk írója, aki szerint „(..) a zsidó műtársak (…) valódi renegátok, basztardok, mixtum compositumok;[2072] a keresztényekkel tartanak ünnepet, míg a sábeszre rá sem gondolnak (…)".[2073] A nyomdász szakmában tapasztalható vallási közönyről pedig úgy gondolták, hogy az „ered (…) a dirib-darab olvasásból, s az (…) folytonos egymérvű foglalkozás által történt elkárhozottság miatt, nemkülönben az önálló gondolkozás kifejletlensége, (…) melyre nincs elég műveltsége, nincs elég türelme, sőt, mi legtöbb: talán ideje sem; ezen ideátlan zűrzavar aztán egész egyéniségéből vagy tudákos és kiállhatatlan vagy szőrszálhasogató és unalmas, vagy az őrjöngésig excentrikus, vagy végre szótalan, embergyűlölő egyszóval félszeg embert alkotott."[2074] A vallástól való eltávolodás elsődleges oka tehát nem más, mint az egykor művészien végzett iparos munka[2075] monotonná válása és annak művelőiben emiatt kialakult érzéketlenség, az önművelődés iránti közömbösség, valamint a társadalmi és gazdasági viszonyok általános átalakulása.

Talán nem alaptalan kijelenteni, mennyire rezonálnak ezek az idézetek a marxi kapitalizmuskritikából útjára indult és a szociológiában többszörös jelentéstartalommal bíró elidegenedés elméletével.[2076] Nem véletlen, hogy a munkásmozgalmi irányzatok valamennyi irányzata tudott azonosulni vele, még ha ellentétes vallási előjellel is. Tóth István kortársa, a baloldalra sodródó Szabó Sándor számára a munkásmozgalomhoz való tartozás összeférhetetlen volt a vallási identitás felvállalásával a mozgalmon belül. Amikor a pesti szabók 1876 nyarán ünnepélyes zászlószentelésre hívták egri kollégáikat,[2077] Szabó azzal utasította vissza őket, hogy „(…) az általános munkásegyesüléshez tartozók minden

[2071] Uo.
[2072] jelentése: kotyvalék, keverék.
[2073] Gutenberg, 1867. június 1. 47.
[2074] Uo. 48.
[2075] Tevékenységüket kifinomult iparművészetnek tekintették, melyet jól példáz a „műtárs" megszólítás, valamint köszönésük is. („Isten áldja művészetünk!")
[2076] Marx korai munkáiban fejtette ki, hogy a kapitalizmusban a bérmunkás munkájával olyan termékeket állít elő, amelyek felett nem ő, hanem a tőkés rendelkezik. Napjaink szociológiájában tágabban értelmezik az elidegenedést, többe között a hatalomnélküliségként, az élet értelmetlenségének érzéseként, a norma nélküliségként, vagy általános magány érzetként is azonosítják. Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris, 2006. 57.
[2077] Munkás-Heti Krónika 1876. július 30. 4.

felekezetiségtől nem csak tartózkodnak, hanem azt elítélik, mert az emberek közt visszavonást [viszályt – M.D.] szül, s előrehaladást- egyetértést zavarja".[2078]

A szintén Szabó által szervezett Általános Munkás Betegsegélyező- és rokkant pénztár egri fiókegyletének alakulógyűlésén szintén szóba került a vallás kérdése. A pénztárt alapokmányában, mint „humanistikus intézményt" tüntették fel az alapítók, mely ellen az egyik jelenlévő iparos emelt szót mondván, hogy ilyen intézmény „(…) magával a megváltóval jött létre", továbbá hogy „ily intézetre szükség Egerben nincs, mivel többféle betegápoldák léteznek, de azonban ennek az egyletnek más célja van, az pedig a társadalom felforgatása, a vagyon veszélyeztetése (...)" A hozzászólót végül, mint az egyesülés kerékkötőjét torkolták le jelenlévő társai.[2079] Később az 1880-1881-es népszámlálás megkezdése előtt, Szabó nyilvánosan szólította fel elvtársait, hogy az adatfelvételkor vallják felekezetnélkülinek magukat.[2080]

Szabó a vallásban és a felekezetiségben a hazai munkások egyesülésének legnagyobb akadályát látta, de emellett hitet tett a szocializmus profán megváltástana mellett is: „vallásunk a Szeretet, erkölcsünk a Munka (…) egyedüli törekvésünk (…) a társadalomnak oly alakot adni, melyben Szabadság, Egyenlőség, Testvériség nem sallangos frázisokba, de tényekbe kell hogy nyilvánuljanak".[2081]

A Szabót végül befogadó MSZDP-vel rivális Nemzeti Demokrata Munkáspárt a vallásszabadság elvéből kiindulva kezdetben nem támadta az egyházakat, ugyanakkor a konkurensnek vélt keresztény politikai formációkat rendszeresen kritizálta, idővel pedig megjelentek a papságot kritizáló cikkek is a párt hivatalos lapjában, A Mi Zászlónkban.[2082]

Az 1890-es évek baloldali munkásmozgalmi irányzatai többnyire a kor liberális egyházpolitikájából kiindulva szerették volna az állam és az egyház szeparálását végrehajtani. Az 1893. június 11-i egri munkásgyűlésen ismereteink szerint Himfi József vezetésével fejezték ki először nyilvánosan egri munkások, hogy hozzájárulnak „a házasságnak és az egyházi ügyeknek reformálásához."[2083] Az ebben időszakban meginduló önképzőkörben, valamint az abból kifejlődő rövid életű első egri MSZDP-ben viszont a kevés számú forrás alapján egyházpolitikai kérdések, vagy a vallásosság nem volt további összejövetelek tárgya.

[2078] Munkás-Heti Krónika 1876. július 23. 4.
[2079] Munkás-Heti Krónika, 1876. május 14. 3
[2080] Népszava, 1881. január. 9. 2.
[2081] Munkás-Heti Krónika, 1877. június 24. 3.
[2082] A Mi Zászlónk, 1896. december 19. 1.
[2083] Népszava, 1893. június 23. 5-6.

Miközben Egerben a szociáldemokraták igyekeztek az egyházi hatalommal szemben megfelelően lavírozni, addig a váregye déli részein felütötte fejét az agrárszocializmus, melynek idővel támaszai lettek a katolicizmussal szintén szembenálló református lelkészek. Ezekre az évtizedekre a magyarországi protestantizmus útkeresése volt amúgy is jellemző. Az egyre feltűnőbbé váló szocialista irányzatok mellett a katolikus reneszánsz, az antiszemitizmus és az egyéb szekuláris irányzatok is egyre jobban elnyomták a protestáns politikai és társadalmi kezdeményezéseket, így a felekezetek képviselői „az ellenségem ellensége a barátom" elve alapján kerestek utakat a munkásmozgalmi irányzatok, vagy éppen a szabadkőművesség felé. felé.[2084]

Az Egerben is zászlót bontó kereszténységszocialisták esetében identitásuk a vallásos, elsősorban katolikus munkás ideálján nyugodott. A velük szembenálló szociáldemokraták antiklerikális retorikájának alapját, ugyanakkor nem valamilyen ideológiai ihletettség jelentette, hanem a klerikális városban átélt közvetlen tapasztalatok, melyeknek példáit az Egri Munkás című lap cikkeiből bőséggel lehetne szemlézni. Ez a közvetlen tapasztalat pedig az volt, hogy a szocialista munkásmozgalommal szimpatizálók (Egerben hatványozottan) részesültek felekezeti oktatásban akár gimnáziumi vagy jogakadémiai képzésben (pl. Kolacskovszky Lajos), akár egyszerű ipariskolai tanulóként (pl. Csirmaz Dezső). Egy fiatal számára a tanári autoritás ellen való lázadás, nagyon könnyen az alapját jelenthette a szélsőségesebb antiklerikalizmus felé való orientációnak. Ugyanakkor a lokális társadalom részéről közvetített minták, valamint az egyház szociális és kulturális tevékenységének jótékony hatásai miatt az egriek jelentős része ragaszkodott papjaihoz és vallásos életformájához. Nem véletlen, hogy a kötelező vallásoktatás körül kialakult vehemens vita volt, mely 1919 elején már kijelölte a forradalmakat támogató és azt ellenzők táborát Egerben. Utóbbiak ellenszenvét pedig a tanácsköztársaság egyházellenes politikája csak tovább mélyítette.

[2084] Az útkeresésről bővebben Hatos Pál: Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete. Budapest, Jaffa, 2016. 74-75.A protestantizmus szabadkőműves páholyokkal való kapcsolatához támpontot adhat L. Nagy Zsuzsa: Szabadkőművesség a XX. században. Budapest, Kossuth, 1977. 19-24.

VIII.4. Művelődés és szabadidő

A céhek felbomlásával valamennyi városban ipartársulatok alakultak, melyek túlnyomó része már általános jelleggel, és nem szakmák szerint tömörítette az iparból élőket.[2085] A szervezeti átalakulás azt is jelentette, hogy az iparos munkához kapcsolódó identitás, a szaktársak csoportjához való exkluzív tartozás érzése eltűnőben volt, miközben a gyáripar termékei kezdték kiszorítani a kisvállalkozóként magukat fenntartani próbáló mesterek megélhetését jelentő kézműipari árucikkeket. Ezzel egyidőben az ipari termelésbe bekapcsolódó fiatal munkások száma is gyors gyarapodásnak indult, melynek hátterében az általános demográfiai tendenciák mellett,[2086] az is állhatott, hogy a kisiparos lét a fokozódó konkurencia ellenére még mindig egyfajta biztos egzisztencia ideáját jelentette azon családok számára, ahol a fiúgyermekek sokszor az alapfokú oktatást nélkülözve szegődtek valamely helyi mester mellé szakmájukat kitanulni. Az így dolgozó fiatal tanoncok és legények többsége a 20. század elejére már tudott írni-olvasni akár olyan szinten is, melyen az írott nyelv számukra nem csak a világ dolgaiban való tájékozódás képeségét és a művelt polgár ismérveivel kapcsolatos társadalmi konvenció betartását jelenthette, hanem a szabadidő eltöltésének egy formáját is. A modern állami adminisztráció lakosságot érintő vonatkozásai mellet, a tágabb értelemben vett közügyek is értelmezhetővé váltak a paraszt- és munkásemberek számára. Az olvasás a mindennapi életben való boldogulás mellett passziót és a szabadidő eltöltésének egy lehetséges módját is jelentette. Az újságok, brossúrák, könyvek és pamflettek a sok esetben zárt társadalmi struktúrákba rekedt embereknek jelentett intellektuális kikapcsolódást.

Egerben az országos tendenciákhoz hasonlóan zajlott az alfabetizáció terjedése, leszámítva az 1890 utáni időszakot, amikor jelentős zuhanás volt tapasztalható az írástudatlanok számarányában.

[2085] Paládi-Kovács Attila (szerk.): Magyar Néprajz VIII…i.m. 310-320.
[2086] A magyarországi népesség dualizmuskori gyarapodásának strukturális okairól bővebben: Katus László: A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században. Történelmi Szemle 1980/2. 270-288.

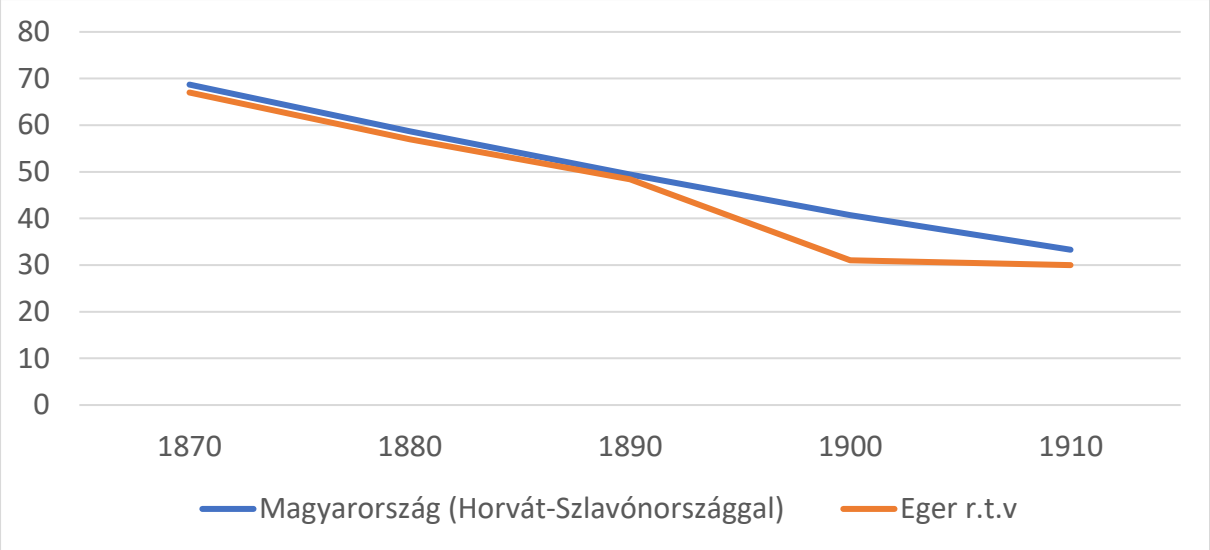

1.ábra: Az analfabéták arányának csökkenése Egerben 1860 és 1910 között az országos adatokhoz viszonyítva

(https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/ (2025.02.10.)) [2087]

Az „alfabetizált" munkásgenerációk a vasárnapi munkaszünet 1891-es bevezetését követően már heti egy törvényes szabadnappal is rendelkeztek, mely egyaránt telhetett a kapott heti bér mihamarabbi elköltésével, a társasági élet gyakorlásával, a kinézett leányzónak való udvarlással, a riválisvárosrészben élőkkel folytatott ökölharcban, vagy épp a templom és a szentmise látogatásában. Azaz a lokális társadalomban egyaránt gyermeknek tekintett, ugyanakkor sokesetben felnőttmunkát végző fiatalok számára biztosított lehetőséget a normakövetésre, vagy épp azok megszegésére. Az olvasás és művelődés a polgárosodó társadalom számára tiszteletre méltó tevékenység volt, azonban a tiltott gyümölcsök, mint például a szocialista sajtó és irodalom fogyasztása már a normaszegés kategóriájába tartozhatott.

Hogy a művelődés és a szabadidő jelentőségét a korabeli fiatal egri iparosok szempontjából is megértsük, érdemes figyelembe venni a századforduló egri szociáldemokrata szervezkedésében aktívan résztvevő Kelemen Bertalan visszaemlékezését, aki fiatalkori vasárnapjainak felidézésekor rámutatott, hogy a vallásos egyletekhez csatlakozó fiatal inas- és segédtársai miként töltötték szabadidejüket: „Eljött a vasárnap a kimenő napja. Volt ugyan hétközben, csütörtökön »polgári kimenő«, de ezzel a joggal csak a mesterek éltek, elnézve a Körbe[2088] egy kis beszélgetésre. Vasárnap d.e. 10 óra feléig tartott a munka. Ekkor kezdődött

[2087] Kifejezetten a városra utaló adatok 1881-ben, 1900-ban és 1910-ben lettek közzétéve.
[2088] Egerben a tárgyalt időszakban ismereteink szerint, csak az Egri Keresztény Iparoskör, határozta meg „körként" magát.

az alapos mosakodás, öltözködés, a mesterrel való egyezkedés, hogy mily összeget bocsát rendelkezésre a vasárnap tiszteletére. (…) Az asztalnál már rendbehozva, ünneplőbe öltözve jelent meg [a segédszemélyzet tagja- M.D.]. Izgatottan a reá váró eseményektől még az ebédet is szórakozottan ette végig. Pedig mesterné ilyenkor igazán »kitett« magáért. Két óra felé aztán elköszönt a házaiktól, akik: »Jó mulatást! Ne maradj sokáig!« szavakkal búcsúztak tőle. Bolyongva, lassan bandukolva egy-két ismerőssel találkozva, megérkezett a Líceum elé. A gömbölyű akácfákkal beültetett térségen át a Nagytemplom felé vette útját a »vecsernyére«, mert nemsokára »beharangoznak«. Litánia után végignézte a kendővel bekötött fejű iparoslányok elvonulását, akik hosszú szoknyában lassú léptekkel indultak hazafelé. A fiatalemberek nagy csoportja tartott a Legényegylet felé. (…) De az ifjúság nagy részét nem érdekelte ez. Ha jobb idő volt a »Rókalyuk« felé tartottak (…) Rosszabb idő esetén az »Arany Szőlő« soha szőlőt nem látott borát iszogatták."[2089] A szociáldemokrata Kelemen tehát elismeri, hogy az iparossegédek és tanoncok eleget téve a lokális katolikus társadalom normáinak és hagyományainak részt vettek a vasárnapi istentiszteleteken, ugyanakkor az egyház által kínált művelődési és ismeretszerzési alkalmak alól kivonták magukat és szívesebben töltötték szabadidejüket többek között a szociáldemokrata összejövetelek színhelyének számító Arany Szőlő névre hallgató vendéglőben.

Ezekben az évtizedekben szakadt ki a családi gazdaságokból a nagy mértékben hasznosított gyermekmunka is és így vált a városi társadalom jellegzetes figurájává egészen a két világháború közötti időszakig „(…) a kisiparosok, kiskereskedők műhelyeiben és boltjaiban szakmát tanuló és segédmunkát végző, illetve e kistulajdonosok háztartásában élő, azok háztartási munkamegosztásába beilleszkedő tanonc."[2090] Ez a főként még gyermekekből álló és egyre duzzadó társadalmi csoport sorsa a városi közvéleményt is egyre jobban foglalkoztatta. Az atyai neveléstől elszakadt, de sok esetben mestereik házában is mostohán kezelt fiatalok csoportjellemzőit ma már nehéz pontosan meghatározni, azonban Kelemen Bertalan ennek is érzékletes leírását. Szerinte a hanyatló kézműipar ellenére „A szülők vágya volt, hogy valamely mesterhez adják a fiút inasnak, hogy iparos, tehát jobb sorban élő ember legyen belőle. És ha ez sikerült (…) tíz éves korában legalább élelemre, ruhára nem volt gond többé. A helyi iparosmesterek éltek is ezzel a lehetőséggel. Szinte fölös számmal tartottak

[2089] Igazság, 1947. április 16. 2.

[2090] Nagy Péter Tibor: Iparos-tanonc oktatáspolitika az irányított gazdaság születésének évtizedeiben. Magyar Pedagógia 2000/1. 79 Lásd még Uő: Iparos-tanonciskola és a helyi társadalom. In: Sasfi Csaba (szerk.) A társadalomtörténet-írás helyzete hazánkban. Ipar és társadalom a 18-20. században – A Hajnal István Kör-Társadalomtörténeti Egyesület 10., jubileumi konferenciájának előadásai. Salgótarján, 1996. augusztus 22-23. - Rendi társadalom, polgári társadalom 10. - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 41. Salgótarján-Budapest, Hajnal István Kör -Nógrád Megyei Levéltár - Budapest Főváros Levéltára, 2003. 307-316.

tanoncokat 4-5 éves szerződéssel. Íratlan törvény értelmében felhasználták őket minden házi-, kerti- és egyéb munkákra. A mesterség némi elsajátítására csak az utolsó év jutott (…)"[2091]

A szakmai ismereten felüli tájékozottságnak és műveltségnek hiányát igyekezett pótolni többek között a Tóth István által szerkesztett két számot megélő Katholikus Legényegyleti Olvasótár. Az olvasótár első füzetében a vallásos versek, imák és legényegyleti információkat tartalmazó hírek mellett a kézműipar történetéről, a kaucsuk felhasználásának különböző módjairól, illetve a hidraulikus nyomdagépek jellemzőiről is olvasható összefoglaló,[2092] míg a második füzetben egy-egy írás értekezett a fényképészetről és a repülésről.[2093] Ezek kivételével mindkét füzetben a vallásos jellegű irodalom dominált, ami jellemző volt a Tóth által szerkesztett másik országos hírnévre szert tett folyóiratra, a Gutenberg című, első magyarországi nyomdász szaklapra is.[2094]

A munkások 1860-as években szerveződő mozgalmaival kapcsolatban egy Gutenbergben megjelent cikk írója a nemzetiségi és vallási különbségekből adódó megosztottság meghaladását abban látta, hogy a magyar és más etnikumú nyomdászok közötti „összekötő anyagot" a vallás és az egyetemes műveltség jelentené. Úgy gondolta, „az összetartás által arra lehetne hatni, hogy a nyomdászok lelkileg is műveltekké és így- vallásosakká váljanak," mivel „(…) művelt ember, vallás és hit nélkül nem képzelhető."[2095]

A műveltség és vallásos hit szoros összefüggését hangsúlyozta Tóth nyomdász szaklapja akkor is, amikor arról írtak, hogy a szegény családból származó gyermekek pont hiányos műveltségük és az elégtelen oktatási rendszer miatt válnak később vallástalan nyomdásszá: „A gyermekek pár normális iskolákon keresztül úsznak, bemagolják azt úgy ahogy, és a mit tanítanak, s örülnek, ha olvasni s kissé írni tanultak. A szülék, ha erről meggyőződtek, nem fizetik tovább az iskolapénzt, s ha maguk olvasni tudnak is, nagyon keveset törődnek a fiú

[2091] Igazság, 1947. április 13. 3. Kelemen ezt követően rátér a tanoncok és mestereik mindennapjaira: „(…)Télen ötkor, nyáron négykor talpra, hogy az inasok rendbehozzák a „vackot". (…) Utána munka, 8 órakkor „früstük", megint munka. Harangszó után ebéd, utána ismét munka este 8 óráig, ekkor vacsora. Ha sok megrendelés volt, 10-11 óráig illendőség volt újra munkához látni. (…) Lehetett énekelni, rágyujtani, viccelődni, hogy hamarabb teljék az idő." A műhelyek vezetőivel kapcsolatban meglepően együttérző állásponton volt, hiszen szerinte „Még a túl hosszú munkaidő sem a mesterek kapzsiságán múlott. Egyszerűen: így volt szokásban. Meg azután mit csinált volna az a segéd? (…) Kimegy a városba? De ahhoz elő kell keresni a ládából a jobb inget, ruhát, cipőt. Meg is kell jobban mosakodni. Mire ezt elvégezné, már késő. Hová is menne? A kocsmába? Hisz ott hétköznap nincs barát, pajtás. Csak a polgárok vannak. De meg fáradt is. Lefeküdne, de (…) nem jönne álom a szemére. Csak gondolkozna. „És ez a bökkenő…" Eszébe jutna a nyirkos szalmazsák, a sok bolha és egyéb hiábavalóság. Keserűséggel szívében aludna el. (…)" (Uo.)
[2092] Tóth István (szerk.): Kath. Legényegyleti Olvasótár. Első füzet…i.m. 17-40; 44-46; 63-68.
[2093] Tóth István (szerk.): Kath. Legényegyleti Olvasótár. Második füzet…i.m. 138-143.; 156-157.
[2094] Bővebben: Szecskó Károly: A „Gutenberg" az első munkás szaklap Magyarországon…i.m.
[2095] Gutenberg, 1867. május 15. 43.

vallásos képzésének mivoltáról, s csak inkább azon vannak, hogy a fiú minél elébb valami legyen, mi által egy kis terhet lerázhatnak nyakukról – s kész a betűszedő"

Mindezek ellenére az önszerveződésben résztvevő nyomdászok úgy gondolták, megvan a lehetőségük a művelődésre, mely oda állítja őket „az iparűző osztály élére (…) hogy méltó példaadás által testvéreinket a valódi szabadságra és műveltségre vezessük (…)." Így a már említett iparűző osztály, ha a „művelődés utáni törekvést tanúsít, akkor a valódi, az emberi nemesség állapotába lép (…)."[2096]

Mindezek szellemében kezdte meg nevelőmunkáját az egri katolikus legényegylet, melynek művelődési tevékenységében kezdetben a színházi előadások voltak leghangsúlyosabbak. Az egyletben alkalmazott korai drámapedagógia inkább nevelési, mintsem oktatási célt szolgált. Ahogy az egylet első nagyobb jubileuma alkalmával a helyi sajtó megfogalmazta, „ha nem feledjük, hogy az iparűző fiatalságnak mily kevés alkalma van a társalgási modor elsajátítására, úgy csak örülnünk lehet, hogy a legényegylet, mint egy szerető atya, maga köré gyűjti a fiatalságot, azokat nemcsak a legszükségesebb tanulmányokkal ismerteti meg, hanem szavalatok és színdarabok előadása által társalgási modorukat is fejleszti, s igy őket e tekintetben is a jövő társadalmi életre mintegy előkészíti."[2097] Az egylet „hivatásukat felfogni képes tagjai" pedig 1866. november 4-re jótékonysági színi előadást szerveztek „az egyletben felállítandó rajztanárság megalapítására".[2098] Ezt követően 1871 februárjában a legényegylet választmánya arról döntött, hogy „azon iparosok és iparos-segédek részére, kik az írást olvasást és számvetést vagy éppen nem vagy csak felületesen bírják s azt elsajátítani óhajtják, a nem egyleti tagokat sem zárva ki ezen tantárgyak megtanultatása végett tanfolyamot nyit, helyiségét e célra átengedi."[2099] 1871 tavaszától vasárnap délutánonként fizikával és embertannal kapcsolatos ismeretterjesztő előadásokra is sor került az egyleti székházban. Az ismeretterjesztő és alapkészségek elsajátítását célzó tanfolyamok gyakoribbá válásában szerepet játszhatott az is, hogy 1870-ben Parizsa (néhol Parizza) János, elemi iskolai tanító vette át a titkári tisztséget Tóth Istvántól,[2100] aki a legényegylet titkárainak egyleti székházban biztosított kisebb lakosztályban a nyári szünidő alatt korrepetálást is vállalt.[2101]

Az 1870-es évek derekára Egerbe is begyűrűzött a gazdasági válság,[2102] aminek köszönhetően az egri iparostársadalom tovább deklasszálódott, a legényegylet pedig

[2096] Gutenberg, 1866. június 11. 46
[2097] Eger, 1872. szeptember 11. 301.
[2098] Eger, 1864. november 11. 367.
[2099] HU-MNL-HVL-X-203.1.k. 171-172.
[2100] Szecskó Károly: A „Gutenberg" az első munkás szaklap Magyarországon…i.m. 20.
[2101] Eger, 1871. július 27. 237.
[2102] A válság komplex jellegéről lásd Kövér György: 1873. Egy krach anatómiája…i.m.

folyamatos anyagi gondokkal küszködött, így nem tudta ellátni oktatási és képzési feladatait. Az egylet azonban törekedett, hogy legalább a szakoktatás terén aktív maradjon, így a tanoncok munkáit bemutató iparkiállítások kisebb-nagyobb kihagyásokkal, de rendre megrendezésre kerültek.[2103] Szintén nagy népszerűségnek örvendtek a különböző majálisok, melyeknek ugyan elengedhetetlen része volt a szabadtéri szentmise, azonban minden bizonnyal egyes lumpen elemeknek is szórakozási lehetőséget jelentet, mivel egy ilyen alkalmával a szervező bizottság külön kérte a tisztelt közönség valamennyi tagját „hogy a kellemetlenség kikerülése végett, lőfegyvereit otthon hagyni szíveskedjék."[2104]

Később azonban ezek a kirándulások is kimerültek.[2105] Valamennyi program hiányát az egylet színi előadásokkal próbálta pótolni, így programkínálata az 1880-as évek végére a városi közönség számára is unalmas lett. A helyi sajtó is úgy vélekedett, hogy a város polgárai „kath. legényegyletünk tagjaitól szívesebben látnánk egy „munkakiállitást", (…) vagy ha már éppen más művészetnek is áldozni akarnak; legföljebb egy „dal- és szavalati estélyt", mi bizonyára művelődési tekintetben is több haszonnal járna, mint egy, a legjobb akarat s igyekezet mellett is balsikerű színi produkció, mi iparűzéssel foglalkozó fiatalainknak se hajlamaikhoz, se képességükhöz, se műveltségi viszonyaikhoz nem kvadrál, s melynek, a bőséges anyagi eredményen kívül, az iparos ifjakra nézve sem morális, sem kulturális hasznát nem bírjuk belátni."[2106]

Az 1870-es években berobbanó gazdasági és annak nyomán elhúzódó társadalmi válság radikalizálta az iparosok egy részét. Az 1890-es évek elejéig a Szabó Sándor vezette Általános Munkás-Betegsegélyző és Rokkant Pénztár Egri Előhelye tevékenységében nem voltak hangsúlyosak a közoktatási és közművelődési viszonyokkal kapcsolatos megnyilvánulások. Nem úgy, mint a fiókegyletet vezető Szabó Sándor számára, aki szintén többször kiemelte a munkásosztály szellemi művelődésének fontosságát. Tóth Istvánnal ellentétben idővel viszont úgy gondolta, hogy e folyamatnak teljesen mentesnek kell lennie az egyháztól és bármely vallástól, pusztán racionális és szekuláris alapon kell nyugodnia. Ahogy arra társait felszólította: „legyetek figyelmesek, tanuljatok szorgalmasan, hasonlítsatok össze minden legcsekélyebb dolgot, vonjatok következtetést mindenből, mert a tapasztalás és tudomány teszi emberré az embert."[2107] Míg a kapitalista átalakulás egyesek számára azt sugallta, hogy a jövő

[2103] 1877-ben többek között az egri általános ipartársulattal közösen szervezték meg a helyi iparkiállítást. Lásd Eger, 1877. március 29. 100-101.
[2104] Eger, 1876. június 15. 189.
[2105] Eger, 1881. július 21. 321.
[2106] Eger, 1887. október 4. 317.
[2107] Munkás-Heti Krónika, 1877. április.15. 2.

társadalom szellemi élenjárói a szakmájukat művészi szinten űző iparosok lesznek, addig Szabó társadalomképe meglehetősen „kiforott" volt. Szerinte a társadalom a fogyasztók (inproduktív) és termelők (produktív) csoportjára osztható. Míg elsőt a „jelen társadalmi nyomor legfőbb okozója", az állandó hadsereg, valamint az „állam százoldalú igazgatását" végző hivatalnokok alkották, addig utóbbiba azon termelőmunkások tartoznak, „kiknek rendeltetése vérükkel táplálni a társadalmat, mindazt teremteni, mit a fentiek elfogyasztanak."[2108]

1890 decemberében, a II. Internacionálé tömegpártok alakítását sürgető határozatára megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, melynek oktatáspolitikájában a leghangsúlyosabb elem a munkások művelődési viszonyainak javítása (elsősorban a sajtó, könyvtárak és ismeretterjesztő előadások révén) valamint a közoktatás felekezeti jellegének megszüntetése, azaz az egyházi iskolák államosítása volt. Mivel Egerben az oktatási és közművelődési intézmények döntő része, valamint a legjelentősebbnek számító érseki lyceumi nyomda is egyházi kézben volt, így deklaráltan szocialista jellegű, továbbá az országos párt- és szakszervezeti hálózatba betagozódó csoportosulás, csak a századforduló éveiben jelentek meg. Érdekes módon az ilyen jellegű kezdeményezések egyik legfőbb szervezője, az érsekség nyomdájában 1898-tól teljes állásban dolgozó Vályi István volt.

A huszadik század beköszöntésével a különböző munkásotthonokban tömörülő szakegyletek és az egri szociáldemokrata párt is rendelkezett kisebb-nagyobb könyvtárakkal (azaz inkább pár darabos könyvgyűjteményekkel), melyekben korszak kedvencei és szociálisan érzékenyebb szépirodalma (Zola, Dickens, Tolsztoj művei) mellett állítólag komolyabb elméleti művek is hozzáférhetőek voltak.[2109] A szociáldemokrata, vagy azzal szoros kapcsolatban lévő szakmai szervezeteknek a vallási alapon szerveződő munkásmozgalommal szemben sokáig nem volt saját székháza, mely politikai vagy kulturális programjaiknak színhelyül szolgálhatott volna. Közel egy évtizedes erőgyűjtést követően 1910 nyarán az egri diófakút utcában megnyílt az első egri munkásotthon, mely folyamatos anyagi gondjai ellenére az első világháború kitöréséig üzemelt. A munkásotthonnal kapcsolatos események tanúja, Kelemen Bertalan szerint „Vasárnaponként zsúfolva voltak a helyiségek. Ilyenkor történtek a szakmai befizetések, elszámolások, könyvek kiadása. Köznap este a különböző vezetőségi ülések, szakmai értekezletek. (…) Az Otthon nagyterme szűknek bizonyult. Jobb idő esetén az udvaron táncolt ugyan a fiatalság, de szeles, vagy esős idő

[2108] Munkás-Heti Krónika, 1877. április 22. 2-3.
[2109] A sajtó, a könyvtár és az olvasás szerepe a Heves megyei munkásmozgalomban…i.m. 246.

alkalmával mozogni sem lehetett."[2110] Kelemen vissza emlékezésében nem konkretizálja az otthon programkínálatát, de azt is elismeri, hogy annak fenntartása szervezetlen, kaotikus volt: „Majd minden vasárnap este műsoros előadás, táncmulatság (volt-M.D.) az »Otthon javára«. Hogy a jövedelem fokozódjon, italmérési engedélyt kértek, büfét állítottak fel s mindezt »házilag« kezelték. (…) Kellő szakértelem hiányában nem sok haszonnal járt.[2111]

A munkásotthon létrejöttével szinte egyidőben az egri keresztény szervezetek is aktivizálták magukat. Már a Keresztény Iparoskör, majd 1906-tól a Keresztényszociális Egyesület is gyakran szervezett olyan előadást, mely inkább szórakoztató ismeretterjesztés kategóriájába esett. Ilyen volt például Kiszely Imre egri hitoktató amerikai útjáról tartott előadása 1906 decemberében. [2112] Ugyanakkor a szakismeretek közvetítése is megmaradt. A mecset téren álló kibővített székház megnyitását követően cipésztanfolyam indult a legényegylet szervezésében, majd Nagy János az 1911. október 1-én tartott választmányi gyűlésén jelentette be, hogy a tél folyamán egy munkásgimnázium létesítését vette tervbe.[2113] Ennek érdekében alapította meg nem sokkal később az Uránia Magyar Tudományos Egyesület Egri Fiókját, mely a munkásgimnázium létrehozása céljából külön bizottságot is megválasztott. A munkásgimnáziumnak középfokú I. évfolyama 1911. október 24-én meg is kezdte működését 35 tanulóval.[2114] Az intézmény elindulásához szükséges mintegy 1100 korona költségből 800-at az egri érsek és az egri főkáptalan biztosított.[2115] Az alispáni jelentés szerint a következő év márciusára már 58-an iratkoztak be a gimnáziumba, de „ezek egyrésze azonban- az ipari munkánál alkalmazott segédszemélyzet ismeretes nagy hullámzása következtében kimaradt, úgy, hogy egy-egy előadásra átlag 22 hallgató jutott".[2116] Az évvégi vizsgákat 11 tanuló tette le sikerrel, így mindezeket figyelembe véve az egri munkásgimnázium az ország többi ilyen jellegű intézményének viszonylatában átlagon felül teljesített.[2117] Az ígéretes kezdet ellenére az 1912. évről írt alispáni jelentés viszont már arról számolt be, hogy „az egri iparos- és munkásifjúság erkölcsi nemesítését és szakismeretekkel való ellátását célzó

[2110] Igazság, 1947. május 25. 2.
[2111] Igazság, 1947. május 28. 2.
[2112] Igaz Szó, 1906. december 23. 3.
[2113] HU-MNL HML X-203.1. k. 235-236.
[2114] „Bizottság tagjai: Alpáry Lajos királyi- illetve Vencell Ede egyházmegyei tanfelügyelők, illetve Vadász Lajos állami elemi iskolai igazgató, Lipcsei Péter közjegyző, valamint Nagy János. Igazgatósági tagok: Mátrai Rudolf ciszt. r. főgimnáziumi tanár, aki egyszersmind igazgatója a munkásgimnáziumnak, Mlinkó István, Grónay Andor, Csepreghy Gyula és Kelemen Lajos. A tárgyak előadására vállalkoztak: Lányi Kornél (természetrajz), Baranyó Ernő méréstan és m. rajz, Bánhidy Ödön (számtan), Czunya Sándor (német), Schiff Péter dr. (történelem) és Benkóczy Emil (földrajz). A könyvviteli tanszék ellátására még nincs megállapodás." Hevesvármegyei Hírlap, 1911. október 26. 2.
[2115] Népiskolai Tanügy, 1912. április 27. 135.
[2116] Hevesmegyei Tanügy, 1912. november 15. 123.
[2117] Uo; Népiskolai Tanügy, 1912. március 30. 103.

Uránia-munkásgimnázium sem folytathatta – kellő számú jelentkező hiányában – az előző évben megkezdett működését;"[2118]

Végül érdemes kiemelni, hogy a századforduló éveire Eger minőségi, helyi pedagógiai sajtóval is rendelkezett. A későbbi szocialista/kommunista munkásmozgalom jelentős alakjának, Kolacskovszky Lajosnak apja, Kolacskovszky János elhivatott néptanítóként került Egerbe, ahol hamar a városi értelmiség egyik számontartott alakja lett, reformpedagógia nézeteit pedig előszeretettel hirdette, elsősorban a sajtó hasábjain. 1896-ban megalapította, majd szerkesztette a Heves Megyei Tanügy című pedagógia lapot, melynek 1900-tól tulajdonosa is lett. Cikkeit, mint a Hevesmegyei Általános Tanítóegylet egri járáskörének elnöke tette közzé.[2119] A lap egy bő évtizeden keresztül párhuzamosan jelent meg egy másik tanítói mozgalom, az Egri Főegyházmegyei Római Katholikus Néptanító Egylet közlönyével, a Népiskolai Tanüggyel.[2120] Szintén ekkor kezdte meg működését a Kolacskovszky János kezdeményezésére alapított Egri Általános Iparos-ifjúság Olvasóköre is.[2121] Ugyan a különböző egyesületek és sajtótermékek közötti éles polémiákról nem tudunk, megnyilatkozásaikban mégis tetten érhető a katolikus reneszánszból táplálkozó valláserkölcsi, valamint a modernitás által ösztönzött progresszív pedagógia és világnézet közötti különbség.[2122]

[2118] Hevesmegyei Tanügy, 1912. december 15. 146-147.
[2119] Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi. Heves Vármegye…i.m. 382.
[2120] Nagy Józsefné (szerk.): Heves megyei sajtóbibliográfia, 1838-1970. A Heves Megyei Könyvtár füzetei 26. Eger, 1972. 23; 49.
[2121] Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi. Heves Vármegye…i.m. 110; 382
[2122] A városban működő alábbi szakmai és társadalmi fórumok közötti konfliktusmentes viszony abból is következett, hogy kortársai szerint Kolacskovszky Jánost „ritka elmeéllel áldotta meg a természet; tanúskodhatnak erről az egyesületi gyűléseken előadott indítványai, hozzászólásai, szakvitái melyekkel mindig eltalálta a helyes irányt. Írásmunkáit világosság, tervszerűség, nagy átgondoltság jellemzi; irtózott a személyeskedő hangtól, s azért mindig tárgyilagos, komoly tudott maradni."Kolacskovszky János (Dr. Kalovits Alajos nekrológja). Hevesmegyei Tanügy, 1918. december 15. 1.

VIII.5 Parasztok, nők és az alkohol

Útkeresés a parasztság felé

Az egri munkásmozgalmi irányzatok viszonya a lokális társadalom jelentős részét kitevő parasztsággal meglehetően ambivalensen alakult a vizsgált időszakban. A dualizmus első felében az egri munkásszerveződések elsősorban a város fiatal iparosait és a műhelyek segédszemélyzetét igyekeztek megszólítani. Mindez természetesen abból is adódott, hogy a város központi utcáiban található műhelyek és iparosokhoz köthető háztartások, valamint a társas összejövetelek színhelyei is fizikailag elkülönültek a külvárosokban élő parasztoktól.

A változás az 1890-es években, a magyarországi szociáldemokrácia tömegmozgalommá válásával vette kezdetét. Az 1890. decemberi pártalakulást követően egyes vidéki szervezők, mint az egri Szabó Sándor többedmagával mérsékelt agitációhoz fogott a parasztság körében, aminek köszönhetően egyes források szerint 1891 és1892 folyamán négy Eger környéki községben jött létre rövid életű szociáldemokrata földműves kör.[2123]

1896. október 19-én egy Dobó utcai vendéglőben ismertette a Nemzeti Demokrata Munkáspárt képviselőjelöltje, Hübsch János politikai programját. A gyűlésen földműveseket egy bizonyos Felnémethy István képviselte.[2124] Az NDMP kuriózumnak számító választási szereplése idején a várostól északra és délre fekvő területeken egyaránt megjelenő parasztlázadások csak közvetetten hatottak a város munkásmozgalmi irányzataira, hiszen a megmozdulások hírére foganatosított szigorú hatósági ellenőrzés minden bizonnyal elrettentette Eger paraszti és munkás lakosságát bármiféle közösségvállalástól a falvak lázadóival.

Az ilyen jellegű erőszakosabb megmozdulások elcsendesedését következő egyfajta vetélkedés indult meg a szocialista és keresztény irányzatok részéről a parasztság megnyeréséért. Ennek egyik jó példája az Egri Általános Iparos Munkás Önképzőegyleten belüli szakadás 1897-ben, amikor az egylet egyik része úgy gondolta, hogy „A földművelő elvtársak szervezkedése ügyében meg kell alkotni a helyes utat az előrehaladásra,”[2125] míg

[2123] Egri Népújság, 1891. április 23. 130.
[2124] A Mi Zászlónk, 1896. október 24. 6. A gyűlésen a faipari munkások (Józsa András, Gramantik Géza), a borbélyok (Widinszky Géza); a bádogosok (Blazenstein József); cipészek, csizmadiák és szíjjártók (Waszilovits Sándor), a lakatosok (Tamássy János, Jókai Gyula), szobafestők (ifj. Tancsa Lajos), kovácsok (Csank László); kőművesek (Tamássy József, Fügedy János); kalaposok (Becskey Gyula) és a földművesek is (Felnémethy István) képviselték magukat.
[2125] Népszava, 1897. szeptember 10. 7.

mások szerint a földmunkások megszervezése elsősorban a helyi agrárnépesség feladata.[2126] Talán ennek is tudható be, hogy Kelemen Bertalan elmondása szerint az első választójogi gyűléseken „a városi földműves nép teljesen hiányzott."[2127]

Az egri parasztság szervezésében sikeresebbeknek bizonyultak a keresztényszocialisták.[2128] 1905-1906 fordulóján a keresztényszocialista Baloghy Pál által elindított „népegyetem" keretein belül tartottak előadásokat a város földműves olvasóköreiben, melyek minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy a Mária utcai olvasókörön belül megalakult a fiatal földműveseket összefogó Szent Imre Egylet, mely megalakulását követően vetített képekkel kísért, „népies modorban" bemutatott előadásokkal „emelte a nép látókörét."[2129] 1907 őszén a keresztényszocialista földművesek szüreti mulatságot is tartottak, melynek „anyagilag is szép jövedelme" volt, majd a tél folyamán már minden héten tartottak egy rövidebb szakmai előadást a keresztényszociális egyesületben földművesek számára.[2130] Végül 1914-re az egyébként szebb napokat is látott Egri Keresztényszociális Egyesületen belül egy fiatal földművesekből álló színjátszó csoport is alakult.[2131]

Az ismeretterjesztés és az agitáció mellett a földéhségben szenvedő helyi földműveseknek gazdasági követeléseit is igyekeztek megérteni a keresztényszocialisták. Az Egri Keresztény Szociális Egyesületen belül 1906-tól működött az úgynevezett „bérlő szakosztály", melynek a vezető testületét egy öt földművesből és 1-1 iparos vagy értelmiségiből álló választmány mellett a keresztény szociális egyesület elnöke, alelnöke és főtitkára képezte. A bérlőszakosztály tagjai legfeljebb egy hektáros földbérletre voltak jogosultak valamely egyházi birtokon.[2132] A tagság fél év alatt négyszáz főre duzzadt, akik kivétel nélkül az Egri Keresztény Szociális Egyesületnek is tagjai kellett, hogy legyenek. Mindez feltételezi, hogy a keresztényszocialisták több száz fős tagságában legalább akkora tényezőt képeztek a földművesek, mint az iparból élők. Nem véletlen, hogy az egri keresztényszocialista mozgalom 1907-es „megbicsaklását" követően, egy földműves, Mélypataki Ignác állt a szerveződés élére.

[2126] Népszava, 1897. november 12. 7.
[2127] Igazság, 1947. május 14. 2.
[2128] Halála előtt kelt egyik utolsó cikkében Baloghy Pál az egri szociáldemokraták és keresztényszociálisok által szervezett rendezvények összehasonlításakor kiemelte, hogy az egri földművesek inkább látogatják az utóbbiakét, míg a szociáldemokraták rendezvényein az iparosok vannak többségben. Egri Újság, 1908. január 29. 3.
[2129] Hevesvármegyei Hírlap, 1906. május 6. 2; Egri Újság, 1906. január 31. 3.
[2130] Igaz Szó, 1907. október 20. 6.
[2131] Eger, 1914. február 18. 4.
[2132] Igaz Szó, 1907. november 25. 5. A bérlő szakosztály megalakulását és működését Koszoru Imre ismertette a Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetségének negyedik kongresszusán, 1907. november 11-én. Igaz Szó, 1907. november 17. 2.

A bérlő szakosztályon túl 1907 tavaszán az Igaz Szó című kereszténységszocialista lap arról cikkezett, hogy az egri kereszténységszocialista érzelmű földmunkások bizottságot alapítottak és a „szőlőbirtokosok bizottsága" felé egy kollektív szerződésre vonatkozó ajánlatot nyújtottak be, mely a munkabér hónaponkénti szabályozását, a munkaidő rendezését és „más praktikus feltételeket" tartalmazott.[2133]

Szintén az Igaz Szó tudósított arról, hogy az Országos Kereszténységszociális Szövetség 1912 nyarán létrehozta a Keresztény-szociális Földbérlők Bankját.[2134] Az első világháború előtt már működött az Egri Keresztény Szociális Egyesület szárnyai alatt az Egri Gazdák Hitelszövetkezete is, melynek közel hatszáz fős, főként kisbirtokosokból álló tagsága volt.[2135]

Mindez nem jelentette, hogy a szociáldemokraták teljesen megfeledkeztek volna a parasztságról. 1908 őszén az egri és gyöngyösi szociáldemokrata párt csatlakozott ahhoz az országos tiltakozó akcióhoz, melyet az általános választójog érdekében hirdetett az MSZDP vezetése szeptember 27-re.[2136] A tüntetésre készült felhívásban az egri szociáldemokraták megszólították a helyi földműveseket is, mivel úgy tartották, hogy a Eger környéki parasztok között nincs „egy sem, aki nem óhajtaná az általános, egyenlő, titkos választójognak minél előbbi törvénybe iktatását."[2137] Ennek ellenére Egerben nem tudott megalakulni az MSZDP földmunkás szövetségének helyi csoportja, bár az egri szociáldemokraták szervezőmunkájának köszönhető, hogy az Egerrel szomszédos Felnémeten mindez megvalósult. [2138]

Nem kizárt az sem, hogy a szociáldemokraták és kereszténységszocialisták közötti vetélkedésben a parasztság csupán egyfajta eszköz szerepét játszotta. A választójogi kérdés tárgyában pamfletet író teológus Halászy Cézár vezetésével 30-40 kereszténységszocialista földműves volt jelen az 1910-es választáson Munkapárti jelöltként induló és végül győzelmet arató Zichy János kampányrendezvényén, miközben Zichy jelölését egyébként Nagy János és feltehetőleg az iparos tagság jelentős része kritikával illette. [2139] Néhány évvel később a szociáldemokraták által meghirdetett, de végül „elnapolt" 1913-as tömegsztrájkot követően az egri kaszinóban tartott szociáldemokrata rendezvényen csak néhány földműves jelent meg az egyébként kormánypárti Eger című lap szerint.[2140]

[2133] Igaz Szó, 1907. március 17. 6.
[2134] Eger, 1912, július 17. 3.
[2135] Eger, 1912. március 23. 4.
[2136] Hevesvármegyei Hírlap, 1908. szeptember 20. 3; Uo. 1908. szeptember 27. 3; október 1. 3.
[2137] Egri Újság, 1908. szeptember 25. 2.
[2138] Népszava, 1908. március 13. 12.
[2139] Egri Hiradó, 1910. március 22. 1.
[2140] Eger, 1913. március 12. 4.

Az első világháborút követő forradalmak és területvédő háborúk idején a leghadrafoghatóbb parasztság szerepe is felértékelődött. 1918. novemberében keresztényszocialista kezdeményezésre megalakult egy úgy nevezett Földműves Tanács.[2141] A nem túl hosszú életű kezdeményezésre válaszul a szocialista orientációjú földműves és kisgazda szakegyletbe összesen négyezren léptek be. [2142] Ennek ellenére 1919 szeptemberében, a városi sajtó egyik proletárdiktatúráról szóló cikkében úgy fogalmazott, hogy „a magyar föld népe nem hódolt be a gonosznak."[2143]

Nőkérdés és szexualitás

Az egri szocialista munkásmozgalom egyik jelentős alakja, Dancza János az 1920-as években kifejtett szervezőmunkájára úgy emlékezett vissza, hogy az egyik legnagyobb nehézséget a vallásos egri asszonyok befolyása jelentette férjeikre, mivel „Egerben kevés elvtársnak adatott meg az a szerencse, hogy olyan családból válassza meg élete párját, amelyben a gyerekek nem kaptak komoly vallásos nevelést. Igy azután, ha maga az elvtárs nem is járt templomba, de a legtöbbnek a felesége továbbra is adott valamit a vallásra. Igaz, hogy évek során a vallás hatása az elvtársak magyarázata következtében erősen meghalványult, némelyeknél teljesen kifakult, de kevés olyan elvtársnál fordultam meg, ahol a lakásban ne találtam volna szentképet vagy egyéb kegytárgyat. Rövidesen arra is rájöttem, hogy ezt a kérdést a feleség miatt csak óvatosan lehetett megközelíteni. (…)"[2144] Az idősebb Kelemen Bertalan azzal egészíti ki Danczát, hogy az első munkásotthonok megnyitását követően az addig főként kocsmába járó munkások, józanabb és felelősségteljesebb életet kezdtek élni, ezért „(…) az asszonyok örültek, ha férjeik, vagy fiaik a »demokraták«-nál voltak."[2145]

Az Egri Katholikus Tudósító is úgy vélekedett, hogy a „nő a családi élet őrangyala (…) ő neveli a gyermeket, ő ápolja a családban a vallásosság és erkölcsiség erényeit."[2146] A keresztényszociális munkásmozgalom számára a szocialisták nőkérdésre adott válaszai különösen is ellenszenvesek voltak. 1904 decemberében Kovács Piusz ciszter tanár tartott a témában előadást, melyben nem hagyta szó nélkül, hogy a „(…) szociáldemokraták által

[2141] Nagy József: Eger története…i.m. 323.
[2142] HU-MNL-HML-V.72.b.5. „Kimutatás a szakszervezetekről"
[2143] Eger, 1919. szeptember 5. 1.
[2144] Dancza egyébként ezeknek a házaspároknak meggyőzése céljából terjesztette körükben a Nőmunkás című lapot. HU-MNL-HVL-XXXV.45. Dancza János. 55; 60.
[2145] Igazság, 1947. május 14. 2.
[2146] Egri Katholikus Tudósító 1917/10. 220.

kifejtett, túlhajtott álláspont, mely a szabad szerelem elvét is tanai közé foglalja, megmérgezve ezzel a társadalmi együttélés első és legfőbb alapját: a családi életet."[2147]

Konkrétumok tekintetében az egri nők meglehetősen láthatatlanok maradtak a munkásmozgalmi irányzatok forrásaiban. A legkorábban megszerveződő legényegylet és Keresztény Iparoskör zárva volt a nők előtt, mivel az ipari munka is elsősorban a fiúgyermekek számára jelentett perspektívát. Sem az iparostanoncoktatás, sem pedig az azt megelőző céhes keretek nem fogadták be a nőket. Nem véletlen tehát, hogy bizonyos szakmákban (asztalos, cipész stb.) egyáltalán nem találjuk a nők képviselőit. Elmondható ugyanakkor, hogy a különböző irányzatok nőkkel, elsősorban női munkával kapcsolatos nézeteinek maradtak figyelembe vehető forrásai.

A Tóth István által szerkesztett Gutenberg nyomdász szaklap megrökönyödésének adott hangot, amikor megtudta, hogy egy kassai nyomda női betűszedőket is alkalmaz. 1869-es cikkében adta tudomására a nyomda tulajdonosának, hogy „a nőnek munkaköre volt is, lesz is: házi foglalatosságot végezni, gyermekeket ápolni, nevelni, férjének fáradsággal szerzett keresményét hasznosan kezelni, örömeiben és fájdalmaiban osztozni, — ez a nő hivatása!"[2148]

Ezzel szemben az 1870-es évektől az „általános" munkásmozgalom egyáltalán nem látta ilyen „kiszámíthatónak" és magától értetődőnek a nők helyzetét. A korszak első számú szocialista szellemű munkás lapja, a Munkás-Heti Krónika 1879 januárja és februárja folyamán több részben közölt részleteket „Eger, 1879. január 8-án" és „Eger, 1879. január 28-án" keltezéssel a „Társadalom-tudomány elemei vagy érzéki, nemi és természeti vallás. A társadalom három főbajának a szegénység, prostitutió és házasságtalanság valódi okáról és gyógyitásáról." című írásból.[2149] A városban 1876-tól működő Általános Munkásbetegbiztosító és Rokkant Pénztár pedig gyermekágyas és várandós nők esetében szülési segélyt osztott és gyógyszerekben, kórházi ellátásban, valamint sebészeti beavatkozások és orvosok díjainak finanszírozásában, illetve fürdőhasználatban is részesítette női tagjait.[2150]

Feltehetőleg ennek is köszönhető, hogy az 1890-ben megtartott első május 1-i munkásünnepen az Eger című lap szerint az egyes szakmák képviselőin túl szép számban

[2147] Egri Újság, 1904. november 2. 4; Hevesvármegyei Hírlap, 1904. december 8. 5.
[2148] Gutenberg, 1867. június 1. 48.
[2149] Munkás-Heti Krónika, 1879. január 26. 3; Uo. 1879. február 9. 3; 1879. február 16. 3; február 23. 3; Az eredeti művet Fekete József fordította és Zilahy Sámuel adta ki 1879-ben: Drysdale, George R.: A társadalom-tudomány elemei, vagy Érzéki, nemi és természeti vallás. A társadalom három főbajának a szegénység, prostitutio és házasságtalanság ... okáról és gyógyításáról. Budapest., Zilahy, 1879. Lásd: Bodorné Sipos Ágnes (szerk.): A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Budapest, Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet-Magyar Orvostörténelmi Társaság, 2017. 33.
[2150] Eger, 1881. január 6. 7.

voltak jelen nők is. Az eseményen elfogadott határozatban a nyolcórás munkanap bevezetése mellett követelték az éjjeli és gyermekmunka tilalmát, valamint a női munka korlátozását, kivéve az „elengedhetetlennek" minősített szakmákban.[2151] Ilyenek lehettek például a ruhaipari szakmák. A „Magyarországi Cipész-Csizmadia Munkások és Munkásnők Egri Szakegylete" 1906. július 15-én,[2152] a Magyarországi Szabómunkások és Munkásnők Szakegyletének egri csoportja pedig még 1903 november 8-án alakult meg.[2153] A Népszava szerint az egri szociáldemokraták egyik első, 1903. augusztus 23-án megtartott politikai gyűlése után „tüntető felvonulás volt, amelyen nők és férfiak szép számban vettek részt."[2154] 1909-ben a dohánygyári igazgatóság kirúgással fenyegette meg azokat a munkásnőket, akik részt kívántak venni a május 1-i rendezvényen,[2155] mely szintén erősíti azt az érzetet, hogy a nők körében volt táptalaja a szocialista agitációnak.

Olyannyira így lehetett, hogy miután a II. Internacionálé VIII. kongresszusa 1910 folyamán arról határozott, hogy a női választójog érdekében nemzetközi nőnapot szervez a kongresszuson képviselt országok valamennyiében, az 1913-as első budapesti megmozdulást követően évben, március 8-án Eger munkásnői is gyűlést tartottak „a nők politikai felszabadítása" érdekében.[2156] Ennek fényében eléggé meglepő ugyanakkor, hogy az MSZDP által a belügyi szervek részére készített hivatalos jelentése szerint Egerben a „szervezett" (azaz elsősorban szakszervezeti tagsággal bíró) munkásságnak 300 férfi tagja van, nő azonban egy sem.[2157]

Ekkor már meglehetősen elterjedt volt a sajtóban, hogy a nőkérdésről szóló írások, csak részben foglalkoztak a nők valódi helyzetével, de alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a családnak, mint társadalmi intézménynek ismérveivel és a tabusított szexualitással foglalkozzanak. A keresztényszociálisok úgy gondolták, hogy a szocialisták és általában a modern eszmei áramlatok nőkérdésben elfoglalt álláspontjuk nem más, mint a korlátlan „szabadszerelem" hirdetése. Egy 1911-ben az Egri Munkásban megjelent cikk szerint az egyház képviselői „Szeretik hangoztatni azt, hogy az újkor a maga férgével, a szabad szerelemmel is fenyeget. Bizony borzasztó is az, amint elképzelik Önök és beleszuggerálják

[2151] Eger, 1890. május 6. 142.
[2152] HU-MNL-HVL-IV.401.1.4.
[2153] Egy évvel később mint az egri csoport megbízottját tüntetik fel. Lásd Szabók Szaklapja, 1904. november 12. 6.
[2154] Népszava, 1903. augusztus 29. 5.
[2155] Népszava, 1909. április 29. 9.
[2156] Népszava, 1914. március 3. 1.
[2157] Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1913. évben…i.m. 143.

istenfélő híveikbe, különösen a nőkbe, a leányokba, hogy így meg úgy, nem lesz nekik jövőjük, ha szabad szerelem korszaka lesz."[2158]

A nők végül 1917 őszén kaptak főszerepet az egri munkásmozgalmi irányzatok történetében. Az ekkor kialakuló dohánygyári krízisben a keresztényszociális oldal élére Misik Jánosné, egri tanárnő állt. 1917. november 7-én az egri „városháza nagytermét szorongásig megtöltő hallgatóság előtt" Spády Adél, „a budapesti feminista központ titkára" tett kísérletet arra, hogy a jelenlévőkkel egyetértésben feminista egyesületet alapítson Egerben. Spády beszédét a jelenlévők figyelmesen végighallgatták, azonban amikor a belépőívek kitöltésére került volna sor, az egri polgári iskola tanárnője, és a nem sokkal korábban megalakult keresztényszocialista dohánygyári munkásnők segélypénztárának elnöke ragadta meg a szót, és bár úgy vélekedett, hogy az egri asszonyok is azt akarják, „hogy haladjon, fejlődjék a nő helyzete. De nem akarjuk [mármint az egri nők – M.D.], mint a feministák akarják, a nőt elszakítani attól a régi, immár évezredes szent hagyományoktól, amelyekhez a mi őseink fűzték a magyar nemzetet."[2159] Az esetről néhány nappal később az Egri Hírlap közölt beszámolót, melyben azt sugallta, hogy a jelenlévők között lévő papok szították az indulatokat Misik és Spády beszéde alatt.[2160] Az egyik ilyen jelen lévő, az Egri Katholikus Tudósító szerkesztésével megbízott Tóth Tihamér nyilvánosan utasította vissza ezeket a vádakat.[2161]

A szocialista irányzat elsőszámú nőalakja Egerben Prókai Mária dohánygyári munkásnő volt, aki az 1917-es sztrájk egyik főszervezője is volt. A sztrájk végül nem tette lehetővé az országos szakszervezeti hálózatba betagozódó dohánygyári női szakszervezet megalakítását, miközben a sztrájkolókkal szemben álló Egri Katholikus Munkásnőegyesületnek 1918-ra már több száz fős tagsága volt.[2162] Ennek ellenére a kitörő forradalmak lényegében megfordították az erőviszonyokat. Prókai Mária egészen a Tanácsköztársaság bukásáig vállalt különböző párt- és önkormányzati tisztségeket.[2163]

Az 1918. őszi forradalmat követően különböző pártok egri szervezeteiben meghatározó szerepet betöltő politikusok feleségei létre hozták az Egri Nők Politikai Egyesületét. Az egyesület az alakuló gyűlést leszámítva nem működött.[2164]

[2158] Egri Munkás, 1911. február 6. 6.
[2159] Egri Katholikus Tudósító 1917/12. 282.
[2160] Egri Hírlap, 1917. november 9.1-2.
[2161] Egri Katholikus Tudósító 1917/12. 282-284.
[2162] Egri Katholikus Tudósító, 1918/2. 33.
[2163] Prókait 1920-ban több társával egy év fegyházra ítélték, amiért részt vettek a Kommün munkájában. Lásd Egri Népujság, 1920. február 24. 1.
[2164] Lásd: HU-MNL-HVL-IV.417.2344. 37-38.

1919. március 25-én a Forradalmi Kormányzó Tanács az egyház és állam szétválasztásával, valamint a címek és rangok eltörlésével egyidőben elrendelte a házasságon kívül született gyermekek törvényesítését. Somfai János 1919. áprilisi, „A nemi élet és a nő" című cikkében úgy vélte, hogy a kapitalista rendszerekben a prostitúció erkölcsösebb, mint a házasság intézménye, „(…) mert ez [a prostitúció- M.D.] nem hazudik. A jövendő társadalomban a mai házassági formára egyáltalán nincs szükség, mert (…) a gyermek az állam vagy a társadalom kitűnő gondozásába kerül. A jövő, nem kapitalista társadalmában a nemi élet nem tenghet túl, nem fajozhat el és nem lehet rosszabb, mint ma (…)"[2165] Az ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulások nem is annyira a háttérbe szoruló egyházi prominenseket, hanem a szigorú erkölcsi és érintkezési szabályokban élő, a katolikus egyházra még mindig tisztelettel tekintő lakosokat irritálták. Nem volt elég, hogy pár hónappal korábban a gyermekek vallásos nevelése vált kérdésessé, újabban a házastársi kapcsolatokra épülő családmodell, mint a konzervatív egri társadalom alapegysége is veszélybe került.

1919 áprilisának utolsó napjaiban többször gyűltek össze főként egri asszonyok, hogy tiltakozzanak a letartóztatások és a lefoglalások ellen,[2166] mely előkészíthette a terepet a május elején lezajló ellenforradalomnak. Az egri asszonyok azonban nem csak a vörös-, hanem a fehérterror önkényeskedései ellen is felléptek. Az egri várba internált, forradalmakban kompromittálódott személyek körülményei miatt, 1919. őszén közel száz egri asszony kereste fel személyesen a Friedrich-kormány igazságügy miniszterét és elpanaszolták neki, hogy nem látogathatják férjeiket, nem vihetnek be nekik élelmet, a börtönbeli ellátásuk pedig annyira siralmas, hogy az fizikai állapotukat veszélyezteti.[2167]

A proletárdiktatúra bukásával a keresztényszociális női munkásszervezkedés új erőre kapott. Az Egri Népujság egyik 1919. augusztus végén megjelent cikke szerint, „a dohánygyári munkásnők (…) felülről reájuk kényszerített internacionalista szakszervezetet otthagyták és elszántan alakítják újjá a keresztény szocialista dohánygyári munkások és munkásnők szak-szervezetét."[2168] A nemzetgyűlési választásokra történő készülődés jegyében szintén az Egri Népujság győzködte a politikailag bizonytalanabb egri lakosságot, mondván „Ha pedig azt kérditek, mily pártra adjuk szavazatunkat: kérdezzétek meg azokat a lelkes keresztény nőket, kik (…) egy szívvel és egy lélekkel, a jövőbe vetett rendületlen bizalommal életük

[2165]Egri Újság, 1919. április 27. 2.; HU-MNL-HVL-IV.417. 2344. 91-92.
[2166] Uo. 98.
[2167] Népszava 1919. október 12. 4.
[2168] Egri Népujság, 1919. augusztus 29. 2.

programújává avatták, hogy csak egy párt van, melyre a magyar nőnek szavazatát adnia kell: ez a Keresztény Szocialista párt."[2169]

Alkoholizmus

Végül érdemes röviden áttekinteni, hogy egy hagyományosan szőlő és bortermelő városban miként viszonyultak a különböző munkásmozgalmi irányzatok a már korban is népbetegségnek számító alkoholizmushoz és más káros szenvedélyekhez.

A munkásmozgalmi irányzatok első formái az önsegély és államsegély kérdése mentén szerveződtek. Ahogy arról esett szó, előbbi irányzat képviselőjének számító Buda-Pesti Munkásegylet lapja, a Munkások Újságja 1868-as indulásakor eljutott Egerbe. A lap 1868 májusában „Munkás, vigyázz egészségedre" címmel közölt három részes cikksorozatot, melyben ugyan megemlítették a helyes életmód fontosságát, de elsősorban a munkahelyi balesetek veszélyére hívták fel a figyelmet.[2170]

A 19. század folyamán a megbízható forrásból származó ivóvíz még nem volt a háztartásak része. A vizezett bor fogyasztása hétköznapi cselekedetnek számított és nem véletlen, hogy már a reformkor nagyjai is elsősorban a mértéktelenség és különösen a pálinkafogyasztás ellen emelték fel szavukat. A kiegyezést követően meginduló iparosodás a hazai szeszipart is fellendítette, az üzemi keretek között előállított alkoholos italok pedig a városokban élők számára is elérhetővé váltak míg vidéken a házilag előállított szeszes italok dominanciája megmaradt. A magyar ipari munkásság létszámbeli növekedésével egyidőben tehát az alkoholfogyasztás is egyre jobban terjedt.

Az alkoholizálás káros következményeire először a munkásmozgalommal is kapcsolatba kerülő orvosok hívták fel a figyelmet, akik a különböző munkásbiztosítókban tapasztalhatták meg mindezt. Egerben az 1870-es évek végétől például Kohn Jágó, mint az Általános Munkásbetegsegélyező- és Rokkant Pénztár orvosa értelmiségiként folyt bele a helyi munkásság megszervezésébe. Az általános pénztár ugyanakkor nem fejtett ki különösebb antialkoholista propagandát. Sőt, a pénztár soraiból szocializmus felé kacsingató tagjait a konzervatív egri sajtó rendre iszákossággal is vádolta. Az 1890-ben megtartott sikeres első egri első május elseje utána 1891. áprilisának végén Szabó Sándor vezetésével a második munkásünnep előkészítő értekezletére került sor. Az Eger című lap szerint, miután „a

[2169] Egri Népújság, 1919. szeptember 4. 2.
[2170] Munkások Újságja, 1868. május 3. 1.

szociáldemokratikus tanokkal szaturált egri egzisztenciák" a legfontosabb szervezésbeli kérdéseket megvitatták „végre aztán neki fogtak a sör és bor pusztításnak, s azt hisszük, az egész gyűlésnek ez volt a legokosabb cselekedete."[2171]

Ezzel kontrasztba a katolikus legényegyletet állította az egyházhoz közeli Egri Hiradó. A legényegylet 1893. októberében tartott szokásos negyedéves táncmulatságáról készült beszámolójában a lap tudósítója hangsúlyozta, hogy megelégedéssel nézte „a példás rendet, vagy a tüzes tánckedvet, mely nem szorult arra, hogy szeszes italok élvezése által fokozzák. Megjegyzendő, hogy az egylet helyiségeiben tartott ilynemű házimulatságokon szeszes ital nincs is, csupán a jó hidegvíz és egy kis limonádé szolgálnak hűsítőkül. Egy órakor éjfél után pedig a mulatságnak vége, hogy másnap virradóra a mulatozók munkaképesek legyenek."[2172] A munkásmozgalmi irányzatok egymás lejáratására tett erőfeszítéseinek eszköztárában az iszákosság vádja tehát már korán tetten érhető volt. A vallásos közvélemény úgy vélekedett, hogy a szocialisták „le a papokkal" jelszava ellenében azt kellene hangoztatnia, hogy „le az alkohollal", mivel „hisz csaknem minden munkás annak köszönheti a szegénységét, a nyomorúságát, nem pedig a — papoknak."[2173]

Az 1890-es évektől megjelenő agrárszocialista mozgalmakkal kapcsolatban azonban valamennyi egri irányzathoz köthető forrás kiemelte az alkoholnak, elsősorban a pálinkafogyasztásnak szerepét. Az Egri Újság 1894-es cikke szerint az alföldön zajló események okának a „külföldről transzportált röpiratokat" és az alföldi parasztság alkoholizmusát tekinthetjük. A cikk írója szerint valamennyi megmozdulásba becsatlakozó munkás „a drága italárak és saját függőségének kielégítetlen volta miatt kényszerült erőszakos cselekvésekre." [2174] Az alkoholizmus okozta problémát ugyanakkor a Várkonyi István féle független szocialisták lapja, a Földmivelő is elismerte,[2175] csak úgy mint a Mezőfi Vilmoshoz köthető Szabad Szó is.[2176]

Ez persze nem jelenti azt, hogy a túlzott alkoholfogyasztás Eger város munkásainak körében ne okozott volna problémát. A nyomdász szakmai szervezetből kifejlődő egri szociáldemokrata mozgalom kapcsán jegyzi meg az egykori fiatal egri nyomdász, Kelemen Bertalan, hogy a fő szervezőnek tekinthető Vályi István a századforduló éveiben „A nyomdászfiatalságot maga köré gyűjtötte vasárnap esténkint egy vendéglő külön

[2171] Eger 1891. ápr. 7. 113.
[2172] Egri Hiradó, 1893. október 17. 3.
[2173] Eger, 1912. március 9. 4.
[2174] Egri Újság, 1894. május 1. 1-2.
[2175] Lásd a „A szesztartalmú italok káros élvezetéről" című két részes cikket. Földmívelő, 1906. február 18. 3; Uo. 1906. február 25. 2.
[2176] Például Szabad Szó, 1905. május 11. 2-3.

helyiségében. A mértéktelen, gátlás nélküli szesz fogyasztásnak véget vetett. Minden jelenlévő csak félliter bort rendelhetett. Nemsokára el is nevezték az összejöveteleket »félliteres asztaltársaság«-nak."[2177] A kulturális és művelődési tevékenységet tekintve szintén a nyomdászok jártak élen az egri szocialista mozgalomban, akikre valóban jellemző lehetett egyfajta mértékletesség. 1905 február 21-én ugyanis a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének egri csoportja „műsorral és tánccal egybekötött" teaestélyt rendezett a Széchenyi szálloda éttermében. A teaestélyen humoros költemények felolvasását követően John Morton Maddison „Box és Cox" című, a korban Európa munkásközegeiben nagy népszerűségnek örvendő bohózatát adták elő Gramantik László és Fischer Miklós (Fischer Manó testvére) főszereplésével.[2178]

Kelemen úgy emlékszik vissza, hogy az alkohollal szembeni tartózkodó álláspont a későbbiekben is kitartott. A szervezett munkások és szocialisták első munkásotthonának megnyitása után szerinte „a korcsmázás, italozás lecsökkent. Most már az asszonyok örültek, ha férjeik, vagy fiaik a »demokraták«-nál voltak."[2179] Az egri mozgalom növekedésével és „tömegesedésével" azonban idővel fordulat állhatott be. A diófakúti munkásotthon lassú leépülése során szerinte voltak, akik kifogásolták, hogy az otthon élt italmérési jogával és „sokan kifogásolták az Otthonnak a korcsmai színvonalra való leromlását"[2180] — emlékezett vissza Kelemen Bertalan.

A szociáldemokratákkal vetélkedő keresztényszocialisták szintén felismerték az alkoholfogyasztással kapcsolatos prevenció fontosságát. Az Egri Keresztényszociális Egyesület egyik első előadássorozata alkalmával Dr. Kovács Piusz ciszter tanár tartott előadást az alkoholizmusról.[2181] Másfél évvel később Kösztler József egri orvos tartott előadást az egri egyesületben „Mi módon lehet hosszú életünk?" címmel, melyben ismertette „azon szabályokat, melyek az élet meghosszabbítására alkalmasak, az élelmezés, lakás és ruházkodás. Kikelt az alkoholizmus ellen, különösen a pálinkaivást ostorozta.[2182]

Az első világháborút követő forradalmak idején életbelépő szesztilalmat Egerben rendre igyekeztek kijátszani. Ennek is tudható be, hogy a forradalmi törvényszék által hozott ítéletek között

[2177] Igazság, 1947. április 27. 3.
[2178] Egri Újság, 1905. február 22. 3. A darab komikumának alapját az jelenti, hogy egy londoni szállásadó egyszerre ad ki egy szobát a nappal dolgozó kalaposmester Coxnak és az éjjel dolgozó nyomdász Boxnak, akik sosem tartózkodnak munkájukból kifolyólag egyszerre szállásukon, mégis érzékelik, hogy rajtuk kívül más is lakik ott.
[2179] Igazság 1947. április 27. 3.
[2180] Igazság, 1947. május 28. 2.
[2181] Igaz Szó, 1906. március 17. 4.
[2182] Igaz Szó, 1907. december 22. 4; Uo. 1908. január 5. 5; Egri Újság, 1908. január 3.

különösen sok a tilalom megszegésével kapcsolatos. Ugyanakkor arra vonatkozó forrás nem maradt fenn, hogy a szigorú szabályozás ellen a munkásmozgalmi irányzatok bármely képviselője vétett volna. Az elítéltek névsorát olyan nevek töltik meg, melyek tulajdonosai a mozgalmakkal kapcsolatos forrásokban csupán statiszta szerepet tölthettek be.

IX. Összegző tézisek

A tágabb értelemben vett dualizmuskori, egri munkásmozgalmi irányzatok bemutatása után végül nem maradt más hátra, mint e hat évtizedes történet leghangsúlyosabb következtetéseit megfogalmazni.

A téma historiográfiai deformáltsága

A szocialista ideológia és a munkásmozgalmi irányzatok történetét a történetírásban általában összemosták. A marxizmus szellemében kizárólag az antiklerikális és vallásellenes irányzatokat fogadták el munkásmozgalomként, de a jelen kutatás is bizonyítja, hogy – főleg vidéken – milyen nagy szerepe volt a kereszténységszocializmusnak is. Egyfelől az Egerhez hasonló katolikus központokban a legényegyletek formájában már a 19. század közepén megjelent ennek az irányzatnak egyfajta prefigurációja, másfelől pedig pont ennek az időbeli elsőbbségnek köszönhetően sokkal mélyebb társadalmi beágyazottsága lett a szociáldemokrácia színrelépésekor, mint a baloldali vetélytársnak.

Ennek ellenére a magyarországi munkásmozgalom „hőskorát" feldolgozni hivatott, 1950-es évektől intézményesülő történetírás szerette volna a kereszténységszociális önszerveződési formákat hitelteleníteni. Nem tagadta ugyan a fő vetélytárs létét, azonban annak kiterjedtségét, társadalmi támogatottságát és pozitív tevékenységét igyekezett elhomályosítani, vagy legalábbis „jótékonyan" hallgatni arról. Az államszocialista korszak munkásmozgalomtörténetírásának narratívája szerint a kereszténységszocializmus a papság részéről szerveződő, a társadalom szimpátiáját nem igazán élvező, az emberekre inkább rákényszerített eszmeiség volt, melyre az antiszocializmuson kívül a nagybirtok és a monopoltőke védelme, valamint az antiszemitizmus volt a leginkább jellemző. E legutóbbi hangsúlyozása alkalmas volt arra, hogy a korai kereszténységszocializmus és a második világháború traumája között a kontinuitás halvány összekötő vonalát is megrajzolják.

Ezzel szemben sokkal részletesebb és kiterjedtebb kutatások folytak a baloldali munkásmozgalmi irányzatok történetével kapcsolatban. Az ezeket tükröző publikációk a marxizmus történeti beágyazottságát és társadalmi támogatottságát igyekeztek hangsúlyozni, bár a diszciplína professzionalizációjával egyre több munka igyekezett árnyalni a hazai munkásmozgalomtörténettel kapcsolatos normatív kijelentéseket. Ez összefüggött a hazai

munkásság történetét feldolgozó kutatások eredményeivel, melyek bizonyították, hogy a baloldali irányzatok terjedésének komoly gátat szabott az ország ipari volumene és viszonylag alacsonynak számító gyáripari munkásság létszáma. Ahogy a téma egy elismert kutatója 1982-ben megjelent munkájában ezt megfogalmazta: „Elhozták Frankel Leóék a marxizmust – de nem volt hozzá proletariátus."[2183]

A munkásmozgalmi irányzatok és a lokális társadalom összefüggései

Az indusztrializáció alacsony volumene és megkésettsége miatt Egerben a marxi értelemben vett proletariátus, azaz a gyáripari munkásság nem lehetett a munkásönszerveződés fő alakítója. A városban komoly hagyományokkal és presztízzsel bíró kis- és kézműipar volt jelen. A feudális gazdasági keretek végleges felbomlásával, a kialakuló piacgazdaság közepette a lokális gazdaság ezen képviselői kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. Egyfelől a technikai fejlődés haladásra ösztönözte őket, de nem mindenki tudott vagy akart a változó időkkel lépést tartani. Másfelől az egyház által is ösztönzött iparostanonc oktatásnak köszönhetően a 19. század elejére a kis- és kézműiparból, valamint kereskedelemből élő lakosság jelentős része polgárosult.

A munkásmozgalmi irányzatok történetében a világnézeti motivációk mellett legalább annyira hangsúlyosak voltak a szociális meghatározottságok. Az egri kis- és kézműiparban dolgozók között a 19. század utolsó évtizedeire egyfajta torlódás alakult ki. Az önálló műhellyel, üzlettel és egzisztenciával bíró mesterek egyre több számban alkalmaztak segédszemélyzetet. A mesterek összezárták soraikat, igyekeztek a helyi piacot irányításuk alatt tartani, melynek érdekében a városban érvényesíthető befolyásukat is felhasználták. Közben az egyre gyarapodó segédszemélyzet a hagyományos „iparos életpálya" mentén nem tudott a társadalmi mobilizáció nyertese lenni. Az hagyományos iparoscsaládoknak konkurenciát jelentő új piaci szereplők pedig inkább támaszkodtak a gépekre, mint sem arra, hogy a tanoncok számának gyarapításával növeljék hatékonyságukat.

Egyszóval az egri iparból élő társadalom régi és új szereplői között feszültségek alakultak ki a 19. század végére. A szerveződő munkásmozgalmi irányzatok eltérő módon próbálták mindezt kezelni. A baloldali irányzatok retorikájukban hangsúlyozták az alkalmazotti rétegek kiszolgáltatottságát, a műhelytulajdonosok és mesterek zsarnokságát, míg

[2183] Schlett István: A szociáldemokrácia és a magyar társadalom…i.m. 67.

a kereszténységszociális irányzat a hierarchikus tekintélytisztelet alapján igyekezett helyreállítani a munkás és munkáltató közötti harmonikus viszonyt. Ennek értelmében a kereszténységszociális retorikában a céhes világot egy idealizált környezetként, a tanoncok gondját viselő mestert pedig sokszor a keresztény szimbolikával rezonáló gondoskodó „atya" figuraként jelenítette meg.

Mindkét megközelítésnek megvolt a maga alapja, azonban kétségtelen, hogy bizonyos szakmák kifejezetten érdekeltek voltak valamely munkásmozgalmi irányzat támogatásában. A kereszténységszociális irányzat történetében például rendre felülreprezentáltak az asztalosok, akik többek között a gyakori egyházi megrendelések miatt voltak érdekeltek. A baloldali munkásmozgalomban pedig kitüntetett szerepe volt a nagyobb irodalmi tájékozottsággal bíró nyomdászoknak és a helyhez kevésbé kötött építőipari szakmáknak.

A munkásmozgalmi törekvések fő céljai

Ahogy az értekezés is mutatja a különböző munkásmozgalmi irányzatok közötti rivalizálás az egész vizsgált korszakon végig vonult, azonban a különböző önszerveződési formák tevékenysége mégsem merült ki az öncélú konfliktuskeresésben és dominanciaharcban. A korai munkásönszerveződési formák kezdetben a dualizmus korszakára jellemző egyesületalapítási láznak voltak a termékei. Csak a 19. század végétől figyelhető meg egyfajta „tömegesedés", vagyis annak az igénye, hogy az ellenérdekelt munkásmozgalmi irányzatok tömegmozgalmakként reprezentálják önmagukat az ellenfél és a közvélemény előtt. A vizsgált korszak első évtizedeiben a munkásönszerveződés formáját az egyletek jelentették, tartalmát pedig a polgári életmód elsajátításának vágya. A napjainkban is tapasztalható kiterjedt állami intézményrendszer híján, ebből a célból jöttek létre a társadalombiztosítás hiányát pótolni hivatott különböző betegsegélyező egyletek, a kulturális javakhoz való hozzáférést biztosító önképző körök és könyvtárak, vagy az elemi oktatást adó magánkezdeményezésű tanonciskolák.

Az Egerben megjelenő munkásmozgalmi irányzatok tekintetében ezen a ponton hangsúlyeltolódás tapasztalható. A kereszténységszociális irányzat képviselői úgy vélték, hogy a polgári életszínvonal elérésének elsősorban szellemi feltételei vannak. Koncepciójuk szerint a munkásnak először is a hitét kell megőriznie a hitét vesztett modern világban, másodszor pedig tanulással, munkával és alázattal kell elérnie életkörülményeinek javulását.

A baloldali irányzatok ezzel szemben a gazdasági berendezkedés átalakítását tartották célravezetőnek a munkásság felemeléséhez. Az anyagi biztonság és jólét véleményük szerint ezt követően fogja megteremteni a munkások szellemi gyarapodásának feltételeit.

A munkásmozgalmi irányzatok közötti ellentét legfőbb jellemzői

Egerben a különböző munkásmozgalmi irányzatok közötti ellenségeskedés alapját az egyházhoz és a valláshoz való viszony jelentette. Történeti okai voltak annak, hogy a Katolikus Egyház Egerben különösen nagy gazdasági és politikai hatalommal bírt. A török kiűzését követően – amikor az egri püspökök újra rezidenciájukként használták a várost és az iskolaalapítások révén egyre inkább oktatási központ szerepet szánták neki – mindez kiegészült az egyház fokozódó szellemi és kulturális befolyásával is.

A 19. századtól lezajló komplex modernizációs folyamatok azonban rendre megkérdőjelezték nem csak országosan, hanem Egerben is az egyházi autoritás mértékét. A polgári átalakulás következményeként az egri érsekség és káptalan jelentős földeket vesztett, bár gazdasági és politikai hatalma a városban nem rendült meg számottevő módon a dualista korszak általánosnak tekinthető liberális egyházpolitikájának ellenére sem. A munkásmozgalmi irányzatok színrelépésének és felfutásának idején a katolikus egyház képviselői a helyi elit részét képezték, akikkel a népiskolai törvényeknek köszönhetően egy Egerhez hasonló iskolavárosban szinte mindenki találkozhatott életének korai szakaszában.

Amellett, hogy a sajtó és az olvasás elterjedésének köszönhetően korlátozottan ugyan, de az egyház- és valláskritikus nézetek Egerben is megjelentek, a munkáság klérussal kapcsolatos szimpátiájának vagy ellenszenvének pont a személyes tapasztalatok is forrásai lehettek. Fiatal iparostanoncként a kötelező oktatást (beleértve a hitoktatást) sokan haszontalan nyűgként élhették meg, csakúgy, mint az egyes egyházi ünnepek megtartását vagy a vasárnapi szentmise látogatását. Komoly kihívást jelentett így a papság és az egyházközeli mesterek számára is, hogy a munka világába fiatalon belépő iparosokat ne hagyják kiszakadni az egyház kötelékéből. Akár visszaéltek hatalmukkal, akár nem, összességében ez a törekvésük sikeresnek volt mondható.

A lázadás útját választó és a szocialista munkásmozgalomban közösségre találó munkások egy dühös, sokszor renitens kisebbséget jelentettek. Sikertelenségüket az egyház oktatásban tapasztalható befolyásával magyarázták, melyre gyakran csak „népbutításként”

hivatkoztak, elég csak felidézni az Egri Munkás című rövid ideig megjelenő helyi lap témába vágó cikkeit.

Munkásmozgalmi irányzatok és a lokális nyilvánosság

A 20. század fordulójára a munkásmozgalmi irányzatok országos és helyi viszonylatban is túlléptek az egyesületi kereteken. Baloldali szempontból a II. Internacionálé MSZDP által közvetített határozatai adták a kezdőlökést a tömegesedés felé, keresztényszociális szempontból pedig az ezekre adott reakció.

Egerben már csak a város méreteiből adódóan sem volt megvalósítható a párizsi munkáskongresszuson elképzelt tömegesedés. Itt megelégedtek azzal, ha sikerül ennek legalább az illúzióját megteremteni. A munkásmozgalmi irányzatok eszköztárában azonban megtalálhatók voltak azok a kellékek, melyek lényegében a modern tömegpolitizálás első aspektusait jelentik Egerben.

Az 1890-es évekig általában meghívásos alapon valamelyik vendéglőben, vagy kocsmában gyűltek össze az egri munkásság képviselői. Az első május elsejéken azonban nagy számban jöttek össze közterületen, többnyire azonos társadalmi háttérrel bíró emberek, általában azzal a szándékkal, hogy ideológiai közösségük erejét és nagyságát reprezentálják. Ennek eszközét jelentették a felvonulások, ahol a város központi utcáin vonultak a résztvevők, ezáltal is látványosságot szolgáltatva a belvárosban élő egyházi személyeknek és hivatalnokoknak, valamint a különböző transzparensek és zászlók, a közös éneklés és skandálás.

Az első világháború előtti években ezek a tömegdemonstrációk a hangos politikai csatározások közepette egyre gyakoribbá váltak. A választásokat megelőző korteskedés már korábban is megmutatkozott a város külső kerületeiben is.[2184] A századfordulót követően azonban a politikai küzdelemben érdekelt, de választójoggal nem rendelkező társadalmi csoportok vették birtokba a város többnyire központi forgalmas tereit. Ezeknek a gyűléseknek a koreográfiája ismert, köszönhetően a gyakori sajtótudósításoknak. A nagy francia forradalomból inspirálódva a szervezők szinte mindig egyfajta népgyűlés jelleget akartak teremteni a rendezvénynek, ahol egy központi figura, mint a gyűlés jegyzője irányította a történéseket. Ő nyitotta meg a gyűlést és adta meg a szót a szónokoknak. Mivel ezek a

[2184] Szucsik-Nagy Sándor: Hostyák népe…i.m. 34.

rendezvények interaktívak voltak és a jelenlévők sokszor hangos bekiabálásaikkal is magukra fordíthatták a figyelmet, így előadó és hallgató között a határ meglehetősen képlékeny volt.

Ezek a megmozdulások nagy nyilvánosságot nyertek azáltal, hogy a helyi sajtó is beszámolt róluk. A városban megjelenő újságok legtöbbje azonban nem akart összetűzésbe kerülni a nagy befolyással bíró egri klérussal, így a témába vágó cikkek többsége csak néhány fős lézengő embercsoportról ír a szociáldemokrata gyűlések kapcsán, ám hasonlókat olvashatunk az egri megmozdulásokról tudósító Népszavában is a keresztényszocialista gyűlésekkel kapcsolatban.

Az egri munkásmozgalmi irányzatok az országos tendenciák tükrében

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy milyen relevanciával bír a munkásmozgalmi irányzatok lokális története? Eger több szempontból is kivételes helyszínnek számított. Vallási és etnikai tekintetben is homogén mikroközeg volt a többnemzetiségű Magyarországon. A magyar anyanyelvű és katolikus vallású helyi társadalom alsóbb rétegeiben a befolyásos egyházi személyek által közvetített kereszténységi eszmék sokkal jobban táptalajra találtak, mint más, etnikai vagy vallási szempontból megosztottabb településeken.

Mint ismeretes, a mai Szlovákia részét képező Felvidéken is jelentős kereszténységi központok alakultak ki a 20. század első éveiben. Ezeken a kevert etnikumú településeken azonban idővel nagyon nehéz volt elkerülni a nemzetiségi ellentétek felszínre törését. Általában minden kezdeményezés élére a papság helyi képviselője állt. Így könnyen előfordulhatott, hogy a nemzetiségi nacionalizmustól megérintett plébános teljesen ellentétes módon viszonyult bizonyos kérdésekhez, mint mondjuk egri pályatársa, annak ellenére, hogy mindketten a kereszténységi szocializmus égisze alatt tevékenykedtek.

A baloldali irányzatok ezt a fajta ellentétet a proletár nemzetköziség hangsúlyozásával kívánták feloldani. A szociáldemokrata mozgalom gondolkodói többször is foglalkoztak a kérdéssel, azonban a lokális szintekre nem mindenhová jutottak el gondolataik. Egerben a források tükrében elmondható, hogy nem volt releváns probléma a nemzetiségi kérdés, pont abból adódóan, hogy nemzetiségek sem voltak jelen a városban. Kivételes esetekben a jelentős számú katonai helyőrség kapcsán kerülhetett felszínre ez a probléma a monarchia hadseregét érintő reformok körüli vita részeként.

Ebből is adódott az, hogy a vallással és egyházakkal kapcsolatos viszony sokkal inkább meghatározó volt helyi szinten, mint bármi más. A már ismertetett okok (szocializáció,

hagyományok, oktatás, egyházi befolyás stb.) miatt ez volt az a kérdés, melyhez minden egri tudott kapcsolódni negatív vagy pozitív éllel, a munkásmozgalmi irányzatoktól függetlenül is. A katolikus hegemónia miatt a protestáns felekezetek gyér számú hívei sem tudtak csatlakozni bizonyos progresszív mozgalmakhoz, beleértve a baloldali munkásmozgalmat is. Miközben magas rangú református személyiségek csatlakoztak szabadkőműves páholyokhoz, vagy tettek hitet az agrárszocializmus mellett egyes Felső-Tisza menti falvakban, addig a protestáns felekezetű Baloghy Pál, mint a kivételt erősítő szabály megtestesítője fejtett ki aktív tevékenységet az ízig-vérig katolikus Egri Keresztényszociális Egyesületben. A protestáns felekezetek és a progresszív mozgalmak közötti összefonódást a helyi egyházközeli publicisztika is többször szóvá tette, csakúgy, mint a zsidóság szerepét a szocialista mozgalomban.

Ez utóbbi Egerben és országosan is a konzervatív keresztény retorika fontos eleme volt. Az izraelita felekezet számaránya Egerben nagyságrendileg megfeleltethető volt a zsidóság országos számarányának. Bizonyos szakmákban (mint a kereskedelem, a vendéglátás, vagy a jogi pálya) itt is felülreprezentáltnak számítottak, azonban a városban sokáig érvényben lévő jogfosztott helyzetük miatt nem szorították ki a keresztény felekezetűeket sehonnan. A mesterek is nem egyszer alkalmaztak izraelita tanoncokat és segédeket, akik sokszor a legényegylet életében is jelen voltak. A változást feltehetőleg az 1880-as években országosan is érzékelhető antiszemita hullám hozta el, ami után a kereszténységszociális mozgalom szervezeteiben egyre kevésbé találkozunk izraelita személyekkel, akiket a baloldali munkásmozgalom viszont szívesen befogadott. Ennek ellenére a szocialisták táborában továbbra is a keresztény származású tagság dominált, de helytállóbb az a megfogalmazás, hogy a szocialista mozgalmon belül nem volt releváns a felekezeti származás.

A vallási és etnikai szempontok mellett Eger szerepe különlegesnek mondható a város objektív gazdasági jellemzőinek fényében is. A szinte kizárólagosnak tekinthető szőlőművelés folytán a helyi agrárnépesség többnyire kis- vagy semmilyen birtokkal nem rendelkezett. Földjeit maximum csak bérletként tudta hasznosítani, így jellemzőbb volt, hogy a nagy kiterjedésű szőlőbirtokokon vállalt bérmunkát, aratás idején pedig az ország más területeire vándorolt megélhetésért. A „kapás” egriek a munkásmozgalmi irányzatok bázisát jelentő iparosoktól élesen elkülönültek. Az a részleges polgárosodás, mely az egri iparosokra jellemző volt, szinte teljesen elkerülte a hóstyák paraszti népességét, akikre a huszadik század elején is jellemzőbb volt a közügyekben és a világ dolgaiban való tájékozódás helyett a babonaság és

az archaikus jegyeket magán viselő népi vallásosság.[2185] Nem véletlen tehát, hogy országosan, de Egerben különösen is próbálkoztak a munkásmozgalmi irányzatok a parasztság mozgalmakba való integrálásával.

Ebben a küzdelemben sikeresebbek voltak az kereszténységszocialisták, akik pont a helyi parasztság vallásos kötődéseire tudtak támaszkodni. Az egri sikereket a főként kispolgári személyek, hírlapírók és értelmiségiek által irányított országos kereszténységszocialista szervezkedésnek sem sikerült túlszárnyalni. Az még ennél is zavarba ejtőbb, hogy mennyire hatástalan maradtak az egri parasztok köreiben a baloldaliak egyházi nagybirtokokat támadó megnyilvánulásai, és mennyire kontraproduktívak voltak az egyházak, a papság, vagy a hívek lejáratására tett próbálkozásaik.

A téma jelentősége

Doktori disszertációmban arra tettem kísérletet, hogy az egyetemes jelenségnek tekinthető kereszténységszocialista és szocialista munkásmozgalmi irányzatok közötti ellentétet lokális szinten bemutassam, ezáltal is rámutatva az ideológiai ellentétek mögött meghúzódó emberi interakciókra. Meggyőződésem, hogy ezáltal érthetőbbé válnak a 20. század egyház- és vallásellenes politikáinak helyi lecsapódásai is.

A materialista baloldali és a valláserkölcs alapú jobboldali eszmék közötti feloldhatatlan ellentét a felvilágosodással felszínre tört, a modernitás nyomán kulminálódott, míg nem a másik fizikai megsemmisítésére tett kísérletekben érte el tetőpontját a 20. században. Ha az eszmei motivációkat tükröző makrotörténeti folyamatokat lokális térbe helyezzük, láthatjuk azokat a személyes, és kisebb csoportokban megmutatkozó viszonyrendszereket, melyek hatással lehettek mind a Horthy-korszak baloldalellenes hajtóvadászataira, mind pedig az államszocialista korszak egyházellenes politikájára.

[2185] Szucsik-Nagy Sándor: Hostyák népe…i.m. 44.

Felhasznált források

Levéltári és múzeumi források

HU-BFL = Budapest Főváros Levéltára

VII.18. Budapesti Királyi Ügyészség (1946- Budapesti Államügyészség) iratai (1907-1950)

HU-EFL= Egri Főegyházmegyei Levéltár

AN Archivum Novum

Acta Personalia

Circularis litterae

Consilium Vigilantia

Correspondent Ministeria

Irodalmi Egyesület

Lycea Tipographia

Libri diversi

Socialitates et uniones

HU-MNL-OL= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

K 46 Tanácsköztársaság Történeti Adatait Gyűjtő Országos Bizottság (1920-1921)

K 149 Belügyminisztériumi levéltár. Rezervált iratok (1872-1944)

HU-MNL-HVL= Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára

IV.402. Heves Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1861-1949)

IV.404. Heves vármegye alispánjának iratai (1867-1950)

IV.408. Heves Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai (1876-1950)

IV.414. Heves vármegye egyesületi alapszabályainak gyűjteménye (1887-1963)

IV.417. A Heves megyei levéltárban elhelyezett letétek gyűjteménye (1561-)

V.44. Eger város polgármesterének iratai (1849-1879)

V.71. Eger Város képviselő-testületének közgyűlési jegyzőkönyvei (1872-1950)

V.72. Eger Város Tanácsának iratai (1872-1950)

V.101. Gyöngyös Város Tanácsának iratai (1304-1945)

VII.1. Az Egri Törvényszék iratai (1728-1950)

IX.1. Az Egri Bodnárcéh és Ipartársulat iratai (1703-1928)

X.202. Egri Kaszinó Egyesület iratai (1832-1913)

X.203 Egri Katolikus Legényegylet iratai (1860-1944)

XI.11. Egri Dohánygyár iratai (1894-1948)

XII.2. Egri káptalan magánlevéltára (1245-1945)

XIV.3. Kolacskovszky Lajos hagyatéka (1891-1954)

XV.31. Mikrofilmtár (1245-1977)

XVI.501. Egri Forradalmi Törvényszék iratai (1919)

XXXV.45. Munkásmozgalmi visszaemlékezések gyűjteménye (1961-1986)

XXXV.46. Kommunista és munkásmozgalmi harcosok dokumentumai (1920–1980)

HU-PIL= Politikatörténeti Intézet Levéltára

I.658. Magyarországi Szociáldemokrata Párt. (1890-1944)

II. 668. Magyarországi Nyomdai Munkások Egyesülete és Szakszervezete (1847-1951)

IV.659. Népszava szerkesztősége (1896-1944)

VIII.687. Vegyes gyűjtemény (1848-1945)

DIV = Dobó István Vármúzeum

Fotóadattár

Történeti adattár

Történeti dokumentációk gyűjteménye

Sajtó

A Czipész

Az Est

A Hon

Az Ifjumunkás

Alföldi Iparlap

Alkotmány

Általános Munkás-Ujság

A Mi Zászlónk

Arany Trombita

Asztalosok Szaklapja

Buzogány

Délmagyarország

Eger

Eger és Vidéke

Eger-Gyöngyösi Ujság

Egri Egyházmegyei Közlöny

Egri Értesítő

Egri Hangok

Egri Hiradó

Egri Katholikus Tudósító

Egri Lapok

Egri Munkás

Egri Népújság

Egri Posta

Egri Újság

Építőmunkás

Füllentő

Friczi

Gutenberg

Heves Megyei Lapok

Hevesmegyei Tanügy

Heves Vármegye

Heves Vármegye Hivatalos Lapja

Heves Vármegye Közigazgatási Lapja

Heves Vármegyei Lapok

Hevesvármegyei Hírlap

Igazság

Igaz Szó

Iparegészségügy

Iparügyek

Katholikus Hetilap

Kőműves

Körösladányi Hírmondó

Közgazdasági Értesítő

Közügyeink

Magyarország

Magyar Állam

Magyar Cipész-Újság

Magyar Kultúra

Miskolczi Napló

Munkás-Heti Krónika

Munkásnők Lapja

Népakarat

Népiskolai Tanügy

Népjog

Népjólét

Népolvasótár

Népszabadság

Népszava

Népújság

Nőmunkás

Pesti Napló

Religio

Szabadság

Szabad Szó

Szabók Szaklapja

Századunk

Szövetkezeti Értesítő

Testvériség

Typographia

Uj Lap

További nyomtatott források

Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993.

A Ciszterci Rend egri kath. főgymnasiumának értesítője 1896—97. iskolai évről. Közli: Kasuba Domokos, igazgató. Eger, Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1897.

A Ciszterci Rend egri kath. főgymnasiumának értesítője 1897—98. iskolai évről. Közli: Kasuba Domokos, igazgató. Eger, Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1898.

A ciszterci rend egri Kat. Főgimnáziumának Értesítője az 1919-1920-as iskolai évről. Közli: Werner Adolf dr., a főgimnázium igazgatója. Eger, Érseki Liceum Könyvnyomdája, 1920.

Az Egri Érseki Róm. Kath. Tantóképzőintézet értesítője az 1909-1910. iskolai évről. Közli: Vencell Ede igazgató. Eger, Érseki Liceumi Könyvnyomda, 1910.

Az Egri Főegyházmegye Sematizmusa. Eger, 1896.

Az Egri Főegyházmegye sematizmusa. Eger, 1907.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai I. A magyar munkásmozgalom kialakulása 1848-1890. Budapest, Szikra, 1951.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai II. A magyar munkásmozgalom az imperializmusra való átmenet időszakában. Budapest, Szikra, 1954.

A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest, 1913.

Ambrus István: A Socialismus. Pályanyertes mű. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1888.

A szociáldemokrácia evangéliuma. Kérdésekben és feleletekben igaz tanok a magyar munkásnépnek. Budapest, Népszava Könyvkereskedés, é.n.

A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita különlenyomata a Huszadik Századból. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, 1904.

Balogh Margit- Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005. (Dokumentumok) 1. 1790-1944. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 2005.

Bán Péter (szerk.): Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14. Eger, Heves Megyei Levéltár, 2011.

Batthyány Tivadar gróf: Beszámolóm II. kötet. Budapest, Atheneum, é.n.

Beke Margit (szerk.): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892-1918 között. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék könyvkiadója. Budapest, 2018.

Bodorné Sipos Ágnes (szerk.): A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Budapest, Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet-Magyar Orvostörténelmi Társaság Budapest, 2017.

Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Októberi forradalom, Proletárdiktatúra, Ellenforradalom. München, VerlagfürKulturpolitik, 1923.

Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi. Heves Vármegye. Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1909.

Breznay Imre: Az egri keresztény iparoskör története. 1887–1905. végéig. Eger, Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1906.

Breznay Imre: Hat év (1906–1911) az egri keresztény iparoskör történetéből. Eger, Érseki Liceumi Könyvnyomda, 1912.

Cseh János: Az egri Kath. Legényegylet ismertetése. Eger, 1861.

Cseh János: Az Egri Kath. Legényegylet működése, 1860-ik év september 8-án tartott ünnepélyes megnyitásától 1861-ik év végéig. Eger, 1862.

Csepela Lajos: Nagyipari keresztény szocializmus. Miskolc, 1903.

Csepela Lajos: Agrár, kisipari és kereskedelmi szocializmus. Miskolc, 1906.

Csepela Lajos: Szociális káté. Eger, Szent István-Társulat, 1908.

Dániel Arnold: A munka szervezete az árutermelő társadalomban I-II. Huszadik Század, 1909/1-2. 1-18; 162-176.

Dvoreczky János (szerk.): Krisztus keresztje és a vörös szocializmus. Eger, Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1898.

Erdősy Károly: Boldogország. Keresztény-szocziális dráma három felvonásban előjátékkal. Budapest, 1906.

Erényi Tibor-Mucsi Ferenc-S. Vincze Edit (szerk.): A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 4/A. Budapest, Kossuth, 1966.

Fehér Gyula: Egri Népkönyvtár. Katolikus Szemle 1909/4. 439-440.

Feuerbach, Ludwig: A kereszténység lényege. Budapest, Akadémiai, 1978.

Földes Béla: A szociális kérdésről. Budapest, Aigner Lajos, 1876. (Lugossy Béla néven)

Földes Béla: Városaink és a városi lakosság életviszonyai az utolsó népszámlálás alapján. Budapest, Az M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1883.

Freund Gyula: A vidéki párttitkárságok. Szocializmus 1908/7. 330-336.

Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok. Lipcse-Bécs, Pegazus, 1922.

Garbai Sándor: Az építőmunkás-mozgalom és a „kutyaszövetség”. In: Petrák Katalin (szerk.): Tanuságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1905-1918. október. Budapest, Kossuth, 1976. 253-272.

Géber Antal: A magyar gyáripar első üzemi és munkásstatisztikája. Közgazdasági Szemle 1904/28.

Gelléri Mór: Ipartörténeti vázlatok. Budapest, Singer és Wolfner, 1906.

Haeckel, Ernst: Világproblémák. Népszerű tanulmányok a monisztikus filozófiáról. Budapest, 1905.

Harkányi Ede: Babonák ellen. Budapest, 1907.

Hetés Tibor-Liptai Ervin (szerk.): A Magyar Vöröshadsereg. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1953.

Hipper Sándor: A Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletének huszonöt éves története 1893-1918. Budapest, Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegylete, 1918.

Dr. Hortoványi József (szerk.): Magyar Állam egyetemes politikai napilap. (Idők Tanuja). Budapest, 1896.

Huttkay Lipót: Mikes Kelemen törökországi levelei. Az Egri Érsekmegyei Könyvtár eredeti kézirat kincseiből. Eger, 1905.

Jászai Samu: Kerületi párt- és szakszervezetek. Szocializmus 1908/2. 57-61.

Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története. Budapest, Magyarországi Szakszervezeti Tanács, 1925.

Jemnitz János et al. (szerk.): A II. Internacionálé. Kongresszusi jegyzőkönyvek 1889-1912. Budapest, Kossuth, 1989.

Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Budapest, Európa, 2011.

Kautsky, Karl: A kereszténység eredete. Budapest, Szikra, 1950.

Kecskés Pál: A keresztény társadalomelmélet alapelvei. Budapest, Szent-István Társulat, 1933.

Kereszt és Forradalom. Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november 1.- 1919. március 21.). A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt írta és a forrást jegyzetelte: Tengely Adrienn. Budapest, METEM, 2019.

Keresztény Szocialisták Naptára. 1908 (I. évfolyam) Kiadja az Országos Keresztény Szociális Szövetség.

Kolacskovszky Lajos: A heves megyei munkásmozgalom kezdőkora. Heves Megyei Propagandista, 1979-1980/4.

Koncz Ákos: Egri Egyházmegyei papok az irodalmi téren. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1892.

Kőváry László: A milleneum lefolyásának története s a millenáris emlékkiállítások. Budapest, Atheneum, 1897.

Krassy Félix: Átok-e vagy áldás? Egy-két csöpp méz a munkás nép keserű kenyerére. Egri Népkönyvtár V. Eger, Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet, 1880.

Kriston Endre. A két Daru-testvér. Eger, Egri Érseki Lyceumi Nyomda, 1912.

Lassalle, Ferdinand: Mi az alkotmány? Budapest, Gallilei Kör, 1912.

Lassalle, Ferdinand: Alkotmány, szocializmus, demokrácia. Budapest, Révai, 1914.

Lassalle, Ferdinand: Beszédek és írások. Budapest, Gondolat–Kossuth, 1982.

Lerner Dezső, A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének tíz éves története, h. n., az egyesület kiadása, é. n.

Litván György-Szűcs László (szerk.): A szociológia első magyar műhelye I-II. Budapest, Gondolat, 1973.

Litván György (szerk.): Magyar munkásszociográfia 1885-1945. Budapest, Kossuth, 1974.

Litván György (szerk.): Károlyi Mihály levelezése I. 1905-1920. Budapest, Akadémiai, 1978.

Lukács Katalin (szerk.): Marx és Proudhon. Karl Marx: A filozófia nyomorúsága/ P.-J. Proudhon: A nyomorúság filozófiája. Budapest, Kossuth, 1988.

Majzik Viktor Hevesvármegye alispánjának jelentése Hevesvármegye 1906-ik évi állapotáról. Eger, 1907.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1902. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1903.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1904. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1905

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1905. évben Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1906.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1906. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1907.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1907. évben Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1908.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1908. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1909.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1909. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1910.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1910. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1911.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1911. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1912.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1912. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1913.

Magyarországi szocziálisztikus mozgalmak az 1913. évben. Budapest, Országos Központi Nyomda Részvénytársaság, 1914.

Marx, Karl: A gothai program kritikája. Budapest, Szikra, 1953.

Marx, Karl: A hegeli jogfilozófia kritikájához. In: Vörös Gyula-Recski Ágnes (szerk.): Marx és Engels válogatott művei 1. Budapest, Kossuth, 1977.

Marx, Karl–Engels, Friedrich: A vallásról. Budapest, Kossuth, 1961.

Marx-Engels: Kommunista kiáltvány. A.J.P. Taylor előszavával. Budapest, Scolar, 1998.

Meggyesi János (szerk.): Vasszínű égbolt alatt. Budapest, Magvető, 1961.

Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1906. évben. Budapest, m. kir. földmívelésügyi miniszter, 1907.

Mihelics Vid: Kereszténységszocializmus. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1933.

Mizera Tamás-Nagy Andor-Verók Attila (szerk.): A könyvkiadó egri Líceum I-II. Eger-Budapest, Líceum-Kossuth, 2017.

Montedégoi Albert Ferencz (szerk.): Heves és külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leirása Eger Érseki Lyceum Könyv- és Kőnyomdája, 1868.

Nagy János: A szociáldemokrácia tükre. Budapest, Szent István Társulat, 1911.

Nagy János. Mit igér és mit ad a szociáldemokrácia? Budapest, Szent István Társulat, 1903.

Nagy József (szerk.): A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves Megyében (1918-1919). Dokumentumgyűjtemény. Eger, é.n.

Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Budapest, Szikra, 1956.

Notter Antal: A Szent-István-Társulat története története. Ötvenedik rendes közgyűlése alkalmából. Budapest, Szent István Társulat, 1904.

Novák László: A nyomdászat története VI. 1868–1900. Budapest, 1929.

Novitzky N. László.: Egyesült erővel. A Magyar könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző-Egyesülete, Budapest, é.n.

Párvy Sándor: XIII. Leo pápa és a munkásügy. Katolikus Szemle 1891/4. 499-509.

Petrák Katalin-Milei György (szerk.): A Magyarországi Tanácsköztársaság művelődéspolitikája. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Budapest, Gondolat, 1959.

Potocky Pál (szerk.): Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1890. Budapest, Franklin Társulat, 1890.

Prohászka Ottokár: Kultúra és terror. A társadalmi kérdés. Budapest, Szent István-Társulat, é.n.

Pulszky Ágost: A munkáskérdés. Budapest, Hoffmann és Molnár, 1890.

Pusztai Ferencz: Nyomdászati Enciklopédia. Az összes grafikai tudományok ismerettára, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, é. n.,

Révész Mihály: A magyarországi munkásmozgalom története (1867-1913). Budapest, Népszava, 1913.

Román János (szerk.): Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez I. 1869-1918. Miskolc, 1975.

Rónai Zoltán: Munkanélküli és dolgozó munkások védelme. Huszadik Század, 1914/2. 209-213.

Róvó Lajos: Az Egri Katholikus Legényegyesület első ötven éve 1860–1910. Eger, 1910.

Rubinek Gyula (szerk.): Magyarországi Gazdaczímtár. Budapest, Pátria, 1911.

Ruschek Antal: A Katholikus Legényegylet magyar földön. Budapest, Szent István Társulat, 1887.

Sashegyi Oszkár Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849-1867. Iratok. Budapest, Magyar Országos Levéltár. 1959.

Sennowitz Adolf: Emich Gusztáv 1814-1869. Budapest, Atheneum, 1898.

Somogyi Manó: Az óbudai hajógyár munkásainak helyzete (1888). In: Sipos András-Donáth Péter (szerk.): „Kelet Párizsától" a „bűnös városig". Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. I. kötet. Budapest, Budapest Főváros Levéltára — Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1999.

Spencer, Herbert: A társadalom evolúciója. In: Bohannan, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest, Panem-McGraw Hill, 1997. 32-62.

Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe. Budapest, Cserépfalvi, 1938.

Szántó Menyhért: Az állam és a társadalom szerepe a munkásvédelem terén. Huszadik Század, 1901/1. 239-248.

Szapor Judit-Glatz Ferenc-Litván György (szerk.): Szabó Ervin történeti irásai. Budapest, Gondolat, 1979.

Szecskó Károly (szerk.): Kolacskovszky Lajos válogatott munkásmozgalomtörténeti írásai. Heves Megyei Propagandista 1979-1980/43.

Szederkényi Nándor: Hevesvármegye közönségéhez. A sociális mozgalmak ügyében. Eger, Lyceumi Könyvnyomda, 1898.

Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. IV. kötet. Eger, Érseki Lyceumi Kőnyomda, 1893.

Székely Andorné-Nyilas Vera-Remsei Flóra (szerk.): A vallásról és az egyházról. Budapest, Kossuth, 1979.

Szucsik-Nagy Sándor: Hostyák népe. Budapest, Gonda, 2005.

V. Toldi Sarolta (szerk.): A magyar munkásmozgalom történetének válogatott bibliográfiája 1945-1984. Budapest, Kossuth, 1987.

Tóth István (szerk.): Kath. Legényegyleti Olvasótár. Első füzet. Eger, Érseki lyceumi Könyv- és Kőnyomdája, 1864.

Tóth István (szerk.): Kath. Legényegyleti Olvasótár. Második füzet. Érseki lyceumi Könyv- és Kőnyomdája, 1866.

Tóth István: Kath. Legényegyleti emlékeim. Kézirat. Eger, 1890.

Vanczák János: Az inasok és ifjumunkások szervezésének kérdéséhez. Szocializmus, 1909-1910/1. 6-9.

Varga János-Szücs László-Imre Magda (szerk.): A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei. 1919. Budapest, Akadémiai, 1986.

S. Vincze Edit-Barna Zoltán-Vértes Róbert (szerk.): Új erők születése. A magyarországi munkásmozgalom történetének kronológiája 1868-1919.Budapest, Akadémia, 1979.

XIII. Leó pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (Rerum Novarum). Fordította: Prohászka Ottokár, Budapest, Szent István Társulat, 1893.

Irodalom

Altermatt, Urs: A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete. Budapest, Osiris, 2001.

A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942. Budapest, OTI, 1943. 18.

Ambrus Béla: A Magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere. Budapest, Akadémiai, 1979.

Ambrus László: Filoxéravész a bükkaljai borvidéken. In: Ballabás Dániel (szerk.): Mozaikok a 18-20. századi magyar és egyetemes történelemből. Eger, Líceum, 2017. 7-16.

Anderson, Benedict: Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London-New York, 1996.

Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris, 2006.

Anka László: Károlyi Sándor, az agráriusok vezére. Valóság 2006/11. 23-48.

Anka László: Miért „derestörvény" az 1907-es „cselédtörvény"? In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS évkönyv 2017. Budapest, Magyar Napló-VERITAS Történetkutató Intézet, 2018. 97-111.

Antalóczi Lajos: Az Egri Nyomda Rt. története 1893–1949. Tanulmányok Heves megye történetéből 9. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1986.

Apor Péter: Az elképzelt köztársaság - A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945-1989. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014.

Apor Péter: Történeti Antropológia. In: Bódy Zsombor-Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Budapest, Osiris, 2006. 443-467.

Assmann, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest., Atlantisz, 2013.

A szociális jogok fejlődése Magyarországon a 20. század első felében. T 060233 sz. OTKA pályázat zárójelentése. 2009.

Aulich, Jim: Conclusion: Reflections on Protest and Political Transformation since 1789. In: McGarry, Aidan et al. (szerk.): The Aesthetics of Global Protest. Visual Culture and Communication. Amszterdam, Amsterdam University Press, 2020. 269-291.

Á. Varga László: A sajtó, a könyvtár és az olvasás szerepe a Heves megyei munkásmozgalomban. Magyar Könyvszemle 1976/3. 244-255.

Á. Varga László: Az Egri Szociáldemokrata Párt tömegsztrájkra felhívó kiáltványa. (Adalék a helyi párt 1913 eleji általános, egyenlő és titkos választójogért vívott harcához). Heves Megyei Propagandista 1981/51. 98-113.

Bácskai Vera: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Budapest, Osiris, 2002.

Bakó Ferenc: Egriség. Egri öntudat a múltban és ma. Eger, Egri Lokálpatrióta Egylet, 1994.

Balanyi György: Egyház és vallás. In.: Gratz Gusztáv (szerk.): A bolsevizmus Magyarországon. Budapest. Vadszőlő Kiadó, 2003. 133-155.

Balassa Iván: Adatok az egri szabó céh történetéhez, In: Bakó Ferenc (szerk.) Agria VI. Eger, Dobó István Vármúzeum. 1969. 249-261.

Balogh György: Eger története. Eger, Eger Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1954.

Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1998.

Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon. 1790-1992. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézet, 1993.

Bánkúti Gábor: A kereszténységszocializmus. In: Gőzsy Zoltán- Dévényi Anna (szerk.): Eszmetörténet (konzervatizmus, liberalizmus, marxizmus, kereszténységszocializmus, fasizmus, nácizmus). Pécs, Kronosz, 2017. 68-89.

Barna Béla: Az Eger és Vidéke hetilap (1884-1893) és újságírói. In: Rakita, Eszter (szerk.) Phd-hallgatók III. konferenciája. Eger, Líceum, 2015. 22-42.

Bassa Endre et al. (szerk.): Munkásmozgalomtörténeti lexikon. Budapest, Kossuth, 1976.

Beck Tibor: A filoxéravész Magyarországon. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 10. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2005.

Bellér Béla: A Dózsa-parasztháború történeti-politikai koncepciója és történeti képe 1945 előtti történetírásunkban. Történelmi Szemle, 1974/3. 289-325.

Benke Zsuzsa: Aláírásgyűjtés az életért. Szmrecsányi Lajos egri érsek és a Tanácsköztársaság Krupa Sándor visszaemlékezésének tükrében. In.: Horváth István (szerk.): Emlékkötet Pyrker János László és Szmrecsányi Lajos érsekek tiszteletére. Egri Érseki Gyűjtemények kiadványai 3. Eger, 2020.89-100.

Berecz Anita: Választók és választottak. Az egri képviselő-testületi tagok rokoni kapcsolatai a dualizmus korában. Századok 2018/6. 1377-1394.

Berecz Anita: "Az egyház áldozik a haza javáért imát és dézsmát": Az 1854. évi egri örökváltsági szerződés. In: Kenyeres István et al. (szerk.): Urbs - Magyar Várostörténeti Évkönyv 16. Budapest, 2022. 61- 80.

Berecz Anita: Földesúri jobbágyok- városi polgárok. Polgári öntudat és önkormányzat a 19. századi Egerben. Korall társadalomtörténeti monográfiák 14. Budapest, Korall, 2023.

Berend T. Iván–Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Budapest, Kossuth 1972.

Berger, Stefan: Difficult (Re-)Alignments – Comparative Perspectives on Social Democracy and Religion from Late-Nineteenth Century to Interwar Germany and Britain. Journal of Contemporary History 2018/53. 574-596.

Bezdán Sándor: A dualizmuskori egyesülettörténet forrásai. In: Nagy Tamás-Szegfű László (szerk.): Nem búcsúzom…Emlékkönyv Benda Kálmán Tiszteletére. Szeged, Generalia, 1994.

Bihari Péter: Lövészárkok a hátországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországán. Budapest, Napvilág, 2008.

B. Kádár Zsuzsanna: Állam-párt-történetírás. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet- az MSZMP Párttörténeti Intézete (1948-1989). Budapest, Gondolat, 2021.

Bloch, Marc: Az európai társadalmak összehasonlító történelméről. In: Uő: A történész mestersége. Budapest, Osiris, 1996. 169-200.

Bodosi Béla: Az egri líceumi iskolák története. Eger, 2009.

Bodovics Éva Judit 2017: Építő áradat. Városfejlődés az árvíz segítségével Eger és Miskolc példáján keresztül. In: Kenyeres István et al. (szerk.): Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 10–11. Budapest Főváros Levéltára, Budapest. 71–99.

Bódy Zsombor: Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19.század végétől a második világháborúig. Budapest, Argumentum, 2010.

Bódy Zsombor: Egy társadalmi osztály születése. A magántisztviselők társadalomtörténete 1890-1938. Budapest, L'Harmattan, 2003.

Bónis György (szerk.): Útmutató az Esztergomi Primási Levéltárhoz. Archivum Ecclesiasticum. Levéltári leltárak 24. Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1964.

Borsányi György: Kun Béla. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth, 1979.

Braudel, Fernand: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában I-III. Budapest, Akadémiai, 1996.

Breznay Imre: Eger a XVIII. században I-II. kötet. Eger, Egri Nyomda Rt, 1933-1934.

Breznay Imre: Eger a XIX. században. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1995.

Bujdosóné Papp György: Az egri katolikus legényegylet története 1860–1990. In: Petercsák Tivadar–Löffler Erzséber (szerk.): Agria XXVII-XXVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1992. 235-255.

Burke, Peter: Mi a történeti antropológia? In: Sebők Marcell (szerk.): Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok. Budapest, Replika, 2000. 17-22.

Coffey, Joan L.: French Labor Law and the Christian Corporation at Val des Bois, 1840-1914. Historical Reflections 1994/20. 125-140.

Csapó Tamás - Lenner Tibor - Kovács Gábor: Eger történeti földrajza és településmorfológiája. Településföldrajzi tanulmányok 2012/2. 16-34.

Csesznokné Kukucska Katalin: Adalékok az iparos és kereskedő iskola történetéhez Egerben a dualizmus korában. In: Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 19/5. Eger, 1989. 45-53.

Csesznokné Kukucska Katalin: Adalékok Eger város egészségügyéhez a kiegyezés után. In: Pölöskei Ferenc-Stemler, Gyula (szerk.): Múltból a jövőbe. Tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék, 1997. 52-62.

Csesznokné Kukucska Katalin: Az Amerikába való kivándorlás, különös tekintettel heves vármegyére 1882-1910 között. In: Gebei Sándor (szerk.): Emberek és eszmék...Tanulmánykötet Vadász Sándor 70. születésnapjára. Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 2001. 214-234.

Csesznokné Kukucska Katalin: Heves vármegye (1867-1912) lakosságát sújtó legnagyobb járványok: kolera, scarlatina (vörheny), trachoma, és ezek demográfiai következményei. In: Besze Tibor-Miskei Antal (szerk.): A tudós tanár. Tanulmányok a 60. éves Gebei Sándor professzor tiszteletére. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei 34. Eger, Líceum, 2007. 261-269.

Csifféry Gergely: A Magyar Tanácsköztársaság néhány Heves megyei szerve és pecsétje. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum évkönyve XV. Eger, 1977. 223-247.

Csifféry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete 1919. március 19. előtt. Archívum 1981/10. 58-73.

Csifféry Gergely: Kiss Lajos egri internacionalista életútja (1892–1977). In: Bodó Sándor (szerk.): Agria XVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1981. 115-138.

Csifféry Gergely: A Magyar Tanácsköztársaság Heves megyei szervei és pecsétjei. In: Bodó Sándor (szerk.) Agria, XIX. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1982-1983. 219-246.

Csifféry Gergely: Jackwerth Ede (1884-1979). Heves Megyei Propagandista 1982/56. 113-133.

Csifféry Gergely: Egri céhemlékek. Studia Agriensis 1. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1982;

Csifféry Gergely: Adatok Vályi István (1875-1942) életrajzához. Heves Megyei Propagandista 1983/64. 240-255.

Csifféry Gergely: A magyarországi Tanácsköztársaság egri szükségpénze. A Heves Megyei Propagandista különkiadása. Eger, 1984.

Csifffáry Gergely: Uő: Manufaktúrák és céhen kívüli ipar Heves megyében. Tanulmányok Heves megye történetéből 14. Eger, 1996.

Csifffáry Gergely: A Heves megyei levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1846–1953. A Heves Megyei Levéltár segédletei 3. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1998.

Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak alakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Budapest, Akadémiai, 1966.

Csóka János: Az egri dohánygyár 60 éve. (1895-1955). In: Udvarhelyi Károly (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve 4. Eger, 1958. 375-398.

Cs. Schwalm Edit: A Heves megyei summások életmódja. In: Bodó Sándor-Petercsák Tivadar (szerk.): Agria XXIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1987. 277-303.

Cs. Schwalm Edit: Az egri férfiviselet alakulása a források tükrében. In. Petercsák Tivadar-Veres Gábor (szerk.): Agria XXXVI. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2000. 303-345.

Csunderlik Péter: Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908-1919). Budapest, Napvilág, 2017.

Csunderlik Péter: A "vörös farsangtól" a "vörös tatárjárásig". A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest, Napvilág, 2019.

Csutorás Ferenc - Pap Péter István - Szilágyi Réka: Az egri bikavér. Egy legendás bor története. Budapest, Jaffa, 2021.

Dancza János: Az egri Dobó István Vármúzeum legújabbkori és munkásmozgalomtörténeti anyagából. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve II. Eger, 1964. 395-406.

Dancza János: A munkáseszperantista mozgalom Egerben. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve IV. Eger, 1966. 305-313.

Dancza János: Heves megyei internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve VI. Eger, 1969. 317-331.

Dancza János: Az egri szakszervezetek harcai a Tanácsköztársaság megdöntése után. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve XI-XII. Eger, 1973-1974. 403-425.

Dancza János: Az egri szakszervezetek harcai a Tanácsköztársaság megdöntése után II. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve XIII. Eger, 1975. 273-296.

Deák Ágnes: Államrendőrség Magyarországon 1848-1867. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2013.

Demeter Gábor: A dualizmus kori Eger lassú népességnövekedésének demográfiai hátteréről. In: Acta geographica ac geologica et meteorologica Debrecina 2004/37. 181-197.

Dersi Tamás: A századvég katolikus sajtója. Budapest, Akadémiai, 1973.

Diós István - Viczián János (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon 2. Bor-Éhe. Budapest, Szent István Társulat, 1996.

Dobák Judit: A diósgyőri munkáskolónia. In: Horváth Sándor-Tóth Eszter Zsófia (szerk.): Munkástörténet, munkásantropológia: tanulmányok. Napvilág, 2003. 160-169.

Dóka Klára: A munkásszervezkedés kezdeti korszaka Magyarországon 1830-1872. Budapest, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, 1972.

Dolmányos István: Az 1906. évi magyarországi munkásmozgalom néhány kérdése. Párttörténeti Közlemények 1975/2. 63-92.

Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága (1840-1872). Budapest, Akadémiai 1979.

Drysdale, George R.: A társadalom-tudomány elemei, vagy Érzéki, nemi és természeti vallás. A társadalom három főbajának a szegénység, prostitutio és házasságtalanság ... okáról és gyógyításáról. Budapest., Zilahy, 1879.

Egry Gábor (szerk.): Kérdések és válaszok 1918-1919-ről. Budapest, Napvilág, 2019.

Enyedi Zsolt: Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza. Budapest, Osiris, 1998.

Erdősy Károly: Boldogország. Keresztény-szocziális dráma három felvonásban előjátékkal. Budapest, 1906.

Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. Budapest, Táncsics 1962.

Erényi Tibor: Egy érdekes életpálya. Mezőfi Vilmos. Élet és Tudomány, 1970/13. 579-582.

Erényi Tibor-Hajdu Tibor-Gábor Sándorné-Milei György-S. Vince Edit: A magyar forradalmi munkásmozgalom története I-II. Budapest, Kossuth, 1970.

Erényi Tibor: Szocializmus a századelőn. Budapest, Kossuth, 1979.

Erényi Tibor: A szociáldemokrácia nagyjai a modernizációról: Bernsteintől Brandtig (Szociáldemokrata dilemmák). In: Sipos Balázs (szerk.): akik nyomot hagytak a 20. században. Eszmetörténeti előadások 1. Budapest, Napvilág, 1996. 43-87.

Fajcsák Attila: Az egri szőlőművelés szokásai és hiedelmei. Studia Agriensia 10. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1990.

Farkas József: Várkonyi István (életrajzi feldolgozás). Cegléd, 1965.

Farkas József: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az 1890-es években. Hódmezővásárhely, 1977.

Farkas Zoltán: A társadalmi mozgalom fogalma és meghatározottsága. Civil Szemle 2019/2. 5-19.

Fazekas Csaba: A. Vallásügyi Likvidáló Hivatal 1919-ben. In: Pölöskei Ferenc – Stemler Gyula (szerk.): Múltból a jövőbe: Tanulmányok. Budapest, ELTE BTK, 1997. 63-101.

Fazekas Csaba: A Fáber-Apáti per. A Tanácsköztársaság „vallásügyi likvidáló biztosai8nak felelősségre vonása 1920-ban. Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle 2001/24. 17-42.

Fazekas Csaba: Néhány gondolat az egyháztörténet-írásról és kutatóműhelyeiről. In: Balogh Margit (szerk.): Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Budapest, Kossuth, 2008. 427-431.

Fazekas Ibolya Diána: Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler politikai és egyházpolitikai nézetei és tevékenysége az I. Vatikáni Zsinat és a Kulturkampf ideje alatt. Egyháztörténeti Szemle 2013/3. 50-74.

G. Fodor Gábor: A liberalizmus "baloldali" kritikái: a polgári radikálisok és a szociáldemokraták (1900-1919). Doktori disszertáció. ELTE ÁJK, 2003.

Fülöp Géza: A könyv - és könyvtári kultúra a kapitalizmus időszakában (1789-1917) I. Kézirat. Budapest, ELTE, 1987.

Für Lajos – Pintér János (szerk.): Magyar agrártörténeti életrajzok. Budapest., Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1987-1989.

Gabona Béla: A magyar agrármunkás mozgalom története 1890-1900. Budapest, Attila Nyomda Rt., 1934.

Galántai József: A „keresztényszocialista" szervezkedés Magyarországon 1903-1918. Párttörténeti Közlemények 1959/1. 67-72

Geertz, Clifford: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Budapest, Osiris, 2001.

Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris, 2019.

Gergely Jenő: Keresztényszocialisták az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalomban. Történelmi Szemle 1969/1-2. 26-65.

Gergely Jenő: A Papi Tanács. A magyar katolikus alsópapság demokratikus szervezkedése 1918-1919-ben. Világosság 1973/3. 167-174.

Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923. Budapest, Akadémiai, 1977.

Gergely Jenő: Katolikus egyház, magyar társadalom. 1890-1986. Prohászkától Lékaiig. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.

Gergely Jenő: A Rerum novarum és a magyarországi keresztényszocialista egyesületek (1903-1946). In: Bárdos István-Beke Margit (szerk.): Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai. Tatabánya, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata-József Attila Megyei Könyvtár, 1991. 499-504.

Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1924-1944. h.n., Typovent, 1993.

Gergely Jenő: A történelmi keresztény egyházak autonómia-szervezete a dualizmus éveiben. In: Sranyai Csaba Máté (szerk.): Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon. 1848-1918. Budapest, METEM, 2001. 1342-145.

Gergely Jenő: Hogyan lettem történész? (Válasz a Korall folyóirat körkérdésére). Korall 2005/21-22. 176-179.

Gergely Jenő: A keresztény szindikalizmus története a XIX-XX. században. A Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége. Budapest, ELTE-MTA, 2007.

Gergely Jenő: A kereszténységszocializmus a legújabb kutatások tükrében. In. Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919-1945. Szerk. Szilágyi Csaba. Budapest, Gondolat, 2008.

Gerő András: Dualizmusok. A Monarchia Magyarországa. Budapest, Új Mandátum, 2010.

Gerschenkron, Alexander: A gazdasági elmaradottság történelmi távlatból. Budapest, Gondolat, 1984.

Gianone András-Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.

Gondos Ernő (szerk.): A valóság vonzásában. Budapest, Szépirodalmi, 1963.

Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935.

Guszmanné Nagy Ágnes-Miskolczi László-Petercsák Tivadar (szerk.): Az egri hóstyák. Eger, 2007.

Gyáni Gábor: Család, háztartás és városi cselédség. Budapest, Magvető, 1983.

Gyáni Gábor: Művelődés-, kultúra és mentalitástörténet: A paradigmaváltás dilemmái. In: Monok István (szerk.): Mérföldkövek a magyar művelődéstörténet-írásban. Budapest-Eger, Kossuth-Eszterházy Károly Főiskola, 2015. 129-141.

Gyáni Gábor: Nemzeti vagy transznacionális történelem. Budapest, Kalligramm, 2018.

Gyáni Gábor: Relatív történelem. Budapest, Typotex, 2007.

Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, Osiris, 2001.

Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth, 1978.

Hanák Péter: A dualizmus válságának problémái a XIX. század végén. Történelmi Szemle, 1959/1-2. 37-89.

Hanák Péter: Vázlatok a századelő magyar társadalmáról. Történelmi Szemle 1962/2. 210-245.

Hanák Péter: Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom hőskoráról. Párttörténeti Közlemények, 1978/2. 191-197

Hanák Péter: A kert és a műhely. Budapest, Gondolat, 1988.

Hanebrink, Paul A.: In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944. New York, Cornell University Press, 2006.

Harsányi Iván–Székely Gábor: Búcsú Jemnitz Jánostól. in.: Uő: Évkönyv 2015. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Magyar Lajos Alapítvány, 2014. 4-15

Hatos Pál: Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete. Budapest, Jaffa, 2016.

Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Budapest, Jaffa, 2018.

Hegedűs András: A katolikus főpapi kinevezések politikai háttere a dualizmus korában 1867-1918. Doktori disszertáció. Budapest, 2001.

Heller Ágnes: Mi a modernitás? In: Szegedy-Maszák Mihály et al. (szerk.): Mindentudás Egyeteme 4. Budapest, Kossuth, 2005. 7–16.

Helms, Ludger: The Grand Coalition: Precedents and Prospects. German Politics & Society 2006/78. 47-66.

Hermann Egyed: A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, Auróra Könyvek, 1973.

Hitchins, Keith: Önsegélyező egyletek Magyarországon 1830 és 1941 között. Esély, 1995/3. 89-110.

Hobsbawm, Eric: A forradalmak kora 1789-1848. Budapest, Kossuth. 1988.

Hobsbawm, Eric: Primitív lázadók. Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és a XX. században. Budapest, Kossuth, 1974.

Hobsbawm, Eric: The Age of Capital. New York, Vintage, 1996.

Hobsbawm, Eric: Introduction: Inventing Traditions. In: Eric Hobsbawm–Terence Ranger (szerk.): The Invention of Tradition. Cambridge, Past and Present Publications ,1985.

Holloway, John – Thompson, Edward P.: Blauer Montag. Über Zeit und Arbeitsdisziplin. Frankfurt, Nautilus, 2007.

Hornyák Balázs: Füstös múltunk. A dohányzás és a hazai dohánygyártás története a kezdetektől 1945-ig. Budapest, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2019.

Dr. Hortoványi József (szerk.): Magyar Állam egyetemes politikai napilap. (Idők Tanuja). Budapest, 1896.

Dr. Horváth Tamás: A mezőgazdasági és ipari munkásság mozgalmai Heves megyében 1850-1920. Heves Megyei Propagandista 1980/50.

Huttkay Lipót: Mikes Kelemen törökországi levelei. Az Egri Érsekmegyei Könyvtár eredeti kézirat kincseiből. Eger, 1905.

Igazné Prónai Borbála: A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon. Doktori értekezés. Budapest, PPKE, 2006.

Iserloh, Erwin: Wilhelm Emmanuel von Ketteler. Sein Kampf für Freiheit und soziale Gerechtigkeit. Mainz-Wiesbaden-Stuttgart, Schöningh, 1987.

Jankovich Sándor: Az egyház a Tanácsköztársaság idején II. Katolikus Szemle 1969/2. 121-131.

Jankovich Sándor: Az egyház a Tanácsköztársaság idején III. Katolikus Szemle 1969/3. 234-242.

Jemnitz János et al. (szerk.): A II. Internacionálé. Kongresszusi jegyzőkönyvek 1889-1912. Budapest, Kossuth, 1989.

Kapor Elemér: Kisváros a felhők fölött. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1988.

Kárbin Ákos: Lukács László „főfinánc" Eger város „szabottelvű" követe 1896-ban. Archivum, 2010/19. 137-158.

Kárbin Ákos: Az állam szerepe Eger város szőlészetének újjáépítésében. A filoxéra vész utáni újrakezdés. Archivum, 2013/20. 71-90.

Kárbin Ákos: A kultúrharc Egerben, illetve annak következményei. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Eger, Érseki Vagyonkezelő Központ, 2018. 153-166.

Katus László: A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században. Történelmi Szemle 1980/2. 270-288.

Kelen Károly: Egy birodalom ébredése - Így élt Emich Gusztáv, az Athenaeum vállalatcsoport alapítója. Budapest, Atheneum, 2018.

Kende János: Az MSZDP az 1918/19-es forradalmakban. In: Varga Lajos (szerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Budapest, Napvilág, 1999. 111-129.

Kiss Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából 1944-ig. Eger, 2007.

Kiss Péter: Az egri érseki Líceum történetéből. Eger, 2016.

Klestenitz Tibor: Prohászka Ottokár a komáromi és a pozsonyi katolikus nagygyűlésen. In: Mózessy Gergely (szerk.): Prohászka-tanulmányok. 2009-2012. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2012. 82-93.

Klestenitz Tibor: Az Egri Főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Eger, Érseki Vagyonkezelő Központ, 2018. 139-152.

Klestenitz Tibor: Az egri katolikus sajtó a két világháború között. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Egri Érseki Vagyonkezelő Központ, Eger, 2018. 186-192.

Klestenitz Tibor: Fejezetek az egyházi sajtó történetéből. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2020.

Klestenitz Tibor: Az Igaz Szó – egy kereszténységszocialista hetilap útkeresése a munkássághoz. Múltunk 2022/4. 111-141.

Kosáry Domonkos – Németh G. Béla (szerk.): A magyar sajtó története II/2. 1867-1892. Budapest, Akadémiai, 1985.

Kosseleck, Reinhardt: Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája. Budapest, Atlantisz, 2003.

Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor: A magyar politikai rendszer. Budapest, Osiris, 2003.

Kövér György: 1873. Egy krach anatómiája. Budapest, Kozmosz 1986.

Kövér György: Iparosodás agrárországban: Magyarország gazdaságtörténete 1848-1914. Budapest, Gondolat, 1982.

Kövér György: A tiszaeszlári dráma. Budapest, Osiris, 2011.

Kozári József: Adalékok a filoxéra-pusztításának Eger város gazdaságára gyakorolt hatásához. In: Budai László (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 16. Eger, 1982. 129-140.

Kozáry Andrea: Az egylettől a párt megalakításáig (1868-1890). In: Varga Lajos (szerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Budapest, Napvilág, 1999. 19-40.

Kristóf Ilona-Berecz Anita (szerk.): Eger ezer éve. Eger, Líceum, 2020.

Kriston Pál: Vasútépítések Heves megyében a dualizmus korában. In: Budai László (szerk): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 18/6. Eger, 1987. 39-54.

Kriston Pál: Heves megye iparosítása a dualizmus korában. Studia Agriensia 13. Eger, Heves Megyei Múzeum Szervezet, 1992.

Kriston Pál: A tőkés hitelrendszer kiépülése Heves megyében a XIX. század második felében. In: Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 21. Eger, 1993. 59-72.

Kriston Pál: A bányászat helyzete Heves megyében a XIX. század második felében. In: Misóczki Lajos (szerk.): Egri Történelmi Évkönyv. Eger, Historia Nostrae Alapítvány, 1994. 1-12.

Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, Magvető, 1987.

Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása. Budapest, Kossuth, 1961.

Laczó Ferenc-Varga Bálint (szerk.): Magyarország globális története 1869-2022. Budapest, Corvina, 2022.

Le Goff, Jacques: A mentalitástörténet problémái. Világosság 1976/11. 683-689.

Lehoczky Alfréd: „Vörös csütörtök" - Borsod megyében. Borsodi Szemle 1965/4. 52-57.

Lénárt Andor: Az egri céhek és a magisztrátus a 18-19. század fordulóján. In: Bakó Ferenc (szerk.): Az Egri Múzeum Évkönyve XIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1975. 155-173.

Leopold Antal: Csernoch János. Emlékezés Nagymagyarország utolsó hercegprímására. Bécs, Verlag Opus Mystici Corporis, 1963.

Litván György: Magyar gondolat, szabad gondolat. Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon. Budapest, Magvető, 1978.

Löffler Erzsébet: Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig.In: Bodó Sándor-Csifféry Gergely (szerk.): Agria XVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1980-1981. 85-97.

Löffler Erzsébet: Adatok a filoxéra egri történetéhez. In: Bodó Sándor (szerk.): Agria XX. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1984. 147-164.

Löffler Erzsébet: Breznay Imre történetírói munkássága. In: Bodó Sándor-Petercsák Tivadar (szerk.): Agria XXI. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1985. 111-124

Lux Judit: A magyarországi szakszervezetek történetéből. Budapest, Friedrich Ebert Alapítvány, 2008.

Massanari, Ronald: The Christian Socialism of J. M. Ludlow. Theology 1974/77. 195-208.

McLeod, Hugh: Religion in the British and German Labour Movements 1890–1914. A Comparison. Bulletin of the Society for the Study of Labour History 1986/55. 25-35.

McLeod, Hugh: Religion and Society in England, 1850-1914 (Social History in Perspective). London, Red Globe, 1996.

Mihalik, Béla Vilmos: Rácok, hajdúk, újkeresztények Egerben (1687-1699). In: Kántor Balázs-Mihalik, Béla Vilmos-Zarnóczki, Áron (szerk.): Tanulmányok Badacsonyból 2. A Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciái, Badacsonytomaj, 2011. július 13–15. és 2012. július 11–13. Budapest, Fiatal Levéltárosok Egyesülete, 2014. 53-61.

Misóczki Lajos: Heves megye gazdasági és társadalmi helyzete az abszolutizmus idején (A szegényparaszti- és munkásmozgalmak kezdeti évei). Archivum 1978/7. 44-68.

Misóczki Lajos: A Heves megyei szegényparaszti és munkásmozgalom kezdeti szakasza. 1849-1867. Heves Megyei Propagandista 1981/51. 30-41.

Misóczki Lajos: A Heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után 1867-1900. I. rész. Heves Megyei Propagandista 1982/56. 3-35.

Misóczki Lajos: A Heves megyei paraszti és munkásmozgalom a kezdeti lépések után 1867-1890. II. rész. Heves Megyei Propagandista 1982/58. 3-48.

Misóczki Lajos: Heves megye szegényparaszti és munkásmozgalma az I. világháborúig. I. rész 1890-1900. Heves Megyei Propagandista 1983/64. 5-93.

Misóczki Lajos: Millenniumi események Heves megyében. In: Kaló Ferenc-Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 23. Tanulmányok a történelemtudományok témaköréből. Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1998. 57-71.

Misóczki Lajos: A tőkés agrárfejlődés gondjai Füzesabonyban és környékén 1867- 1945 között. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. Gyöngyös, Mátra Múzeum, 2001.

Misóczki Lajos: A Heves megyei Gazdasági Egyesület 1858–1949. In: Petercsák Tivadar-Veres Gábor (szerk.): Agria XXXIX. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2003. 445-482.

Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Budapest, Szikra, 1954.

Molnár Dávid: „Inkább, persze érzésből" - adalékok Kolacskovszky Lajos pályaképéhez és szocializmushoz fűződő viszonyához. In: Gál Máté-Gyebnár Kristóf-Stefán Antal Krisztián (szerk.): Régiónk története III. A közigazgatás történeti változásai Észak(kelet)-Magyarországon a modern korban. Eger, Líceum, 2022. 267-283.

Molnár Dávid: Mészöly Géza és a tanácsköztársaság emlékezete Egerben a két világháború között. In: Molnár Dávid – Varga, Zsolt (szerk.): Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére. Eger, Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára, 2023. 347-361.

Molnár Dávid: Egyházellenesség a katolicizmus fővárosában. Az Egri Munkás antiklerikális cikkei (1910–1911). Magyar Könyvszemle, 2023/3-4. 565-579.

Molnár Dávid: Munkásmozgalmi irányzatok és az iparostanoncoktatás kérdése Egerben a dualizmus időszakában. In: Mogyorósi Zsolt (szerk.): Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei. Tanulmányok a neveléstudomány köréből 45. Eger, 2024. 67-82

Molnár József: A haladó pedagógusok üldözése a fehérterror idején Heves Megyében. In.: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola tudományos közleményei. 5. Eger, 1967. 271-283.

Mózessy Gergely: Egy ismeretlen vértanú – Bozsik Pál halála. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Eger, Érseki Vagyonkezelő Központ, 2018. 225- 233.

Mucsi Ferenc: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenysége 1890 és 1918 között. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1972.

Mucsi Ferenc: A Kristóffy-Garami-paktum. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt taktikája az 1905-1906. évi politikai válság időszakában. Budapest, Kossuth, 1970.

Nagy József: Az 1918-as polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság. Heves megyében. Heves megyei füzetek, 2. sz. Eger, 1955.

Nagy József: A Heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza (1850-1914). Heves Megyei Füzetek 7. Eger, 1956.

Nagy József: A magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének hadműveletei Heves Megye területén. In: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve 3. Eger, 1957.

Nagy József: Eger története. Budapest, Gondolat, 1978.

Nagy József: A Heves megyei munkásság harcai az 1905-1906-os belpolitikai válság idején. In: Dr. Köves József (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei XV. Eger, 1979. 275-294.

Nagy József: Az ipari és mezőgazdasági munkásság kialakulásának körülményei Heves megyében. Heves Megyei Propagandista 1981 /12. 16-41.

Nagy József: A Heves megyei munkásmozgalom kialakulása 1890-1914. Budapest, Népszava, 1982.

Nagy József László: Az egri munkásmozgalom előtörténete. Hevesi Szemle 1977/4. 65-67.

Nagy Kálmán: Stromfeld Aurél. Budapest, Művelt Nép, 1952.

Nagy Miklós: Balladák az egri hóstyákon. In: Köves József (szerk.): Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei 13. Eger, 1975. 293-306.

Nagy Péter: A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig. Budapest, Napvilág, 2016.

Nagy Péter Tibor: Iparos-tanonc oktatáspolitika az irányított gazdaság születésének évtizedeiben. Magyar Pedagógia 2000/1. 79-96.

Nagy Péter Tibor: Iparos-tanonciskola és a helyi társadalom. In: Sasfi Csaba (szerk.) A társadalomtörténet-írás helyzete hazánkban. Ipar és társadalom a 18-20. században – A Hajnal István Kör- Társadalomtörténeti Egyesület 10., jubileumi konferenciájának előadásai. Salgótarján, 1996. augusztus 22-23. - Rendi társadalom, polgári társadalom 10. - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 41. Salgótarján-Budapest, Hajnal István Kör -Nógrád Megyei Levéltár - Budapest Főváros Levéltára, 2003. 307-316. 307-316.

Nagy Sándor: Engesztelhetetlen gyűlölet. Válás Budapesten 1850-1914. Budapest, BFL, 2018.

Nagy Sándor: Gárdonyi közelében. Studia Agriensia 21. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2000.
L. Nagy Zsuzsa: Szabadkőművesség a XX. században. Budapest, Kossuth, 1977.
Nemes Dezső: Az Általános Munkásegylet története 1868-1873. Budapest, Szikra, 1952
Nemes Lajos: Eger város önkormányzata 1687–1848. Tanulmányok Heves megye történetéből 16. Eger, Heves Megyei Levéltár, 2001.
Orbánné Szegő Ágnes: A heves megyei zsidóság története a XVIII. századtól a Holocaustig. Tiszafüred, Tiszafüredi Menóra Alapítvány, 2001.
Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai- Eger, 1906.
Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Budapest, Akadémiai, 2000.
Pándi Pál: "Hazug álmok papjai szűnnek" A magyar költészet antiklerikális hagyományai. Budapest, Művelt Nép, 1952.
Pándi Pál: „Kísértetjárás" Magyarországon I-II., Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban. Budapest, Magvető, 1972.
Pap József: A választójog kiterjesztése körül folyó vita és az egri közélet a huszadik század elején. In: Ballabás Dániel (szerk.): Trianon 90 év távolából. Eger, Líceum, 2011. 60-87.
Pap József: Országgyűlési választások, országgyűlési képviselők Heves megyében a dualizmus korában. In: Uő: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolája közleményei 5. Budapest, 2014. 313–318.
Pap József: Eger választópolgárai a 19. század közepén. Történelmi Szemle 2016/1. 149-164
Parker, Wallace Lillian: Leo XIII and the Rise of Socialism. Durham, Duke University Press, 1966.
Paulinyi Ákos: Iparpolitika Magyarországon és Ausztriában, és a gazdasági integráció problémája (1880–1914). Aetas, 2002/2-3. sz. 271-293.
Perczel Olivér: Egy megszállás anatómiája. Román világ Magyarországon 1918-1920. Budapest, Jaffa, 2024.
Petercsák Tivadar (szerk.): Az egri Domus Universitatis és Líceum: Oktatás, Tudomány, Művészet 1763-2013. Eger, Líceum, 2013.
Petercsák Tivadar: A Fertálymesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben. Eger-Budapest, Eszterházy Károly Főiskola-Kossuth, 2014.
Petercsák Tivadar: Az egri Cifra-Sánc városrész és fertálymesterei. Eger, Líceum, 2021.
Pók Attila: A marxizmus a posztkommunista közép-európai történetírásokban. Történelmi Szemle 2015/3. 471-485.

Prepuk Anikó: Egy szociális törvény a rendeletalkotás útvesztőiben: a vasárnapi munkaszünet bevezetése Magyarországon. Történelmi Szemle, 2011/2. 183–214.

Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Rakita Eszter: „Amerika dollárja…csábítja népünket évente ezrével a vészes idegenbe" A nagy kivándorlás képe az Eger című lapban (1880–1914). In: Kiss László (szerk.): Tanulmányok Dr. Misóczki Lajos tiszteletére. Eger, Líceum, 2018. 195-210.

R. Nagy József: Falusi munkáskolóniák lakóinak morálfelfogása Északkelet-Magyarországon. Múltunk 2007/2. 66-82.

Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867-1914. Budapest, 1938.

Romsics Ignác: Kalocsa társadalmi-politikai viszonyai 1918-1919-ben. In. Horváth Attila (szerk.): Cumania III. Histora. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét, 1975. 317-371.

Romsics Ignác: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – Nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris, 2011.

Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században. Budapest, Osiris, 2005.

Rostow, Walt Whitman: The Stages of Economic Growth: A non-communist manifesto. Cambridge, University Press, 1960.

Salacz Gábor: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918. München, Aurora, 1974.

Schlett István: A szociáldemokrácia és a magyar társadalom 1914-ig. Budapest, Gondolat, 1982.

Schlett István: A „munkáskérdés" és a szocializmus a magyar politikai gondolkodásban. 1848-1906. Adalékok a politikai ideológiák jelentésváltozásához. Budapest, Kossuth, 1987.

Scruton, Roger: Mi a konzervativizmus. Budapest, Osiris, 1995.

Sebestyén Sándor: Csiky Sándor életpályája (1805-1892). Tanulmányok Heves Megye történetéből 6. Eger, Heves Megyei Levéltár, 1981.

Sennowitz Adolf: Emich Gusztáv 1814-1869. Budapest, Atheneum, 1898.

Simon Péter: A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai 1891 – 1907. Budapest, Szikra, 1953.

Somogyi Manó: Az óbudai hajógyár munkásainak helyzete (1888). In: Sipos András-Donáth Péter (szerk.): „Kelet Párizsától" a „bűnös városig". Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. I. kötet. Budapest, Budapest Főváros Levéltára — Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1999.

Suba István: Egy meghiúsult törvényhatósági területrendezési (A Szapáry-féle területrendezési tervezet és Heves-Külső-Szolnok vármegye politikai közvéleménye) In: Nagy József (szerk.): Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei 21. Eger, 1993. 39-57.

Sugár István: Adatok a Heves megyei keresztényszocialista mozgalom történetéhez 1922—1923. Archívum 1983/11. 149-157.

Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszútján. Budapest, Akadémiai, 1967.

Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. Történelmi Szemle 1977/2. 179. 169–208.

Szabó Miklós: Az 1901-es egyetemi „kereszt-mozgalom". Történelmi Szemle, 1970/4. 483–516.

Szabó Miklós: Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története 1867–1918. Budapest, Új Mandátum, 2015.

Szántó Imre: A fehérterror rémuralma Heves Megyében. 1919-1921. In: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve 4. Eger, 1958. 329-354.

Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története. II. kötet. Budapest, Ecclesia, 1983.

Szecskó Károly: Adalékok az egri dohánygyár munkásmozgalmainak történetéhez (1904-1920). Borsodi Szemle 1962/2. 63-70.

Szecskó Károly: A Heves Megyei forradalmi munkásmozgalom rövid története 1962-ig. A Heves megyei Propagandista különkiadása. Eger, 1977-1978.

Szecskó Károly: Adalékok az egri szocialista közalkalmazotti szakszervezeti mozgalom történetéhez (Az 1918/19-es forradalmak és az 1944—1948 közötti népi demokratikus forradalom időszakából). Arcivum 1979/8. 114-124

Szecskó Károly: A forradalmi munkásmozgalom történetének kutatása Heves Megyében. Heves Megyei Propagandista 1981/51. 4-15.

Szecskó Károly: A „Gutenberg" az első munkás szaklap Magyarországon (1865–1867). Magyar Könyvszemle, 1982/2. 163–169.

Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet története (1860–1951). Eger, 1992.

Szecskó Károly: A kereszténységszocializmus egri úttörője: Dr. Nagy János kanonok. Honismeret 1992/1. 32-34.

Szecskó Károly: Tóth István egri nyomdász (1832-1907) Magyar Grafika, 1992/1. 46-47.

Szecskó Károly: Bozsik Pál (1888-1952) In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. Gyöngyös, Mátra Múzeum, 1997. 301-316

Szecskó Károly: Dancza János (1899-1985). In: Veres Gábor: Agria XXXXV. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2009. 325-351.

Szecskó Károly: A kereszténységszocializmus hazai képviselője: Csepela Lajos (1873–1944). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2013/1-2. 61-70.

Székely Gábor: Kereszténydemokrácia Németországban. Múltunk 2007/3. 202-236.

Szemere Vera: Az agrárkérdés 1918—1919-ben. Budapest, Kossuth, 1963.

Szikra Dorottya: Az 1891. évi betegbiztosítási törvény végrehajtása. Aetas 2004/1. 31-48.

Szinai Miklós: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945 (1949): Repertórium. Levéltári leltárak 58. Budapest, 1973.

Szlávik László: A nemzeti ellenállás története Egerben 1849-1867. Tanulmányok Heves megye történetéből 10.Eger, Heves Megyei Levéltár, 1991.

Szokodi József: A keresztény szocializmus néhány kérdéséről. In: Bakos József (szerk.): Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve 4. Eger, 1958. 305-327.

Szokodi József: Adatok az egri munkásmozgalom történetéből. Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei 99. Eger, 1958.

Szokol Réka: Kispolgárok. Fogalomtörténeti vázlat. Múltunk 2011/2. 104-128.

Talar, C.J.T.: Introduction: Pascendi dominici gregis: The Vatican Condemnation of Modernism. U.S. Catholic Historian 25/2007. 1-12.

Tamás Gáspár Miklós: Szocializmus, kapitalizmus és modernség. In: Uő: Törzsi fogalmak II. Budapest, Atlantisz, 1999. 261–284.

Tarrow, Sidney: Power in Movement, Social Movements, Collective Action and Politics. New York-Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

Tengely Adrienn: A keresztény politikai erők felkészülése az elmaradt 1919. évi választásokra. Egyháztörténeti Szemle 2006/7. 158-184.

Tengely Adrienn: A Papi Tanács (1918-1919). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2007/3-4. 19-68.

Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában. Eger, Líceum, 2011.

Tengely Adrienn: A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban. In.: Klestenitz Tibor-Zombori István (szerk.): Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 189-200.

Tengely Adrienn: "...legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok." A márianosztrai zárda megpróbáltatásai 1919-ben. In: Karlinszky, Balázs-Varga, Tibor László (szerk.): Rott Nándor és kora: A katolikus egyház 1918-1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus

29-én rendezett konferenciák előadásai. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2020. 139-160.

Tengely Adrienn: A vallási élet problémái a 19. század közepén az Egri egyházmegyében. In: Horváth, István (szerk.): Népi vallásosság és hitélet az Egri egyházmegyében a 18–21. században. Eger, Egri Érseki Vagyonkezelő Központ, 2020. 51-61.

Tengely Adrienn: A Pécsi Leányok Mária-kongregációi a két világháború között. In: Körömi Gabriella-Kusper Judit (szerk.): Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei. Tanulmányok a irodalomtudomány köréből 25. Hős/nő/történetek. Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem-Líceum Kiadó. 2024. 153-174.

Thompson, Edward Palmer: Az angol munkásosztály születése. Budapest, Osiris, 2007.

Tóth László: Az egri strandfürdő rövid története. Egri Magazin 2015/8. 7.

Tóth Tamás: A Tanácsköztársaság a Szentszék szemével (1918-1920) In.: Klestenitz Tibor-Zombori István (szerk.): Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 201-214.

Turner, Victor: A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra. Budapest, Osiris, 2002.

Valuch Tibor: A jelenkori munkástörténet Kelet-Közép-Európában – historiográfiai közelítések. Múltunk 62/ 2. 4-24.

Varga Krisztián: Ellenség a baloldalon. Politikai rendőrség a Horthy-korszakban. Budapest, Jaffa, 2015.

Varga Lajos: Garami Ernő. Politikai életrajz. Napvilág, Budapest, 1996.

Varga Lajos: Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon, 1914–1919. március. Napvilág, Budapest, 2010.

Varga László: A szövetkezés kezdeti szakasza Heves megyében a Tanácsköztársaság megdöntéséig. In: Bodó Sándor (szerk.): Agria XVIII. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1981. 149-164.

Veres Gábor: A városfejlődés sajátosságai Egerben a 18–19. században. In: Ihász István – Pintér János (szerk.): Történeti Muzeológiai Szemle 11. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve, Budapest. 2011. 101–104.

S. Vincze Edit: A MSZDP megalakulása és tevékenységének első évei (1890 – 1896). Budapest, Kossuth, 1961.

S. Vincze Edit: A „magyarországi munkáspárt központi közlönye" Az Általános Munkás-Újság alapításának 100. évfordulójára. Magyar Könyvszemle 1970/3. 193-208.

S. Vincze Edit: A hűtlenségi per 1871-1872. Budapest, Kossuth, 1971.

S. Vince Edit: Az útkeresés évtizedei. Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom történetéből 1848-1898. Budapest, Gondolat, 1977.

Vörös Boldizsár: A múltat végképp eltörölni? Történelmi személyiségek a magyarországi szociáldemokrata és kommunista propagandában 1890-1919. Budapest, MTA Történelemtudományi Intézet, 2004.

Wilhelm Jenő: A vörös pap. Dr. Fáber Oszkár (1879-1942). In: Bihari Mór et al. (szerk.): Kioltott fáklyák. Emlékezés a fehér terror pedagógus áldozatairól. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965. 47-55.

4. melléklet

Nyilatkozat a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről

Alulírott MOLNÁR DÁVID ezennel kijelentem, hogy a MUNKÁSMOZGALMI IRÁNYZATOK EGERBEN 1860 ÉS 1920 KÖZÖTT

.....cí

mű doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Amennyiben az értekezés elkészítése során mesterséges intelligencia alapú rendszereket használtam fel, a felhasználás nem irányult az egyes részek teljes megszövegezésére, tartalom létrehozására. Minden olyan részt, amelyben mesterséges intelligencia alapú rendszerek felhasználása történt, egyértelmű jelöléssel láttam el.

Eger, 2025. DECEMBER 9.

.....

A doktorandusz aláírása